TEFSİR,HADİS,FIKIH USULLERİ HULASASI

TEFSİR USULÜ

I. KAVRAMLAR

A. Tefsir

Tefsir kelimesi terim olarak: "Müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir" şeklinde tarif edilmiştir. Bir ilim olarak ele alındığı zaman da tefsir: "İnsan gücü ve Arap dilinin verdiği imkân nisbetinde Allah'ın muradına delâlet etmesi bakımından Kur'ân metninin içerdiği manaları ortaya koymak"demektir.

B. Usûl:tefsir usûlü bir ilim olarak Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koymakta ve bunların nasıl kullanılması gerektiği noktasında bilgiler vermektedir.

C. Tefsirle Anlam Yakınlığı Olan Kavramlar

1. Te'vîl

A. Te'vîlin Anlamı Ve Tanımı:Te'vil" kelimesi, sözlük manası itibariyle aslına dönmek anlamına gelen "evl" kökünden "tefil" vezninde masdar olup, "döndürmek" ve "herhangi bir şeyi varacağı yere vardırmak" demektir.Te'vil kelimesi, Kur'ân bütünlüğü içerisinde farklı anlamlarda kullanılmıştır.1.Tefsir,2.Sebep, 3. Sonuç, 4. Rüya tabiri.

b. Te'vilin Şartları

1. Te'vile esas alınan mana, lafzın muhtemel bulunduğu, mecaz yoluyla da olsa kendisine delâlet ettiği manalardan olmalıdır.

2. Te'vil, lafzın ilk akla gelen zahirî manasından alınıp başka manaya çekilmesine elverişli şer'î bir delile dayanmalıdır.

3. Te'vilin şartlarından biri de, yapılan te'vîlin manası açık bir nassa muhalif olmamasıdır.

c. Te'vîl İle Tefsir Arasındaki Farklar

1. Te'vil, bir karineden dolayı lafzın muhtemel manalarından birisini tercih anlamı taşıdığı için katiyyet ifade etmez. Fakat tefsir, lafızdaki mananın açıklığa kavuşturulmasında kesinlik arzeder.

2. Te'vil ekseriya nasslarm manalarında, tefsir ise lafızlarda görülür.

3. Te'vil, tefsire göre daha hususî bir anlam taşır.

4. Te'vil kavramı, bâtınî manaları ortaya koymak, tefsir ise hakikat veya mecaz yoluyla lafızların zahirî manalarını beyân etmek için kullanılır.

2. Tercüme

a. Tercümenin Anlamı:"tercüme" kelimesi, sözlükte, "bir kelâmı bir dilden bir başka dile çevirmek", "bir sözü diğer bir dilde tefsir ve beyân etmek", "bir lafzı, kendisinin yerini tutacak bir lafızla değiştirmek" gibi manalara gelmektedir. Tercüme terim olarak da: "Bir kelâmın manasını diğer bir lisanda dengi bir tâbirle aynen ifade etmek" demektir.

b. Tercüme Çeşitleri

ba. Harfî Tercüme:Lafzı tercüme diye de isimlendirilen bu tercüme, "nazmında ve tertibinde aslına benzemesi gözetilen" tercümedir.bu tercüme tarzı edebî eserlerde özellikle Kur'ân-ı Kerim'de kullanımı son derece güç, hatta bazen imkânsız görülen bir tercümedir.

bb. Tefsiri Tercüme:Asıl dildeki kelimelerin tertibine ve nazmına bağlı kalmaksızın herhangi bir sözün anlamını bazı şerh ve izahlarla başka bir dile nakletmektir.tefsiri tercüme, harfi tercüme gibi zor bir tercüme olarak görülmemektedir. İşte bu özelliği sebebiyledir ki günümüz tercümelerinde daha çok tefsiri tercümeye itimat edilmekte ve bu tercüme tarzı daha üstün tutulmaktadır.

3. Meal:Sözlükte "bir şeyin özü, hülâsası ve akıbeti" anlamına geldiği gibi, "eksik bırakmak" manasını da içermektedir. Kavram olarak da: "Bir sözün manasını her yönüyle değil de, biraz noksamyla ifade etmek" demektir.

D. Tefsir Usûlünün Gayesi:Konu itibariyle Kur'ân'ın âyetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp inceleyen söz konusu ilmin gayesi, Kur'ân'm anlaşılmasına yardımcı olmaktır. söz konusu ilmin gayesi de öncelikle kendi alanına giren hususları tesbit edip ortaya koymak, sonra da bu dokümanları, Kur'ân'ın mana ve maksatlarının anlaşılmasında yardımcı bir unsur olarak kullanmaktır.

VAHİY

1. Vahyin Tanımı:Kavram olarak: "Yüce Allah'ın genel olarak varlıklara hareket tarzlarını bildirmesi, özel olarak da insanlara ulaştırmak istediği ilâhî emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı veya vasıtasız bir tarzda, gizli ve süratli bir yolla peygamberlerine iletmesi" şeklinde tanımlanabilir.

3. Vahyin Geliş Şekilleri:

a. Vasıtalı Vahiy:Bu tarz bir vahiy, Allah'ın dilediği vahiy muhtevalarını aracı melek vasıtasıyla peygamberlerine bildirmesidir. Bu vahiy şekline, "el-vahyu'l-celî/açık vahiy" de denir. Üç ayrı şekilde meydana gelmiştir;

aa. Cebrail'in Peygamberin Kalbine Vahyetmesi:Kur'ân, vahiy meleğinin Hz. Peygamber'e bu şekilde iki defa vahiy getirdiğini haber vermektedir. Birincisi, Hira mağarasında gerçekleşmiştir.İkincisi de "şedîdu'l-kuvâ/çok üstün güçlere" sahip olarak tavsif edilen Allah elçisi meleğin, ufkun yüksek yerinde durduğu, sonra orada iki yay mesafesi, ya da daha az bir mesafe kalıncaya kadar yaklaştığı ve ilâhî mesajı bu durumda aktardığı anlatılmaktadır.

ab. Meleğin İnsan Kılığında Vahiy Getirmesi:İman, İslâm ve İhsan konusunu soru ve cevap yoluyla müslümanlara öğretmek üzere gelen Cibril bu husustaki vahyi, insan kılığına girerek getirmiş ve daha sonra bu vahiy muhtevası, "Cibril hadîsi" diye meşhur olmuştur.

ac. Ses Aracılığıyla Alınan Vahiy:Bu tür vahiy de Allah Resulü (sav)'ne bazen uyanık halde bazen de uyurken veriliyordu. Resûlullah Muhammed (sav)'in vahiy alırken en fazla sıkıntı çektiği vahiy tarzı, uyanıkken "çıngırak" yahut "zil" sesine benzer bir sesle aldığı vahiydir.

b. Vasıtasız Vahiy:Vahyin geliş şekilleriyle ilgili rivayetler bize, bazen de Resûlullah (sav)'ın vasıtasız bir tarzda vahiy aldığını haber vermektedir.Bu tarz vahiyleri şöyle sıralamak mümkündür;

ba. Sâdık Rüyalar:Hz. Âişe (ra)'den rivayet edilen: "Resûlullah (sav)'m ilk vahiy alması, uykuda gördüğü sâdık rüyalarla başlamıştır. O, hiçbir rüya görmezdi ki, sabah aydınlığı gibi çıkmasın"tarzındaki söz, vahyin ilk defa sâdık rüyalarla başladığını ortaya koymaktadır.

bb. İlham Yoluyla Yapılan Vahiy:Bu, herhangi bir vasıta olmadan vahyin, Hz. Peygamber'in kalbine ilham edilmesiyle meydana gelmektedir.

bc. Perde Arkasından Konuşmak:Bu vahiy şekli de daha önce belirttiğimiz gibi Peygamber'in kendisine hitap eden O Yüce Varlığı görmeden yalnızca konuşmasını dinlediği sözlü bir iletişimden ibarettir ki bu da, sadece Hz. Musa ve Hz. Muhammed'e mahsus bir konuşma tarzıdır.

1. Kur'ân'm Manası Ve Tanımı

A. Kur'ân Lafzının İştikakı Ve Sözlük Anlamı:Kur'ân lafzının lügat manasını tesbit edebilmek için önce bu kelimenin herhangi bir kökten türeyip türemediği hususunu gözden geçirmek gerekmektedir. Çünkü Kur'ân kelimesinin menşei konusunda farklı görüşler mevcuttur ve söz konusu kelimeye, ileri sürülen görüşler istikametinde anlamlar verilmiştir.Şurası muhakkak ki, Kur'ân lafzının herhangi bir kökten türemedi-ğini iddia edenler olduğu gibi, hemzesiz ya da hemzeli bir kökten türediğini iddia edenler de vardır. Meselâ,, eş-Şâfii (61.204/819) ve ona tâbi olanlara göre Kur'ân lafzı, ne "kıraat" mastarından ne de başka herhangi bir kökten türemiştir. Eğer bu kelime kıraat masdarmdan türemiş olsaydı o takdirde her okunan şeye Kur'ân denilmesi icab ederdi. Halbuki Kur'ân, Tevrat ve İncil gibi Allah'ın kelâmına verilen özel bir isimdir.Kur'ân lafzının bir kökten türediğini savunanlar da kendi aralarında ittifak etmiş değillerdir. Bazıları, bu kelimenin hemzesiz, bazıları da hemzeli olduğunu kabul etmektedirler.

b. Kur'ân Lafzının Terim Anlamı

Kur'ân terim olarak: "Hz. Peygamber (sav)'e vahiy yoluyla indirilip Mushafîara yazılan, tevâtüren nakledilen ve okunmasıyla ibadet edilen mûciz bir kelâm" şeklinde tarif edilmiştir.

2. Kur'ân'ın Nüzulü

a. Kur'ân'ın Vahiy Meleğine İntikali:İslâm bilginleri, Kur'ân vahyinin aracı melek Cebrail'eintikali konusunda üç ayrı görüş serdederler:

1. Cebrail, Kur'ân vahyini Levh-i mahfuz dan almıştır.

2. Bazı görevli melekler tarafından yirmi gecede Cebrail'e intikal ettirilmiştir.

3. Kur'ân'ı Cebrail bizzat Allah'tan dinleyerek (semâen) almıştır. Bu görüş Ehl-i sünnet'e aittir.

b. Kur'ân'm Hz. Peygamber'e İndirilişi

ba. Kur'ân'ın İndirilişiyle İlgili İleri Sürülen Görüşler:Ramazan ayındamübarek bir zaman olarak nitelendirilen Kadir gecesinde indirilmeye başlandığı haber verilen Kur'ân vahyinin inzali konusunda üç ayrı görüş ileri sürülmüştür.

1. Kur'ân vahyi Önce Levh-i mahfuz'dan bir bütün olarak "Beytül-izzet" e yani dünya semâsına, oradan da çeşitli zaman aralıklarıyla yirmi küsur yılda Hz. Peygambere nazil olmuştur.

2. Kur'ân, Kadir gecesinde başlayarak yürmi üç seneye yakın bir süre içerisinde meydana gelen hâdiselere göre değişik zamanlarda Hz. Muhammed'e indirilmiştir.

3. Kur'ân, Yüce Allah'ın bir sene içerisinde inişini takdir etmiş olduğu miktarlar tarzında yirmi üç Kadir gecesinde dünya semâsına indirilmiş, oradan da tedrîci bir şekilde Hz. peygamber'e inzal edilmiştir.ez-Zerkeşî, söz konusu görüşler içerisinde en isabetli olanın ilk görüş olduğunu beyan ederek, âlimlerin çoğunun da aynı kanaati taşıdıklarını belirtmektedir.

bb. Kur'ân'ın Tedricen İndirilişi ve Bunun Sağladığı Faydalar

1. Kur'ân'm tedricen indirilişinde aslolan, vahyin yeni gelişmelere parelel olarak indirilmesidir. Bu, bir anlamda ferdî ve toplumsal gelişmenin ilâhî irâde istikametinde şekillenmesi ve meydana gelen problemlerin çözümü demektir.

2. Kur'ân'ın tedrici şekildeki inzalinde görünen bir diğer özellik de, hükümlerde önem sırasının gözetilmiş olmasıdır.

3. Ayrıca kolaylık ve zorluk açısından da vahyin muhtevasında yer a an hükümlerde bir tedricilik söz konusudur. Burada göze çarpan husus, "mükellefiyetlerde genel olarak kolaydan zora doğru bir seyrin izlenmiş olmasıdır.

4. Kur'ân'm çeşitli zaman aralıklarıyla nazil olması, İslâm hukukçuları açısından da büyük önem taşımaktadır. Bilindiği gibi herbir vahiy bölümü, kendisine ihtiyaç duyulduğunda veya bir vakıa yahut bir sebep üzerine, belli bir sorunu çözmek için gelirdi. Zaten aksi de pek uygun düşmezdi.

5. Kısacası Kur'ân-ı Kerîmi'in muhteva itibariyle tedricen indirilişi, onun evrenselliğinden kaynaklanmaktadır. İçerisinde tarihî hadiseler bulundursa da onun genel özelliği budur.

ÂYET

aa. Genel Bilgiler:Âyet, sözlükte "herhangi bir şeyin varlığım gösteren alâmet" anlamını ifade etmektedir. Buna bağlı olarak "açık işaret", "delil", "ibret" ve "mucize" gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Kur'ân'da tekil ve çoğul şeklinde 382 yerde geçen âyet lafzı, mutlak anlamda iki kısma ayrılmaktadır.

aa. Fiilî âyetler: Kânittaki sayısız çeşitlilik ve farklılıkları sürekli bir düzen ve kanuna bağlayan yaratıcının varlığını, birliğini ve yüce sıfatlarını gösteren ve yaratıkların taşıdığı özelliklerden çıkarılan delillerin tamamı bu tür âyetleri oluşturur. Bunlara "kevnî", "tekvini" veya "ilmî" âyet de denir. Son devrin yetiştirdiği büyük Türk müfessiri Muhammed Hamdi Yazır da ulûhiyyete işaret eden bu âyetleri kendi içerisinde;

1) Sadece âlimlerin farkına varabileceği tabiat kanunlarında mevcut olan âyetler,

2) Güneş ve ay tutulması, gök gürlemesi gibi herkesin müşahede edebileceği âyetler,

3) Mucizeler gibi olağanüstü âyetler şeklinde üç kısma ayırmaktadır.

ab. Kavlî âyetler: Peygamberlere indirilen ilâhî kitapların hepsi bu tür âyetleri içermektedir. Bunlar fiilî âyetlere işaret eder ve insanlar tarafından kolaylıkla anlaşılmaları için gerekli açıklamaları ihtiva ederler. Bu kısma giren âyetlere "teşriî", "tenzîlî" ve "vahyî" âyetler de denir.Kur'ân-ı Kerim'deki âyetlerin sayısı hakkında da farklı yaklaşımlar mevcuttur. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette Kur'ân'daki âyet sayısının 6600 olduğu belirtilirken, bu sayıyı 6204, 6214, 6219, 6225 ve 6236 olarak tesbit edenler de olmuştur. Âyet sayısı konusundaki bu farklı anlayışlar, bazı âyet sonları, sûre başlarındaki besmelelerin âyet sayılıp sayılmaması ve hurûf-ı mukattaanın müstakil âyet olup olmaması gibi hususlarda ortaya çıkan farklı görüşlerden kaynaklanmaktadır.Âyetleri birbirinden ayıran son kelimeye "fasıla", bu kelimenin son harfine de "harfu'l-fasıla" denir.Kur'ân'ın en uzun âyeti, "müdâyene âyeti" diye bilinen Bakara Sûresi'nin 282. âyeti, en kısa âyetleri de Yasin 36/1; Rahman 55/1, 64; Müddessir 74/21; Fecr 89/1; Duhâ 93/1; Asr 103/1. âyetleridir.Alak Sûresi'nin ilk beş âyetinin ilk nazil olan âyetler olduğu hususundaki kesin sayılabilecek bilginin yanında, Bakara Sûresi'nin 281.; Mâîde 3.; Nisa 176.; Nasr 1-3 âyetlerinden her birinin de en son gelen âyetler olduğunu gösteren rivayetler mevcuttur.

ab. Âyetlerin Tertibi:Kaynakların verdiği bilgiye göre İslâm âlimleri, âyetlerin Kur'ân'daki tertibinin tevkîfî olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.

SÛRE

ba. Genel Bilgiler:Istılahda:"âyetlerden meydana gelen başı ve sonu bulunan müstakil Kur'ân bölümü" demektir.Kur'ân'da 114 sûre bulunmaktadır. Bunların en kısası, 3 âyetten ibaret olan "el-Kevser", en uzun sûresi de 286 âyetten oluşan "el-Bakara" Sûresi'dir.Sûreler isimlerini, kıssalarda geçen şahıslardan yahut konu edindikleri topluluklardan veya ilk kelimesinden almaktadırlar. Her sûrenin bir ismi olduğu gibi bazı sûrelere birden fazla isim verilmiştir.

bb. Sûrelerin Tertibi:İslâm âlimleri sûrelerin Kur'ân'daki sıralanışı konusunda görüş birliği içinde değillerdir. Bu konuda ileri sürülen görüşleri üç grupta toplamak mümkündür:

1. Sûrelerin Tertibi İçtihâdîdir.Bu gruptaki âlimlerin başında İmam Mâlik gelmektedir.

2. Sûre Tertibi Tevkifidir.Bu görüşte olan âlimlerden biri, İbnu'l-Enbârî 'dir.

3. Kısmen Tevkifi Kısmen De İçtihâdîdir.büyük müfessir İbn Atiyye "es-Sebu't-tuvel", "Havâmîm" (yedi hamim) ve "el-Mufassal"gibi birçok sûrenin Hz. Peygamber tarafından tertip edilip,'" diğerlerinin tertibinin ise ümmete bırakılmış olduğunu söylemektedir.

KUR'ÂN'IN KİTAPLAŞMA SÜRECİ VE OKUNMASI

A. Kur'ân'ın Kitaplaşmasıyla İlgili Faaliyetler

1. Kur'ân'ın Hz. Peygamber Zamanında Yazılması:Kur'ân metninin Resûlullah zamanında yazıldığını gösteren deliller hiç de az değildir. Bunlardan bazılarına işaret etmek istiyoruz.

1. İbn Hişâm (öl.218/833)'ın bildirdiğine göre Hz. Ömer (ra)'in müs-lüman olması hâdisesinde kız kardeşinin elinde bulunan Tâhâ Sûresi'nin baş tarafındaki âyetlerin yazılı bulunduğu sayfa,

2. Hz. Osman'ın şu sözü de Kur'ân'ın yazıldığını teyid edici mahiyettedir: "Peygamber (sav)'e herhangi bir Kur'ân bölümü nazil olduğunda kâtiplerinden birini çağırır ve ona: "Bu âyetleri (yazıp), falan âyetleri içine alan sûreye koy" derdi.

3. Abdullah b. Ömer'den şöyle bir haber nakledilmiştir: "Biz, üzerimizde Kur'ân nüshası taşıdığımızda düşman memleketlerine gitmekten menedilmiştik. Bunun sebebi, o nüshaların düşman eline geçme korkusu idi".

4. Berâ b. Âzib'den gelen rivayet,

5. Hz. Peygamber'in, "Benden Kur'ân'ın dışında birşey yazmayınız.sözü.

a. Yazdırılan Metnin Muhafaza Edilmesi:Yazdırılan Kur'ân vahiylerinin nerede muhafaza edildiği konusunda iki ayrı yaklaşım söz konusudur. Bir kısım İslâm bilgininin iddiasına göre vahiy kâtipleri tarafından yazılan her metin tashih edildikten sonra Hz. Peygamber'in evinde muhafaza ediliyordu. Bu iki yaklaşımın arkasından bir değerlendirme yapmak gerekirse şunlar söylenebilir. Biliyoruz ki, vahiy kâtipleri her gelen vahyi Hz. Peygamber'in emri üzere yazıyorlardı. Ancak, yazılan bu nüshalar eğer Hz. Peygamber'in evinde muhafaza edilmiş olsaydı Hz Ebû Bekr'in, derleme esnasında Kur'ân'ın tamamını orada bulmuş olması gerekirdi. vahiy kâtiplerinin Resûlullah (sav) 'in emriyle kaleme aldıkları orijinal metinlerin yine kendileri tarafından muhafaza altına alındığını söylemek, daha isabetli olsa gerektir.

b. Kur'ân Metninin Kitap Haline Getirilmemesi:Allah Resulü, hayatta iken Kur'ân'ı bir cild haline getirmemiştir. İslâm bilginleri bunun sebeplerini şöyle izah ederler.

1. Hz. Ebû Bekr zamanında Kur'ân'ın bir araya toplanması ve Hz. Osman devrinde de istinsah edilmesi hep bir ihtiyacın sonucu olmuştur. Resûlullah (sav) devrinde ise böyle bir ihtiyaç ortaya çıkmamıştı.

2. Son nazil olan âyet ile Hz. Peygamber'in vefatı arasında geçen süre bir rivayete göre 81 gün, çoğunluğun kanaatine göre de 9 gecedir. Görüldüğü gibi her iki sürenin de Kur'ân'm toplanmasına yetmeyeceği ortadadır.

3. Kur'ân'm tamamı bir defada inmeyip çeşitli vesileler üzerine değişik zamanlarda nazil oluyordu. Hz. Peygamber (sav) de vahyin ne zaman kesileceğini tam olarak bilmiyordu. Böyle olunca henüz vahiy devam ederken Kur'ân'ı iki kapak arasında toplamak elbetteki söz konusu olamazdı.

4. Bazı âlimler de bu meseleyi nesih olayı ile irtibatlandırmakta-dırlar. Onlara göre vahiy devam ettiği müddetçe bazı âyetlerin neshe-dilme ihtimali vardı. Şayet bu husus göz önünde bulundurulmayıp Kur'ân bir cild haline getirilseydi nesih olayı devam ettiği için bazı karışıklıklar meydana gelebilirdi. İşte böyle bir karışıklığa yol açmamak için nesih sona erinceye kadar Kur'ân bir araya cem edilmedi.

2. Kur'ân'm Hz. Ebû Bekr Döneminde Derlenmesi:Hz. Peygamber hayatta olduğu müddetçe vahiy devam ettiğinden, gelen vahiyleri iki kapak arasında Mushaf haline getirmek mümkün olmamıştı. Ancak Resûlullah (sav) her gelen vahiy metnini öncelikle kendisi ezberlemiş, vahiy kâtiplerine kaydettirmiş, sonra da ashabına okumuş ve okutmuştu. Böylece Hz. Peygamber devrinde her ne kadar Kur'ân'ı kitâbeten derleme mümkün olmamışsa da, tilâveten derleme tam ve mükemmel bir şekilde gerçekleştirilmiştir.Kur'ân'ın kitâbeten derlenmesi bilindiği gibi Peygamber'in vefatından sonra halifeliğe seçilen Hz. Ebû Bekr devrinde yapılmıştır. Tabii ki Hz. Peygamber'in yazdırmış olduğu sahifeler varken, Hz. Ebû Bekr'i böyle bir faaliyete sevkeden birtakım âmiller mevcuttu.Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Peygamberimizin mübarek varlıkları birçok

hususta olduğu gibi, Kur'ân metnine merci olma konusunda da tek başına bir teminat (emînu'1-vahy) idi. Ancak Allah Resulü Hz. Muhammed'den sonra gelen halifenin böyle bir sıfatı olamayacağından, onun dağınık haldeki Kur'ân sahifelerini iki kapak arasında derleyip bir Mushaf haline getirme mecburiyeti vardı. Çünkü derlenecek bu Mus-hafın artık bundan sonra esas otorite ve teminat olması gerekiyordu. Bütün bu sebepler yanında esasen asıl bir sebep vardı ki, o da Hz. Ebû Bekr zamanında yapılan Yemâme savaşında birçok kurrâ sahâbinin şehid edilmesi idi.

a. Kur'ân'ı Derleme İşinin Zeyd'e Verilmesi:Böyle bir görevin Zeyd b. Sâbit'e verilmesinin elbette birtakım sebepleri olmalıdır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

1. Zeyd'in, Hz. Peygamber tarafından özel olarak görevlendirilen vahiy kâtiplerinden olması.

2. Zekâsıyla sahâbiler arasında temayüz etmiş bulunması.

3. Zeyd'in, Resûlullah (sav) daha hayatta iken Kur'ân'ın tamamını ezberlemesi ve çok düzgün bir şekilde okuması.

4. Arza-i ahîrede bulunmuş olması.

5. Genç olması dolayısıyla kendisinden istenileni daha şevkle yapabilecek kapasiteye sahip bulunması.

6. Herhangi bir şeyle itham edilmemesi dolayısıyla, bütün insanların ona güven duyması.

b. Derleme İşindeTakip Edilen Metod:Kur'ân'ı derleme işini üzerine alan Zeyd, bu hususta son derece sağlam ve hassas bir yol izlemiştir. Çünkü o, ne sadece hıfzedilenle, ne de yazılanla yetinmeyerek, Kur'ân'ı derleme işinde hem Allah Resûlü'nün huzurunda yazılana, hem de insanların ezberlerinde bulunanlara birlikte itibar etmiştir.

c. Derlenen Mushafın Özellikleri

1. Derleme işi, en sağlam ilmî usûllerle gerçekleştirilmiştir.

2. Tilâveti mensuh olan âyetler yazılmamıştır.

3. Söz konusu nüshada içinde yer alan âyetlerin tevatür yoluyla bize intikal etmiş olduğunda ümmetin icmâı vardır.

4. Derlenen Mushaf yedi harfi içermektedir

5. Zeyd b. Sabit tarafından yazdırılan bu Kur'ân'a, Abdullah b. Mes'ûd'un teklifiyle "Mushaf" ismi verilmiştir.

3. Kur'ân'ın Hz. Osman Devrinde Çoğaltılması

Çoğaltmayı Gerektiren Sebepler:Hz. Ebû Bekr zamamnda 12/633 Kur'ân'ın cem işinden sonra, Hz. Ömer'in hilafet müddeti boyunca Kur'ân'a yönelik herhangi bir faaliyet içerisine girilmemiştir. Ancak Hz. Osman'ın hilafetinin ilk yıllarına gelindiğinde müslümanlar arasında bu imam Mushaftan müteaddid nüshaların çoğaltılması zarureti kendisini hissettirmeye başlamıştı. Kaynakların verdiği bilgilere bakılırsa görülür ki, o sıralarda hem Medine'de hem de Medine dışında bir takım kıraat ihtilafları zuhur etmişti. o gün için müslümanlar arasında meydana gelen kırâata yönelik ihtilaflar çok korkunç bir noktaya gelmişti ve hemen bir çözüm getirilmezse müslümanlar arasında bölünmeler ve belki de savaşlar meydana gelebilirdi.

b. Çoğaltmada Esas Alınan Prensipler

1. İstinsahda, Hz. Ebû Bekr tarafından derlenen Mushaf esas alınacaktır.

2. İstinsah edilecek Kur'ân'lara, son arzada takarrür etmiş yani Kur'âniyeti kesinleşmiş olan kıraat tarzı yazılacaktır.

3. Tilâveti neshedilmiş âyetler bu nüshalara kaydedilmeyecektir.

4. Eğer komisyon üyeleri arasında lehçe bakımından herhangi bir ihtilaf ortaya çıkarsa, Kureyş lehçesi esas alınacaktır.

5. Birkaç Kur'ân nüshası yazılarak muhtelif beldelere gönderilecek, daha önce yazılıp kıraati ve kitabeti bu örnek nüshaya uymayan Mushaflar ya da sahifeler yakılarak imha edilecektir.

6. Sûreler bugün bilinen şekliyle tertip edilecektir.

7. Tefsir ve açıklama maksadıyla yazılan birtakım özel notlar bu Mushaflara yazılmayacaktır.

c. İstinsah Komisyonunun Faaliyetleri:Zeyd b.Sâbit'in başkanlığında oluşturulan istinsah heyeti, Kur'ân'm çoğaltılmasıyla İlgili faaliyetlerini tam 5 senede tamamlamıştır.İstinsah heyeti yukarıda belirtilen süre içerisinde devam ettirdiği faaliyetlerinin sonucunda, birkaç Kur'ân nüshası meydana getirdi. Bu nüshaların sayısı konusunda farklı rivayetler yer almış olsa da, genel kanaat, söz konusu nüshaların 7 adet olduğu istikametindedir.Bunlardan birisi Medine'de bırakılmış diğerleri de, Mekke, Küfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiştir.Medine'deki nüshaya "İmam Mushaf" denilmektedir.

d. Çoğaltılan Kur'ân'lardan Günümüze Ulaşanlar:İstansah edilerek belli başlı İslâm merkezlerine gönderilen Mushaf-lardan dört tanesi yangınlar, harpler veya benzeri olaylar sonucu yok olup gitmiş, ancak bunlardan üçü günümüze kadar gelebilmiştir, Bu Mushaflardan birisi, Topkapı Sarayı'nda, diğerleri de Taşkent ve Londra' da bulunmaktadır.

4. Kur'ân'a Hareke ve Nokta Konulması:dinin esası olan Kur'ân'ı fesat ve lahin hareketlerinden korumak gerekiyordu. Bunun yolu da, okumayı kolaylaştıracak ve sağlıklı kılacak nokta ve hareke gibi bazı işaretleri Kur'ân'a koymaktan geçiyordu. İşte bunu ilk olarak düşünen Basra valisi Ziyâd b. Sümeyye (Öİ.53/673) olmuştur. Denildiğine göre Ziyâd, bu durumun önüne geçmek için devrinin büyük filologu Ebu'I-Esved ed-Düeli (öl.69/688)'yi çağırarak ondan, bir sistem geliştirmesini istemiştir. Ziyâd, ed-Düelî'nin isteği doğrultusunda kendisine 30 tane kâtip göndermiş, ancak o bunlardan birini seçerek söz konusu faaliyetine başlamıştır. Burada esasen yapılan iş, ed-Düeli'nin Kur'ân âyetlerini yavaş yavaş okuması esnasında kâtibin, elinde bulunan yazılı Kur'an nüshasına irabı (harekeyi) gösterecek işaretler koymasından ibarettir. Anlaşıldığına göre, ed-Düelî'nin talimatı üzerine kâtip, Mushafm yazısında kullanılan mürekkebin renginden farklı bir renkle fetha için harfin üstüne, kesre için altına, ötre için de önüne bir nokta koyuyordu.Bu şekilde tamamlanan her sahife ayrıca Ebu'I-Esved tarafından kontrol ediliyor, eğer herhangi bir hata söz konusu ise anında tashih ediliyordu. Böylece, yapılan bu titiz çalışma sonunda Kur'ân baştan sona noktalanmış oldu.

Kur'ân'a hareke konulmuş olmasına rağmen hâlâ hatalı okumaların bulunduğunu gören Haccâc hemen harekete geçerek devrin büyük âlimi Nasr b. Asım (öl.89/708)'dan, bazı rivayetlere göre de Yahya b. Ya'mer (öl.I29/746)'den bu iş için önlem almasını istemişti. Bunun üzerine de Nasr, ya da Ya'mer, Kur'ân'ın kırâatına yönelik ikinci önemli bir işi gerçekleştirerek, biraz önce belirtmiş olduğumuz harfleri birbirinden ayıran noktalan koymuştu ki, buna "i'câm" denilmektedir. Kur'ân, yaklaşık bir asra yakın bir süre konulan bu işaretlerle okunmuş, ancak daha sonra büyük lügat âlimi Halil b. Ahmed (öl.175/791) bugün bildiğimiz sistemi geliştirerek, Kur'ân'ın harekelenmesi ve noktalanması işine son şeklini vermiştir.Hareke ve nokta konulmasından sonra da Kur'ân'a yönelik birtakım faaliyetler devam etmiştir. Bu faaliyetlerden biri de, âyetlerin sonlarına konulan duraklardır. Bu duraklar, ilk önce daire meyilli çizgilerden oluşurken, daha sonraları daire şeklinde gösterilmiş ve zamanla da gül şeklini almıştır Bilindiği gibi bugün basılan Mushaflarda da sözü edilen bu durakların içinde âyet numaraları yer almaktadır.Hicrî altıncı aşra gelindiği zaman da Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî (Öİ.560/1165) tarafından Kur'ân'a, manası göz önünde bulundurularak geliştirilen ve adına "secâvend" denilen bir takım işaretler konulmuştur.

Kur'ân'ın Okunması

1. Kıraat Meselesi

a. Kıraatin Tanımı ve Kırâatla ilgili Bazı Kavramlar:Kıraat, filinden masdardır ve sözlükte okumak anlamını ifade etmektedir. Terim olarak manası ise: Herhangi bir kelime üzerinde med, kasr, hareke, sükun, nokta ve i'râb bakımından meydana gelen değişiklik demektir.

1. Kurra: Bu kelime sözlükte, okuyucu ve okuyan anlamını ifade eden "kâri" kelimesinin çoğuludur, istilanda ise: "Yedi ya da on kıraatin kendilerine nisbet edildiği imamlara denir".

2. Rivayet: Kıraat imamlarının râvileri arasındaki ihtilaflara denilmektedir.

3. Tarîk: Râvilerden sonra gelenlerin ihtilafları da bu kavramla ifade edilir.

b. Kırâatların Tesbiti:Kaynaklara göre ashabın Resûlullah (sav)'tan kıraati alış tarzları çeşitli idi. Onların arasında Hz. Peygamber'den bir kıraat alan olduğu gibi, iki veya daha fazlasını alanlar da vardı. Sahâbilerden kıraat öğrenen tâbiûn ve etbâu't-tabiînin okuma tarzları da doğal olarak farklılık arzediyordu. İşte bu farklı okuma tarzları daha sonraları da aynı şekilde devam etmiş ve bunun sonucu olarak da birbirinden farklı kıraat tarzları ortaya çıkmıştı. Bu kırâatları okuyan kurrâlar, çeşitli İslâm beldelerine dağılmışlar ve onların okudukları kırâatlar da, okuyucuların isimleriyle anılır olmuştu. Bu dönemde halkın, kırâatlarına rağbet ettiği kurrâlar arasında, Abdullah İbn Kesîr (Öİ.120/737), Nâfi' (Öİ.169/785), Ebû Amr (Öİ.154/770), İbn Âmir (Öİ.118/736), Âsim (Öİ.127/744), Hamza (öl.188/803) ve el-Kisâî (Öİ.189/804) gibi kıraat imamları vardı.kırâatların tesbitine yönelik ilk çalışmalar hicrî ikinci asırda fiilen başladı. Ancak bu dönemde kırâatla ilgili olarak yapılan bütün faaliyetler şifahî bir nitelik arzetmektedir. Çünkü kıraat konusunda ilk eserler hicrî III. asırda ortaya çıkmaya başlamıştır. IV. hicrî asırda da Ebû Bekr b. Mücâhid (Öİ.324/935) yukarıda isimlerini saydığımız, halkın teveccühüne mazhar olmuş imamların kırâatlarını bir araya toplayarak "kitâbu's-seb'a" adlı eserini meydana getirmiş ve bundan sonra halk onun bu tasnifine uygun bir yol izlemeye başlamıştır. Böylece "kırâat-ı seb'a" diye adlandırılan bu yedi kıraatin sıhhati konusunda ümmetin icmâı meydana gelmiştir.Kaynaklar, Ebû Bekr b. Mücâhid'in tesbit etmiş olduğu yedi kıraati "mütevâtir", İbnu'l-Cezerî'nin tesbit ettiği üç kıraati da "meşhur kıraat" olarak tavsif etmektedirler. Burada sözünü ettiğimiz kırâatların dışında el-Hasan el-Basrî ,İbn Muhaysin ,Yahya b. el-Mübârek el-Yezidî ve Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ahmed eş-Şenbûzî ye nisbet edilen dört kıraat daha vardır ki, bunlara da "şazz kıraat" denilmektedir.

c. Kıraat Çeşitleri

ca. Sahih Kırâatlar

Sahih olarak nitelendirilen kırâatlar kaynakların ittifakıyla,

1. Sahih ve muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e ulaşan,

2. Bir yönüyle de olsa Arap dilinin gramerine uygun olan,

3. Kitabet bakımından Hz. Osman'a nisbet edilen mushafların resm-i hattına aykırı olmayan kırâatlardır

caa. Mütevâtir Kırâatlar:Mütavâtir olarak kabul edilen kıraat, yalan üzerine ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun, aynı vasfı taşıyan başka bir topluluktan muttasıl bir senetle naklettikleri ve sahih kırâatm diğer iki şartını da bünyesinde taşıyan kıraat demektir. Cumhura göre mütevâtir kırâatlar, "kırâat-ı seb'a/yedi kıraat" imamının naklettiği kırâatlardır.

cb. Sahih Olmayan (Şazz) Kırâatlar:Sahih olmayan kırâatlar, mütevâtir kıraatin üç şartını veya bu şartlardan herhangi birini taşımayan kırâatlardır.

cba. Ahâd Kırâatlar:Senedi sahih olmakla birlikte yazım bakımından Hz. Osman (ra)'m Mushafma veya Arap Dili gramerine uygunluk arzetmeyen kırâatlara âhâd kıraat denilmektedir.

cbb. Müdrec Kırâatlar:Kur'ân'ın bazı âyetlerine tefsir maksadıyla yapılan ziyâdelere de müdrec kıraat adı verilir. Bilindiği gibi bu tür ziyâdeler Kur'ân'dan olmayıp tamamen açıklama ve şerh amacıyla yazılan şahsî notlardan ibarettir. Özellikle bunlar, İbn Mes'ûd ve Ubeyy b. Ka'b'ın husûsi Mushaflarmda yer almıştır.

cbc. Mevzû/Apokrif Kırâatlar:Bu kırâatlar da tamamen asılsız olup hiçbir esasa dayanmayan uydurma kırâatlardır.

d. Kırâatlardaki Çeşitliliğin Hikmetleri

1.Kur'ân'ın ilk muhatablarına onu farklı kırâatlarda okuma imkânının verilmesi, esasen birden çok lehçe konuşan çeşitli Arap kabilelerinin, tahrif etmeden ve günaha düşmeden Kur'ân'ı okumalarını kolaylaştırmaktan' başka birşey değildir.

2. Kur'ân'ın, farklı kırâatlarda okunmasının bir diğer hikmeti de, bütün Arap kabilelerine onun mucize bir kitap olduğunu göstermektir.

3. Kırâatlar, fakihlerin hüküm istinbatında başvurdukları bir yoldur. Zira onlar, fıkhı konularda içtihadda bulunurken kıraat ihtilaflarını göz önünde tutmuşlar, böylece bazen bir kıraat bir fakihin, diğeri de başka fakihin başvurduğu bir delil olmuştur.

4. Kırâatlar ayrıca Hz. Peygamber ümmetinin diğer ümmetlere olan üstünlüğünü de ortaya koymaktadır.

e. Kıraat İmamları ve Râvileri

1. Nâfi: Remzi "elif" tir. En meşhur iki râvisinden biri, Kâlûn ,diğeri de Verş 'tir.

2. İbn Kesîr: Remzi "dâl" dır. Meşhur iki râvisi vardır, birisi el-Bezzî , diğeri deKunbül'dür.

3.Ebû Amr: Bu imamın da iki râvisi bulunmaktadır. Birisi ed-Dûrî ,diğeri de es-Sûsî 'dir·Remzi boğaz harfi olan "ha" dır.

4. ibn Âmir: râvileri , Hişâm ve İbn Zekvân'dır. Remzi "kef" harfidir.

5. Âsim: remzi "nûn" dur. Râvilerinden biri, Ebû Bekr Şu'be , diğeri de Hafs 'dır.

6. Hamza: Halef ve Hallâd da onun iki râvisidir. Remzi "fe" harfidir.

7. el-Kisâî; el-Kisâî'nin râvileri ed-Dûri ve Ebu'l-Hâris 'dir. Remzi "râ" dır.

8. Ebû Ca'fer: Remzi "ca'" dır. Râvileri, İsâ b. Verdân ve Süleyman b. Cemmâz dır.

9. Ya'kûb: Râvileri Muhammed b. Mütevekkil ile Ravh b. Abdulmü'min 'dir. Remzi, "ya'" dır.

10. Halef: Râvileri İshâk b. İbrahim ve İdris b. Abdulkerim dir. Remzi "hal" dır.

Kırâatların Bugünkü Durumu:"Kırâat-ı aşere" diye bilinen on kırâattan üç tanesini bugün müslümanlar pratik olarak kullanmakta, tamamını ise ancak bu işi ehlinden özel ders almak suretiyle öğrenen bazı kimseler okumaktadırlar. Sözünü ettiğimiz üç kıraat şunlardır.

1. Âsım Kıraati:Zamanımızda müslümanların çok büyük bir çoğunluğunun okuduğu kıraattir.

2. Nâfi Kıraati:Nâfi kıraatinin Verş rivayeti bugün Mısır hariç, Kuzey Afrika' nın bazı bölgelerinde okunmaktadır.

3. Ebû Amr Kıraati:Bugün yeryüzünde en az okunan kıraat budur. Sadece Sudanlılar tarafından okunmaktadır

2. Yedi Harf Meselesi

Tarih içerisinde İslâm bilginleri arasında tartışma konusu olan hususlardan biri de yedi harf meselesidir. Konuyla İlgili çalışmalara bakılınca görülür ki, Kur'ân ilimleriyle uğraşan İslâm âlimleri bu meseleyi, halledilmesi gereken bir problem olarak görmüşler ve konunun çözümü için hayli gayret sarfetmişlerdir. Ancak ortaya koydukları tanımların bir kısmı, bazı neticelere ulaşma imkânı vermiş olsa da çoğu, meseleyi daha karmaşık hale getirmiştir.

a. Yedi Harf (el-Ahrufu's-Seb'a) Kavramı

Bilindiği gibi, "el-Ahrufu'$-seb'a" bir sıfat terkibidir. Bu terkipte yer alan "ahruf", harf kelimesinin çoğuludur. "Harf", sözlük anlamı itibariyle bir şeyin ucu, kenarı, sivri ve keskin tarafı demektir. Ayrıca "vecih", "üslup", "kıraat" ve "lehçe" anlamına da gelmektedir.

Seb'a lafzının delâleti konusunda da iki ayrı görüş vardır.

1. Seb'a lafzı, gerçek anlamda kullanılmış olup bilinen yedi sayısını ifade eder. Yani delâletinde kesinlik söz konusudur.

2. el-Ahrufu's-seb'a terkibinde yer alan yedi mecazî manada olup, genişlik ve kolaylık demektir.

b.Yedi Harf Hakkında İleri Sürülen Görüşler ve Tenkidi

ba. Zayıf Görüşler

1.Yedi harften maksat nâsih, mensûh, umûm, husus, mücmel, mübey-yen ve müfesserdir.

2.Emir, nehiy, taleb, duâ, haber, istihbar ve zecr'dir.

3.Va'd, va'îd, mutlak, mukayyed, tefsir , te'vil ve i'râb'tır

4.Helâl, haram, muhkem, müteşâbih, inşâ ve ihbâr'dır.

5. Mukaddem, muahhar, ferâiz, hudûd, mevâiz, müteşâbih ve emsâl'dır.

6.Mutlak- mukayyed, umûm- husus, nass- müevvel, nâsih-mensûh, mücmel-müfesser, istisna ve kısımlarıdır

7. Meşhur yedi imamın kıraatidir.

8. İsbât ve icâd ilmi, tevhid ilmi, tenzih ilmi, zât sıfatları ilmi, fiil sıfatları ilmi, avf ve azâb ilmi, haşr ve hesâb ilmi, nübüvvet ilmi, ve imamet ilmidir.

9. Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ev Ubeyy b. Ka'b'm kıraatlarıdir.

bb. Kuvvetli Görüşler

1. Yedi harf, Arap kabilelerinden yedisinin dilidir.

2. Yedi harften maksat, aynı manaya gelen çeşitli lafızların yedi vechidir. Bir başka ifadeyle, eş anlamlı kelimeleri birbirinin yerine koyarak okuma tarzıdır.

3. Yedi harfle kastedilen, yedi vecih (tarz) tir.bu vecihler şunlardır:

3.1. Harekesi değişen ancak manası ve sureti değişmeyen vecih,

3 2- Hareke ve manası değişen fakat sureti değişmeyen vecih,

3.3. Harfleri ve sureti değişen fakat manası değişmeyen vecih,

3.4. Bir kelimenin hem mana hem de suretinin değişmesiyle meydana gelen vecih,

3.5. Takdim ve te'hir ile değişen vecih,

3.6. Ziyâde ve noksanlıktan dolayı söz konusu olan Vecih,

3.7. Eş anlamlı kelimelerin birbirinin yerine konulması şeklindeki vecih,

Fıkıh Usûlü'nün Istilâhî Tarifi:Şer'î hükümlerin, tafsili delillerden çıkarılmasını (istinbitını) mümkün kılan kaideleri ve icmali delilleri öğreten bir ilimdir.

Fıkıh Usûlünün Konusu:

Âlimlerin, Fıkıh Usûlü'nün konusu ile ilgili görüşlerini şu dört maddede özet-
leyebiliriz:

1- Deliller, ictihâd ve tercihtir.2- Şer'î hükümlerdir, dolayısıyla şer'i delillerdir.

3. Şer'î delillerdir, dolayısıyla şer'î hükümlerdir.4. Şer'î hükümler ve şer'î delillerdir.

Fıkıh Usûlü'nün Gayesi:Bu ilmin gayesi, şer'î hükümlerin, şer'î delillerden nasıl ve ne şekilde çıkarılacağını öğretmektir.

Fıkıh ile Fıkıh Usûlü Arasındaki Fark:Fıkıh Usûlü; Fakih'in, delillere dayanarak lüküm çıkarırken tutacağı yolu ve delilleri kuvvetine göre tertip ederek, Kur'-ın'ı Sünnet'den, Sünnet'i kıyas ve doğrudan doğruya nassa dayanmayan diğer delillerden Önce alınmasını açıklayan kaideler ilmidir. Fıkıh ise bu kaidelere bağlı olalarak çıkarılmış hükümlerin tümüdür.

Fıkıh kaideleri ile Usûlu'l-Fıkıh Arasındaki Fark: Fıkıh Usûlü ilmi, fakîhijn uyması gereken kaideleri açıklar ki, bunlar onun, hüküm çıkarırken hataya düşmesini önler. Fıkıh kaideleri ise, bir kaç hükmü birleştiren bir kıyas veya fıkhî kaidede toplanabilen benzer hükümler kolleykisoyunudur.

3. FIKIH USÛLÜ MESLEKLERİ VE ÖZELLİKLERİ:

A-Fukahâ Mesleği Ve Özellikleri:Fukuha usûlünü Hanefiler uygulamıştır. Bu sebeple bu usûle "Hanefî mesleği ve usûlü" denmiştir.Bu usûlü tatbik eden fakîhler, fıkhîmes'eleler hakkında usûl kaidelerinin tatbikatına önem vermişler, usûl kaidelerini Fıkhın tatbikatından çıkarmışlardır. Bu usûlle eser yazanlar, konuları izah ederken konunun anlaşılmasını sağlamak ve tatbikatını gerçekleştirmek bakımından çokça misaller vermişlerdir. Bu usûl, Mantık ilminde cüzden külle (tüme) varım esasına dayanmaktadır. Olaylardan hareketle genel kaidelere varılır.

B- Mütekellimîn Mesleği Ve Özellikleri:Bu usûlü Mutezile ve Şafiî mezheblerine mensup kelâm âlimleri uygulamışlardır. Bu mesleği uygulayan âlimler, teşri' usûllerini aklî istidlale meylederek izah etmişler ve konulan izah ederken pek fazla misal vermemişlerdir. Bu usûl, mantık ilminde tümden cüze gelim metodudur. Genel kaidelerden olayların hükümleri çıkarılır.

C- Memzüc Meslek Ve Özellikleri:Yukarıda isimlerini verdiğimiz iki usûlü tatbik eden âlimlerden sonraki devirlerde yetişen hukukçular, bu iki usûlün nitelik ve özelliklerini birleştirmek suretiyle eserler kaleme almışlardır. Bu usûle Memzûc (birleştirilmiş) meslek ve usûl adı verilmiştir.

Delilin Tarifi:Istılah'ta delîl, "Kendisinden şer'îhüküm istinbât olunan", "üzerinde düşünülünce, insanı istenen bir sonuç ve hükme ulaştıran şey" şekillerinde tarif edilmiştir.

Şer’i Deliller ASLÎ DELİLLER

1-KİTAP:Peygamberimize indirilmiş, mushaflarda yazılı, ondan tevatüren nakledilmiş, okunması ile ibadet edilen, beşerin benzerini getirmekten âciz kaldığı nazm-ı celildir,”

B- Kitâb (Kur'an)'In Özellikleri

a- Nazm:Kur'ân hem mana ve hem de lafız ciheti ile mu'cize'dir. O'nun sadece manasına Kur'ân denmez. Bu sebeple O'nun tefsir ve tercemesi, Kur'ân yerine kâim olamaz ve tefsir ve ter-cemesi ile ibadet yapılamaz.

b- İnzal – Resul:Kur'ân, Peygamberimize (s.a.s.) 22 sene 2 ay ve 22 gün zarfında Cibril-i Emîn vasıtasıyla indirilmiştir. Peygamberimizin kudsî (ilâhî) hadisleri, Kur'ân'dan sayılmazlar.

c- Tevatür ve Şâzz Rivayetler

aa- Tevatür Rivayetler: Kur'ân-ı Kerim'in "eş-şeyhü ve şeyhetü" gibi hükmü baki ve tilâveti mensûh âyetleri ile şâzz tariki ile gelen rivayetleri, Kur'ân'a dahil edilemezler.

bb- Şâzz Rivayetler:Usûlcülerin ıstılahında tevatür yoluyla nakl olunmayan nazımlara (lafızlara) şâzz denir. Şâzz rivayetlerin bir kısmı meşhur, diğerleri ise âhâd tarikle gelmiştir. Bütün mezheplere göre, âhâd tarikle gelen rivayetlerle amel olunamaz.

Şâzz rivayetlerle, Kur'ân'ın mütevâtir rivayetleri arasındaki önemli farklar:

1. Şâzz rivayetlere Kur'ân hükmü verilmez. Bu sebeple şâzz rivayetler, namazda okunmaz.

2. Kur'ân'a muhdis ve cünüp olan kişi el süremez. Halbuki şâz rivayetler, böyle değildir.

3. Kur'âri'ın bir kelimesini inkâr eden kâfir olur, şâzz rivayetleri inkâr ise küfrü gerektirmez.

Kur'ân'ın Hükümleri Açıklama Üslûbu:Kur'ân, hükümleri açıklarken kendisine has bir üslûb kullanmıştır. Şöyle ki," güzel fiillerin yapılmasını teşvik etmiş, hatta emretmiştir. Farz, vacip hükümlerine karşı çıkılmasını yasaklamıştır.

Kur'ân'ın Hükümleri Beyânı (Açıklaması)

1. Tafsili olarak (Tam ve açıkça olarak) 2. İcmali olarak (Kısa ve öz olarak)açıklar.

Kuranın Hükümlere Delâleti:Kur'ân'ın âyetleri, sübût itibariyle kat'îdir. Ancak o'nun ihtiva ettiği hükümleri açıklaması, aydınlatması ise bazen kat'î, bazen de zannîdir.

Kur'ân'ın İçindeki Hükümler:Kur'ân-ı Kerîm, insan hayatının bütün safhaları için hüküm koymuştur, Kur'ân-ı Kerîm de bulunan hükümleri üç ana başlık altında toplayabiliriz:

1. İtikadı hükümler: Bunlar Kelâm ilminin konusudur.

2. Ahlâkî hükümler: Bunlar Ahlâk ilminin konusudur.

3. Amelî-fıkhî hükümler: Bunlar, fıkıh ve Fıkıh Usûlü ilimlerinin konusudur. Amelî-fıkhî hükümlerle ilgili 500 ayet bulunduğu ifade edilmektedir. Amelî-fıkhî hükümleri iki başlık altında inceleyebiliriz:

a. İbâdetler:Bu hükümlerin gayesi, ferdin Rabbi ile olan münasebetlerini düzenlemektir.

b. Muamelat:Bunlar ibadetlerin dışında kalan ameli-fıkhı hükümlerdir.Bugünkü hukuki tabirle Hususi Hukuk, Umumi Hukuk çerçevesine giren hükümleri ihtiva etmektedir. Bu hükümlerin gayesi, ferdin fert ile ferdin cemiyet ile yahut cemiyetin cemiyet ile olan münasebetlerini düzenlemektir.

II. SÜNNET

A. Tarifi: Usûlcülere göre sünnet, peygamber (s.a.s.)'in söz, fiil ve takrir (tasvîb)leridir.

B. Sünnetin Bir Teşri' Kaynağı Oluşu:Bütün İslâm bilginleri, Sünnet'i, Kur'ân"dan sonra bir teşrî kaynağı olarak kabul etmişler ve bu konuda bazı âyet ve hadisleri delil olarak göstermişlerdir. Ayrıca, İcmâ'nın ve aklî delillerin de Sünnet'in bir teşrî kaynağı olduğunu gösterdiğini ilâve etmişlerdir.

C- Sünnetin Teşrideki Yeri

1. Sünnet: Kur'an'ın müphem ve mücmellerini açıklar, umumi hükümlerini tahsis eder.

2. Sünnet: Kur'an'da asılları sabit olan konuların hükümlerini tamamlayıcı mahiyette açıklamalarda bulunur.

3. Sünnet: Kur'an'da olmayan bir kısım hükümleri açıklar.

D- Sünnet'in Mahiyeti İtibariyle Taksimi

a. Kavlî (Sözlü) Sünnet b. Fiilî Sünnet c. Takriri Sünnet

F- Sünnet'in Sened İtibariyle Taksimi

a. MÜSNED (Muttasıl) HADİSLER b. MÜRSEL (Münkati) HADİSLER

G- Sünnetin Hükümlere Delâleti açısından taksimi:

1. Hem sübût, hem de delâleti kat'î olan hadisler, 2. Sübûtu kat'î olduğu halde delâleti zannî olan hadisler, 3. Sübûtu zannî delâleti kat'î olan hadisler, 4. Hem sübûtu ve hem de delâleti zannî olan hadisler.

III-İCMÂ

A. İcmâ'ın Tarifi: Istılahta "Hz. Peygamber (s.a.s.)in vefatından sonra herhangi bir asırda tsîâm müctehidîerinin amelî bir meselenin serî hükmü üzerinde, ittifak etmeleridir" şeklinde tarif edilmiştir.

B. İcmâ'ın Konusu Ve Sahası:îcmâ; bir kısım şer'î hükümlerde, yani dinî işlerde câridir; ibâdetlerde ve hukuki meselelerde icmâ cereyen eder. İtikat konularında ise icmâ sabit olmaz; bunlarda nakil geçerlidir. Aynı şekilde aklî konularla dinî olmayan konularda da icmâ tahakkuk etmez.

C. İcmâ'ın Oluşmasının Şartları:a. Bütün müctehidlerin ittifakı, b. Bir asrın (bir zamanın) geçmesi.

D.İcmâ'ın Dayanağı:Müctehidlerin bir hadise hakkında ittifak etmeleri, mücerret reylerine müs-tenid olmayıp yine şer'î bir delile müstenid bulunur. Bu delil, haber-i vâhid veya kıyas olabilir. îcmâ ile bu deliler kuvvet bulur, artık asıl delil, icmâ olmuş olur, hüküm icmâ'a izafe edilir. Usûlcüler, icmâ'ın senedinin, ictihâd yahut kıyas olup olamayacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Âlimlerin çoğunluğu, buna cevaz vermiştir. Dâvûd ez-Zâhirî, İbn Cerîr et-Taberî gibi âlimler ise bunu tecvîz etmemişlerdir.

A. İcmâ'ın Vâkî Oluşu:Fakîhlerin çoğunluğuna göre bir hadisede, bir asırda yaşayan müctehidlerin ittifakları, hem mümkün hem de bilfiil vâkî olmuştur.

b. İcmâ'ın Vukûunun İmkânsızlığı:Mutezilî İbrahim Nazzâm, Şîa'dan tazı fakîhler, îcmâ'ın vukûnun imkân-sızlığına kânî olmuşlardır. Yine Mutezilî İbrahim Nazzâm, Râfızîlerin ekserisi, İcmâ'ın bir hüccet olduğunu da kabul etmemişlerdir.

F. İcmâ'ın Hüccet Oluşu: îcmâ'ın bir hüccet olduğu, âyetler, hadisler ve aklî delillerle sabittir.

G. İcmâ'ın Çeşitleri:İcmâ, iki yolla tahakkuk eder: 1. Azimet,2. Ruhsat

Azimet yolu ile mün'akıd olan icmâ'a "Sarîh icmâ" "Kavlî icmâ", "Amelî icmâ" ruhsat yoluyla mün'akıd olanına da, "Sükûtî icmâ" denir.

Kavlî icmâ: Bir mesele hakkında bir asırdaki müctehidlerin birden hüküm verip onunla hepsinin aynı veçhiyle amel ettikleri icmâ'dır. Bu türlü icmâ, fakîh-lerin bütünü tarafından ittifakla hüccet kabul edilmiştir.

Sükûtî icmâ ise: Bit mesele hakkında bu müctehidlerin bir kısmı hüküm verdiği halde veya onunla amel ettiği halde değer bir kısmının ona vakıf olduğu ve kâfi derecede düşünme zamanı geçtiği halde sükût ettikleri icmâ'dır.Hanefîler sükûtî icmâ'ı hüccet olarak kabul ederler. İmâm Şafii ise, bu şekilde mün'akid olan icmâ'ı hüccet kabul etmez.

I. İcmâ'ı Red Ve İnkâr:İcmâ yakın bir hüküm ifade eden şer'î bir hüccettir. Bir meselenin hükmü icmâ ile sabit oldu mu artık o hüküm, kat'îdir. Buna muhalif bir delil, müevvel, mukayyed veya mensûh demektir.Hanefî Fukahâsınca, icmâ'ın hüccet olduğunu inkâr eden kışı kafir addedilir.

J. İcmâ'ın Neshi:Bazı fakîhlere göre bir asırda icmâ eden müctehidler, başka bir icmâ ile önceki icmâ'lanm bozabilirler.Usûl ulemâsının cumhuruna göre ise, icmâ akdedilmiş olan asırdan sonra tekrar aynı mesele üzerinde ikinci bir icmâ vuku bulursa, bu ikincisine itibar edilmez.

K. İcmâ'ın Dereceleri:İcmâ'ın kuvvet itibariyle dereceleri şöyledir:

1. Sahâbe'nin Kavlî İcmâ'ı.

2. Sahâbe'nin sükûtî icmâ'ı,

3 Sahâbe'den sonra, hiç ihtilâf olmadan vuku bulan ıcma.

4. Sahâbe'den sonra, önce ihtilâf vâki olup sonradan ihtilâf kesilerek vuku bulan icmâ.

4. KIYAS

A. Kıyasın Tarifi Ve Mahiyeti: Istılahta kıyas "iki bilinen şeyden birinin nassla sabit olan hükmünü, aralarındaki müşterek illetten dolayı diğerinde de ictihâd ile izhâr etmektir" diye tarif edilmiştir. kıyas muzhir bir hüccettir.Kur'ân ve sünnet ise müsbit bir hüccettir.Bir mes'elenin şer'î hükmünü kıyas yoluyla istihraç edebilmek için o hususta nass ile sabit olan şer'î hükmün bulunması gerekir.

B. Kıyas İle İctihâd Arasındaki Münasebet:îctihâd'ın sahası kıyas'dan daha geniştir. Hatta ictihâd, kıyası da içerisine almaktadır. Çünkü kıyas yaparken sarf edilen her gayret bir ictihâddır. Bu bakımdan her kıyas bir ictihâddır, fakat her ictihâd bir kıyas değildir.Gazâlî, içtihadın sahasının kıyas'dan daha geniş olduğunu ve sadece illet ile alakalı içtihadın bile üç nevi olduğunu ifade eder.Hükmün menâtı (illeti) ile ilgili ictihâdlar şunlardır:

1. Tahkîku'l-Menât: Nasda ifade edilen illetin, yeri bulunarak tatbik edilmesi.

2. Tenkîhu'l-Menât: İllet araştırılırken onunla ilgisi bulunmayan vasıfların ayıklanması.

3.Tahrîcu'l-Menât: İllet'in istinbât yoluyla ortaya çıkarılması.

C. Kıyasın Hüccet Oluşu:Kıyas, müctehidlerin cumhuruna göre bir şer'î hücettir. Bunun bir hüccet olduğu Kur'ân, Sünnet ve akılla sabittir.Bazı fakîhler, kıyası şer'î bir hüccet kabul etmezler. îmâmiyye, Râfiziyye, Hâriciyye ve Zâhiriyye mezhepleri kıyas'ı inkâr etmişlerdir.

E. Kıyas'ın Rükünleri:Kıyasın rükünleri dörttür:

a. el-Asl buna el-Makîs aleyh denir.Hükmü hakkında nass bulunan şeydir.

b. el-Fer' buna el-Makîs denir. Hükmü hakkında nass bulunmayan şeydir.

c. Hükmü'l-Asl :Hakkında nasss bulunan aslın hükmüdür ki, bu hüküm sonradan fer'e verilir. Asıl meseleden fer'î meseleye geçen hükme hükm-i muaddî denir.

d. el-İllet: İllet asıl hükmün, bina edildiği vasıftır.

Aa. İllet'in Tarifi:İllet, asılda hükmün üzerine bina kılındığı bir vasıftır.

İllet'in Şartları; 1) Zahir bir vasıf olmak,2) Mazbut olmak, 3) Münâsib (uygun) bir vasıf olmak, 4) Vasıf asla mahsus olmamalıdır.

Îllet İle Hüküm Arasındaki Münasebet:

1. el-Münâsibu'1-Müessir Uygun vasıf,2. el-Münâsibu'1-Mülâyim Elverişli vasıf.

3. el-Münâsibu'1-Mürsel Salıverilmiş vasıf,4. el-Münâsibu'1-Mülgâ Yürürlükten kaldırılmış vasıf.

İlletlerin Nevileri:İlletler, mansûs ve müstenbat illetler adıyla iki nev'idir. Nass ve icmâ ile bilinen illetlere, illeti mansûse; ictihâd ile bilinen illetlere ise illeti müstenbate denir.

İlleti Bulma Yolları :Hükmün üzerine bina edildiği illeti bulma, çeşitli yollar ile mümkün olur. Bunların en önemlisi şunlardır: 1) Nass, 2) İcmâ', 3) Sebrü Taksim, 4) Münâsebet.

Kıyas'ın Hükmü:Kıyasın hükmü, ta'diyedir. Yani asıldaki hükmün fer'e nakl edilmesidir. Şöyle ki, asıldaki hüküm her ne ise onun misli fer'de izhâr edilir, bu hüküm kıyas yoluyla meydana çıkarılmış olur.

Kıyasın Kısımları:Bir yandan; kıyaslar illetinin derhal anlaşılıp anlaşılmaması itibariyle celî ve hafi kısımlarına ayrılır.Kıyasın illeti hemen anlaşılıyorsa, ona "celî kıyas" illeti hemen anlaşılmayıp tetkik ve araştırmaya muhtaç olursa, ona da "hafikıyas" denir. Diğer bir yandan kıyaslar, fer'deki illetlerin asıldaki illetlere nazaran kuvvetli olup olmaması itibariyle üç kısma ayrılır. 1- Evlâ Kıyas, 2. Müsavi kıyas, 3- Ednâ Kıyas.

FER'İ DELİLLER

I- İSTİHSAN

A- Tarifi:İstihsan lügatta bir şeyi güzel saymak manasına gelmektedir.Istılahta müctehidin bir meselede herhangi bir sebeple celî kıyasın muktezasından, hafî kıyasın muktezasına yönelmesi yahut külli bir kaideden cüz'i bir meseleyi, herhangi bir sebeble istisna etmesidir.

B- Îstihsân'ın Çeşitleri Ve Dayanakları:îstihsân'ın tarifini verirken "celî kıyasa muarız ve mukabil bir delildir" demiş ve bu delilin, nass, icmâ, zaruret veya kıyası hafiden birinin olabileceğini ifade etmiştik, işte bunlar îstihsân'ın dayanakları ve çeşitleridir.

G- İstihsân'ın Hüccet Oluşu:İstihsân'ı hüccet olarak en çok Hanefîler kullanmışlardır, imâm Mâlik'in de İstihsân, ilmin onda dokuzudur" dediği rivayet edilir. Hanefîlerin istihsân deliline istinaden çıkardıkları hükümleri, klasik fıkıh kitaplarında bulmak mümkündür. Hanefîler, istihsân delilini çok kullandıkları için Şâfiîlerin tenkidlerine maruz kalmışlardır.

II- İSTİSHAB

A-Tarifi:Istılahta şöyle tarif edilmiştir: "Mazide sabit olup sonradan değiştiği bilinmeyen bir şeyin, hali hazırda da aynen kalmasına hükmetmektir.

B- İstıshâb'ın Hüccet Oluşu:İstishâb, delil bulunmayan yerlerde hüccet olur. Bütün mezhepler istishâb deliline dayanarak istinbâtta bulmuşlardır. Hatta kıyası hüccet olarak kabul etmeyen Zâhiriyye ve îmâmiyye mezhepleri bile istishâb ile pek çok meselenin fıkhı hükmünü istinbât etmişlerdir. Nazari olarak istihsân'ı kabul etmeyen Şâfiîler de istishâb'ı, diğer mezheplerden daha çok kullanmışlardır.

C- İstishâb Delili Üzerine Kurulmuş Kaideler

1.Eşyada asîl olan ibâhedir,2.Berâet-i zimmet asıldır,3.Şek ile yakın zail olmaz,4.Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır.

3. MESÂLİH-İ MÜRSELE VEYA İSTISLÂH

A- Maslahatın Tarifi :Maslahat, faydalı olanı elde etmek, zararlı olanı gidermektir.

B- Maslahat'ın Çeşitleri

Zarurî Maslahat:Bunlar, nefsi, malı, aklı, dini, nesli muhafaza maslahatıdır.

Hâcî Maslahatlar:Bu, insanların zaruret derecesine varmayan ihtiyaçları dolayısıyle olan maslahattır. Bey'bi'l-vefa, istisna, selem gibi akitler bu ihtiyaçları gidermek maksadıyla tecvîz edilmiştir.

Tahsini Maslahatlar:Bu, bir zaruret, bir ihtiyaçtan dolayı olmayıp mücerred güzeli, en uygununu seçmek cinsinden olan, bir hükmün varlığını yokluğuna tercih eden maslahattır. Muaşeret kaideleri gibi.

Maslahatlar, hüküm istinbatında muteber olup olmaması yönünden üç kısma ayrılır:

1. Maslahat-ı Mutebere,2. Maslahat-ı Merdûde, 3. Maslahat-ı Mürsele.

Mesâlih-İ Mürsele Ve İstıslâh:Mesâlih-i mürsele, İslâm'ın amaçlarına uygun olan ve hakkında muteber veya ilga edilmiş özel bir delil bulunmayan maslahatlardır. Mesâlih-i mürsele ile istidlal işine istislâh denir.

Mürsel Maslahat'ın Hüccet Oluşu

Kabul Etmeyenler:Zahirîler mürsel maslahatlarla amel edilmesini kabul etmezlerdir. Hanefî ve Şafiî mezhebi hukukçuları da nazariyatta mürsel maslahatları bir hüccet olarak kabul etmemişlerdir.

Kabul Edenler:Maliki ve Hanbelî mezheblerine mensub İslâm hukukçuları, mürsel maslahatları hükme mesned olacak bir delil olarak kabul etmişlerdir.

Çok Sık Şartlarla Kabul Edenler:İmâm Gazâlî, Beyzâvî gibi bazı âlimler, maslahat-ı mürseleyi, hüccet olarak benimsemişlerdir. Bunlar, zarûrî.kat'î ve küllî olması şartıyle maslahatı hüccet olarak kabul etmişlerdir.

4. ÖRF, ÂDET VE TEAMÜL

A-Tarifleri: Fakîhler, genellikle örf ile âdeti aynı manada kullanırlar ve şu şekilde tarif ederler: "İnsanlar arasında alışkanlıkla yapılagelen ve aklı selim yanında güzel kabul edilen şeydir."

Örf'ün Çeşitleri:

Fâsid Örf:Kitâb ve Sünnet'e aykırı düşen örf ve âdete, fâsid örf denir.

Sahîh Örf:Dine ve akla aykırı olmayan âdete, sahîh örf denir.

Umûmî Örf (Örf-İ Âmm):Bu, bütün bölgelerde insanların üzerinde birleştikleri genel bir örftür.

Husûsî Örf (Örf -İ Hâs):Husûsî örf, herhangi bir bölge, ülke veya topluluğa has bir örftür.

Kavli Örf:Bu, bir topluluğun herhangi bir kelimeyi veya bir cümleyi alışkanlık halinde devamlı olarak sözlük manasından başka bir manada kullanmalarıdır.

Ameli Örf:Bu da herhangi bir topluluğun bir işi, bir hareketi belli bir şekilde devamlı olarak yapmalarıdır.

Örfün Hüccet Oluşu:Fakîhler, örf ve âdeti, hükümlerin dayandığı, istinbât kaynaklarından biri olarak kabul etmişlerdir. Bu konuda istinad ettikleri delilleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Nasslar, b. Arapların Bazı Örflerinin İslâm'da Devam Ettirilmesi.

Örf Üzerine Kurulmuş Hükümlerin Değişmesi:Örf ve âdet'e dayanan hükümler, örf ve âdetlerin değişmesiyle değişebilir. Mecelle'nin "Ezmânın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkâr olunamaz" kaidesi, bu esası ifade etmektedir.

5- SAHÂBÎ KAVLİ:Fakîhler, Sahâbî kavli'nin hüccet olup olmamasında ihtilâf etmişlerdir. Bu konudaki görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Sahâbî kavli mutlak olarak hüccet değildir. Gazâlî, Fahreddin er-Râzî, İbn Hâcİb, Âmidî, Beyzâvî, Şevkânîgibi bilginler bu görüşü savunmaktadırlar.

2. Sahâbî Kavli, kıyas ve akıl ile bilinsin bilinmesin mutlak olarak hüccettir, îmâm Mâlik, Pezdevî, Serahsî, Ebü Bekir el-Cassâs ve Hanefîlerden bir grub müctehid bu g0rüşü kabul etmektedirler.

3. Sahâbî kavli, kıyas ile bilinmeyen yerde bir hüccettir. Ebû Zeyd ed-Debûsî, Kerhî ve Hanefîlerden bazı âlimler bu görüştedirler.

6. ŞER'Ü MEN KABLENÂ (GEÇMİŞ ŞERİATLAR)İslâm dini kendisinden önce gelen dinlerde yer alan ibâdet, ceza ve muamelât ile ilgili hükümlerin bir kısmım neshetmiş, bir kısmını aynen veya değiştirerek almıştır. Bir kısmını ise alıp almadığım açıklamamıştır.Fâkihler,son kısımdaki hükümlerin bize nispetle hüccet olup olmamasında ihtilâf etmişlerdir. Geçmiş şeriatlar denince bu kısım kasdedilir.Hanefî, Şafiî ve Mâliki

fakîhlerinden bazıları bunların bizim tarafımızdan uyulup tatbik edilmesi gereken hükümler olduğunu kabul etmişlerdir.

7. ZERÂYİ'

Zerâyi'in Manası Ve Mahiyeti:Zerâyi' "vesile" anlamına gelen zerîa'ın çoğuludur.Istılahta zerâyi:Helale ve harama götüren ve onlara vasıta olan şeylerdir" diye tarif edilir.Kötülüğe giden yollan kapamak gerekir ki buna seddü'z-zerâyi denir. Hayra giden yolları da açmak gerekir ki buna da fethu'z-zerâyi denir.Seddü'z-zerâyi'i, Mâlikîler ile Hanbelîler hüccet olarak kabul ederken, Ha-nefîler ve Şâfiîler bunu bir hüccet olarak benimsemezler.

El Hiyel Ve'l-Mehâric : Fıkıh usûlü ıstılah'ında şöyle tarif edilir: "amel ve tasarrufları şeklen ve zahiren fıkha uygun düşürmek, memnuu olan hususları meşru olarak yapabilmek İçin bulunan yollar, çareler, çıkış noktalandır.

1.Meşru olan hîle:Keffâret orucu tutan bir şahsın, keffâret orucunu bitirmeden önce Ramazan ayının gelmesi halinde sefere çıkması gibi.

2.Meşru olmayan hîle:Bir şahsın zekât vermemek için üzerinde bir sene geçmeden malı başkasına hibe edip sonradan hibesinden geri dönüp malı geri alması gibi.Hîle'yi en çok Hanefîler kullanmışlardır. İmâm Şafiî'nin kendisi hiyele karşı çıkmasına rağmen, ondan sonra gelen Şafiî mezhebi âlimlerinden bazıları bu konuda eserler yazmışlardır. Hanbelî ve Mâlikîler hileye karşı çıkmışlar ve onu reddetmişlerdir.

Hükmün Tarifi: Fıkıh ilminde hüküm, kaza (kadâ) manasına kullanıldığı gibi "bir şey üzerine terettüp eden eser ve netice" manasında da kullanılmaktadır.

Hükmün Çeşitleri: Hükümler, teklîfî hüküm ve vaz'î hüküm olmak üzere iki kısma ayrılır.

Teklifi Hükmün Mahiyeti:Teklifi hüküm, mükellefin fiillerine taalluk eden hitapların birer eseridir.
Bu hükümler bir işin yapılmasını veya yapılmamasını taleb etmeyi veya iki şey arasında yapıp yapmamada muhayyer kılmayı gerektirir.

Teklifi Hükmün Kısımları

1. Mükellefin Fiillerinin Eseri Olan Hükümler. mülkiyetin satım akdinin eseri olması gibi.

2. Mükellefin Fiillerinin Sıfatı (Vasfı) Olan Hükümler. namaz bir fiildir, bu fiilin sıfatı (vasfı) farziyettir. Kişinin bu türlü fiillerinin bir maksadı vardır. Bu maksad ya dünyevîdir,ya da uhrevîdir. Bu bakımdan bu kısma dahil olan fiillerin hükümlerini İki kısma ayırıyoruz

Dünyevi Hükümler:Dünyevî maksad ve gaye gözetilerek yapılan fiillerin hükümleri şunlardır: 1. Sıhhat, 2. Butlan, 3. Fesâd, 4. İn'ikâd, 5. Ademü İn'ikâd, 6. Nefâz, 7. Ademü Nefâz, 8. Lüzum. 9. Ademü lüzum.

Uhrevî Hükümler: Uhrevî maksad gözetilerek yapılan fiillerin hükümleri şunlardır: 1. Vücûb, 2. Nedb, 3. Hürmet, 4. Kerahet, 5. îbâhet. Bunlara ahkâm-ı hamse (beş hüküm) denir. Mükellefin fiilleri, bu hükümler bakımından şu vasıflarla anılır: 1. Vâcib, 2. Mendûb, 3. Haram, 4. Mekruh, 5. Mubah.

Vâcib'in Tarifi Ve Farz İle Münasebeti:Vâcib, Cumhur fakîhlere göre farz ile aynı manadadır. Hanefîler ise vâcib ile farzı aynı manada kabul etmezler. Cumhura göre farz anlamında olan vâcib, şer'an yapılması kesin olarak isvenen fiil olup onu terk eden günah işlemiş olur.Hanefîler farzı vâcib ile eş anlamda görmezler, fakat sözlük bakımından aynı anlama geldiğini kabul ederler. Hanefîler, farz ile vâcib'in kesin olarak yapılması gerektiğinde Cumhur fukaha ile birleşirler. Ancak Hanefilere göre farz, kat'î bir delil ile, vâcib de zannî bir delil ile sabit olmuştur.

Vacibin İfası:

Edâ:1. Kâmil Edâ, 2. Kasır Edâ, 3. Kazaya benzer Edâ.

Kaza :1. Misliyle Kaza, 2. Misl-i Gayr-i Ma'kıl, 3.Edaya Benzer Kaza.

Eda Edildiği Vakit Yönünden Vacibin Taksimi:

1. Vakte bağlı olmayan vâcib 2. Vakte bağlı olan vâcib.

Vakte Bağlı Vâcibler, üç kısma ayrılır:

1. Geniş Vakitli Vâcibler, (Müvessâ'), 2. Dar Vakitli Vâcibler (Madîk), 3. Bir Yönüyle Dar, Diğer Yönüyle Geniş Vakitli Vâcibler (zû şibheyn)

Matlûbu Bakımından Vacibin Taksimi: 1. Muayyen vâcib, 2. Muhayyer vâcib.

Miktarı Bakımından Vâcib'in Taksimi:1. Miktarı ve sınırı belli vâcib,2. Miktarı ve sınırı belli olmayan vâcib.

Mükellefi Belli Olup Olması Bakımından Vacibin Taksimi:1. Aynî vâcib, 2. Kifâî vâcib.

Cumhura Göre Mendubun Tarifi:Mendûb, Şâri'in kesin olmayarak yapılmasını istediği iştir, veya failine yaptığı zaman mükâfat verilen, terk edildiği zaman ceza gerekmeyen şeydir,Mendûb'a nafile, sünnet, tatavvu, müstehab, fazilet, ihsan adları da verilmiştir.

Mendubun Dereceleri:

1. Sünnet-i Müekkede: Bunlar, Peygamber (s.a.s.)'in, devam ettirdiği, fakat edası farz ve vacib olmadığına işaret buyurduğu sünnetlerdir.

2. Sünnet-İ Gayr-ı müekkede: Bunlar, Peygamber (s.a.s.)'in kesintili olarak devam ettirdiği sünnetleridir.

3. Peygamber (s.a.s.)'imizin bir kısım işleri daha vardır ki, onlar da mendûp içerisinde mütalaa olunur. Peygamber (s.a.s.)'in giyimi gibi.

Sünnet:Hanefî Hukukçularının Istılahında:Sünnet, dinde farz ve vâcib olmaksızın yapılması istenen bir fiil ve harekettir. Buna mesnûn ve sünnet-i müekkede de denir. Sünnet-i gayr-i müekkede-ye de müstehab ve mendup isimleri verilir.

Müstehab:Hanefîlerin Istılahında Müstehab:Yapılması tercih edilmekle birlikte terki hakkında men' bulunmayan ve dinde daima yapılmayan bir fiil ve harekettir. Buna mendûb, âdâb, tatavvu, sünnet-i gayr-i müekkede de denir.

Haram:Haram Şâri'in yapılmamasını kesin olarak istediği şeydir. Buna muharrem ve mahzur da denir. Fakîhlerin cumhuruna göre ister kat'î, isterse zannî delille olsun bir şeyin yapılmaması muhatabdan istenirse o haram olur. Hanefîler ise haramın sabit olması için kat'î bir delile dayanmasını şart koşarlar. Haramlığı zannî bir delil ile, sabit olan bir şeye tahrîmen mekruh adını verirler.

Harâm'ın Çeşitleri:

1.Haram liaynihi (Bizzat kendisinden dolayı haram), 2.Haram ligayrihi: (Başkası dolayısıyle haram).

Mekruh Tarifi ve Çeşitleri:Mekruh, fakîhlerin çoğunluğuna göre, Şâri'in yapılmasını kesin olmayarak istediği şeydir. Hanefîlere göre mekruh, Şâri'in zannî bir delille yapılmamasını istediği şeydir. Hanefîler mekrûh'u iki kısma ayırırlar:

1. Tahrîmen mekruh: Bu İmâm Muhammed'e göre haram hükmündedir.

2.Tenzîhen mekruh:Erkeklerin ipekli elbise giyinmesi, altın yüzük takması tahrîmen mekruhtur. Fakîhlerin çoğunluğuna göre mekruh işleyen kimse kınanmaz. Hanefîlere göre tahrîmen mekruhu işleyen kimse kınanır. Onlardan kaçınanlar ise övülür.

Mübâh Tarifi Ve Mahiyeti: Mubah, mükellefin yapıp yapmamada muhayyer olduğu bir şeydir ve kendisine helâl, caiz de denir. Yeme, içme ve benzeri gibi. Bunun yapılmasında sevab ve terkedilmesinde kınama yoktur.

Çeşitleri: 1. Mubah liaynihi, 2. Mubah ligayrihi.

Azîmet:Fıkıh usûlü ilminde şöyle tarif edilir: "Meşakkat, zaruret gibi arızi bir özre bağlı olmaksızın baştan konan aslî hükümlerdir". Bu tarife göre azîmet; farz, vâcib, haram, mekruh, mendûb, mubah gibi bütün teklifî hükümleri içine alır.

Ruhsat:Ruhsat lügatta kolaylık manasına gelir. Fıkıh usûlü ilminde, meşakkat, zaruret gibi bir özre bağlı olarak kullara azîmet hükmünü terketme imkânı veren ve hafifletilmiş olarak sonradan (ikinci defa) konmuş hükme, ruhsat denir.

VAZ'Î HÜKÜM :vaz'î hüküm, bir şeyi, başka bir şeye sebep, şart, illet, alâmet, rükün, mâni' kılmayı gerektiren bir hükümdür.

Vaz'î Hükmün Kısımları:a. Rükün,b. İllet,c. Sebep,d. Şart,e. Alâmet,f. Manî.

İllet: Fakîhler, hükmün varlığı, kendisine nisbet ve izafet edilen, başka bir ifade ile, hükmün dayandığı şeye illet derler.

Sebep: hükümde doğrudan doğruya müessir olmayıp, hükme götüren, ona ulaştıran bir yol ve vasıtadır.

Şart: Şart öyle bir şeydir ki, hükmün varlığı ona dayanır. Onun bulunmaması, hükmün de bulunmamasını gerektirir. Fakat şartın bulunması, hükmün bulunmasını gerektirmez. Şart ile sebeb ve illet arasındaki fark da işte budur.

Alâmet:Hükmün varlığı kendisine bağlı olmayıp, sadece onu tarif ve açıklayan şeydir.

Manî:Vaz'î hükümlerden manî, hüküm veya sebeple kasdedilen şeyin vücûduna engel ve aykırı şer'î bir iştir.

MÜKELLEF OLMANIN ŞARTLARI:

1. AKIL: Teklifleri anlayacak derecede akıl ve zekâ bulunması 2. EHLÎYET: Kendisine yapılan tekliflere ehil olması.

EHLİYET :Istılahta "şahsın ilzam (borçlandırma, borç altına sokma) ve iltizâm (borçlanma, borç altına girme)'a selâhiyetli olmasıdır" şeklinde tarif edilmiştir.

Ehliyetin Çeşitleri:

1. Vücûp ehliyeti: bir insanın lehine ve aleyhine ait meşru hakların vâcib (sabit) olmasına selâhiyetli (elverişli) bulunmasıdır" diye tarif edilir.

2. Edâ ehliyeti :insanın kendisinden şer'an muteber olabilecek şekilde fiillerin südûruna selâhiyetli bulunmasıdır şeklinde tarif edilir.

Vücûb Ehliyetinin Çeşitleri: 1. Eksik (nakıs) vücûb ehliyeti,2. Tam (kâmil) vücûb ehliyeti.

Edâ Ehliyetinin Kısımları: 1. Tam (kâmil) edâ ehliyeti, 2. Eksik (kasır) edâ ehliyeti.

EHLİYETİ DARALTAN VE ORTADAN KALDIRAN HALLER:

Semavî Arızalar: (Gayrı İradi Arızalar) Semavî arızalar, insanın kazanmasıyla, irade ve ihtiyarıyla olmaksızın meydana gelen arızalardır. Bu arızalar çocukluk (sığar), delilik (cünûn) bunama (ateh), bayılma (iğmâ), uyku (nevm), unutma (nisyan) aybaşı hali (hayız), lohusalık (nifas), ölüm hastalığı (marazu'1-mevt), ölüm (mevt), kölelik (rıkk)dır. Bu arızalardan bir kısmı, mesela ölüm gibi, vucûb ehliyetini, bir kısmı, mesela uyku, bayılma eda ehliyetini ortadan kaldırır.

Mükteseb Arızalar: (İRADİ ARIZALAR) Bunlar, insanın kesb, ihtiyar ve iradesiyle meydana gelen arızalardır. Bunlar; bilmemek (cehl), sarhoşluk (sekr), şaka (hezl), hata, ikrah, sefahat, yolculuk (sefer)dir.

TEKLİF VE MÜKELLEF KILMANIN ŞARTLARI:Usûlcüler, kulun takatinin üstünde olan şeylerden sorumlu tutulmayacağında birleşmişler ve kulun bir fiilden mes'ul tutulabilmesi için aşağıda sıralayacağımız üç şartın bulunmasının gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

1. Kul fiili ile ilgili teklifi tam manasıyla bilmeli

2. Fiil ile ilgili teklifin AUah'dan südûr ettiği malum olmalı

3. Kul, teklif edilen fiili yapacak kudrette olmalı

Allah Hakları:

1. Halis İbâdetler, 2. Mali yükümlülük (külfet, meşakkat, meûnet) bulunan ibâdetler, 3. İbâdet manası bulunan mali yükler (külfetler), 4. Ceza (ukûbât) manası bulunan mali yükler, 5. İbadet manası bulunan cezalar (ukûbât), 6. Tam cezalar, 7. Eksik cezalar,8. Zimmette Sabit Olmayan Haklar.

Kul Hakları:Kul hakkı, ferde ait olan bir menfaat ve maslahattır. Mesela, alacak hakkı, mali bir haktır ve kul hakkıdır.

Allah Hakkı Ağır Basan Haklar:Kazif haddi gibi. Kul Hakkı Ağır Basan Haklar:Kısas gibi.

Nasslardan Hüküm Çıkarma:Usûlcülere göre lafız (tabir, ifade, kelime, söz) manaya nisbetle ve mana ile alakası bakımından dört kısma ayrılır:

1. Lafızların manaya va'zları (konulmaları, kullanılmaları): Bunlar, hâss, âmm, müşterek ve müevvel kısımlarına ayrılır.

2. Lafızların vaz' olundukları (kullanıldıkları) manaya açık veya kapalı bir tarzda delâletleri: Manası açık lafızlar, zahir, nass, müfesser ve muhkem; manası kapalı lafızlar ise, hafî, müşkil, mücmel ve müteşâbih kısımlarına ayrılır.

3. Lafızların, vaz olundukları lügat ve ıstılah manasında veya bir münasebetle başka bir manada açık veya kapalı bir halde kullanılması. Bunlar; hakikat, mecaz, sarîh ve kinaye kısımlarına ayrılır.

4. Lafızların ne gibi manalara delâletleri ve hangi maksatlarla söylenmiş olduklarına işitenlerin vukufları itibariyle taksimi: Bunlar, dal bil-ibâre, dâİ bil-işâre, dâl bid-delâle, dâl bil-iktizâ kısımlarına ayrılır.

sözlü delâlet iki kısma ayrılır: Mantûka, Mefhume.

TEÂRUZU'L-EDİLLE:

Tearuzun Manası: Istılahta, eşit kuvvette iki şer'i delilden birinin, bir mesele hakkında bir anda gerektirdiği hükmün, diğer bir delilin aynı mesele hakkında gerektirdiği hükme aykırı olmasına "tearuz" denmektedir.

Tearuzun Caiz Ve Vâki Olup Olmadığı:İslâm âlimleri, şer'î deliller arasında tearuzun caiz ve vâki olup olmadığı konusunda değişik fikirler ileri sürmüşlerdir. Fakîhlerin bu konudaki görüşlerini şöylece özetleyebiliriz:

a. Şer'î deliller arasında tearuz caiz ve vâki değildir.

b. Şer'î deliller arasında tearuz hem caiz, hem de vâkidir.

c. Kat'î deliller arasında tearuz caiz ve vâki değilse de, zannî deliller arasında caiz ve vâkidir.

Tearuzun Şartları

1. Mahal birliği, 2. Tarih birliği, 3. Vakit birliği, 4. Zıd hüküm.

Aralarında Tearuz Vâkî Olan Deliller: Şevkânî aralarında tearuz vâki olan delilleri şöyle sıralamaktadır:

1. Kitâb ile Kitab,2. Kitab ile Sünnet,3. Kitab ile İcmâ,4. Kitab ile Kıyas,5. Sünnet ile Sünnet,

6. Sünnet île İcmâ,7. Sünnet ile Kıyas, İcmâ ile İcmâ,9. İcmâ ile Kıyas,

10. Kıyas ile Kıyas arasında tearuz vaki olur.

TEARUZU GİDERME YOLLARI

Fukaha mesleğinin tearuzu giderirken uyguladıkları usulleri şöylece şematize edebiliriz:

a.Nesh, b. Tercih, c. Cem' ve tevfîk, d. Tesâkut (terk).

Mütekellimin mesleğinin tearuzu giderme yollarında sıralama şöyledir:

a. Cem' ve tevfik, b. Tercih, c. Nesh, d. Tesakut.

HADİS USULU

1. Hadîs Usûlü İlmi [İlmu'l-mustalah]:

Hadis Usûlü:kabul ve red yönünden *senet* ve metnin durumunu bildiren usûl ve kaideler ilmidir.

***a. Konusu**:* Hadîs Usûlü İlminin konusu kabul ve red yönünden *senet* ve metindir.

b. *Amacı:* Hadîs Usûlü İlminin amacı, sahih olan hadisi sahih olmayandan ayırt etmektir.

2. Hadîs: Hz. Peygambere izafe edilen *söz, fiil, takrir* veya *vasıf* demektir.

I. BIZE ULAŞMASI AÇISINDAN HABERİN KISIMLARI

A. MÜTEVÂTİR HABER : yalan üzere birieşmeleri âdeten mümkün olmayan kalabalık bir grup tarafından rivayet edilen habere *müteuâtir haber* denir.

3. Hükmü: Mütevâtir haber zarurî ilim ifade eder.

4. Kısımları: Mütevâtir haber *lafzı ve* mânevî olmak üzere iki kısma ayrılır.

b. *Manevî Mütevâtir:* Lafzı değil de, sadece mânâsı mütevâtir olarak gelen habere *manevî mütevâtir* denir.

B. ÂHÂD HABER: mütevâtir haber şartlarını taşımayan habere *âhâd haber* denilir.

2. Hükmü: Âhâd haber nazarî ilim ifade eder.

3. Rivayet Edenlerin Sayısına Göre Âhâd Haberin Kısımları:

a. Meşhur b. Azîz c. Garîb

1. Meşhur: tevatür derecesine çıkmaksızın -her tabakada- en az üç ve daha fazla kişinin rivayet ettiği hadise *meşhur hadis* denir.

f. Meşhur Hadisin Hükmü: ıstılahî mânâda *meşhur* olan bir hadisin sahîh olması durumunda,onun *azîz* ve *garîb* hadise tercih edilecek bir üstünlüğü vardır.

2. Azîz: senedinin her tabakasında râvî sayısının ikiden az olmadığı hadis demektir.

3. Garîb: bir râvinin, rivayetinde tek kaldığı hadis demektir.

d. Kısımları:

***a. Mutlak Garîb:* [Veya *Mutlak Ferd:*]** Râvînin rivayetinde tek kalma durumu senedinin aslında (sahabe tarafında)bulunursa böyle bir hadise *mutlak garîb* adı verilir.

b. NisbîGarib: [Veya Nisbî Ferd:] Râvînin rivayetinde tek kalma durumu senedin ara kısmında olursa, bu hadise *nisbî garîb* adı verilir**.**

KUVVET VE ZAYIFLIK AÇISINDAN ÂHÂD HABERİN KISIMLARI

a. Makbul Haber: Yüksek seviyede doğruluk vasfına sahip olan bir habercinin verdiği habere makbul haber denir. Böyle bir haberi hükme mesned olarak kullanmak ve onunla amel etmek vaciptir.

b. *Merdûd Haber:* Yüksek seviyede doğruluk vasfına sahip olmayan bir habercinin verdiği habere de merdûd haber denir. Böyle bir haber hükme mesned olamaz, onunla amel de edilmez.

1. Makbul Haberin Kısımları:

***a. Sahîh li-zâtihi:* [Bizzat kendiliğinden sahîh] b. *Hasen li-zâtihi:* [Bizzat kendiliğinden hasen]**

c. *Sahîh li-gayrihi:* [Başkasından dolayı sahîh] d. *Hasen li-gayrihi:* [Başkasından dolayı hasen]

a. Sahih: Adalet ve zabt sahibi râvilerin, kendileri gibi adalet ve zabt sahibi râvilerden, başından sonuna kadar muttasıl bir senedle, şâz ve illetli olmaksızın rivayet ettikleri hadise sahîh hadis denir.

ac.Hadisin Sıhhat Şartları: "Senedin *muttasıl olması","râvilerin adaletli olması", "râvilerin zabt sahibi olması", "hadisin illetli olmaması", "hadisin şâz olmaması".*

ac. Sahîh Hadisin Hükmü: Sahîh hadisle amel etmek; hadis, usûl ve fıkıh âlimlerinin icmâi ile vaciptir; şer'i delillerden biri olup bir müslümanın onunla amel etmeyi terketmesi caiz değildir.

Buhârî'de geçen *muallak* hadislerin hükmü:

a. Cezm sigasıyla rivayet edilenler: yani(kale,zekera,hake)gibi lafızlarla.Haberin naklinde bu lafızlardan birinin zikredilmiş olması, o haberin, kendisine izafe edilenden gelişinin doğru olduğu hükmünü ifade eder.

b. *Cezm sığası ile rivayet edilmeyenler:* yani(zükira,kıle,hukiye)gibi lafızlarla. Naklinde bu lafızlardan birinin kullanıldığı haber, o haberin kendisine izafe edilenden gelişinin kesin olarak doğru olduğu hükmünü ifade etmez. Bununla beraber, onu sadece sahih olan hadislerden derlediği için, Buhârî'nin *Sahîh* 'inde vâhî [büsbütün zayıf] denecek derecede zayıf bir hadis de yoktur.

b. Hasen:

4. *Hasen hadisin tercih edilen tanımı:* *Hasen;"Zabtı hafif zayıf olan adalet sahibi râvilerin, senedin başından sonuna kadar kendileri gibi râvilerden, şâz ve illetti olmaksızın, muttasıl bir senedle rivayet ettikleri hadistir".*

bb. Hükmü: Hasen hadis, kuvvet bakımından sahihin bir alt derecesinde yer almış olmakla beraber hükme delil olma açısından sahih hadis gibidir. Örnek :*"Cennetin kapıları kılıçların gölgesi altındadır..."*

c. Sahîh li-Gayrihi: Hasen li-zâtihi, kendisi gibi veya kendisinden daha kuvvetli başka bir tarikle rivayet edildiğinde, bu hadis *sahih li-gayrihi* adını alır.

cb. Mertebesi: Sahih li-gayrihi, derece olarak, hasen lizâtihinin üstünde, sahih li-zâtihinin altınde yer alır.

Hasen li-Gayrihi: Bir hadis temelde zayıf olup rivayet yolları birden fazla olursa, zayıflığın sebebi de fısku'r-râvi veya *kizbu'r-râvî* değilse, bu hadis *hasen li-gayrihi* adını alır.

db. Mertebesi: Hasen li-gayrihi, hasen li-zâtihinin daha alt derecesinde yer alır.

dc. Hükmü: Hasen li-gayrihi kendisi ile ihticac edilen makbul hadis çeşitlerinden biridir.

2. Makbul Haberin "Ma'mûlun bih" ve "Gayr-i ma'mûlun bih"c Taksimi: Makbul haberin bu durumundan iki çeşit hadis ilmi ortaya çıkmıştır; *"Muhkem veMuhtelifu'l-hadis", "en-Nâsih ve'l-Mensûh "* ilimleri.

a.Muhkem ve Muhtelifu'l-Hadis

aa. Muhkem Hadîsin Tanımı: Terim olarak, kendi ayarında herhangi bir hadisle çelişki halinde bulunmayan makbul hadise, muhkem hadis denir.

ab. Muhtelifu'l-Hadîsin Tanımı: *aralarını cem etme imkânı bulunmakla beraber kendisi gibi bir hadisle çelişki halinde bulunan makbul hadis* demektir.

ae. Mütearız İki Sahih Hadisle Karşılaşan Bir Kimsenin Ne Yapması Gerektiği:

ae1. Bu iki hadisin arasını cem etme [bulma] imkânı varsa: Bu durumda cem etme yoluna gitmek gerekir ve her iki hadis ile de amel etmek vacip olur.

ae2. Bu iki hadisin arasını herhangi bir şekilde cem etme imkânı yoksa:

a. İkisinden birinin nâsih olduğu bilinirse: Nâsiha öncelik verip onunla amel eder, mensûhu terk *ederiz.*

fa. ***Eğer nâsih olan hadis bilinmezse****:* Bu durumda, tercih sebeplerinden herhangi birisi ile hadislerden birini diğerine tercih ederiz. Bu aşamadan sonra tercihe daha layık olanla amel ederiz.

c ***Biri diğerine tercih edilemezse:*** -Ki bu nadirdir- bizi tercihe sevk edecek herhangi bir tercih sebebi buluncaya kadar amelden tevakkuf ederiz.

b. Nâsih ve Mensûh Hadis

ba. Neshin Tanımı: nesh; *Şârî'in daha önceki hükmünü, yine kendisinin yeni bir hükümle kaldırması* demektir.

bc. Nâsihi Mensûhtan Ayırt Edip Tanıma Yolları:

***bel. Resûlüllah'm (s.a.) açıklamasıyla, Sahâbî sözüyle, bc3. Vurûd [söyleniş veya meydana geliş] tarihlerinin bilinmesiyle, bc4. İcmâ'ın delaletiyle.*.**

B. MERDÛD HABER

a. Tanımı: Doğruluk vasfı üstün olmayan kimselerin verdiği habere *merdûd haber* denir.

b. Merdûd Haberin Kısımları ve Red Sebepleri:

a. İsnadda herhangi bir kopukluğun bulunması; b. Râvı'nin ta'n edilmiş olması.

1. Zayıf Hadis: *şartlarından herhangi birini kaybetmek suretiyle hasen sıfatını taşımayan hadis* demektir.

e. Zayıf Hadisi Rivayet Etmenin Hükmü: zayıf hadisleri rivayet etmek, zayıf olduğunu beyan etmeksizin senedlerinde gevşeklik göstermek, şu iki şartla ancak caiz olur:

a. Hadisin Allah'ın sıfatları gibi akâid ile alakalı olmaması

b. Hadisin helâl ve haram ile ilgili şer'î bir hükmün beyânı hakkında olmaması.

f. Zayıf Hadisle Amel Etmenin Hükmü: Cumhur dediğimiz âlimlerin çoğunluğu amellerin fazileti ile ilgili konularda zayıf hadisle amel etmeyi müstehap görmüşlerdir. Ancak söz konusu hadiste, İbn Hacer'in (0.852/1448) ortaya koyduğu şu üç şartın bulunması gerekir:

a. Hadisteki zayıflık şiddetli olmayacak,

b. Hadis, amel edilmekte olan temel bir esasın hükmü dahilinde olacak,

c. Amel esnasında hadisin sübûtuna inanmayıp ihtiyaten emel ettiğine inanacak.

2. İsnadından Herhangi Bir Râvînin Düşmesi Sebebiyle Merdûd Olan Haber:

b. Senedde Meydana Gelen Kopma Çeşitleri:

ba. Açık kopukluk: Hadis ilmiyle uğraşan herkes –otorite olsun veya olmasın- bu tür bir kopukluğu bilebilir. Hadis âlimleri hadisin senedindeki zahirî kopukluklara isim veririrken, râvînin *düşüş yerine* ve düşen *râvtlerin sayısına* göre dört ıstılahî isim vermişlerdir. Bu isimler şunlardır:

1. Muallak,2. Mursel,3. Mu'dal,4. Munkatıı

bb. Gizli kopukluk*:* Gizli kopukluğu ancak hadis tariklerine ve senedlerin illetlerine vakıf olan mütehassıs otoriteler anlayabilir. Senedlerinde gizli kopukluk bulunan hadislerin iki ismi vardır:

1. Mudelles,2. Mursel-Hafî

a. Muallak: senedinin başından peş peşe bir veya daha çok râvînin düşürüldüğü hadise *muallak hadis* denir.

ad. Hükmü: Muallak hadis reddedilir, onunla amel edilmez.

ae. Sahîhânda Yer Alan Muallak Hadislerin Hükmü:

ael. Cezm sığası ile zikredilen muallâk hadisler: Kale**,**zekere, hakâ gibi [etken (malum) lafızlara cezm sîgası denir]. Bu lafızlar, senedin, haberin izafe edildiği kaynağa ulaştığına dâir kesin bir hüküm ifade eder.

ae2. Temrîz sîğasi ile zikredilen muallak hadisler: Kîle,zukire, hukiye gibi [edilgen (meçhul) lafızlara temrîz sığası denir]. Bu lafızlar, haberin, izafe edildiği kaynağa ait olduğuna dâir kesin bir hüküm ifade etmez. Temrîz sîgası ile nakledilen bir haber *sahîh, hasen* veya *zayıf* olabilir; ancak böyle bir hadis, sadece sahih hadislerin yer aldığı "sahîh" isimli bir kitapta yer alıyorsa bu tür eserlerde vâhî derecede zayıf hadis yer almaz.

b. Mursel: isnadının son tarafından tabiîden sonra gelen râvinin düşürüldüğü hadise denir.

bf. Sahâbî Murseli: Sahâbînin, kendisinden duyduğu başka sahabeyi zikretmeksizin Peygamberden duymadığı veya müşahade etmediği, ancak doğrudan Resûlüllah'tan naklettiği söz veya fiile *sahabe murseli* denir.

bg. Sahabe Murselinin Hükmü: Cumhur dediğimiz âlimler çoğunluğunun görüşüne göre sahabe murseli sahihtir, delil olarak kullanılabilir.

c. Mu'dal: isnadından peşpeşe iki veya daha çok râvînin düştüğü hadise *mu'dal hadis* denir.

cc. Hükmü: Mu'dal, zayıf bir hadis çeşididir. Durumu,isnadında düşen râvî sayısının fazla olması nedeniyle *mursel* ve *munkatı* dan daha ağırdır.

d. Munkatı': kopukluğu hangi tarafta olursa olsun, isnadı muttasıl olmayan hadistir.

dc. Hükmü: Munkatı hadis, âlimler nezdinde ittifakla zayıftır.

e. Mudelles: isnâdda yer alan bir ayıbı gizlemek ve zahirini güzel göstermek demektir.

eb. Tedlîsin Kısımları:

a. İsnad tedlîsinin tanımı*:* İsnâd tedlisi; bir râvînin, normalde hadis aldığı bir râvîden duymadığı bir hadisi, duyduğunu zikretmeksizin rivayet etmesidir.

eb2. Tesviye Tedlisi: Râvînin, hocasından rivayet ettiği bir hadisin isnadında, birbiri ile karşılaşan iki sika râvî arasında yer alan zayıf bir râvîyi düşürmesine *tesviye tedlisi* denir. Bu tür bir tedlis, tedlis çeşitlerinin en kötüsüdür.

eb3. Şuyûh Tedlisi: Râvînin, hocasından işittiği bir hadisi, hocasının tanınmaması için, onu bilinmeyen bir isim, bir künye, bir nisbe veya bir sıfatla anarak rivayet etmesine şuyuh *tedlîsi* denir.

ecl. Isnad Tedlisinin Hükmü: Bu tür bir tedlis gerçekten çok çirkin bir olaydır.

ec2. Tesviye Tedlisinin Hükmü: Bu ilkinden de kötüdür.

ec3. Şuyûh Tedlîsinin Hükmü: Bunun keraheti, isnâd tedlîsinden daha hafiftir.

f. Mursel-Hafî: Bir râvinin karşılaştığı veya çağdaşı olduğu bir râvîden işitmediği bir rivayeti "kale" gibi semâ'a ve başka bir tahammül [hadisi alma] yoluna ihtimali olan bir lafızla rivayet etmesine *irsâl-hafî,* rivayet ettiği hadise de *murselhafî* denir.

fd. Hükmü: Kopukluk hâli ortaya çıktığında hüküm olarak munkatı hadis hükmüne tâbi olur.

gb. *Mu'an'an ın* Tanımı: Bir râvînin, rivayet esnasında "filan falandan [rivayet etmiştir]" şeklinde bir ifade kullanmasına *'an'ane,* bu ifadelerle rivayet ettiği hadise de *mu'an'an hadis* denir.

ge. Muennen in Tanınıı: Bir râvînin, rivayet esnasında *"haddesena fulânun ennefulânen* kale şeklinde bir ifade kullanmasına *en'ene,* bu ifadeleri kullanarak rivayet ettiği hadise de *muennen hadis* denir.

gf. Muennen Hadisin Hükmü: Alimlerin çoğunluğu "enne"nin "an’ane gibi olduğu görüşündedirler. Herhangi bir şeyle kayıtlanmaksızın mutlak bir ifade ile kullanıldığında, 'an'ane bahsinde yukarda zikredilen şartların bulunması halinde semâ'a hamledilir.

3. Râvînin Ta'n Edilmesi Sebebi ile Merdûd Olan Haber:

3.2. Râvînin Ta'n Sebepleri: Râvîyi ta'n etme sebepleri ondur. Beşi *adalet,* beşi de *zabt* ile alakalıdır.

a. Adaletle ilgili ta'n noktaları:

1. Râvînin yalancı olması [Kizbu'r-râvî]2. Yalancılıkla itham edilmesi [İttihâmu'r-râvî bi'l-kizb]

3. Günahkâr olması [Fısku'r-râvî]4. Bidatçı olması [Bid'atu'r-râvî]5. Râvînin bilinmemesi [Cehâletü'r-râvî]

fa. ***Zabt ile ilgili ta'n noktalan:***

1. Çokça yanılması [Fuhşu'l-ğalat]2. Hafızasının zayıf olması [Sû'u'l-hıfz]

3. Çok dalgın olması [Gaflet]4. Fazla şüpheci olması [Kesretü'l-evhâm]

5. Güvenilir râvilere muhalefet etmesi [Muhalefetü's-sikât]

a. Mevzu: Mevzu hadis, Hz. Peygamber'e nisbet edilmiş, uydurulmuş bir yalandır.

ab. Derecesi: Zayıf hadislerin en şerlisi ve en kötüsüdür.

ac. Rivayetinin Hükmü: Alimler -uydurma olduğunu açıklaması haricinde- hangi amaçla olursa olsun, hadisin durumunu bilen hiç kimseye uydurma bir hadisi rivayet etmenin helâl olmadığı görüşü üzerinde icma etmişlerdir.

b. Metruk: Senedinde yalancılıkla itham edilmiş bir râvînin bulunduğu hadise *metruk hadis* denir.

bd. Metruk Hadisin Derecesi: şer bakımından mevzuu hadisten sonra gelir.

c. Münker: ***Münker hadis****; senedinde; çok hata yapan [fuhşu'l-ğalat],aşırı derecede dikkatsiz davranan [kesretu'l-ğaflet] ve fıskı zahir olan bir râvînin bulunduğu hadistir.*

Derecesi: *münker* hadis, zayıflık derecesinde *metruk* hadis seviyesinden sonra gelir.

d. Ma'rûf: Sika bir râvînin zayıf olan bir râviye muhalif olarak rivayet ettiği hadise *ma'rûf hadis* denir. Ma'rûf bu mânada münkerin karşıtı olmaktadır.

e. Mu'allel: görünürde salim [kusursuz] gözükmesine rağmen, kendisinde sıhhatini yaralayan gizli bir kusurun farkedildiği hadistir.

g. Müdrec: İsnadının akışı değiştirilmiş veya metne ait olmayan bir şeyin, metinden ayırt edilmeksizin, metnine dahil edilmiş hadise *müdrec hadis* denir.

Idracın Hükmü: Muhaddis, fukaha ve diğer âlimlerin icmâ'ı ile idrac haramdır. Ancak garip, anlaşılması zor olan kelimelerin tefsiri için yapılmış açıklamalar bundan istisna edilmiştir.

h. Maklûb: Bir hadisin sened veya metninde yer alan bir lafzı takdim veya tehir vb. yoluyla başka bir lafızla değiştirmeye *kalb,* bu şekilde rivayet edilen hadise de *meklûb hadis* denir.

Kısımları: Maklûb hadis iki ana kısma ayrılır: Senedi kalbedilmiş hadis, metni kalbedilmiş hadis.

Mezîd fî muttasıli'l-esânîd: Görünürde muttasıl[kopuksuz] olan bir senedin ara kısmında bir râvînin ziyâde edilmesine *el-mezîd fî muttasılı'l-esânîd* denir.

i. Muztarib: kuvvetçe birbirine eşit farklı şekillerde rivayet edilen hadislere *muztarib hadis* denir.

Kısımları:*Muztaribu's-sened [sened açısından muztarib],Muztaribu'l-metn [metin açısmdan muztarib).*

j . Musahhaf: Hadiste yer alan bir kelimeyi, lafız veya mâna olarak, sika râvilerin rivayet ettiklerinden başkası ile değiştirmeye tashîf, böyle rivayet edilen hadise de musahhaf denir.

Kısımları: ***Bulunduğu yer itibari ile musahhaf:*** *1. İsnadda tashîf [hata],*2. *Metinde tashîf [hata]*

Meydana geliş itibari ile musahhaf:*1. Görme hatası,*2. *İşitme hatası.*

Lafzı veya mânâsı açısından musahhaf:*Lafızda tashif [hata],Mânâda tashif [hata]*

Şâzın Tanımı: makbul olan bir râvînin kendisinden daha makbul olan bir râvîye muhalif olarak rivayet ettiği hadise *şâz* denir.

Sazlığın Bulunduğu Yerler: Şâzlık, metin ve senedde olur.

Cehâletü'r-Râvî: râvînin zâtını veya hâlini bilmemek, tanımamak, [zâtını veya hâli hakkında bilgi sahibi olmamak] demektir.

Meçhulün Tanımı: Meçhul, zâtı veya sıfatı yani adaleti ve zaptı bilinmeyen kimse demektir.

Meçhul Çeşitleri:

Meçhûl'ü'l-'Ayn: İsmi bilinen fakat bir tek kişiden başka râvisi bulunmayan kimseye *mechûlü'l-'ayn* denir.

Rivayetinin Hükmü:Meçhûlü'l-'ayn vasfına sahip olan bir râvînin, tevsîk edilmedikçe rivayeti kabul edilmez.

Meçhulü'l-Hâl: (Buna mestur adı da verilir) Kendisinden iki veya daha çok kişinin rivayette bulunduğu halde tevsîk edilmemiş râviye *mechûlü'l-hâl* denir.

Rivayetinin Hükmü: Cumhurun benimsediği doğru görüşe göre meçhûlü'l-hâlin rivayeti reddedilir, kabul edilmez.

Mübhem: Hadiste ismi açıkça belirtilmeyen kimseye *mübhem* denir,

Rivayetinin Hükmü: Kendisinden rivayette bulunan râvî, onun adını açıkça belirtmedikçe yahut isminin açıkça yer aldığı başka bir rivayet kanalıyla adı bilinmedikçe, mübhem râvînin rivayet ettiği hadis kabul edilmez.

Bid'at: Kemale erdikten sonra dinde oluşturulan yenilik veya Hz. Peygamber'den sonra imal edilen arzu ve amellere *bid'at* denir.

Çeşitleri: Bid'at iki çeşittir.

Küfre Götüren Bid'at: Yani böyle bir bid'aün sahibi bu bid'aü sebebiyle tekfîr edilir [küfre girer].

Fıska *Düşüren Bid'at:* Böyle bir bid'aü işleyen kimse, işlediği bu bid'at küfrünü kesinkes gerektirmediği halde onun fasıklıkla [günahkârlıkla] itham edilmesine sebep olur.

Bid'atçının Rivayet Ettiği Hadisin Hükmü:

a. İşlediği bid'at küfrü gerektiren bir bid'at ise; rivayeti reddedilir.

b. İşlediği bid'at fıska düşürücü bir bid'at ise; cumhurun benimsediği sahih görüşe göre rivayeti ancak iki şartla kabul edilebilir. Şöyle ki: Bid'atçı:1. Bid'atına davet edici olmayacak,2. Bid'atına özendirici rivayetlerde bulunmayacak.

Sü'u'l-Hıfz: Rivayetinde isabet ettiklerinin hata ettiklerinden daha fazla olduğuna ihtimal verilmeyen kimseye *seyyiu'l-hıfz* denir.

Çeşitleri: Seyyiu'l-hıfz iki şekilde olur:

a. Hafızanın yeterli olmama hâli râvide ya hayatının başından beri mevcut olur ve bu durum bütün hallerinde devam eder.

b. Ya da; hafızanın yeterli olmama hâli râvîde sonradan meydana gelir. Bu da ya yaşlılığından veya görme duyusunu kaybettiğinden veya kitaplarını yaktığından dolayı olur ki bu duruma *"el-muhtelat"* adı verilir.

Rivayetinin Hükmü:

a. Hafızasının yeterli olmama hâli hayatının başından beri mevcut olan bir râvinin rivayet ettiği hadisin hükmü: Bu şahıs *sû'u'l-hıfz üzere* yetişen bir kimsedir. Onun için rivayeti reddedilir kabul edilmez.

b. *Hafızasının yeterli olmama hâli sonradan meydana gelen râvînin [muhtelitin] rivayet ettiği hadisin hükmü:*

1. Râvinin, ihtilata uğramadan önce rivayette bulunup da söz konusu edilen rivayeti ihtilattan önce yapıldığı açıkça belli ise, bu rivayet makbuldür.2. Râvinin ihtilattan sonra yaptığı rivayetler merduttur, kabul edilmez.

3. Rivayetin ihtilattan önce mi yoksa sonra mı gerçekleştiği kesin belli değil ise bu durum açıkça ortaya çıkıncaya kadar böyle bir râvinin rivayetleri hakkında tevakkuf edilir.

MAKBUL İLE MERDÛD ARASINDA MÜŞTEREK OLAN HABER

KAYNAĞINA GÖRE HABERİN KISIMLARI

Kudsî hadis: Resûlûllah'ın Rabb'ine (azze ve celle)isnâd ederek söyleyip, Hz. Peygamber'den bize nakledilen hadise *Kudsî hadis* denir.

Kudsî Hadis ile Kur'an Arasındaki Fark:

1. Kur'ân'ın lafzı ve mânâsı Allah'tandır. Kudsî hadisin mânası Allah'tan lafzı Peygamber'den dir.

2. Kur'ân'ın tilâvetiyle ibâdet edilir, kudsî hadisin tilâvetiyle taabbud olunmaz.

3. Kur'ân'ın subûtunda tevatür şart koşulur; hadis-i kudsînin subûtunda tevatür şartı koşulmaz.

2. Merfû': Hadis terminolojisinde Hz. Peygamber'e izafe edilen *söz, fiil, takrîr veya sıfat* a merfû hadis denir.

Çeşitleri:1. Kavlî merfû [sözlü-merfû],2. Fiilî merfû [fiil-merfû],3. Takrîrî merfû [takrîr-merfû],4. Vasfı merfû [sıfat-merfû].

3. Mevkuf: Sahâbîye izafe edilen *söz, fiil* veya *takrir* e *mevkûf hadis* denir.

Hükmen murfûnun bazı şekilleri şöyledir:

a. Kitap ehlinden nakiller yapmakla maruf olmayan bir sahabenin, içtihada elverişli olmayan bir konuda veya dil ile alakalı bir beyana yahut garip bir şeyin izahına taalluk etmeyen bir hususta söylediği sözler.

1. Sahabenin geçmiş olaylardan haber vermesi: Yaratılışın başlangıcından bahseden sahabe sözleri buna örnektir.

2. *Sahabenin gelecek olaylardan haber vermeksi:* Melâhim [savaş], fitne ve kıyamet gününün ahvâlinden söz eden sahabe sözleri buna örnektir.

3. Sahabenin bir şeyin yapılmasıyla özel bir sevabın* veya *özel bir cezanın taalluk edeceğinden haber vermesi

b. Sahâbînin ictihâd alanına girmeyen bir konuda bir uygulamada bulunması: Hz. Ali'nin, kıldığı kusûf namazının her rekatında iki rukûdan daha fazla rukûda bulunması buna örnektir.

c. Herhangi bir sahâbînin, aralarında şöyle şöyle söyledikleri veya şöyle şöyle yaptıkları veya şunda sakınca görmedikleri şeklinde verdiği haberler:

1. Eğer sahâbî haberi Peygamber'in (s.a.) zamanma izafe ediyorsa sahih olan görüşe göre o merfûdur.

2. Eğer sahâbî haberi Peygamber'in (s.a.) zamanına izafe etmiyorsa cumhura göre o haber mevkuftur.

d. Sahâbînin, *Şöyle şöyle emrolunduk, şöyle şöyle yapmaktan nehyedildik, şöyle yapmak sünnettir"* gibi ifadeleri kullandığı hususlar. Mesela bazı sahâbîlerin *"Bilâl ezanı çifter çifter söylemekle, ikâmeti de teker teker söylemekle emrolundu"* gibi sözleri.

e.Râvînin, bir hadiste sahâbîyi zekrettiğinde şu dört kelimeden birini kullanması:(yerfeuhu,yenmihi,yeblüğü bih,rivayeten.)

f. Bir sahâbînin bir âyetin nuzûl sebebi ile ilgili yaptığı açıklamalar.

Mevkuf Hadisin Delil Olarak Kullanılıp Kullanılmayacağı: mevkuf hadisin *bazı* zayıf hadisleri kuvvetlendirme meselesi, onun hükmen merfû olmaması durumundadır.Yoksa merfû hükmünde olması halinde o zaten merfû gibi hüccet kabul edilir.

4. Maktu: tabiî veya tabiîden daha aşağıdakine izafe edilen söz veya fiile *maktu hadis* denir.

Maktu Hadisle İhticac Etmenin Hükmü: -Söyleyenine nisbeti kesin de olsa- şer'î hükümlerin hiç birinde maktu hadisle ihticac edilmiz. Çünkü maktu hadis, müslümanlardan herhangi birinin sözü veya fiilidir. **Fakat burada, mesela bazı râvîler tabiîyi zikredederken(yerfeuhu) gibi bir ifade kullanır ve bu şekilde merfûa delalet eden herhangi bir karine bulunursa, o zaman bu maktûa *'hükmen merfû mursel'* olarak kabul edilir.**

MAKBUL İLE MERDUD ARASINDA MÜŞTEREK OLAN DİĞER HABER ÇEŞİTLERİ

1. Müsned: Merfû [kesintisiz] olarak senedi Peygamber'e (s.a.) ulaşan hadise müsned *hadis* denir.

2. Muttasıl: -Merfû olsun mevkuf olsun- senedi muttasıl [kopuksuz] olan hadise *muttasıl hadis* denir.

Ziyâdâtü's-Sikât: Sikanın ziyâdesinden maksat, bazı sika râvîlerin rivayet ettikleri bir hadisi, diğer bazı sikalar da rivayet ederken bunların rivayetinde gördüğümüz ziyâde lafızlardır.

Ziyâdelerin Bulunduğu Yerler:

1. *Ziyâde Metinde Bulunur* 2. *Ziyâde İsnadda Bulunur.*

Metindeki Ziyâdenin Hükmü:

1. Metindeki ziyâdeyi mutlak olarak kabul edenler vardır.

2. Metindeki ziyâdeyi mutlak olarak reddedenler vardır.

3. Râvîsi hadisi önceleri ziyâdesiz, daha sonra ziyâdeli rivayet etmişse; böyle bir râviden gelen ziyâdeyi reddedip başkalarından gelen ziyâdeyi kabul edenler vardır.

İsnaddaki Ziyâdenin Hükmü:

a. Hüküm ziyâdeyi vasi veya ref edene göredir (Yani ziyâde vasl [mevsûl olarak gelmiş] veya ref [merfû olarak] edilmişse kabul edilir). Bu da fâkihlerin ve usûlculerin cumhurunun görüşüdür

b. Hüküm ziyâdeyi irsal veya vakfedene göredir: (Yani ziyâde irsal [mursel olarak gelmiş] veya vakfedilmişse [mevkuf olarak gelmişse] reddedilir. bu da hadisçilerin çoğunluğunun görüşüdür.

c. Hüküm çoğunluğa göredir: Yani çoğunluğun rivayeti esas alınır. Bu da bazı hadis âlimlerinin görüşüdür.

d. Hüküm daha hâfız olanlara göredir: Yani hafızların rivayeti esas alınır. Bu da yine bazı hadis ehlinin görüşüdür.

4. İ'tibâr - Mütâbi' – Şâhid

1. el-İ'tibâr: Bir râvinin rivayetinde tek kaldığı bir hadisin, bir başka râvînin ona iştirak edip etmediğini ortaya koymak için, tarîklerini araştırma işlemine *i'tibâr* denir.

2. el-Mutâbi' Buna *et-tâbî'* da denir: Sahâbî râvîleri aynı olmakla beraber, râvîleri araştırılan ferd hadisin râvîlerine, lafız ve mânada veya sadece mânada ortak olarak rivayet ettikleri hadise *mutâbi'* denir.

3. Şâhid: Sahâbî râvîleri farklı olmakla beraber, râvîleri araştırılan ferd hadisin râvîlerine, lafız ve mânada veya sadece mânada ortak olarak rivayet ettikleri hadise *şâhid* denir.

d. Mutâbaat: bir râvînin, bir hadisin rivayetinde başka bir râvîye ortak olması demektir.

Çeşitleri: **Mutâbaat iki çeşittir:**

Tam mutâbaat: Râvînin ortaklığı senedin başında meydana gelmişse, buna *tam mutabaat* denir.

Noksan mutâbaat: Râvînin ortaklığı senedin ara kısmında meydana gelmişse, .buna da *noksan mutâbaat* denir.

2. Râvîlerin Kabul Şartları:

a *Adalet*: Âlimler bununla râvînin müslüman, âkil, baliğ, fıska düşürücü sebeplerden uzak ve kişiliği zedeleyen davranışlardan berî olmasını kastetmişlerdir.

b.*Zabt*: Bununla da râvînin sika râvîlere muhalefet etmemesi, hafızasının fazla zayıf olmaması [seyyiu'l-hıfz], fazlaca hata yapmaması [fâhişu'l-ğalat], çokça dalgın olmaması [muğaffil],yine fazlaca evham sahibi olmamasını [kesîru'l-evhâm] kastetmişlerdir.

1. Ta'dîl Dereceleri Ve Lafızları:

a. Tevsîkte mübalağa ifade eden lafızlar ki Bunlar en yüksek derecede güvenirlik ifade eden lafızlar,

b. Güvenilirlik ifade eden şifalardan bir veya ikisinin birlikte kullanılarak yapılan tekid lafızları,

c. Güvenilidik ifade eden şifalardan birinin, te'kid edilmeksizin tek olarak kullanılması,

d. Râvînin zabtı hakkında bir bilgi veya kanaat hissettirmeden ta'dîle delalet eden lafızlar,

e. Tevsike de cerhe de delalet etmeyen lafızlar,

f. Cerhe yakın bir anlam hissettiren lafızlar.

2. Ta'dîl Derecelerinin Hükmü:

a. İlk üç derecede yer alan kriterierden biriyle tavsif edilenler, biri diğerine oranla daha kuvvetli olmakla beraber, rivayetleri ihticaca elverişli olan kimselerdir.

b. Beşinci derecede olanlar dördüncü derecede olanlardan daha aşağı seviyede olmakla beraber, dördüncü ve beşinci derecede yer alan râvîlerin rivayeti ile ihticac edilmez. Fakat hadisi tetkik etmek için yazılır ve araştınlır

c. Altıncı mertebede yer alanların rivâyetiyle ihticac edilmez. Bu gibilerin hadisleri, tetkik ve araştırmak için değil sadece itibar için yazılır.

3. Cerh Mertebeleri ve Cerh Lafızları:

a. Yumuşak cerhe delâlet eden lafızlar: (Bunlar da cerh ifade eden en hafif lafızlardır)

b. Kendisiyle ihticac edilemiyeceğini açıkça belirtilen veya buna benzer lafızlar,

c.Hadisini yazmaya bile değmediğini açıkça belirten lafızlar,

d. Yalancılıkla ithamı ifade eden veya buna benzer laftzlar,

e. Râvînin yalan uydurduğunu ifade eden ve buna betzer lafızlar,

f. Yalancılıkta mübalağaya delalet eden lafızlar. (Bu da cerhlerin en kötüsüdür)

4. Cerh Mertebelerinin Hükmü: a. ikinci mertebe birinci mertebenin daha alt derecesinde yer almakla beraber, ilk iki derecede yer alanların hadisiyle tabiî olarak ihticac edilmez. Fakat hadisleri sadece itibar için yazılabilir.

b. Son dört mertebede yer alanlardan hiç birinin hadisi ile ihticac edilmez, hadisleri yazılmaz ve onlara hiçbir şekilde itibar edilmez.

B. TAHAMMÜL YOLLARI: Hadis tahammül yolları sekizdir. Şunlardır: 1. Sema': Hocanın ağzından dinlemek. 2. Kıraat: Talebenin hocaya okuması. 3. İcazet 4. Münâvele 5. Kitabet 6. İ'lâm 7. Vasiyyet 8. Vicâde.

DEĞERLENDİRME

İslami ilimlere baktığımızda hepsinin temellerinin Allah Rasülü(s.a.v)zamanında atılmış olduğunu müşahade etmekteyiz.Daha sonraki dönemlerde ise bu ilimler tedvin edilmiştir.İslami ilimlerin tamamının tedvin edilmesinde; İslam Dinine hizmet etmek,insanların maslahatlarını gözetmek hakikatinin yatmakta olduğu gerçeği görülmektedir.Söz gelimi Kur'an'ı Kerim'in cemm edilmesi,istinsah edilmesi,noktalama ve harekeleme işlemlerinin yapılması hep insanların maslahatlarına matuf olarak yapılan çalışmalardır.Aynı şekilde Hadislerin cem edilmesi,salim olanlarının sakim olanlardan ayıklanması işi yine insanların maslahatını gözetmek ve İslam Dininin sağlam temeller üzerine inşasını mümkün kılmak için yapılmış çalışmalardır.Yine Fıkıh Usulu ilminin ortaya çıkması da Alimlere sağlam temeller üzerine fıkhi kurallar koymalarını sağlamak için va'z edilmiştir.Kısacası İslami ilimler adeta temeli İslam olan farklı tatlarda olan ve farklı yararlar sağlayan meyveler gibidir.Birbirlerinden bağımsız olarak ele alınmaları mümkün değildir.Bundan dolayı İslami bir bilim dalında çalışma yapan bir kimsenin İslami ilimlerin birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğunu,bu ilimlerin tamamını bir bütün olarak ele alması gerktiğini,ancak bütüncül bir yaklaşımla yararlı ve güvenilir bir çalışma yapabileceğini,aksi takdirde çalışmasının yararsız ve kuru bir çalışmadan ibaret olacağını çok iyi bilmesi gerekmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

1- Doç. Dr. Muhsin Demirci, Tefsir Usulü ve Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

2- Prof. Dr. Fahrettin Atar, Fıkıh Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

3-Yeni hadis usûlü (Teysîru Mustalahi'l-Hadîs)Dr.Mahmud Tahhân, çeviri: Cemal Ağırman, rağbet yayınevi

SELAM VE DUALARIMLA..

---

0 Yorum - Yorum Yaz

---

bochra refas *18.04.2015*

Bochra refas

17922707

doktora

Giriş

Bu çalışmamda, birbirlerinden müstağni kalamayacak, bilakis birbirlerinden beslenerek neşvu nema bulacak olan tefsir fıkıh ve hadis alanlarının bir bütün o-larak seyretmesi üzerinde duracağım.

Hadisin Kuran üzerinde, Kuran'ın ve hadislerin fıkıh üzerinde ne denli be-lirleyici ve etkili olduğu gerçeğini örneklerle sunmaya ve ilk asırlardan itibaren nasıl vücuda geldikleri, birbirleriyle nerede bütünleşip nerede ayrıldıklarını açıklamaya çalışacağım.

TEFSİR – HADİS - FIKIH İLİŞKİSİ

Tefsir faaliyeti, Kuran'ın nüzulünün ilk zamanlarında peygamberimizin kelime îzahlarından ibaretti. Zira nüzul asrını yaşayan ve ana dilinde inen kitabı anlamakta ciddi bir sıkıntı yaşamayan insanlardan sonra, gerek üzerinden geçen zamanla, gerek devrin değişmesi ve anlamakta sıkıntılar, farklı yorumla-alar zuhur etmesiyle, çok geçmeden tefsire olan ihtiyaç kendini gösterdi.Evvela hadis kitaplarının içinde bir bab olarak yer alan,hadis ilminin bir kolu olarak tedvin edilen tefsir, daha sonraları müstakil bir ilim olarak algılanmaya başlandı.

Rasulullahın sünneti seniyyesi, hadisleri, Kur'an karşısında inkar edilemez mühim iki fonksiyon icra ediyordu. Biri; mecazi manada Şâri olan Rasulullahın, Kuran'da yer almayan hükümleri koyması (yırtıcı hayvanların etlerinin haram olması, nesep açısından haram olan kişinin süt emzirme yoluyla da haram oluşu gibi) diğeri ise; açıklanması gereken Kuran naslarını beyan/tefsir etmesidir (beş vakit namazın nasıl kılınacağı, orucu bozan ve bozmayan haller gibi) .

Kuran'da icmali olarak bahsedilen namaz oruç hac gibi temel ibadetlerin

açıklanması,sünnetin açıklama fonksiyonunun; fıtır sadakası,vitir namazı,bir ka-dının üzerine hala ve teyzesini almanın haram oluşu v.s gibi birçok hüküm de sünnetin boşlukları doldurma fonksiyonunun örnekleridir.Burada,Kuran ayetleri hadisler ışığında anlaşılır yaşanır hale gelirken, ortaya konan hükümler dolayısı ile de fıkıh ilmi devreye girmekte,hükümler ve ilmi fıkıh vücud bulmaktadır. İşte burada,bir alanın diğerini değerlendirmeden ya da bir diğerinin verilerinden yararlanmadan kendine dair bir bulguya varamayacağı,tefsir hadis ve fıkıh ilim-lerinin kombine bir yapı oluşturduğu aşikardır. Birbirlerinin var olma ve gelişim seyrine katkıda bulunan bu ilimler için bir yerde kısır döngü sözkonusudur.

Öyle ki; bir müfessir aynı zamanda muhaddis, diğer yandan fakih idi. Bu-nun en güzel örneğini hulefai raşidin temsil eder. Ayrıca, fıkhi hüküm istinbat-ında özel bir yere sahip olan Ebu Hanife de muhaddislerin ileri gelenlerinden olmakla birlikte , hadisleri Kuran'a arz prensibiyle de Kuran'a hakim bir müfes-sirdir. İmam Malik'in meşhur eseri Muvatta da hem bir hadis kitabı hem bir fıkıh kitabıdır. Ve tefsir, bu kitabın içinde bir babdır.

Fıkıh ve tefsir de öylesine iç içedir ki, ilk asırlardan itibaren fıkhi tefsirler yazılagelmiştir. Hicri 2. asrın başlarında hadis tedvin ve tasnif faaliyetlerinin başlaması ile ortaya çıkan ilk hadis eserleri ise; Sünen ve Musannaf adı verilen, fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş, ahkam hadislerini içeren kitaplar olmuştur. Cami adı verilen hadis kitapları ise fıkhi hadisleri içerdiği gibi, Kuran'ın fazilet-leri, tefsiri ve birçok konuyu içermiştir. Fıkıh usulünün hadis usulünden önce tedvin edilmiş olması ise, ilk iki asır içinde fakihler ve hadisçiler şeklinde belir-gin bir ayrım olmamasına bağlanabilir.

Sonuş

Tefsir hadis ve fıkıh evvela birbirleriyle sonra diğer bilim dallarıyla ilişki içerisinde varolmuş ve gelişmiş hala da birbirlerine katkılarıyla ilerleyen alanlar olagelmiştir. Tefsir; hadis ışığında, fıkıh; Kuran ve hadisin şekillendirmesiyle gelişmekte ve birbirleri için yegane merciler olmaya devam etmektedir. Zira bir alanın kendi sahasında bir veri ortaya koyması için kendine paralel diğer o iki alana başvurması, faydalanması kaçınılmazdır.

0 Yorum - Yorum Yaz

TEFSİR-HADİS-FIKIH USULÜ MUKAYESELİ OKUMA 29.04.2015

HATİCE MERVE ÇALIŞKAN

13922768

DOKTORA

Bilginin bütünlüğünü görmek üzere Tefsir Usûlü, Hadis Usûlü ve Fıkıh Usûlü kombine okuyarak, aralarındaki ortak yönleri, aynı, yahut benzer olaylara farklı bakış açılarını, birbirlerine yaptıkları atıfları tespit etmeye çalışarak bir ödev hazırladık.

"İnsan gücü ve Arap dilinin verdiği imkân nisbetinde Allah'ın muradına delalet etmesi bakımından Kur'an-ı Kerim'in metninin içerdiği manaları ortaya koymak"[1] anlamına gelen Tefsir ilminin, Hz Peygamber'den nakledilen söz, fiil ve takrirler[2] demek olan Hadis ve Hadis İlminden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Nihayetinde bir vahiy mahsulü[3] olan Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmayan yerlerini açıklayan, onun her hükmünü insanlara tebliğ etmekle yükümlü olan[4], sünnetine itaatin emredildiği[5] kişi Hz Muhammed(sas)'dir. Öte taraftan Kur'an-ı Kerim ve Sünnetten elde edilen bilgilerin adı demek olup, iman, ibadet, sosyal nizam ve ahlaka dair pek çok bilgi dalını kapsayan Fıkıh İlmi[6] de dolayısıyla Hadis İlmi ve Tefsir İlmi ile ilgilidir. Her üçü de Kur'an-ı Kerim'i temel alır. Ancak ele alışları farklı farklıdır. Bilginin bir bütün olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu üçünü birbirinden ayrı düşünmek, birbirleriyle ilişkilendirmemek doğru olmayacaktır. Konuları, alanları her ne kadar farklı da olsa, birbirlerinden bağımsız değildirler.

TESİR USÛLÜ, HADİS USÛLÜ VE FIKIH USÛLÜ

Her zaman her devirde, dini, felsefi ve ilmi eserlerin muhatablar tarafından iyice anlaşılıp, kavranabilmesi için, onların, kendilerini iyi anlayanlar tarafından izah edilip, açıklanması gerekir.[7] Vahiy mahsulü olan Kur'an-ı Kerim'in de muhatapları olan biz insanlar için anlaşılması gerekiyordu. Bu açıklamayı yapmak tebliğ ile yükümlü olan Hz Peygamber'e ait bir görevdir. Çünkü o Kur'an-ı Kerim'deki hakikatleri bize en iyi öğretecek olan, bizzat kendisine kitap gelen şahıstır. O Kur'an-ı Kerim tefsirinin aslı ve esasıdır.[8] Hz Peygamber'in tefsir örneklerini çıkartmak için müracaat edeceğimiz ilk kaynaklar ise hadis mecmualarıdır.[9]

Kur'an-ı Kerim'de açıkça anlaşılabilen ayetler olduğu gibi, sarih olarak anlaşılmayan ayetler de bulunmaktadır. Yine onda yüksek edebi sanatlar mevcuttur. Bunlar, ancak onları iyi bilenler tarafından izah edilmekle anlaşılır.[10] İşte bu sebeple tebliğ ve teybinle vazifelendirilmiş olan Hz. Peygamber, islâmiyetin ilk günlerinden itibaren nazil olan ayetleri ashâbına açıklıyordu.[11]Kur'an-ı Kerim kendi üzerinde düşünmeyi emreder ve akletmeyenleri, düşünmeyenleri zammeder. Bu sebeple onu anlayabilmek için tefsir etmeye ihtiyaç vardır. Allah'ın kelamının en sağlam tefsiri yine Allah'ın kelamıdır. Kur'an-ı Kerim'deki bazı mücmel ayetler, mübeyyen ayetlerle tefsir ve izah edilmiştir.[12] İşte burada Tefsir ilmiyle Fıkıh ilminin aynı ayetler üzerindeki farklı bakışlarını görmekteyiz. Tefsir ilmiyle uğraşanlar bu ayetleri gerek başka ayetlerden yararlanmak suretiyle, gerekse de Hz Peygamber'in beyanlarıyla anlamlandırmaktadırlar. Fıkıhçılar ise bunu İslâm hukukunda yer alan konularda hüküm vermek için anlamaya çalışırlar. Mesela "zekât" kelimesini Araplar önceleri başka manalarda kullanırlarken, İslamla birlikte bu kerimeye farklı mana yüklenmiştir.[13] Hadisçilerin ise olaya bakışı tabi ki Hz.

Peygamberin bu ayetler hakkında söyledikleri yönünde olmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber Kur'an-ı Kerim'i tebliğ etmekle görevlendirilmiş ve bunu yapmadığı takdirde peygamberliğini yapmamış olacağı söylenmiştir. Mesela namaz kılınmasını emreden ayetler mücmel olarak gelmiş, rekât adedi, şekli ve vakitleri Kur'an-ı Kerim'de belirtilmemiştir. Yine zekât verilmesini emreden ayetler mutlak gelmiş, zekâtı gerektiren malın asgari haddi, miktarı, şartları beyan edilmemiştir. Bu durumların beyanı için Hz. Peygamber'e başvurmaktan başka çare yoktur.[14] Hz. Peygamber hem indirilenleri tebliğ etmiş, hem de onları açıklamakla görevlendirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim Arap dili ile nazil olmuş, muhatabları onu kendi kültür seviyeleri nisbetinde anlamışlardır. Anlayamadıkları kısımları ise Hz. Peygamber'e sormuşlardır. Tefsir bizlere nüzul ortamını, o dönemdeki insanların zihin yapılarını ve bu doğrultuda Kur'an-ı Kerim'e bakışlarını resmederken, Hadis tarihi, Kur'an-ı Kerim'den sonra onun en önemli tefsir kaynağının Hz Peygamber'in sünneti olduğunu, Sünnetin Kur'an-ı Kerim'in umumunu, hususunu, mutlak ve mukayyetini, nâsih ve mensûhunu ve diğer hususlarını izah etiğini belirtir.[15] 4.asrın ilk yarısından itibaren hadis ilminin konularını içine yer alan müstakil kitaplar telif edilmeye başlanmıştır. Bu konulardan birisi de nâsih ve mensûh hadisler konusudur.[16] Aslında bakılan olay, kişiler, mekân aynıdır. Hepsi bir bütünsellik arz eder. Ama olayı ele alışlarda farklılıklara rastlamaktayız.

"Hukuk, cemiyette düzen kuran, müeyyidesini toplum vicdanının tepkisinde ve bu tepkiye tercüman olan devletin maddi zorlama kuvvetinde bulan kâideler toplamıdır." "Fıkıh, anlamak derinlemesine kavramak, tam bilgi sahibi olmak anlamına gelir."[17] Aynı zamanda kişinin amel yönünden lehine ve aleyhine olan şer'i hükümleri bir meleke halinde bilmesi anlamına da geldiği söylenmiştir.[18] Kur'an-ı Kerim ve Sünnetten elde edilen bilgilerin adı demek olan fıkıh, iman ve ibadetten sosyal nizama ve ahlâka kadar birçok bilgi dalını kapsamaktadır. Görüldüğü gibi Fıkıh da kaynağını önce Kur'an-ı Kerim'den almıştır. Daha sonra Hadisleri de hüküm vermede kullanmıştır.

İlk dönemlerde Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i tefsir ettiğini, muhtelif hadis mecmualarında, kendisine kadar ulaşan isnatlarla da öğrenmekteyiz. İlk tefsirlerde teferruat yoktur, onda şeriat ve ahkâmda Allah'ın muradını beyan vardır. Hadis mecmualarında müstakil birer kitap teşkil eden Kitabu't-Tefsir kısımlarından anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber, sahabenin anlayamadıkları kısımları açıklamıştı.[19] Yine buradan da anlaşıldığı gibi, Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i tefsir edişi hem Hadis, hem Tefsir ilminin ilgilendiği önemli bir husus olmaktadır.

Zaman geçtikçe nakli tefsirin yanında akli tefsir de yer almaya başlamıştır. Artık bir tarafta tedvin hareketi geniş bir şekilde faaliyet gösterirken, diğer tarafta fıkhi, itikadi ve siyasi fırkalar teşekkül etmiş, her fırka bir hüküm için lazım olan nassı aramaya koyulmuş, onlar kendilerini teyid edecek bir delil aramışlardır.[20] Tefsir, Hadis ve Fıkhın ilminin tarih sahnelerine baktığımızda, sınırların da genişlemesiyle birlikte farklılaşma ve gelişmelerin olduğunu görmekteyiz. Mesela Sahabilerin Hz. Peygamber'den sonra hadisleri nakletmedeki rolleri büyüktür.[21] Aynı zamanda Hz. Peygamberin stratejilerine de çoğunlukla uymuşlardır.[22] Bu anlamda Hadis tarihiyle ilişkiliyken, söz konusu rivayetleri ayetleri tefsir etmek için kullanmaları ise Tefsir ilmini ilgilendirmiştir.

Hadis toplama ve muhafaza işi Hz. Peygamber döneminde yalnız hafızalara tevdi edilip, yazıdan istifade edilmediğini daha önce de belirtmiştik. "Bir şeyde ihtilafa düştüğünüzde onu Allah'a ve Peygamber'e götürün"[23] ayetine dayanarak Sahabiler, ihtilaf ettikleri hususları Hz. Peygamber'e sormuşlar ve Hz. Peygamber hayatta olduğu müddetçe de hadisleri, müzakere ve münakaşa etmişlerdir.[24] "Hz. Peygamber'den sâdır olan hadislerde zaman zaman ilimden, fıkıhtan bahsedilmesi, sahabenin dini meselelerde bilgi sahibi olmak, meselelerin inceliklerini kavramak arzusunu uyandırmıştır. Bazıları muhkem ve müteşâbih ayetleri anlamaya çalışırken, bazıları sadece Hz. Peygamber'in sözlerini toplamaya çalışmıştır. Hz. Peygamber hayatta olduğu için hüküm çıkarmayla doğrudan ilgilenmeseler de, bunun yollarını Hz. Peygamber'den öğrenmişlerdir. Kur'an-ı Kerim de ilmin başkalarına öğretilmesini tavsiye ediyordu."[25] Yine Sahabiler tefsirde sebeb-i nüzûle vakıftılar.[26]Ayetlerin izahını peygamberden işiterek ya da ictihadlarıyla yapmışlardır. Dile ve dini yöne önem vermişlerdir.[27] Görüldüğü gibi Hadis tarihinin yakından ilgilendiği, Hz. Peygamber ve ashabının durumları, aslında yapılan Kur'an-ı Kerim'i anlama faaliyeti olduğundan, Tefsir tarihi içinde de pek çok kere yer almıştır. Bir örnek verecek olursak sahabilerden İbn Mesud'un Kur'an-ı Kerim tefsirindeki en mühim kaynağı Kur'an-ı Kerim olmuştur. Ondan sonra Hz Peygamber'in sünnetidir. Bunun yanında içtihadıyla da hareket etmiştir.[28] Tarih sahnesinde gördüğümüz İbn Mesud hem tefsir ile ilgilenmiş, bunu yaparken sünneti kullanmış, hem de hüküm vererek Hukuk tarihinin de içinde ismini zikredilmesini sağlamıştır.

Vahyin hukuk nizamını oluşturmasında; bazı olayların ortaya çıkmasının ardından, Sahabilerin Hz. Peygamber'den çözüm istemeleri, bazen problem çıkmadan hükümler çıkması, bazen de probleme rağmen vahiy gelmeyince Hz. Peygamber'in içtihada başvurması etkili oluyordu.[29] Mekke devrindeki ayetler iman ve ahlakla ilgilidir. İslam Hukukunun da bu alanlarla ilişkisi dikkate alındığında temelinin teferruat olmadan bu dönemde atıldığı söylenebilir. Sonraları Kur'an-ı Kerim ve Sünnette açıkça bulunmayan meseleler ortaya çıktığında istişareye başvurulmuştur. [30]

Yine tarih içerisinde dikkatimizi çeken bir durum da her bir alana ait ihtilaflar ve onların sebepleri olmuştur. Sınırların genişlemesi ve islamın yayılmaya başlamasının beraberinde getirdiği bir takım olgular tabi ki bazı ayrılıkların da oluşmasına neden olmuştur. Müfessirler arasındaki ihtilaf sebepleri; kıraat ihtilafları, i'rab yönlerindeki ihtilaflar, kelimenin manasında dilcilerin ihtilafı, lafzın iki veya daha fazla manada iştirakı, ıtlak ve takyid ihtimali, umum ve husus ihtilafı, hakikat ve mecaz ihtimali, kelimenin ziyadeliği ihtimali, hükmün mensuh veya muhkem olma ihtimali, Hz. Peygamber ve seleften gelen tefsir rivayetlerinin ihtilafıdır.[31] Sahabe İhtilafları; Kur'an-ı Kerim ve Sünnete ait nasların bir manaya gelme ihtimali olduğu gibi bir başka manaya gelme ihtimali de vardı. Yaşadıkları çevreler farklı olduğundan ihtiyaçları da değişikti. Hadislerin sahabe devrinde tedvin edilerek, Müslümanların arasında neşredilmemesi ayrılıklara neden olmuştur.[32] İhtilaf sebepleri, Hz. Peygamber'den uzakta bulunan bazı Sahabilerin bu arada geçen ayet ve hadislerden haberdar olmamaları, hadisi sağlam bir kaynaktan elde etmemiş olmak, farklı anlamak ve yorumlamak, yanılmak ve unutmak olmuştur.[33]

Her üç tarih kitabından aktardığımız ihtilaf sebeplerine bakınca, hepsinin de bu konuyla ilgilendiğini görüyoruz. Çünkü bu ihtilafların doğurduğu bir takım olgular tefsiri, hadisi ve fıkhı etkilemiştir.

Sınırların genişlemesinin ardından karşılaşılan yeni din ve kültürle birlikte başka farklılaşmaların da yaşandığına tanık oluyoruz. Bunlardan biri de isrâiliyyattır; yani Yahudi, Hıristiyan gibi kültürlerden İslâmiyet giren rivayetlerdir.[34] İsrâili bilgilerde; hadiselerin tafsilatına girilmez, sadece ibret alınacak esasa temas edilir. Ama bu Tevrat ve İncillerde detaylıca anlatılmıştır.[35] İsrâiliyyat haberleri 3 kısımda mütaala edilebilir; a) sıhhati bilinip, kitaba muvafık olanlar, makbuldur. b) yalan olduğu bilinip, kitaba muhalif olanlar, kabul edilemez. c) sıhhatini tam olarak bilmediğimiz bu bakımdan ne kabul ne de red edilen rivayetler. Tâbiîler ehli kitaptan sahabeye nisbetle daha fazla aldılar. Bu sebeple tefsirde israili rivayetler çoğalmıştır. Tâbiîlerden sonra ise daha da artmıştır.[36] Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim'e zıt olmayan isrâili haberlerin kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir. Benzer bir olguyu İslâm hukukunda da görmekteyiz. İslâmın getirdiği genel hükümlere, kâide ve prensiplere aykırı olmamak şartıyla mahalli örf ve adetlerin benimsenmesi, Roma Hukuku'ndan yararlanılması islâmın orijinallik vasfına zarar vermez.[37] Yani ne tefsir, ne İslam hukuku ne de bir başka ilimde, diğer başka ilimlerden yararlanmanın, kendi kurallarına ters olmadıkça bir zararı görülmemiştir.

Bu alanların birbirleriyle olan ilişkilerinin bir başka yönünde de Elimizdeki en eski örnek olan Şâfii'nin er-Risâle ismindeki eserinde, Kur'an-ı Kerim ve onun hükmünü açıklama metodu, nâsih-mensûh, haber-i vâhid, kıyas, istihsan gibi konuları işlediğini görüyoruz.[38] Tefsirin konularından biri olan nâsih-mensûh ve hadisin bir yönünü teşkil eden haber-i vâhidin bir İslâm hukukçusu tarafından ele alındığını görmekteyiz. Yine islâmın ilk dönemlerimde "fıkıh" kelimesinin, Ebû Hanife'nin akaid alanına dair eserine verdiği "el-fıkhu'l ekber" adından, tüm ilimler için kullanıldığını fark ediyoruz. Yani bilgi bütün olarak görülmüş, derin düşünme anlamındaki "fıkıh" kelimesi farklı ilimlerde de kullanılmıştır.

Hadisçiler, "Mütevâtir hadis gelişi itibariyle sahihtir. Ancak sahih olduğu kadar zayıf olma ihtimali de bulunan hadisler ise âhaddır" [39] diye sınıflamalarla hadisleri sıhhat derecelerine ayırırken, hukukçuların bu olaya bakışları ise, bu tarz hadislerle amel etmenin hükmü bağlamında olmuş ve bu bağlamda farklı yorumlarda bulunanlar olmuştur.

İslâm Hukuku Kur'an-ı Kerim ve Sünnete dayanır. Din, ibadet, ahlak ve hukuk birbirini tamamlamaktadır. Kur'an-ı Kerim ve Sünnette ifade edilen hukuk kâideleri ve hükümlerin sayısı azdır ve teferruattan ziyade genel esaslara dayanır. [40]Oysaki tefsir ilminde her ayetin farklı tezahürlerde üzerinde durulmaktadır. Hukuk bu bağlamda sadece kâide ifade eden ayetlerle ilgilenmektedir.

İşte verdiğimiz tüm örnekler ve tarih sahnesinden göstermeye çalıştığımız resimlerle bir kez daha bilginin bütünselliğini görmüş olduk. Zaten bilgi, karşılaşılan her kültürle, ilerleyen zamanla ve farklı düşüncelerin katkısıyla eklenerek büyür, zenginleşir. Dolayısıyla her konudan, her bilimden parçayı içinde barındırır. İslamın

gelmesiyle onu anlama ihtiyacının doğması farklı ilim dallarının oluşmasını sağlamıştır. Ancak bu yapılırken ne var olan kültür birikimi hiçe sayılmış ne de zamanla oluşan yeni ilimlere sırt çevrilmiştir. İşte bu tavır gelişme yönünde önemli katkılar sağlamıştır. Tefsir, Hadis ve Fıkıh usûlü üç ayrı alan olsa da, birbirlerinden, kültürden ve zamandan etkilenerek büyümüşlerdir. Bunun gibi bilginin bütünselliği göz ardı edilmeden yapılan her ilim de gelişmeye açık olacaktır.

---

[1] Prof. Dr. Muhsin Demirci, *"Tefsir Tarihi",* M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, İst. 2008, s.26.

[2] Prof. Dr. Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlü,* A.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, ANK. 1993, s.15.

[3] 53. Necm, 4.

[4] 4. Nisa, 59.

[5] 3. Âl-i İmrân, 31; 4. Nisa, 80.

[6] Prof. Dr. Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku,* Ensâr Neşriyât, İst. 2008, s.32.

[7] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. b.t.yok, s.210.

[8] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.210, 211.

[9] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü,* s.234.

[10] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.210.

[11] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.212.

[12] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.213.

[13] Prof. Dr. Zekiyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları,* çev. Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2009, s. 387.

[14] Prof. Dr. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2011, s.12.

[15] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.231.

[16] Prof. Dr. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi,* s.266.

[17] Prof. Dr. Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku,* s.32.

[18] Prof. Dr. Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü,* M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, İst. 2008, s.2.

[19] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.233.

[20] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.289.

[21] Prof. Dr. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi,* s.69.

[22] Prof. Dr. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi,* s.86.

[23] 4. Nisa, 58.

[24] Prof. Dr. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi,* s.20-21.

[25] Prof. Dr. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s.22.

[26] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.234.

[27] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.235.

[28] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.238.

[29] Prof. Dr. Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku,* s.46.

[30] Prof. Dr. Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku,* s.45.

[31] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.226-227.

[32] Prof. Dr. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi,* s.99.

[33] Prof. Dr. Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku,* s.50-51

[34] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.244.

[35] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.245.

[36] Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.252.

[37] Prof. Dr. Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku,* s.43.

[38] Prof. Dr. Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku,* s.36.

[39] Prof. Dr. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi,* s.183.

[40] Prof. Dr. Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku,* s.43-44.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

TEFSİR, HADİS VE FIKIH TARİHİ BAĞLAMINDA İLMİNİN BÜTÜNLÜĞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ *03.05.2015*

Yüce Rabbimizin kulları olarak yaratılmış biz insanlar, Rabbimizi tanımak , bilmek, ona gereği gibi kulluk etmemiz bizlerden istenen ilahi bir emirdir. Bu konuda bizi aydınlatmak için kitap, rehberlik etmek için peygamberler göndermiştir. Kur'an-ı Kerim'de bir ayette Hz. Allah şöyle buyuruyor ki "O, ümmilere, içlerinden, kendilerine ayetleri okuyan , onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapkınlık içinde idiler."¹[1]

Ahmet Nedim Serinsu hocamız derslerinde bizlere ifade ettiği güzel sözlerinin birinde şöyle söylüyor :"İlim, edep- irfan, hikmet bir kişide olması gereken hasletlerdir". Bundan şu sonucu çıkarıyorum, yüce kitabımızı anlamak için, tefsir, Hz. Peygamberi ve onun sünnetini anlamak için hadis, bu asli kaynaklardan hüküm istinbatı ve yorumun neticesinde fıkıh ilimleri bir bütün olarak ,merci ve kaynak olarak sevgili peygamberimizde görmekteyiz, onun talim terbiyesinden geçmiş sahabe efendilerimizde görmekteyiz. Bizde hocamızın okumamızı istediği Tefsir, Hadis ve Fıkıh tarihi kitaplarından ilham alarak "oku, düşün, anla, yaşa" prensibiyle[2] bilginin bütünlüğü bağlamında bu üç disiplini değerlendirmeye çalışacağız.

Hz. Peygamber Dönemi.

a-Fıkıh Tarihi (Teşrii Tarihi)

Hz. Peygamber döneminde teşrii kuvvet efendimizin elindeydi. Müslümanlardan hiçbiri ne kendileriyle ilgili ne başkası ile ilgili olarak ortaya çıkan bir mesele hakkında hüküm teşrii kuvvetin sahip değildi. Çünkü Hz. Peygamberin aralarında yaşaması, herhangi bir mesele hakkında ona kolayca başvurabilmeleri, içtihatları ile fetva vermelerine veya hüküm çıkarmalarına ihtiyaç bırakmıyordu. Bir problem çıksa cevaben Hz. Peygamber kendilerine

Kur'an ayetleriyle bazen de vahiy gelmediği zaman kendi içtihatlarıyla hüküm veriyordu. Bu hükümlerde tabi olunması gereken bir teşrii (kanun) oluyordu.

Hz. Peygamber devrinde teşrii'nin kaynağı ikidir. Birincisi ilahi vahiy, diğeri ise Hz. Peygamberin kendi içtihadı "içtihadı nebevidir."[3]

b- Hadis Tarihi

Hadis peygamberin sözleridir. Usül açısından Hz. Peygamberin söz , fiil ve takrirlerine ıtlak olunmuştur, sünnetin muradifidir. Hadis uleması hadis lafzını Hz. Peygamberin sözlerine değil sahabe ve tabiundan nakledilen mevkuf ve maktu haberere de ıtlak etmişlerdir. Ayetlerde Kur'an'dan sonra geçen hikmetin zikredilişini ittifakla sünnet olduğuna kail olmuşlardır.

Hz. Peygamberin sözlerini , fiillerini ve takrirlerini yani hadis toplama ve onları muhafaza etme işi peygamberimiz döneminde hafızaya sadırlara tevdi edilmiş, yazıdan istifade edilememiştir. İslam'ın başlangıcında kureyş kabilesinde okuma – yazma bilen 17 kişi kadardı. Şifai bir metnin muhafazası ancak hafıza ile mümkün olmakta idi. Hz. Peygamberin kendisi sahabeyi hadis rivayetlerine teşvik etmesi islamı gelecek nesillere aktarmak niyetindedir. İslamın ilk kaynağı Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerini Hz. Peygamberin izahatı olmaksızın anlamak mümkün değildir. Bu bakımdan hadis ve sünnet Kur'an-ı Kerim'in tefsiri olduğu gibi, Hz. Peygamberde ilk müfessir olarak kabul edilmiştir. [4]

c- Tefsir Tarihi

Kur'an- ı Kerim arap dili ile nazil olmuş, muhatapları onu kendi kültür seviyeleri nispetinde anlayabilmişler. Anlayamadıkları kısımları, bu hususta en selahiyetli zat olan Hz. Peygambere sormuşlardı. Derin akaid konularını düşünmeye lüzum görmemişler, sağlam bir iman onları bu gibi tekellüften kurtarmıştı. Hz. Peygamberi Kur'an tefsirine sevk eden en mühim amil, islamiyetin kendisinden olan emridir. Bu peygamberlik vazifesinin iktizasıdır. O teybin ve tebliğle mükellefti. Örnek verecek olur isek Haccet'ül Veda hutbesi ile üç defa Müslümanlara tebliğ ettim mi ? diye sormuş, müslümanlar müspet cevap verince Ya rabbi !şahit ol demişti.

Kuran-ı Kerim'den sonra onun en mühim tefsir kaynağının Hz Peygamber'in sünneti olduğunu söylemiştik. Sünnet Kur'an'ın umumunu, hususunu, mutlak ve mukayyedini , nasih ve mensuhunu ve diğer hususlarını izah eder. Mekhul'den rivayete göre Kuran'ın sünneti olan ihtiyacı, sünnetin Kur'an'a olan ihtiyacından daha fazladır. Bir hadiste" Bana kitapla beraber mislide verildi." Denilmektedir. Bu konuda sünnete o kadar ehemmiyet verilmiştir ki Yahya **Bin Ebi Kesir , "sünnet Kuran'a kadidir, kitap ise sünete kadi değildir."** demektedir**. Bu söz** Ahmet Bin Hanbele söylendiğinde bunu söylemeye cesaret edemem fakat sünnet kitabı tefsir ve teybin eder, derim demiştir..

Hz. Peygamber'in Kur'an tefsiri, ahkamı beyan, mekarimi ahlakı şerh ve ona teşviktir. Sahabenin anlayamadıkları kısımları açıklamıştı. Hadis mecmualarında müstakil birer kitap teşkil eden Kitabu't Tefsir

bölümleri mevcuttur. Dolayısı ile Hz. Peygamber'in tefsir örneklerine ilk müracaat edeceğimiz kaynak hadis mecmualarıdır. Bunlarda azdır. Çünkü cerh ve ta'dile tabii tutulmuştur.[5]

Sahabe Dönemi

Sahabe dönemimde teşrii kaynağı Kuran, Sünnet ve Sahabenin içtihadıdır. Herhangi bir hadise zuhur ettiği veya bir ihtilaf vukuu bulduğu zaman, sahabeden fetva ehli olanlar Kur'an'ı Kerim'e bakıyorlardı. Eğer vukuatın hükmüne dalalet eden bir nass bulunursa onunla hükmediyorlar, bulamazlar ise ona delalet edecek nassı sünnette arıyorlardı. Yine bulamazlar ise hükmü tespit etmek için hakkında nass varit olmuş başka bir meseleye kıyasla, yahut teşrii ruhunun ve halkın masalihinin iktiza ettiği şeyle içtihada bulunuyorlardı. Bu deliller dolayısıyla müfti sahabiler, zikrettiğimiz bu üç kaynağı tertip üzere (önce Kuran,sonra sünnete sonra da içtihada) müracaat hususunda ittifak etmişlerdir.

Teşrii Kaynaklarının Tedvini Meselesi

Hz. Peygamber Kuran'ın ayetlerini vahiy katiplerine yazdırıyor onlar bunları hem ezberliyor, hem de ellerindeki ince taşlara, hurma ağacından soyulmuş kabuklara, bazen yapraklara yazmak suretiyle tedvin ediyorlardı. Bunlar peygamberimizin evinde ya da vahiy katiplerinde kalıyordu. Şu da var ki bir mecmua haline gelmemiştir. Hz Ebubekir dönemimde ridde harplerinin zuhuru bir çok sahabi bu harplerde vefat etmeleri, idarecileride bu sahabelerin yanında bulunan Kur'an sahifelerinin zayi olmasından korktukları için Hz Ömer bu endişesini dile getirmiş, Hz Ebubekir'de Zeyd bin Sabiti çağırmış bir komisyon eşliğinde Kuran'ı cem etme işini Zeyd bin Sabite vermiştir.

Sünnet konusunda peygamberimiz Kuran'a karışır korkusunda idi. Onun için hadislerin yazılmasına sıcak bakmıyordu. Buna rağmen bazı sahabelerin sahifeleri vardı. Fakat kitap halinde böyle bir şey mevcut değildir.

Teşriinin üçüncü kaynağına yani müfti sahabilerin içtihadlarına gelince bu devirde bunlardan hiçbir şey tedvin edilmemiştir.

Hadislerin Yazılması

İlk devirde, Hz Peygamber'den işitip muhafaza edilen hadislerin tedvin edilmediği, bir kitap haline gelmemiştir. Okuma yazma düzeyi düşüktü, yazı malzemeleri kıt idi. Bazı sahabelerde kendi gücü nispetinde hadis yazmaya teşebbüs etmişlerdir. Bunların sahifeleri var idi. Hz Peygamber hadis yazmak isteyenlere bir ara müsaade etmemiş daha sonra bu sahabelere ruhsat vermiştir. Bunun sebebi Kuran'la karışma tehlikesidir. İlk yazılı hadisler;

a) Peygamberin diplomatik mektupları

b) Sadakat hadisleri'dir.

Hadis sahifeleri mesela "Abdullah bin Amr'ın Sadıka adlı sahifesidir."Hadisin ilk kaynağı sahabilerdir. Sahabe denilince İbn Hacer El-Askalani bu konuda şöyle demiştir;

"Sahabi Hz Peygambere mü'min olarak mülaki olan,sahih görüşe göre araya irtidat devri girmiş olsa bile, Müslüman olarak ölen kimseye denir." Sahabelerden bazılarının hadis sahifeleri mevcut idi. Ama ilk asırda hadisler hususi bir kitapta toplanmayıp, sadece hafızaya itimat edilmesinden aynı zamanda vahyin başlangıcından vefata kadar yirmi üç sene içinde Hz Peygamberin söylediklerine ve yaptıklarına hasretmenin güçlüklerinden dolayı hadis vaz'ettiğini ileri sürülmüş ama efendimiz dönemimde uydurma hadis vaki olmamıştır.

Sahabenin Tefsirdeki Yeri

Hz Peygamberden sonra tefsir sahasında sahabe mühim rol oynamış, sebebi nuzül ile vakıf olan bu insanlar peygamberimizden sonra Kur'an'la yüzyüze kalmışlardı. Sahabe Kuran ayetlerinin izahını ya peygamberden işitmek suretiyle veyahutta içtihatleri ile yapmışlardır. Çok kere sebebi nüzulleri anlatmak suretiyle izah edilmesi lazım gelen ayeti açıklamış oluyorlardı. Sahabe için tefsir kaynağı;

a)Kuran'ı Kerim

b)Hz Peygamber

c)İçtihad ve re'y

d)Diğer kitaplar ve ehli kitaba müracaat

Sahabe tefsiri deyince kendi içtihatlarıyla yapmış oldukları tefsir anlaşılmaktadır. Ya dil ya da dini tefsir yapmışlarıdır. Ayetteki dini bir müşkili halletmek için bazısını tahsis yolunu bazısını tarihsel yolu takip etmiş dini hükümleri remz yoluyla izah etmiştirler.

Sahabe tefsirini şöyle özetleyebiliriz.

1)Sahabe arasında yapılan tefsir tedvin edilmemiştir,

2)Sahabe Kuran'ı tamamen sırayla tefsir etmemiştir,

3)Aralarındaki ihtilaf tezad ihtilafı değil, nev'i ihtilafıdır,

4)İcmali mana ile iktifa edilmiştir,

5)Ahkam ayetlerinde istimbatlar fazla yapılmamıştır.

Tabiin Dönemi

Tedvin ve Müçtehidler imamlar devri

Bu devir ikinci asır ile başlar ve dördüncü asrın ortalarında son bulur. Bu devir tedvin ve müçtehit imamlar devridir. Müddeti takriben 250 yıldır. Çünkü bu dönem kitabet ve tedvin işinin süratlenmesi sebebiyledir. Sünnet, sahabe ve tabi'in ve tebe'ut tabi'in müftilerinin fetvaları, Kuran tefsirleri, müçtehit imamlar fıkıhı, usulu fıkıh ilmine ait risaleler bu devirde tedvin edilmiştir. Tedvinin bu derece süratlenmesinin sebebide içtihat ve teşrii ricalin bu devirde çoğalması ve hepsine de vuku bulan ve vuku'u muhtemel bulunan hadiseler için kanun vaz'ında ve hüküm istimbatında büyük tesir icra eden teşri'i ruhunun nufuz etmesidir. Altın devir olmuştur.

Hadis tedvininin başlangıcı sahabe devrinden sonra başlamış bunun da ez Zuhrî (50-124) tarafından hadisleri ilk tedvin eden kimse olarak görülür. İlk müdevvin'dir. Yazmış hemde ezberlemiştir.

Hadislerin Tasnifi

Birinci hicri asrının sonu ikinci hicri asrın başı hadis tedvini başlangıcı olarak kabul edilir. Hadis eserlerinin ortaya çıkışı ikinci asrın ilk yarısından sonraki döneme rastlar. Hadisleri gelişi güzel değil de konularına göre tertip ve tasnifi salat, zekat gibi bölümler, bunlara " Musannef" denir. Hadisleri sahabe ravilerinin isimlerine göre tasnife "müsned" denir. İbn Hacer diyorki : " Hadislerin tedvin Hz Peygamber, sahabe ve tabi'in ileri gelenleri döneminde yapılmamıştır, daha sonra yapılmıştır." Müslimin "Sahihinde" sabit olduğu gibi Kuran'ı Kerim'e karışma korkusundan dolayı. Sahabenin tedvinden men edilmesi. İkincisi ise hafızaların vusati ve zihinlerin akıcılığı idi çoğu yazı bilmiyordu fakat tabiun devrinin sonlarında ulemanın muhtelif şehirlere dağılması, havariç, rafaviz ve kader münkirleri gibi bidat ehlinin ortaya çıkması üzerine asarın tedvini ve bablara göre tasnif başladı. İkinci asırda telif ve tasnif edilen hadis eserlerini başlıca beş grupta toplamak mümkündür;

Siyer ve magazi kitapları, Sünen kitapları, Camiiler, Musannaflar, Belirli bir konuya tahsis edilmiş kitaplar.

Tabiiler Devrinde Tefsir

Arap olmayan Müslüman unsurlar, İslamı öğrenme arzusu diğer taraftan Kureyş'in ve diğer Arapların bu milletleri idare etme sanatıyla yani idarecilikle iştikal edip diğer sahalarda çalışmayı hakir görüyorlardı. Bu sebeple ilim ve özellikle tefsir sahasındaki önemli insanlar Arap olmadıklarını görüyoruz. İbn Haldun'un dediği gibi: "Bilgiler bir sanat şeklini aldığı için, onunla meşgul olmayı kendileri için bir küçüklük sayarak bilgi öğrenmeye yanaşmadılar. Bunlara da mevali demişlerdir." Abadile denilen dört zat vefat ettikten sonra fıkıh tamamen ilim merkezlerinde mevalinin elinde idi. Bunlardan istisna diyebileceğimiz Medine ehlinin fakihi Sa'id bin Museyyeb Kureyş'tendir.

Tabiilerin tefsiri, sahabeden semaen nakletmiş sema olmayan hususta da içtihadları ile müracaat etmişlerdi. Re'y ile tefsir yapmaya girişenler, yaptıkları teyit için ,Kurandaki tedebbür ayetlerine ve Hz Peygamberin sözlerine isnat ettiler. Eğer re'y ile tefsir yapılmayacak olsa idi, bugün kü dini ahkamın pek çoğu batıl olması lazım gelirdi. Kuran'ı re'y ile tefsir edenlerin izlediği yol; Kuran'a müracaat ediyorlar eğer bulamazlarsa sünnete veyahut sebebi nüzule şahit olan sahabeye soruyorlardı. Burada bulamazlar ise müfret lafızlarına Peygamberimizin bu lafızları kullanışına, lügat, iştikak, sarfına müracaat ediyorlardı. Bunlardan başka terkiplerin i'rabına siyak, sibak vb. bunların fiili, kavli , takriri sünnete uygunluğuna bakıyorlardı. Fakat bu dönem mufessirler bazı hususlarda pek çoğunu ihmal etmişlerdir. Kuran da , umum olan ayetlerin gelişi güzel tahsisine tabi'ilerin tevessül ettiği görülür. Yahudi, Hıristiyan ve diğer kültürlerden İslamiyet'e giren rivayetler olmuştur. Bunlara israiliyat diyoruz. Bu menkulat dediğimiz rivayetler sahabeden itibaren ortaya çıkmış daha sonra baştan sona tefsir yazımında aralarındaki boşluklara israiliyat dediğimiz bu rivayetler girmiştir.

İslam yayılmakta, genişlemesi devam etmekte , şehirler çoğalmakta ve gelişmekte, sahabede ülkenin dört bir yanına dağılmakta idi. Artık sahabe devri sona ermiş, görev tabi'inlere devredilmişti. Bu arada, fitneler zuhur etmeye başlamış, görüş ayrılıkları ortaya çıkmış,fetvalar çoğalmış, meseleler artmış, bütün bunları halletmek için çareler aranmaya başlanmıştı. Bu arada tefsir, hadis ve fıkıha ait bilgilerde toplanmaya başlanmıştı. Genellikle bu devirde tefsirle uğraşan kişilerin hadis ve fıkıh sahasında da şöhret sahibi olduklarını görüyoruz.

Bu devrin müfessirleri Kuran'ı anlamak için yine Kuran'a, sonra sahabenin Hz Peygamber'den rivayet ettiği hadislere ve daha sonra da sahabenin bizzat kendilerinin yapmış olduğu tefsirlere itimat etmişlerdir. Sahabe ile aynı üslup ve usulu paylaşmışlardır. Çeşitli şehir ve beldelere giden sahabe, Hz Peygamberden hıfz ettiklerini yanında götürmüşlerdir. Onlar gittikleri yerde öğretmenlik yapmış, tabi'ini yetiştirmişlerdir. Bu andan itibaren şehirlerde ilim medreseleri teşekkül ettiğini görüyoruz. Tefsir ilminde şöhret kazanan medreseler; Mekke , Medine, Irak'ta bulunmakta idi.

Sonuç

Son olarak sevgili peygamberimiz burada arz ettiğimiz ilimlerin mercii,teşri kaynağı olarak kendisi uygulamıştır. Rahleyi tedrisinden geçen kendi emeği ile yetiştirmiş olduğu altın nesli, sahabe efendilerimiz ondan aldığı ilim,irfan,edep hikmeti yaşamışlar. Kendi talebelerine nakletmişlerdir. Öyle ki sahabiler komple (bütün) insanlardı ki, onlarda aynı zamanda müfessir, muhaddis ve fakih olanlar mevcuttu. Çünkü onların kaynağı Kuran ve sünnet idi, birinci elden bu kaynağa ulaşıyorlardı. Sahabeler vahyin, sebebi nuzulün kahramanları olmuşlardı. İhtiyaçları problemleri konusunda çözüme efendimiz sayesinde ulaşabiliyorlardı. Daha sonra ki aşamalarda ümmetin sayısı arttı başka kültürler, siyasi olaylar, farklı problemler ortaya çıkmaya başladı. Bunun neticesinde tefsir,hadis,fıkıh ilimleri ile ilgili disiplinler oluştu. Bu disiplinlerin usulleri prensipleri tedvin konusu, kitap haline gelmesi bir süreç dahilinde olmuştur.

Hikmet Kıratlı

12912709

Doktora

KAYNAKLAR

1. Cerrahoğlu İsmail , *TEFSİR TARİHİ*
2. Koçyiğit Talat , *HADİS TARİHİ*
3. Abdulvehhab Hallaf, *HULASAT TARİHİ'T TEŞRİ'EL İSLAM*

   Türkçeye çeviren Doç. Dr. Talat Koçyiğit *İSLAM TEŞRİİ TARİHİ*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları

[1] Cuma suresi , 28/2
[2] Ahmet Nedim SERİNSU,ders notu

[3] Abdulvehhab Hallaf, *HULASAT TARİHİ'T TEŞRİ'EL İSLAM* ,Türkçeye çeviren Doç. Dr. Talat Koçyiğit *İSLAM TEŞRİİ TARİHİ*

[4]Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları Koçyiğit Talat , *HADİS TARİHİ*
[5] Cerrahoğlu İsmail , *TEFSİR TARİHİ*

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Tefsir Hadis Fıkıh Usulleri Mütalaası *17.05.2015*

Sema YİĞİT

14952706

Birleşik Doktora

FIKIH USULÜ

Fıkıh Usulü: Müctehidin hüküm çıkarabilmek için yararlandığı kaideleri tesbit eden ve içeren ilme usûlü'l-fıkıh (fıkıh usûlü) denilir.

Ahkam-Hükümler:"Ahkam" kelimesi "hüküm" kelimesinin çoğuludur. Hüküm, bir şey hakkında bir durumun olumlu veya olumsuz olarak belirlenmesi demektir.

Şer'i Hükümler: **Ameli hükümler:** Namazın, zekatın, orucun, haccın farz olduğu, zinanın, içkinin, kumarın, ribanın haram olduğu, alım-satım, rehin, vakıf vb. hukuki muamelelerin caiz olduğu, normal şartlarda yemenin içmenin eğlenmenin mübah olduğu, borcu yazmanın, alış verişi şahitler huzurunda yapmanın mendup olduğu, güneşin doğuşu ve batışı esnasında namaz kılmanın, sünnetleri ve adab-ı şer'iyyeyi terketmenin mekruh olduğu gibi insanlar tarafından ortaya konan fiillerle ilgili hükümlerdir. **İtikadi hükümler:** Allah, melekler, kitaplar, nebi ve resuller, kader, ahiret gününde gerçekleşecek olaylarla ilgili hükümlerdir. **Ahlaki hükümler:** Yalan söylememek, doğruluğa sarılmak, sözünde durmak, emanete hıyanetlik etmemek gibi ruhun tezkiyesi ve tehzibi ile ilgili hükümlerdir.

Fıkıh Usulünün Konusu: Usûlü'l-fıkhın mevzuu kendisi ile küllî hükümlerin sübûtu açısından şer'î küllî delildir. Yani usûlcü, meselâ kıyası ve onun hüccet oluşunu, âmmı ve onun kayıtlanışını, emri ve delâletini kendisine konu edinir.

Fıkıh usulünün konusu şer'i deliller (Kitap, sünnet, icma, kıyas, istihsan, istishab, maslahat, örf, sedd-i zerai, sahabe sözleri, önceki şeriatların hükümleri), şer'i hükümler (farz, vacip, sünnet, müstehap, mübah, haram, mekruh, azimet, ruhsat, sebep, rükun, şart, mani, sıhhat, fesat, butlan), istinbat (hüküm çıkarma) metodları (Hass, amm, müşterek, mutlak, mukayyed, emir, nehiy, hakikat, mecaz, sarih,

kinaye, zahir, nass, müfesser, muhkem, te'vil, hafi, müşkil, mücmel, müteşabih, ibarenin, işaretin, nassın, iktizanın delaleti), hükümlerin gayeleri, delillerin tearuzunu gidermede takip edilecek yollar, nesh, ictihad, taklid vb.dir.

Kur'an'ın Muhteviyatı:

Kur'an-ı Kerim'in içine aldığı hükümler; ibadetler, muâmeleler ve cezâ olmak üzere genel olarak üçe ayrılır. **İbadetler:** Kur'an'da ibadetler icmalî olarak emredilmiştir. Namaz, oruç, hac, zekât ve diğer sadakalar bunlar arasında sayılabilir. Keffâretler de temelde ibadet niteliğindedir. **Muâmeleler:** Evlenme, boşanma, nafaka, velâyet, mâlî, iktisâdî konular, akitler, savaş ve barış gibi ferdin fertle, ferdin devletle veya devletlerin birbiriyle olan birtakım ilişkileri bu bölümde yer alır.

FARZ

Dinî sorumluluk, yapılması dinen gerekli olma, kesme, hisseye ayırma anlamlarını ifade eder. Kur'an-ı Kerîm'de onsekiz yerde geçen kelime değişik anlamlarıyla kullanılmıştır.

Farz, mükellef açısından ikiye ayrılır: **Farz-ı Ayn:** Her mükellefin yapması farz olan vazifedir. **Farz-ı Kifâye:** Mükelleflerden bir kısmının yapması ile diğerlerinden sâkit olan vazifedir.

VÂCİB

Gerekli ve sabit olan. "Vecebe" fiilinden ism-i fâil. Bu fiilin mastarları olan "vücûben", "vecben", "vecbeten", ve "vecibeten", gerekli ve sabit olmak, yere düşmek, kalb çarpmak, günde bir defa yemek, ölmek ve güneş batmak anlamlarına gelir.

İslâm hukukunda "vâcib", yükümlünün farzdan aşağıda, fakat sünnetten daha kuvvetli olarak yerine getirmesi istenilen şer'î hükümdür.

MENDÛB

Mendûb sözlükte, kendisine davet olunan şey anlamına gelir. Sevilen, yapılması uygun olan, işlenmesi teşvik edilen iş demektir. Dinen yapılması iyi sayılmakla birlikte yapılmamasında sakınca olmayan ve Rasulullah (s.a.s)'ın bazen yapıp, bazen terk ettiği işler.

MÜSTEHAP

Müstehab sözlükte, sevilen, hoşa giden demektir. Fıkıh ilminde ise; şeriatın yapılmasını hoş gördüğü, tavsiye ettiği ama yapılması zorunlu olmayan amellerdir. Müstehap, genellikle (devamlı işlenmeyen) gayr-i müekked sünnetle eş anlamlı olarak da kullanılır.

NAFİLE

'Nafile'nin aslı 'nefl'dir ki bu da gerekli olanın (farz olanın) üzerine yapılan bir fazlalıktır. Aynı kelime, ganimet malı, yani savaştan sonra ele geçen mal hakkında da kullanılır. Bunun çoğulu 'enfal'dir. Mecburi olmaksızın yapılan fazla işe, 'nafile' demek daha yaygın bir söyleyiştir. Nafile, aynı zamanda, bağış, hibe anlamlarına da gelmektedir.

Fıkıh ilminde 'nafile'; Farz ve vacip dışında, sevap amacıyla yapılan, Peygamberimizin de kıldığı bilinen namazların tümüne ve diğer ibadetlere verilen bir isimdir.

HARAM

Sözlükte, yasaklama, mahrum etme anlamlarına gelir. Haram, dince yapılması yasak olan şeydir. Herhangi bir şeyi yemek, bir fiili yapmak, bir davranışta bulunmak, bir sözü konuşmak dince yasaklanmış olabilir. Yükümlünün böyle şeylerden mahrum edilmesi, yani bunların ona yasak edilmesi 'haram' kelimesiyle ifade edilmektir.

MEKRÛH

Kerahet kökünden ism-i mef'ul. Kerahet; istememek, hoşlanmamak ve çirkin görmek demektir. Mekrûh ise; istenmeyen, hoşa gitmeyen, çirkin iş anlamındadır. Bir fıkıh terimi olarak mekrûh; Allah ve Resulünün, yapılmamasını, bağlayıcı olmayan bir tarzda istediği fiildir.

MÜBAH

Bu kelimenin aslı 'ibâha'dır. 'İbâha' sözlükte; bir şeyin yapılması veya terkedilmesi arasındaki hükümdür. 'Mübah' ise; şeriatın mükellefi (yükümlüyü) yapılması veya yapılmaması arasında serbest bıraktığı, yapılmasında veya terkedilmesinde bir vebal (sakınca) olmayan işler hakkındaki hükümdür.

MÜKELLEF

Mükellef kılınmanın iki şartı vardır. **Akıllı olmak.** Bir insanın dinin emirlerinden yani kulluktan sorumlu olabilmesi için akıl sahibi olması şarttır. **Büluğ (ergenlik) yaşına ulaşmış olmak.** Ergenlik yaşına ulaşmak, oğlan çocukların erkek, kız çocukların ise kadın durumuna ulaşma yaşlarıdır.

Maslahatın Türleri:

Maslahatları üçe ayırmak mümkündür.

Zarurîyyat: Ümmetin bütünü ve birimleriyle elde etmek zorunda olduğu maslahatlardır. Zarurî maslahatlar beş kısma ayrılır:

a) Dini muhafaza,

b) Nefsi muhafaza,

c) Nesli muhafaza,

d) Aklı muhafaza,

e) Malı muhafaza.

Hâciyyât: Zorluk ve meşakkati ortadan kaldırmak, genişliği temin etmek için insanların muhtaç oldukları maslahatlardır. İbadetlerdeki kolaylıklar, seferde ruhsat, alış-veriş imkânı ve şekilleri bu gruba girer.

Tahsiniyyât: İnsanların hal ve durumlarının yüksek edep ve sağlam ahlâkî temellerin gerektirdiği şekilde olmasını temin eden maslahatlardır. Güzel giyinmek, adab-ı muaşerete riayet vb. bu gruptandır.

HADİS USÛLÜ

Hadis: Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'e isnad edilen söz, fiil, takrîr ya da niteliktir.

Haber: Hadis anlamındadır. Haberin Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'e de, başkasına da isnad edilen rivayet olduğu da söylenmiştir. Bu durumda haber hadisten daha genel ve kapsamlı olur.

Kudsi hadis: Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'in yüce Rabbinden yaptığı rivayettir. Aynı zamanda buna Rabbanî hadis ve ilâhî hadis de denilir.

Kudsî hadis mertebe itibariyle Kur'ân ile nebevî hadis arasında bir yerdedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim hem lafız, hem mana itibariyle yüce Allah'a nisbet edilir. Nebevî hadis ise hem lafız, hem mana itibariyle Peygamberimize nisbet edilir. Kudsî hadis ise mana itibariyle yüce Allah'a nisbet edilir, ama lafız itibariyle değil.

Bize Naklediliş Yolları İtibariyle Haberin Kısımları

Mütevatir: Adeten yalan söylemek üzere birbirleriyle anlaşmaları imkânsız bir topluluğun rivayet ettiği ve maddi bir şeye isnad ettikleri rivayettir.

Âhâd: Mütevatirlerin dışında kalanlardır.

Munkatı' Hadis

Munkatı' sened: Senedi muttasıl olmayan demektir.

Tedlîs: Hadisi gerçekte bulunduğu dereceden daha üstün bir mertebede olduğunu vehmettirecek bir senedle nakletmektir. Tedlîs iki kısımdır: İsnaddaki tedlîs ve şuyûh Tedlîsi

Hadisi ihtisar etmek: Hadisi rivayet edenin ya da nakledenin hadisten bir şeyler hazfetmesidir. Ancak beş şart ile caizdir:

İstisnâ, gaye, hal, şart ve buna benzer hadisin anlamını ihlâl etmemesi

Hadisin zikredilmesine sebep teşkil eden bölüm hazfedilmemelidir.

Hazfedilen bölüm sözlü ya da fiilî bir ibadetin niteliğini açıklamak için zikredilmemiş olmalıdır.

Hazfedenin lafızların medlûllerini, anlamı ihlâl eden (bozan) ve etmeyen hazfi bilen birisi olmalıdır ki, farkına varmaksızın anlamı ihlâl eden bir hazifte bulunmasın.

Ravinin hadisi ihtisar ettiği yahut eğer tam olarak rivayet ederse ona bir fazlalık kattığı şeklinde hıfzı kötü birisi zannedilecek şekilde itham altında tutulan birisi olmaması gerekir.

Mana yoluyla hadis rivayeti: Kendisinden hadis rivayet edilenin kullandığı lafızlardan başka lafızlar kullanarak hadisi nakletmek demektir. Ancak üç şartla caizdir:

Dil ve kendisinden rivayette bulunulanın maksadı açısından hadisin anlamını bilmesi.

Ravinin hadisin anlamını ezberlemiş olmakla birlikte lafzını unutması sebebiyle bunu gerektiren bir zorunluluğun bulunması.

Lafzın zikir ve benzeri hadislerde olduğu gibi telaffuzları ile ibadet olunan türden olmaması.

Mevzu (Uydurma) Rivayetler

Mevzu: Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem aleyhine yalan olarak uydurulmuş hadistir.

Hükmü: Böyle bir rivayeti ancak ondan sakındırmak maksadıyla uydurma olduğu açıklanarak zikretmek caiz olur. Hadisin uydurma olduğu bir kaç yolla bilinebilir. Bazıları:

Hadisi uyduranın bunu itiraf etmesi

Hadisin akla aykırı olması. Mesela, iki çelişkili hususu birarada sözkonusu etmesi, imkânsız bir şeyin varlığını dile getirmesi yahut vacip bir şeyin varlığına aykırı ifadeler taşıması ve benzeri hususlara aykırılığı.

Dinde kesin olarak bilinen hususlara muhalif olması. Mesela İslam'ın rükünlerinden birisini kaldırması, faizi ya da benzer bir hükmü helal kılması yahut kıyametin kopacağı zamanı tayin etmesi.

Cerh ve Ta'dîl

Cerh: Ravinin, rivayetinin reddedilmesini gereken bir niteliğe sahip olduğunu tesbit etmek yahut kabul edilmesini gerektiren bir niteliğe sahip olmadığını belirterek, rivayetinin reddedilmesini gerektirecek şekilde sözkonusu edilmesidir.

Cerhin kabul edilmesi için beş şart aranır:

Cerh yapanın adaletli olması gerekir. Fâsıkın cerhi kabul edilmez.

Uyanık birisi tarafından yapılmalıdır. Gafleti bulunanın cerhi kabul edilmez.

Cerhin sebeplerini bilen birisi tarafından yapılmalıdır.

Cerhin sebebini açıklamalıdır. Müphem ifadelerle cerh kabul edilmez.

Adaleti mütevatir, imameti meşhur kimse hakkında yapılmamalıdır. Nafi, Şu'be, Malik ve Buhârî gibi.

Ta'dîl: Ravinin rivayetinin kabul edilmesini gerektiren bir sıfata sahip olduğunun, rivayetinin de reddedilmesini gerektiren bir niteliğinin bulunmadığının belirtilmesi suretiyle ravinin sözkonusu edilmesidir. Mutlak ve mukayyed olmak üzere iki kısma ayrılır:

Mutlak: Ravinin herhangi bir kayıt sözkonusu edilmeden adalet ile anılmasıdır. Bu onun her durumda sika olduğunun belirtilmesi demektir.

Mukayyed: Ravinin şeyh, taife ya da buna benzer muayyen bir şeye nisbetle âdil olduğunun belirtilmesidir..

Tadilin kabul edilmesi için dört şart aranır:

Tadil yapanın adaletli olması gerekir, fâsık bir kimsenin tadili kabul edilmez.

Uyanık olması gerekir. Dış görünüşe aldanan gafil kimsenin tadili kabul edilmez.

Adalet sebeplerini bilen bir kimse tarafından yapılmalıdır..

Haberin, Kendisine İzafet Edildiği Kimse Bakımından Kısımları

Haber kendisine izafet edildiği kimse itibariyle üç kısma ayrılır: merfû', mevkûf ve maktû'. **Merfû':** Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'e izafe edilendir. **Mevkûf:** Sahabiye izafe edilmekle birlikte merfû' hükmü sabit olmayan rivayettir **Maktû':** Tabiîye ve ondan sonra gelenlerden birisine izafe edilendir.

Ashab-ı Kiramdan En Son Vefat Eden Kişileri Bilmenin Faydaları:

Bu nihai tarihten sonra ölen bir kimseden sahabi olduğu iddia etse de kabul edilmez.

Bu son tarihten önce temyiz yaşına erişmeyen kimsenin ashab-ı kiramdan rivayet ettiği hadisler munkatı'dır.

İsnâd: Sened de denilir. Hadisi bize nakleden hadisin ravileridir. İsnâd, âlî ve nâzil olmak üzere iki kısımdır: Âlî isnad, Sıhhate daha yakın olandır, nâzil isnâd da bunun aksidir.

Müselsel: Ravilerin gerek rivayet eden, gerek rivayet ile ilgili aynı husus üzerinde ittifak etmeleri demektir. Burada ravilerin tek bir siga üzerinde ittifak ettikleri teselsülen görülmüştür. O da "haddesenâ: bize anlattı" sözüdür. Mesela, rivayet an fulanin an fulan lafzı ile müteselsilen gelirse, yine böyledir.

Hadis tahammülü: Hadisi, kendisinden rivayet ettiği şahıstan alması demektir. Üç şartı vardır:Temyiz: Hitabı anlamak, ona doğru cevap vermek demektir. Çoğunlukla yedi yaşı tamamlanınca gerçekleşir.Akıl: Deli ve bunağın hadis alması sahih değildir.Mâni (tahammüle engel) hususlardan uzak olmak: Aşırı derecede uyuklamak yahut fazla gürültü ya da çokça meşgul eden bir durum sözkonusu iken hadis tahammülü sahih olmaz.

Hadis rivayeti (edâsı): Başkasına ulaştırmak demektir. Hadisi duyduğu gibi nakletmelidir. Hatta edâ sîgalarında bile böyle yapmalıdır. Bunun için haddesenî yerine, ahbaranî demez yahut semi'tu veya buna benzer bir ifade kullanmaz. Edanın kabulü için birtakım şartlar vardır. Bazıları şunlardır:

Akıl: Delinin ve bunağın edası kabul edilmediği gibi yaşlılığı veya başka bir sebep dolayısıyla temyiz gücünü kaybetmiş olanın edâsı da kabul edilmez.

Bulûğ: Küçüğün edâsı kabul edilmez. Güvenilir, murahik (buluğ yaşı oldukça yaklaşmış) kimseden kabul edileceği söylenmiştir.

Müslüman olmak: Kâfir bir kimse müslümanken hadis tahammül etmiş (rivayet almış) olsa dahi kâfirin edâsı kabul edilmez.

Adalet: Fasıkın edası -adaletli iken hadis tahammül etmiş olsa dahi- kabul edilmez.

Engeli bulunmamak: Buna göre aşırı uyuklar yahut kafasını meşgul eden bir halde iken edâ kabul edilmez.

TEFSİR USULÜ

Kur'an-ı Kerim

Sözlükte Kur'ân "kaf, ra ve elif" kökünden; okumak ya da toplamak anlamında bir mastardır. Şer'î bir terim olarak Kur'ân; yüce Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerinin sonuncusu Muhammed Sallallahu aleyhi vesellem'e indirilmiş bulunan, Fatiha sûresi ile başlayıp, Nâs sûresiyle biten yüce Allah'ın kelâmıdır.

Kur'ân'ın Nüzûlü

Kur'ân ilk olarak Rasûlullah Sallallahu aleyhi vesellem'e ramazan ayında, kadir gecesinde nazil oldu. Kur'ân Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem efendimize ilk indirilmeye başladığında ilim ehlince meşhur olan görüşe göre kırk yaşında idi. Yüce Allah'tan Kur'ân-ı Kerim'i Rasûlullah'a indiren ise şerefli melekler arasından mukarreb meleklerden birisi olan Cebrail Aleyhisselam'dır:

Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Faydaları

Kur'ân-ı Kerim'in yüce Allah tarafından indirilmiş olduğunu açıklamak.

Yüce Allah'ın Rasûlünü savunmak noktasında ona gösterdiği itinayı açıklaması.

Yüce Allah'ın sıkıntılarını açmak, kederlerini ortadan kaldırmak suretiyle kullarına verdiği önemi ortaya koymak.

Âyeti doğru bir şekilde anlamak.

Mekkî ve Medenî (Kur'ân'ın Mekke'de ve Medine'de İnen Bölümleri)

Kur'ân-ı Kerim 23 senelik bir süre içerisinde Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'e kısım kısım indirilmiştir. Bundan dolayı ilim adamları Kur'ân'ı; Mekkî ve Medenî olmak üzere iki kısma ayırmışlardır:

Mekkî Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'e Medine'ye hicretinden önce inen buyruklara denir.

Medenî ise Rasûlullah'a Medine'ye hicretinden sonra inen buyruklara denir.

Kur'ân'ın Tertibi

Kur'ân'ın tertibi mushaflarda yazılı, kalplerde ezberlenmiş olduğu şekilde ardı arkasına okunması demektir. Bu tertip üç çeşittir:

Kelimelerin tertibidir. Herbir kelimenin âyetteki yerinde olması demektir.

Âyetlerin tertibidir. Bu da herbir âyetin surenin o âyete ait olan yerinde olması demektir.

Sûrelerin tertibidir. Herbir sûrenin mushaftaki yerini alması demektir.

Kur'ân'ın Yazılması ve Toplanması

Kur'ân'ın yazılış ve toplanmasının üç aşaması vardır:

Birinci aşama: Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem dönemindedir. Bu aşamada yazmaktan çok ezberlemeye dayanmaktadır.

İkinci aşama: Ebu Bekir Radıyallahu anh döneminde hicretin onikinci yılında gerçekleşmiştir. Yemame vakasında aralarında Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim'in de bulunduğu çok sayıda Kur'ân okuyucusu şehid edilmiştir. Bunun üzerine Ebu Bekir Radıyallahu anh Kur'ân kaybolmasın diye toplanmasını emretmiştir.

Üçüncü aşama mü'minlerin emiri Osman b. Affan Radıyallahu anh döneminde hicretin 25. yılında gerçekleşmiştir. Ashab'ın(ra) ellerinde bulunan sahifelerin farklılıklarına göre insanların da farklı okuyuşları olmuştur. Bu sebeple fitnenin başgöstermesinden korkulmuştur. Bunun üzerine Osman Radıyallahu anh bu sahifelerin tek bir mushaf halinde toplanmasını emretmiştir.

Tefsir: Sözlükte "fesr" kökünden gelmekte olup, örtülü olan bir şeyin üstünü açmak demektir. Terim olarak**;** Kur'ân-ı Kerim'in anlamlarını açıklamak demektir.

Kur'ân'ın Tercümesi

Sözlükte tercüme hepsi beyan ve açıklama anlamı çerçevesinde değişik manalar hakkında kullanılır. Terim olarak, bir sözü başka bir dille ifade etmektir. Kur'ân tercümesi; başka bir dille Kur'ân'ın anlamını ifade etmek, demektir.

Muhkem ve Müteşabih

Muhkemlik ve müteşabihlik bakımından Kur'ân-ı Kerim üç çeşittir:

Yüce Allah'ın Kur'ân'ın bütünü için bir nitelik olarak sözkonusu ettiği genel muhkemlik.

Kur'ân-ı Kerim'in tümüne nitelik olan genel müteşabihliktir.

Kur'ân âyetlerinin bir bölümüne mahsus muhkemlik ile bir diğer bölümüne mahsus müteşâbihliktir.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Durmuş Erdal Atak NO: 14922720 DOKTORA BAHAR YARIYILI(İKİNCİ DÖNEM) NİSAN 2015

18.05.2015

KONU: USULLER ÖZET VE KIYASLAMASI.

DURMUŞ ERDAL ATAK

NO: 14922720

DOKTORA 2014-2015 BAHAR DÖNEMİ İKİNCİ DÖNEM

GİRİŞ

Bu Özet çalışmamızda bir biriyle bağlantılı olan, hatta birbirine geçmiş ve adeta birinin Varlığı diğerine bağlı olan İslami ilimlerden; teşri'i (fıkıh), tefsir ve hadis usullerini özetlemeye ve kıyaslamaya çalıştık. İçerik olarak her bir disiplini aşağıdaki maddelerle özetleyip birbirine yaklaştırarak kıyaslamaya çalıştık. Şu şekilde;

1- TARİFİ

2- LUGAT

3- ISTILAH

4-TARİHÇESİ

5- KONUSU

6- METODU

7- AMACI

8- GAYESİ

9- SONUÇ

Bir sıralama yaptık. En sonuna bir genel değerlendirme yaparak hepsini özetlemeye çalıştık. Bütün bu özetlemeyi yedi ayrı kaynaktan yapmaya çalıştık, ‘’kaynakçayı’’ çalışmamızın en sonuna koyduk.

A- FIKIH USULÜ

A.1- LUGAT

“Fıkıh” sözlükte: Bir şeyi iyice akletmek, derinlemesine kavramak demektir. Bu şekildeki sözlük anlamıyla Kur’an da on dokuz yerde geçmektedir.

A.2- ISTILAH

Fıkıh; ‘’bir bütün olarak dini yerli yerince ve doğru biçimde anlamadır.’’

Mecellede ise “Mesa’il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir.” Şeklinde tarif edilmektedir.

“Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde anlayış sahibi kılar” (buhari, ilim 10) hadisi şerifinde

قا ل النبي (صلى الله عليه وسلم) : من يرد الله به خيرا يفقه في الدين

Tevbe suresi(9/122) de “ li yetefekahu fiddin” ayeti kerimede dini bir bütün olarak anlama ve kavrama manası kasdedilmiştir. Zaman içinde “din” kelimesi olmadan da bu anlam fıkıh kelimesiyle fıkıh kelimesiyle ifade edilmeye başlamış ve böylece terim halini almıştır. “Fıkıh, Şer’i delillerden istinbat olunan hükümlerin heyet-i mecmuasıdır.(Müberred, el Kamils.529) Şer’i dini delillerden hüküm çıkarana fakih denir ki bugünkü hukukçu karşılığıdır. Fıkıh, kulun hem Allah’la hem insanlarla münasebetini tanzim eder.”

Fıkıh usulü ise;

Tarifi: müçtehidin şer’i-ameli hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütününe usul’ül-fıkıh denir.

A.3- FIKHIN VE USULUNUN TARİHCESİ

fıkıh en baştan beri, dini anlama ve yorumlama çabası olarak vardı. Peygamberimiz (sav) gelen vahiyleri tam bir inançla okuyor, açıklıyor, öğretiyor ve özenle uygulamaya koyuyordu. Sahabeler dini hükümleri daha çok görerek öğreniyorlardı. Kendisi bunu tavsiye ediyordu. صلوا كما رايتموني أصلي‘’beni namaz kılarken nasıl görüyorsanız siz de öyle kılın.’’(Buhari ezan18). Namaz vakitlerinin ilk ve son anlarını Hz. Peygambere birbirini takip eden iki gün içinde bizzat Cebrail (as) uygulamalı olarak öğretmişti.(buhari bediulhalk-6). Hz.Peygamberin vefatından sonra ise çözüm bekleyen

yeni meselelerle karşılaşılmış, bakış açısı farklılıkları, zaman ve mekan özellikleri gibi sebeplere, problemlere karşı oluşturulması gereken dini cevapların farklılaşmasına yol açmıştır.

İslam öğretisi zaman içinde bir çekirdekten kocaman bir ağacın oluşması gibi muazzam bir islam medeniyetine dönüşmüştür. Bu arada fıkıh ve fıkıh usulü belli aşamalardan geçmiştir.

Usulü fıkıh ilmi; hicri ikinci asrın sonlarında, yani hz peygamber, sahabe ve tabiin devirlerinden sonra ortaya çıkmış ilimlerdendir. zira hazret i peygamber devrinde hükümler bizzat kendisinden öğreniliyordu yani hükümler ya rasulullah a vahyedilen kur'an ile veya onun kur an'ı, söz, fiil, yahut takrir yoluyla açıklayan sünneti ile sabit oluyordu. bu durumda birtakım metot ve kurallar kullanma ihtiyacı duyulmuyordu. hazreti peygamberin rabbine kavuşmasından sonraki dönemde insanlar arasında ifta ve kaza-yargı görevini sahabenin büyükleri yürütüyordu. bunlar kur'an ve sünnetin dili olan arapçayı, ayetlerin nüzul ve hadislerin vürud sebeplerini çok iyi biliyorlar, islam teşrîi'nin nceliklerine maksat ve hedeflerine tam manasıyla vakıfların bulunuyorlardı. çünkü bu büyük sahabeler kavrama gücü zeka ve ahlaki meziyetler bakımından seçkin insanlar oldukları gibi, bunun ötesinde bir de uzun süre rasulullah ile beraber yaşamış ona arkadaşlık etmiş kişilerdi. kaynaklardan hüküm çıkarma sırasında kullanılacak kuralları teorik bir şekilde ele almaya ihtiyaçları yoktu. dini ve dünyevi herhangi bir olayın hükmünü tespit ihtiyacını duyduklarında doğrudan doğruya Allah'ın kitabına müracaat ederler, burada ihtiyaç duydukları konu ile ilgili hükümler bulamazlarsa, resulullah'ın sünnetine bakarlar, orada da aradıklarını bulamazlarsa içtihat ederler, kur'an ve sünnet'ten benzer olaylar araştırırlar, buldukları hükmü karşılaştıkları benzer olaylarda da uygularlardı. benzer olayda bulamazlarsa İslam hukukunun koyduğu hükümlerde gözettiği menfaat ve ihtiyaçları göz önünde bulundurarak karşılaştıkları olaya uygun olan ve maslahatı gerçekleştiren çözümü ortaya koyarlar. Tabiin müçtehitleri de aynı yolu takip ettiler. İlk asır sahabe ve tabiin devri böylece geçtikten sonra daha önce mevcut olmayan yeni durumlar ortaya çıktı, Arapların Arap olmayanlarla iyice karışması, bu durumlar arasında yer alıyordu. Bu karışma Arap dilinin o derece zayıflamasına yol açtı ki, artık eskiden olduğu gibi Arapçanın İslam toplumunun tabii dili haline dönmesi imkânsızlaştı. Müçtehitlerin görüş belirtmelerini gerektiren çok sayıda olayın ortaya çıkışı da bu durumlardan biridir.

Müçtehitlerin çoğalması, içtihat ve hüküm istinbâtında metotların çeşitliliği ve her birinin kendine göre doğru olan yolu takip etmesi, bu yeni durumlar arasında zikredilmelidir.

İşte bütün bunlar, fakih ve müçtehitlerin içtihat faaliyetinin disipline edilmesi ve keyfi hüküm verme ihtimaline karşı tatmin edici bir tedbir alınması için harekete geçirdi ve onları şer'î delillerden hüküm çıkarma da esas alınacak prensipler ve kurallar belirlemeye sevk etti. Onlar bu prensip ve kuralların belirlenmesinde naslarda yer alan ifadelerin kullanış tarzlarına ve Arap dilinin üsluplarını tümevarım metodunu uygulama yolundan faydalandılar. Sonra bu kuralları tedvin ettiler derlediler, yazdılar ve "usulü fıkıh" adını verdikleri müstakil bir ilmi disiplin haline getirdiler.

A.4- KONUSU

Fıkıh usulü, dini hükümleri ele alır, bunun doğal sonucu olarak bu hükümlerin çıkarıldığı kaynaklar, kaynaklardan hüküm çıkarma metotları ve nihayet bu işi yapacak olan müçtehit üzerinde durur.

A.5- METODU

Usulcü, kitap, sünnet ve diğer delilleri inceler. Bu delillerin durumlarına, amm, hass, emir, nehiy, mutlak ve mukayyed gibi değişik şekillerden hangi hal üzere buluna bileceklerine bakar ve bunlardan her birinin hükmünü açıklayan kurallar koyar.

Fakih ise, bir olayın hükmünü tespit etmek istediğinde, sözünü ettiğimiz usul kurallarını alır, o olayla alakalı delile uygular, böylece o delilin hangi şer'i hükme delalet ettiğini ortaya koyar.

A.6- AMACI

Şer'i- ameli hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmeyi sağlamaktır. Bu ilimi öğrenen kimse, Kur'an'ı ve sünneti biliyorsa, bunlardan birinde mevcut çözüme kıyas yapabilme şekillerini, teşriin genel gayesini kendinde toplamış ise, nasslar arasında kıyas yapabilir veya olaya maslahatın gerektirdiği uygun çözümü bağlamak suretiyle şer'i hükmü tespit edebilir.

A.7- SONUÇ

Fıkhın en ilgili olduğu ilim, fıkıh usulüdür. Çünkü fıkıh, onun üzerine kuruludur. Fıkıh usulünün varlığı ve tedvini düşünceye nispetle mantık ilminin tedvinini andırır. Buna göre fıkıh usulü varlık olarak fıkıhtan önce, tedvin olarak ise ondan sonradır.

Fıkıh usulü üç anlama gelmektedir.

1- Fıkhın temelleri ilke ve esasları: Fıkhı bir yapıya benzetirsek bu binanın temelleri, burayı taşıyan sütun ve kolonları mesafesinde olan kısımlarına, fıkıh esasları anlamında fıkıh usulü denir. Buna göre fıkıh usulü fıkhın bir parçasıdır, ondan

ayrı düşünülemez. Zarurat-ı diniyye denilen, dinin olmazsa olmazlarını oluşturan kısımlarına karşılık gelir. Namaz, oruç, zekât ve haccın farziyeti, alış verişin helâl, ribânın haram oluşu gibi…

Fıkıh kelimesi zamanla özel anlam kazanmış ve bir ilim dalına özel ad olmuştur. Bu suretçe kazandığı ilk özel anlam''

Zamanla fıkhın bu anlamı da değişime uğramış ve insan özelliğinden akıp salt dini hükümlere ait bilgi hâlini almıştır. Mecellede de "Mesa'il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir." Şeklinde tarif edilmektedir. (Madde 1) Hatta zaman zaman öznesinden bağımsız olarak "dini hükümler" içinde fıkıh terimi kullanılır olmuştur. "Fıkıh kitabı" tabiri bu sonuncu anlamda kullanılmaktadır. En yaygın fıkıh tabiri ise şudur: "Ahk'am-ı şeriyyeyi ameliyeyi tafsilatlı bir surette delilleriyle bilmektir." Ameli ve fer'i meselelerin hükümlerinin delillerden nasıl istinbat edildiği usulü fıkhın konusudur.

Fıkhın asıl konusunu kişinin iradesiyle yapmış olduğu eylemleri oluşturur. Ayrıca insanın fiillerine ilişkin olan doğa hadiselerini de ele alır. Sözgelimi insanın namaz kılması için vaktin girmesi zekât vermesi için nisab miktarında bir mala sahip olması, bir yakınına varis olabilmesi için o kişinin ölmüş olması gibi şart, sebep ve mani olarak bilinen konularla beraber, Kişinin kendi iradesiyle yapmış olduğu fiilin geçerli ya da geçersiz olması sonradan düzeltilme imkânına sahip olup olmaması gibi sonuçları ile de ilgilenir.

Dini hükümler, usul-i din ve füru-i din olmak üzere ikiye ayrılır. Usul-i din itikat meselelerini de kapsar.
Füru-i din meseleleri de dört kısma ayrılır.
İbadat, muâmelat, ukubat, münekehât ve müfârakât. Bu taksimin esası Mecellede 1. Maddede açıklandığına göre …

a) İbâdat, insanın ahirete ait işleri ibadetleridir. Kulun Allah'la münasebetleridir.

b) Muamelât, insanların arasındaki münasebetleri tanzim eden hükümlerdir.

c) Münekehât ve Müfarakât(evlenme ve boşanmalar), aile hayatının tanzimidir.

d) Ukubât(cezalar), emniyet ve asayişi temin için suçluların cezalandırılmasını içerir.

İnsanların kendi iradesiyle yapmış olduğu fiiller Allah ile olan ilişkiler bağlamında olduğunda ibadetler adını alır.

2- Fıkhın Kaynakları: Bu anlamıyla fıkıh usulü, ''herhangi bir fıkhî hüküm, hangi kaynaklardan alınır? Sorusunun cevabı ile uğraşır. Bu manada fıkıh usulü fıkhın bir parçası değil ayrı bir varlığı olan bilim dalıdır.

3- Fıkha ulaştıracak yol ve yöntem bilim(metodolojisi) hangi yöntemlerle sağlıklı sonuçlar elde edileceği, kaynaklardan nasıl hükümlerin çıkarılacağı konularını ele alır, işler.

B.HADİS USULÜ

B.1- LUGAT

Hadis: Kelimesi sözlükte "yeni'' demektir.

B.2- ISTILAH

Terim olarak: hazreti peygambere izafe edilen söz, fiil, takrir veya vasıflara denilir.

Hadis usulü ise; bir hadis için kabul ve red yönünden senet ve metnin durumunu bildiren usul ve kaideler ilmidir.

B.3- HADİS USULÜNÜN TARİHÇESİ

Sahabiler, Allah'ın ve O'nun elçisinin emrine uyarak haberlerin nakli ve kabulünde son derece titiz davranmışlardır. Onların bu titiz davranışlarının neticesinde haberin kabul veya reddinde isnad ve isnadın değeri gibi hususlar ortaya çıkmıştır. Sahih'i Müslim'in (ö.261) mukaddime 'sinde İbni Sirin'den (ö.110) şöyle bir haber nakledilir. '' önceleri kimse isnattan sormuyordu. Hz. Osman'ın katli ile neticelenen fitne olayı ortaya çıkınca bize, ' hadisi aldığınız kişilerin adlarını söyleyin', demeye başladılar. Bakıyor, ehl-i sünnet olanların hadisini alıyor, bid'at ehli olanların hadislerini almıyorlardı.

''Senedi bilinmedikçe haberin kabul edilmeyişi'' esasına dayalı olarak ''cerh ve ta'dil'', ''ravileri değerlendirme'', ''muttasıl veya munkatı'', senetleri bilme'', ''gizli illetleri bilme'' gibi ilimler ortaya çıktı. Ancak başlangıçta mecruh ravilerin sayısı az olduğundan râviler hakkında menfi değerlendirmeler de tabii olarak az oldu.

Daha sonra bu sahada âlimler yetiştikçe hadisin zabtı, tahammül ve eda keyfiyeti; nasih ve mensuhunu bilme, garip kelimelerini açıklama ve daha başka branşlarda araştırmalar ortaya çıktı. Fakat âlimler bu bilgileri sözlü olarak kaydediyorlardı.

Bilahare durum daha da gelişti; söz konusu ilimler yazılarak kayda geçirilmeye başladı. Hicri İkinci asırda geliştirilip uygulanan hadis usulü kuralları, hicri üçüncü asırda kısmen yazılmaya başlandı. Fakat bu bilgiler; usül, fıkıh ve hadis ilmi gibi ilimlerde karışık halde yazılmış kitapların farklı yerlerinde yer almaktaydı. Mesela burada İmam Şafii'nin (ö.204) er-Risale ve el-Umm, Ali B. Medini (ö.234)'nin farklı konularda yazdığı cüzler, imam Buhari'nin "el camius sahihi"nin kitabu'l ilim ve kitabu'l ahad bölümleriyle, İmam Müslim'in (ö.261) "El- cami-üs sahihi" ne yazdığı mukaddimesi, Tirmizi'nin "es-Süneni'nin'' sonundaki "kitabul ilel'i", Ebu Davud'un (ö.275) eserini tanıtmak üzere Mekkelilere yazdığı mektup üçüncü asırda hadis usulünün temel konularını yazılı hale getiren çalışmalardır.

B.4- KONUSU

Hadis usulü ilminin konusu; kabul ve red yönünden sened ve metindir.

Hadis ilmi hadisle ilgili bütün problemleri ele alırken, Hadis Usulü sadece hadis tenkidinin temel kurallarını özetler ve temel kavramlarını tanımlar. Hadis usulüne Hadis Terimleri İlmi anlamına gelen Mustalahu'l Hadis 'de denir.

B.5- METODU

Hadis ilmi denilince ele alınması düşünülen diğer bir konu, sadık oldukları tespit edilen haberlerin, rivayetlerin anlaşılması ve yorumlanması için bir yöntem geliştirilmesidir. Hadisçiler çalışmalarında bu yönde büyük gayretler sarf etmişlerdir. Dirayetü'l hadis başlığı altında yazılar, fıkhu'l-hadis olduğu söylenen çalışmalar, zengin şerh edebiyatımız, bu gayretlerin ürünleriyle doludur. Ancak müstakil bir yönteme sahip olmamışlardır.

B.6- AMACI

Hadis usulü ilminin amacı, sahih olan hadisi sahih olmayandan ayırt etmektir.

B.7- SONUÇ,

Netice olarak ilimler olgunlaşıp ıstılahlar yerli yerine oturunca ve bütün ilimler diğerlerinden ayrılalarak müstakil hale hale gelince 4. Asırda, alimler hadis usulü ilmini müstakil bir disiplin haline getirip toparlamışlardır.

C- TEFSİR USULÜ

C.1- LUGAT

TEFSİRİN TANIMI

Kur'an, insanlığa doğru yolu göstermek için gönderilen ilahi bir metindir. Kur'an'ın ilahi iradeyi konusu edilen metnin, epistemolojik anlamda ilahi alana ait bir metin olduğu anlaşılır. İşte bu metnin anlaşılır hale getirilmesi faaliyeti esasen tesfir demektir.

C1.1-.Tesfir Kavramı

Tefsir; Tefsir kelimesi فسرve taklip tarikiyle سفرkökünden gelen tef'îl vezninde bir masdardır.

İki kelimede anlam bakımından benzerlikler taşır (ortaya çıkarma anlamı)

Sözlükte: bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak ve üzeri örtülü birşeyi açmak manalarına gelir.

C.2- ISTILAH

Tefsir kelimesi, bir lafızdan kastedilen anlamı ortaya çıkarmaktır. Kur'an'la ilgili olduğunda Kur'an lafızlarındaki murad-ı ilahîyi ortaya koymak demektir.

Ashab döneminde tefsir lafzı Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken daha sonraları sahâbe açıklamalarını da içine almaya başladı.

Çünkü onlar Kur'ân'ın inişine şahit olmuşlar, hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti iyi kavramışlardı.

Tefsir kelimesinin kavram olarak ifade ettiği anlam üzerinde duralım. Söz gelimi İbn Manzur ‘’Lisanu’l-arap’’ adlı Arapça lügatinde tefsiri, ‘’ müşkül olan lafızdan kastedilen manayı keşfetmektir ‘’ şeklinde tanımlamaktadır. Zerkani’nin tanımı da şöyledir, ‘’ Allah Teâlâ’nın muradına delaleti bakımından beşer gücünün yettiği ölçüde Kur’an’ın manasını araştıran bir ilimdir.

Daha başka tanımlarda yapılmıştır. Ancak sözü daha fazla uzatmadan bütün bu farklı tanımlardan hareketle tefsiri daha genel anlamda, ‘’ Arap dili ve belagati ile ilgili bütün araçları kullanıp, ayetleri çevreleyen tarihsel şartları da dikkate alarak, Allah’ın muradını kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarmaktır’’ şeklinde tanımlayabiliriz.

Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onlara göre Allah’ın, Kur’an’ın Kur’an’la tesfiri gibi veya O’nun elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdı. Bu yüzden onda hata ihtimali asla söz konu değildi. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber’in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır. Nitekim İmam Matüridi (ö.333/944) ‘’ Te’vilatü Ehli sünne’’ adlı Kur’an tefsir ile tevilin farkına işaret ederek tefsirin ashap, tevilin de fakihler için söz konusu edilmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Tefsir Usûlü ise,

Usül; Asl, kelimesinin çoğuludur.

Sözlükte: temel, esas, dayanak ve kök manasına gelir ayrıca kâide ve delil anlamları da vardır.

Tefsir usulü terim olarak; bir ilim olarak Kur’an’ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koymakta ve bunların nasıl kullanılması noktasında bilgiler vermektedir.

C.3- TEFSİR VE USULUNUN TARİHCESİ

Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur’an ilimleri, bilindiği gibi ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu’l Kur’an vb. Belli branşlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu’l-Kur’an’ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Ancak bunların önemli kısmı elimizde mevcut olmayıp kaynaklarda ismen zikredilmektedirler.

Tefsir usulü kaynakları ile alakalı bazı eserlerin isimleri aşağıdadır.

Bedreddin ez-Zerkeşi (794/1392), el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’ân

Muhyiddin el-Kâfiyecî (879/1478), et-Teysîr fî Kavâidi İlmi’t-Tefsîr

Celalüddîn es-Suyûtî (911/1506), el-İtkān fî Ulûmi’l-Kur’ân

Şah Veliyyullâh ed-Dihlevî (1176/1764), el-Fevzü’l-Kebîr fi Usûli’t-Tefsîr

Muhammed Abdülazîm ez-Zürkānî (1367/1948), Menâhilu’l-İrfân fi Ulûmi’l-Kur’ân

Subhî es-Salih (1986), Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân

Mennâ el-Kattân, Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân

Muhammed Ali es-Sâbûnî, et-Tibyân fi Ulûmi’l-Kur’ân

C.4- KONUSU

Kur’an’ın içerdiği yüce manalardır. Çünkü tefsir ilimi, Kur’an’da yer alan nasların içerdiği anlamları, yüce hakikatleri ve derin nükteleri araştırıp ortaya çıkaran bir ilimdir.

C.5- METODU

Tefsir usulü; bir ilim olarak Kur’an’ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koyarak, bu ilke ve yöntemlerin nasıl kullanılması noktasında yapılan ilmi çalışmalardır.

C.6- AMACI

Amaç da hiç kuşkusuz insanlığa hidayet yolunu açık ve net bir şekilde gösterip, onların dünya ve ahirette mutlu olmalarını sağlamaktadır. Bu, esasen Kur'an'ın da yegane gayesidir. Kur'ân âyetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp incelemek ve Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olmaktır.

C.7- SONUÇ

Kur'an'ın sağlıklı bir tefsirinin yapılabilmesi için tefsir usulü ilmine ihtiyaç vardır. Bu ilmin, Kur'an'ın hem semantik hem de içsel manalarının anlaşılmasında yardımcı bir unsur ve bir kaynak olduğu görülmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Yukarda detaylı olarak izah edilen, usul ilmi: Hükmü tek başına sabit olup, başkasının kendi üzerine bina edildiği şey diye tarif edilmiştir. Buna göre genel olarak usul, herhangi bir ilim dalıyla alakalı bilgilerin sistemli bir şekilde yerleştirilmesinde kullanılan belli esas ve metotlar demektir.

Fıkıh usulü, hadis usulünden önce tedvin edilmiş, sebebi; ilk iki asır içerisinde, fakihler ve hadisçiler şeklinde belirgin bir ayırımın bulunmamasına bağlanabilir. Nitekim bu asırlarda, hadisleri toplama gayretinde olanların çoğunun, aynı zamanda bunları fıkıh alanında değerlendirme gayretini ve endişesini taşıdıkları görülmektedir. İlk tedvin edilen hadis mecmualarını, fıkıh bapları esasına göre düzenlenen "Musannaf'ların oluşturması, bunun en açık delilidir. Dolayısıyla bu dönemde hadis usulüyle ilgili müstakil eserlerin yazılmamış olması ve fıkıh usulünün hadis usulünden daha önce derlenmiş olması, tarihi gelişmelere uygundur. Kaldı ki fıkıh usulü de sonradan tedvin edilmiş bir ilimdir. İbn Haldun bu konuda şöyle demiştir: "Bilmiş ol ki bu fen (fıkıh usulü), bu dinde sonradan ihdas edilmiş bir ilimdir. Selefin buna ihtiyacı yoktu. Lafızların manalarını anlamada, kendilerinde bulunan lisan melekesinden daha fazlasına muhtaç değildiler. Hüküm çıkarmada muhtaç oldukları kanunlara gelince, bir kısmı bunların çoğunu kullandılar. İsnatlara gelince, Peygamber asrına yakın olmaları nakil konusundaki araştırma ve maharetleri, isnada bakmalarına hacet bırakmadı. Selef inkıraz bulup, birinci asır sona erince, bütün ilimler bir sanat haline geldi. Fakih ve müçtehitler, delillerden hüküm istinbâtında bu kanun ve kaidelerin tahsiline ihtiyaç hissettiler ve bunları yazarak ''usulü'l fıkh'' adını verdiler".

Aynı şekilde tefsir usulü ilmi de, Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur'an ilimlerindendir. Bilindiği gibi Kur'an ilimleri ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu'l Kur'an vb. Belli alanlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu'l-Kur'an'ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onların yanında, Kur'an'ın Kur'an'la tesfiri gibi veya Allah'ın elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavram olarak anlaşılıyordu. Bu yüzden onda hata ihtimali asla söz konu değildi. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır. Nitekim İmam Matüridi (ö.333/944) '' Te'vilatü Ehli sünne'' adlı eserinde tefsir ile tevilin farkına işaret ederek, tefsirin ashap, tevilin de fakihler için söz konusu edilmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Netice de, Konuları itibarı ile Kur'an ayetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp inceleyen söz konusu ilimlerin gayesi, O'nun anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Şurası bir gerçektir ki özellikle ''usul ilmi'' olarak adlandırılan bu esas ve kaideler, geliştirilmesi ve genişletilmesi düşünülen her ilmin bir anlamda planı konumundadır. Nasıl plansız olarak herhangi bir üretimi gerçekleştirmek mümkün değilse, belli kaide ve esasları önceden tesbit etmeden bir bilgiyi düzene koymak da mümkün değildir. Bu anlamda fıkhın füru alanına giren meselelerin tesbitinde, fıkıh usulü ilmine ihtiyaç vardır. Çünkü bu ilmin esaslarını öğrenmeyen kimseler hüküm istinbat ederken meseleleri iyi tahlil edemez, böylece de isabetli sonuçlara varamazlar. Aynı şey hadis usulü ilmi içinde söz konusudur. Zira usul ve kaideler olmadan hadislerin sahihini sahih olmayanından ayırt etmek, kısacası bu alanda söz söylemek pek mümkün değildir. Kur'an'ın sağlıklı bir tefsirinin yapılabilmesi için de tefsir usulü " ilmine ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

1- Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Usûlü. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2012.

2- Albayrak, Halis. Tefsir usulü. Şule yay. İstanbul. 2014.

3- Albayrak, Halis. Kur'an'ın bütünlüğü üzerine. Şule yay. İstanbul.2011.

4- Dıraz, Abdullah. Kur'an'a giriş. Kitabiyat yay. İstanbul. 2006.

5- Tahhan, Mahmud. Ter. Cemal ağırman.Yeni hadis usulü. Rağbet yay. 2010.

6- Şa'ban, Zekiyyüddin. Ter. Dönmez , İbrahim Kafi. Türkiye diyanet vakfı yay. Ankara.1990

7- Demirci, Muhsin. Tefsir usulü. M.ü. ilahiyat vakfı yay. İstanbul. 2015

Durmuş Erdal Atak NO: 14922720 DOKTORA BAHAR YARIYILI(İKİNCİ DÖNEM) NİSAN 2015 *18.05.2015*

KONU: USULLER ÖZET VE KIYASLAMASI.

DURMUŞ ERDAL ATAK

NO: 14922720

DOKTORA 2014-2015 BAHAR DÖNEMİ İKİNCİ DÖNEM

GİRİŞ

Bu Özet çalışmamızda bir biriyle bağlantılı olan, hatta birbirine geçmiş ve adeta birinin Varlığı diğerine bağlı olan İslami ilimlerden; teşri'i (fıkıh), tefsir ve hadis usullerini özetlemeye ve kıyaslamaya çalıştık. İçerik olarak her bir disiplini aşağıdaki maddelerle özetleyip birbirine yaklaştırarak kıyaslamaya çalıştık. Şu şekilde;

1- TARİFİ

2- LUGAT

3- ISTILAH

4-TARİHÇESİ

5- KONUSU

6- METODU

7- AMACI

8- GAYESİ

9- SONUÇ

Bir sıralama yaptık. En sonuna bir genel değerlendirme yaparak hepsini özetlemeye çalıştık. Bütün bu özetlemeyi yedi ayrı kaynaktan yapmaya çalıştık, ‘’kaynakçayı’’ çalışmamızın en sonuna koyduk.

A- FIKIH USULÜ

A.1- LUGAT

“Fıkıh” sözlükte: Bir şeyi iyice akletmek, derinlemesine kavramak demektir. Bu şekildeki sözlük anlamıyla Kur’an da on dokuz yerde geçmektedir.

A.2- ISTILAH

Fıkıh; ‘’bir bütün olarak dini yerli yerince ve doğru biçimde anlamadır.’’

Mecellede ise “Mesa’il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir.” Şeklinde tarif edilmektedir.

“Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde anlayış sahibi kılar” (buhari, ilim 10) hadisi şerifinde

قا ل النبي (صلى الله عليه وسلم) : من يرد الله به خيرا يفقه في الدين

Tevbe suresi(9/122) de “ li yetefekahu fiddin” ayeti kerimede dini bir bütün olarak anlama ve kavrama manası kasdedilmiştir. Zaman içinde “din” kelimesi olmadan da bu anlam fıkıh kelimesiyle fıkıh kelimesiyle ifade edilmeye başlamış ve böylece terim halini almıştır. “Fıkıh, Şer’i delillerden istinbat olunan hükümlerin heyet-i mecmuasıdır.(Müberred, el Kamils.529) Şer’i dini delillerden hüküm çıkarana fakih denir ki bugünkü hukukçu karşılığıdır. Fıkıh, kulun hem Allah’la hem insanlarla münasebetini tanzim eder.”

Fıkıh usulü ise;

Tarifi: müçtehidin şer’i-ameli hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütününe usul’ül-fıkıh denir.

A.3- FIKHIN VE USULUNUN TARİHCESİ

fıkıh en baştan beri, dini anlama ve yorumlama çabası olarak vardı. Peygamberimiz (sav) gelen vahiyleri tam bir inançla okuyor, açıklıyor, öğretiyor ve özenle uygulamaya koyuyordu. Sahabeler dini hükümleri daha çok görerek öğreniyorlardı. Kendisi bunu tavsiye ediyordu. صلوا كما رايتموني أصلي‘’beni namaz kılarken nasıl görüyorsanız siz de öyle kılın.’’(Buhari ezan18). Namaz vakitlerinin ilk ve son anlarını Hz. Peygambere birbirini takip eden iki gün içinde bizzat Cebrail (as) uygulamalı olarak öğretmişti.(buhari bediulhalk-6). Hz.Peygamberin vefatından sonra ise çözüm bekleyen yeni meselelerle karşılaşılmış, bakış açısı farklılıkları, zaman ve mekan özellikleri gibi sebeplere, problemlere karşı oluşturulması gereken dini cevapların farklılaşmasına yol açmıştır.

İslam öğretisi zaman içinde bir çekirdekten kocaman bir ağacın oluşması gibi muazzam bir islam medeniyetine dönüşmüştür. Bu arada fıkıh ve fıkıh usulü belli aşamalardan geçmiştir.

Usulü fıkıh ilmi; hicri ikinci asrın sonlarında, yani hz peygamber, sahabe ve tabiin devirlerinden sonra ortaya çıkmış ilimlerdendir. zira hazret i peygamber devrinde hükümler bizzat kendisinden öğreniliyordu yani hükümler ya rasulullah a vahyedilen kur'an ile veya onun kur an'ı, söz, fiil, yahut takrir yoluyla açıklayan sünneti ile sabit oluyordu. bu durumda birtakım metot ve kurallar kullanma ihtiyacı duyulmuyordu. hazreti peygamberin rabbine kavuşmasından sonraki dönemde insanlar arasında ifta ve kaza-yargı görevini sahabenin büyükleri yürütüyordu. bunlar kur'an ve sünnetin dili olan arapçayı, ayetlerin nüzul ve hadislerin vürud sebeplerini çok iyi biliyorlar, islam teşrîi'nin nceliklerine maksat ve hedeflerine tam manasıyla vakıfların bulunuyorlardı. çünkü bu büyük sahabeler kavrama gücü zeka ve ahlaki meziyetler bakımından seçkin insanlar oldukları gibi, bunun ötesinde bir de uzun süre rasulullah ile beraber yaşamış ona arkadaşlık etmiş kişilerdi. kaynaklardan hüküm çıkarma sırasında kullanılacak kuralları teorik bir şekilde ele almaya ihtiyaçları yoktu. dini ve dünyevi herhangi bir olayın hükmünü tespit ihtiyacını duyduklarında doğrudan doğruya Allah'ın kitabına müracaat ederler, burada ihtiyaç duydukları konu ile ilgili hükümler bulamazlarsa, resulullah'ın sünnetine bakarlar, orada da aradıklarını bulamazlarsa içtihat ederler, kur'an ve sünnet'ten benzer olaylar araştırırlar, buldukları hükmü karşılaştıkları benzer olaylarda da uygularlardı. benzer olayda bulamazlarsa İslam hukukunun koyduğu hükümlerde gözettiği menfaat ve ihtiyaçları göz önünde bulundurarak karşılaştıkları olaya uygun olan ve maslahatı gerçekleştiren çözümü ortaya koyarlar. Tabiin müçtehitleri de aynı yolu takip ettiler. İlk asır sahabe ve tabiin devri böylece geçtikten sonra daha önce mevcut olmayan yeni durumlar ortaya çıktı, Arapların Arap olmayanlarla iyice karışması, bu durumlar arasında yer alıyordu. Bu karışma Arap dilinin o derece zayıflamasına yol açtı ki, artık eskiden olduğu gibi Arapçanın İslam toplumunun tabii dili haline dönmesi imkânsızlaştı. Müçtehitlerin görüş belirtmelerini gerektiren çok sayıda olayın ortaya çıkışı da bu durumlardan biridir.

Müçtehitlerin çoğalması, içtihat ve hüküm istinbâtında metotların çeşitliliği ve her birinin kendine göre doğru olan yolu takip etmesi, bu yeni durumlar arasında zikredilmelidir.

İşte bütün bunlar, fakih ve müçtehitlerin içtihat faaliyetinin disipline edilmesi ve keyfi hüküm verme ihtimaline karşı tatmin edici bir tedbir alınması için harekete geçirdi ve onları şer'î delillerden hüküm çıkarma da esas alınacak prensipler ve kurallar belirlemeye sevk etti. Onlar bu prensip ve kuralların belirlenmesinde naslarda yer alan ifadelerin kullanış tarzlarına ve Arap dilinin üsluplarını tümevarım metodunu uygulama yolundan faydalandılar. Sonra bu kuralları tedvin ettiler derlediler, yazdılar ve "usulü fıkıh" adını verdikleri müstakil bir ilmi disiplin haline getirdiler.

A.4- KONUSU

Fıkıh usulü, dini hükümleri ele alır, bunun doğal sonucu olarak bu hükümlerin çıkarıldığı kaynaklar, kaynaklardan hüküm çıkarma metotları ve nihayet bu işi yapacak olan müçtehit üzerinde durur.

A.5- METODU

Usulcü, kitap, sünnet ve diğer delilleri inceler. Bu delillerin durumlarına, amm, hass, emir, nehiy, mutlak ve mukayyed gibi değişik şekillerden hangi hal üzere buluna bileceklerine bakar ve bunlardan her birinin hükmünü açıklayan kurallar koyar.

Fakih ise, bir olayın hükmünü tespit etmek istediğinde, sözünü ettiğimiz usul kurallarını alır, o olayla alakalı delile uygular, böylece o delilin hangi şer'i hükme delalet ettiğini ortaya koyar.

A.6- AMACI

Şer'i- ameli hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmeyi sağlamaktır. Bu ilimi öğrenen kimse, Kur'an'ı ve sünneti biliyorsa, bunlardan birinde mevcut çözüme kıyas yapabilme şekillerini, teşriin genel gayesini kendinde toplamış ise, nasslar arasında kıyas yapabilir veya olaya maslahatın gerektirdiği uygun çözümü bağlamak suretiyle şer'i hükmü tespit edebilir.

A.7- SONUÇ

Fıkhın en ilgili olduğu ilim, fıkıh usulüdür. Çünkü fıkıh, onun üzerine kuruludur. Fıkıh usulünün varlığı ve tedvini düşünceye nispetle mantık ilminin tedvinini andırır. Buna göre fıkıh usulü varlık olarak fıkıhtan önce, tedvin olarak ise ondan sonradır.

Fıkıh usulü üç anlama gelmektedir.

1- Fıkhın temelleri ilke ve esasları: Fıkhı bir yapıya benzetirsek bu binanın temelleri, burayı taşıyan sütun ve kolonları mesafesinde olan kısımlarına, fıkıh esasları anlamında fıkıh usulü denir. Buna göre fıkıh usulü fıkhın bir parçasıdır, ondan ayrı düşünülemez. Zarurat-ı diniyye denilen, dinin olmazsa olmazlarını oluşturan kısımlarına karşılık gelir. Namaz, oruç, zekât ve haccın farziyeti, alış verişin helâl, ribânın haram oluşu gibi…

Fıkıh kelimesi zamanla özel anlam kazanmış ve bir ilim dalına özel ad olmuştur. Bu suretçe kazandığı ilk özel anlam''

Zamanla fıkhın bu anlamı da değişime uğramış ve insan özelliğinden akıp salt dini hükümlere ait bilgi hâlini almıştır. Mecellede de "Mesa'il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir." Şeklinde tarif edilmektedir. (Madde 1) Hatta zaman zaman öznesinden bağımsız olarak "dini hükümler" içinde fıkıh terimi kullanılır olmuştur. "Fıkıh kitabı" tabiri bu sonuncu anlamda kullanılmaktadır. En yaygın fıkıh tabiri ise şudur: "Ahk'am-ı şeriyyeyi ameliyeyi tafsilatlı bir surette delilleriyle bilmektir." Ameli ve fer'i meselelerin hükümlerinin delillerden nasıl istinbat edildiği usulü fıkhın konusudur.

Fıkhın asıl konusunu kişinin iradesiyle yapmış olduğu eylemleri oluşturur. Ayrıca insanın fiillerine ilişkin olan doğa hadiselerini de ele alır. Sözgelimi insanın namaz kılması için vaktin girmesi zekât vermesi için nisab miktarında bir mala sahip olması, bir yakınına varis olabilmesi için o kişinin ölmüş olması gibi şart, sebep ve mani olarak bilinen konularla beraber, Kişinin kendi iradesiyle yapmış olduğu fiilin geçerli ya da geçersiz olması sonradan düzeltilme imkânına sahip olup olmaması gibi sonuçları ile de ilgilenir.

Dini hükümler, usul-i din ve füru-i din olmak üzere ikiye ayrılır. Usul-i din itikat meselelerini de kapsar.
Füru-i din meseleleri de dört kısma ayrılır.
İbadat, muâmelat, ukubat, münekehât ve müfârakât. Bu taksimin esası Mecellede 1. Maddede açıklandığına göre …

a) İbâdat, insanın ahirete ait işleri ibadetleridir. Kulun Allah'la münasebetleridir.

b) Muamelât, insanların arasındaki münasebetleri tanzim eden hükümlerdir.

c) Münekehât ve Müfarakât(evlenme ve boşanmalar), aile hayatının tanzimidir.

d) Ukubât(cezalar), emniyet ve asayişi temin için suçluların cezalandırılmasını içerir.

İnsanların kendi iradesiyle yapmış olduğu fiiller Allah ile olan ilişkiler bağlamında olduğunda ibadetler adını alır.

2- Fıkhın Kaynakları: Bu anlamıyla fıkıh usulü, ''herhangi bir fıkhî hüküm, hangi kaynaklardan alınır? Sorusunun cevabı ile uğraşır. Bu manada fıkıh usulü fıkhın bir parçası değil ayrı bir varlığı olan bilim dalıdır.

3- Fıkha ulaştıracak yol ve yöntem bilim(metodolojisi) hangi yöntemlerle sağlıklı sonuçlar elde edileceği, kaynaklardan nasıl hükümlerin çıkarılacağı konularını ele alır, işler.

B.HADİS USULÜ

B.1- LUGAT

Hadis: Kelimesi sözlükte “yeni’’ demektir.

B.2- ISTILAH

Terim olarak: hazreti peygambere izafe edilen söz, fiil, takrir veya vasıflara denilir.

Hadis usulü ise; bir hadis için kabul ve red yönünden senet ve metnin durumunu bildiren usul ve kaideler ilmidir.

B.3- HADİS USULÜNÜN TARİHÇESİ

Sahabiler, Allah’ın ve O’nun elçisinin emrine uyarak haberlerin nakli ve kabulünde son derece titiz davranmışlardır. Onların bu titiz davranışlarının neticesinde haberin kabul veya reddinde isnad ve isnadın değeri gibi hususlar ortaya çıkmıştır. Sahih’i Müslim’in (ö.261) mukaddime ’sinde İbni Sirin’den (ö.110) şöyle bir haber nakledilir. ‘’ önceleri kimse isnattan sormuyordu. Hz. Osman’ın katli ile neticelenen fitne olayı ortaya çıkınca bize, ‘ hadisi aldığınız kişilerin adlarını söyleyin’, demeye başladılar. Bakıyor, ehl-i sünnet olanların hadisini alıyor, bid’at ehli olanların hadislerini almıyorlardı.

‘’Senedi bilinmedikçe haberin kabul edilmeyişi’’ esasına dayalı olarak ’’cerh ve ta’dil’’, ‘’ravileri değerlendirme’’, ‘’muttasıl veya munkatı’’, senetleri bilme’’, ‘’gizli illetleri bilme’’ gibi ilimler ortaya çıktı. Ancak başlangıçta mecruh ravilerin sayısı az olduğundan râviler hakkında menfi değerlendirmeler de tabii olarak az oldu.

Daha sonra bu sahada âlimler yetiştikçe hadisin zabtı, tahammül ve eda keyfiyeti; nasih ve mensuhunu bilme, garip kelimelerini açıklama ve daha başka branşlarda araştırmalar ortaya çıktı. Fakat âlimler bu bilgileri sözlü olarak kaydediyorlardı.

Bilahare durum daha da gelişti; söz konusu ilimler yazılarak kayda geçirilmeye başladı. Hicri İkinci asırda geliştirilip uygulanan hadis usulü kuralları, hicri üçüncü asırda kısmen yazılmaya başlandı. Fakat bu bilgiler; usül, fıkıh ve hadis ilmi gibi ilimlerde karışık halde yazılmış kitapların farklı yerlerinde yer almaktaydı. Mesela burada İmam Şafii’nin (ö.204) er-Risale ve el-Umm, Ali B. Medini (ö.234)’nin farklı konularda yazdığı cüzler, imam Buhari'nin "el camius sahihi"nin kitabu’l ilim ve kitabu’l ahad bölümleriyle, İmam Müslim'in (ö.261) "El- cami-üs sahihi" ne yazdığı mukaddimesi, Tirmizi'nin "es-Süneni’nin’’ sonundaki "kitabul ilel'i", Ebu Davud'un (ö.275) eserini tanıtmak üzere Mekkelilere yazdığı mektup üçüncü asırda hadis usulünün temel konularını yazılı hale getiren çalışmalardır.

B.4- KONUSU

Hadis usulü ilminin konusu; kabul ve red yönünden sened ve metindir.

Hadis ilmi hadisle ilgili bütün problemleri ele alırken, Hadis Usulü sadece hadis tenkidinin temel kurallarını özetler ve temel kavramlarını tanımlar. Hadis usulüne Hadis Terimleri İlmi anlamına gelen Mustalahu’l Hadis ‘de denir.

B.5- METODU

Hadis ilmi denilince ele alınması düşünülen diğer bir konu, sadık oldukları tespit edilen haberlerin, rivayetlerin anlaşılması ve yorumlanması için bir yöntem geliştirilmesidir. Hadisçiler çalışmalarında bu yönde büyük gayretler sarf etmişlerdir. Dirayetü'l hadis başlığı altında yazılar, fıkhu'l-hadis olduğu söylenen çalışmalar, zengin şerh edebiyatımız, bu gayretlerin ürünleriyle doludur. Ancak müstakil bir yönteme sahip olmamışlardır.

B.6- AMACI

Hadis usulü ilminin amacı, sahih olan hadisi sahih olmayandan ayırt etmektir.

B.7- SONUÇ,

Netice olarak ilimler olgunlaşıp ıstılahlar yerli yerine oturunca ve bütün ilimler diğerlerinden ayrılalarak müstakil hale hale gelince 4. Asırda, alimler hadis usulü ilmini müstakil bir disiplin haline getirip toparlamışlardır.

C- TEFSİR USULÜ

C.1- LUGAT

TEFSİRİN TANIMI

Kur'an, insanlığa doğru yolu göstermek için gönderilen ilahi bir metindir. Kur'an'ın ilahi iradeyi konusu edilen metnin, epistemolojik anlamda ilahi alana ait bir metin olduğu anlaşılır. İşte bu metnin anlaşılır hale getirilmesi faaliyeti esasen tesfir demektir.

C1.1-.Tesfir Kavramı

Tefsir; Tefsir kelimesi فسرve taklip tarikiyle سفرkökünden gelen tef'îl vezninde bir masdardır.

İki kelimede anlam bakımından benzerlikler taşır (ortaya çıkarma anlamı)

Sözlükte: bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak ve üzeri örtülü birşeyi açmak manalarına gelir.

C.2- ISTILAH

Tefsir kelimesi, bir lafızdan kastedilen anlamı ortaya çıkarmaktır. Kur'an'la ilgili olduğunda Kur'an lafızlarındaki murad-ı ilahîyi ortaya koymak demektir.

Ashab döneminde tefsir lafzı Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken daha sonraları sahâbe açıklamalarını da içine almaya başladı.

Çünkü onlar Kur'ân'ın inişine şahit olmuşlar, hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti iyi kavramışlardı.

Tefsir kelimesinin kavram olarak ifade ettiği anlam üzerinde duralım. Söz gelimi İbn Manzur ''Lisanu'l-arap'' adlı Arapça lügatinde tefsiri, '' müşkül olan lafızdan kastedilen manayı keşfetmektir '' şeklinde tanımlamaktadır. Zerkani'nin tanımı da şöyledir, '' Allah Teâlâ'nın muradına delaleti bakımından beşer gücünün yettiği ölçüde Kur'an'ın manasını araştıran bir ilimdir.

Daha başka tanımlarda yapılmıştır. Ancak sözü daha fazla uzatmadan bütün bu farklı tanımlardan hareketle tefsiri daha genel anlamda, '' Arap dili ve belagati ile ilgili bütün araçları kullanıp, ayetleri çevreleyen tarihsel şartları da dikkate alarak, Allah'ın muradını kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarmaktır'' şeklinde tanımlayabiliriz.

Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onlara göre Allah'ın, Kur'an'ın Kur'an'la tesfiri gibi veya O'nun elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdı. Bu yüzden onda hata ihtimali asla söz konu değildi. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır. Nitekim İmam Matüridi (ö.333/944) '' Te'vilatü Ehli sünne'' adlı Kur'an tefsir ile tevilin farkına işaret ederek tefsirin ashap, tevilin de fakihler için söz konusu edilmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Tefsir Usûlü ise,

Usül; Asl, kelimesinin çoğuludur.

Sözlükte: temel, esas, dayanak ve kök manasına gelir ayrıca kâide ve delil anlamları da vardır.

Tefsir usulü terim olarak; bir ilim olarak Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koymakta ve bunların nasıl kullanılması noktasında bilgiler vermektedir.

C.3- TEFSİR VE USULUNUN TARİHCESİ

Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur'an ilimleri, bilindiği gibi ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu'l Kur'an vb. Belli branşlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu'l-Kur'an'ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Ancak bunların önemli kısmı elimizde mevcut olmayıp kaynaklarda ismen zikredilmektedirler.

Tefsir usulü kaynakları ile alakalı bazı eserlerin isimleri aşağıdadır.

Bedreddin ez-Zerkeşi (794/1392), el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân

Muhyiddin el-Kâfiyecî (879/1478), et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsîr

Celalüddîn es-Suyûtî (911/1506), el-İtkān fî Ulûmi'l-Kur'ân

Şah Veliyyullâh ed-Dihlevî (1176/1764), el-Fevzü'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr

Muhammed Abdülazîm ez-Zürkānî (1367/1948), Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân

Subhî es-Salih (1986), Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân

Mennâ el-Kattân, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân

Muhammed Ali es-Sâbûnî, et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân

C.4- KONUSU

Kur'an'ın içerdiği yüce manalardır. Çünkü tefsir ilimi, Kur'an'da yer alan nasların içerdiği anlamları, yüce hakikatleri ve derin nükteleri araştırıp ortaya çıkaran bir ilimdir.

C.5- METODU

Tefsir usulü; bir ilim olarak Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koyarak, bu ilke ve yöntemlerin nasıl kullanılması noktasında yapılan ilmi çalışmalardır.

C.6- AMACI

Amaç da hiç kuşkusuz insanlığa hidayet yolunu açık ve net bir şekilde gösterip, onların dünya ve ahirette mutlu olmalarını sağlamaktadır. Bu, esasen Kur'an'ın da yegane gayesidir. Kur'ân âyetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp incelemek ve Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olmaktır.

C.7- SONUÇ

Kur'an'ın sağlıklı bir tefsirinin yapılabilmesi için tefsir usulü ilmine ihtiyaç vardır. Bu ilmin, Kur'an'ın hem semantik hem de içsel manalarının anlaşılmasında yardımcı bir unsur ve bir kaynak olduğu görülmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Yukarda detaylı olarak izah edilen, usul ilmi: Hükmü tek başına sabit olup, başkasının kendi üzerine bina edildiği şey diye tarif edilmiştir. Buna göre genel olarak usul, herhangi bir ilim dalıyla alakalı bilgilerin sistemli bir şekilde yerleştirilmesinde kullanılan belli esas ve metotlar demektir.

Fıkıh usulü, hadis usulünden önce tedvin edilmiş, sebebi; ilk iki asır içerisinde, fakihler ve hadisçiler şeklinde belirgin bir ayırımın bulunmamasına bağlanabilir. Nitekim bu asırlarda, hadisleri toplama gayretinde olanların çoğunun, aynı zamanda bunları fıkıh alanında değerlendirme gayretini ve endişesini taşıdıkları görülmektedir. İlk tedvin edilen hadis mecmualarını, fıkıh bapları esasına göre düzenlenen "Musannaf'ların oluşturması, bunun en açık delilidir. Dolayısıyla bu dönemde hadis usulüyle ilgili müstakil eserlerin yazılmamış olması ve fıkıh usulünün hadis usulünden daha önce derlenmiş olması, tarihi gelişmelere uygundur. Kaldı ki fıkıh usulü de sonradan tedvin edilmiş bir ilimdir. İbn Haldun bu konuda şöyle demiştir: "Bilmiş ol ki bu fen (fıkıh usulü), bu dinde sonradan ihdas edilmiş bir ilimdir. Selefin buna ihtiyacı yoktu. Lafızların manalarını anlamada, kendilerinde bulunan lisan melekesinden daha fazlasına muhtaç değildiler. Hüküm çıkarmada muhtaç oldukları kanunlara gelince, bir kısmı bunların çoğunu kullandılar. İsnatlara gelince, Peygamber asrına yakın olmaları nakil konusundaki araştırma ve maharetleri, isnada bakmalarına hacet bırakmadı. Selef inkıraz bulup, birinci asır sona erince, bütün ilimler bir sanat haline geldi. Fakih ve müçtehitler, delillerden hüküm istinbâtında bu kanun ve kaidelerin tahsiline ihtiyaç hissettiler ve bunları yazarak ''usulü'l fıkh'' adını verdiler".

Aynı şekilde tefsir usulü ilmi de, Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur'an ilimlerindendir. Bilindiği gibi Kur'an ilimleri ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu'l Kur'an vb. Belli alanlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu'l-Kur'an'ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onların yanında, Kur'an'ın Kur'an'la tesfiri gibi veya Allah'ın elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavram olarak anlaşılıyordu. Bu yüzden onda hata ihtimali asla söz konu değildi. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır. Nitekim İmam Matüridi (ö.333/944) '' Te'vilatü Ehli sünne'' adlı eserinde tefsir ile tevilin farkına işaret ederek, tefsirin ashap, tevilin de fakihler için söz konusu edilmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Netice de, Konuları itibarı ile Kur'an ayetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp inceleyen söz konusu ilimlerin gayesi, O'nun anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Şurası bir gerçektir ki özellikle ''usul ilmi'' olarak adlandırılan bu esas ve kaideler, geliştirilmesi ve genişletilmesi düşünülen her ilmin bir anlamda planı konumundadır. Nasıl plansız olarak herhangi bir

üretimi gerçekleştirmek mümkün değilse, belli kaide ve esasları önceden tesbit etmeden bir bilgiyi düzene koymak da mümkün değildir. Bu anlamda fıkhın füru alanına giren meselelerin tesbitinde, fıkıh usulü ilmine ihtiyaç vardır. Çünkü bu ilmin esaslarını öğrenmeyen kimseler hüküm istinbat ederken meseleleri iyi tahlil edemez, böylece de isabetli sonuçlara varamazlar. Aynı şey hadis usulü ilmi içinde söz konusudur. Zira usul ve kaideler olmadan hadislerin sahihini sahih olmayanından ayırt etmek, kısacası bu alanda söz söylemek pek mümkün değildir. Kur'an'ın sağlıklı bir tefsirinin yapılabilmesi için de tefsir usulü " ilmine ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

1- Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Usûlü. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2012.

2- Albayrak, Halis. Tefsir usulü. Şule yay. İstanbul. 2014.

3- Albayrak, Halis. Kur'an'ın bütünlüğü üzerine. Şule yay. İstanbul.2011.

4- Dıraz, Abdullah. Kur'an'a giriş. Kitabiyat yay. İstanbul. 2006.

5- Tahhan, Mahmud. Ter. Cemal ağırman.Yeni hadis usulü. Rağbet yay. 2010.

6- Şa'ban, Zekiyyüddin. Ter. Dönmez , İbrahim Kafi. Türkiye diyanet vakfı yay. Ankara.1990

7- Demirci, Muhsin. Tefsir usulü. M.ü. ilahiyat vakfı yay. İstanbul. 2015

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Durmuş Erdal Atak NO: 14922720 DOKTORA BAHAR YARIYILI(İKİNCİ DÖNEM) NİSAN 2015 *18.05.2015*

KONU: USULLER ÖZET VE KIYASLAMASI.

DURMUŞ ERDAL ATAK

NO: 14922720

DOKTORA 2014-2015 BAHAR DÖNEMİ İKİNCİ DÖNEM

GİRİŞ

Bu Özet çalışmamızda bir biriyle bağlantılı olan, hatta birbirine geçmiş ve adeta birinin Varlığı diğerine bağlı olan İslami ilimlerden; teşri'i (fıkıh), tefsir ve hadis usullerini özetlemeye ve kıyaslamaya çalıştık. İçerik olarak her bir disiplini aşağıdaki maddelerle özetleyip birbirine yaklaştırarak kıyaslamaya çalıştık. Şu şekilde;

1- TARİFİ

2- LUGAT

3- ISTILAH

4-TARİHÇESİ

5- KONUSU

6- METODU

7- AMACI

8- GAYESİ

9- SONUÇ

Bir sıralama yaptık. En sonuna bir genel değerlendirme yaparak hepsini özetlemeye çalıştık. Bütün bu özetlemeyi yedi ayrı kaynaktan yapmaya çalıştık, ‘’kaynakçayı’’ çalışmamızın en sonuna koyduk.

A- FIKIH USULÜ

A.1- LUGAT

“Fıkıh” sözlükte: Bir şeyi iyice akletmek, derinlemesine kavramak demektir. Bu şekildeki sözlük anlamıyla Kur’an da on dokuz yerde geçmektedir.

A.2- ISTILAH

Fıkıh; ‘’bir bütün olarak dini yerli yerince ve doğru biçimde anlamadır.’’

Mecellede ise “Mesa’il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir.” Şeklinde tarif edilmektedir.

“Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde anlayış sahibi kılar” (buhari, ilim 10) hadisi şerifinde

قا ل النبي (صلى الله عليه وسلم) : من يرد الله به خيرا يفقه في الدين

Tevbe suresi(9/122) de “ li yetefekahu fiddin” ayeti kerimede dini bir bütün olarak anlama ve kavrama manası kasdedilmiştir. Zaman içinde “din” kelimesi olmadan da bu anlam fıkıh kelimesiyle fıkıh kelimesiyle ifade edilmeye başlamış ve böylece terim halini almıştır. “Fıkıh, Şer’i delillerden istinbat olunan hükümlerin heyet-i mecmuasıdır.(Müberred, el Kamils.529) Şer’i dini delillerden hüküm çıkarana fakih denir ki bugünkü hukukçu karşılığıdır. Fıkıh, kulun hem Allah’la hem insanlarla münasebetini tanzim eder.”

Fıkıh usulü ise;

Tarifi: müçtehidin şer’i-ameli hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütününe usul’ül-fıkıh denir.

A.3- FIKHIN VE USULUNUN TARİHCESİ

fıkıh en baştan beri, dini anlama ve yorumlama çabası olarak vardı. Peygamberimiz (sav) gelen vahiyleri tam bir inançla okuyor, açıklıyor, öğretiyor ve özenle uygulamaya koyuyordu. Sahabeler dini hükümleri daha çok görerek öğreniyorlardı. Kendisi bunu tavsiye ediyordu. صلوا كما رايتموني أصلي‘’beni namaz kılarken nasıl görüyorsanız siz de öyle kılın.’’(Buhari ezan18). Namaz vakitlerinin ilk ve son anlarını Hz. Peygambere birbirini takip eden iki gün içinde bizzat Cebrail (as) uygulamalı olarak öğretmişti.(buhari bediulhalk-6). Hz.Peygamberin vefatından sonra ise çözüm bekleyen yeni meselelerle karşılaşılmış, bakış açısı farklılıkları, zaman ve mekan özellikleri gibi sebeplere, problemlere karşı oluşturulması gereken dini cevapların farklılaşmasına yol açmıştır.

İslam öğretisi zaman içinde bir çekirdekten kocaman bir ağacın oluşması gibi muazzam bir islam medeniyetine dönüşmüştür. Bu arada fıkıh ve fıkıh usulü belli aşamalardan geçmiştir.

Usulü fıkıh ilmi; hicri ikinci asrın sonlarında, yani hz peygamber, sahabe ve tabiin devirlerinden sonra ortaya çıkmış ilimlerdendir. zira hazret i peygamber devrinde hükümler bizzat kendisinden öğreniliyordu yani hükümler ya rasulullah a vahyedilen kur'an ile veya onun kur an'ı, söz, fiil, yahut takrir yoluyla açıklayan sünneti ile sabit oluyordu. bu durumda birtakım metot ve kurallar kullanma ihtiyacı duyulmuyordu. hazreti peygamberin rabbine kavuşmasından sonraki dönemde insanlar arasında ifta ve kaza-yargı görevini sahabenin büyükleri yürütüyordu. bunlar kur'an ve sünnetin dili olan arapçayı, ayetlerin nüzul ve hadislerin vürud sebeplerini çok iyi biliyorlar, islam teşrîi'nin nceliklerine maksat ve hedeflerine tam manasıyla vakıfların bulunuyorlardı. çünkü bu büyük sahabeler kavrama gücü zeka ve ahlaki meziyetler bakımından seçkin insanlar oldukları gibi, bunun ötesinde bir de uzun süre rasulullah ile beraber yaşamış ona arkadaşlık etmiş kişilerdi. kaynaklardan hüküm çıkarma sırasında kullanılacak kuralları teorik bir şekilde ele almaya ihtiyaçları yoktu. dini ve dünyevi herhangi bir olayın hükmünü tespit ihtiyacını duyduklarında doğrudan doğruya Allah'ın kitabına müracaat ederler, burada ihtiyaç duydukları konu ile ilgili hükümler bulamazlarsa, resulullah'ın sünnetine bakarlar, orada da

aradıklarını bulamazlarsa içtihat ederler, kur'an ve sünnet'ten benzer olaylar araştırırlar, buldukları hükmü karşılaştıkları benzer olaylarda da uygularlardı. benzer olayda bulamazlarsa İslam hukukunun koyduğu hükümlerde gözettiği menfaat ve ihtiyaçları göz önünde bulundurarak karşılaştıkları olaya uygun olan ve maslahatı gerçekleştiren çözümü ortaya koyarlar. Tabiin müçtehitleri de aynı yolu takip ettiler. İlk asır sahabe ve tabiin devri böylece geçtikten sonra daha önce mevcut olmayan yeni durumlar ortaya çıktı, Arapların Arap olmayanlarla iyice karışması, bu durumlar arasında yer alıyordu. Bu karışma Arap dilinin o derece zayıflamasına yol açtı ki, artık eskiden olduğu gibi Arapçanın İslam toplumunun tabii dili haline dönmesi imkânsızlaştı. Müçtehitlerin görüş belirtmelerini gerektiren çok sayıda olayın ortaya çıkışı da bu durumlardan biridir.

Müçtehitlerin çoğalması, içtihat ve hüküm istinbâtında metotların çeşitliliği ve her birinin kendine göre doğru olan yolu takip etmesi, bu yeni durumlar arasında zikredilmelidir.

İşte bütün bunlar, fakih ve müçtehitlerin içtihat faaliyetinin disipline edilmesi ve keyfi hüküm verme ihtimaline karşı tatmin edici bir tedbir alınması için harekete geçirdi ve onları şer'î delillerden hüküm çıkarma da esas alınacak prensipler ve kurallar belirlemeye sevk etti. Onlar bu prensip ve kuralların belirlenmesinde naslarda yer alan ifadelerin kullanış tarzlarına ve Arap dilinin üsluplarını tümevarım metodunu uygulama yolundan faydalandılar. Sonra bu kuralları tedvin ettiler derlediler, yazdılar ve "usulü fıkıh" adını verdikleri müstakil bir ilmi disiplin haline getirdiler.

A.4- KONUSU

Fıkıh usulü, dini hükümleri ele alır, bunun doğal sonucu olarak bu hükümlerin çıkarıldığı kaynaklar, kaynaklardan hüküm çıkarma metotları ve nihayet bu işi yapacak olan müçtehit üzerinde durur.

A.5- METODU

Usulcü, kitap, sünnet ve diğer delilleri inceler. Bu delillerin durumlarına, amm, hass, emir, nehiy, mutlak ve mukayyed gibi değişik şekillerden hangi hal üzere buluna bileceklerine bakar ve bunlardan her birinin hükmünü açıklayan kurallar koyar.

Fakih ise, bir olayın hükmünü tespit etmek istediğinde, sözünü ettiğimiz usul kurallarını alır, o olayla alakalı delile uygular, böylece o delilin hangi şer'i hükme delalet ettiğini ortaya koyar.

A.6- AMACI

Şer'i- ameli hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmeyi sağlamaktır. Bu ilimi öğrenen kimse, Kur'an'ı ve sünneti biliyorsa, bunlardan birinde mevcut çözüme kıyas yapabilme şekillerini, teşriin genel gayesini kendinde toplamış ise, nasslar arasında kıyas yapabilir veya olaya maslahatın gerektirdiği uygun çözümü bağlamak suretiyle şer'i hükmü tespit edebilir.

A.7- SONUÇ

Fıkhın en ilgili olduğu ilim, fıkıh usulüdür. Çünkü fıkıh, onun üzerine kuruludur. Fıkıh usulünün varlığı ve tedvini düşünceye nispetle mantık ilminin tedvinini andırır. Buna göre fıkıh usulü varlık olarak fıkıhtan önce, tedvin olarak ise ondan sonradır.

Fıkıh usulü üç anlama gelmektedir.

1- Fıkhın temelleri ilke ve esasları: Fıkhı bir yapıya benzetirsek bu binanın temelleri, burayı taşıyan sütun ve kolonları mesafesinde olan kısımlarına, fıkıh esasları anlamında fıkıh usulü denir. Buna göre fıkıh usulü fıkhın bir parçasıdır, ondan ayrı düşünülemez. Zarurat-ı diniyye denilen, dinin olmazsa olmazlarını oluşturan kısımlarına karşılık gelir. Namaz, oruç, zekât ve haccın farziyeti, alış verişin helâl, ribânın haram oluşu gibi…

Fıkıh kelimesi zamanla özel anlam kazanmış ve bir ilim dalına özel ad olmuştur. Bu suretçe kazandığı ilk özel anlam''

Zamanla fıkhın bu anlamı da değişime uğramış ve insan özelliğinden akıp salt dini hükümlere ait bilgi hâlini almıştır. Mecellede de "Mesa'il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir." Şeklinde tarif edilmektedir. (Madde 1) Hatta zaman zaman öznesinden bağımsız olarak "dini hükümler" içinde fıkıh terimi kullanılır olmuştur. "Fıkıh kitabı" tabiri bu sonuncu anlamda kullanılmaktadır. En yaygın fıkıh tabiri ise şudur: "Ahk'am-ı şeriyyeyi ameliyeyi tafsilatlı bir surette delilleriyle bilmektir." Ameli ve fer'i meselelerin hükümlerinin delillerden nasıl istinbat edildiği usulü fıkhın konusudur.

Fıkhın asıl konusunu kişinin iradesiyle yapmış olduğu eylemleri oluşturur. Ayrıca insanın fiillerine ilişkin olan doğa hadiselerini de ele alır. Sözgelimi insanın namaz kılması için vaktin girmesi zekât vermesi için nisab miktarında bir mala sahip olması, bir yakınına varis olabilmesi için o kişinin ölmüş olması gibi şart, sebep ve mani olarak bilinen konularla beraber, Kişinin kendi iradesiyle yapmış olduğu fiilin geçerli ya da geçersiz olması sonradan düzeltilme imkânına sahip olup olmaması gibi sonuçları ile de ilgilenir.

Dini hükümler, usul-i din ve füru-i din olmak üzere ikiye ayrılır. Usul-i din itikat meselelerini de kapsar.
Füru-i din meseleleri de dört kısma ayrılır.
İbadat, muâmelat, ukubat, münekehât ve müfârakât. Bu taksimin esası Mecellede 1. Maddede açıklandığına göre …

a) İbâdat, insanın ahirete ait işleri ibadetleridir. Kulun Allah'la münasebetleridir.

b) Muamelât, insanların arasındaki münasebetleri tanzim eden hükümlerdir.

c) Münekehât ve Müfarakât(evlenme ve boşanmalar), aile hayatının tanzimidir.

d) Ukubât(cezalar), emniyet ve asayişi temin için suçluların cezalandırılmasını içerir.

İnsanların kendi iradesiyle yapmış olduğu fiiller Allah ile olan ilişkiler bağlamında olduğunda ibadetler adını alır.

2- Fıkhın Kaynakları: Bu anlamıyla fıkıh usulü, ''herhangi bir fıkhî hüküm, hangi kaynaklardan alınır? Sorusunun cevabı ile uğraşır. Bu manada fıkıh usulü fıkhın bir parçası değil ayrı bir varlığı olan bilim dalıdır.

3- Fıkha ulaştıracak yol ve yöntem bilim(metodolojisi) hangi yöntemlerle sağlıklı sonuçlar elde edileceği, kaynaklardan nasıl hükümlerin çıkarılacağı konularını ele alır, işler.

B.HADİS USULÜ

B.1- LUGAT

Hadis: Kelimesi sözlükte "yeni'' demektir.

B.2- ISTILAH

Terim olarak: hazreti peygambere izafe edilen söz, fiil, takrir veya vasıflara denilir.

Hadis usulü ise; bir hadis için kabul ve red yönünden senet ve metnin durumunu bildiren usul ve kaideler ilmidir.

B.3- HADİS USULÜNÜN TARİHÇESİ

Sahabiler, Allah'ın ve O'nun elçisinin emrine uyarak haberlerin nakli ve kabulünde son derece titiz davranmışlardır. Onların bu titiz davranışlarının neticesinde haberin kabul veya reddinde isnad ve isnadın değeri gibi hususlar ortaya çıkmıştır. Sahih'i Müslim'in (ö.261) mukaddime 'sinde İbni Sirin'den (ö.110) şöyle bir haber nakledilir. '' önceleri kimse isnattan sormuyordu. Hz. Osman'ın katli ile neticelenen fitne olayı ortaya çıkınca bize, ' hadisi aldığınız kişilerin adlarını söyleyin', demeye başladılar. Bakıyor, ehl-i sünnet olanların hadisini alıyor, bid'at ehli olanların hadislerini almıyorlardı.

''Senedi bilinmedikçe haberin kabul edilmeyişi'' esasına dayalı olarak ''cerh ve ta'dil'', ''ravileri değerlendirme'', ''muttasıl veya munkatı'', senetleri bilme'', ''gizli illetleri bilme'' gibi ilimler ortaya çıktı. Ancak başlangıçta mecruh ravilerin sayısı az olduğundan râviler hakkında menfi değerlendirmeler de tabii olarak az oldu.

Daha sonra bu sahada âlimler yetiştikçe hadisin zabtı, tahammül ve eda keyfiyeti; nasih ve mensuhunu bilme, garip kelimelerini açıklama ve daha başka branşlarda araştırmalar ortaya çıktı. Fakat âlimler bu bilgileri sözlü olarak kaydediyorlardı.

Bilahare durum daha da gelişti; söz konusu ilimler yazılarak kayda geçirilmeye başladı. Hicri İkinci asırda geliştirilip uygulanan hadis usulü kuralları, hicri üçüncü asırda kısmen yazılmaya başlandı. Fakat bu bilgiler; usül, fıkıh ve hadis ilmi gibi ilimlerde karışık halde yazılmış kitapların farklı yerlerinde yer almaktaydı. Mesela burada İmam Şafii'nin (ö.204) er-Risale ve el-Umm, Ali B. Medini (ö.234)'nin farklı konularda yazdığı cüzler, imam Buhari'nin "el camius sahihi"nin kitabu'l ilim ve kitabu'l ahad bölümleriyle, İmam Müslim'in (ö.261) "El- cami-üs sahihi" ne yazdığı mukaddimesi, Tirmizi'nin "es-Süneni'nin'' sonundaki "kitabul ilel'i", Ebu Davud'un (ö.275) eserini tanıtmak üzere Mekkelilere yazdığı mektup üçüncü asırda hadis usulünün temel konularını yazılı hale getiren çalışmalardır.

B.4- KONUSU

Hadis usulü ilminin konusu; kabul ve red yönünden sened ve metindir.

Hadis ilmi hadisle ilgili bütün problemleri ele alırken, Hadis Usulü sadece hadis tenkidinin temel kurallarını özetler ve temel kavramlarını tanımlar. Hadis usulüne Hadis Terimleri İlmi anlamına gelen Mustalahu'l Hadis 'de denir.

B.5- METODU

Hadis ilmi denilince ele alınması düşünülen diğer bir konu, sadık oldukları tespit edilen haberlerin, rivayetlerin anlaşılması ve yorumlanması için bir yöntem geliştirilmesidir. Hadisçiler çalışmalarında bu yönde büyük gayretler sarf etmişlerdir. Dirayetü'l hadis başlığı altında yazılar, fıkhu'l-hadis olduğu söylenen çalışmalar, zengin şerh edebiyatımız, bu gayretlerin ürünleriyle doludur. Ancak müstakil bir yönteme sahip olmamışlardır.

B.6- AMACI

Hadis usulü ilminin amacı, sahih olan hadisi sahih olmayandan ayırt etmektir.

B.7- SONUÇ,

Netice olarak ilimler olgunlaşıp ıstılahlar yerli yerine oturunca ve bütün ilimler diğerlerinden ayrılalarak müstakil hale hale gelince 4. Asırda, alimler hadis usulü ilmini müstakil bir disiplin haline getirip toparlamışlardır.

C- TEFSİR USULÜ

C.1- LUGAT

TEFSİRİN TANIMI

Kur'an, insanlığa doğru yolu göstermek için gönderilen ilahi bir metindir. Kur'an'ın ilahi iradeyi konusu edilen metnin, epistemolojik anlamda ilahi alana ait bir metin olduğu anlaşılır. İşte bu metnin anlaşılır hale getirilmesi faaliyeti esasen tesfir demektir.

C1.1-.Tesfir Kavramı

Tefsir; Tefsir kelimesi فسر ve taklip tarikiyle سفر kökünden gelen tef'îl vezninde bir masdardır.

İki kelimede anlam bakımından benzerlikler taşır (ortaya çıkarma anlamı)

Sözlükte: bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak ve üzeri örtülü birşeyi açmak manalarına gelir.

C.2- ISTILAH

Tefsir kelimesi, bir lafızdan kastedilen anlamı ortaya çıkarmaktır. Kur'an'la ilgili olduğunda Kur'an lafızlarındaki murad-ı ilahîyi ortaya koymak demektir.

Ashab döneminde tefsir lafzı Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken daha sonraları sahâbe açıklamalarını da içine almaya başladı.

Çünkü onlar Kur'ân'ın inişine şahit olmuşlar, hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti iyi kavramışlardı.

Tefsir kelimesinin kavram olarak ifade ettiği anlam üzerinde duralım. Söz gelimi İbn Manzur ''Lisanu'l-arap'' adlı Arapça lügatinde tefsiri, '' müşkül olan lafızdan kastedilen manayı keşfetmektir '' şeklinde tanımlamaktadır. Zerkani'nin tanımı da şöyledir, '' Allah Teâlâ'nın muradına delaleti bakımından beşer gücünün yettiği ölçüde Kur'an'ın manasını araştıran bir ilimdir.

Daha başka tanımlarda yapılmıştır. Ancak sözü daha fazla uzatmadan bütün bu farklı tanımlardan hareketle tefsiri daha genel anlamda, '' Arap dili ve belagati ile ilgili bütün araçları kullanıp, ayetleri çevreleyen tarihsel şartları da dikkate alarak, Allah'ın muradını kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarmaktır'' şeklinde tanımlayabiliriz.

Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onlara göre Allah'ın, Kur'an'ın Kur'an'la tesfiri gibi veya O'nun elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdı. Bu yüzden onda hata ihtimali asla söz konu değildi. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır. Nitekim İmam Matüridi (ö.333/944) '' Te'vilatü Ehli sünne'' adlı Kur'an tefsir ile tevilin farkına işaret ederek tefsirin ashap, tevilin de fakihler için söz konusu edilmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Tefsir Usûlü ise,

Usül; Asl, kelimesinin çoğuludur.

Sözlükte: temel, esas, dayanak ve kök manasına gelir ayrıca kâide ve delil anlamları da vardır.

Tefsir usulü terim olarak; bir ilim olarak Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koymakta ve bunların nasıl kullanılması noktasında bilgiler vermektedir.

C.3- TEFSİR VE USULUNUN TARİHCESİ

Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur'an ilimleri, bilindiği gibi ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu'l Kur'an vb. Belli branşlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu'l-Kur'an'ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Ancak bunların önemli kısmı elimizde mevcut olmayıp kaynaklarda ismen zikredilmektedirler.

Tefsir usulü kaynakları ile alakalı bazı eserlerin isimleri aşağıdadır.

Bedreddin ez-Zerkeşi (794/1392), el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân

Muhyiddin el-Kâfiyecî (879/1478), et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsîr

Celalüddîn es-Suyûtî (911/1506), el-İtkān fî Ulûmi'l-Kur'ân

Şah Veliyyullâh ed-Dihlevî (1176/1764), el-Fevzü'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr

Muhammed Abdülazîm ez-Zürkānî (1367/1948), Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân

Subhî es-Salih (1986), Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân

Mennâ el-Kattân, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân

Muhammed Ali es-Sâbûnî, et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân

C.4- KONUSU

Kur'an'ın içerdiği yüce manalardır. Çünkü tefsir ilimi, Kur'an'da yer alan nasların içerdiği anlamları, yüce hakikatleri ve derin nükteleri araştırıp ortaya çıkaran bir ilimdir.

C.5- METODU

Tefsir usulü; bir ilim olarak Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koyarak, bu ilke ve yöntemlerin nasıl kullanılması noktasında yapılan ilmi çalışmalardır.

C.6- AMACI

Amaç da hiç kuşkusuz insanlığa hidayet yolunu açık ve net bir şekilde gösterip, onların dünya ve ahirette mutlu olmalarını sağlamaktadır. Bu, esasen Kur'an'ın da yegane gayesidir. Kur'ân âyetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp incelemek ve Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olmaktır.

C.7- SONUÇ

Kur'an'ın sağlıklı bir tefsirinin yapılabilmesi için tefsir usulü ilmine ihtiyaç vardır. Bu ilmin, Kur'an'ın hem semantik hem de içsel manalarının anlaşılmasında yardımcı bir unsur ve bir kaynak olduğu görülmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Yukarda detaylı olarak izah edilen, usul ilmi: Hükmü tek başına sabit olup, başkasının kendi üzerine bina edildiği şey diye tarif edilmiştir. Buna göre genel olarak usul, herhangi bir ilim dalıyla alakalı bilgilerin sistemli bir şekilde yerleştirilmesinde kullanılan belli esas ve metotlar demektir.

Fıkıh usulü, hadis usulünden önce tedvin edilmiş, sebebi; ilk iki asır içerisinde, fakihler ve hadisçiler şeklinde belirgin bir ayırımın bulunmamasına bağlanabilir. Nitekim bu asırlarda, hadisleri toplama gayretinde olanların çoğunun, aynı zamanda bunları fıkıh alanında değerlendirme gayretini ve endişesini taşıdıkları görülmektedir. İlk tedvin edilen hadis mecmualarını, fıkıh bapları esasına göre düzenlenen "Musannaf'ların oluşturması, bunun en açık delilidir. Dolayısıyla bu dönemde hadis usulüyle ilgili müstakil eserlerin yazılmamış olması ve fıkıh usulünün hadis usulünden daha önce derlenmiş olması, tarihi gelişmelere uygundur. Kaldı ki fıkıh usulü de sonradan tedvin edilmiş bir ilimdir. İbn Haldun bu konuda şöyle demiştir: "Bilmiş ol ki bu fen (fıkıh usulü), bu dinde sonradan ihdas edilmiş bir ilimdir. Selefin buna ihtiyacı yoktu. Lafızların manalarını anlamada, kendilerinde bulunan lisan melekesinden daha fazlasına muhtaç değildiler. Hüküm çıkarmada muhtaç oldukları kanunlara gelince, bir kısmı bunların çoğunu kullandılar. İsnatlara gelince, Peygamber asrına yakın olmaları nakil konusundaki araştırma ve maharetleri, isnada bakmalarına hacet bırakmadı. Selef inkıraz bulup, birinci asır sona erince, bütün ilimler bir sanat haline geldi. Fakih ve müçtehitler, delillerden hüküm istinbâtında bu kanun ve kaidelerin tahsiline ihtiyaç hissettiler ve bunları yazarak ‘’usulü'l fıkh’’ adını verdiler".

Aynı şekilde tefsir usulü ilmi de, Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur’an ilimlerindendir. Bilindiği gibi Kur’an ilimleri ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu’l Kur’an vb. Belli alanlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu’l-Kur’an’ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onların yanında, Kur’an’ın Kur’an’la tesfiri gibi veya Allah’ın elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavram olarak anlaşılıyordu. Bu yüzden onda hata ihtimali asla söz konu değildi. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber’in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır. Nitekim İmam Matüridi (ö.333/944) ‘’ Te’vilatü Ehli sünne’’ adlı eserinde tefsir ile tevilin farkına işaret ederek, tefsirin ashap, tevilin de fakihler için söz konusu edilmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Netice de, Konuları itibarı ile Kur’an ayetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp inceleyen söz konusu ilimlerin gayesi, O’nun anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Şurası bir gerçektir ki özellikle ‘’usul ilmi’’ olarak adlandırılan bu esas ve kaideler, geliştirilmesi ve genişletilmesi düşünülen her ilmin bir anlamda planı konumundadır. Nasıl plansız olarak herhangi bir üretimi gerçekleştirmek mümkün değilse, belli kaide ve esasları önceden tesbit etmeden bir bilgiyi düzene koymak da mümkün değildir. Bu anlamda fıkhın füru alanına giren meselelerin tesbitinde, fıkıh usulü ilmine ihtiyaç vardır. Çünkü bu ilmin esaslarını öğrenmeyen kimseler hüküm istinbat ederken meseleleri iyi tahlil edemez, böylece de isabetli sonuçlara varamazlar. Aynı şey hadis usulü ilmi içinde söz konusudur. Zira usul ve kaideler olmadan hadislerin sahihini sahih olmayanından ayırt etmek, kısacası bu alanda söz söylemek pek mümkün değildir. Kur’an’ın sağlıklı bir tefsirinin yapılabilmesi için de tefsir usulü “ ilmine ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

1- Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Usûlü. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2012.

2- Albayrak, Halis. Tefsir usulü. Şule yay. İstanbul. 2014.

3- Albayrak, Halis. Kur’an’ın bütünlüğü üzerine. Şule yay. İstanbul.2011.

4- Dıraz, Abdullah. Kur’an’a giriş. Kitabiyat yay. İstanbul. 2006.

5- Tahhan, Mahmud. Ter. Cemal ağırman.Yeni hadis usulü. Rağbet yay. 2010.

6- Şa’ban, Zekiyyüddin. Ter. Dönmez , İbrahim Kafi. Türkiye diyanet vakfı yay. Ankara.1990

7- Demirci, Muhsin. Tefsir usulü. M.ü. ilahiyat vakfı yay. İstanbul. 2015

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Durmuş Erdal Atak NO: 14922720 DOKTORA BAHAR YARIYILI(İKİNCİ DÖNEM) NİSAN 2015

18.05.2015

KONU: USULLER ÖZET VE KIYASLAMASI.

DURMUŞ ERDAL ATAK

NO: 14922720

DOKTORA 2014-2015 BAHAR DÖNEMİ İKİNCİ DÖNEM

GİRİŞ

Bu Özet çalışmamızda bir biriyle bağlantılı olan, hatta birbirine geçmiş ve adeta birinin Varlığı diğerine bağlı olan İslami ilimlerden; teşri'i (fıkıh), tefsir ve hadis usullerini özetlemeye ve kıyaslamaya çalıştık. İçerik olarak her bir disiplini aşağıdaki maddelerle özetleyip birbirine yaklaştırarak kıyaslamaya çalıştık. Şu şekilde;

1- TARİFİ

2- LUGAT

3- ISTILAH

4-TARİHÇESİ

5- KONUSU

6- METODU

7- AMACI

8- GAYESİ

9- SONUÇ

Bir sıralama yaptık. En sonuna bir genel değerlendirme yaparak hepsini özetlemeye çalıştık. Bütün bu özetlemeyi yedi ayrı kaynaktan yapmaya çalıştık, ‘’kaynakçayı’’ çalışmamızın en sonuna koyduk.

A- FIKIH USULÜ

A.1- LUGAT

“Fıkıh” sözlükte: Bir şeyi iyice akletmek, derinlemesine kavramak demektir. Bu şekildeki sözlük anlamıyla Kur’an da on dokuz yerde geçmektedir.

A.2- ISTILAH

Fıkıh; ‘’bir bütün olarak dini yerli yerince ve doğru biçimde anlamadır.’’

Mecellede ise “Mesa’il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir.” Şeklinde tarif edilmektedir.

“Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde anlayış sahibi kılar” (buhari, ilim 10) hadisi şerifinde

قا ل النبي (صلى الله عليه وسلم) : من يرد الله به خيرا يفقه في الدين

Tevbe suresi(9/122) de “ li yetefekahu fiddin” ayeti kerimede dini bir bütün olarak anlama ve kavrama manası kasdedilmiştir. Zaman içinde “din” kelimesi olmadan da bu anlam fıkıh kelimesiyle fıkıh kelimesiyle ifade edilmeye başlamış ve böylece terim halini almıştır. “Fıkıh, Şer’i delillerden istinbat olunan hükümlerin heyet-i mecmuasıdır.(Müberred, el Kamils.529) Şer’i dini delillerden hüküm çıkarana fakih denir ki bugünkü hukukçu karşılığıdır. Fıkıh, kulun hem Allah’la hem insanlarla münasebetini tanzim eder.”

Fıkıh usulü ise;

Tarifi: müçtehidin şer'i-ameli hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütününe usul'ül-fıkıh denir.

A.3- FIKHIN VE USULUNUN TARİHCESİ

fıkıh en baştan beri, dini anlama ve yorumlama çabası olarak vardı. Peygamberimiz (sav) gelen vahiyleri tam bir inançla okuyor, açıklıyor, öğretiyor ve özenle uygulamaya koyuyordu. Sahabeler dini hükümleri daha çok görerek öğreniyorlardı. Kendisi bunu tavsiye ediyordu. صلوا كما رايتموني أصلي''beni namaz kılarken nasıl görüyorsanız siz de öyle kılın.''(Buhari ezan18). Namaz vakitlerinin ilk ve son anlarını Hz. Peygambere birbirini takip eden iki gün içinde bizzat Cebrail (as) uygulamalı olarak öğretmişti.(buhari bediulhalk-6). Hz.Peygamberin vefatından sonra ise çözüm bekleyen yeni meselelerle karşılaşılmış, bakış açısı farklılıkları, zaman ve mekan özellikleri gibi sebeplere, problemlere karşı oluşturulması gereken dini cevapların farklılaşmasına yol açmıştır.

İslam öğretisi zaman içinde bir çekirdekten kocaman bir ağacın oluşması gibi muazzam bir islam medeniyetine dönüşmüştür. Bu arada fıkıh ve fıkıh usulü belli aşamalardan geçmiştir.

Usulü fıkıh ilmi; hicri ikinci asrın sonlarında, yani hz peygamber, sahabe ve tabiin devirlerinden sonra ortaya çıkmış ilimlerdendir. zira hazret i peygamber devrinde hükümler bizzat kendisinden öğreniliyordu yani hükümler ya rasulullah a vahyedilen kur'an ile veya onun kur an'ı, söz, fiil, yahut takrir yoluyla açıklayan sünneti ile sabit oluyordu. bu durumda birtakım metot ve kurallar kullanma ihtiyacı duyulmuyordu. hazreti peygamberin rabbine kavuşmasından sonraki dönemde insanlar arasında ifta ve kaza-yargı görevini sahabenin büyükleri yürütüyordu. bunlar kur'an ve sünnetin dili olan arapçayı, ayetlerin nüzul ve hadislerin vürud sebeplerini çok iyi biliyorlar, islam teşrîi'nin nceliklerine maksat ve hedeflerine tam manasıyla vakıfların bulunuyorlardı. çünkü bu büyük sahabeler kavrama gücü zeka ve ahlaki meziyetler bakımından seçkin insanlar oldukları gibi, bunun ötesinde bir de uzun süre rasulullah ile beraber yaşamış ona arkadaşlık etmiş kişilerdi. kaynaklardan hüküm çıkarma sırasında kullanılacak kuralları teorik bir şekilde ele almaya ihtiyaçları yoktu. dini ve dünyevi herhangi bir olayın hükmünü tespit ihtiyacını duyduklarında doğrudan doğruya Allah'ın kitabına müracaat ederler, burada ihtiyaç duydukları konu ile ilgili hükümler bulamazlarsa, resulullah'ın sünnetine bakarlar, orada da aradıklarını bulamazlarsa içtihat ederler, kur'an ve sünnet'ten benzer olaylar araştırırlar, buldukları hükmü karşılaştıkları benzer olaylarda da uygularlardı. benzer olayda bulamazlarsa İslam hukukunun koyduğu hükümlerde gözettiği menfaat ve ihtiyaçları göz önünde bulundurarak karşılaştıkları olaya uygun olan ve maslahatı gerçekleştiren çözümü ortaya koyarlar. Tabiin müçtehitleri de aynı yolu takip ettiler. İlk asır sahabe ve tabiin devri böylece geçtikten sonra daha önce mevcut olmayan yeni durumlar ortaya çıktı, Arapların Arap olmayanlarla iyice karışması, bu durumlar arasında yer alıyordu. Bu karışma Arap dilinin o derece zayıflamasına yol açtı ki, artık eskiden olduğu gibi Arapçanın İslam toplumunun tabii dili haline dönmesi imkânsızlaştı. Müçtehitlerin görüş belirtmelerini gerektiren çok sayıda olayın ortaya çıkışı da bu durumlardan biridir.

Müçtehitlerin çoğalması, içtihat ve hüküm istinbâtında metotların çeşitliliği ve her birinin kendine göre doğru olan yolu takip etmesi, bu yeni durumlar arasında zikredilmelidir.

İşte bütün bunlar, fakih ve müçtehitlerin içtihat faaliyetinin disipline edilmesi ve keyfi hüküm verme ihtimaline karşı tatmin edici bir tedbir alınması için harekete geçirdi ve onları şer'î delillerden hüküm çıkarma da esas alınacak prensipler ve kurallar belirlemeye sevk etti. Onlar bu prensip ve kuralların belirlenmesinde naslarda yer alan ifadelerin kullanış tarzlarına ve Arap dilinin üsluplarını tümevarım metodunu uygulama yolundan faydalandılar. Sonra bu kuralları tedvin ettiler derlediler, yazdılar ve "usulü fıkıh" adını verdikleri müstakil bir ilmi disiplin haline getirdiler.

A.4- KONUSU

Fıkıh usulü, dini hükümleri ele alır, bunun doğal sonucu olarak bu hükümlerin çıkarıldığı kaynaklar, kaynaklardan hüküm çıkarma metotları ve nihayet bu işi yapacak olan müçtehit üzerinde durur.

A.5- METODU

Usulcü, kitap, sünnet ve diğer delilleri inceler. Bu delillerin durumlarına, amm, hass, emir, nehiy, mutlak ve mukayyed gibi değişik şekillerden hangi hal üzere buluna bileceklerine bakar ve bunlardan her birinin hükmünü açıklayan kurallar koyar.

Fakih ise, bir olayın hükmünü tespit etmek istediğinde, sözünü ettiğimiz usul kurallarını alır, o olayla alakalı delile uygular, böylece o delilin hangi şer'i hükme delalet ettiğini ortaya koyar.

A.6- AMACI

Şer'i- ameli hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmeyi sağlamaktır. Bu ilimi öğrenen kimse, Kur'an'ı ve sünneti biliyorsa, bunlardan birinde mevcut çözüme kıyas yapabilme şekillerini, teşriin genel gayesini kendinde toplamış ise, nasslar arasında kıyas yapabilir veya olaya maslahatın gerektirdiği uygun çözümü bağlamak suretiyle şer'i hükmü tespit edebilir.

A.7- SONUÇ

Fıkhın en ilgili olduğu ilim, fıkıh usulüdür. Çünkü fıkıh, onun üzerine kuruludur. Fıkıh usulünün varlığı ve tedvini düşünceye nispetle mantık ilminin tedvinini andırır. Buna göre fıkıh usulü varlık olarak fıkıhtan önce, tedvin olarak ise ondan sonradır.

Fıkıh usulü üç anlama gelmektedir.

1- Fıkhın temelleri ilke ve esasları: Fıkhı bir yapıya benzetirsek bu binanın temelleri, burayı taşıyan sütun ve kolonları mesafesinde olan kısımlarına, fıkıh esasları anlamında fıkıh usulü denir. Buna göre fıkıh usulü fıkhın bir parçasıdır, ondan ayrı düşünülemez. Zarurat-ı diniyye denilen, dinin olmazsa olmazlarını oluşturan kısımlarına karşılık gelir. Namaz, oruç, zekât ve haccın farziyeti, alış verişin helâl, ribânın haram oluşu gibi…

Fıkıh kelimesi zamanla özel anlam kazanmış ve bir ilim dalına özel ad olmuştur. Bu suretçe kazandığı ilk özel anlam''

Zamanla fıkhın bu anlamı da değişime uğramış ve insan özelliğinden akıp salt dini hükümlere ait bilgi hâlini almıştır. Mecellede de "Mesa'il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir." Şeklinde tarif edilmektedir. (Madde 1) Hatta zaman zaman öznesinden bağımsız olarak "dini hükümler" içinde fıkıh terimi kullanılır olmuştur. "Fıkıh kitabı" tabiri bu sonuncu anlamda kullanılmaktadır. En yaygın fıkıh tabiri ise şudur: "Ahk'am-ı şeriyyeyi ameliyeyi tafsilatlı bir surette delilleriyle bilmektir." Ameli ve fer'i meselelerin hükümlerinin delillerden nasıl istinbat edildiği usulü fıkhın konusudur.

Fıkhın asıl konusunu kişinin iradesiyle yapmış olduğu eylemleri oluşturur. Ayrıca insanın fiillerine ilişkin olan doğa hadiselerini de ele alır. Sözgelimi insanın namaz kılması için vaktin girmesi zekât vermesi için nisab miktarında bir mala sahip olması, bir yakınına varis olabilmesi için o kişinin ölmüş olması gibi şart, sebep ve mani olarak bilinen konularla beraber, Kişinin kendi iradesiyle yapmış olduğu fiilin geçerli ya da geçersiz olması sonradan düzeltilme imkânına sahip olup olmaması gibi sonuçları ile de ilgilenir.

Dini hükümler, usul-i din ve füru-i din olmak üzere ikiye ayrılır. Usul-i din itikat meselelerini de kapsar.
Füru-i din meseleleri de dört kısma ayrılır.
İbadat, muâmelat, ukubat, münekehât ve müfârakât. Bu taksimin esası Mecellede 1. Maddede açıklandığına göre …

a) İbâdat, insanın ahirete ait işleri ibadetleridir. Kulun Allah'la münasebetleridir.

b) Muamelât, insanların arasındaki münasebetleri tanzim eden hükümlerdir.

c) Münekehât ve Müfarakât(evlenme ve boşanmalar), aile hayatının tanzimidir.

d) Ukubât(cezalar), emniyet ve asayişi temin için suçluların cezalandırılmasını içerir.

İnsanların kendi iradesiyle yapmış olduğu fiiller Allah ile olan ilişkiler bağlamında olduğunda ibadetler adını alır.

2- Fıkhın Kaynakları: Bu anlamıyla fıkıh usulü, ''herhangi bir fıkhî hüküm, hangi kaynaklardan alınır? Sorusunun cevabı ile uğraşır. Bu manada fıkıh usulü fıkhın bir parçası değil ayrı bir varlığı olan bilim dalıdır.

3- Fıkha ulaştıracak yol ve yöntem bilim(metodolojisi) hangi yöntemlerle sağlıklı sonuçlar elde edileceği, kaynaklardan nasıl hükümlerin çıkarılacağı konularını ele alır, işler.

B.HADİS USULÜ

B.1- LUGAT

Hadis: Kelimesi sözlükte "yeni'' demektir.

B.2- ISTILAH

Terim olarak: hazreti peygambere izafe edilen söz, fiil, takrir veya vasıflara denilir.

Hadis usulü ise; bir hadis için kabul ve red yönünden senet ve metnin durumunu bildiren usul ve kaideler ilmidir.

B.3- HADİS USULÜNÜN TARİHÇESİ

Sahabiler, Allah'ın ve O'nun elçisinin emrine uyarak haberlerin nakli ve kabulünde son derece titiz davranmışlardır. Onların bu titiz davranışlarının neticesinde haberin kabul veya reddinde isnad ve isnadın değeri gibi hususlar ortaya çıkmıştır. Sahih'i Müslim'in (ö.261) mukaddime 'sinde İbni Sirin'den (ö.110) şöyle bir haber nakledilir. '' önceleri kimse

isnattan sormuyordu. Hz. Osman'ın katli ile neticelenen fitne olayı ortaya çıkınca bize, ‘ hadisi aldığınız kişilerin adlarını söyleyin', demeye başladılar. Bakıyor, ehl-i sünnet olanların hadisini alıyor, bid'at ehli olanların hadislerini almıyorlardı.

‘’Senedi bilinmedikçe haberin kabul edilmeyişi’’ esasına dayalı olarak ’’cerh ve ta'dil’’, ‘’ravileri değerlendirme’’, ‘’muttasıl veya munkatı’’, senetleri bilme’’, ‘’gizli illetleri bilme’’ gibi ilimler ortaya çıktı. Ancak başlangıçta mecruh ravilerin sayısı az olduğundan râviler hakkında menfi değerlendirmeler de tabii olarak az oldu.

Daha sonra bu sahada âlimler yetiştikçe hadisin zabtı, tahammül ve eda keyfiyeti; nasih ve mensuhunu bilme, garip kelimelerini açıklama ve daha başka branşlarda araştırmalar ortaya çıktı. Fakat âlimler bu bilgileri sözlü olarak kaydediyorlardı.

Bilahare durum daha da gelişti; söz konusu ilimler yazılarak kayda geçirilmeye başladı. Hicri İkinci asırda geliştirilip uygulanan hadis usulü kuralları, hicri üçüncü asırda kısmen yazılmaya başlandı. Fakat bu bilgiler; usül, fıkıh ve hadis ilmi gibi ilimlerde karışık halde yazılmış kitapların farklı yerlerinde yer almaktaydı. Mesela burada İmam Şafii'nin (ö.204) er-Risale ve el-Umm, Ali B. Medini (ö.234)'nin farklı konularda yazdığı cüzler, imam Buhari'nin "el camius sahihi"nin kitabu'l ilim ve kitabu'l ahad bölümleriyle, İmam Müslim'in (ö.261) "El- cami-üs sahihi" ne yazdığı mukaddimesi, Tirmizi'nin "es-Süneni'nin’’ sonundaki "kitabul ilel'i", Ebu Davud'un (ö.275) eserini tanıtmak üzere Mekkelilere yazdığı mektup üçüncü asırda hadis usulünün temel konularını yazılı hale getiren çalışmalardır.

B.4- KONUSU

Hadis usulü ilminin konusu; kabul ve red yönünden sened ve metindir.

Hadis ilmi hadisle ilgili bütün problemleri ele alırken, Hadis Usulü sadece hadis tenkidinin temel kurallarını özetler ve temel kavramlarını tanımlar. Hadis usulüne Hadis Terimleri İlmi anlamına gelen Mustalahu'l Hadis ‘de denir.

B.5- METODU

Hadis ilmi denilince ele alınması düşünülen diğer bir konu, sadık oldukları tespit edilen haberlerin, rivayetlerin anlaşılması ve yorumlanması için bir yöntem geliştirilmesidir. Hadisçiler çalışmalarında bu yönde büyük gayretler sarf etmişlerdir. Dirayetü'l hadis başlığı altında yazılar, fıkhu'l-hadis olduğu söylenen çalışmalar, zengin şerh edebiyatımız, bu gayretlerin ürünleriyle doludur. Ancak müstakil bir yönteme sahip olmamışlardır.

B.6- AMACI

Hadis usulü ilminin amacı, sahih olan hadisi sahih olmayandan ayırt etmektir.

B.7- SONUÇ,

Netice olarak ilimler olgunlaşıp ıstılahlar yerli yerine oturunca ve bütün ilimler diğerlerinden ayrılalarak müstakil hale hale gelince 4. Asırda, alimler hadis usulü ilmini müstakil bir disiplin haline getirip toparlamışlardır.

C- TEFSİR USULÜ

C.1- LUGAT

TEFSİRİN TANIMI

Kur'an, insanlığa doğru yolu göstermek için gönderilen ilahi bir metindir. Kur'an'ın ilahi iradeyi konusu edilen metnin, epistemolojik anlamda ilahi alana ait bir metin olduğu anlaşılır. İşte bu metnin anlaşılır hale getirilmesi faaliyeti esasen tesfir demektir.

C1.1-.Tesfir Kavramı

Tefsir; Tefsir kelimesi فسرve taklip tarikiyle سفرkökünden gelen tef'îl vezninde bir masdardır.

İki kelimede anlam bakımından benzerlikler taşır (ortaya çıkarma anlamı)

Sözlükte: bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak ve üzeri örtülü birşeyi açmak manalarına gelir.

C.2- ISTILAH

Tefsir kelimesi, bir lafızdan kastedilen anlamı ortaya çıkarmaktır. Kur'an'la ilgili olduğunda Kur'an lafızlarındaki murad-ı ilahîyi ortaya koymak demektir.

Ashab döneminde tefsir lafzı Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken daha sonraları sahâbe açıklamalarını da içine almaya başladı.

Çünkü onlar Kur'ân'ın inişine şahit olmuşlar, hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti iyi kavramışlardı.

Tefsir kelimesinin kavram olarak ifade ettiği anlam üzerinde duralım. Söz gelimi İbn Manzur ''Lisanu'l-arap'' adlı Arapça lügatinde tefsiri, '' müşkül olan lafızdan kastedilen manayı keşfetmektir '' şeklinde tanımlamaktadır. Zerkani'nin tanımı da şöyledir, '' Allah Teâlâ'nın muradına delaleti bakımından beşer gücünün yettiği ölçüde Kur'an'ın manasını araştıran bir ilimdir.

Daha başka tanımlarda yapılmıştır. Ancak sözü daha fazla uzatmadan bütün bu farklı tanımlardan hareketle tefsiri daha genel anlamda, '' Arap dili ve belagati ile ilgili bütün araçları kullanıp, ayetleri çevreleyen tarihsel şartları da dikkate alarak, Allah'ın muradını kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarmaktır'' şeklinde tanımlayabiliriz.

Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onlara göre Allah'ın, Kur'an'ın Kur'an'la tesfiri gibi veya O'nun elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdı. Bu yüzden onda hata ihtimali asla söz konu değildi. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır. Nitekim İmam Matüridi (ö.333/944) '' Te'vilatü Ehli sünne'' adlı Kur'an tefsir ile tevilin farkına işaret ederek tefsirin ashap, tevilin de fakihler için söz konusu edilmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Tefsir Usûlü ise,

Usül; Asl, kelimesinin çoğuludur.

Sözlükte: temel, esas, dayanak ve kök manasına gelir ayrıca kâide ve delil anlamları da vardır.

Tefsir usulü terim olarak; bir ilim olarak Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koymakta ve bunların nasıl kullanılması noktasında bilgiler vermektedir.

C.3- TEFSİR VE USULUNUN TARİHCESİ

Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur'an ilimleri, bilindiği gibi ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu'l Kur'an vb. Belli branşlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu'l-Kur'an'ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Ancak bunların önemli kısmı elimizde mevcut olmayıp kaynaklarda ismen zikredilmektedirler.

Tefsir usulü kaynakları ile alakalı bazı eserlerin isimleri aşağıdadır.

Bedreddin ez-Zerkeşi (794/1392), el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân

Muhyiddin el-Kâfiyecî (879/1478), et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsîr

Celalüddîn es-Suyûtî (911/1506), el-İtkān fî Ulûmi'l-Kur'ân

Şah Veliyyullâh ed-Dihlevî (1176/1764), el-Fevzü'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr

Muhammed Abdülazîm ez-Zürkānî (1367/1948), Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân

Subhî es-Salih (1986), Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân

Mennâ el-Kattân, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân

Muhammed Ali es-Sâbûnî, et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân

C.4- KONUSU

Kur'an'ın içerdiği yüce manalardır. Çünkü tefsir ilimi, Kur'an'da yer alan nasların içerdiği anlamları, yüce hakikatleri ve derin nükteleri araştırıp ortaya çıkaran bir ilimdir.

C.5- METODU

Tefsir usulü; bir ilim olarak Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koyarak, bu ilke ve yöntemlerin nasıl kullanılması noktasında yapılan ilmi çalışmalardır.

C.6- AMACI

Amaç da hiç kuşkusuz insanlığa hidayet yolunu açık ve net bir şekilde gösterip, onların dünya ve ahirette mutlu olmalarını sağlamaktadır. Bu, esasen Kur'an'ın da yegane gayesidir. Kur'ân âyetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp incelemek ve Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olmaktır.

C.7- SONUÇ

Kur'an'ın sağlıklı bir tefsirinin yapılabilmesi için tefsir usulü ilmine ihtiyaç vardır. Bu ilmin, Kur'an'ın hem semantik hem de içsel manalarının anlaşılmasında yardımcı bir unsur ve bir kaynak olduğu görülmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Yukarda detaylı olarak izah edilen, usul ilmi: Hükmü tek başına sabit olup, başkasının kendi üzerine bina edildiği şey diye tarif edilmiştir. Buna göre genel olarak usul, herhangi bir ilim dalıyla alakalı bilgilerin sistemli bir şekilde yerleştirilmesinde kullanılan belli esas ve metotlar demektir.

Fıkıh usulü, hadis usulünden önce tedvin edilmiş, sebebi; ilk iki asır içerisinde, fakihler ve hadisçiler şeklinde belirgin bir ayırımın bulunmamasına bağlanabilir. Nitekim bu asırlarda, hadisleri toplama gayretinde olanların çoğunun, aynı zamanda bunları fıkıh alanında değerlendirme gayretini ve endişesini taşıdıkları görülmektedir. İlk tedvin edilen hadis mecmualarını, fıkıh bapları esasına göre düzenlenen "Musannaf'ların oluşturması, bunun en açık delilidir. Dolayısıyla bu dönemde hadis usulüyle ilgili müstakil eserlerin yazılmamış olması ve fıkıh usulünün hadis usulünden daha önce derlenmiş olması, tarihi gelişmelere uygundur. Kaldı ki fıkıh usulü de sonradan tedvin edilmiş bir ilimdir. İbn Haldun bu konuda şöyle demiştir: "Bilmiş ol ki bu fen (fıkıh usulü), bu dinde sonradan ihdas edilmiş bir ilimdir. Selefin buna ihtiyacı yoktu. Lafızların manalarını anlamada, kendilerinde bulunan lisan melekesinden daha fazlasına muhtaç değildiler. Hüküm çıkarmada muhtaç oldukları kanunlara gelince, bir kısmı bunların çoğunu kullandılar. İsnatlara gelince, Peygamber asrına yakın olmaları nakil konusundaki araştırma ve maharetleri, isnada bakmalarına hacet bırakmadı. Selef inkıraz bulup, birinci asır sona erince, bütün ilimler bir sanat haline geldi. Fakih ve müçtehitler, delillerden hüküm istinbâtında bu kanun ve kaidelerin tahsiline ihtiyaç hissettiler ve bunları yazarak ‘'usulü'l fıkh'' adını verdiler".

Aynı şekilde tefsir usulü ilmi de, Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur'an ilimlerindendir. Bilindiği gibi Kur'an ilimleri ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu'l Kur'an vb. Belli alanlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu'l-Kur'an'ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onların yanında, Kur'an'ın Kur'an'la tesfiri gibi veya Allah'ın elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavram olarak anlaşılıyordu. Bu yüzden onda hata ihtimali asla söz konu değildi. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır. Nitekim İmam Matüridi (ö.333/944) ‘' Te'vilatü Ehli sünne'' adlı eserinde tefsir ile tevilin farkına işaret ederek, tefsirin ashap, tevilin de fakihler için söz konusu edilmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Netice de, Konuları itibarı ile Kur'an ayetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp inceleyen söz konusu ilimlerin gayesi, O'nun anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Şurası bir gerçektir ki özellikle ‘'usul ilmi'' olarak adlandırılan bu esas ve kaideler, geliştirilmesi ve genişletilmesi düşünülen her ilmin bir anlamda planı konumundadır. Nasıl plansız olarak herhangi bir üretimi gerçekleştirmek mümkün değilse, belli kaide ve esasları önceden tesbit etmeden bir bilgiyi düzene koymak da mümkün değildir. Bu anlamda fıkhın füru alanına giren meselelerin tesbitinde, fıkıh usulü ilmine ihtiyaç vardır. Çünkü bu ilmin esaslarını öğrenmeyen kimseler hüküm istinbat ederken meseleleri iyi tahlil edemez, böylece de isabetli sonuçlara varamazlar. Aynı şey hadis usulü ilmi içinde söz konusudur. Zira usul ve kaideler olmadan hadislerin sahihini sahih olmayanından ayırt etmek, kısacası bu alanda söz söylemek pek mümkün değildir. Kur'an'ın sağlıklı bir tefsirinin yapılabilmesi için de tefsir usulü " ilmine ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

1- Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Usûlü. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2012.

2- Albayrak, Halis. Tefsir usulü. Şule yay. İstanbul. 2014.

3- Albayrak, Halis. Kur'an'ın bütünlüğü üzerine. Şule yay. İstanbul.2011.

4- Dıraz, Abdullah. Kur'an'a giriş. Kitabiyat yay. İstanbul. 2006.

5- Tahhan, Mahmud. Ter. Cemal ağırman.Yeni hadis usulü. Rağbet yay. 2010.

6- Şa'ban, Zekiyyüddin. Ter. Dönmez , İbrahim Kafi. Türkiye diyanet vakfı yay. Ankara.1990

7- Demirci, Muhsin. Tefsir usulü. M.ü. ilahiyat vakfı yay. İstanbul. 2015

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Tarih'ul Kur'an

19.05.2015

بسم الله الرحمن الرحيم والحمد لله رب العالم والصلاة والسلام على اشرف الانبياء والمرسلين

شرف الله هذه الأمة المحمدية وأكرمها فأنزل عليها كتابه ، خاتم الكتب السماوية. فكان هذا النزول بواسطة جبريل عليه السلام يهبط به على قلب النبي صلى الله عليه وسلم ليبلغه وحي الله وفي ذلك يقول الله جل وعلى :

" نزل به الروح الامين على قلبك من المنذرين بلسان عربي امين ".

وبدأ ينزل القرآن على خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم مفصلاً ، أن للقرآن ثلاثة تنزيلات :

الأول: إلى الوح المحفوظ : " إنا أنزلناه في ليلة القدر ".

والثاني : إلى بيت الغزة في السماء : روى الطبري عن ابن عباس رضي الله عنه قال : أنزل القرآن إلى سماء الدنيا في ليلة القدر ، في شهر رمضان جملة واحدة ثم أنزل نجوما أي أجزاء متفرقة . ولهذا كان التنزيل الثالث من السماء الى الدنيا متفرق في مدة ثلاثة وعشرين سنة والدليل على ذلك في قوله تعالى : " وقرآنا فرقناه لتقرأه على الناس متفرقا ". كيف كان تعريف هذاه القرآن.

تلقى النبي عليه الصلاة والسلام القرآن المجيد بواسطة الوحي وقرر القراءة مع جبريل خوفا أن ينساه فأمره الله بالإنساط والسكوت عند قراءة جبريل عليه السلام ، وطمأنه بأنه تعالى سيجعل هذا القرآن محفوظا في صدره لكي يقرأه على الناس حتى يحفظوه ويجمعوه بعناية وترتيب .

ولجمع القرآن معنيان: الحفظ والكتابة.

ولقوله تعالى :"إن علينا جمعه وقرآنه" يدل على جمع القرآن وحفظه والمعنى كتابته كله مع ترتيب الآيات والسور.

فالقرآن كله كتب في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم غير مجموع في مصحف واحد . فقد أغنى عن ذلك حفظ الصحابة له في صدورهم كمان وفقهم عليها الرسول صلى الله عليه وسلم ونبههم الى مواضيعها بتوقيف من الله.

قال الزركشي : وإنما لم يكتب في عهد النبي صلى الله عليه وسلم لئلا يقضي الى تغييره في كل وقت فلهذا تأخرت كتابته الى أن كمل نزول القرآن بموته صلى الله عليه وسلم .

يبدو أن تسمية القرآن " بالمصحف" نشأت على عهد أبي بكر رضي الله عنه، فلما جمعوا القرآن كتبوه على الورق ، فقال أبو بكر :التمسوا له إسما فقال بعضهم (السفر) وقال بعضهم (المصحف). فاجتمع رأيهم على تسمية المصحف لأن السفر تسمية اليهود .

وكان كل ما يكتب يوضع في بيت رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وينسخ الكتاب لأنفسهم نسخة منه فتعاونت نسخ هؤلاء الكتاب والصحف التي في بيت النبي صلى الله عليه وسلم مع حافظة الصحابة والأميين وغير الأميين على حفظ القرآن وصيانته مصدقا لقوله تعالى :

"إنا نحن نزلنا الذكر وإنا له لحافظون ".

حفظ القرآن :

أوتي حفظ القرآن لرسول الله صلى الله عليه وسلم قبل الجميع فكان عليه السلام سيد الحُفاظ وأول الجُماع.

يذكر البخاري في صحيحه أن عهد الحُفاظ في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يزيد عن السبعة وأن أسماؤهم لا توجد في رواية واحدة وإنما تُجمع في ثلاث روايات:

- الأولى: عن عبد الله ابن عمر ابن العاص سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: "خذو القرآن من أربعة : عبد الله ابن مسعود – سالم- معاذ – أُبي ابن كعب.
- الثانية عن قُتادة: لقد سأل أنس ابن مالك على جُمّاع القرآن في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فهم : أُبي ابن كعب - معاذ ابن جبل - زيد ابن ثابت – أبو زيد.
- والثالثة من ثابت عن أنس: أبو الدرداء – معاذ - زيد ابن ثابت – أبو زيد.

أما السعيد ابن عبيد الملقب بالقارئ: لم يكن في روايات البخاري الثلاث ووجد في الإصابة لابن حجر.

5

تلاوات القرآن :

أما فيما يخص قراءة القرآن اشتهر من الصحابة سبعة:

عثمان بن عفان – علي بن ابي طالب – أُبي ابن أبي كعب – زيد ابن ثابت – عبد الله ابن مسعود – أبو الدرداء – أبو موسى الأشعري.

وكان بعض من الصحابة طلاب أُبي ابن كعب منهم: أبو هريرة – ابن عباس – عبد الله ابن سائب – وكان ابن عباس تلميذ زيد ابن ثابت أيضاً، وهكذا تكونت في العصر النبوي شبه مدرسة لتحفيظ القرآن ودراسته، ويؤكد ابن الجزري (توفي 833 هجري) أن الاعتماد في نقل القرآن على حفظ القلوب والصدور لا على خط المصاحف والكتب أشرف خصيصه من الله تعالى لهذه الأمة والدليل على هذا يوجد في صحيح مسلم عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "إن ربي قال لي :" قم في قريش فأنذرهم ، فقلت له أي رب اذن يثلغوا راسي حتى يدعوه خبزة " (يشدخ الرأس) فقال : اني مبتليك ومبتل بك ، و منزل عليك كتاباً لا يغسله الماء تقرؤه نايماً ويقظاً ...... " الحديث .فيفهم من هذا الحديث أن القرآن يُقرأ عن ظهر قلب فلا يحتاج جامعه إلى النظر في صحيفة كُتبت بالمِداد الذي ينطمس ويزول إذا غُسل بالماء.

كتابة القرآن :

اتخذ جمع القرآن بالكتابة ثلاثة أشكال في ثلاثة عهود:

- عهد النبي صلى الله عليه وسلم،
- عهد أبي بكر الصديق رضي الله عنه ،
- وعهد عثمان بن عفان رضي الله عنه.

- أولاً عهد الرسول صلى الله عليه وسلم:

يوجد ما بين كتاب الوحي: الخلفاء الأربعة – معاوية - زيد بن ثابت – أُبي بن كعب – خالد بن الوليد – وثابت بن قيس.

كان النبي صلى الله عليه وسلم يأمر بكتابة كل ما ينزل من القرآن حتى تظاهر الكتابة جمع القرآن في الصدور، قال زيد بن ثابت: كُنا عند رسول الله صلى الله عليه وسلم نألف القرآن من الرقاع (وقد تكون من جلد أو ورق) كما كتب القرآن كذلك على الحجارة أو العسب (جريد النخل) أو الاكتاف (عظم البعير أو الشاة) والخشب والجلد.

أما عن ترتيب الآيات والبسملة فليس لأحد دخل في ترتيب آيات القرآن بعد أن وقف جبريل رسول الله صلى الله عليه وسلم على ترتيبها ووقف النبي صلى الله عليه وسلم بدوره كتبة الوحي على ذلك.

أخرج أحمد بإسناد حسن عن عثمان بن أبي العاص قال: كنت جالساً عند رسول الله صلى الله عليه وسلم لما قال: "أتاني جبريل فأمرني أن أضع هذه الآيه هذا الموضع من هذه السورة: "إن الله يأمر بالعدل والإحسان وإيتاء ذي القُربي" إلى آخرها.

كذلك كثيراً من الأحاديث تصور رسول الله صلى الله عليه وسلم يُملي القرآن على كُتاب الوحي ويوقفهم على ترتيب الآيات، والترتيب التوقيفي يظهر في خطبة الجمعة أو في قراءة القرآن وقت الصلاة أو في وضع البسملة في أوائل الآيات.

ويقول الزركشي أن ترتيب بعض السور ليس هو أمراً أوجبه الله بل أمر راجع إلى اجتهادهم واختيارهم ولهذا كان لكل مصحف ترتيب وهو قول لا يجب أن يسلم على شكله لأن الصحابة اشتهدوا بكتابة المصاحف كما كانو يسمعوا من النبي صلى الله عليه وسلم وذاك لأنفسهم فقط ولمصاحفهم الخاصة ليس للناس حتى اجتمعت الأمة على ترتيب عثمان وتركوا مصاحفهم الفردية .ولو كانوا يعتقدوا أن الأمر مفوض إلى اشتهادهم لاستمسكوا بترتيب مصاحفهم .

- ثانياً جمع القرآن في عهد أبي بكر الصديق رضي الله عنه:

كُتب القرآن كله على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا أنه كان مفرق الآيات والسور وأول من جمعه في صُحف مرتبة هو سيدنا أبو بكر. كان صلى الله عليه وسلم يأمر بكتابة القرآن ولكنه كان مفرقاً في الرقاء والأكتاف والعسب فجُمعت أوراقه في بيت الرسول صلى الله عليه وسلم فجمعها وربطها بخيط حتى لا يضيع منها شيء .

في سنة 12 هجري كان جمع أبي بكر للقرآن بعد موقعة اليمامة حيث استُشهد فيها سبعون من حُفاظ القرآن من الصحابة فخاف عمر بن الخطاب أن يذهب كثيراً من القرآن فاقترح أبي بكر أن يجمع القرآن، استنكر أبو بكر قائلاً: كيف نفعل ما لا يفعله رسول الله. ففكروا في هذا الأمر حتى شرح الله صدر ابي بكر بذلك. فطلب أبو بكر من زيد بن ثابت أن يجمع القرآن كما كان يكتب الوحي لرسول الله صلى الله عليه وسلم وقد قام زيد بعد أن أقنعه أبو بكر بأنه شيء خير وشرح الله صدره كما مع أبو بكر وعمر ، فأجمعه من العسب وصدور الرجال.

فأمر أبو بكر الجمع فكان لا بد قبول الآيات من شاهدين: الحفظ والكتابة. فكانت الصحف عند أبي بكر حتى توفاه الله ثم صارت عند عمر ثم حفصة بنت عمر. حيث ترك سيدنا عمر الخلافة شورى للمسلمين فلم يكن عثمان هو الخليفة ليترك معه وكانت حفصة هي زوجة الرسول صلى الله عليه وسلم وحافظة القرآن وتعلم القراءة والكتابة .

وقد قال علي ابن ابي طالب كرم الله وجهه : أعظم الناس في المصاحف أجرا هو ابو بكر رحمه الله وهو اول من جمع الكتاب .

- ثالثاً جمع القرآن في عهد عثمان :

اتسعت الفتوحات الإسلامية وتفرق المسلمون في الأقطار واشتهر في كل بلاد من البلدان الإسلامية قراءة الصحابي الذي علمهم القرآن.

أهل الشام ابي بن كعب - أهل الكوفة عبد الله بن مسعود- والآخرين ابن موسى الأشعري - وكان بينهم اختلاف في حروف الأداء حتى كان يصل الأمر إلى النزاع والشقاق، فقرر أن يستنسخ أمير المؤمنين مصاحف عديدة ويبعث إلى كل بلد مصحف منها، وأمر الناس بإحراق ما عداها.

اختار عثمان أربعة من خيرة الصحابة وثُقاة الحُفاظ زيد بن ثابت – عبد الله بن الزبير – سعد بن العاص – عبد الرحمن بن هشام – لهذا الجمع.......

- المصاحف العثمانية في طور التجويد والتحسين :

كانت المصاحف العثمانية خالية من الشكل والنقط وضل الناس يقرؤون القرآن في مصحف عثمان بضع وأربعين سنة حتى خلافة عبد الملك وكثرة التصحيفات وانتشرت في العراق .

فكانت القراءة في بعض كلمات القرآن وحروفه تتغير بعد اختلاط الناس بغير العرب وبدأت العجمة تمس سلامة لغتهم . ففي سنة 65 هجري خاف بعض رجال الحكم أن يتترق التحريف الى النص القرآني اذا ضلت المصاحف غير مشكولة ولا منقوطة ، ففكرو بأحداث أشكال معينة تساعد على القراءة الصحيحة ، وفي هذا المجال يذكر كل من عبد الله ابن زياد (توفي سنة 67) والحجاج ابن يوسف الثقفي (توفي سنة 95)......

أما النص القرآني نفسه فلا يتغير فيه شي لأنه مجموع في صدور العلماء ، يأخذه بعض عن بعض بالتلقي والمشافهة ، وتحسين الرسم القرآني لم يتم دفعة واحدة ....

- تفسير نشأته وتطوره :

التفسير مر باطوار كثيرة حتى صار الان بكثير من المؤلفات النبي صلى الله عليه وسلم هو اول شارح لكتاب الله يبين للناس ما نزل على قلبه او ما اوحى اليه .

الصحابة كانو يجرؤون على تفسير القران وهو عليه السلام معهم يتحمل هذا العبئ العظيم ويئديه حق الاداء حتى فارقهم ولحق عليه السلام بالرفيق الاعلى.

المفسرون من الصحابة كثيرون وأشهرهم عشرة :

الخلفاء الاربعة – ابن مسعود –ابن عباس – ابي ابن كعب – زيد ابن ثابت – ابو موسى الاشعري – وعبد الله ابن الزبر - . وكان ابن عباس أشهر وأقوى مفسر وشهد له رسول الله صلى الله عليه وسلم بالعلم ودعى له :" اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل " وسماه ترجمان القرآن .

روي عن بعض المفسرين من الصحابة مثل أبي هريرة وأنس ابن مالك وعبد الله ابن عمر وجابر ابن عبد الله والسيدة عائشة أم المؤمنين إلا ما روي عنهم قليل بالنسبة الى العشرة السابقين. فنشأت من مكة والمدينة المنورة والعراق طابقة من المفسرين .

أهل مكة كانو أعلم الناس بالتفسير لأنهم أصحاب ابن عباس .

علماء التفسير من أهل المدينة كمثل زيد ابن اسلم وفي الكوفة أصحاب ابن مسعود

أما التابعين فقد جمعوا أقوال من تقدمهم وصنفوا التفاسير وكانو بذلك أرهاصا لابن جرير الطبري الذي يوشك المفسرون جميعا من بعده أن يكونوا عالة عليه.

وكان من التفسير ما يسمى:

- بالتفسير المأثور وهو يرجع الى الصحابة والتابعين وتابعيهم
- والتفسير بالراي يعني بالتفكر

واجل التفاسير بالمأثور هو تفسير ابي جرير الطبري ويسمى كتابه جامع البيان في تفسير القرآن ومن خصائصه انه عرض فيه لأقوال الصحابة والتابعين .

وتفسير الشيخ ابن كثير المتوفي سنة (744هـ) يقرب تفسير الطبري ويوافقه في بعض الأمور وكان تفسيره باسط في العبارة واضح في الفكرة ودقيق في الإسناد .

لكن الصحيح في الروايات قد اختلط بغير الصحيح (الدس على الإسلام من طوف اليهود والفرس وتشويه تعاليمهم).

فكان على المفسر بالمأثور أن يدقق في تعبيره وأن يحترس في روايته ويحتاط كثيرا في ذكر الأسانيد.

والتفسير بالرأي قد ينقسم إلى أربعة :

الأول: النقل عن رسول الله صلى الله عليه وسلم مع الإنتباه بين الضعيف والموضوع.

الثاني : الأخذ بقول الصحابي.

الثالث : الأخذ بمطلق اللغة.

الرابع : الأخذ بما يقتضيه الكلام ، ويدل عليه قانون الشرع وهذا هو النوع الذي دعى به النبي صلى الله عليه وسلم ابن عباس في قوله : " اللهم فقهه في الدين وعلمه التاويل".

وأشهر التفاسير التى تتوافر فيها هذه الشروط منهم تفسير الرازي المتوفي (606هـ) في كتابه "مفاتيح الغيب "، وتفسير البيضاوي المسى "أنوار التنزيل وأسرار التأويل" ، وتفسير أبي السعود المسى " إرشاد العقل السليم إلى مزايا القرآن الكريم "

الحديث النبوي

أو السنّة النبوية، عند أهل السنة والجماعة هو ما ورد عن الرسول محمد بن عبد الله من قول أو فعل أو تقرير أو سيرة سواء قبل البعثة أو بعد الوحي والحديث والسنة عند أهل السنة والجماعة هما المصدر الثاني من مصادر التشريع الإسلامي بعد القرآن .وذلك أن الحديث خصوصا والسنة عموما يظهران لقواعد وأحكام الشريعة ونظمها ، وموضحان لبيانه ومعانيه ودلالاته. كما جاء في سورة النجم :" وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى. "

فالحديث النبوي هو بمثابة القرآن في التشريع من حيث كونه وحياً أوحاه الله للنبي ، والحديث والسنة مرادفان للقرآن في الحجية ووجوب العمل بهما ، حيث يستمد منهما أصول العقيدة والأحكام المتعلقة بالعبادات والمعاملات بالإضافة إلى نظم الحياة من أخلاق وآداب وتربية.

قد اهتم العلماء على مر العصور بالحديث النبوي جمعا وتدوينا ودراسة وشرحا. كان الهدف الأساسي منها حفظ الحديث والسنة ودفع الكذب عن النبي وتوضيح المقبول والمردود مما ورد عنه.

الفرق بين الحديث القدسي والنبوي

الفرق بين الحديث القدسي والأحاديث النبوية الأخرى أن هذه نسبتها إلى النبي، وحكايتها عنه، وأما الحديث القدسي فنسبته إلى الله، والنبي يحكيه ويرويه عنه، ولذلك قيدت بالقدس أو الإله، فقيل : أحاديث قدسية أو إلهية، نسبة إلى الذات العلية، وقيدت الأخرى بالنبي .

فقيل فيها أحاديث نبوية نسبة إلى الرسول صلى الله عليه وسلم، وإن كانت جميعها صادرة بوحي من الله عز وجل، لأن الرسول صلى الله عليه وسلم لا يقول إلا الحق .

الأحاديث الواردة في التدوين

قد ورد النهي عن كتابة الحديث في أحاديث مرفوعة وموقوفة، كما ورد الإذن بها صريحة عن النبي. فمن الأحاديث الواردة في النهي ما رواه الإمام مسلم بن الحجاج في صحيحه، قال:

»حدثنا هداب بن خالد الأزدي حدثنا همام عن زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال» :لا تكتبوا عني ومن كتب عني غير القرآن فليمحه وحدثوا عني ولا حرج«[124]«

وما رواه أحمد في مسنده قال حدثني إسحاق بن عيسى حدثنا عبد الرحمن بن زيد عن أبيه عن عطاء بن يسار عن أبي هريرة قال: كنا قعودا نكتب ما نسمع من النبي صلى الله عليه وسلم فخرج علينا فقال» :ما هذا تكتبون«؟ فقلنا: ما نسمع منك. فقال» :أكتاب مع كتاب الله«؟ فقلنا: ما نسمع. فقال» :اكتبوا كتاب الله، أمحضوا كتاب الله، أكتاب غير كتاب الله. أمحضوا كتاب الله أو خلصوه .«قال: فجمعنا ما كتبنا في صعيد واحد ثم أحرقناه بالنار قلنا: أي رسول الله، أنتحدث عنك؟ قال: نعم، تحدثوا عني ولا حرج ومن كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار.

ومن الأحاديث الواردة في إباحة الكتابة ما رواه أبو داود والحاكم والدارمي وأحمد وابن أبي شيبة عن عبد الله بن عمرو، قال:

كنت أكتب كل شيء أسمعه من رسول الله صلى الله عليه وسلم أريد حفظه فنهتني قريش وقالوا: أتكتب كل شيء تسمعه ورسول الله صلى الله عليه وسلم بشر يتكلم في الغضب والرضا؟ فأمسكت عن الكتاب فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم فأومأ بأصبعه إلى فيه فقال اكتب فوالذي نفسي بيده ما يخرج منه إلا حق

يقسم الأحاديث المضافة إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم قولا أو فعلا أو تقريرا أو صفة إلى ثلاثة أقسام :

- الصحيح.
- الحسن .
- الضعيف.

- أ- الحديث الصحيح.

- وقد اشتمل التعريف على هذه الشروط للحديث الصحيح ، وهي خمسة نوضحها فيما يلي:
- أولاً: اتصال السند : وهو أن يكون كل واحد من رواة الحديث قد سمعه ممن فوقه.
- ثانيا: عدالة رواته : والعدالة ملكة تحمل صاحبها على التقوى، وتحجزه عن المعاصي والكذب وعما يخل بالمروءة، والمراد بالمروءة عدم مخالفة العرف الصحيح.
- ثالثا: الضبط : وهو أن يحفظ كل واحد من الرواة الحديث إما في صدره وإما في كتابه ثم يستحضره عند الأداء.
- رابعا: أن لا يكون الحديث شاذاً، والشاذ هو ما رواه الثقة مخالفاً لمن هو أقوى منه.
- خامسا: أن لا يكون الحديث معللاً، والمعلل هو الحديث الذي اطلع فيه على علة خفية تقدح في صحته والظاهر السلامة منها.

قال الإمام المحدث الفقيه الولي الصالح النووي رحمه الله :-

وإذا قيل في حديث: إنه صحيح فمعناه ما ذكرنا، ولا يلزم أن يكون مقطوعا به في نفس الأمر وكذلك إذا قيل: إنه غير صحيح، فمعناه لم يصح إسناده على هذا الوجه المُعتبر، لا أنه كذب في نفس الأمر، وتتفاوت درجات الصحيح بحسب قوة شروطه،

- ب - الحديث الحسن .

قال الإمام المحدث الفقيه اللغوي أبو سلمان الخطابي الشافعي رحمه الله تعالى في تعريفه :
الحديث عند أهله ثلاثة أقسام: صحيح وحسن وضعيف، فالحسن ما عُرف مخرجه واشتهر رجاله، وعليه مدار أكثر الحديث وهو الذي يقبله أكثر العلماء وتستعمله عامة الفقهاء، وقال الإمام الكبير أبو عيسى الترمذي رحمه الله: الحسن الذي لا يكون في إسناده من يُتهم ولا يكون حديثاً شاذاً ويُروى من غير وجه نحوه،

جـ - الضعيف.

وهو ما لم يجتمع فيه شروط الصحيح ولا شروط الحسن المتقدمة،

- مباحث في علوم القرآن تاليف الدكتور صبحي صالح
- علوم الحديث ومصتلحه الدكتور صبحي صالح

---

0 Yorum - Yorum Yaz

TARİH/USUL HÜLASA *19.05.2015*

MUKAYESELİ TARİHLER/USULLER KIRAATİ HÜLASASI

ZEKARİYA EFE

Bilindiği gibi Kur'ân 23 yıl gibi uzun bir sürede inmiştir. Bununla beraber İslam'ın dininin ilke ve prensipleri de böylece uzun bir zaman dilimine yayılarak tamamlanmıştır. Bu dönemde İslami ilimlerden söz edilmesi yerine inan ayetlerin anlaşılması için çaba gösteren insanlar örnek bir model olan peygamberin söz ve davranışlarına bakmışlardır. İşte bu davranış zamanla bazı ilimlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Tefsir, Hadis, Fıkıh ve İslam Tarihi gibi İslâmî bilim dalları, farklı zamanlarda gelişim göstererek sistemleşmişlerdir. İlk zamanlar bu ilim dalları birbirinden tamamen keskin çizgilerle ayrılmış değillerdir. Zira tefsir, fıkıh ve hadis ilmi iç içe bir gelişim göstermektedir. Zira fakih sahabeler aynı zamanda müfessir ve hadisçidir. İlk dönemde hele kuran ilimlerini ayırt etmek neredeyse imkânsızdır. Zamanla ihtiyaç duyuldukça ilim dalları da gelişim göstermeye başlamıştır. Tedvin dönemiyle birlikte ilim dalları oluşmaya başlamış ve telif edilen eserler arasında tefsir ilmi olarak anlaşılan sebeb-i nüzul ilmi de kendisini göstermektedir.[1]

Bütün bu çalışmalar yüce Allah'ın muhatabı olan insanın kendisine gönderilen kitabı en güzel bir şekilde okuyarak muradi ilahiyi anlamaya çalışmaktır. Bunun için her kitap ve ilim bir kitabı anlamak için ortaya çıkmış olmaktadır. Bu gayret vahyin indiği günden başlayıp kıyamete kadar devam edecektir. Amaç Kur'ân'ı anlamak, kavramak ve yaşamak olunca insanın aklına mübelliğ, mübeyyin ve müfessir olan hz. Peygamber gelmektedir. Zira her zaman olduğu gibi edebi, felsefi ve ilmi eserleri en iyi açıklayanlar onları en iyi anlayanlar olduğu aşikârdır. Kaldı ki, Kur'ân insan ürünü edebi veya kültürel bir eser de değildir. İlahi kitap olan Kur'ân'ı Müslümanlar, hatta bütün insanlar anlamak, kavramak ve yaşamak için Hz. Peygamberin, onun öğrencilerinin nasıl anladıklarını izah eden bir açıklamaya muhtaçtırlar.[2] Bu nedenle tefsirde rivayetler çok önem arzetmektedir.

Bütün insanlık için prensip ve ilkeler ihtiva eden bu kitap, fıkıh ilminin ortaya çıkmasına esas teşkil etmiştir. Zira insanların bütün ihtiyaç ve sorunlarını sıralamasına ve maddeler halinde saymasına imkân yoktur. Bu sorunlar ancak onun koyduğu ilkeler ışığında ele alınarak çözüme kavuşturulmuş ve kavuşturulmaya da devam edecektir.[3] Burada devreye Hz. Peygamberin ve ashabının hayatı devreye girmektedir ki bu İslam tarihinin bu anlayış içerisinde önemli bir yerinin varlığını ortaya koymakta, ayrıca peygamberin söz ve davranışları bu kitabı anlamakta önem arz ettiğinden hadis ilminin doğuşuna zemin hazırlamıştır. İşte bu ihtiyaçlar ve zorunluluklar Kur'ân etrafında teşekkül eden ilimleri zamanla ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede düşünüldüğünde tefsir ilminin ortaya çıktığı zamanı Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Rasûlullah dönemi olarak söylememiz doğru olacaktır. Yaşam tarzı olarak vahyi kendilerine sistem olarak seçen ashap ve tabiinin tefsire verdikleri önemin müstesna bir yeri olduğunu görmekteyiz.[4] Böylece şifahi olan tefsir geleneği tabiin dönemiyle tedvin edilmeye başlamıştır.

HZ. PEYGAMBERİN DEVRİNDE TEFSİR

Hz. Peygamber kendisine vahyedilen Kur'ân'ı muhataplarına okuyor, anlamadıkları yeri de onlara beyan ediyordu.[5] İlk muhatapların dilleri Arapça olduğundan tefsire çok fazla gerek duyulmuyordu. Çok az bir kısmını anlamadıklarında da peygamber devreye girerek ihtiyaç duydukları açıklamayı alma imkânı buluyorlardı. Buna ilaveten sahabe içerisinde anlayış, kültür, ilmi seviye ve medeniyet farklılıkları dolayısıyla kısmen tefsire ihtiyaç duyulsa da bu ihtiyacı gerek ilmi gelişme gösteren önde gelen sahabeler, gerekse Hz. Peygamber bu ihtiyacı karşılıyorlardı. Böylece Kur'ân'ın indiği bu dönemde anlamadıkları ayetlerin manalarını açıklayan, bilmedikleri ameli hükümleri uygulayarak örnek olan dini ilimlerin otoriter yapısını temsil eden peygamber ve onun yetiştirdiği sahabe vardı. Bu nedenle sorunlar kolayca çözüme kavuşuyordu.

Peygamber döneminde tefsir faaliyetini şu şekilde sayabiliriz;

1- Ayetlerden bazılarını okuyarak tefsir ederdi.

2- Sorulara cevaplar vererek açıklama yapardı.

3- Konuştuğuna delil olarak ayetler okuyarak açıklardı.

4- Kendisi soru sorarak tefsir etmeye başlardı.

Peygamber tefsir yöntemini şu şekilde maddeleştirebiliriz:

1- Mücmel olan ayetleri açıklamak.

2- Müphem olanı izahatla açığa çıkarmak.

3- Mutlak anlamı kayıtlamak.

4- Müşkilatı gidermek.

5- Uygulanması istenen davranışı uygulayarak öğretmek.[6]

İşte sünnetin kuran açısından bu fonksiyonu ileride farklı bir ilim dalı olarak karşımıza çıkacaktır. Dolayısıyla hem ayetlerin açıklanması yani beyan görevini üstlenecek ve hem de şariin iradesi konusunda teşri görevini üstlenmiş olarak hizmet etmeye devam edecektir.[7]

SAHABENİN TEFSİRDEKİ YERİ

Hz. Peygamberden sonra tefsir sahasında sahabe önem kazanmıştır. hadis ve nüzul sebeplerini müşahede edip, hükümlerle aralarında münasebet kurabilmeleri, tefsir ilminde ayrıcalıklı bir yerlerinin olmasını sağlamıştır. Sahabe Peygamberimiz (s.a.v.)den sonra siyasi karmaşayla birlikte İslam'ın kaynakları olan ilimleri de bizlere aktarmasını bilmişlerdir. Topladıkları bilgi malzemeleri kısmen yazılı ve çoğunluğu ise şifahi olarak nesillere aktarılarak yazıya geçirilinceye kadar devam etmiştir.

BU DÖNEMDEKİ TEFSİR KAYNAKLARI

Hz. Peygamber'in vefatından sonra, sahabe için tefsirin dört kaynağı bulunduğunu görmekteyiz. Bunlar;

1-Kur’ân-ı Kerim,

2- Hz. Peygamber,

3-İctihâd ve

4- Re’y

Sahabe Arasında bazı isimler diğer ilimlerde olduğu gibi Tefsir İlminde de öne çıkmışlardır. Bu isimleri şu şekilde sayabiliriz: Hz. Zeyd b. Sabit, Hz. Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Abdullah b. Mes’ud, Hz. Aişe bt. Ebubek, Hz. Ubey b. Ka’b, Hz. Abdullah b. Abbas, Hz. Ebû Musa el-Eş’arî, Hz. Abdullah b. ez-Zübeyr.

TABİÛN TEFSİRDEKİ YERİ

Tabiin dönemi ilimlerin tedvin dönemidir. İslâm’ın fetihlerle geniş sahalara yayılması dolayısıyla ister arap olsun ister olmasın yeni Müslümanlar ortaya çıkmış ve onların sahabe ve onların öğrencileri gibi Kur’an’ı anlamaları da mümkün değildi. Bu nedenle onlardaki Kur’ân’ı anlama ve İslam’ı yaşama hevesleri ilme sürüklemiş, zamanla ilimde zirve yapan mevaliler olmuştur. İslam’a yeni giren milletlerin İslam’ı öğrenmeye olan arzuları yanında Arapların idarecilikle uğraşmayı ilme tercih ederek ilimle uğraşmayı bir eksiklik olarak gördüklerinden bu dönemde ilim ve bilhassa tefsir sahasında temayüz eden şahısların çoğunluğunun Arap olmadıklarını görmek mümkündür. Sahabenin İslâmî ilimlerdeki rolü kendilerinden sonra mevalilerine miras olarak kalmıştır. Hal böyle olunca Mevaliler, doğal olarak tefsirlerine kendi kültürlerini de eklemişlerdir. Tabiûnlar, tefsiri sahabeden işitmek suretiyle nakletmiş, sema olmayan hususta da, içtihatlarına müracaat etmişlerdi. Artık tefsir tabakadan tabakaya intikal etmeye başlamış, her tabakanın fertlerinin kültür durumları değişik olduğundan, gerek tabakalar ve gerekse fertler ona yeni bir şeyler katmışlardır. Onlar re'y ile yapmış oldukları tefsirlerde, sadece kendi fikirlerini beyan etmemiş, bununla beraber, aynı zamanda yaşadıkları cemiyetin fikri tasavvurlarını, yaşayışlarını, geleneklerini ve hurafeleriyle birlikte aksettirmişlerdir.[8]

Bazı Meşhur Tabiûn Müfessirlerşu şekilde saymamız mümkündür; Said b. Cübeyr, Mücahid b. Cebr, İkrime, Muhammed b. Kab el-Kurezî ve Zeyd b. Eslem, Alkame, Mesruk, Hasan Basrî, Katade ve İbrahim Nehaî’dir.[9]

HADİS TARİHİ VE USULÜ

Hadis lügat manası yeni, haber, tebliğ gibi manalara gelir. Kur’an’da, Kur’an anlamında da kullanılmıştır. Istılah olarak, söz, fiil, ve takrirlerine ıtlak olunmuştur.

Hadis Kur’an’dan sonra gelen asli delillerdendir. Yani Kur’an’dan sonra en önemli kaynaktır. Hadisleri en sağlıklı bir şekilde sonraki nesiller aktaran sahabelerdir. Bu aktarmayı şifahen gerçekleştirmişlerdir. Hz. Resulullah(sav) yazıya geçirilmesini yasaklamasının sebepleri arasında, yazı bilenlerin azlığı, Kur’an’a karışma tehlikesi sebepler önem arz eder.

Ancak Resulullah’ın döneminde Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Abdullah b. Amr, Ali b.Ebi Talib, Ebu Hureyre gibi sahabilerin sahifelerine rastlanmaktadır.

Fütuhatın artmasıyla İslam toprakları genişlemiş, bunun sonucu olarak da ; Medine, Mekke, Küfe, Basra, Şam, Mısır’da ilim merkezleri kuruldu.

Hicri 2. Asır Hadis ilminin teşekkülünün başlangıcıdır. Bu asırda siyasi çalkantılar, ilhadi hareketleri ve de İtikadi mezhepleri doğurdu. Cerh ve Ta' dil hareketi yine bu dönemde baş göstermiştir.

Hicri 3. Asır tedvin ve tasnif hareketinin altın çağını yaşadığı çağdır. Bu asırda Siyer ve Meğazi eserleri, Sünenler, Cami'ler, Musannefler, Müsnedler yine bu asırda yazılmıştır. Bu devir bir bakıma Kütüb-i Sitte devridir.

Hadis usulü ;hadis tenkidinin temel kurallarını belirler ve hadis usulüne ait temel kavramlarını belirler. Ve tanımını yapar. Hadis Usulü Mustalahu'l Hadis olarak da tanımlanır.

Hadis Usul'ünde Rical İmi önemli bir yer alır. Racul (adam) kelimesinin çoğulu olan Rical ilmi ;hadis ravileri'nin hadis rivayetine ehil olup olmadıklarını incelemeye yönelik gereken bilgiyi derlemek, korumak ve değerlendirmek üzere zuhur etmiştir. Ayrıca Cerh ve Ta'dil olarak da adlandırılır.

İlelü'l- Hadis, Garibu'l- Hadis, İhtilafu'l- Hadis ilimleri Hadis Usulünün kategorisindeki disiplinlerdir.

FIKIH TARİHİ

Fıkıh, anlamak, kavramak, idrak etmek demektir. Fıkıh kelimesini aynı manayı ifade eden kelimelerden ayıran özelliği, anlayışın derinlemesine olması ve söyleyenin maksadını da içine almasıdır.

Fıkıh kelimesi dönemlere göre mefhumunu değiştirmiş, o devrin insanlarınca kullanımına göre farklı anlamlar ifade etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında itikat, ahlak, ibadet, muamelat gibi birçok mesele için fıkıh kelimesi kullanılırdı. İlim kelimesi de bu devirde aynı manaya gelirdi.

Daha sonra itikat, tefsir gibi disiplinler hususi birer ilim olarak genişlediklerinde fıkıh, kişinin ameliyle sınırlandırılmıştır. Bundan dolayıdır ki İmam Ebu Hanife önceleri fıkhı, "Kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir" şeklinde tarif ederken, sonraki dönemlerde "amel bakımından" ifadesini de eklemiştir. İmam Şafiî ise "Dinin amelî hükümlerini, muayyen delil ve kaynaklarından alarak elde edilen bilgidir" şeklinde tarif ederek, fıkhın usulüne de işaret etmiştir.

Fıkıh usulünün ilk kaynağından günümüze kadar hangi safhalardan geçtiğine ve nasıl bir değişime ve gelişme gösterdiğine bakalım.

HZ. PEYGAMBER (S.A.V) DÖNEMİNDE FIKIH

Diğer tüm ilimlerin olduğu gibi fıkıh ilminin de ilk ve en büyük kaynağı tartışmasız Kur'an'dır. Vahyin ilk muhatabı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ise Kur'an'ın ilk ve en yetkili müfessiridir. Bu bağlamda düşünecek olursak Hz. Peygamberin (s.a.v.) Kur'an'ı Cebrail'den (as.) aldığı gibi sahabeye nakletmesi ve bunu açıklayıcı söz, fiil ve takrirlerde bulunması fıkhın temelini oluşturur.

Kur'an'ın indiriliş sürecini mercek altına aldığımızda Mekke ve Medine'de inen ayetlerin içerik bakımından birbirinden farklı olduğunu görmekteyiz. İslam'ın ilk yıllarını ve yayılma sürecini geçirdiği Mekke döneminde daha çok itikat ve ahlak ile alakalı ayetler inmiş, Sahabenin çalkantılı ve şiddet dolu bu döneme sabretmesini, inançlarını yitirmemelerini telkin eden, imanlarını kuvvetlendirip, cennette kavuşacakları nimetleri müjdeleyen haberler gelmiştir.

Medine dönemine baktığımızda ise; oruç, zekât, hac, kurban, miras, nikâh alkollü içkilerin ve faizin yasaklanması ve kısas gibi İslami yaşamın önemli unsur ve nişanelerinin yürürlüğe koyulduğunu görüyoruz.

Allah-u Teâlâ insanların dini sindirerek ve fıtri özelliklere aykırı düşmeyecek şekilde benimsemeleri ve hayatlarına geçirmeleri için tedrici ve uygulamalı bir metot uygulamış, Rasulullah'ı da (sav.) bu emir ve yasakların uygulamasında yegâne örnek olarak insanlığa sunmuştur. Bu yüzdendir ki yeryüzünde gelmiş geçmiş en kapsamlı ve en fazla insan topluluğuna hitap edip, günümüze kadar ilk tazeliği ve şeklini koruyarak gelmiş hukuk İslam Hukuku olmuştur diyebiliriz. Çünkü Roma Hukuku gibi diğer güçlü ve büyük kitlelere hitap eden hukuk sistemlerinin yerleşmesi ve tedvin edilmesi yaklaşık bin sene sürerken, İslam Hukuku bu süreci yalnızca 4 asırda tamamlamıştır.

Her ne kadar çeşitli beyanlarda İslam Hukukunun diğer hukukların bir uzantısı ve birleşmesi olduğu söylense de, İslam Hukuku, eski Arap adetleriyle, Roma, İran ve Yahudi hukukları gibi bölgede bulunan diğer hukuk sistemlerinden hayata yansıyan bazı uygulamaları ya ıslah ederek bünyesine almış, ya da kati suretle iptal etmiştir. İslam Hukuku Kur'an ve Sünnet kaynaklı ve doğrudan Şarî'nin iradesi sonucunda ortaya çıkmış bir yaşam sistemidir.

SAHABE DÖNEMİNDE FIKIH

Allah-u Teâlâ Hz. Peygamber (sav.) aracılığıyla, Kur'an'ı ve dolayısıyla insanlar üzerindeki iradesini gönderirken Sahabe büyük bir iştiyakla gelen her hükmü hayatlarına dahil ediyor, hükmün gerektirdiği her türlü şey hemen yerine getiriliyordu. Bu konuda en büyük örnekleri elbette Hz. Peygamber'di (sav).

Sahabe hükümleri yerine getirme hususunda veya karşılaştıkları yeni bir problem neticesinde hemen Peygamber Efendimize (sav.) başvuruyorlar, Rasulullah da (sav.) varsa bir ayet ile bu soruyu yanıtlıyor, yoksa Allah'ın hükmünü vermesini bekliyordu. Bu devirde gelen hükümler genellikle ihtiyaca binaen, sahabenin sorduğu bir soru veya karşılaşılan bir problem neticesinde vahyolunuyordu. Hz. Peygamberin (sav.) hanımlarının perde arkasından konuşmaları ve bu hükmün neticede tüm hanımları kapsaması Hz. Ömer'in (ra.)konuya ilişkin bir konuşması neticesinde gerçekleştiği bilinmektedir. Ancak Rasulullahın (sav.) ahirete irtihallerinden sonra sahabe hükümlerin açıklanması ve yeni gelişen problemlerin çözülmesi konusunda danışacak bir peygamber bulunmadığından kendileri bir takım içtihatlarda bulundular. İlk Halife olan Hz. Ebu Bekir'den (ra.) itibaren Hulefa-i Raşidîn, devlet reisi olarak hukuki işlere bakıyor, çeşitli sorunların çözülmesi hususunda istişare edebilecekleri bir heyeti daima Medine'de bulunduruyorlardı.

Devlet sınırları genişledikçe halifeler çeşitli bölgelere vekillerini gönderiyor, buralarda kadılık yapmaları için görevliler tayin ediyordu. Bu sahabeler arasında Ebu Musa el-Eş'arî, Amr b. As, Muaviye b. Ebu Sufyan ve İbn Abbas (ra.) örnek olarak söylenebilir.

Bu dönemde sahabeler diğer dönemlere nazaran çok az ihtilafa düşüyor, karşılarına bir sorun getirildiğinde bunu Kur'an, ardından Sünnete bakarak cevaplamaya çalışıyor, burada bir çözüm yolu bulamazlarsa kendi içtihatlarıyla çözüyorlardı.

Sahabenin tümünün müçtehit olduğu konusunda beyanlar bulunsa da bu sahabeye yapılan bir iltifattır. Çünkü sahabenin tümü ilimle meşgul olmuyor, kendi halinde İslam'ı yaşayan ve ilmi herhangi bir çalışma yapmayan sahabeler de mevcut bulunuyordu. Bu durumda tüm sahabenin müçtehit olduğunu söylemek doğru olmaz. Ancak dönemin en büyük müçtehitleri elbette Hulefa-i Reşidindir.

Hz. Ebu Bekir (ra.), döneminde zekât vermeyeceklerini bildiren bir grup için asker hazırlatmış, Hz. Ömer (ra.) buna "Rasulullah'tan la ilahe illallah diyenlerle savaşılmayacağını işittim" diyerek karşı çıkmıştır. Bun rağmen Hz. Ebu Bekir (ra.), "Vallahi namaz ile zekâtı birbirinden ayırana –birini kabul edip birini reddedene- karşı savaşacağım. Rasûlullaha verdiklerinden bir keçi yavrusu bile bana eksik vermek isteyenlerle savaşacağım" demiştir. Hz. Ömer de (ra.) üzerinde düşündükten sonra Allah'ın Hz. Ebu Bekir'in zihnini açarak meseleyi doğru anlamasını sağladığını, kendisinin de bu hususta ayı fikirde olduğunu söylemiştir.

Hz. Ömer de (ra.) içtihat konusunda halifelik süresince büyük işler yapmış, teravih namazının cemaatle kılınması, Müslüman erkeklerin, Gayrı Müslim kadınlarla evlenmesini yasaklaması, Müslüman olmayana zekât verme olayını ortadan kaldırması gibi maslahata hizmet edecek birçok içtihatta bulunmuştur.

Hz. Ömer'in (ra.)belirlediği halife seçme şurası tarafından İslam devletinin 3. Halifesi olarak görev yapan Hz. Osman'ın (ra.) da, başta Kur'an'ı tek lehçede yazılmış nüshalarla çoğaltması, alacaklı kişilerin de zekât vermesi ve hastayken kocaları tarafından boşanan kadınları mirastan hak sahibi kılması gibi büyük içtihatları vardır. Hulefa-i Reşidinin sonuncusu Hz. Ali ilmin kapısı olarak nitelenmiş ve hakemlik konusunda Rasulullah'ın (sav.) duasını almıştır. Hz. Ömer, Hz. Ali olmadan bir problemle karşılaşmaktan Allah'a sığınıyor, "Kazâyı en iyi becerenimiz Ali'dir" diyordu.

Bir gün Hz. Ömer'e bir dava getirildiği nakledilir. Siyah bir çocuk, beyaz bir kadının annesi olduğunu iddia ediyor, kadın ise siyah birisiyle evlendiğini şiddetle reddediyor, çocuğun iftira suçuna çarptırılmasını istiyordu. Kadın hiç evlenmediğine dair şahitler de getirince Hz. Ömer kadının lehine hükmetti ve çocuğun cezalandırılmasını emretti. Bu sırada Hz. Ali gelip Hz. Ömer'den davayı tekrar görmek için izin istedi. Sonra çocuğa kadının onun annesi olduğunu inkâr ettiği gibi kendisinin de oğlu olduğunu inkar etmesini söyledi. Çocuk itiraz edince kendisinin Hasan ve Hüseyin (ra.) gibi kendi çocuğu olmasını teklif etti. Çocuk denileni yapınca Hz. Ali kadının velilerinden izin aldı ve mihri kendisi karşılayarak kadın ve çocuğu nikâhladı. Çocuğa kadını götürmesini, onun artık karısı olduğunu ve zifaftan sonra kendisine gelmesini söyledi. Kadın durumun ciddiyetini anlayınca aslında siyah bir adamla evlendiğini, adamın savaşta ölmesinden sonra, siyah bir çocuğun annesi olmayı kendine yediremediği için onu bir köleyle gönderdiğini itiraf etti.

Hulefa-i Raşidin tamamlanıp, içinde sahabe devrinin de biteceği Emevî devri başladığında ilmi faaliyetler, meclislerde âlimlerin kendi çalışmaları ile yürütülüyordu. Devletin ilmi çalışmalara bir katkısı yoktu. Ömer b. Abdülaziz haricinde diğer Emevi hanedanı ilme katkı vermedikleri gibi kendileri de uygulamalarında nefsani davranıyor, yaşantı ve devleti yönetimleriyle iyi birer örnek olmuyorlardı. Bu durumda sahabe genellikle Medine'de bulunup,

ilim tahsili ve tedvini ile uğraşıyor, bu davranışlarıyla İslam ilimlerinin devamı için çabalıyorlardı. Devlet tarafından tahsis edilen kadılar da kendi içtihatlarına göre hüküm veriyorlardı. Ancak bu dönemde devlet ilmin ve âlimin arkasında olmadığı için bu tür faaliyetler, kısıtlı olarak sürdürülüyor ve ortaya çıkan problemlerin çözümleriyle sınırlı kalıyordu. Yani sahabeler yalnızca hâlihazırda bulunan durumların hükümlerini belirliyor, olabilecek şeyler hususunda fikir beyanında bulunmuyorlardı.

Emeviler döneminde yapılan ilmi faaliyetler içinde konularına göre sıralanmış fıkıh kitapları bulunmaktadır. Ancak bu dönemde yazılan kitaplardan yalnızca Süleym b. Kays el-Hilalî'nin fıkıh kitabı, Katada b. Di'ame'nin el-Menasik adlı eseri, Zeyd b. Ali'nin Menasiku'l-hacc ve Adabuhu ve el-Mecmû' adlı eserleri günümüze kadar gelmiştir.

TABİİN DÖNEMİ VE SONRASINDA FIKIH

Hicri 712 yılında Medine'de vefat eden Sehl b. Sad'dan (ra.) sonra sahabe devri bitmiş, artık sahabeyi gören ve onların ilminden faydalanan neslin devri başlamıştır. Diğer birçok ilim gibi fıkıh ilmi de bu devirde tedvin ve tasnif edilmiş, genişlemiş ve gruplara ayrılmıştır. İlk dönemlerde Hz. Ali ile Muaviye arasındaki savaş ve İslam toplumundaki bölünme Sünnilik, Şiîlik ve Haricilik şeklinde ilk mezhepsel ayrışmayı beraberinde getirmiştir.

Erken dönemlerde değişik İslam şehirlerinde, bu şehirlerin adıyla anılan fıkıh okulları bulunmaktaydı. Şam (Evzaiyye), Kufe, Basra, Medine okulları bunlardan bazılarıdır. Daha sonra Irak okulu Hanefi, Medine okulu ise Maliki mezhepleri olarak konsolide olmuş, Şafii, Hanbeli, Zahiri, Ceriri, Sevri ve Evzai mezhepleri daha sonra ortaya çıkmışlardır. Ve bu fıkhi mezheplerden son üçü günümüze ulaşamamıştır.

Fıkhî açıdan Sünni mezhepler dört tanedir.

- Hanefi mezhebi; İmam Ebu Hanife'nin adını taşıyan mezheptir.

- Şafii mezhebi; İmam Şafii'nin adını taşıyan mezheptir.

- Maliki mezhebi; İmam-ı Malik'nin adını taşıyan mezheptir.

- Hanbelî mezhebi; İmam Ahmed İbn Hanbel'nin adını taşıyan mezheptir.

Bu dört fıkhi mezhep arasında uygulama ve ibadetlerde bazı farklılıklar görülür. Ayrıca, temelleri Haricilere ve İslam dinine dayanan ancak Sünni mezheplerin dışında değerlendirilen şu mezhepler de bulunmaktadır:
-Câferîlik; İmâm Câʿfer-i Sâdık'ın adını taşıyan mezheptir.

-Zeydîlik; İmâm Ali Zeyn el-Âb'ı-Dîn'in oğlu Zeyd bin Ali'nin adını taşıyan mezheptir.

-İsmâilîlik; İmâm Câʿfer-i Sâdık'ın büyük oğlu imam İsmâ'îl bin Câʿfer el-Mûbarek'in adını taşıyan mezhep.

H. 750 yılında Ebu'l Abbas Seffah'ın hilafete geçmesiyle başlayan Abbasi dönemini, fıkhın olgunluk çağı olarak nitelemek mümkündür. Bu dönemde, Emevi döneminde görülen dünyevilik görülmemiş, ilme ve ilmi faaliyetlere büyük destek gösterilmiştir. Mezheplerin oluştuğu ve ilk fıkıh usulü eserinin verildiği bu devirde, hadisler tedvin edilmiş, tefsir ve itikat alanlarında büyük

çalışmalar yapılmıştır. Bu devirde ilmi kudreti olan her kişi içtihat hürriyetinde olduğu gibi, ilmi kudreti olmayan kişiler de bir müçtehidin hükümlerine uyma konusunda serbesttiler. Hep aynı müçtehidin hükümlerini uygulama zorunluluğu yoktu. Devletin tayin ettiği kadılar birer mezhebe bağlı değil, kendi içtihatları doğrultusunda hüküm veriyorlardı. Daha önceleri âlimler fıkhın belirli konularında hükümler verirken bu devirde fıkhın tüm alanlarında çalışmalar başlamış, müçtehitler hükümlerini kitaplarda toplayarak insanların daha kolay öğrenmelerini sağlamış, fıkıh mektepleri doğmuş ve bunlar kendi aralarında münazaralar ve ihtilaflar yaşamıştır.

Bu münazara ve ihtilaflar müçtehitlerin kendilerine göre hüküm istinbat metotları geliştirmelerine ve bunları tedvin etmelerine sebep olmuştur. Bu sebepler Abbasiler döneminde mezheplerin doğmasını ve kendi içinde çeşitli çalışmalar yapmasını sağlamıştır. Ancak hicri dördüncü asra kadar insanlar mezheplere ayrılmadığı gibi bu dönemde mezhep sayısı dört ile de sınırlı değildir. Bu mezheplerin her birinin delilleri anlama biçimleri farklı olduğu için bu anlayışa göre verdikleri farklı hükümler ve çeşitli yerlerde tabileri oluşmaya başlamıştır.

Böylece içtihat ve mezhepler çoğaldıkça tabiî olarak ihtilaflar da çoğalmış, kendi nefsinden hüküm verenler de ortaya çıkınca hüküm istinbatının yolları ve müçtehidin özelliklerini anlatan bir disiplinin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu alanda ilk eseri İmam Şafiî er-Risale adında vermiş, istinbat ve içtihat salahiyetini belli kurallara bağlamıştır. Böylece İmam Şafiî'nin açtığı bu yol onun talebeleri ve diğer mezheplerin de bu alanda çalışmalarıyla ilerlemiş ve Fıkıh Usulü kendi başına ayrı bir disiplin olarak genişlemiştir.

İmam Şafiî'nin öncesinde fıkıh kitapları yazılmış olsa da, hükümlerin nelere dayanılarak çıkarıldığı bu kitaplarda belirtilmediği için, mezheplerin tabileri imamları vefat ettikten sonra onun hangi delile dayanarak hükme vardığı hususunda ihtilafa düşmüş, bunu anlamak için yoğun çalışmalar yapmışlardır.

Ancak er-Risale 'den sonra artık içtihat yapacak olanlar, hangi delillerden hangi yollarla hüküm istinabatı yapılabileceği hususunda çok sayıda eserle karşılaşmıştır. İçtihat yapmayacak olanlar ise bu eserler sayesinde uyguladıkları hükümlerin nasıl bir yolla ve nasıl bir titizlikle kendilerine ulaştığı konusunda fikir sahibi olmuşlar, böylece mezhep imamlarına tam bir güvenle tabi olmuşlardır. Aynı şekilde İslam Hukukuna atılan iftiralar ve sapık düşüncelerin ürünü olan asılsız hükümler bu yolla çürütülmüş, İslam Hukuku Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi taze ve korunmuş olarak günümüze kadar gelmiştir.

Bize düşen bu devirde ortaya atılmakta olan veya ilerde çıkabilecek Ehl-i Sünnet düşüncesine aykırı hareketleri önleyebilmek ve bertaraf edebilmek ve çağın getirileriyle ortaya çıkan yeni problemlere çözüm bulabilmek için Fıkıh alanında çalışmalar yaparak kendimizi geliştirmektir.

İslâm hukuku, tefsirde ve hadis te olduğu gibi oluşum süreci Hz. Peygamber, sahabe, tabiin dönemlerinde aşamalı olarak temellendirildi, müçtehit imamlar döneminde ise sistemleşerek daha önce atılan temel üzerine kuruldu.

İslâm hukukunun Hz. Peygamber, sahabe, tabiin, müçtehit imamlar şeklinde dönemlendirilmesi görülmektedir. Müçtehit imamlara kadar ve onların dönemlerini de içine alacak şekilde ki dönem fıkıh gelişme, sistemleşme ve zirveleşme dönemi olarak kabul edilirken bu dönem sonrası ise genelde, "taklid dönemi" olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemden sonraki

aşama ise “kanunlaştırma” dönemi adıyla ifade edilmektedir. Biz esas itibarıyla, hukukun oluşum sürecinde aşamalardan sonraki dönemi uyanış dönemi olarak ifade edersek abartmış olmayız.

Peygamber döneminde hukukun kaynağı vahiy ve içtihadı olmak üzere iki iken sahabe döneminde kitap ve sünnetin yanında sahabe re’y’i/içtihadı[10] olarak görülmektedir. Tabiin dönemine gelindiğinde bu kaynaklara ilaveten sahabe icmaını da bulmaktayız. Mezheplerin çıkışıyla birlikte kaynakların sistematize olduğu görülmektedir. Zira kitap, sünnet, icma, kıyas genel ilkeler olarak görülürken her müçtehid bu ilkeler yanında bazı ilkelerde geliştirmişlerdir. Mesalih-i mürsele, şer’ü menkablena, ameli ehli Medine ve zamanın değişmesiyle değişen hükme konu olan adet ve gelenekleri de bu kategoride saymak mümkündür.[11] Bu ilimlerin bizlere kadar iletilmesinde sahabenin özellikle Hz. Ebu Bekir (ö. 13/634) ve Hz. Ömer (ö. 23/644)in yanında Mekke’de İbn Abbas (ö. 68/687), Kufe’de Abdullah b. Mesud (ö. 32/653), Medine’de Zeyd b. Sabit (ö. 45/655) ve İbn Ömer (ö. 74/693) gibi fakih, muhaddis ve müfessir sahabeler gerek fıkhi, gerek hadis ve gerekse tefsir birikiminin aktarılması hususunda çok önemli rol oynamışlardır. Tabin döneminde de gayretleri ön plana çıkan tabin ilim adamlarımızı yani Medine’de Said b. Müseyyib’i (ö. 94/712), Mekke’de Atâ’yı (ö. 114/732) ve İkrime’yi (ö. 150/767), Kûfe’de Alkame b. Kays’ı (ö. 62/682), İbrahim en-Nehaî’yi (ö. 96/714) ve Said b. Cübeyr’i (ö. 95/714) unutmamak gerekir.

Peygamber döneminden uzaklaştıkça ilim sahasına çıkan insanların çokluğu ve Arap olmayanların da sahaya girmesiyle ilimler önce şahıslar adıyla anılırken sonra ekollere bölünmüştür. İster tefsir, ister hadis ve ister fıkıh olsun hicaz ekolü- ırak ekolü; hadis ekolü-rey ekolü; küfe ekolü ve Basra ekolü diye anılmalara çokça rastlanılmaktadır. Her ekol kendi sistemini geliştirmiş ve ilim sahasında ufak tefek ayrılıkçı saldırgan tutumları saymazsak takdire şayan hizmetler vermişlerdir.

Özetlemeye çalışırsak şunları söyleyebiliriz: İlim vahiyle doğmuş, Hz. Peygamberin (s.a.s.) gayretleriyle âlim sahabeler yetiştirmek suretiyle büyük bir gelişme göstermiştir. Onlarda nice öğrenciler yetiştirerek ilmi gelişmenin evrelerinin oluşumunda büyük rol oynamışlardır. Bu evreleri şu şekilde maddeleştire edebiliriz;

I. Peygamber (S.A.S.) Devri ki, bu Devirde Fıkhın Kaynakları Kur'ân, peygamber içtihadı/Sünnet,.

2. Sahabe Devri ki, bu Devrede Fıkhın Kaynakları Kur'an, Sünnet, İcmâ, **ve** Rey/İçtihattır.

3. Tabiin Devri ki, bu devirde fıkhın kaynakları şunlardı Kitâb, Sünnet, İcmâ, Sahabe Kavli ve Fetvaları yanında Rey'dir.

4. Müçtehit İmamlar Devri ki, bu devir islam ilimlerinin altın devri olarak bilinir. Zira bu dönemde ilmin gelişme sebepleri daha çok dile getirilir. Gelişme Sebepleri olarak Abbasi halifelerinin din ilimlerine ve âlimlere gösterdikleri yakın ilgiyi, fikir ve İctihad Hürriyeti olduğunu, İslam Ülkesinin Genişlemesi dolayısıyla zeki ve kabiliyetli insanların ilimle severek ilgilenmelerini, ilimlerin Tedvini olunmasını, ilimler için seyahatlar yapılmasını, Mezheb ve ekollerin ortaya çılarak gelişmelerini sayabiliriz.

5. Taklid Devri ki, Bu devirde taklide sürükleyen hocaya saygı, mezheplere bağlı olan fakihlerin kadı tayin edilmesi, mezhei görüşlerin hüküm şeklinde tedvin edilmesi, kendine

güvenin azalması, belli başlı mezheblere devlet tahsisi, idarecilerin bazı mezhepleri desteklemesi gibi sebeplerin varlığından söz edilebilir.

6. Duraklama devri ki, metinin şerh, haşiye ve özet mahiyetinde kitap yazma faaliyetlerinden söz edebiliriz.

7. Kanunlaştırma Devri ki, bu devir, 1851 maddelik Mecelle'nin tedvin edilmeğe başlandığı hicri 1286 yılından başlar, 1926 yılına kadar devam eder. ve

8. Uyanış devri ki, çağımızın dönemidir diyebilmemiz mümkündür.

-

Yararlanılan Kaynaklar

[1] Büyük Haydar Efendi: 9; Hamidullah, "İslam Hukukunun Kaynaklarına Dair Yeni Bir Tetkik" ter: B. Davran, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1953, c.1, sayı: 1-4, s.64.

[2] Vehbe Zuhayli, Fıkıh Usulü, Risale Yayınları: 12.

[3] Zekiyyüddin Şaban, İslam Hukuk İlminin Esasları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 27.

[4] Yıldırım, Suat, Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri, s. 22-23.

[5] Gümüş, Sadreddin, Kur'ân Tefsirinin Kaynaklan, İstanbul 1990, s. 24.

[6] Yıldırım, Suat, Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri, s. 18.

[7] Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, s. 210; ve Tefsir Tarihi, FECR YAY. 2010, Ankara.

[8] Muhsin Demirci, Tefsir Usulü ve Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 270-272.

---

[1] Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yayınları, 2012, s. 49.

[2] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr yay., Ankara, 2010, s., 31.tr

[3] Cerrahoğlu, s., 31.

[4] Muhsin Demirci, Tefsir Tarihi, İfav yay., 2010, s. 59.

[5] Maide, 16/44.

[6] Demirci, s. 69.

[7] Kurtubi, el- Cami, I, 39.

[8] Demirci, s. 91.

[9] Demirci, s.93-96.

[10] Muaz hadisinde açıklandığı gibi..

[11] Zekiyyüddin Şa'ban*, usül'l-fıkhu'l-islami*, ter. İbrahim Dafi dönmez, Türkiye Diy Vakfı yay. Ankara 2012, s.28

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Tarih ve Usuller Hülasası *20.05.2015*

MUKAYESELİ TARİHLER/USULLER KIRAATİ HÜLASASI *20.05.2015*

Adı ve Soyadı: ALİ AKKUŞ

Öğrenci No: 14922706 (DOKTORA)

Dönem: 2014/2015 BAHAR DÖNEMİ

Konu: **ESBAB-I NÜZUL II-6.ÖDEV**

Hadis fıkıh, tefsir ve kelam oluşum ve gelişim süreçlerinde birbirlerini etkileyerek, siyasi ekonomik ve toplumsal alanlarda, karşılıklı etki-tepki kuralına göre ilerlemiş gelişmiş, kendilerini oluştururken de toplumun dünya görüşünün ve kültürel yapısının temel taşları olmuşlardır.

Bu bilimler içsel gelişmelerinden daha çok karşılıklı etkileşim yoluyla gelişmişler, iç ve dış faktörlerden etkilenmişlerdir. Zamanın ve coğrafyanın getirdiği siyasi ve sosyo-kültürel ortam ve çevrelerin kültürlerinin etkisi ve baskısı altında kalmışlar, ancak kendilerine özgün bir yol ve üslubu oluşturmayı başarmışlardır. Bu zor ve çetin mücadeleden güçlenerek çıkmışlardır. Temel ilimlerin bu serüvenini değişik bakış açıları ile irdelemek mümkündür.

1. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ:

Hz. Peygamber dönemi vahyin iniş süreci olarak algılanmalıdır. Bu döneme nüzul dönemi diyebiliriz. Bu dönemde yine sahabeler vardır fakat ağırlık Hz. Peygamber üzerindedir. Bu nedenle Peygamber dönemi olarak adlandırabiliriz.

Dönemin Özelliği bütün İslam bilimlerinin *başlangıç ve doğuş dönemi* olmasıdır. İlimlerin kaynağı da doğal olarak Kuran ve Hz. Peygamber olmuştur. Dönemin bilgi saklama şekli *HIFZ* idi Sadece kuran bu dönemde yazılmıştır. Hz. Peygamberin hadisleri kuranla karışmaması için çok fazla yazıya geçirilmemiştir. Ancak bazı sahabeler bu dönemde Hz. Peygamberden hadis yazmışlardır.

Öncelikle kuran Müslümanları ilme ve tartışmaya davet etmiştir. Sağlam bilgiye dayanmayı tavsiye ediyor ve bilgiyi en önemli güç kabul ediyordu. Peygambere ve Müslümanlara kendisini anlamasını ve düşünmesini emretmiştir. Kuran kendini açıklıyordu. Arap dili ve kurallarını çok incelikli olarak kullanmış belağatın ve söz sanatının en üstün örneklerini vermiştir. Bazen bir kelimeyi aynı ayet içinde, bazen başka bir ayette ve bazen

başka bir sure içinde açıklamıştır. (Cerrahoğlu…) Kendini mücmel mufassal, mutlak, mukayyet, umum – husus olarak ortaya koymuştur. Böylece kuran bütün İslami bilimlerin birinci kaynağı olmuştur.

İkinci olarak Hz. Peygamber kuranın gaye ve amaçlarını en iyi anlamış ve bize açıklamıştır. Kuranı en iyi anlayanın onu ilk alanın olacağında hiç şüphemiz yoktur. Çünkü Hz. Peygamber vahyi alabilecek bir ruhsal yükselişe varmış, miraçta ise bu yükseliş zirveye ulaşmıştır. Burada yaratılışın ve yaratıcının en yüksek sırlarını müşahede etmiştir. Hz. Peygamber sahabenin anlamadığı, kuranın garip ve müşkil kelimelerini de açıklamıştır.

Ancak âlimler peygamberin kuranın tamamını tefsir ettiği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Suyuti ve Gazali tamamını tefsir etmedi demişlerdir. Taberi ise çok azını tefsir etmiş olmasına sıcak bakmaz. (Tarih içinde tefsir ve tefsir ilimleri) İbni Haldunda Mukaddimesinde sahabenin kuranın anlaşılmayan kelimelerini peygambere sorarak öğrendiklerini nakleder, ama kuranın tümünü tefsir ettiğinden bahsetmez. (A.Nedim Serinsu)

Yine Hz. Peygamberin sağlığında hadisler kısmen yazıya geçirilmiştir. Bazı sahabeler hadis yazıyorlardı. **Veda hutbesi** de kayda geçmiştir. Ayrıca Medine anlaşması, Yemene gönderilen vergi düzenlemesi, Hudeybiye Anlaşması, davet mektupları vs.. *yazıya geçmiştir*. Hz. Peygamberin mescitte düzenlediği sohbetler de bazen yazıya aktarılıyordu. (Hadis Tarihine Genel Bakış) . Sab b. El Ubade el Ensari, Abdullah b. Ebi Evfa, Semume b.Cundap, Cebin b.Abdullah Hz. Peygamberden izin alarak hadis yazmışlardır. (İslam Bilimlerinde Yöntem) Aslında Hz. Peygamber ilmi kaydetmeyi(**yazı**=**kitabe**) tavsiye etmiş ve hatta ilim için seyahati bile teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber insanlar içerisinde çıkan olaylarda hüküm veriyordu. Yani yargı görevini de yerine getiriyordu. Ayrıca komutan ve bir devlet başkanı olarak ta çeşitli uygulamalarda bulunuyordu.

Hz. Peygamber devrini daha derinden incelediğimizde bu dönemin nüzul dönemi olduğunu ve bunun *ayrıcalıklı* bir dönem olduğunu anlayabiliriz. Bu dönem **İslam Dünya Görüşünün** oluşturulduğu dönemdir. Kuran olaylara doğrudan müdahele ederek iniyordu. Dolayısı ile bir pratik dönem idi. İlimler FIKIH, TEFSİR, HADİS, KELAM vs diye henüz ayrışmamıştı. Bilgi ve dolayısı ile DÜNYA GÖRÜŞÜ bir BÜTÜN halinde işliyordu. İLİM denince genel bilgi anlaşılıyordu.

Kısacası nüzul döneminde İLİM kavramı branşlara ayrışmamış ve bütün idi. Bu nedenle kuranın ***DÜNYA GÖRÜŞÜ***'de bütün Olarak ve canlı olarak zihinlerde yaşıyordu. Sonraki devirlerde ortaya çıkan ilimler bu dünya görüşünün ayrışması ve parçalanması sonucunda oluşmuştur.

2. SAHABE DÖNEMİ:

Aslında sahabe dönemi Hz. Peygamber dönemi ile başlar küçük sahabelerin vefatı ile biter. Bu dönemi peygamber dönemi ile ayırmak oldukça güçtür.

İslam tarihinde sonraki yıllarda Kelam, Fıkıh, Hadis, Tefsir dallarındaki ekollere dönüşen ayrılıkların hepsinin temelinde bu dönemdeki **SİYASİ** ayrılıklar ve fırkaların rolü vardır.

Hz. Osman ve Hz. Ali dönemindeki çatışmaların temelinde ise Güneyli ve Kuzeyli Arap kabilelerinin çekişmesi vardı. (İslam, Fazlurrahman) Yani Araplar İslam'ın kaldırdığı kabile asabiyetini kılık değiştirmiş bir şekilde yeniden ortaya çıkardılar. Siyasi kutuplaşmanın temelinde yatan en derin etki bu idi.

Sahabeler Hz. Peygamber ile nüzul ortamını canlı yaşamışlardı. Bu nedenle Kuranın genel bütünlüğünü, sünnetin amaç ve gayelerini çok iyi kavramışlardı. Sahabe Peygamberin müridi idi. Onun söz ve davranışlarını aynen özümsediler. Peygamberin sözü ve davranışı sahabenin sözü ve davranışından ayırt edilmez hale geldi. Bu nedenle hadislerin Hz. Peygambere dayanmasına gerek yoktu. ***İsnad zinciri de zaten sahabede son bulmuştur***. **Sahabe sünneti yorumlamıştır**.

Bu dönemde peygamber dönemi gibi ilimler ayrışmamış, **bütüncül** bir haldeydi. Bu nedenle sahabeler de Kuran ve Sünneti canlı ve bütüncül yaşamışlar ve Tabiinlere aktarmışlardır. Sahabe sünnetin ***GENEL İLKE*** ve amaçlarına göre içtihat ediyordu. Sünnet, sahabeler tarafından yorumlandı. İçtihat ve icmaları ile gelişti ve büyüdü. Yöntemleri Kuran bütünlüğü ve Hz. Peygamberin örnek davranışlarının genel amaç ve gayeleri ile kendi *rey ve içtihatları* idi. Bu durum şifahi ve yaşantısal idi. Bu nedenle ilimler tedvin edilme gereği duyulmadı**. Hıfz** ağırlıklı idi. Hatta genel kanı kitabete (yazı) karşı idi. *"İlim öğretimle olur, kaydetmekle değil, sözlü olur yazı ile değil*" lafı (Kuran ve Bağlam, A.Nedim Serinsu) genel kanaati de ifade etmektedir. Çünkü yazıya güven yoktu. Yazı değiştirilebilirdi. Ancak zihinlerdeki hıfzedilen ilim değiştirilemezdi. Zaten bu dönemde Arap dili ve kuralları gelişmiş değildi. Bu dönemde İLİM kavramı kuran ve sünnetin ilkelerinin içtihadi yolla kullanılmasını ifade ediyordu. Bir anlamda *İCMA ile eş* anlamlı idi. Sahabe sünneti Hz.

Peygamberin sözleri ve davranışlarından almıştır. Sözlerine hadis denmesi daha sonraki dönemlerde daha belirgin hale gelir. Kuran dışında çok fazla yazıya geçen bir ilim yoktu. Ancak bazı sahabeler Hz Peygamberden *izin alarak hadis yazdılar*. Mesela sad b. El Ubade el Ensari, Abdullah b. Ebi Evfa. Cabi b. Adullah bunlardandır. Hz Ebu Bekir ve Hz Ömer hadis yazmazlar, hatta Hz.Ömer Ebu Hüreyreyi çok hadis söylediği için dayak attırır. Hadis nakli ve yazımı son iki halife döneminde daha çok artar. Sahabelerden çok hadis rivayet edene MUKSİRUN (bunlar yedi sahabedir) az hadis rivayet edene MUKİLLUN denir. Ali b.Ebi Talip (v.45), Ebu Hüreyre(v.59), Abdullah b.Abbas, Abdullah ibni Ömer (v.74), Hz.Aişe gibi sahabelerden yoğun hadis rivayeti yapılır. Sahbenin ne kadar hadis yazıya geçtiği belli değildir.

İbni Hacer 'El Babe' sinde 1230 kişiden, İbnül Esir 'Üsdül Babe' adlı eserinde 755 sahabi olan hadis ravisinden bahseder. Ancak aslolan sahabenin yazmış olduğu **SAHİFELER** olduğunu kabul etmektir. Hıfza değer verildiği kitabetin yerildiği bir ortamda fazla hadis yazılmış olmasını beklemek çok doğru bir düşünce değildir. Yine bu dönemde sahabeler fethedilen yeni coğrafyalara yerleşmişler ve burada ilim merkezleri kurmuşlardır. Bu ilim merkezlerinden **MEVALİ** denen İslam âlimleri yetişmiştir. KUFEDE Abdullah b.Mesud yerleşti ve dersler verdi. Hz.Ali Irakı devlet merkezi yapınca kendisi de buraya yerleşti. BASRADA Ebu Musa el-Eşari, FİLİSTİNDE Muaz b.Cebel yerleşmiş ve ilim ve hadisi öğretmişlerdir. Sahabeler hadisi de sünneti anlamak için kullanmışlardır. Bu anlamda hadiste sünnetin bir parçası idi. Önemli olan sünnetin gaye ve hedeflerini anlamak ilkelerini kavramak idi. Yine bu açıdan HİDİS-KAVL-FİİL-FITRAT kavramları da sünnet anlamında kullanılır.

Nüzul döneminde Kuranda yasamayla ilgili çok az ayet inmiştir. Bu nedenle yasama ve yargı (FIKIH) daha çok sünnet ile gelişmiştir. Peygamber (AS) ve Sahabe ayetin nüzul sebeplerini ve illetini çok iyi kavrayarak yeni yorumlar yaptılar. Özellikle Medine döneminde, ehli kitap, savaş, aile, miras…. İle ilgili konuları peygamberin uygulamaları ve sahabe ile istişareleri ile geliştirip bir model olarak ortaya kondu. Buradaki yöntem önemlidir. İçtihat da ***TEDRİCİLİK*** esas idi ve KOLAYLIK, HAFİFLİK, birey ve toplum MASLAHATI, ADALETİN gerçekleştirilmesi gibi hedef ve sonuçlara bakılırdı. Yasamanın genel amacı bunlar idi. Sahabeler Hz. Peygamberden sonra da alışık oldukları bu yöntemi kullandılar ve yeni sorunlara yeni çözümler getirdiler yasama ve yargıyı geliştirip büyüttüler. Sahabeler içtihatları REY olarak algıladılar. Ancak bu reylerde çok fazla ihtilaf yoktu. Çünkü sahabenin büyükleri ve fakihleri Medine'de oturuyorlardı ve Şura ile karar veriyorlardı. Bu sahabe icmasını kolaylaştırıyordu. Coğrafya henüz dar olduğundan yeni olaylar denilen ***nevazil*** çok fazla değildi. Sadece sorun çıkınca ortaya görüşler koyuyor, tartışılıyor ve icmaya varılıyordu. Bu içtihat yönteminde iki şekil vardı. Birincisi, *ittihadül icma*: istişare ve fikir birliği ile yapılıyordu. Bu görüşlerin temelinde de yine maslahat, istihsan, adalet, kolaylık yöntemi göz önünde bulunduruluyor ve Kıyas yöntemi ile içtihat ediliyordu. Dinin ruhuna aykırı olan ve ihtiyaca cevap vermeyen görüşler (rey ve içtihatlar) kabul görmüyordu ve duruma göre değiştirilerek yorumlanıyordu. Mesela Hz. Ömerin savaş hukuku ile ilgili olarak, ganimet topraklarının (fethedilen yerlerde) özellikle Irak fethedilince, peygamberimizin uygulamasının zıttı olarak savaşan askerlere dağıtmaması, bu tür içtihatların en güzel örneklerindendir. Hz. Ömer burada zamanın ihtiyacı olarak *sosyal-adaletin sağlanması* için bu içtihadı yapmıştır. Yine ceza hukuku ile ilgili olarak kıtlık zamanında had cezasını (sopa ve el kesme) kaldırır. Sosyal yasama ve aile hukuku ile ilgili olarak, ümm-ü veled denen çocuğu olmuş cariyelerin satışını yasaklar. Hâlbuki Hz. Peygamber zamanında bunların satışına izin verilmiştir. Hz.Ömerin buradaki tutumu, cariyeler çoğalınca ve toplumda annesiz ve babasız çocukların sayısı artınca *sosyal adaletin sağlanması* amacını taşıyordu. Yine aynı tutum ve davranışı Hz. Âli'nin içki cezasını ağırlaştırıp iftira cezası ile de birleştirmesi olayında da görüyoruz. Bu dönemde REY ile verilen görüşlerin temelinde ***KIYAS***olduğunu söylenebilir. ***Kıyas, açıkça*** *bilinen bir olaydan, açıkça bilinmeyen bir olaya doğru yapılan tümdengelimsel bir çıkarım idi.* Buna *ilkesel benzetme* deniyordu ve bu benzerlik ***İLLET*** ile tanımlanıyordu. Söz kalıbı olarak "*fikrimi ortaya koyuyorum, düşünüyorum*" şeklinde ifade ediliyordu bu yöntemi kullananlara daha sonraki devirlerde **Ehli Rey** deneceğini göreceğiz.

Kuran, sahabenin fıkıhta ve sünneti anlamada en temel kaynağı idi. Hz. Ebu Bekir döneminde *cem* edilir (toplanır),Hz. Osman döneminde *çoğaltılır*, diğer resmi olmayan Mushaflar imha edilir. Hz. Ali döneminde noktalama işaretleri ve *harekelemeler*yapılır. Sahabe döneminde kuran kendi müşahedeleri, bilgi birikimleri ve kavrayışlarına göre yorumlandı. Kuranın iniş amacını, sebebini, kimin için ve nerede hangi olay için indiğini çok iyi biliyorlardı. Bu nedenle sahabenin bize sunmuş olduğu sosyo-kültür, tarih ve siyasi arka plan tefsir için çok önemidir. (Kuran ilimleri ve Hadis) Hz. Peygamberin vefatından sonra sahabeler *a)Kuran b) Hz. Peygamber c)Ehli Kitap (Hıristiyan ve Yahudiler) d) Arap dili ve edebiyatı e) Kendi içtihat ve reyleri ile kuranı açıkladılar.* Kavrayışları farklı olan sahabeler farklı yöntemleri de oluşturdular. (Fecrül İslam, Ahmet Emin)

Medinede: Ubey b.Kaab---Rivayet ekolü

Mekkede: İbni Abbas--- Rey ve Rivayet ekolü (Arap dilini çok kullanmıştır)

Irakta: Abdullah b. Mesud---Rey ekolünün temsilcileri oldular.

Tefsir konusunda da sahabeler fıkıh ve sünnette olduğu gibi davrandılar. Sünnetin genel ilkelerini bildikleri için kuranın genel mantığını kavramışlardı. Zaten nüzul ortamı bilgisinin de canlı şahitleri idiler. Bu nedenle kuranı kendi reyleri ile açıkladılar. Bazen talebelerinin sorularına cevap verdiler. Bu açıklamalarında ayetlerin zahiri ve mecazi manalarını kullandılar. (Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi). Ancak sahabe kuranı tamamen tefsir edememiştir. Onlar genelde yaşanan sorunlar neticesinde açıklamaya gittiler. Zaten sahabenin sünneti yorumlaması, fıkhi bir görüş belirtmemesi veya herhangi bir olayla ilgili olarak fetva vermesi ve yasama yapması *kuranın genel bir yorumu olarak değerlendirilebilir*. Bu dönemde sahabeler kuran üzerinde imtiyaz sahibi olmuştur. Hz.Ali (v.40), Ebu Musa El Eşari(v.44),Ubeyd b. Kaab(v.19), Abdullah İbni Abbas (v.68) Abdullah İbni Mesud (v.32), Zeyd b. Sabit (v.45), Hz.Aişe (v.59), Abdullah İbni Ömer (v.73) Amr b. El As(v.63), Enes b. Malik (v.41) bunların başlıca önde gelen isimleridir.

3. TABİİN DÖNEMİ

Tabiin dönemi İslami fetihlerin çok arttığı, İslam topraklarının ve coğrafyasının çok genişlediği bir dönemdir. Coğrafyanın genişlemesi ile birlikte Müslümanlar yeni kültür ve inanışlar ile karşılaşmışlardır. Bunlar beraberlerinde yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. İslam'ın kendi içindeki fırkalar da kendi kelami, siyasi ve fıkhi düşüncelerini oluşturmaya başlamışlardır. Emevilerin dönemini kapayan tabiin dönemi, Emevilerin baskı rejiminin sonucu saltanata geçilmesinin yaşandığı bir dönemdir. Başkent Şam yapılır. Devlet idaresine müşavirler atanır. Bunlar kuran ve sünneti yorumlarlar.

İslam coğrafyası genişleyince, önceki küçük İslam devleti devasa boyutlara ulaşmış ve bünyesine gayri Müslim birçok unsur ve kültür katılmıştır. Her yere bilgi ve bilim aktarılamıyordu. Bütün coğrafyayı bir yönetimde birleştirmek ve iyi yönetmek çok zordu. Araplar kendilerini idareci olarak gördükleri için ilimle uğraşmazlar. Bu dönemde ilimle Arap olmayan uzak bölgelerdeki, çoğunluğu köle olan insanlar ilgilendiler. Bunlara İslam tarihinde **MEVALİ** denir.(Mukaddime 3-179) Mevali ilim ve bilgiyi savaş sebebiyle gidip yerleşen sahabeden almışlardır. İkrime, Ata, Said b. Cübeyr, Mücahid, Katade bu mevaliden idiler. (İ.Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi), İslam tarihinde gelecek nesillere de yön verenle bu mevaliler oldu.

Tabiiler tefsiri sahabeden öğrenirler. Ancak kendi toplumlarının kültürünü tam olarak bırakamazlar. Bu nedenle dönemin toplumsal şartları tabiin tefsirinde etkili olmuştur.

Yöntem olarak, önce kuranı araştırırlar, sonra sünnete ve sahabe sözlerine bakarlar, bunlarda bulamazlarsa Arap dilini de kullanarak REY ile içtihat ederlerdi. Reylerinde toplumsal bağlam etkili olur. Bunun olumsuz yönleri de ortaya çıkarmıştır. Mesela **İSRAİLİYAT** rivayetleri bu dönemde çok etkili olmuştur. Sahabeler İsrailiyatı çok sınırlı kullandılar, ancak tabiin döneminde İsraliyyatın *hem konusu hem de sayısı çok fazla artmıştır*. (İ.Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi)

Ayrıca tabiin döneminde fitne ve karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde tefsir rivayetleri de kontrolsüz olarak genişlemiştir. Bu nedenle **TEDVİN** hareketleri başlamıştır. **Tabiin müfessirleri aynı zamanda hadisçi ve fıkıhçı idiler**. İlmi de sahabeden almışlardı. Sahabeden hadis, fıkıh ve tefsiri birlikte okumuşlardır. Aşağıdaki üç büyük ekol tefsire yön vermişlerdir.

MEKKEDE: İbni Abbas

- Said b. Cübeyr (v.95)
- Mücahid (v.103)
- İkrime (v.105)
- Tavus (v. 106)

MEDİNE: Ubey b. Kaab

- Ebul Aliye (v.90)
- Kabel Kurazi (v.119)
- Zeyd b. Eslem (v.136)

IRAK: Abdullah b. Mesud

- Alkame (v.62)
- Katade (v.117)
- Hasan El-Basri (v.116)
- İbrahim en-Nehai (v.91)
- Mesruk b. El-Ecda (v.63)
- El-Hemadani (v.90)

Yukarıda belirtilen tabiin müfessirleri **tedvin hareketinin başlatıcısı** olmuşlardır. Hocaları olan sahabelerden öğrendikleri ilim ve tefsiri yazıya geçirmeye çalışmışlardır. Bu açıdan tefsirin tedvini hadis tedvininden önce başlar. Hatta ilk tedvin edilen ilim tefsirdir. (kuran ve Bağlam, Ah. Nedim Serinsu). Tefsir tedvini ihtiyaca binaen başlamıştır. Bu dönemdeki olumsuz gelişmeler, Abbasi yönetimin desteği, ilimlerin artık yazıya geçilmesi, ***bütün ilimler de bir tedvin hareketini zorunlu olarak başlatır***. Çünkü ilim artık Medine'de küçük bir çevrede ve şifahi değildi, çok geniş coğrafyalarda özelikle Arap olmaya mevaliler tarafından öğreniliyor ve öğretiliyordu. En önemli hususlardan birisi de tefsir ve diğer ilimlerde bölünmeler, ***gruplaşmalar ve mezhepleşmeler*** başlamıştı. Sahabe devrindeki ittifak artık yerini ihtilaflara bırakmıştı. Bu nedenle her ekol kendi görüşlerini ortaya koyabilmek için tedvin hareketine başlamıştır. Ayrıca yeni bölgelerde, sorulan sorulara cevap vermek için tabiler ayetlerin detaylarına inmeye başladılar. İsrailiyyat rivayetleri bu boşluğu çok iyi bir şekilde doldurmuştur. ***Sahabe ve tabiinden yapılan rivayetler tefsir ilmi olarak anılmıştır***. Bu rivayetlerde bulunmayan konular ortamın ilim kültür ve şartlarına uygun olarak çözümlenmiştir. Bununla birlikte tefsir anlayışı da değişir. Sahabenin gerekli gördüğü yerde kuran ayetlerini açıklama yöntemi, ***bütüncül bir kuran anlayışına kendini bırakmıştır.*** Bu aynı zamanda tabiindeki zihniyet değişikliğinin de bir göstergesidir. Çünkü sahabe zamanındaki canlı ve bütüncül dünya görüşü artık kalmamıştır. Ekoller bu dünya görüşünü *parçalamışlardır.* Bu nedenle her ekol kendi içinde bütüncül bir kuran anlayışı geliştirme ihtiyacı duymuşlardır. Mesela Medine ekolü Rivayet ağırlıklı bir yöntem kullanmış ve bunun dışına çıkmamıştır. Ancak Irak gibi uzak bölgelerde müfessirler REY yöntemini tercih etmişlerdir. Çünkü yeni sorunlarla başa çıkmanın başka bir yolu da yoktu. Her ekol kendi yöntemi ve görüşleri için müstakil tefsir kitapları oluşturur. Ancak kuranın tam (bütün) bir tefsiri henüz yazılmamıştır. Bu dönemde yazılan tefsirler tartışılan konular üzerinde yoğunlaştığı için daha çok **SORUNLAR TEFSİRİ** olarak adlandırılabilir.

Tefsir ilminde yaşanan olaylar aynı şekilde **FIKIH** ilminde de yaşanmıştır. Dönemin sosyal ve siyasi olayları aynı tarzda ve çizgide fıkhı da etkilemiştir.

Bu dönemde kendilerini oluşturan fırkalar (Harici, Şia..) kendi fıkıh sistemlerini de oluşturmaya başladılar. Bunlara tepki olarak ehlisünnet adı altındaki grup kendi içinde hem sistemleşmeye gitmiş ve hem de **ehli Hadis ve ehli Rey** grubu olarak kutuplaşmaya başlamıştır. Devlet yönetiminde şura iptal edildiği için de, iktidar hangi grubu desteklemişse o grup ön plana çıkmıştır. Bu da gruplar arsındaki gerginliği ve çatışmayı artırmıştır. Bu dönemin en hâkim unsurları Mevali fakihlerdi. Uzak bölgelerde yetişen bu âlimler Rey ile hükmederler. Hadise çok fazla dikkat etmezler ancak sünnete itibar ederlerdi. Bunun sebebi bu dönemde *UYDURMA* hadislerin ortaya çıkmasıdır. ***Bu nedenle hadis fıkhın güvenilir bir kaynağı olarak görülmemiştir***. Ehli hadis ise hadise (rivayetlere) bağlı kalmış daha sonraki dönemlerde devam edecek olan hadis hareketini başlatmışlardır.

Dönemin en önemli iki ekolü:

1- Medine ekolü (Ehli Hadis): Hz.Aişe, Abdullah b.Ömer;

- Said el Müseyyib başkanlığında yedi Medine imamı

2- Kufe ekolü (Ehli Rey): Hz.Ali, Abdullah İbni Mesud, Musal el-Eşari;

- Alkame, İbrahim Nehai, Said b.Cubeyr, Mesruk

Daha öncede belirtildiği gibi fitneden sonra (Sıffın- Cemel savaşları, hakem olayı) fırkalar ortaya çıkar ve gelişmelerini bu dönemde sürdürürler. Tabiin döneminin göze çarpan en önemli olayı şüphesiz ***HADİS UYDURMACILIĞI*** dır. Bahsedilen bu fırkalar kendi taraftarlarını haklı çıkarmak ve görüşlerini ispat etmek için hadis uydurmaya başlarlar. Hadis erbabı da bu yıkımın önüne geçebilmek için *İSNAD* tenkidini başlatır,

cerh ve tadil yöntemini geliştirir. Böylece hadisler senedleriyle birlikte toplanıp yazıya geçirilmeye başlanır. Fıkıh ve tefsirde olduğu gibi hadisçilerde **TEDVİN** dönemini başlatarak ilim mirasını korumaya çalışmışlardır.

Bu dönemin önemli muhaddisleri tefsirdeki silsilenin aynısıdır. Said b.Cübeyr, Said el-Müseyyeb, Katade, Ata, Sihab ez-Zuhri, İbni İshak, Hasan Basri, İbrahim en-Nehai, Evzai vs. dir. Bu âlimler sahabeden **hadis, tefsir, fıkıh, kelam tedris ettikleri** için hepsinin kuşaklara aktarımında kavşak noktası olmuşlardır.

Bu dönemin en etkin kutuplaşması **Rey ve Hadis** eksenli tartışmalardır. Özellikle fıkıh alanında, daha önce belirtilen Rey ehli ve hadis ehli arasındaki tartışmalar kitaplar kaleme alınarak daha sonraki asırlarda da devam etmiştir.

Yine bu dönemde gelişen çok önemli bir olay da ***hadis tedvininin devlet eliyle RESMİ OLARAK*** başlatılmasıdır. Emevi halifesi Ömer b. Abdulaziz (v.101) ilk kez devlet eli ile hadis yazılımını başlatır ve bunun için bir genelge yayınlayarak valilere gönderir. Dönemin ünlü hadisçisi ZÜHRİ (v.124) yi hadis yazımı ve tedvini için *resmi olarak* görevlendirir. Bu nedenle İmam Zuhri tarihte ilk hadis tedvini yapan kişi olarak geçer. Ömer bin Abdulazizin hadis tedvini başlatmasının birkaç sebebi vardır. Birincisi; hadis âlimleri ölmüştü ve ilim yok olmaya başlamıştı. İkincisi; sahih hadislerin yerini uydurma hadisler ve batıl fikirler doldurmaya başlamıştı. Üçüncüsü; kaderiye fırkasına karşı çok şiddetli mücadele başlamıştı ve hadisler bu mücadelenin baş aktörleri idi. Zühri bunun için "er-redd ale'l mutezile" risalesini yazar. Mutezilenin/ kaderiyenin aşırı akılcılığı yıpratılmaya ve Emevi saltanatına karşı muhalefeti bastırılmaya çalışılır. Dördüncüsü; fakihler kıyas ile hükmettikleri için bu konuda çok sayıda fetva ortaya çıkmıştı. Fakihler ise genel bir metod ortaya koyamamışlardı. Bu nedenle hukuk sisteminde karışıklıklar ortaya çıkmıştı. Bu olumsuzluğu kaldırmak ve *hukukun birliğini* tesis etmek istemişti. Beşincisi; hukuktaki (fıkıh) düzensizlik devlet yapısına da yansıyordu. Devlette kanun ve uygulamalarda düzensizlik ve bölgelere göre farklılıklar baş göstermişti. Bu durumu düzenleyip yasal bir birliği (bir nevi anayasa) oluşturmak düşüncesi ile hareket etmiştir. Çünkü bu dönemde devlet yasama yapmıyordu. Yasama işi bireysel çalışan veya devletin görevlendirdiği fakihlerin yetkisindeydi. Devlet genelde yürütme işine bakıyordu.

4. **İMAM ŞAFİ'YE KADAR OLAN DÖNEM:**

Bu döneme biz MÜÇTEHİT İmamlar dönemi de diyebiliriz. Bu dönem siyasi olarak Abbasiler dönemidir. Abbasilerin yumuşak tavırları ilim adamları ve devletin arasını iyileştirir ve devletin desteği ve teşviki ile **TASNİF** dönemi başlar ve gelişir. Fıkıhta üç büyük mezhep oluşur ve sistemleşir. Hadisçiler fıkıhtaki ehli rey ekolüne karşı tepki ve reaksiyon olarak kendi fıkıhlarını, yine fıkıhçıların tasnifini ve bablarını aynen taklit etmek üzere oluşturmaya başlarlar. Bu dönemde yabancı düşünce ve felsefeler İslam dünyasını karıştırmaya başlar. Mecusiler ve Maniheizm bu konuda çok ileri gider, geniş bir kamuoyu oluşturur ve Abbasi devletinin dolayısı ile İslam dininin varlığını tehdit eder bir duruma gelir. Bunlara ZINDIKLAR denir. Zındıklar ile kendi yöntemlerinde mücadeleyi MUTEZİLE kelamcıları yapar. Akli yöntemi kullanarak karşı hareket başlatırlar. Ancak daha sonra kendileri de Akli fıkıh ve sünnet anlayışını geliştirirler. Hatta sünneti inkâr eder konuma gelirler. Ehli hadis mutezileye de saldırır ve çok çetin bir mücadeleye girişir. *Dolayısı ile bu dönem ehli hadisin (HADİSÇİLERİN), EHLİ REY (fıkıhçılar) ve kelamcılar (MUTEZİLE) ile mücadele ve reaksiyon dönemidir*. Bu nedenle ilimlerdeki TASNİF hareketi; öncelikle İslam dışı akımlarla mücadele, ikinci olarak ta – hadisçilerin-fıkıhçılar ve kelamcılar ve de tefsirciler ile olan mücadelesinin bir açılımıdır. Hadisçiler bu tasnif işini belirtilen sebepten dolayı "imana hizmet" olarak görürler.

Tasnif işlemini sürdürenler MEVALİLER olmuştur. Çünkü Araplar yazıda ve gramerde çok geri kalmışlardır. Araplar kitabeti Fars ve Rumlardan öğrenirler. Bu nedenle tasnif işlemi uzak merkezlerdeki Mevalilerce yürütülür. Medine'de ilk tasnif işini yapan İBNİ CÜREYC (80-150) in bile Rum asıllı olduğu ve isminin Rumca GEORGES den gelmesi çok ilginçtir. İbni Cüreycden başka tasnif işlemini yürütenlerde olmuştur. Ancak genelde ilk hadis tasnif edenin İbni Cüreyc olduğu kabul görmüştür. Ayrıca İmam Malik (v.179) MUVATTA yazımı başlatılır. Bitirince halife 4000 dinar verir. İmam Malik MUVATTA yı bablara ayırır. Konulara göre tasnif eder. Tasnif dönemini iki ölümde inceleye biliriz.

a) Tebvib: konulara bölme b) Tasnif: Sınıflandırma

Hadisi ilk tebvib edenler yani ilk BAB'çılar; Rabi b. Es-Sabih (v.160) ve Said b. Ebi Arabi (v.156) dir. İlk hadis tasnifçisi ise ibni Cüreyc (80-150) dir.

Bablar konulara göre toplandıktan sonra tasnif işlemi kendiliğinden ve doğal olarak gelir. Çünkü malzeme bu bablarda toplanmıştır ancak karışıktır ve kullanışsızdır. Tasnifçile malzemeyi sadece düzenler, sistemleştirir ve kullanışlı hale getirir.

Hadisçiler tasnifi 1- RAVİ'lere göre 2- KONULARINA göre yapmışlardır. Bu bağlamda ibni cüreyc, kitabu s-Sünen, kitab ul menasık ve kitabut- tefsiri kaleme alır. Bu dönemde yazılan ilk kitaplar,

1- Camii – mamur b. Raşid
2- Kitabul menasık – said b. Ebi Arube (Kataden, Niyet)
3- El cami – Rabi b. Hab. El BASİR dir.

Tasnif dönemi tedvin dönemine dayanır. Aslında bu iki dönem iç içedir. Bu nedenle tedvin dönemini ve ikinci kuşak tabiinleri (hadisçi olması bağlamında) şöyle belirtebiliriz.

Said el-Münebbih (v.101), ibni Şirin (v.110), el- Haccac (v.160), Malik b Enes (v.170) Ali b. Mübarek (v.189), Vaki b. El- Cerrah (v.197), İbn Uyeyne (v.189) , Abbas b. Mehdi (v.198)

Bu ikinci kuşak tabiinler tedvin hareketinin temelidir. Tasnif hareketleri bunların üzerine kurulur.

Ancak hadis tasnifinden önce FKIH çoktan tasnif edilmiştir. Fıkıh tasnifini KUFE ekolünün imamlarından İbrahim En-Nehai'nin zeki talebesi ***İmam Azam Ebu Hanife (v.150) fıkhı ilk kez sistematik hale getirip tasnif yapmış kişidir***. Daha sonra gelen hadisçiler, hadis tasnifinde Ebu Hanife'nin tasnifini ve konu bölümlemelerini **taklit** etmişlerdir. Böylece bu dönemdeki, iki fıkıh ekolü oluşmuştur. Birincisi ehli Kufe; İmam Azam Ebu Hanife, fıkıh kaynaklarını Kuran, Sünnet, İcma, Kıyas (rey) olarak belirler. Hadislere, çok aşırı derecede uydurma karıştığı için temkinli yaklaşır. Kıyas yöntemini kullanarak İÇTİHAD eder. REY ekolünün temsilcisi unvanını alır. Fıkıhta ilk kavramları ve tanıları da Ebu Hanife oluşturur. *Farz, Vacip, Sünnet, Mendup* vs kavramları tanımlar. İçtihatlarında sünnetin genel ilkelerine dayanır.

Haberi Vahitlere itibar etmez. *İSTİHSAN* kavramını geliştirir. Ve hukukun kaynaklarını koyar. En önemlisi FARAZİ hukuku geliştirir. Teorik problemler üretir ve cevaplar arar. Bu şekilde 70.000 konuda içtihat ettiği söylenir. Bu sırada hadisçilerin en ünlüsü Suriyede el Evzai (v.157) dir. Evzai fıkıhtaki Rey ekolüne eleştiriler yöneltir. Sünneti reddettiklerini söyler. Hadisiçi Evzai ve Hanefi fıkıhçıları arasında tartışılan en önemli konu **SÜNNETİN TANIMI ve fıkıh kaynakları ve yöntemidir.**İçtihat ve rey ile geliştirirler. Hadisi direk almazlar, içinde sünneti ararlar. Nebevi sünnete (Genel İlkelere) ulaşarak REY ile İÇTİHAT ederler. İmam Yusuf bu nedenle ŞAZZ hadisi reddeder. Şazz hadis genel sünnet içinde tek başına kalmış hadistir, bu nedenle itibar edilmez der. Bu ortamda İmam Malik de hadise karşı MEDİNE UGULAMASI (icması) nı savunur. Kendisi de Medine uygulamasının genel ilkelerinden hareketle REYini söyler. '*Bize göre sünnet' , 'Bizim yanımızda sünnet*' şudur gibi kalıpları kullanır. Ebu Hanife de sünnete (genel ilkelere) dayalı hür düşünce (REY) yöntemini geliştirir. Evzai'nin hadisi ezberlediğini ancak içindeki sünneti anlamadığı için, Müslümanların maslahatını bilmediğini söyler. İmamı Malikte sünneti hadise üstün tutar ve Medine uygulamasını (Medine Sünnetini) ispat için hadis ileri sürer. Ebu Yusuf ta ilk kez hadis karşıtı hadis ileri sürer. Bu anlamda Hadis ***SENTETİKTİR.*** Birden fazla sünnet olabileceği gibi, hiç sünnet olmayabilir de. Fıkıhla ilgili olabileceği gibi, tefsir ve kelamla da ilgili olabilir. Bu nedenle fakihler hadisçileri;

1- yaratıcı düşünceyi öldürmek ve 2- Uydurma Hadisler konusunda uyarırlar. Ancak Rey ehli bölgelere ve özelliklere göre içtihat ettiği için ihtilaflar ve görüş ayrılıkları artar, uygulamada düzensizlikler ve eşitsizlikler ortaya çıkar. Yabancı düşünce ve akımlar ve Mutezile ile mücadele eden **hadisçiler** fıkıhtaki Rey ekolü ile birlik ve beraberliği bozdukları, ümmeti parçaladığı ve hadisi reddettikleri için mücadeleye girişir. Ancak hadisçiler sistematik olamadıkları için fazla varlık gösteremezler. Tam bu sırada imdatlarına İMAM ŞAFİİ (v.204) yetişir.

İmam Şafi dönemi Harun Reşidin (170-193) halife olduğu dönemdir. Hem ilimler hem de devlet ALTIN AĞINI yaşar. Hadisçilerin Harun Reşit döneminde itibarı artar, mutezile kelamcıları gözden düşer. Çünkü hadis ehline halk nezdinde çok itibar ediliyordu. Hadisçiler de çok büyük bir kamuoyu oluşturdular. *Ayrıca hadisçilerin inanç ve amelde BİRLİĞİ oluşturma istekleri, devletin politikaları ile tam örtüşmüştür*. Kelamcılar gözden düşer ve hatta hapsedilir. Bu arada devletin resmi mezhebi HANİFİLİK tir. Ebu Yusuf (v.192) devletin Baş kadısı olarak atanır ve Kitab Ul-Haraç yazdırılır. Harun Reşit imam Yusuf ve İmam Maliki huzurunda tartışma yaptırır. İmam Şafiyi de Bağdat'tan kendi yanına getirir ve bu tartışmalara katar. Harun Reşit hadisçilerin gönlünü almak için halkın eğitimini onlara bırakır. Hukukun yönetimi hala fakihlerin elindedir.

İmam Şafi fıkıh (hukuk) kaynakları ve yöntemi konusunda Reyciler ile tartışır. KIYASI sınırlandırır, hadisi icmanın önüne alır. KURAN, HADİS, İCMA, KIYAS yöntemini değişmez bir sıra ile uygular. *İlke olarak Hadisin lafzına dayanmayı koyar.* İlk kez hadisi destekleyen hadis nakleder. (Fazlurrahman, Metodoloji anlayışı)

Tek ravili olsa bile hadisi İCMA ya tercih eder. ***İmam Şafi Kum da HADİSİ İLK DEFA HUKUKUN TEMELİ olarak koyar***. Sünneti donuklaştırır ve hadiste sabitler. Fazlurrahmanın dediği gibi HADİS ŞAMPİYONU olur. İstihsan ve Mesalihi Mürseleyi, Medine Halkının icmaını reddeder. Hadis rey ehline karşı zafer kazanır. Bunun sebebi Şafiinin İcmaya inanmamasıdır. ***İcmanın imkânsızlığını savunur***. Fakihler arasında icma ve ittifak yok sadece ihtilaf var diyordu. Tabiî ki Şafinin asıl amacı ehlisünnet ve'l cemaat oluşturma kampanyasının hadis temelli oluşturulmasıdır. Bunun için tek bir UNİTER (tek biçimli) bir topluma geçmesi ve BİRLİĞİN TESİSİ. Şafii şunu iddia eder: *Hadis, temeli olan RİVAYET KAYNAKLARI ile aktarılabilir*. İmam Şafi

1- Aklı sınırlar, kıyasın şartlarını belirler,
2- İcma'yı sınırlayarak zararsız bir hale getirir.
3- Sünneti hadisle sabitleyerek dondurur.

Böylece yaşayan sünneti ve hür düşünceyi yok eder. Geçici bir birlik sağlanır ama bu uzun sürmez. Şafiden sonra tartışmalar daha da derinleşerek devam eder. Bu nedenle imama Şafii bir dönüm noktası olmuştur. Er -Risalesi kendinden sonra da tartışılmıştır.

Şafi hadisçilerin (Ehli Hadis) , REY ehline karşı sözcüsü ve kurtarıcısı olmuştur. Şafii ile birlikte **FIKHUL HADİS** gelmiştir. Ancak Şafii KELAMİ konulara hiç girmemiştir. Bu boşluğu da daha sonraki hadisçiler dolduracaklar Hadisçilik konusunda çok aşırı noktalara gidecektir. *Hatta Ahmet B. Hanbel (v.241) Şafii bile kıyası kabul ettiği içi eleştirecektir.*

Bu dönemin tefsircileri de fıkhın ağırlığından dolayı Ahkâmla uğraşırlar. Fakat tefsir rivayeti kullansa da daha çok dirayet olarak gelişir. Ancak hadis kitaplarında tefsir için bablar açılır.

Özet olarak **Ebu Hanife'ye göre** *hadis*, ilk nesillerden nakledilen rivayettir ve değerlendirmeye açık, tarihi bir malzemedir. İçinde sünnet aranır.

İmam Şafiye göre *hadis* sünnettir. Sünnet olması için sübutu yeterlidir. Kabul ve itaat edilmesi zorunlu, dini bir delildir.

5. ŞAFİİ SONRASI GELİŞİM DÖNEMİ

Şafiden sonraki bu dönem hadisin gelişim dönemi olur. Ehli Rey ve Ehli Hadis çatışmaları ile mutezile ve hadisçilerin çatışmaları doruk noktaya ulaşır. Hadis kitaplarının tasnifi altın çağını yaşarken, fıkıhçılara ve kelamcılara karşı, kendi görüşlerini sistematize yapmak isteyen hadisçiler, devletin de desteğini alarak, fıkh'ul hadis ve fıkh'ul kelamı oluşturur. Böylece hadisçi bakış açısı, dünya görüşü ve paradigmasını oluştururlar. Bu hadisçi hareketi Sünni paradigmanın oluşumunu ve özellikle Ahmet İbni Hanbel ile SELEFİYYE ekolünün ortaya çıkışını sağlar. Daha sonra hadis yazımı ve hadis RIHLELERİ (seyahatleri) başlar ve Buhari, Müslim gibi şahıslar ve sünenler yazılarak Kütüb-ü Sitte Külliyatı oluşturulur. Eşari ve Maturidi kelamının sistemleşmesiyle de Sünni doktrin son şeklini alır. Bu dönemle birlikte yaratıcı faaliyet sona erer ve İslam düşünce tarihinde DURAKLAMA VE GERİLEME DÖNEMİ BAŞLAR.

Ahmet b. Hanbel Mutezile kelamını reddeder. Metod olarak KURAN ve HADİSİ ortaya koyar. *Bu bakımdan bütün mezhepleri de reddeder*. Maliki, Şafii ve Hanefileri ehli rey olarak görür ve hiç birini kabul etmez. Bunların metotlarından uzak durulmasını tavsiye eder. İmamı Şafii ve İmam Malik "rey değişkendir ve itikadi sahada kullanılmaz, ancak fıkıhta kıyas ile içtihat edilir" derler. Ahmet b. Hanbel ise "rey hiçbir sahada kullanılmaz" der. *Bu nedenle kıyası kabul eden Şafii ve Maliki eleştirir.* " Amelde bile zayıf hadis Ebu Hanifenin reyinden hayırlıdır" der.

Ahmet b. Hanbel kendi kelam, fıkıh, tefsir ve sünnet anlayışını ortaya koymak ve Selefi Paradigmayı oluşturmak için MÜSNED isimli hadis kitabını yazar. *Böylece bütün ilimleri HADİS ile çözeceğini iddia eder*. Ona göre ilim rivayettir (İLİM=RİVAYET) , DİN ise ASAR dır. Bu *nedenle Hanbel Kıyas, İstihsan, Maslahat, Medine İcmaını toptan reddeder*.

Daha önceden hadisçi rivayet eder, fakih yorumlardı. Şimdi ise hadisçi hem rivayet eder hem de yorumlar. Bu fıkhi hadis oluşumuna işaret eder. Artık fıkhın kaynağı hadistir. Ve bütün fıkıh hadis içindedir.

Ahmet b. Hanbelden sonra her ne kadar kendisi sert ve radikal bir tutum sergilese de, daha sonraki hadisçiler daha yumuşak bir tavır sergilemişlerdir. Hadis sistematiğini tamamlamışlar, isnad ve rical ilimleri ile hadis usulunu tasnif edip kullanıma sunmuşlardır.

Bu dönemde tefsir hareketleri de devam etmiştir. Ancak dönemin olaylarından tefsir de etkilenmiştir. Tartışılan konular fıkıh ve fıkıh usulü olması nedeniyle yazılan tefsir kitapları da, fıkıhla ilgili olmuştur. Böylece ***AHKÂM*** tefsirleri ortaya çıkmıştır. Birçok fıkıh ve kelamdaki tartışmalar ve suçlamalar tefsire de yansımıştır. REY eksenli tefsirler yerilmiştir. RİVAYET tefsirleri önem kazanmıştır. Rey tefsirleri de Hadisçilerin saldırısına uğramışlardır. Çünkü Tefsirde israiliyyat rivayetleri artmıştır, aktarılan hadislerin senedleri bırakılmış ve söylenmemiştir. Bu nedenle yine Ahmet b. Hanbel "*üç şeyin aslı yoktur. Tefsir, melahim ve megazi*" diyerek REY tefsirini ve hatta rivayet tefsirini kötülemiştir. Ve tefsircilere saldırmıştır. Bu konuda daha da ileri giderek Mukatil b. Süleymanın tefsirini tefsiri için " ***baştan sona kadar yalan***" demiştir. Hâlbuki Mukatil ilk tam tefsiri yazan, tefsiri ilk telif eden kişi olarak tarihe geçmiştir. İmam Şafii bile Mükatili övmüştür. Zaten Ahmet b. Hanbel Şafii bile eleştirmiş ondan hadis almamıştır. Kıyası ve Reyi kabul ettiği için Şafiyi yermiştir. *Bu selefi ekol tefsirde aklı kaldırır. Hadisi temel alır*. Mesela müteşabihler konusunda akli yorum yapmaz ve zahiri olarak da almaz. Sadece konuşmaz ve keyfiyeti bilinmez (bila- keyfe), iman etmek gereklidir" der. Sonuçta akla karşı nakli, tevile karşı taklidi, dirayete karşı rivayeti kabul ederek kendi tefsir anlayışını ortaya koyar ve hadis kitaplarında TEFSİR bölümü bab olarak ayrılır.

Şafiden sonraki bu **GELİŞİM DÖNEMİNİ** iki dönem olarak inceleyebiliriz. **Birinci dönem** buraya kadar anlatmış olduğumuz dönemdir. Bu birinci dönemde **FIKIHTA** dört mezhep oluşmuş (Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbelî) ve oluşumlarını tamamlamıştır.**TEFSİRDE**, ahkâm tefsiri dönemi başlamış ve rivayet tefsiri tasnif edilmiştir. **HADİSTE** ehli hadis paradigması oluşturulmuş, fıkh'ul hadis dönemi başlamış ve hadisin ALTIN KİTAPLARI yazılmıştır. Yani kütüb'ü- sitte külliyatı oluşmuştur. Buhari (v.194), Müslim (v.206), Ebu Davud (v.202), Tirmizi (v.209), ibni Mace (v.209), Nesai (v.205).B unlar SAHİHLER, SÜNENLER ve MÜSNEDLER adı ile anılarak hadiste ***RİVAYET DÖNEMİ KAPANMIŞTIR***.

Gelişim döneminin ikinci aşaması, Mutezileye karşı geliştiren ***kelam*** ekollerinin gelişimidir. Bu ekoller EŞARİ ve MATURİDİ ekolleridir.

İslam toplumunda siyasi fırkaların ve görüş ayrılıklarının temeli iman ve mümin tanımı ve insan iradesinin özgürlüğü gibi iki temel konudur. Bu konulardaki ayrılıklar ümmeti parçaladı. Ancak Sünni doktrin bunları bir orta yolda birleştirerek birliği yeniden sağladı. Selefi hadisçiler mutezileyi tarihten silince yeni kelami ekoller bu Sünni paradigmanın yansıtıcısı oldular. Mesela ***Hasan El-Eşari*** (v.330) Mutezili Cübbaiden ayrılarak Eşari ekolünü kurdu. *İlahi adalet* beşeri terimlerle tanımlanamaz dedi. Fiiller konusunda *KESB* nazariyesini kurdu ve kazanmayı insan iradesine bağladı. İlahi iradeyi insan özgürlüğü ile uzlaştırma konusunda, Kesb yetisini yaratan Allahtır, kazanan ve sorumlu olan insandır diyerek uzlaştırmaya gitti. İlahi sıfatlarda, sıfatlar Allahın ne aynısıdır ne de ayrısıdır dedi. Böylece TEŞBİHTEN ve aşırı TENZİHTEN kaçındı. Kuran mahlûk değil, ezeli bir sıfattır dedi. Mutezilenin Allahın iradesini sınırlandırmasını reddetti ve tabiatta da katı bir nedenselliği onaylamadı. Ahmet b. Hanbelin bu konudaki görüşünden ayrılmak istemedi ve Allahın mutlak iradesini tekrar ortaya koydu. Bu nedenle tabiatta yaratmaya ve Allahın iradesine yer açan *ATOMCU g*örüşü savundu.

İkinci ekol ***Maturidilik***, İmam Maturidi (v.333) tarafından geliştirildi. Eşariliğe çok benzer ancak bazı noktalarda ayrılır. Mesela kötü fiiller Allahın rızası değildir ve İnsan fiillerinde hürdür der. İmanın artıp eksileceğini söylerler ama fiille ortadan kalmayacağını kabul eder. Böylece fiillerin zahirini fıkha ve batınını incelemek sufizme kalır.

Bu kelam ekollerinin oluşmasından sonra Sünni görüş üçe bölünür.

Birincisi eski Medine ehlinin görüşünün devamı olan **HADİS EHLİ** görüşleri. Bunlar İmam Şafinin ZAHİR teorisini alıp benimserler. *İkincisi* Ahmet b. Hanbelin izinden gidip kelam ve Eşariyi reddederler. İbni Teymiyye bunun devam ettiricisidir. Bu radikal ruha **SELEFİYE** denir. *Üçüncüsü* Eşari ve Maturidi kelamlarının devamı olan, Gazali, Fahruddin Razi, Nesefi ile devam eden hem rey, hem de hadisi (rivayeti) kullanan grup. Bunlar **EHLİ SÜNNET KELEMCILARI** dır. Kelamcılardan sonra, Sufizm ve kelam felsefi bir boyut kazanarak devam eder. (İslam, F.Rahman)

Ehlisünnet paradigmasını kısaca şöyle değerlendirebiliriz: *1- Ayrı uçlar bir araya getirilmiştir. 2- Orta yol tespit edilir ve sıkıca sarılınılır. 3- Cemaat yok olmaktan kurtarılır. 4- Paradigma gelişince muhteşem bir sosyal denge kurulur. Ancak diğer yandan bu paradigma 1) kendini nebevi/yaşayan sünnetin tek yorumu görür ve Allahın iradesinin tek tezahürü sayar. 2-) Bu nedenle KUTSALLIK ve DEĞİŞMEZLİĞE bürünür. 3-)*

Yaşayan sünnetin yaratıcı faaliyeti ortadan kalkar. 4-) İslam Kültürü gelişmeye başladığı sırada TIKANIR 5-) Bu yüzden kurulan bu SOSYAL DENGE çok kısa ömürlü olur ve bozulmaya başlar. (Tarih Boyuna metodoloji sorunu, F.Rahman)

6. **DURAKLAMA DÖNEMİ (a-Şerhler (350-656) b- Haşiyeler (654))**

Önceki dönemde, yani **gelişim döneminde**, fıkıh alanında dört büyük mezhep oluşmuş, hadis alanında selefiye görüşü Ahmet b. Hanbel ile ortaya çıkmış ve kütüb-ü sitte yazıya geçirilerek tamamlanmış, kelam alanında mutezile ekolünün hadisçiler tarafından siyaseten ortadan kaldırılması sonucunda EŞARİ ve MATURİDİ kelam okulları oluşmuş ve sitematiğini tamamlamıştı. Böylece günümüze kadar gelecek olan SÜNNİ PARADİGMA / DÜNYA GÖRÜŞÜ son halini almıştır. Bunlardan sonraki gelişmeler ancak bu paradigmanın taklidi, açılımı veya özeti şeklinde olmuştur. Çünkü İslam düşünce sistemi paradigmanın oluşumu ile tamamlanmış, içtihat kapısı kapanmış, canlı ve dinamik olan yaşayan sünnet kalkarak yerini Hadise bırakmış ve neticede yaratıcı ve akli düşünce son bulmuştur.

Duraklama döneminde fıkıh konusunda çok fazla bir ilerleme olmaz. Sadece mezhep kavgaları başlar. Mezhep taassubunun doruğa ulaştığı bir dönem olur. Mezhep imamlarının eserleri şerh edilir. Mezheple ilgili kitaplar yazılır. İçtihat ancak mezhep içinde olur. Mutlak müçtehidin şartları öyle ağırlaştırılır ki ulaşmak neredeyse imkânsız olur. Bundan sonraki dönemler, Osmanlı da dâhil, fıkıhta okullaşma ve kurumlaşma dönemi olur. Siyasi otoriteler fıkıh okulları kurarlar. Müfti ve kadı yetiştirirler, müftüler hukuk danışmanı, kadılar ise yargıçlık görevini yaparlar. Siyasi otorite hangi mezhebi desteklerse o mezhep resmi hale gelir ve yayılır gelişir. İlk dönem olan şerhler döneminde yetişen fıkıhçılar şunlardır.

Hanefi fıkıhçıları: Kerhi (v.260), El-Cessas (v.270), Semerkandi (v.373), Cürcani (v.393), Bağdadi (v.424), seymeri(v.436), Serahsi (v.490), Bezdavi (v.400), Saffar (v.427), Kasani (v.387), Fergani (v.590), Merginani (v.543)

Maliki fıkıhçıları: El-Endülisi(v.326), Kureyşi (v.314), Abdulberr (v.380), Kayrevani (v.386), el-Ezdi (…), el-Ebheri (v.395), Mearifi (v.403), el- Maliki (v.422), el-Baki (v.484), el-Kurtubi (v. 525), el- Avfi (v.581), ibn Rüşd (v.595), es- Sadi (v.620)

Şafii fıkıhçıları: el-Harzemi (v.340), en- Nisaburi (540), Dareki (v.375), Saymari (v.286), Esfarayini(v.401), el-Maverdi (v.350), eş-Şirazi (v.476), İmamul Haremeyn el-Cüveyni (v.487), el-Gazali(v.450), el-Iraki(v.596), er-Reffii (623), en-Nevevi (651)

Zahiri Fıkıfçı: İbn Hazm

Şerh döneminin isimlerini zikrettiğimiz fıkıhçıları, fıkıhta ***taklit döneminin*** temsilcileri olmuşlardır. Bu fıkıhçılar mezhepler arası münazara ve tartışmalara çok önem verdiler. Kendi mezheplerini savundular. Ancak bu dönemin önemli bir gelişmesi usul-ü fıkıh konusunun sistemleşmesi olmuştur. Her mezhep mensubu kendi mezhep imamlarının görüşlerini iyi anlamış bunları detaylı bir şekilde izah etmiş ve imamların kitaplarını şerh etmişlerdir.

Kısaca bu dönem fıkhının özellikleri şöyledir.

1- *Taklit* ruhunun yerleşmesi,
2- Münazara ve Mücadelenin yaygınlaşması,
3- *Mezhep taassubunun* başlaması (İslam Hukuk Tarihi, M.El- Hudari)

Duraklamanın *ikinci dönemi **haşiyeler** dönemidir.* Bu dönem siyasi olarak 657 den başlayıp Türklerin iktidar olduğu ve özellikle OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN hakim olduğu dönemdir. Yedi asırdan fazla süren bu dönem âlimlerin ***TAKLİT***prensibine sımsıkı sarıldıkları bir dönemdir. Bir kaç kişi hariç mezhep içi içtihat seviyesine ulaşan bile çok azdır. Bu dönemin âlimleri mütekaddimin âlimleri ile irtibatı kesmiştir. Sadece bu dönemde yazılan kitaplar okunmuştur. Bu nedenle fıkıh gerilemiş neredeyse yok olmuştur. Fıkıhta gerilemenin iki sebebi vardır.

1- Farklı bölgelerde oturan İslam âlimleri arasındaki irtibat kopar.
2- Âlimlerin temel eserlerle (Mütekaddimin kaynaklarla) ve sonraki asırlarla irtibatları kopar.

Bu dönemde eğitim sistemi MEDRESELER şeklinde yürütülmüştür. Ancak buralarda ilk orta ve yüksek eğitimde basitten zora doğru olmak üzere sadece ait olunan mezheple ilgili kitaplar ve şerhleri okutulmuştur. Bu dönemde yazılan eserlerin ortak noktası **HAŞİYELERDİR**. Şerh dönemindeki büyük imamlar yoktur. Âlimler ancak kitapları küçük notlar yani haşiyeler almakla yetinirler. Sonuç olarak duraklama döneminde

Fıkıh ilmi inişe geçmiş, şerh döneminde çok zayıflamış haşiyeler döneminde yok olmaya yüz tutmuştur. (İslam Hukuk Tarihi, M.El- Hudari)

Duraklama döneminde **HADİS** ilimleri de aynı gelişmeleri yaşamıştır. Tabiî ki bu gelişmeler İslam dünyasının siyasi olarak parçalanma ve gerileme olaylarından etkilenmiştir. İlimler de sosyal ve siyasi gerilemeye paralel bir çizgi izlemiştir.

Hadis kitapları, kütüb-ü sitte oluşunca, hadiste rivayet dönemi sona ermiştir. Mevcut kitapları korumak ve öğretmek dönemi başlamıştır. Bu amaçla hadis eğitim merkezleri kurulur. Bu okullara DARUL- HADİS denir.

Fıkıhtaki gibi önemli bir gelişme Hadis Usulünün tamamlanmasıdır. İlk hadis usulü telif eden ***Ramehürmuzidir***. (v.369) Diğer hadis usulcüleri Neysaburi (v.405), Kadı İyaz (v.544), ibn Salah (v.643), an-Nevevi (676), İbn Hacer El-Askalani (v.852), Sehavi (v.903) ve özellikle büyük imam *ES-SUYUTİ* (v.911-r. 1505) dir. Hadis Usulü, *mevcut malumatın sistemleştirilmesinden ibarettir*. Hadis olarak orijinal herhangi bir kitap yazılmamıştır. Bu dönem hadiste ***ŞERH*** dönemidir. Mukaddim kitaplar bu dönemde sadece şerh edilir. Kütübü sittedeki hadisler açıklanır. Ciltler dolusu açıklayıcı yazılar yazılır.

Dönemin en önemli ŞARİHLERİ Hattabi (v.388) ve İbn Hacer (v.852) dir. Özellikle ibn Hacer Buhari üzerine yazdığı şerhler ile ün yapmıştır.

Şerh döneminde usul kitapları ve bazı biyografiler de yazılır. Dönemin en önemli okulları SELÇUKLU MEDRESELERİDİR. Buralarda yetişen en önemli hadisçiler şunlardır:

Bağdadi, Abdilberr, Baci, Bağavi, Kadı İyaz, İbni Asakir, eş-Silefi, İbnul Cezvi, İbn Salah, Nevevi, Ez-Zehebi(v.748), Iraki, el-Ayni, es-Sahavi, SUYUTİ (v.911) (Hadis Tarihine Kısa Bakış, ilitam yayınları)

Hadis ilminin *ikinci* dönemi yani ***HAŞİYELER*** döneminde fıkıh ilminde yaşanan olayların benzerinin yaşandığı dönemdir. Orijinal eserler yazılmadığı gibi hadis şerhleri bile çok fazla yazılmamıştır. Sadece önceki dönemin kuru bir tekrarı niteliğinde eserler ortaya çıkmıştır.

Bu dönemden bir önceki dönemde hadis alanında Mısır ve Suriye merkez idi. Haşiyeler dönemi ise tamamen Osmanlı dönemi olup merkezin İstanbul ve Anadolu'ya kaydığı dönemdir. Ayrıca bu dönemde Şah VELİYULLAH DEHLEVİ nin çalışmaları ile HİNT-PAKİSTAN ALT KITASINDA medreseler oluşturulmuş fıkıh ve hadis çalışmaları yapılmıştır. Yine bu dönemin ortak özelliği kitapların kısaltılarak MUHTASARLARIN yazılması ve kitaplara küçük notların düşülerek *haşiyelerin* oluşturulmasıdır. Ancak Osmanlı döneminin en güzel tarafı ilimlerin ***KURUMLAŞMASIDIR.*** Avrupa, Balkanlar, Asya, Orta doğuda medreseler kurulmuş ve buralara resmi hocalar tayin edilmiştir.

H.737(m.1331) de İznik Medresesi kurulmuş Davud el-Kayseri (v.754) buraya hoca olarak atanmıştır. Osmanlı döneminde medrese hocaları ve yetişen hadis ve fıkıh âlimlerini şöylece sıralayabiliriz:

İbni Melek (v.797), Molla Gürani (v.893), et- Tusi, Semerkandi, Fehrettin el- ACEMİ (v.865), Tarihçi **MAKRİZİ** (v.869), Tokatlı Molla Lütfi, Münavi (v.1051), er-Razi (1094), ünlü Tacül Arus sözlüğünün yazarı meşhur Murtaza **ez-ZEBİDİ**(1732), İbn Kemal (940), Birgivi Mahmut Efendi (v.981), el-Kevseri (1371) ve meşhur hadisçi GAYTİ (v.984), İsmail el-ACLUNİ (1162) meşhur kırk Hadisin yazarı, Yusuf Efendizade Abdullah (1167), yine meşhur Ramuz El-Ehadis yazarı GÜMÜŞHANEVİ (1877), meşhur Safranbolulu Ahmet Şakir (1315) talebeleri Erzurumlu Musa Kazım- Mahmud Esat- İzmirli İsmail Hakkı (İlmi Kelam yazarı,v.1924)

Osmanlı döneminde kurumlaşma bütün ilimleri kapsamıştır. Yine bu dönemde tasavvuf- hadis kaynaşması ve birlikteliği yaşanmıştır. Hâlbuki aşağıda belirteceğimiz gibi, bu şerh ve haşiyeler döneminde en önemli gelişmeler kelam, felsefe ve tasavvufta olmuş, hadisçiler telif döneminde olduğu gibi yine bu üç ilme saldırmışlardır. Ancak bu sefer fazla başarılı olamamışlardır. Hatta çok eleştirdikleri tasavvufu Sünnileştirerek kendi bünyelerine çekmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemin başlarında, tefsirde kendi gelişimini oluşturmaya başlamıştır. Bu zamana kadar gelen tefsirler ve rivayetler tefsir kitaplarında toplanmışlardır. Bütüncül tefsir kitaplarının yazıldığı bu dönemde genel ağırlık DİRAYET tefsirindedir. En önemli müfessir **TABERİ**(v.330) dir. Taberi Zahir teorisini geliştirmiş ve kendisine gelen bütün rivayetleri toplamıştır. İkinci müfessir **Ebi Hatimdir**.(v.927). Taberiye benzer bir tefsir yazmıştır. Bunlar rivayetleri tarif ederken kendi görüşlerini de aktarmışlardır. Diğer müfessirler Semerkandi, Vahidi (v.408), Bağavi, ibni Atiye(546), İbni Kesir (v.774), Suyuti (v.911) ve El Kasimi'dir. Bu müfessirler tefsir rivayetlerini toplamışlardır. Daha sonrakiler daha çok dirayet ağırlıklı tefsir yazmışlardır. İçinde bulundukları sosyal sınıflar ve bilimsel malumattan etkilenirler. Mezhepler ve gruplar kendi görüşlerini desteklemek için tefsir yazmışlardır. Sünni, Mutezili, Şii, Harici, Fıkhi, Felsefi, Filolojik, Tasavvufi tefsirler yazılmıştır.

Dirayet müfessirlerini şöyle sıralayabiliriz: Havrani, Tusi, Zemahşeri (v.538), Tabresi, Fahrettin Razi (v.606), Kurtubi (v.631), Beydavi (v.635), Nesefi (v.710), İbni Hazin (v.740), Endülüsi, Şibrini, Ebussuud (v.977), Alusi (v.1270)

Bu dirayetçi müfessirler belli mezheplere sahip olsalar da kendi görüşlerine göre tefsir tanzim etmişlerdir. *Mesela Fahrettin Razi, kelami, fıkhi, hadis, felsefe, matematik, sosyal, tarihi bütün bilgilerini tefsirde kullanmıştır.*

Filolojik tefsirler: Meanil Kuran, Garib ul- Kuran ve İcaz ul- Kuran tarzı tefsirlerdir. Sağleb, El-Ferra, Ebu Ubeyde, Ahfeş, İbn Kuteybe.

Fıkhi Tefsirler: Bunlar Ahkâm tefsirleridir. Tahavi (v.321), Cassas (v.370) Ebu Bekir el-Arabî (v.543)

İlmi Tefsirler: el-İskenderani (v.1306) Bilimi baz alan tefsirler.

Felsefi Tefsirler: ibni Sina

Tasavvufi tefsirler: Bunlar işari tefsir türüdür. Muhyiddin Arabî, Gazali (v.505), Tusteri, Sülemi (v.459) Kureyşi(v.465)

Tefsir İlmi, dönemin ilmi gelişmelerine göre bir seyir izlemiştir. Rivayetler bitip şerh dönemi başlayınca ve mezhepler oluşunca, tefsirde rivayet ve dirayet olarak ayrılmış, dirayet tefsirleri bilimsel branşlara göre ve mezheplerin görüşlerine göre oluşmuştur.

Şerh ve haşiyeler dönemi fıkıh, hadis ve tefsir ilimleri açısından gerileme dönemi olmuş, içtihat kapısının kapanması ile yaratıcı düşünce sona ermiştir. Ancak bu dönemde bu ilimlere tepki olarak gelişen başka ilimleri görmekteyiz. Felsefe, tasavvuf ve kelam değişik bir gelişme çizgisi oluşturmuştur.

Sonuç olarak; Şerh ve Haşiyeler döneminde tefsir, hadis ve Fıkıh ilimleri oluşumlarını tamamlamış, medreseler sistemiyle okullaşıp kurumlaşırken, kendilerine tepki olarak gelişen, sufizm, felsefe ve kelamı yumuşatarak zararsız hale getirmişler, suni paradigmanın oluşum hizmetinde kullanmışlardır. Özellikle haşiyeler döneminin yaşandığı Osmanlı dönemi kendine kadar oluşan SUNNİ PARADİGMANIN dünya görüşünün tamamen **koruyuculuğunu** yapmış, bilgi birikimini resmi kurumlar ile Avrupa, Balkanlar, Afrika, Orta Asya gibi uzak ülkelere taşımışlardır.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İlk başlangıcın da – Hz. Peygamber döneminde İslam İlimleri bütüncül bir halde ve bütüncül bir dünya görüşünün unsurları idiler. Bu ilim sahabelerle tabiinler aynen aktarılır. Ancak tabiinler döneminde CANLI ve bütüncül bu İLİM, tarihsel bir zorunluluk ile rivayete dönüşür, kaybolan bütünlüğün yerini ayrışmamış bir haldeki ilimler alır. Fıkıh, tefsir, hadis, kelam, bu bütüncül dünya görüşünden ayrılır ve bağımsız bilgi haline gelirler. Ancak 3. yüzyılda imam Şafii, fıkıh bilimindeki özgür düşünce (içtihat) ile ortaya çıkan çok fazla ayrılık ve ihtilafları görerek yargı ve yasamada birliği sağlamak ve parçalanan ümmetin siyasi birliğini yeniden oluşturmak amacı ile yöntem arayışına gider. Bu arayışın sonucunda Hadisi şampiyon ilan eder ve fıkhın temeline koyar. Böylece Kuran, sünnet ve içtihat olan İslami metodolojiyi Kuran, hadis, içtihat eksenine oturtur. Hadis senet ile aktarıldığından sabit idi ve birliği sağlamaya yapı itibariyle müsait idi.
Böylece *kaynaktaki birlik içtihatlardaki ve yasmadaki birliği de sağlayacaktı*. Ancak durum hiç de Şafii'nin düşündüğü gibi olmadı. Ne hadis bu birliği sağladı ne de tartışmalar son buldu. Aksine daha derinden devam etti. Ayrıca imam Şafii tarafından yaratıcı ve gelişen sünnet sürecine (yaşayan sünnet) darbe vuruldu. İslam ilimleri tam gelişeceği dönemde tıkanıp kaldı. Bu dönem yöntem tartışmalarına İ.Şafii tarafından yapılan *1. eleştiri dönemidir.* Bu eleştirirler sonucu, dört mezhep (Hanefi, Maliki, Şafii, Hanbeli) kelami ekoller (Eşari,Mutezili, Maturidi,Zahiri), Tefsir ekolleri (rivayet, dirayet) oluşumunu hemen tamamlama yoluna gitmiştir. Hadis kitapları (sünenler ve sahihler) oluşturulmuş ve tasnif süreci tamamlanmıştır.

Bu dönemin oluşum sürecinin temelinde iki unsur yatar. Birincisi tabiin döneminde başlayan ve Arap olmayan adına **MEVALİ** denilen Müslüman âlimlerin çıkması ve ilim ve kültür sahibi olan mevalinin REY ekolünü benimsemesi. İkincisi, Tabiin ve Şafii döneminde fetihlerle genişleyen İslam coğrafyasında ortaya çıkan yabancı unsurlardır. Geniş coğrafyalardaki eski ve büyük medeniyetler (İran, Hint, Bizans, Habeş, Mısır, İskenderiye, Endülüs…) kendi ilim ve bilimsel sürecini tamamlamış ve bilim geleneğini oluşturmuştu. Ancak Araplar daha önce hiçbir ilim geleneğine sahip olamamışlardı. Bu nedenle karşılaştıkları bu büyük medeniyetlerin sistemleri ve kültürleri karşısında yetersiz kaldılar ve bocalama geçirdiler. Önceleri bu medeniyetlerin yönetim sistemlerini aynen alıp taklit ettiler. Daha sonra bunu özümsemeye çalıştılar. Ancak bu medeniyetlerin etkisinden kurtulamadılar. Bunların ortaya koyduğu sistemle bilgisel alanda çok fazla

hesaplaşmaya giremediler. Büyük medeniyetlerin etki ve baskısı İslam toplumunu hem çok karıştırdı hem de geliştirdi. Bu baskı karşısında İslam toplumu **korumacı bir tutum** benimsedi. Kaybolmasından korkulan İslam ilimleri tasnife tabi tutuldu ve hadis olarak senetle aktarılmaya başlandı. Ancak bu esnada İslam toplumu çok büyük bir yanlışa düştü. ***Bu medeniyetlerdeki bilim ve akli yapıyı eleştirerek alma yerine akla ve bilime saldırarak yok etme yoluna gitti***. Akla karşı takınılan bu yanlış tutum olaya çözüm getirmediği gibi İslam toplumunu hemen her alanda temel yanlışlara sürükledi. Siyasi ve ahlaki çözülme ve yozlaşmaya neden oldu.

Sonuçta determinizmin kucağına düşüldü. Aslında Sünni paradigma İslam ilimlerinin kendi içinde gelişmekte olan akli yönteme (ehl-i rey) de insafsızca saldırdı. Hadisçi hareketi denen bu oluşum sonuçta Sünni paradigmayı oluşturdu ve hâkim söylemi korudu. Ancak determinizmin (cebriye) sözcülüğünü yapmaktan ve İslam toplumunun bilimsel gelişmesini tıkamaktan başka çok fazla bir işe yaramadı. 1. eleştiri döneminden (şafi dönemi) sonra *ikinci eleştiri* diye nitelendirdiğimiz Gazali dönemi gelir.

Bu dönemde yöntemlerini oluşturan İslam ilimleri, mantık, felsefe, matematik, fizik, kimya,… gibi ilimlerle çeviriler sonucu tanıştı ve kendisini bilimsel olarak sistematize etmeye, bilimsel yöntemlerini kurmaya başladı. Ancak bu bilimsel ve akli gelişme ikinci defa İmam Gazali ile eleştiriye tabi tutuldu. İmam Gazali bilimleri sınıfladı ve sistematize etti. Akla ve felsefeye saldırdı ve felsefeyi dışladı. Ancak Aristo mantığını kabul etti ve kelamın ve fıkhın temel yöntemi olarak tespit etti. Gazali sonrasında felsefi ve akli bilimler şekil değiştirerek gelişti. Felsefi kelam ve felsefi sufizm oluştu. Varoluşçu felsefe bu ilimler aracılığı altında gelişti. Tefsir ilmi de Gazaliden sonra boyut değiştirdi. Fahruddin Razi tefsirinde her türlü ilmini ve bilgisini kullandı. *Tefsirin alanı ve yöntemi çok değişti ve gelişti.* İmam Gazali özünde Eşari idi. Bu nedenle felsefenin bilgi teorisine ve nedensellik anlayışına saldırdı. İslam toplumunda Gazaliden sonra Allahın yaratıcılığına yer açmak, yani imkan tanımak için, nedenselliği reddeden Atomcu Varlık Nazariyesi geliştirildi. Ancak 2.kez Gazalinin akla ve akli bilimlere (felsefeye) saldırısı Sünni paradigmayı bilimsel yönteme taşıdı ve **SİSTEMATİZE** yaptı. Böylece İslami bilimsel yöntem oluşmuş oldu. Bu dönemden sonra bilimlerde herhangi bir gelişme olmadı. ŞERHLER döneminde yığılmış, bir dağ gibi bekleyen İslam ilimleri ancak ŞERH edilmiştir. Bu dönemde büyük şarihler çıkmıştır. Ancak yöntem ve sistem anlayışı aynı kalmıştır.

Son dönem HAŞİYELER dönemi tam bir Osmanlı dönemidir. Bu dönemin hâkim karakteri **kurumsallaşmadır.** Hemen her alanda kurumsallaşmaya gidilmiş ve bilimler de bundan nasibini almıştır. Bilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesi için okullar kurulmuş ve dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Ancak Gazalinin akla ikinci saldırısından sonra İslam ilimleri doğa ilimlerden ayrılmıştır ve ilimler, rivayet ilimleri (tefsir, fıkıh, kelam, sufizm…)ve akli ilimler (mantık, felsefe, matematik, fizik, kimya…) olarak *ikili bir yapıya* bürünmüştür. Osmanlı medreseleri bu ikili yapının koruması ve aynen aktarılmasından ibarettir. Gazalinin algılayan akıl (kalp) ve ifade eden akılı (rasyonel akıl) ikiye ayırmasından sonra İslam toplumu bu ikili ayrımı hep bünyesinde taşıdı, birleştirme imkânı bulamadı. Aslında bu bir nevi *bilgide laiklik* idi. Yani akıl-nakil, din-dünya bilgisi. Bu temel ve çok yanlış ayırım, hem toplumsal sahada hem de bilgisel sahada İslam ümmetini yirminci yüzyıla taşıdı.

Son olarak usul ilimlerinin tanımları yapılarak makale sonlandırılacaktır.

1- TEFSİR USULÜ: Kur'an'ın i'cazı, lafzı, anlamı, nasih-mensuh'u, muhkem-müteşabih'i, 'amm ve hassı vb konularda Kur'an'ın anlaşılmasında yardımcı olan Kur'an ilimleridir. Arapça 'da *'Ulûmu'l-Kur'ân'* denilen bu ilimlere Türkçemizde *"Kur'an ilimleri"* diye ifade edilmektedir. Ulûm, ilim kelimesinin çoğulu olup lügatte; *bilmek ve anlamak*, ıstılahta ise *meseleleri delilleriyle idrak etmek* anlamına gelmektedir. Bu tanıma göre Kur'an ilimleri: *inişi, tertibi, toplanması, yazılması, okunması, tefsiri, icâzı, nâsihi, mensûhu, muhkemi, müteşabihi, 'amm, hasın anlaşılması ve hakkındaki şüphelerin giderilmesi açısından* Kur'an ile ilgili olan ilimlerdir. Kur 'ani ilimler, Kur'an'ın açıklanıp anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu ilimlerin sayısı hakkında, Zerkeşî 47 sayısını verirken, Suyûtî bu sayıyı biraz daha artırmıştır. Ulûmu'l-Kur'ân ifadesi, IV. hicrî asrın başlarında kullanılmaya başlanmıştır.

Belli başlı Kur'an İlimleri:

a- **Kur'an'ın Lafzıyla İlgili İlimler;** Üslûbu'l-Kur'ân**,** Mübhemâtu'l-Kur'ân, Garibu'l-Kur'ân, Vücûh ve Nezâir, Aksâmu'l-Kur'ân vb.

b- Kur'an'ın Anlamıyla İlgili İlimler: Müteşâbihu'l-Kur'ân, Hurûf-I Mukattaa, İ'câzu'l-Kur'ân, Müşkilu'l-Kur'ân, Münâsebâtu'l-Kur'ân, Fezâilu'l-Kur'ân, Kısasu'l-Kur'ân, Esbâbu'n-Nüzûl, Nâsih-Mensûh,

2- FIKIH USULÜ: Fıkhın üzerine kurulu olduğu kurallardır. Fıkıh ise; sözlükte 'anlamak, anlayış' demektir. İslâm fakihleri ve usulcülerin kullanımında fıkıh; *"Tafsili delillerden istinbat edilmiş amelle ilgili Şer'î hükümleri bilmektir."*

Fıkıh usulü; icmâli delilleri ve bunların Şer'î hükümlere delâlet yönlerini kapsadığı gibi, istidlalde bulunulanın durumunu -tafsili açıdan değil de genel açıdan- yani içtihad bilgisini de kapsar. Yani Fıkıh Usulü; fıkhın mutlak emir, mutlak nehiy, Nebi (sav)'in fiili, sahabenin icmâsı ve kıyas gibi tayin edilmemiş haldeki icmâli delilleridir. Keza Fıkıh usulü, bir disiplin olarak fıkıh ilminden farklıdır. Çünkü helal-haram, sahih-batıl, fasit gibi hükümleri mükellefin fillerinin oluşturduğu anlayışı Fıkıh ilmi belirlerken, Fıkıh Usulü'nun konusunu ise; Şer'î hükümleri istinbat etmeleri bakımından vahye dayalı deliller oluşturur.

3- HADİS USULÜ: *(İlmi Usuli'l-Hadis)*; Hadis İlminin Dirayetü'l-hadis diye bilinen koludur. Hadis ilminin diğer kolunun adı da Rivayetü'l-hadistir. Hadis'in sözlük anlamı 'yeni'dir. Eski demek olan kadim'in zıddıdır. Hadis kelimesi Kur'an-ı Kerim'de söz ve haber anlamlarında kullanılmıştır.

Hadisin terim anlamı, söz, fiil, takrir (onay), ahlaki ve fiziki vasıf olarak Hz. Peygambere izafe edilen her şeyin yazılı metinleri demektir. Çok özel ve dar anlamda peygamber sözüne de hadis denir. Hadisin çoğulu ehadis'dir. Hadis usulü ilmi de hadis ilminin dayandığı prensipler, hadis teknolojisi demektir. Bu bilim dalına başlangıçta Mustalahu'l-hadis de denilmiştir. Usul konularını anlatmak için Ulumu'l-hadis ifadesinin kullanıldığı da olmuştur. Kısacası, ***Hadis Usulü, kabul ve red yönünden hadisin sened ve metnini inceleyen ilim dalıdır***.

Hadislerin tedvini, doğrudan Allah tarafından korunma altına alınmamış olması bu mirasın sahipleri olan Müslümanlar tarafından artı bir çaba gerektirmiştir. Bütün bir gayretin harcanması sonucu ümmete has *"**isnad**"* ilmi gelişmiş oldu. Delil olarak hadis külliyatı ve onunla ilgili kaleme alınmış eserler gösterilebilir. Hadis Külliyatının tefsir ve fıkha dair rivayetleri kapsaması onun önce yazıldığının bir ispatıdır. Ancak Tefsir ilmi, Kur'an'la doğrudan alakalı olması ve ilk önce Kur'an'ın kendi kendisini tefsir etmesi sonra da Peygamber (sav)'in Kur'an'ı tefsir etmesi bir vakıa olduğundan zamansal olarak Hadis ilminden önce başladığı anlaşılmaktadır. Fıkıh ilmi ise hicrî II. asrın sonu ve üçüncü asrın başında tedvin döneminin tamamlamıştır. Dolayısıyla Tefsir ve Hadis ilimleri gibi Fıkıh ilmi de Hz. Peygamber (sav)'in yaşayan sünnetinin ve ilahi vahyin hayattaki uygulaması olması nedeniyle vahyin nüzul süreciyle var olmuş bir disiplin olmakla Tefsir ve hadis ilimlerinden sonra üçüncü sırayı almaktadır.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Tarih ve Usul Mutalaası *21.05.2015*

Tarih ve Usul Mukayeseli Okunması

ADI VE SOYADI: Turhan YOLDAŞ

ÖĞRENCİ NO: 14922720

DÖNEM: 2014-2015 BAHAR DÖNEMİ

PROĞRAM: DOKTORA

Tefsir, Hadis ve Fıkıh Tarihinin Mukayeseli Okuması

Kur'an'ı Kerim Yüce Allah tarafından bütün insanlara gönderilen ilahi bir kitiaptır. Şüphesiz Kur'an'ı kerim insanların yaşamaları için insanlara yol göstermiştir. Kur'an'ı Kerim Arap bir içerisinde Arapça olarak inmiş, belağat ve fesahatıyla bütün insanları aciz bırakmıştır. Bütün insanlar bir araya gelip, başka varlıklar de onlara yardım etseler onun bir sürenin veya bir ayetin benzerini meydana getiremezler. Kur'an'ı kerim insanların akli, bedeni ruhi, ictimai, ekonomi, siyasi ve hayatın her alanında insana çözüm getirmiştir.

Kur'an'ı Kerim bir mucize olarak Hz. Muhammed'e şifahi olarak Yüce Allah tarafın dan inmiş, Hz. Muhammed onu vahiy katiplerine yazdırmıştır. İlk zamanlarda deri parçalarına, kemik parçalarına, tahta parçalarına ve taşlara yazıldı. Hadisler onunla karışmasın diye Hz. Muhammed hadislerin yazımına izin vermedi. Kur'an'ı Kerim Hz. Ebu Bekir bir araya getirilip mushaf şekline getirildi. Sahabeler Kur'an'ın manasını ve bazı ayetlerin tefsirini birbirine nakl etmişlerdir. Hz. Muhammed'de zaman zaman bazı ayetlerin manalarını sahabelere anlatmıştır. Ve Hz. Muhammed zamanından itibaren Kur'an'ı Kerim tefsir edilmeye başlandı.

Kimine göre Hz. Muhammed Kur'an'ın çoğunu kimine göre de Kur'an'ın azını tefsir etmiştir. Hz. Muhammed ister Kur'an'ın azını ister Kur'an'ın çoğunu tefsir etsin, gerçek o ki Kur'an'ı Kerim'i ilk tefsir eden Hz. Muhammed'dir. Sahabeler de Kur'an'ın tefsirine önem verdiler, sahabelerden meşhur mufesirler oldular. Onlardan sonra tabiin ve etbai tabiin döneminde de aynı şekilde Kur'an'ı Kerim'in tefsir çalışmalarına devam edildi.

İlk önce ilimler rivayet şeklindeydi, ilk üç dönem(sahabe tabiin etbai tabiin) hadis ilmi için seferler yapılıp, Hz. Muhammed'den rivayet edilen hadislere ulaşılmaya çalışıldı. Ondan sonra hadisler tedvin edildi. İlk başlarda tefsir ilmi hadisin bir babı olarak tedvin edildi, çünkü ilimler iç içe olup, birbirinden bağımsız değildi. Kur'an ilmi ve Hz. Muhammed'din onu açıklaması olan sünneti ve bu ikisinden zuhur eden fıkıhi konular iç içeydi. İlk başlarda tefsir hadis ile beraber yazılıp, tefsir hadisin bir babı olarak kayda geçti. Daha sonraki dönemlerde tefsir bağımsız oldu. İlk başlarda tefsir rivayet şeklindeydi, daha sonra gramer ve belağat ilimleri gelişti, bunlara bağlı olarak dirayet tefsiri de gelişmeye başladı, tefsir ilmi rivayet dirayet olarak ortaya çıktı. Rivayet tefsiri rivayetlere dayanan bir tefsir çeşididir, dirayet tefsiri ise hem rivayet hem de dirayet ilmine dayanan bir tefsir çeşididir.

İlk başlarda sahabe ve tabiinler Kur'an ve hadislerden anladıklarıyla amel ediyorlardı, Kur’an ve hadisten zuhur eden meseleler fıkıh meselelerdir. Sonra İslam çoğrafyası genişlendi, meseleler çoğaldı, herşey Kur'an ve hadiste açık değildi, müçtehid imamlar ortaya çıkıp sorunlara çözü getirmeye çalıştılar, ilk önce Kitab'a sonra sünnete baktılar, bunlarda bulmadıkları meselere çözüm getirmeye çalıştılar. Bunun neticesinde kıyasa başvurup, içtihat yaptılar, buna bağlı olarak bazı ilkeler genişletip, usulu'l- Fıkıh ilmi ortaya çıktı, bunların neticesinde büyük mezhepler ortaya çıktı ve fıkıh ilmi de bağımsız olup, ayrı olarak tedvin edildi. Kelam ve akaid gibi ilimlerde bağımsız oludular. Netice itibariyle her bir bilim için bazı kaideler ve usuller konuldu. Tefsir için Ulumu'l-Kur'an genişletildi, bu ilim içerisinde muhkem- muteşabih, nasih-mensuh, mekki-medeni, siyak-sibak, açık-kapalı gibi kavram ve lafızlar genişletildi. Hadis için de ulumu'l-Hadis genişletildi, fıkıh ilmi için de usulu'l-fıkıh ilmi genişletildi, fıkıh ilmi Kur'an ve sunnete dayanıp, onlardan zuhur eden ameli konulardır. Tefsir, hadis ve fıkıh ilk önce birbiriyle ilişki, sonra diğer bilim dallarıyla ilişki içerisinde var olmuş ve hala birbirine katkı sağlamaktadırlar.

Yukarda ki bilgilere baktığımızda ilk dönemlerde tefsir, hadis ve fıkıh iç içeydi, bir âlim aynı zamanda hem mufesir hem muhadis hem de fakih idi. Sonradan bu ilimler birbirinden bağımsız oldular. Buradaki

bağımsızlık tam olarak birbirinden bağımsız ve ayrı birer ilimler anlamına gelmez, bunlar birbirine bağlı ilimlerdir, bunlar aynı kaynaktan beslenip, farklı bir ihtiyacın tezahüründe oluştuğunu görmekteyiz, her üçü de aslında bu anlamda birbiriyle ilişkili olduğu göz ardı edilmeyecek bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özet olarak bu ilimlerin usul kaidelerin gelişmesi: Usul ilmi, Hükmü tek başına sabit olup, başkasının kendi üzerine bina edildiği şey diye tarif edilmiştir. Buna göre genel olarak usul, herhangi bir ilim dalıyla alakalı bilgilerin sistemli bir şekilde yerleştirilmesinde kullanılan belli esas ve metotlar demektir.

Fıkıh usulü, hadis usulünden önce tedvin edilmiş, sebebi; ilk iki asır içerisinde, fakihler ve hadisçiler şeklinde belirgin bir ayırımın bulunmamasına bağlanabilir. Nitekim bu asırlarda, hadisleri toplama gayretinde olanların çoğunun, aynı zamanda bunları fıkıh alanında değerlendirme gayretini ve endişesini taşıdıkları görülmektedir. İlk tedvin edilen hadis mecmualarını, fıkıh bapları esasına göre düzenlenen "Musannaf'ların oluşturması, bunun en açık delilidir. Dolayısıyla bu dönemde hadis usulüyle ilgili müstakil eserlerin yazılmamış olması ve fıkıh usulünün hadis usulünden daha önce derlenmiş olması, tarihi gelişmelere uygundur. Fıkıh usulü de sonradan tedvin edilmiş bir ilimdir.

Tefsir usulü ilmi de, Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur'an ilimlerindendir. Bilindiği gibi Kur'an ilimleri ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu'l Kur'an vb. Belli alanlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu'l-Kur'an'ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onların yanında, Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri gibi veya Allah'ın elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavram olarak anlaşılıyordu. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır.

Netice de, Konuları itibarı ile Kur'an ayetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp inceleyen söz konusu ilimlerin gayesi, O'nun anlaşılmasına yardımcı olmaktır. ''Usul ilmi'' olarak adlandırılan bu esas ve kaideler, geliştirilmesi ve genişletilmesi düşünülen her ilmin bir anlamda planı konumundadır. Belli kaide ve esasları önceden tespit etmeden bir bilgiyi düzene koymak da mümkün değildir.

Saygılarımla..

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Tefsir-Hadis-Fıkıh Usul Mütalası *22.05.2015*

2014-2015 Doktora Bahar Yarıyılı

Zeliha ÇİFTÇİ

Öğrenci No: 13922757

Kur'an İlimleri

Kur'an ilimleri (Ulumü'I-Kur'an) tamlaması esas itibariyle Kur'an'la doğrudan ilgili olan disiplinleri kapsar. Kur'an-ı Kerim'le alakası olmayan. Fakat kendisinden Kur'an'ın yorumunda dolaylı olarak yararlanılan ilimlerin Kur'an ilmi sayılıp sayılmayacağı hususu tartışılmıştır. Kur'an ilimleri Kur'an'ın vahyi, nüzulü, yazımı, okunması, tertibi, toplanması, çoğaltılması, hattı, kıraati, tefsiri, i'cazı, nasih ve mensuhu, i'rabı, dil, üslup ve belagatı, ayet ve surelerinin birbiriyle ilgisi, muhkem ve müteşabihi hakkındaki disiplinleri kapsar. Kur'an ilimleri, ihtiva ettikleri konular, hükümler ve müfredatla Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu ilimlerin sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Zerkeşî (ö.794/1391) bu ilimleri 47 ile sınırlandırırken, Suyûtî sayılarını Zerkeşî'nin çerçevesini genişleterek biraz daha çoğaltmıştır.

Kur'an ilimleri konularında ilk olarak I. ve II. asırda eserler verilmiştir. Kur'an'ın bütün ilimlerini toplayıcı kapsamdaki eserler ise daha sonra yazılmıştır ve ilk eser Zerkeşî'nin *'el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân'* isimli eseridir. Ulûmu'l-Kur'ân ifadesi ise kavram olarak IV. hicrî asrın başlarında kullanılmış olmakla birlikte, kavramdaki içeriğe münasip olan kullanımın ancak VIII. hicrî asırda gerçekleştiği söylenebilir.[1]

Hadis İlimleri

Hadisler, ikinci asrın başlangıcından itibaren tedvin edilmeye başlamış olmakla beraber, bunların tedvininde hadis imamlarının göz önünde bulundurdukları usûl ve kâideler, henüz kitaplaşmış değildi. Hatta tedvinden sonra kazanmış olduğu Usulü'l-Hadis veya Mustalahil-Hadis tabirleri bile, üçüncü asır hadis imamları arasında bilinmiyordu. Hâdîs rivayetiyle bu rivayetin şartlarından, çeşitlerinden, ravilerin şart ve ahvalinden, merviyyatın sınıflarından bahseden Usulü'l Hadis veya Mustalahu'l-Hadis, ilk defa IV. asırda tedvin edilmiştir.[2]

Ulûmü'l-hadîs, hadis ilmine dair çeşitli konuları kapsayan literatürün genel adı olmakla beraber bu ilim içerisinde gelişmiş müstakil disiplinleri de ifade eder. Hadis tedvîn ve tasnif faaliyetiyle eş zamanlı gelişen bu ilimlerin ekseriyeti erken dönem muhaddislerince hadis metinlerinin mâna ve içeriğine yani dirâyetü'l-hadîse verilen önemi yansıtmaktadır. Bunlardan cerh-ta'dîl ve kısmen ilelü'l-hadîs isnadla ilgili ilimlerdir. Hadis metinlerini anlamaya yönelik olanlar ise garîbü'l-hadîs, muhtelifü'l-hadîs, nâsihu'l-hadîs ve mensûhuhu, fıkhü'l-hadîs ve esbâbü vürûdi'l-hadîs ilimleridir. Son ikisi hadis ilimleri arasına diğerlerinden çok sonra girmiştir. Râvilerin güvenilirliğini tesbit etmeyi amaçlayan cerh ve ta'dîl ilminin temel dayanağı ricâl eserleridir; buna ilmü'r-ricâl de denir. İlelü'l-hadîs ise isnadda veya metinde yer alan ve hadislerin sıhhatini zedeleyen gizli kusurları inceleyen ilim dalı olup erken dönemlerden itibaren bu hususta çeşitli eserler telif edilmiştir.

Fıkıh Usulü

Fıkıh usulünün içeriği dört bölümde şöylece özetlenebilir: **1.Edilletü'l-ahkâm:** Bu bağlamda edille genellikle, kitap gibi ana kaynakların yanı sıra şer'u men kablenâ gibi tâlî kaynaklarla tâlî kaynak görevi yüklenen kıyas gibi metotları ve sedd-i zerâyi' gibi prensipleri topluca ifade eden bir kavram olarak düşünülmüştür. **2. Hüküm bahisleri:** Hüküm teorisi diye nitelenebilecek bu bölüm de dört başlık içerir: **a)** Hüküm ve kısımları: Hükmün tanımı ve hükümlerle ilgili terminoloji; **b)** Hükme konu fiiller/mahkûm fîh: Bir fiilin yükümlülüğe konu olmasıyla ilgili şartlar ve hükmün koruduğu hakkın aidiyeti, sorumluluk ve hak teorilerine esas teşkil edecek ilke, tahlil ve açıklamalar; **c)** Hükme muhatap olan kişi/mükellef/mahkûm aleyh: Hak sahipliğinin ve yükümlülüğün temelini oluşturan nitelikler ehliyet teorisi. **d)**Hükmün menşe anlamında kaynağı / hüküm koyma yetkisi/hâkim: Kelâm ilminde yer alan hüsün-kubuh tartışmasının uzantısı niteliğindeki bu konunun fıkıh ve fıkıh usulü açısından önem taşıyan yönü, kendisine dinî bildirim ulaşmamış kişilerin dinen yükümlü sayılıp sayılmayacağının ve gerek dinî bildirim bulunmayan durumlarda gerekse dinî bildirimlerin gerekçe ve amaçlarını kavramada aklın rolünün belirlenmesine ışık tutmasıdır. **3. Hüküm istinbat metotları:** Nasların yorumuyla ilgili kurallar, deliller arasındaki zıt ilişkiler ve zıtlığı (teâruz) giderme yolları. Esasen yorum sınırını aşan hüküm çıkarma metotları (özellikle kıyas ve istislâh) bu bölüme uygun düşmekle birlikte bunlar genellikle "edilletü'l-ahkâm" kapsamında ele alınmıştır. Makasıdü'ş-şerîa konusu yeni eserlerde ayrı bir başlık altında bu bölüm içinde incelenir; klasik fıkıh usulü eserlerinde ise değişik bahisler arasına serpiştirilerek işlenmiştir. **4.İctihad ve taklid**: Fıkıh usulü açısından bu bölümün en önemli kısmı, müctehidde aranacak özellikler ve bununla yakın ilişkisi bulunan ictihadın bölünüp bölünemeyeceği konusudur.

Sonuç ve Değerlendirme

Tefsir, hadis, fıkıh ilimlerini ve usullerini incelediğimizde aslında hepsinin aynı kaynaktan ve dönemden çıktığını, birbirlerini desteklediklerini ve daha sonraki asırlarda disiplin haline gelerek birbirlerinden ayrıldıklarını görüyoruz.

Sünnet tefsir kaynağı olarak Kur'anî ayetlerle ilgili özel malzemeleri ihtiva eder. Kur'an'ı anlamak için ilk ve en yüksek otorite olmasıyla Hz. Peygamber, sahabîlerinin sorularına cevap vermek amacıyla Kur'an ayetlerinin mahiyetini açıklayan çeşitli ifadeler kullanmıştır. Dolayısıyla Kur'an'ın ilk müfessiri Hz. Peygamber'dir. Tefsiri ondan ashabı almış, ashab da bu bilgileri tâbiîne aktarmıştır. Muteber hadis kaynakları Resûlullah'a, ashaba ve tâbiînin önde gelenlerine ait Kur'an tefsirlerini bir araya getirmiştir.

Allah'ın Rasulü Hz. Muhammed'in hareketleri, sözleri, hüküm ve davranışlarından oluşan sünneti; ashab ikinci nesil Müslümanlara ve onlar da üçüncü ve dördüncü nesillere aktarmıştır. Bu bilginin bazıları bazı sahabi tarafından en başından beri yazılmış, fakat büyük kısmı bütün ümmetin uyguladığı ve rivayetle de hafızalara işlenen pratiklerle elde tutulmuştur. Sünnet normatifliğini Kur'an'dan almıştır. Doğrudan Kur'anî emirle bütün Müslümanlar peygambere itaat etmeye, onun sözünü dinlemeye ve örneğini izlemeye mecbur tutuldu.

Fıkıh ilmine gelince; başlangıçtan itibaren fıkhî meseleleri çözüme bağlarken dayanılacak iki ana kaynağın Kur'ân-ı Kerîm ile Hz. Peygamber'in sünneti olduğu hususunda görüş birliği vardır. Bu çerçevede ortaya konan çabalar bakımından sünnet malzemesinin sıhhati meselesi özel bir önem taşıyordu. Sonuç olarak diyebiliriz ki İslam'ın geliştirdiği usul ilimleri, şüphesiz ki, onun en büyük başarılarından biridir.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

---

murat kayalık *23.05.2015*

Kitap Özetleri

Murat Kayalık

14922718

Doktora

Prof. Dr. Muhsin Demirci, Tefsir Usûlü, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s.360; Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usûlü, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.200; İbn'ül-Emîn Mahmud Esad, Fıkıh Usûlü, Yasin Yayınevi, İstanbul 2008, s.307.

I-Prof. Dr. Muhsin Demirci: Tefsir Usûlü.

Tefsîr:

Fe-Se-Ra: *“Bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak, üzeri örtülü bir şeyi açmak, aydınlatmak.”*

Se-Fe-Ra: *“Kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak, ortaya çıkarmak, müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir.”*

Usûl:

A-Sa-Le: *“Temel, esas, dayanak, kök, kaide, delil, hükmü tek başına sabit olup, başkasının kendi üzerine bina edildiği şey.”*

“Herhangi bir ilim dalıyla alakalı bilgilerin sistemli bir şekilde yerleştirilmesinde kullanılan belli esas ve metotlar.”

Kaynaklar:

Hâris-i Muhâsibî (ö.243/ 857): “el-Akl ve Fehmu’l-Kur’ân”, **Hûfî** (ö.430/1038): “el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân”, **Ibnu’l-Cevzî** (ö.597/1200): “Fünûnu’l-efnân”, **Tûfî** (ö.716/1316): “el-Iksîr fi kavâidi’t-tefsîr”, **İbnu Teymiyye** (ö.728/1327): “Mukaddime fî usûli’t-tefsîr”, **Zerkeşî** (ö.794/1392): “el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân”, **Kâfiyecî** (ö.879/1478): “et-Teysîr fî kavâidi ‘ilmi’t-tefsîr”, **Suyûtî** (ö.911/1505): “el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân”, **Dihlevî** (ö.1176/1764): “el-Fevzu’l-kebîr fî usûli’t-tefsîr”.

Tefsir mukaddimeleri:

Taberî (ö.310/922): “Câmiu’l-beyân ‘an te’vîli’l-Kur’ân”, **Râğib-i Isfehânî** (ö.502/1108): “Mukaddimetu’t-tefsîr”, **Ibn Atiyye** (ö.543/1148): “Mukaddime”, **Kurtubî** (ö.671/1272): “el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân”, **Neysâbûrî** (ö.727/1326): “Ğarâibu’l-Kur’ân ve rağâibu’l-furkân”, **Ibn Cüzey-i Kelbî** (ö.741/1340): “Kitâbu’t-teshîl”, **ebû Hayyân** (ö.745/1344): “el-Bahru’l-muhît”, **ebû’s-Senâ** (ö.749/1348): “Envâru’l-hakâiki’r-Rabbâniyye”, **Ibn Kesîr** (ö.774/1372): “Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm”,**Âlûsî** (ö.1270/1853): “Rûhu’l-me’âni”, **Kâsimî** (ö.1332/1914): “Mehâsinu’t-te’vîl”.

Tâli kaynaklar:

Zerkânî (ö.1367/1948): “Menâhilu’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân”, **Zehebî** (ö.1399/1978): “et-Tefsîr ve’l-müfessirûn”, **Subhî Sâlih** (ö.1399/1978): “Mebâhis fî ulûmi’l-Kur’ân”, **Mennâu’l-Kattân** (ö.?): “Mebâhis fî ulûmi’l-Kur’ân”, **Ebû Şuhbe** (ö.?): “el-Medhal li dirâseti’l-Kur’âni’l-kerîm”, **Sâbûnî** (ö.?): “et-Tibyân fî ulûmi’l-Kur’ân”.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi: “Delilu’t-tefasir”, **Bergamalı Cevdet Bey**: “Tefsir Tarihi”, **İsmail Hakkı İzmirli**: “Tarih-i Kur’an”, **Ömer Rıza Doğrul**: “Kur’an nedir?”, **Ömer Nasuhi Bilmen**: “Büyük Tefsir Tarihi”, **Osman Keskioğlu**: “Kur’an Tarihi”, **Muhammed Hamidullah**: “Kur’an Tarihi”, **İsmail Cerrahoğlu**: “Tefsir usulü”, **Mehmet Sofuoğlu**: “Tefsire giriş”, **Ali Turgut**: “Tefsir usulü ve Kaynakları”, **Abdurrahman Çetin**: “Kur’an İlimleri ve Kur’an-ı Kerim Tarihi”, **Suat Yıldırım**: “Kur’an-ı Kerim ve Kur’an İlimlerine giriş”, **Mehmet Soysaldı**: “Nüzulünden günümüze Kur’an ilimleri ve tarihi”, **Ömer Dumlu**: “Kur’an tefsirinde yöntem”, **Muhsin Demirci**: “Kur’an Tarihi”,

İgnaz Goldziher: “Die Richuntgen der İslamichen Koranauslegung, **Rudi Peret**: “Kur’an üzerine makaleler”, **T.Nöldeke-F.Schwally**: “Kur’an Tarihi”, **Jacques Jomier**: “The Bible and the Koran”, **Arthur**

Jeffery: "The Foreıgn Vocabulary of the Quran", **H.Hirschfeld**: "New Researches into the Composition and Exegesis of the Quran", **Wansbrough**: "Qoranic Studies: Sources and Methods of Scriptural İnterpretation".

Kur'an lafzı:

Şâfiî: *"kökü yoktur özel bir isimdir."* (Tevrat ve İncil gibi)

Karîne-Karâin: *"delil, burhan."*

Eşarî: (Ka-Ra-Ne fiili) = *"bir şeyi diğerine yaklaştırmak ve bitiştirmek."*

Katâde: (el-KaR'u) = *"toplamak."* (Fa'lân vezninde)

Lihyânî: (KaRâ'e fiili) = *"okudu."* (İsm-i meful'e nakledilmiş)

(KaRâ'e fiili) = *"dışarı çıkarıp attı."*

Zerkeşî: (el-KaR'u) = *"hayız kanının rahimden çıkması?"*

Terim manası:

"Hz.Peygamber'e (sav) vahiy yoluyla indirilip, Mushaflara yazılan, tevatüren nakledilen ve okunmasıyla ibadet edilen muciz bir kelam."

Ulûmu'l-Kur'ân: Kur'ân İlimleri:

Zerkeşî: Kur'an ilimleri 47 tanedir.

Suyûtî: + astronomi, geometri, tıp ve benzeri ilimler.

Ebû Bekr b. Arabî: *"Kur'an'da yer alan her kelimenin zâhir, bâtın, had (helal-haram) ve matla' (va'd-va'id) olarak dört anlamı vardır."*

Kur'an'ın lafzıyla ilgili ilimler:

*Üslubu'l-Kur'an: *"Kur'an'ın muhataplara, kendine özgü bir anlatım biçimiyle hitap etmesidir."* (Kur'an'ın ses nizamındaki ahenk, Lafız ve mana dengesi, Aynı anda farklı seviyelere hitap etmesi, Beyan tarzının çeşitliliği)

*Mübhematu'l-Kur'an: *"İnsan, melek ve cin gibi varlıkların yahutta bir topluluk veya kabilenin, Kur'an'da açıkça değil de ism-i işaretler, ism-i mevsuller, zamirler, cins isimleri, belirsiz zaman zarfları ve belirsiz mekan isimleriyle zikredilmesidir."* (İfade zenginliği sağlamak, Kendisinden söz edilen şahsı yüceltmek, Hoşa gitmeyen bir vasıfla muhatabı tahkir etmek, Fail meşhur olduğu için açıklama cihetine gitmemek, Mübhemin belirginleştirilmesinde herhangi bir faydanın söz konusu olmaması.)

*Garibu'l-Kur'an: *"Az kullanılması sebebiyle manası sözlüklere başvurulmadan bilinemeyen kelimeler."* (Arap şiiri, Ibn Abbas, Rumca/Süryanice/Berberice.)

*Vücuh ve Nezair: Vucüh: *“Bir kelimenin Kur’an’da farklı anlamlarda kullanılmasıdır.”* (el-Elfâzu’l-müştereke) Nezair: *“Kur’an’daki farklı kelimelerin aynı anlamı ifade etmesidir.”* (el-Elfâzu’l-mutevâtıe)

(El-Hüdâ = Din, İman, Hz. Peygamber (sav), Kur’ân, Sünnet) (el-Azâb = Cehennem, Hutame, Nâr ve Cehîm) Yani: Vücûh manalarda, Nezâir ise lafızlarda söz konusudur.

*Aksamu’l-Kur’an: *“Kur’an-ı Kerim’deki yeminler.”* (İslamiyetten önceki Arapların sosyal hayatlarında yeminin çok büyük bir rolü vardı, Kasâme yemini, tekit maksadına yönelik, hakikatin vurgulanması! Üzerine yemin edilen varlığın kıymetini ve önemini göstermek, kadrinin yüceliğini ortaya koymak.)

<u>Kur’an’ın anlamıyla ilgili ilimler</u>:

*Müteşabihu’l-Kur’an: *“Manaları bilinemeyen veya herhangi bir sebepten dolayı anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok manya ihtimali olup, bu manalardan birisini tercihde zorluk söz konusu olan ayet/kelime/harfler.”*

(Bilinemezlik, Kapalılık, Farklı anlamlara müsait. Ğayb imtihan vesilesidir. İnsana acizliğini ve cehaletini gösterir ve Allah’ın kudret ve ilminin yüceliğini idrak ettirir.Bütün ayetler muhkem olsaydı tek bir görüş olurdu, mezhepler oluşmazdı.Kur’an’ı ezberlemek ve muhafaza etmek kolaylaşmıştır. Ayetleri anlamada meşakkat var, bu da daha fazla sevap demektir. Akli delillere başvurmaya mecbur kalındı, zihni faaliyetler durdurmamıştır. Alimin cahile olan üstünlüğü muhafaza edilmiştir, herkesin ilmi aynı olurdu böylece hiç bir fark olmazdı.)

*Huruf-ı Mukatta: *“Kur’an’daki bazı surelerin başlarında yer alan harfler.”*

(Kufelilere göre: bazıları ayet bazıları değil. Basralılara göre: hiçbiri ayet değil. Selef: Kur’an’ın sırlarındandır ve manaları insanlardan gizlenmiştir. Kur’an’ın özüdür. Halef: Allah’ın isim ve sıfatlarından bir kısmına işaret etmektedir. Allah (c.c.) bu harflere yemin ederek söze başlar. Başında bulundukları surelerin isimleridir. İnanmayanların dikkatini çekmek.)

*İ’cazu’l-Kur’an: *“Kur’an’ın, bütün insanları kendi benzerini getirmekten aciz bırakması.”* (Beşerüstü bir kitap oluşu, Muhaliflere meydan okuması, Benzerinin getirilememesi. İ’caz yönleri: Nazım ve telif, Ğaybi haberler içermesi, Beşeriyetin ihtiyacını karşılaması, Fenni mucizelere işaret etmesi, Hz.Peygamber (sav) tarafından değiştirilmemesi.)

*Müşkilu’l-Kur’an: *“Kur’an’ın bazı ayetleri arasında ihtilaf ve tezat gibi görünen hususlar.”* (İşkale yol açan sebepler: Mevzu ihtilafı, Hakikat ve mecaz imkanı, Fiilin isnadiyle meydana gelen, Zıt anlamlılığın sebep olduğu, Bir hakikatin farklı biçimlerde anlatımı. İşkali giderme yolları: Tevil ve telif ve Nesih)

*Münâsebetu’l-Kur’ân: *“Ayet ve sureler arasındaki mana ilişkisi”.*

*Fezâilu’l-Kur’ân: *“Kur’an’ın yüceliği, üstünlüğü, meziyet ve şerefi”.*

<u>Tarih içerikli ilimler</u>:

*Kısasu’l-Kur’an: *“Kur’an-ı Kerim’deki kıssalar.”* (Gayeler: Hz.Muhammed’in (sav) nübüvvetini ispat etmek, Hz.Peygamber’i (sav) ve müminleri teselli etmek, Muhatapları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak, İslam’ın evrenselliğini ortaya koymak, Semavi dinlerin esasta bir olduğnu beyan etmek.)

*Esbabu’n-nüzul: *“Ayetlerin iniş sebepleri.”* (İnzâl = top yekün indirme, Tenzîl = parça parça indirme)

*Nasih-Mensuh: *“Şer’i bir hükmü, bir başka şer’i delille kaldırılması.”* (Neshin şartları: Nasih ve mensuh konumunda bulunan naslar arasında anlam yönünden birbiriyle uzlaştırılmayacak derecede bir çelişki olması

gerekir. Neshe konu olan nasların şer'i bir hüküm taşıması ve mensuh nassın ebedi olduğuna dair herhangi bir ifadenin yer almaması icap eder. Mensuh nassını önce, nasih sonra indirilmiş olacak. Neshe konu olan hükmün, iyilik veya kötülük vasfı taşıyan bir hüküm olmaması gerekir. İçerdiği hüküm açısından nasih durumunda olan nassın mutlaka mensuhun seviyesinde veya ondan daha üstün olması gereklidir.)

II-Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan: Hadis Usulü.

İlmu Usûli'i-Hadîs: Hadis Usûlü Bilimleri.

Hadis:

Sözlük: Yeni. *Terim*: Söz, fiil, takrir (onay), ahlaki ve fiziki vasıf olarak Hz.Peygamber'e izafe edilen her şey (in yazılı metinleri). *Kur'an*: Söz/Haber.

Usul:

Sözlük: Asıllar/Kökler/Kaynaklar. *Terim*: Yol, Yöntem, Nizam, Kaide, Düzen ve Metod. Bir ilmin asıl konusundan önce ögrenilmesi gerekli esaslar, prensipler ve başlangıç bilgileri ve teknikleri.

Hadis Usulü:

Sened ve metnin durumlarını anlamaya imkan veren birtakım kaideler ilmi.

Mütekaddimuna ait eserler:

1.el-Muhaddisu'l-fasıl beyne'r-ravi ve'l-va'i: Ebu Muhammed el-Hasen b. Abdirrahman b. Hallad er-Ramehürmuzi (v.360/971)

2.Ma'rifetu ulumi'l-hadis: Ebu Abdillah el-Hakim en-Neysaburi (v.405/1014)

3.el-Kifaye fi ilmi'r-rivaye: el-Hatib el-Bağdadi (v.463/1071)

(Müşterek özellikler: *Konular 'Bab' veya 'Nev'i'lere ayrılarak değerlendirilmiştir. *Konular senedli bilgilerle işlenmiştir. *Usul konularının tamamına yer verilmemiştir.)

Müteahhiruna ait eserler:

1.el-İlma' ila ma'rifeti usuli'r-rivaye ve takyidi's-sema : Ebu'l-Fadl İyaz b. Musa el-Yahsubi Kadı İyaz (v.544/1149)

2.Ulumu'l-hadis : Ebu Amr Takiyyuddin Osman b. Abdirrahman eş-Şehrizuri İbni's-Salah (v.643/1245)

-.Nuhbetü’l-fiker fi mustalahi ehli’i-eser : İbn Hacer el-Askalani (v.852/1448) Prof. Dr. Talat Koçyiğit (v.2011) tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve 1971’de Ankara’da basılmıştır.

3.Tedribu’r-ravi fi şerhi takribi’n-Nevevi : Celaleddin es-Suyuti (v.911/1505)

4.Kavaidu’t-tahdis min fünuni mustalahi’l-hadis : Şeyh Cemaleddin el-Kasımi (v.1332/1914)

5.Tevcihu’n-nazar ila ilmi’l-eser : Tahir el-Cezairi (v.1338/1920) Müsteşrik Goldziher (v.1921) tarafından almancaya tercüme edilmiştir.

-.Menhecu’n-nakd fi ulumi’l-hadis : Nureddin İtr.

(Müşterek özellikler: *Konular modern tarzda yani senedlerinden arındırılmış olarak incelenir. Sadece misal olarak verilen hadislerde sened görülür. *Konular tartışılır. *Gelişmelere de yer verilir.)

Türkçe hadis usûlü çalışmaları:

1.Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi (mukaddime);**Ahmed Naim**. 2.Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler; **Tayyib Okiç**.

3.Hadis Usulü; **Hayreddin Karaman**.

4.Hadis Usulü; **Talat Koçyiğit**.

5.Hadis Ricali; **Ali Özek**.

6.Hadis İlimleri ve Istılahları; **Subhi Salih** (trc. **M. Yaşar Kandemir**).

7.Hadis Istılahları; **Talat Koçyiğit**.

8.Nuhbetü’l-fiker şerhi; **İbn Hacer** (trc. **T. Koçyiğit**).

9.Sahabe ve Hadis Rivayeti; **Nevzat Aşık**.

10.Yeni Usul-i Hadis; **Z. Ahmed et-Tehanevi** (trc. **İ. Canan**).

11.Hadis 1-2; **Ali Yardım**.

12.Hadis Dersleri; **Mucteba Uğur**.

13.Anahatlarıyla Hadis; **İsmail L. Çakan**.

14.Hadis Istılahları Sözlüğü; **Dr. Abdullah Aydınlı**.

15.Hadis Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi; **Dr. Ahmet Yücel**.

16.Hadiste Rical Tenkidi; **Dr. Emin Aşıkkutlu**.

17.Hadis ilminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar; **Ahmet Yücel**.

18.Hadis Tenkidi; **Salih Karacabey**.

19.Alternatif Hadis Metodolojisi; **Hayrı Kırbaşoğlu**.

20.Hadiste Tespit Yöntemi; **Abdullah Aydınlı**.

21.Hadis Ravilerinin Güvenilirliği; **Abdullah Kahraman**.

22.Hadis Araştırma ve Tenkit Kılavuzu; **S. Polat, H. Nazlıgül, S. Doğan**.

Sünnet: Allah'ın kitabının, Allah'ın elçisi tarafından evrensel planda yapılmış yorumudur. *Hadis*: bu yorumun yazılı belgesidir.

Hadis lafzı:

Sözlük: Çok eskilerde doğru-yanlış, tarihi, efsanevi her türlü haberler. *Huddas*: Bunları anlatanlar. *Kur'an*: Ahsenu'l-hadis = sözlerin en güzeli. *Hadis*: Sözlerin en güzeli Allah'ın kitabıdır. *Dini literatür*: 1-Önce Hz. Peygamber'in sözü, 2-Sonra da onun söz, fiil ve takrirleri. 3-Hatta Sahabe ve Tabiun söz ve fiilerine de (Mevkuf/Maktu' kayıtlarıyla) hadis denilmektedir. (bu grup için Haber ve Eser kelimesi de kullanılmıştır).

Sünnet lafzı:

Sözlük: Yol ve gidişat. *Hadis*: yolun iyisine ve kötüsüne / Sünneti =Hz. Peygamberin yaşayış modeli, gidişatı. *Kur'an*: Sünnetullah = Yüce yaratıcının kainatı idare etmekteki kanunları / Sünnetu'l-evvelin = eskilerin örf-adet ve yaşayış tarzları. *Usulcüler*: Hz. Peygamber'in sözle veya fiille açıktan, gördüğü ya da duyduğu olayları susarak onaylamak suretiyle zımnen yaptığı açıklamaların tamamını anlatan terim. *Hadisçiler*: Hz. Peygamberin evsafı, ahlakı, peygamberlikten önceki ve sonraki her türlü yaşayışına yer verirler. *Sarih (açık) takrir*: Rasulullah'ın muttali olduğu herhamgi bir olay ya da sahabilere ait uygulamayı tasvib ve tasdik ettiğini açıkça belirtmesidir. *Zımni takrir*: Muttali olduğu herhangi bir olay karşısında Hz. Peygamber'in sükut buyurmasıdır.

Hadisin yapısı:

Sened (Tarik/Vech): Biri diğerinden almak ve nakletmek şartıyla hadisi rivayet eden kişilerin -Rasulullah'a kadar- sıralandığı kısım. Hadisi nakleden ravilerin isim zinciridir. Hadisin bize kimler aracılığı ile ulaştığını gösteren belgedir. *Ravi*: Senedde yer alan her şahıs. *İsnad*: Sened zikretme, sözü Rasulullah'a iletmek. *Rivayet lafızları*: (حدثنا) ve (عن) gibi lafızlar. *Rivayet*: Ravilerin hadisleri nakletmesi. *Merviyy*: Rivayet ettikleri hadis. *Senedin ibtidası*: Senedin bize en yakın kısmı başlangıcı. *Senedin müntehasi*: Hadis metnine en yakın yeri sonu. *Hümasi*: Senedinde beş ravinin bulunduğu bir hadistir.

Kısaltmalar:

1. (حدثنا)lafzı, çoğunlukla (ثنا) ve (نا) şeklinde kısaltılmaktadır. (حدثني) lafzı da (دثني) ve (ثني) şeklinde kısaltılmaktadır. 2. (اخبرنا) lafzı (انا) şeklinde kısaıltılmıştır. Beyhaki bunu (بنا) şeklinde kısaltmış fakat tutulmamıştır. 3. (اخبرني) , (انبءني) , (انبئنا) 'nın kısaltmaları yoktur. Zira bunlar öncekilere oranla daha az kullanılır. 4. (عن) lafzı dışında kalan (سمعت) , (حدثنا) , (اخبرنا) , (حدثنا) ve (انبئنا) gibi lafızların başında mutlaka bir (قال) kelimesi bulunmaktadır. Çoğu kere yazılmaz fakat okurken orada yazılıymış gibi okunur. 5.Senedlerdeki (انه) kelimesi de yazılmaz ama okunur. 6.Hadis senedleri arasında görülen (ح) harfi de o noktada senedin değiştiğini gösterir ve (حا) diye okunur. Bu kısaltma, hadisin birkaç senedini bir araya toplamak

için kullanılır. Bazıları (الحديث) veya (تحويل) diye okurlar. Genellikle birleştirilen senedler arasında müşterek olan ilk ravi isminden sonra konur.

Metin: Senedin kendisinde son bulduğu sözlü kısımdır. *Hins/Ism/Cürm*: Kasden işlenmiş günahlar için kullanılır. *Zenb*: Herhangi yanlış bir iş için, kasdi olsun olmasın yanlışlıkla, sehven veya yanlış anlama sonucu yapılan hatalar için kullanılır.*Mükaleme-i ilahiyye*: Gaybi ve gayr-i maddi ilim vasıtalarının ortak adı.

Ali b. Ebi Talib: *'Kazanan kazandığını adaba riayetle kazandı, kaybeden kaybettiğini edebi terketmekle kaybetti.'*

Rivayet:

Kelime: Sulamak, taşımak ve nakletmek. *Terim*: Hadisin tahammül ve edası, eda sigalarından herhangi biri ile kaynağına isnadı. (Hadisin öğrenim ve öğretimi) *Öğrenim*: Haml, tahammül ve telakki. *Öğretim*: Nakl, eda ve tebliğ.

Adab:

Edeb'in çoğulu olarak herhangi bir meslek mensuplarının uyması ve uygulaması gerekli manevi kaide ve ilmi teknikler (metodlar).

Hadis öğrencinin adabi: 1. İyi niyet. 2. Hadis'i ehlinden almak. 3. Ögrendiğiyle amel etmek. 4. Hocaya saygı göstermek. 5. Arkadaşlarına yardımcı olmak. 6. Tedrici bir metodla çalışmak. 7. Hadis usulüne önem vermek.

Hadis Öğrenim ve Öğretim Yolları:

1. *Sema*: Hocanın, ezberinden veya yazılı bir metinden okuyarak rivayette bulunması; öğrencinin, hocadan bizzat duyarak bu rivayeti almasıdır. *Topluluk içinde alınmışsa*: haddesena fulan/ahberana/enbeana fulan/semi'na fulanen. *Yalnız iken alınmışsa*: haddeseni/ahbereni/enbeani fulan/semi'tu fulanen. *İmla*: Hocanın, ezberinden veya yazılı vesikadan okuyarak rivayet ettiği hadisleri yazdırmasıdır. *İmla sistemi*: Önceden belirlenmiş zaman ve yerlerde büyük kalabalıklara hadis rivayet edip yazdırmak.*İmla meclisleri*: Bu yerlere. *Mümli*: Hocaya. *Müstemli*: Bu meclislerde hadis yazan öğrenci. *Emali*: Bu yolla elde edilen rivayet metinlerinden oluşan kitaplar. *Kullanılan Siğalar*: (حدثنا فلان بتبليغ فلان / حدثنا فلان ءاملاء).

2. *Kıraat/Arz*: Hocanın huzurunda talebe ezberinden veya elindeki kitaptan hadis okur. Hoca da ezberinden veya elindeki bir nüshadan takip ederek dinlemesidir. *Kullanılan Siğalar*: (قرئ على فلان و ءانا /قراءت على فلان و هو يسمع ءاسمع/حدثنا فلان قرائة عليه). *İmam Müslim*, ahberana lafzını özellikle bu yolla aldığı hadisleri rivayet ederken kullanmaya çalışmıştır.

3. *İcazet*: Hocanın, talebesine duyduklarını veya kitaplarını rivayete izin vermesidir. *İbn Hazm*, bu usule çok sert şekilde karşı çıkmakta ve bidat demektedir. *Mücazun leh*: Kendisine icazet verilen kişi. *Muciz*: İcazet veren kişi.
4. *Münavele*: Kendisinden nakl ve rivayet etmesi için hocanın, öğrencisine bir kitap veya yazılı bir metin vermesidir. *Kullanılan Siğalar*: (حدثنا فلان مناولة و ءاجازة

5. *Kitabet*: Huzurunda bulunan veya bulunmayan bir öğrencisi için hocanın kendi eliyle bir veya birkaç hadis yazıp veya yazdırıp vermesi veya göndermesidir. *Kullanılan Siğalar*: (كتب ءالي فلان قال حدثنا فلان/ ءاخبرنا فلان مكاتبة- كتابة قال حدثنا فلان).

6. *İ'lam*: Hocanın, icazetten söz etmeksizin belli bir hadis veya hadis kitabı için sadece benim rivayetim işte budur diye açıklamada bulunmasıdır.

7. *Vasiyet*: Ölmek veya yolculuğa çıkmak üzere olan hocanın –rivayet izninden söz etmeksizin- kitabını öğrencilerden birine vasiyet etmesidir.

8. *Vicade*: Bir kimsenin yazma bir risale veya kitap bulmasıdır. *Vacid*: Bulan. *Kullanılan Siğalar*: (وجدت بخط فلان). Bugün hadis kitaplarından yapılan nakillerin hepsi bir çeşit vicade'dir.

Tasnif devri/kütüb-i sitte öncesi rivayet mahsulleri:

1. Sahifeler: Abdullah b. Amr b. el-As; es-Sahifetu's-Sadıka.

2. Cüzler: Cüz'u hadisi Ebi Bekr.

3. Erbeun: Nevevi; erbeun.

Tasnif devri rivayet mahsülleri:

1. Ale'r-rical: a) *Müsned*: Sahabilerin, müslüman olmaktaki önceliklerine, Hz. Peygambere yakınlık derecelerine ya da kabilelerine göre harf sırasına konularak ve onlardan gelen hadisler, konularına bakılmaksızın o ismin altına dercedilmesiyle oluşan kitap türü: Ahmed b. Hanbel; Musned. b) *Mu'cem*: Hadislerin, Sahabe, şuyuh veya beldelere göre ve çoğu kere alfabetik olarak sıralandığı eser: Taberani; Mu'cem. c) *Etraf*: Anahtar/kılavuz türü eser: Adbülğani en-Nablusi; Zehairu'l-mevaris fi'd-delaleti ala mevazı'ıl-hadis.

2. Ale'l-ebvab: a) *Musannef*: Sünen'lerin muhtevasına mevkuf ve maktu' hadislerin ilavesiyle meydana getirilmiş kitap türüdür: İbn Ebi Şeybe; el-Musannef. b) *Cami'*: Akaid, ahkam, siyer, adab, tefsir gibi dinin bütün cephelerine dair konuların tamamını kapsayan kitap türüdür: Buhari/Muslim; el-Cami'. c) *Sünen*: Merfu' nitelikli ahkam hadislerini fıkıh kitapları tertibi içinde ihtiva eden kitap türüdür: Ebu Davud/Nesai/İbn Mace/Tirmizi/Darimi; es-Sünen.

Ravi: Nakleden, taşıyan ve ileten. *Ruvat*: Nakledenler, *Terim*: Hadisi öğrenip eda terimlerinden biriyle kendisinden sonrakilere nakleden hadisçi.

Ravi'nin vasıfları:

1. *Adalet*: Raviyi takvaya yönelten ve insanlık değerlerine yakışmayan hata ve davranışlardan uzak tutan bir niteliktir. a) Müslüman olmak. b) Büluğa ermiş olmak. c) Akıllı olmak. d) Takva sahibi olmak. e) Muruet (İnsani ve örfi meziyet ve geleneklere sahip ve saygılı yaşamak).

2. *Zabt*: Bellemek, duyduğunu duyduğu gibi rivayet edebilmektir. a) Uyanık olması. b) Ezberinden naklediyorsa, ezberlemiş olması. c) Kitaptan rivayet ediyorsa, kitabını iyi korumuş olması. d) Mana ile rivayet ediyorsa, manayı bozacak unsurları biliyor olması gereklidir.

Tabaka:

Sözlük: Herhangi bir vasıfta ortak olanlar. *Terim*: Yaş ve isnadda birbirine benzeyen akran raviler grubudur. *İhtiyaç duyulan noktalar*: Doğum, vefat, öğrenciler, hocalar. *Beş tabaka*:

* Hz. Peygamber'in vefatı (h. 11)

1-Sahabe (h.110)

2-Tabiun (h.180)

3-Etbau't-Tabiin (h.220)

4-Etbau etbaı't-tabiin (h.260)

5-Etbau etbaı etbaı't-tabiin (h.300)

Sahabiyi Tanıma Yolları:

1. Tevatür yolu.

2. Şöhret yolu.

3. Şehadet yolu.

4. İkrar yolu.

Muammerun: Uzun yaşayanlar. *Muhadram/Muhadramun*: Hem Cahiliyye devrinde yaşamış hem de İslam devrinde yaşamış olduğu halde Hz. Peygamberi görememiş ancak Sahabilerle görüşebilmiş olanlara Tabiilerden olmak üzere verilen isimdir.*Muksirun*: Binden fazla hadis rivayet etmiş olan Sahabiler:

1-Ebu Hureyre (58/672).

2-Abdullah b. Ömer (73/692).

3-Aişe bnt. Ebi Bekr (58/678).

4-Enes b. Malik (93/712).

5-Abdullah b. Abbas (68/687).

6-Cabir b. Abdillah (74/693).

7-Ebu Said el-Hudri (64/683).

(Abdullah b. Mesud ve Abdullah b. Amr b. el-As'ın da bine yakın rivayetleri vardır). *Mukıllun*: Binden az hadis rivayet etmiş olan Sahabiler. *Tesebbüt*: İhtiyatlı davranıp kesin kanaat edinmedikçe hadis rivayet etmemek prensibi. *Rihle*: İlim yolculuğu. Sahabilerin sayısı:40.000-120.000. Eserlerde tanıtılan: 10.000-12.000.

Cerh ve Ta'dil:

Cerh: Elle, aletle veya dille yaralamak. *Istılah*: Adalet veya zabt sıfatını ibtal ve ihlal edici bir kusur sebebiyle raviyi tenkid ile rivayetlerinin iyice tetkikini istemek. *Ta'dil*: Tezkiye etmek. *Istılah*: Ravinin adil ve zabıt olduğuna hükmederek rivayetlerinin sıhhatini ortaya koymaktır.

Cerh ve ta'dil alimleri'nin taksimi:

1-Müteşeddid (-)

2-Mütesahil (Tirmizi/Hakim en-Neysaburi)

3-Mutavassıt (Darekutni/İbn Adiy)

Ta'n noktaları (Metain-i aşere): En ağırından en hafifine göre:

1-Adalet vasfına yönelik:

a) *Kizbu'r-ravi*: (1)

b) *İttihamu'r-ravi bi'l-kizb*: (2)

c) *Fısku'r-ravi*: (5)

d) *Cehaletu'r-ravi*: (8)

e) *Bid'atu'r-ravi*: (9)

2-Zabt vasfına yönelik:

a) *Kesretu'l-galat*: (rivayette çok yanlış yapması) (3)

b) *Fartu'l-gafle*: (aşırı gafil ve kapılgan olması) (4)

c) *Vehm*: (sened ve metinde, cerh ve ta'dilde hata yapması) (6)

d) *Muhalefetu's-sikat*: (zayıf ravi daha/güvenilir raviye muhalef etmesi) (7)

e) *Su'u'l-hıfz*: (hafızanın pek parlak olmaması) (10)

Cerc ve ta'dil sonucu raviler:

1-*Muaddel*: Ta'dil ve tezkiye edilmiş raviler. (Sikat) 2-*Mecruh*: Cerhedilmiş raviler. (Duafa) 1-*Ma'ruf*: Şahsı ve hali olumlu veya olumsuz olarak belirmiş olanlar. 2-*Mechul-ayn*: Sadece bir ravinin kendisinden hadis rivayet ettiği kişi. (Rivayet kabul edilmez) *Mechul -hal*: Zahiri ve batıni nitelikleri bilinemeyen, iki veya daha çok kişinin kendisinden hadis rivayet ettiği ve fakat güvenilir olduğu belirtilmeyen ravidir. (Kabul veya reddedilir) *Muhtelit*: Ömrünün sonunda zihni iğtişaya uğrayan raviler.*Vuhdan*: Kendisinden sadece bir kişinin rivayette bulunduğu raviler.

Kabul veya red açısından hadisler:

1-*Makbul*: Ravisinin doğruluğu kabul edilen ve kendisiyle amel edilmesi gereken hadislerdir. 2-*Merdud*: Ravisinin doğruluğu kebul edilmeyen ve kendisiyle amel etmek gerekmeyen hadistir.

Ravi sayısı açısından hadisler:

1-*Mütevatir*: Aklın, yalan üzerinde birleşmelerini adeten mümkün görmediği raviler topluluğunun, her nesilde, kendileri gibi bir topluluktan alıp naklettiği, işitme veya görmeye dayanan hadistir. a-*Lafzen*: Bütün rivayetlerinde lafızları aynı olan mütevatir hadis. b-*Manen*: Aralarında ortak bir nokta bulunan değişik hükümlerin, tevatüt şartlarını taşıyan raviler tarafından nakledilmesiyle ortaya çıkan ortak mana.

2-*Ahad*: Mütevatir hadis şartlarını taşımayan hadis/bir kişinin verdiği haber.

3-*Meşhur*: Tevatür şartlarını taşımayan topluluğun naklettiği ve her nesilde ravisi ikiden aşağı olmayan hadis.

Senedin müntehası açısından hadisler:

1-*Kudsi*: Ayet olmamak kaydıyla, Hz. Peygamber'in Allah Teala'ya nisbet ve izafe ettiği hadis.

2-*Merfu'*: Söz, fiil, takrir, fıtri veya ahlaki vasıf olarak, -senedi muttasıl veya munkatı' olsun- açıkça veya dolaylı bir şekilde (hükmen) Hz. Peygambere izafe edilen hadis. a-*Saraheten (açık)*: Açık bir şekilde Hz. Peygambere'e izafe edilen hadistir. (Hadis içinde Rasulullah'a ait bir söz, bir fiil, bir takrir veya bir vasıftan söz ediliyor). b-*Hükmen*: Herhangi bir sahabinin, geçmiş peygamberler veya gelecekte cereyan edecek olaylar ya da işlenmesi halinde işleyene sevab yahut azab gerekecek konular gibi şahsi görüş ve kanaata dayanması mümkün olmayan mevzulara dair haberler. (İsrailiyat'tan olmaması gerekiyor)

3-*Mevkuf*: Sahabilerin söz, fiil ve takrirlerine dair –muttasıl veya munkatı- haberler.

4-*Maktu'*: Herhangi bir Tabii'ye izafe olunan söz, fiil veya takrirler.

**Munkatı'*: Senedinde bir ravinin isminin hiç geçmediği veya kapalı olarak geçtiği hadisler ile, senedinden, sahabiden önce bir kişinin atlandığı veya peşpeşe olmamak şartıyla birden fazla ravinin atlanmış olduğu hadisler.

Sıhhat veya hüküm açısından hadisler:

1-*Sahih*: Adalet ve zabt sahibi ravilerin muttasıl senedle rivayet ettikleri şazz ve muallel olmayan hadistir. a-*Sahih li zatihi*: Sahih hadis, eğer bu sayılan sıhhat şartlarının tümüne en üst seviyede sahip olmasıdır. b-*Sahih li gayrihi*: Sıhhat şartlarını en üst seviyede taşımamasına rağmen, kendisini sıhhat derecesine çıkaracak bir başka rivayet (adıd) bulunan hadistir.

2-*Hasen*: Zabtı biraz gevşek olan ravilerin muttasıl senedle rivayet ettikleri şazz ve muallel olmayan hadistir. a-*Hasen li zatihi*, b-*Hasen li gayrihi*.

3-*Zayıf*: Sahih ve Hasen hadisin şartlarını taşımayan hadistir.

Hadiste zayıflık sebepleri:

1-*Senedde inkıta'*: Senedden en azından bir ravinin düşmesidir. a-*Mürsel*: Tabii'nin, sahabiyi atlayarak Hz. Peygamber'e izafe ettiği hadistir. b-*Munkatı'*: Senedi muttasıl olmayan hadistir. c-*Mu'dal*: Senedinin herhangi bir yerinden peşpeşe iki veya daha çok ravinin düştüğü hadistir. d-*Muallak*: Senedinin baş tarafından bir veya peşpeşe birkaç ravinin ya da müntehasına kadar senedin bütünüyle hazfolunduğu hadistir. e-*Müdelles*: Senede dahil bir ravinin ismini atlayarak, orada böyle biri yokmuş izlenimini verecek şekilde senedi sevkedilen hadistir.

2-Ravideki cerhi gerektiren hallere göre zayıf hadis çeşitleri. a-*Mevzu'*: Hz. Peygamber adına yalan uydurmak (kizb) ile cerhedilmiş ravinin rivayetidir. b-*Metruk*: Yalancılıkla itham edilmiş bir ravinin rivayetinde yalnız kaldığı (teferrüd ettiği) hadistir. c-*Münker*: Zayıf bir ravinin sika raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadistir/ Sika olsun olmasın ravisi tek kalan hadistir. d-*Muallel*: Görünürde sahih olmakla beraber, bu sıhhatı yok edebilecek gizli bir illet taşıyan hadistir. e-*Müdreç*: Hadisten olmayan bir kelamın, hadise bitişik olarak zikredilen hadistir. f-*Maklub*: Sika ravilere muhalefet ya seneddeki ravi isimlerini ya da metnin bazı kelimelerini takdim-tehir ederek rivayet edilen hadistir. g-*Muzdarib*:Birden çok rivayeti bulunduğu halde rivayetlerin birini diğerine tercih edecek sebep bulunamayan hadistir. h-*Şaz*: Sika bir ravinin mütabii olmaksızın tek başına rivayet ettiği hadis/ Sika bir ravinin diğer sika ravilere muhalif olarak rivayet ettiği hadistir. ı-*Musahhaf*: Kelimenin yazılışı (hattı) bozulmaksızın nokta veya harekelerin değiştirilmesi ve böylece başka bir kelime haline getirilen hadistir. i-*Muharref*: Kelimesi hareke değişikliğine uğramış hadistir.

III-İbn'ül-Emin Mahmud Esad: Fıkıh Usulü.

Fıkıh Metodolojisi: Fıkhi meselelerin elde edilmesi için uyulması gereken kural ve araçları inceleyen bir ilim.

Usulü Fıkıh öğrenimin iki amacı: 1) Müçtehidle ilgili amaç: henüz bilinmeyen bir hükmü, Usulü Fıkıh'ta belirlendiği üzere ilgili kural ve amaçlarına bağlı olarak kaynağından çıkarıp keşfetmektir. 2) mukallitle ilgili amaç: Önceden bir müçtehid tarafından keşfedilmekle bilinen bir hükmü, Usulü Fıkıh'ta mukarrer bulunan kurallar ve araçlar uyarınca ispatlamaktır.

Hanefi geleneğinde yazılan temel Usulü Fıkıh eserleri: 1-Fahru'l-İslam el-Pezdevi ve 2-Şemsü'l-Eimme es-Serahsi'nin kitapları. "el-Menar" bu iki kitabın muhtasarıdır.

Mütekellim geleneğinde yazılan temel Usulü Fıkıh eserleri: 1-Kadı Abdü'l-Cebbar; "el-Umed", 2-Ebu'l-Hüseyin el-Basri; "el-Mutemed", 3-Ebu'l Meali el-Cuveyni; "el-Burhan", 4-Ebu Hamit el-Gazali; "el-Mustasfa".

Usulü Fıkıh: Fıkıh ilminin asılları. *Genel manası*: Kişinin hak ve vazifelerini bilmesidir. (Kelam/Ahlak/Fıkıh) *Özel manası*: Davranışla ilgili hükümleri tafsili delillerden bilmektir. *Asıl*: Delil = 1-Hem Sübutu, hem de delaleti kesin olur.(Mütevatir nass) 2-Sübutu zanni, delaleti kesin olur.(Kesin olan haberi vahidler) 3-Sübutu kesin, delaleti zanni olur.(Tevil edilmiş ayetler) 4-Hem sübutu, hem de delaleti zanni olur.(kesin olmayan haberi vahid)

Fıkıh ilminin asılları:

1-Kur'an, (Mutlak asıl)

2-Sünnet, (Mutlak asıl)

3-İcma, (Mutlak asıl)

4-Kıyas, (asıl / fer')

*-Şer'u men kablena,

*-Örf,

*-İstishab,

*-İstihsan,

*-Zaruret.

Usulü Fıkhın konusu: Deliller ile hükümlerdir.

Usulü Fıkhın Gayesi: Şer'i hükümleri bilmek ve gereğiyle amel ederek dini ve dünyevi saadete kavuşmaktır.

Usulü Fıkıh iki maksıd ve bir hatime üzerine tertip edilmiştir: (Maksıd 1) *Delillerin hallerinden bahseder ve dört rüknü içerir:1-*Kitap*: Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammede indirilip, ondan tevatür yoluyla nakledilen Kur'an nazmıdır.

Lafız, hükümlerin bilinmesine yönelik durumları itibariyle dört kısımdır: a-Hass, b-Amm, c-Müşterek, d-Cemi Münekker.

Lafız, manaya delaleti yönüyle sekiz türlüdür. *Dördü açıklık derecesine göredir:* a-Zahir, b-Nass, c-Müfesser, d-Muhkem.

Diğer dördü de kapalılık derecesine göredir: a-Hafi, b-Müşkil, c-Mücmel, d-Müteşabih.

Lafız, manada kullanışı itibariyle dört türlüdür: a-Hakikat, b-Mecaz, c-Sarih, d-Kinaye.

Lafız, kastedilen mananın kendisinden anlaşılması itibariyle de dört türlüdür: a-İbaresiyle delalet eden, b-İşaretiyle delalet eden, c-Delaletiyle delalet eden, d-İktizasıyla delalet eden.

2-*Sünnet*: Hz. Peygamberden sadır olan kavl, fiil ve takrirler'dir.(söz/davranış/Onay)

3-*İcma*: Ümmeti Muhammed'den, aynı asırda gelen tüm müçtehitlerin şer'i bir hüküm üzerine ittifak etmeleridir.

4-*Kıyas*: İki meseleden birinin illetinin dengi ikinci meselede bulunduğunda hükmün dengini rey ve içtihat yoluyla ikinci meselede ortaya çıkarmaktır.

Kıyasın rükünleri:

a-Asıl/Makisun aleyh.

b-Fer'/Makis.

c-Aslın hükmü/hükmü muaddi.

d-İllet/Cami.

(Maksıd 2) *Hükümlerin hallerinden bahseder ve dört rüknü içerir:

1-*Hüküm*:Mükelleflerin fiillerine iktiza (gereklilik), tahyir (serbestlik) veya vaz' (ikş durum arasında sebep, şart, mani bağı kurma) yoluyla ilişen ilahi hitabın eseridir.

Mükellefin fiili, (1.taksim) Sıhhat itibariyle: 1-Sahih, 2-Batıl, 3-Fasit.

Mükellefin fiili, (2.taksim) İni'kad itibariyle: 1-Münakit, 2-Gayri münakit.

Mükellefin fiili, (3.taksim) Nefaz (geçerlilik) itibariyle: 1-Nafiz, 2-Gayri Nafiz. *Mükellefin fiili, (4.taksim) Lüzum (Bağlayıcılık) itibariyle*: 1-Lazım, 2-Gayri lazım.

Uhrevi maksatlar açısından fiil'in taksimi:

1-*Azimet*: kulların özürlerine dayalı olmaksızın ilk baştan meşru kılınan fiildir.

2-*Ruhsat*: Şer'i özürler üzerine ikinci derecede meşru kılınan fiildir.

Azimetin çeşitleri:

1-*Farz*, a) Kifaye, b) Ayn.

2-Vacip,

3-Sünnet, a) Hüda, b) Zevait.

4-Nafile,

5-Haram, a) Li aynihi, b) Li gayrihi.

6-Mekruh, a) Tenzihi, b) Tahrimi.

7-Mübah,

2-*Hakim*: Şer'i hükümlerin güzellik (husn) ve çirkinliğinde (kubh) mükellef üzerine hakim; gerek akıl ile kesb olmaksızın veya kesb olduktan sonra bilinen şeylerden olsun veya olmasın akıl değil, Şari olan Allah'tır.

3-*Mahkumun bih*: Şariin hitabının iliştiği fiildir. (*Çeşitleri*: 1-Yalın Allah hakları. 2-Yalın kulların hakları. 3-Allah'ın hakkı ile kul hakkının bir araya geldiği ve Allah hakkının baskın olduğu yer. 4-Kul hakkının Allah hakkına baskın olduğu yer.)

4-*Mahkumun aleyh*: Fiiline ilişen olarak şer'i hitabın geldiği mükelleftir.

Fiil ehliyetini zedeleyen arızalar: a) Semavi, b) Müktesep.

a-*Semavi* (bunlarda kulların kazanım ve seçimi yoktur):

1-Delilik (Cünun).

2-Küçüklük (Sığar).

3-Bunaklık (Ateh).

4-Unutma (Nisyan).

5-Uyku (Nevm).

6-Bayılma (İğma).

7-Kölelik (Rikk).

8-Hayız ve Nifas.

9-Hastalık (Maraz).

10-Ölüm (Mevt).

b-*Müktesep* (bunlarda kulun gerek kazanım yoluyla ve gerek (o arızayı meydana getiren sebepleri) ortadan kaldırmaması şeklinde bir etkisi bulunur):

1-Cehalet (Cehl).

2-Sarhoşluk (Sükr).

3-Şaka (Hezl).

4-Sefeh (Harcamalarda tedbirsizlik).

5-Yolculuk (Sefer).

6-Hata.

7-Zorlama (İkrah).

(Hâtime) *İçtihat hakkındadır:

İçtihat: her bir şer'i-fer'i hükmü delilinden istinbat konusunda daha ileri gitmekten aczini anlayıncaya dek gücünü tamamıyla sarf etmektir.

Müctehid mutlak olmanın şartları:

1-Kur'an'ı kerim'in hükümlerle ilgili olan bilgilerini, ayrıca lügavi ve şer'i manasını kısımlarıyla birlikte bünyesinde toplamaktır.

2-Sünnet'in hükümlerle ilgili olan bilgilerini –metin ve senet- olarak bünyesinde toplamaktır.

3-Hakkında İcma bulunan konuları bilmektir; ta ki içtihad ona aykırı olmasın.

4-Kıyası şartlarıyla, hükümleriyle, kısımlarıyla, makbul-merdut gibi yönleriyle bilmektir.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Usuller Mütalası Zeyneb Soyarslan 14922724 *24.05.2015*

Tefsir usulü, hadis usulü ve fıkıh usulüne baktığımız zaman bunları birbirinden çok katı sınırlarla ayırmanın mümkün olmadığını ve birbirleri ile çok sıkı bir ilişki içerisinde olduklarını görürüz.

Öncelikle tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinin usûllerinin gelişimi konusunda bir karşılaştırma yapalım; fıkıh ve hadis usûlüne göre tefsir usûlünün yazımının biraz daha geç bir döneme rastladığını görüyoruz. Zerkeşî (ö.794/1392), el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an adlı tefsir usûlüne dair yazmış olduğu eserinin mukaddimesinde, kendisinden önceki alimlerin hadis metodolojisinde olduğu gibi Kur'an ilimlerinin bütün konularını ihtiva edecek tarzda bir eser yazmadıklarından söz ederek bu alandaki ihtiyaca cevap vermek gayesiyle bu kitabı telif ettiğini belirtir.[1] Yani her ne kadar Suyûtî'nin hocası Muhammed el-Kâfiyeci (ö.879/1474) et-Teysir adlı eseri ile alanında bir ilk olduğunu söylese de tefsir usûlü alanında yazılan ilk eser el-Burhân'dır.

Hadis usûlünün bütün konularını içeren eserler ise H.4. asrın ikinci yarısından itibaren telif edilmeye başlanmıştır. Aslında bu da geç bir dönemdir. Bu kadar geç olma sebebi ise diğer şeylerden usûl çalışmalarına vakit bulunamamış olmasıdır. Yoksa ki H.2. ve 3. asır hadisçileri hadis ilminin çeşitli usul ve kaidelerini biliyorlardı. Buhari ve Müslim incelenirse bu gayet açık bir şekilde görülür. – Şüphesiz bu tefsir içinde böyledir.- Hatta onlardan önce gelmiş eş-Şâfiî(ö.204)'nin er-Risâle'sinin fıkıh usûlünden ziyade hadis usûlü ile ilgili bir kitap olduğunu söyleyen hadisçiler bile vardır.[2]

Şüphesiz bu kıyaslamada usûl alanında yazılan ilk çalışması en erken olan ilim fıkıhtır. Fıkıh alanında yapılan ilk çalışma er-Risâle'dir.

İslam ilimleri tarihinde cereyan eden tartışmalar da bize bu ilimlerin bütünlüğünü gösterir. Mesela; 'Âhad haber ile amel edilir mi, ilim ifade eder mi' gibi tartışmalar mezheb imamları beyninde cereyan etmiştir. Bu tartışma hadisin alanına mı girer yoksa fıkhın mı? İçerik olarak bir hadis tartışması özelliği gösterir, diğer taraftan fıkhın da konusuna girer.

1Suat Yıldırım, "el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an" , DİA c.VI. s.434.

2Talât Koçyiğit, Hadis Tarihi, TDV yay., Ankara 2007 s.265.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Abdulkadir Demir 14922701 Tarih/Usuller mütalaası özeti *26.05.2015*

Abdulkadir Demir

Doktora 14922701

Usuller Okuması Hülasası:

Fıkıh Usulü

İslam Hukuku Metodolojisi, Fıkıh Usulü

Prof. Muhammed Ebu Zehra

Çeviren: Prof. Dr. Abdulkadir Şener Fecr Yayınları, Ankara, 2013

Özet:

Eser önsöz, giriş ve dört bölüm ile ekler bölümünden oluşmuştur. En sona bibliyografya, terim sözlüğü ve indeks konulmuştur. Toplam 384 sayfadır.

Eseri çeviren, çevirenin notları bölümünde fıkıh-usul kelimelerinin anlamlarına değindikten sonra fıkıh usulünü bilmenin gereğinden bahsetmiş ve tercüme edilen eser ve çeviri hakkında kısa bir bilgi verilmiştir.

Önsözde hamdele ve salveleden sonra fıkıh usulünün ne olduğu konusunda kısa bir bilgi verilmiştir. Kısaca, hükümlerin istinbatında başvurulan metodları açıklayan bir ilim olarak tanımlanmıştır.

Giriş bölümünde fıkıh usulünün tarifi, konusu ve tarihçesi açıklanmıştır. Önce fıkıh ve usul kelimeleri açıklanmış, ardından da fıkıh usulü terkibine yer verilmiştir. Fıkıh usulünün konusu belirtildikten sonra fıkıh kaideleri ile fıkıh usulü arasındaki farklara yer verilmiştir. Kısaca fıkıh usulü bir metot, fıkıh kaideleri bir benzer hükümler koleksiyonudur denilmiştir. Fıkıh usulünün doğuşu başlığında usulün fıkıhla birlikte doğduğu bilgisine yer verilmiş, ardından fıkıh usulü serüveni kısaca anlatılmıştır. Şafiinin fıkıh usulü ve Şiilerin bu konudaki çalışmalarına yer verilerek bugün de bu tür çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Şafii'den sonra fıkıh usulünün durumu başlığı altında Şafii'den sonra Fıkıh Usulünün çeşitli alanlarda geliştiği ifade edilerek bunun daha çok iki alanda (bir mezhebe bağlı olarak ya da bir mezhebe bağlı olmaksızın) olduğu vurgulanmaştır. Bu konuda Şafiilerin veya mütekellimlerin usulü, Hanefilerin usulü ve bu usüllerin ana ilkeleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci Bölümde şer'i hüküm ve kısımları başlığı altında hüküm nedir sorusunun cevabı verilmiş, Şari'in hitabı ve hükümleri belirtilmiş ve konu ile ilgili bazı terimler açıklanmıştır. Şer'i hükmün çeşidi olarak teklifi hüküm ve vaz'i hüküm açıklanmıştır. Daha sonra Teklifi hüküm ve kısımları söz konusu edilerek vacip, vacibin kısımları,mendup, haram ve haramın kısımları, mekruh, mübah kavramları tahlil edilmiştir. Ruhsat ve azimet konusunda da ruhsat ve azimetin tanımları yapılarak örnekler verildikten sonra ruhsat konusu biraz daha genişçe ele alınmıştır. Vaz'i hükümlerin kısımları başlığında ise sebep, şart ve mani' kelimeleri açıklanmış, örnekler verilmiştir. Şatibi'nin ruhsatları başlı başına mani'lerden bir kısım olarak kabul ettiği ve bunlara günahı kaldıran mani'ler adını verdiği bilgisine yer verilmiştir. Sıhhat, fesat ve butlan konusuna gelince, şer'i hükümlerin mutlaka bu vasıflardan birini aldığı ifade edilerek kavramlar açıklanmış ve örneklendirilmiştir.

İkinci bölüm hakim ve hükümlerin kaynakları (deliller) konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde hakim konu edilmiştir. İslama göre gerçek hakim, hüküm koyucu Allah'tır. Ancak aklın rolü burada nedir, ne olmalıdır gibi sorulara cevaplar aranmış, bu konuda takip edilecek yol tarif edilmiştir. Kitap, sünnet, kıyas, istihsan, maslahatlar gibi konulara yer verilmiştir. İyilik ve kötülüğün akılla bilinip bilinemeyeceği (hüsün ve kubuh) meselesi tartışılmıştır. Konuyla ilgili yer alan üç görüş (mutezililerin görüşü, eş'arilerin görüşü ve maturidilerin görüşü) dile getirilerek örnekler verilmiştir. Aklın bu alandaki yeri konusunda uzun tartışmalara yer verilmiş, ekollerin görüşleri değerlendirilmiş ve sonuçta fakihlerin çoğunluğuna göre akıl kendiliğinden hüküm koyamaz ve teklifler ileri süremez denilmiştir. Fıkhın bütün kaynakları nass'lara (kitap ve sünnet) irca edilebilir. Sonuçta bütün kaynaklar nass'lardan doğmuş ve bunların ışığından faydalanmıştır ifadesiyle konu noktalanmıştır. Ardından bu kaynakların (delillerin) açıklanmasına geçilmiştir. Bu konuda birinci kaynak olan Kur'an'ın tarifi ve nüzulü konusuna yer verilmiştir. Burada onun kalbe yerleştirilmesi ve parça parça indirilmesi üzerinde durulmuş ve onun tevatür yoluyla gelişi açıklanmıştır. Daha sonra Kur'anın icazı ve bazı özellikleri üzerinde durularak, onun Arapça olduğu, lafız ve mana itibariyle kur'an olduğu ifade edilmiştir. Kur'anın içine aldığı hükümler konusunda ibadetlere, kefaretlere, muamelata, aileyi tanzim eden hükümlere, cezai hükümlere, idare edenle idare edilenler arasındaki ilişkilere, Müslüman gayri Müslim ilişkilerine değinilerek konular örneklerle açıklanmıştır. İkinci kaynak olarak Sünnet ele alınmış ve sünnetten maksadın hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirleri olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra sünnet rivayet ve senet bakamından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kitaba göre sünnetin yeri konusunda sünnetin kitabın yardımcısı, açıklayıcısı ve tamamlayıcısı olduğu vurgulanmıştır. Peygamberin fiillerinin değerlendirilmesinde de İslam bilginlerinin görüşleri

çerçevesinde onun fiillerinin, şeriatı açıklamak için yaptığı işler, sadece peygambere mahsus olan durumlar, insanlık icabı yapmış olduğu işler şeklinde gruplandırıldığını görüyoruz.

Nass'lardan hüküm çıkarma konusunda şeriatın her türlü istinbatının iki kısma ayrıldığı, nass'lar ve nass olmayanlar olduğu ifade edilmiştir. Ancak sonuçta nass olmayanların da nass'lardan çıkarıldığı düşüncesine yer verilerek mesele teke (nass olanlar) indirilmiştir. Bu konuda yani nass'lardan hüküm çıkarma metodunun iki türlü olduğu bunların lafzi metodlar ve manevi metodlar olduğu açıklanmıştır. Daha sonra lafzi metodlar üzerinde durulmuştur. Şu dört kaidenin önemine vurgu yapılmıştır: Açıklık ve delalet bakımından lafızlar, delalet yolları, şumül bakımından lafızlar, teklif sıygalara. Bu kaideler ayrıntılı olarak açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Açık lafızlar, zahir, nass, müfesser, muhkem kısımlarına ayrılmış, açık olmayan lafızlar da hafi, müşkil, mücmel ve müteşabih olarak kısımlarına ayrılmış ve açıklanmıştır. Daha sonra zahir ve nassın te'vil kabul edebileceği görüşünden hareketle te'vil konusuna yer verilmiş, te'vilin nasıl ve hangi konularda olabileceği açıklanarak konu ifade edilmiştir. Lafzi metodlardan ikicisi olarak delalet yolları üzerinde durulmuş, ibarenin delaleti, nass'ın işareti, nass'ın delaleti, iktizanın delaleti üzerinde durularak konu açıklanmıştır. Delaletin mertebeleri, mefhumun delaleti, mefhumi muhalefet konuları da bu çerçevede değerlendirilmiştir. Sonra üçüncü olarak şümul bakımından lafızlar ele alınmış, amm ve hass'ın tarifi yapılmış, amm'ın delaleti, amm'ın tahsisi, hass ile amm'ın çatışması gibi konular ele alınarak örneklerle açıklanmıştır. Daha sonra Kur'an ve Hadislerdeki müşterek lafızlara yer verilmiş ve mutlak ve mukayyed açıklanmıştır. Dördüncü olarak teklif sıygaları değerlendirilmiştir. Bu konuda emir, nehiy ve nesih meselelerine yer verilmiştir. Özellikle nesih meselesiyle ilgili olarak oldukça geniş bilgilere ve örneklere yer verilerek konu Kur'an ve sünnet açısından incelenmiştir.

Delillerden üçüncüsü olarak icma' konusu incelenmiştir. İcma'ın aslında nass'lara dayandığı ve kuvvet ve huccet olma bakımından nass'lardan sonra geldiği ifade edilmiştir. İcma'ın imkanı, hüccet oluşu, mertebeleri, icma' yetkisi olanlar, icma'ın senedi, icma'ın neshi, icma'ın sübutü gibi alt başlıklarla konu değerlendirilmiştir.

Delillerden dördüncüsü olarak sahabilerin fetvaları konusu değerlendirilmiştir. Burada sahabilerin fetvalarının nasslardan sonra yer alan yer'i hüccettir denilmiştir. Sahabenin fetvası şu şekilde gerçekleşmiş olabilir. Peygamberden işitmiştir, peygamberden işitenden işitmşitir, kur'andan böyle anlamıştır. Beşinci delil olarak Kıyas konusunda önce kıyasın tanımı yapılmıştır. Ortak illet konusunda dikkat çekilmiştir. Kıyasın hüccet oluşu konusunda da açıklamalar yapılmış ve kıyasın rükünleri , asıl, fer' hüküm, ortak illet olarak ifade edilmiştir. Daha sonra kıyasın kısımları ve dereceleri anlatılmıştır. Kıyasın hikmete dayandırılması, kıyas ve nasslar, cezada kıyas ve beşeri kanunların kıyas ile tefsiri başlıkları ele alınarak incelenmiştir.

Altıncı delil olarak istihsan konusu ele alınmıştır. Bunu hanifilerle birlikte Malikilerin de kabul ettiği ifade edilmiştir. Daha sona istihsanın kısımları anlatılmıştır. Yedinci delil olarak örf, (urf) konusu incelenmiştir. Örf önce sahih ve fasid diye ikiye ayrılmış, sonra da sahih örf amm ve hass olarak iki grupta değerlendirilmiştir. Sekizinci delil mesalihi mürsele konusu ele alınmış, İslam hukukunun bütün hükümleri insanların maslahatlarını ön plana aldığı ve islamda muteber olan maslahatların beş tane olduğu belirtilerek bunların canın, malın, neslin, aklın, dinin korunması olduğu vurgulanmıştır. Mesalihi mürseleyi en çok imam Malik savunmuştur. Dokuzuncu delil olarak zerayi ele alınmıştır. Bu delil maliki ve hanbelide yanı şekilde yer alırken diğer iki mezhepte farklı şekillerde yer almıştır. Zerayi vesile anlamına gelir, haram veya helale vasıta olan şeyler diye tanımlanmıştır. Hz. Peygamber faize yol açar veya faiz yerine geçer diye borçlunun alacaklıya hediye vermesini yasaklamıştır. Daha sonra istıshab konusu incelenmiştir. Bu kelime sözlükte beraberce bulunan veya beraber olmanın devam etmesi diye tanımlanmıştır. Terim olarak ise bir şeyin değiştiğini gösteren bir delil bulunmadığı sürece o şeyin aynen kalmasıdır diye tarif edilmiştir. Onuncu delil olarak da Önceki Şeriatlar konu edinilmiştir. Bu konuda semavi şeriatların hepsi birdir. O da Allah'a kulluk etmektir. Bazı ibadet şekilleri ya da ameli şeylerde değişiklik olabilir. Önceki şeriatlara ait olan şeylerin hüccet olabilmesi için bazı şartlar vardır. Onlar, İslami kaynaklarla öğrenilmiş olmalıdır, neshedildiğine dair bir hüküm bulunmamalıdır, önceki şeriatlarda olduğu gibi islamda da geçerli olduğuna dair İslami bir nass ile sabit olmalı. Bu bölüm deliller arasında çatışma başlığı ile genel bir değerlendirme yapılarak sona ermiştir. Buraya kaadar bahsedilenlerin hepsinin amacı şariin hükmünü bilme vasıtaları olmalarıdır. Normal koşullarda nasslar arasında bir çatışma düşünülemez. Ancak müctehid bazen iki nass arasında çatışma var zannedebilir. Ya da nasslardan birisinin sübutu vehme dayanır. Gerçekte bir çatışma söz konusu değildir.

Üçüncü bölümde Mükelleflerin fiilleri (mahkum-i fih veya mahkum-i aleyh) şeri hükmün konusu veya taalluk ettiği şeydir. Muhkum-i fih, bizzat emir, nehiy ve ibanat konusu olan fiillerdir. Fiil kulun kudreti dahilinde olmalıdır. Mustahil (imkansız olan) şeyleri Allah'ın teklif edip etmeyeceği konusunda usulcüler ihtilafa düşmüşlerdir.

Dördüncü bölümde Mükellefler konusu ele alınmıştır. Bu da mahkum-i aleyh denilen şeyin karşılığıdır. Teklifin esasını akıl ve idrak teşkil eder. Ehliyet, vücub ehliyeti, eda ehliyeti, ehliyete arız olan haller konuları ile mesele incelenmiştir. Daha sonra da ehliyete arız olan haller (semavi arızalar, semavi olmayan arızalar)den bahsedilmiştir.

Kitabın sonunda ekler bölümünde hükümlerin amaçları, muteber olan maslahatlar, ictihad, ictihadın dereceleri, ictihadın bölünmesi, ifta ve müftide aranan şartlar başlıklarıyla bazı konular hakkında yeni değerlendirmelere değinilmiştir.

Hadis Usulü

Hadis Usulü, (İlmü Mustalahi'l Hadis)

Prof. Dr. Talat Koçyiğit

İlmi Yayınları, Ankara, basım yılı yok.

Özet:

Toplam 172 sayfadan oluşan eser önsöz ve 6 bölümden oluşmuştur. Önsözde İslam dininin oluşumu ve özellikle hicri birinci asırda yaşanan olaylar nedeniyle hem Kur'an'ın hem de hadislerin kaydı için çalışmalar başladığından bahsedilmiş, bu konuda kısa kısa örnekler ve isimler sıralanmıştır.

Birinci bölümde sünnet ve hadis konuları incelenmiş, tanımları yapılmış, söz fiil ve takrir hakkında bilgi verilmiş, sünnetin İslam dinindeki yerine değinilmiştir. Arap yazısı ve sahabelerin yazı bilgisi, hadislerin yazılması, sahabenin hadis yazmaktan men edilmesi ve ilk yazılan hadisler ile ilgili bilgiler, hadis yazan sahabe isimleri ve bunlar hakkında bilgiler verilmiştir. Abdullah ibn Amr, Cabir ibn Abdullah, Ebu Hureyre, Ali b. Ebi Talip, Semure İbn Cundep, Enes ibn Malik gibi sahabelerden bahsedilmiştir. Bu konuda dikkat çeken bir nokta olarak Ahmet bin Hanbel'e ait olan şu notu düşmekte yarar görülmüştür. "Sünnet Kur'an ilminin öğrenilmesinde yegane vasıtadır. Sünnet olmaksızın Kur'an ilmini öğrenmeye kalkışanlar dalalete düşerler. Bu bakımdan sünnetin yok olması Kur'an ilminin yok olması demektir."

İkinci bölümde hadis ravileri incelenmiş, bölüm, sahabiler, tabiiler, hadis ravilerinde aranan şartlar, hadis ravilerinin cerh ve tadili, hadis ravilerinin adap ve erkanı gibi konulardan oluşturulmuştur. Önce sahabenin tanımı yapılarak, tabakaları (oniki tabakadan bahsedilmiş) ve sayıları (bu konuda 100 bin, 60 bin,10 bin gibi rakamlar ifade edilmiş ancak kesin bir bilginin olmadığı) hakkında bilgi verilmiştir. Burada en son sahabenin hicri 100 veya 110 senesinde vefat ettiği belirtilerek bu tarihten sonra kendisinin sahabi olduğunu iddia edenlere inanılmamamsı gerektiği ifade edilmiştir. Sahabilerin adaleti hakkında bilgi verildikten sonra sahabiler rivayet ettikleri hadis bakımından guruplandırılmıştır. Daha sonra tabiiler ve onların tabakaları hakkında bilgiler verilmiş, sayılarının sayılamayacak kadar çok olduğu belirtilmiş, tabiinin tanımı yapılmış ve bazı meşhur tabiiler tanıtılmıştır. Mekke, Medine, Kufe, Basra, Şam ve Yemen'de yaşamış ve orada vefat etmiş bazı tabiiler şöyle tanıtılmıştır. Ez-Zühri, Said b. Müseyyeb, Said ibni Cübeyr v.b. Daha sonra muhadramun (cahiliye ve İslam devirlerini idrak ettikleri halde hz. Peygamberle sahbeti olmayanlar, ki bunların sayıları 20 kadar veya daha fazla) ve etbaut tabiin hakkında bilgiler verilmiştir. Hadis ravilerinde aranan şartlar bölümünde(imam şafinin uzun bir şartlar listesi verilmiştir), ravinin adaleti, ravinin Müslüman olması, ravinin zabıt olması, ravinin akıl ve baliğ olması gibi konular incelenmiştir. Hadis ravilerinin cerh ve tadili başlığı altında cerh ve tadilin lüzumuna değinilmiş, cerh ve tadilin bir ravide birleşmesi, cerhin sebeplerinin açıklanması, cerhe sebep teşkil eden haller(fasık ve sefih olanlar, yalancı olanlar, zındıklar, bidat ehlinden olanlar, çok hata yapanlar, telkine maruz kalanlar, hayatlarının sonlarına doğru ihtilata maruz kalanlar), cerh ve

tadilde kullanılan tabirler (sika, mutkin, sadık, la be'se bihi, salihul hadis; leyyinül hadis, leyse bi kaviyyin,daifül hadis, metrukul hadis), konuları özet olarak işlenmiştir. Hadis ravilerinin adap ve erkanı başlığı altında hadis ravilerinin riayet ettikleri hususlar anlatıldıktan sonra ravi açısından hadis rivayetinin başlangıç ve bitiş zamanı ile ilgili olarak bilgi verilmiştir. Bu konuda belli bir yaş belirlenmemiş, temyiz durumu esas alınmıştır.

Üçüncü bölümde hadislerin alınması yani tahammülü'l hadis konusuna yer verilmiştir. Bu konuda yapılan seyahatlerden ve hadis alma usullerinden bahsedilmiştir. (Hadis almaya tahammül, hadis rivayetine de eda denmiştir.) Sema(semi'tu, haddesena, ahberana, enbeena..), kıraat (…kıraaten aleyh…), icazet, münavele, mükatebe, i'lam, vasiyye, vicade gibi yöntemler açıklanmıştır. Hadis rivayetleri ve şartları konusunda ise, hadis rivayetinde bazı müteferri hükümler açıklanmış ve hadislerin mana üzere rivayet edilmesi konusuna yer verilmiştir. Daha sonra isnad konusuna değinilmiştir. İsnadın tarifi yapılmış, değeri anlatılmış ve hadis rivayetinde ilk isnat tatbikine yer verilmiş ve isnat çeşitleri açıklanmıştır.

Dördüncü bölüm kitabın en uzun ve geniş bölümü olarak yer almaktadır. Hadislerin taksimi konusunda önce bu konudaki farklı görüşlere yer verilmiş sonra da hadislerin taksimi teker teker açıklanmıştır. Bunlar; mütevatir hadisler, sahih hadisler, hasen hadisler, zayıf hadislerdir. Daha sonra bu hadis türleri kendi içlerinde ele alınarak incelenmiştir. Önce mütevatir hadisin tanımı yapılmış ve kısımları izah edilmiştir. Sonra sahih hadislerin tanımı yapılmış, kısımları (sahih lizatihi, sahih ligayrihi), izah edilmiş ve bu alanın en önemli iki kaynağı olan Buhari ve Müslim hakkında bilgi verilerek sahih hadislerin taksimi buhari ve müslimin rivayetlerine göre anlatılmıştır. Ardından da mücerred sahihin ilk müellifleri hakkında bilgi verilmiştir. Hasen hadisler konusunda da önce hasen hadisin tanımı yapılmış, sonra kısımları (hasen lizatihi, hasen ligayrihi) hakkında bilgi verilmiş daha sonra da hasen hadisler yönünden Tirmizi'nin Camii değerlendirilmiştir. Zayıf hadisler konusunda ise daha geniş bilgiler yer almıştır. Önce zayıf hadisin tanımı ve kısımları anlatılmıştır. Zayıf, mürsel, münkatı', mu'dal, müdelles, muallel, mustarib, maklub, şaz, münker, metruk, mevkuf, maktu' hadislerin tanımları yapılarak örnekler verilmiştir. Daha sonra sahih, hasen ve zayıf hadisler arasındaki müşterek hadis nevilerine yer verilmiştir. Bu çerçevede müsnet, merfu, muttasıl, muanan, muenen, muallak, mudrac, meşhur, müstefiz, garip, aziz, musahhaf, müselsel, ali, nazil, fert, mutabi', şahid hadisler açıklanarak örnekler verilmiştir. Burada şu bilgi önemli olarak girişte yer almıştır. Bütün hadisler sahih olsun, hasen veya zayıf olsun, metin ve isnatlarına göre müşterek isimler alırlar. Bu isimlerden herhangi birinin bir hadise atfedilmesi, o hadisin sıhhati veya zafiyeti üzerinde hiçbir tesir icra etmez.)

Beşinci bölümde mevzu hadisler konusu ele alınmıştır. Mevzu hadisin tanımı yapılarak ortaya çıkışı hakkında bilgi verilerek bunun sebepleri üzerinde durulmuştur. Bu konuda İslam düşmanlığı, cinsiyet, mezhep, kabile kavgaları, va'z ve hikayeler, halife ve emirlere yaklaşma arzusu, halkı hayırlı işlere yöneltme arzusu gibi gerekçelere yer verilerek bunlar örneklerle açıklanmıştır. Daha sonra mevzu hadisinin bilinme yöntemleri ve teknikleri hakkında bilgi verilmiştir. Konuyla ilgili olarak bizzat ravinin itirafı, ravide bulunan karineler ve metinde bulunan karineler yoluyla bunun bilinmesine örnekler verilerek açıklama getirilmiştir.

Altıncı bölümde Hadis İlminin Diğer Bazı Meseleleri başlığı altında nasih, mensuh, muhteliful hadis, ilelul hadis, ravilerin tarihi, ravilerin isim, künye ve lakabları gibi konulara yer verilmiştir. Nasih mensuh konusunda neshin tanımı yapılarak hadiste nesh meselesi açıklanmıştır. Muhtelifül hadis konusunda da önce konunun tanımı yapılmış, sonra da muhtelifül hadisin kısımları açıklanmıştır. İlelül Hadis konusunda ise illetin tanımı yapılarak çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir. Ravilerin tarihi başlığında ise vefayat kitaplarına yer verilmiştir. Ravilerin isim, künye ve lakabları konusunda da künyesiyle şöhret kazanan raviler, isimleriyle şöhret kazanan raviler, lakablar, mu'telif ve muhtelif, müttefik ve müfterik, muteşabih gibi konular değerlendirilerek örnekler verilmiştir.

Konuların sonunda sonuç sayılabilecek bir bölümde hadisçilerin Hz. Peygamberin hadislerini korumak ve gelecek nesillere aktarmak hususunda nasıl bir gayret gösterdiklerine vurgu yapılmış, bütün bu çalışmaların Allah'ın lütfu ve inayeti ile başarıldığı belirtilerek konu sonlandırılmıştır.

Kitabın sonunda ise bibliyografya ve indeks yer almıştır.

Tefsir Usulü

Tefsir Usulü (İlmi Usuli't Tefsir)

Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu

Ankara, 1979

Özet:

Eser önsöz ve girişten sonra üç bölüm halinde kaleme alınmıştır. Birinci bölümde Kur'an Tarihi, ikinci bölümde Kur'ani ilimler, üçüncü bölümde de tefsir tarihi konuları incelenmiştir. Sonunda da bibliyografya ve indeks yer almıştır. Eser toplamda 352 sayfadan ibarettir.

Önsözde tefsir usulü ile ilgili olarak bu işin ne zaman başladığı konusundaki bir soruyla konuya başlanılmış ve tefsir ilminin başladığı ilk devirlerden itibaren basit de olsa bazı tefsir usulü tabirlerine rastlandığı bilgisine yer verilmiş, daha sonra da bu ilmin tedvin edildiği ve müstakil eserler verildiği ifade edilmiştir. Örnek olarak da Zerkeşi'nin el-Bürhan'ı, İbn Teymiye'nin Mukaddime fi usulit tefsir'i, Zerkani'nin Menahilül irfan'ı, Suphi Salih'in Mabahis fi Ulumil Kur'an'ı söz konusu edilmiştir.

Bu alanda Türkçe'de yazılan eser sayısının çık yetersiz olduğundan bahisle böyle bir esere duyulan ihtiyaç dile getirilmiş ve eserin oluşumu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Her konunun sonunda o konu ile ilgili kaynaklara yer verilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir.

Giriş bölümünde İslamiyetten önce Araplar, komşuları ve dini durumları hakkında bilgi verilmiştir. Göçebe oluşları, putperest oluşları, Kabe'nin mukaddes bir belde olarak tanınması, içlerinde muvahhitlerin yani haniflerin de bulunduğu, yaşadıkları bölge ve konum itibariyle kabileciliğin yaygın olduğu, bu nedenle neseb ilmine önem verildiği, kehanetin yaygın olduğu, yazının ticari düşünceyle ortaya çıktığı ve çok fazla kullanılmadığı, komşularından çok etkilendikleri, Mecusilik, Yahudilik, Hristiyanlık gibi dinlerden etkilendikleri ve mensuplarının bulunduğu bilgisi paylaşılmış, onların İslamiyet gelinceye kadar siyasette, idarede, din ve ahlakta tam bir karışıklık içerisinde oldukları ifade edilerek İslamiyetin Araplara dil, kültür ve diğer alanlarda pek çok şey kazandırdığı vurgulanmıştır.

Birinci bölümde Kur'an Tarihi başlığı altında önce Kur'an'ın anlamı, tarifi ve diğer isimlerinden bahsedilmiştir. Kur'an kelimesinin anlamı konusunda dört ya da beş çeşit tanımdan bahsedilmiş, sonra da tarifine geçilmiştir. Birkaç türlü tanımına yer verildikten sonra Mushaf kelimesine yer verilmiştir. Kur'anı Kerim'in diğer isimleri konusunda da kitap, ümmül kitap, Furkan, mesani gibi isimlere yer verilmiştir. Sonra vahiy konusu ele alınmış, o da iki çeşit olarak incelenmiştir. İlahi vahiy, gayri ilahi vahiy.İlahi vahiy beş grupta ele alınmış ve sonra hakiki vahiy üzerinde durulmuştur. Daha sonra vahyin başlangıcı, keyfiyeti ve geliş şekilleri anlatılmıştır. Yedi çeşit vahiy geliş şekline yer verilmiştir. Vahiy esnasında görülen haller, vahiylere ait bazı terimler, vahiy katipleri, vahyin yazıldığı malzeme bu konunun diğer başlıkları olarak yer almıştır. Ayet başlığında da ayet kelimesinin anlamı, ayetlerin tertibi, ilk ve son nazil olan ayetler açıklanmış sonra da sure konusuna geçilmiştir. Surenin anlamı, surelerin tertibi, isimleri, mekki ve medeni sureler, bunları bilmenin faydaları, bunlar arasındaki farklar hakkında bilgi verilmiştir. Kur'anı Kerim'in yazı ile tesbiti, cem ve teksiri başlığı altında önce onun yazı ile tesbitine yer verilmiş, sonra da cem, hıfz ve kari kelimelerinin anlamları açıklanmıştır.Daha sonra da asrı saadette Kur'anın cemi, hz. Ebu Bekir zamanında cemi, hz. Osman zamanında istinsahı ve teksiri anlatılmış ve o döneme ait çeşitli Mushaf örnekleri verilmiştir. Ardından Kur'anı Kerim'in harekelenmesi ve noktalanması konusu ele alınmış, bu konuda çok tartışmanın yaşandığı ancak bir ihtiyaç sonucu doğduğu ve çeşitli zamanlarda çeşitli kişilerin çalışmalarıyla geliştiği ifade edilmiştir. Kur'anın yedi harf üzere nazil olması ve kıraati meselesinde yedi harfin lafızdaki bir değişiklik olduğu, manada ise bir değişikliğin olmadığı ve bunun belirli yerlerinde olduğu, tamamında olmadığı bilgisine yer verilmiştir. Kıraat meselesinde ise bunun özellikle müsteşrikler tarafından çok istismar edildiği ifade edilerek kıraatlerin iki kategoride ele alınabileceği, onların da mütevatir ve şaz kıraatler olduğu anlatılmış bu konuda örnekler verilmiştir.

İkinci bölümde Kur'ani İlimler ele alınmıştır. Bundan maksadın tefsir ilmiyle alakalı olanlar olduğu belirtildikten sonra Esbabı Nüzul (Nüzul sebepleri) konusuna yer verilmiştir. Bu mevzuun en zor meselelerden

biri olduğu belirtilerek bazı çalışma ve eserlerden bahsedilmiştir. Daha sonra nasih ve mensuh meselesi incelenmiştir. Nesih kelimesinin anlamı verilerek ilgili ayetlerden örnekler sunulmuştur. Ardından da neshin başlıca meseleleri incelenmiş, onun caiz olup olmayacağı, bu konudaki ayetlerin sayısı ve konuyla ilgili eserlerden örnekler verilmiştir. Muhkem ve Müteşabih konusunda da önce bu kelimelerden ne anlaşıldığı ifade edilmiş özellikle müteşabih üzerinde durulmuştur. Bunların bazı hikmetlerinden bahsedilmiştir. Daha sonra da hurufu mukatta'a'dan bahsedilmiş, bunların hangi surelerde yer aldığı, nasıl okundukları ve anlamları üzerinde durularak, hz. Peygamberden bu konuda bir haberin yer aldığı bilgisine yer verilerek daha sonra alimlerin ve ariflerin bu konudaki yorumlarına yer verilmiştir. Surelerin başlangıçları konusunda sureler ilk ayetlerine ya da ilk kelimelerine göre ya da bazı durumlar açısından çeşitli tasnife tabi tutularak listeler verilmiştir. Garibül Kur'an konusunda da Kur'an'da yer alan bir takım anlaşılması zor ve başka dillerden ya da lehçelerden girmiş olan kelimeler üzerinde durulmuş, konuyla ilgili örnekler verilmiştir. Uslubül Kur'an konusunda ise Kur'anın, üslübu sayesinde çok kısa denecek bir zaman diliminde insanlığı dalmış olduğu bataklıktan kurtardığı ve onlara iki alemin saadet yollarını gösterdiği ifade edilmiştir. Kur'anın üslübunun insanların telif ettikleri kitapların üsluplarına benzemediği gibi diğer münzel kitaplarınki ile de aynı olmadığı düşüncesine yer verilmiştir. Dost düşman, arap olan olmayan, Müslim, gayri Müslim herkesin onun üslubundan etkilendiği belirtilerek bu durumun Arapçaya da pek çok şey kazandırdığı belirtilmiştir.

Kur'anın Eşsizliği yani İcazı konusunda onun icazının pek çok yönlerde tecelli ettiği belirtilerek onun icazını sadece dil, üslub ve fesahatında aramanın hata olacağı ifade edilmiş, ihtiva ettiği ilimler, kevni ilimlerdeki yeri, islah siyaseti, gaybi haberleri, ona benzer bir kitap meydana getirilemeyişi, beşerin ihtiyaçlarını karşılama gibi yönlerinin onun icazını oluşturduğundan bahsedilmiştir. Kur'anda yer alan yeminler konusu incelendikten sonra kıssalar ve tekrarlara geçilmiştir. Ardından emsalül kur'an denilen Kur'andaki meseller konusu ele alınmıştır. Bunların çeşitlerinden, gayesinden bahsedilerek örnekler verilmiştir. Hakikat ve mecaz konusunda kelimelerin Kur'anda hem hakiki hem de mecazi anlamlarında kullanıldıklarından bahsedilmiş, özellikle mecaz alanındaki farklı görüşlere yer verilmiş, mecazın iki çeşidinden bahsedilmiştir. Müşkilül Kur'an ile ilgili olarak da ayetler arasında ihtilaf veya tenakuz gibi görünen keyfiyete yer verilmiş, ancak Allah'ın kitabında böyle bir şeyin olmadığı ifade edilerek konuya açıklık getirilmiştir. Bu konuda tercih kaidelerinin oluşturulduğundan bahisle hangi durumda nasıl davranılacağı bir takım kurallarla izah edilmiştir. Mümel ve Mübeyyen konusunda Kur'an'da bazı ayetlerin manasının kapalı olduğundan bahsedilmiş, bazı alimlerin bunu kabul etmediğinden söz edilmiş ancak bu konuda yapılan değerlendirmelere yer verilerek mücmelin nasıl meydana geldiği (iki zıt anlamın birleşmesi, zamirin mercii, atıf ve istinaf, lafzın garabeti, lafzın çok kullanılmaması, takdim-tehir v.b.) konusunda örnekler verilmiştir. Daha sonra da mübeyyen konusu açıklığa kavuşturulmuştur. Vücuh (bir kelimenin bir ayette ifade ettiği mana ile diğer ayette ifade ettiği mananın aynı olmaması) ve nezair (çeşitli bir çok kelimenin aynı manayı ifade etmesi) konusunda da örnekler verilerek konu izah edilmiştir. Kur'an'daki müphemler konusuna gelince ismi açık olarak Kur'anda zikredilmeyip ismi mevsuller veya zamirlerle ifade edilen, ne olduğu tam olarak anlaşılmayan şeyler acaba niçin Kur'anda yer almıştır sorusuna cevap verilirken İslam bilginlerinin görüşleri çerçevesinde konu örneklerle açıklanmıştır. Halkul Kur'an başlığı altında Kur'anın mahluk olmadığı, ehli sünnet alimlerinin bu konuda ittifak halinde olduğu belirtildikten sonra diğer mezhep ve ekollerdeki değerlendirmelere yer verilmiş, bu meyanda alınan mesafeden ve gelinen aşamalardan bahsedilmiştir. Özellikle halife Me'mun zamanında yapılan çalışmalardan ve devletin olaya müdahalesinden, Mutezililikten bahsedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de hitaplar başlığında ise önce hitaplar üçe ayrılarak incelenmiş, hazreti peygambere olan hitaplar, başkasına yapılan hitaplar, bir de her ikisine birden yapılan hitaplar. Sonra da ayetler bu konuda bir tasnife tutularak otuzüç çeşit hitap şekli belirlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Sual ve Cevapları bölümünde de konu onüç bölümde ele alınmıştır. Bunlardan bazıları; sualin hemen akabinde cevap, munfasıl cevap, sualle cevabın ayrı ayrı surelerde oluşu, bir suale iki cevap, mahzuf cevap, vakte mevkuf cevap, nehiy cevabı gibi… Fedailül Kur'an başlığı altında da Kur'an'ın faziletlerinden bahsedilmiş bu konudaki hadislerden örnekler verilmiştir. Ayetler ve sureler arasındaki tenasüb ve insicam konusunda da bu konunun alimler arasında dikkatle üzerinde durulan konulardan biri olduğu ifade edildikten sonra bu alanın en mühim alimlerinden biri olarak Fahruddin er-Razi'den söz edilmiştir. Kur'an'daki tenasüb ve insicamın hem ayetler arasında hem de sureler arasında olduğundan bahsedilerek örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölüm tefsir tarihine ayrılmıştır. Öncelikle Kur'anı Kerim'in tefsirine duyulan ihtiyaçtan bahsedilerek, İlahi kitapların sonuncusu olan Kur'anın Müslümanlar tarafından hata tüm insanlar tarafından anlaşılıp ona bağlanabilmek için mutlak surette tefsir ve izah edilmesi gerekir deniler konuya vurgu yapılmıştır. Hz. Muhammed'in asıl görevinin tebliğ ve teybin olduğu belirtilerek tefsir ve te'vil kelimelerinin anlamı üzerinde durulmuştur. Daha sonra tefsir ve terceme arasındaki farklar açıklanmıştır. Kur'anın bütün dünya dillerine

tercümesinin ehil kişilerce yapılması gereğine vurgu yapıldıktan sonra Kur'anı Kerim'in doğu ve batı dillerindeki tercümeleri konusuna yer verilmiş ve Türkçeye altış dolayında terceme yapıldığı ifade edilmiştir. Daha sonra Kur'anı Kerim tefsirinde ihtilaf sebepleri konusu incelenmiştir. Bu konuda kıraat ihtilafları, i'rab yönünden ihtilaflar, umum, husus, hakikat, mecaz gibi yaklaşık on başlık belirlenmiştir. Tefsir çeşitleri başlığında da rivayet ve dirayet tefsirleri açıklanmış ve örnekler verilmiştir. Hz. Peygamberin tefsirdeki yerinden bahsedilmiş ve örnekler verilmiştir. Ardından sahabenin tefsirdeki yerine vurgu yapılarak örnekler verilmiştir. Özellikle Abdullah ibn Mesut ve Abdullah ibn Abbas'tan bahsedilmiştir. Tabiunun tefsirdeki yeri başlığı altında bu dönemin Arap olmayan unsurların Müslüman olmalarıyla birlikte bir takım sorunların ortaya çıktığından bahsedilerek, mevali denilen kişilerin tefsire olan katkılarından bahsedilmiş ve israiliyat konusuna yer verilmiştir. Daha sonra tabiun dönemine ait bazı müfessirler hakkında (Said b. Cübeyr, Mücahid b. Cebr, İkrime gibi) bilgiler verilmiştir. Etbaut tabiinin tefsirdeki yerine gelince bu dönemin müstakil eserlerin verilmeye başlandığı, dini ilimlerin disiplin haline geldiği anlatılarak dönemin müfessirlerinden örnekler verilmiştir.

Zamanımıza kadar tefsir hareketlerine kısa bir bakış başlığı altında İslamiyetin başlangıcından zamanımıza kadar tefsirin tekamülünü takip edebilmek için asırlar boyunca yazılmış yüzlerce hatta binlerce tefsirin tetkik etmek gerektiği ifade edilmiş ve hz. Peygamber döneminden başlayarak günümüze kadar genel bir bilgi verilmiştir. Asrımızdaki tefsir haraketleri konusunda da dört çeşit tefsirden bahsedilmiştir. (Mezhebi tefsirler, ilhadi tefsirler, ilmi tefsirler, içtimai-edebi tefsirler)

Sonuçta, harici tesirlere lüzum kalmadan, İslam'ın kendi bünyesi içinde doğan, Kur'anı Kerim'in tefsiri ilmi, bütün teferruatıyla zamanlarındaki ilmi ve kültürel faaliyetleri aksettiren bir ayna vazifesini görmüştür. Bu konuda bugüne kadar yapılanlar ve ona duyulan ihtiyaç bundan sonra da devam edecektir denilerek konu tamamlanmıştır.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

TEFSİR TARİHİ, İSLAM HUKUK TARİHİ VE HADİS TARİHİ KİTAPLARININ HULASASI *26.05.2015*

TEFSİR TARİHİ, İSLAM HUKUK TARİHİ VE HADİS TARİHİ KİTAPLARININ HULASASI

Abdulalim DEMİR
Tefsir doktora öğrencisi
Öğrenci No:149 227 50

İslam ilimleri kuralları bakımından bir bütündür. Hepsinin dayandığı yegâne kaynak kuran ve Peygamber efendimizin sünneti uygulaması ve yaşadığı çağdır. Bütün ilimler birbirinden bir şekilde faydalanmaktadır.

Hulasasını yaptığım tefsir tarihi İsmail cerrahoğlu, İslam hukuk tarihi; hayrettin karaman, Hadis tarihi Talat Koçyiğit hocalarımıza aittir.

İncelemeye aldığımız tefsir tarihi, İslam hukuk tarihi ve hadis tarihi konulara başlarken ilk önce kelimelerin sözlük ve terim anlamlarını vererek başlamaktadırlar.

Tefsir tarihine başlayan hocamız ilk önce tefsir, Te'vil ve tercüme kavramlarına açıklı getirmekte ve aralarındaki farklılıklara işaret etmektedir.

Tefsir kelimesi "Fesr veya taklib tarikiyle "Sefr" köklerinden "Tef'il" vezninde bir masdardır. Fesr, beyân etmek, keşfetmek, izhâr etmek ve üzeri kapalı bir şeyi açmak gibi mânâlarda kullanılmaktadır. Bu mânâlardan istifade edilerek "Fesr" lügatte tabibin hastalığı teşhis için bakmış olduğu az suya denir.

Tefsir kelimesinin taklîb tarikiyle türeyebileceğini söylediğimiz "Sefr" kökü, çeşitli anlamlara gelirse de, bu kelimenin Araplar arasında, kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak ve açmak gibi mânâlarda kullanıldığı görülür. Mesela (kadın yüzünü açtı) yani yüzündeki örtüyü; kaldırdı manasınadır.

“Fesr” veya “Sefr” kelimelerinin her ikisi de keşif manasınadır. “Sefr” kelimesinde zahirî maddî bir keşif, “Fesr” kelimesinde ise manevî bir keşif görürüz ve bunlardan gelen tefil babı ise mânâyı keşif ve izhârdır”, demektedir.

Tefsir kelimesi ıstılah olarak “Müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir” şeklinde tarif edilir. Fakat bu kapalılık kelâmın sahibinden bir beyâna muhtaç olur. Onun için hakiki tefsir Allah ve Resûlü'nün beyânı ile yapılandır.

Tefsir ve Terceme Arasındaki Farklara hocamız şu şekilde değinmektedir

a. Terceme kelimesi bir “Bâb”a ünvân koymak mânâsına gelir.

b. Bir kimsenin hayatını anlatması mânâsında kullanılır. Dilimizde kullandığımız terceme-i hâl bu anlamdadır.

c. Kendisine ulaşılmayan kişiye sözü tebliğ etmek,

d. Bir sözü söylendiği dilde tefsir etmeye de terceme denir. Mesela İbn Abbas hakkında “O, Kur'ân'ın tercümanıdır” denilmesi bu mânâdadır.

e. Bir sözü kendi dilinden başka bir dile tefsir edip açıklamaya da terceme denir.

f. Sözü bir dilden diğer bir dile nakletmeye terceme, bu sözü nakledene de tercüman denir. Bu gün kullandığımız terceme kelimesi buradaki mânâya tahsis edilmiş gibidir.

Hayrettin karaman Hukuk'un Tarifini, Fıkıhın Mânası, Mefhûm ve Şûmûlü şu şekilde açıklamaktadır:

Hukuk: "Hukuk, cemiyette nizam tesis eden ve müeyyidesini amme vicdanının reaksiyonunda ve bu reaksiyona tercüman olan devletin maddî icbar kuvvetinde bulan kaideler manzûmesidir."

Fıkıh: Faqîh, mütefaqqıh gibi kelimelerin de aslı olan "fıqh"ın lûgat mânası anlamak, kavramak, idrak etmektir. Aynı mânayı ifade eden kelimelerden fıkh'ın farkı, buradaki anlayışın sathî değil, derinliğine olması ve söyleyenin maksadını da içine almasıdır.

Mefhûm ve Şûmûlü: Fıkıh kelimesi islâm’ın ilk devirlerinden zamanımıza kadar birkaç defa mefhum değiştirmiş, buna bağlı olarak da fıkıh için çeşitli tarifler verilmiştir. Hz. Peygamber ve Sahâbe devrinde fıkıh, tedvin edilmiş ayrı bir ilmin adı değildir. İtikad, amel ve ahlâk konularında, kitap ve sünnetten anlaşılan, elde edilen bilgiler fıkıhtır. "İlm" kelimesi de -bu devrede- aynı mânaya gelmektedir.

Talat Koçyiğit hocamızda hadisi şu şekilde açıklayarak eserine başlamaktadır:

Lügat yönünden kadim (eski) in zıddı cedtd (yeni) manâsına gelen hadîs, aynı zamanda haber manâsına da gelir ve bu kelimeden müştak bazı fiiller, haber vermek, tebliğ ve nakletmek gibi manâlarda kullanılır. "Bu söze inanmayanların ardından üzülerek neredeyse kendini mahvedeceksin" mealindeki Kur'ân âyetinde gördüğümüz "hadîs" kelimesi, söz veya haber manâsında kullanılmış ve bununla Kur'ânı Kerîm kaydedilmiştir.

Her üç erserde konularını götürüp hz. Peygamber devrine dayandırmaktadırlar. Bu da bizlere İslam ilimlerinin peygamber devri tam bilinmeden öğrenilemeyeceğini göstermektedir.

İsmail cerrahoğlu hocamız hz. Peygamber döneminde tefsirin yapıldığını belirtip konu ile ilgili olarak şu bilgileri bizlerle paylaşmaktadır:

Şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm, ümmî olan Hz. Peygamber'e Arap dili ve üslûbu ile nazil olmuştur. O da nazil olan bu vahyin garaz ve maksadını tabi olarak anlıyordu. Hz. Peygamberi, Kur'ân tefsirine sevkeden en mühim âmil, şüphesiz İslâmiyetin kendi emridir. Kur'ân, kendisi üzerinde düşünmeyi istemiş, kapalı olan bir âyet, başka bir yerde açıklığa kavuşturulmuş ve peygamberini tebliğ ve tebyinle mükellef kılmıştır. Kısacası, Kur'ân kendinin anlaşılmasını, açıklanmasını, tefsir edilmesini, uygulanmasını istemiştir. Bu bakımdan İslâm'da tefsir hareketi, bizzat İslâm'ın kendi bünyesinden doğmuştur. Onun için Hz. Peygamber devrinde tefsirin iki mühim kaynağı, Kur'ân-ı Kerîm ile Hz. Muhammed’in kendisi olmuştur.

Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirinden sonra, beşer olarak Kur'ân tefsirinde salâhiyet sahibi olan kişi şüphesiz Hz. Peygamber'dir. O halde Kur'ân'ın en mühim tefsir kaynağı peygamberin sünneti olacaktır. Sünnet, Kur'ân'ın umûm ve hususunu, mutlak ve mukayyedini, nâsih ve mensûhunu ve diğer hususlarını izah eder.

Hazreti Peygamberin Tefsirdeki Metodunu Hz. Peygamber'i Kur'ân tefsirine sevk eden en mühim âmil, İslâmiyet’in kendisine olan emridir. O, tebyin ve tebliğle mükelleftir. Bu iş, onun için peygamberlik vazifesinin gereğidir. Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirinden sonra, Kur'ân'ın en mühim tefsir kaynağının Hz. Peygamberin sünnetidir. Sünnet, Kur'ân'ın umumunu ve hususunu, mutlak ve mukayyedini, nâsih ve mensûhunu beyân eder. Kısacası, sünnet, Kur'ân'da gelen bir hususu, ona uygun olarak te'kid, mücmeli beyân, ammı tahsis, mutlakı takyid, müşkili tavzih eder.

“Tefsir: 1- Ana dilleri olması sebebiyle Arapların bildiği, 2- herkesin bildiği 3- Âlimlerin bileceği, 4- Allah'tan gayrı kimsenin bilemeyeceği tefsir” olmak üzere dört vecih üzerinedir.

Hz. Peygamber devrinde fıkıh, usul ve furu' konularını işleyen hayrettin karaman her konuyu kendi özelinde Mekke ve Medine dönemleri içersinde inceleyip alt başlıklara ayırarak konunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.)in devri fıkıh devrelerinin en önemlisidir. Çünkü vahye dayanan teşrî' faaliyeti bu devre içinde tamamlanmış, sonraki devirlere de temel teşkil etmiştir.
Hz. Peygamber devrini fârık vasıfları bakımından iki kısma ayırmak gerekir: Mekke devri ve Medine devri.

Mekke Devri: Hz. Peygamber M. 610 yılında vahye muhâtap olmuş, vazifesi icâbı dini tebliğe başlamış ve 622 yılına kadar Mekke'de kalmıştır. Bu müddet içinde (13 yıla yakın) Kur'ân-ı Kerim'in üçte birinden az eksiği nâzil olmuştur. Bu devrede Allah Resûlü'nün (s.a.) tebliği daha çok inanç ve ahlâk sahasına yönelmiştir. Zaten ibadet ve hukukî münasebetler bu iki temel üzerine oturmaktadır. Mekke'de fıkıh hükümleri hem azdır, hem de umûmî, küllî bir karakter arz etmektedir.
Medine Devri: Allah Teâlâ Peygamberine izin verince Yesrib'e göç edildi. Burası onu ve Mekkeli müslümanları bağrına basmaya hazırdı; "Medînetü'n-Nebî" adıyla İslâm dâvet ve devletinin yeni merkezi oldu. Artık bu genç devletin siyâsetini ve bu çekirdek İslâm cemiyetinin ictimâî hayatını tanzim edecek kaidelere ihtiyaç vardı. Teşrîi de bu sâhalara yönelerek ferdî ve ictimâî hayatı tanzime koyuldu. Bir taraftan ibâdetler, cihâd, âile, miras ile alâkalı, diğer taraftan da anayasa, cezâ, muhâkeme usûlü, muâmelât ve devletlerarası münasebetlerle ilgili kâideler, esaslar vazedildi.

Hz. Peygamber (sav) Döneminde Fıkıh Kaidelerinin Ortaya Çıkış Şekli

a) Bir hüküm gerektiren hâdiseler oluyor, yahut da sahâbeyi, Hz. Peygambere başvurup sual sormaya sevk eden problemler doğuyordu. Bu durumlarda ya âyet nâzil oluyor veya hüküm ve mâna Hz. Peygambere vahyediliyor; o da kendi üslûbüyle hüküm açıklıyordu (Sünnet). Bazı durumlarda ise hüküm, ictihadlarına bırakılıyordu. Âyetlerin nüzûl sebeplerinden (esbâbu'n-nüzûl) bahseden kitaplarda hüküm gerektiren birçok hâdise nakledilmiştir.

b) hükmün vaz'ını gerektiren bir sual veya problem bahis mevzûu olmadan da zamanı geldikçe hüküm ve kaide vazediliyordu. Bu kısımda zamanın geldiğini Şâri' (kaideyi vazeden) takdir ediyordu. İslâm sadece duyulan ihtiyaçları karşılamak için değil, yeni bir fert, cemiyet ve devlet yaratmak için gelmiştir. Şûrâ, zekât nisabları, âile ve ceza hukuku ile alâkalı bazı kâideler bu kısım içinde yer alır.

2- Hz. Peygamber (sav) Döneminde Fıkhı'nın Özellikleri:

a) Tedricilik

aa) Zaman içindeki tedrîcilik: Bundan maksad hükümlerin bir an ve zaman içinde değil, uzun bir zaman içinde arka arkaya gelmiş olmasıdır.

ab) Hükümler içindeki tedrîcilik: Mükellefiyetler hep birden gelmediği gibi gelenler de zamanla tekemmül etmiş, istidat ve intibak kazanıldıkça tamamlanmış ve arttırılmıştır. Meselâ: Namaz önce sabah ve akşam iki vakit iken sonra beş vakit olmuştur. Zekâtın miktarı önce sınırlandırılmamış, herkesin istek ve gücüne bırakılmış, sonra miktarlar sabit ve mecburî hâle getirilmiştir. İçki (şarap) önce yasaklanmamış, sadece zararlı olduğu bildirilmiş, sonra sarhoş iken namaz kılmak menedilmiş, en sonunda da kesin olarak yasaklanmıştır.

b) Kolaylık: Bu devir hükümlerinde göze çarpan bir hususiyet de kolaylıktır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın kullarına güçlük çıkarmak istemediği, kolaylık ve hafiflik istediği açıkça ifade edilmiştir. Resûl-i Ekrem (s.a.) de: "Kolaylaştırın, güçleştirmeyin; sevdirin, nefret ettirmeyin" buyurmuş, ümmetine güçlük olmasın diye bazı hususları emretmemiştir.

c) Nesih: Nesih, daha sonra gelen bir hükmün önceki hükmü kaldırması demektir. Sadece bu devrede bazı âyet ve hadîsler diğerlerinin hükmünü kaldırmıştır. Bunun hikmeti ilk müslümanları tedrîcen alıştırmak, terbiye etmek, irşadı kolaylaştırmaktır. Bu konu aşağıda ele alınacaktır.
Hz. Peygamber Döneminde Usûl kaideleri günümüzdeki gibi konulmamışsa da genel olarak fakihler şu yolun takib edildiği verilen hükümlerden çıkarmaktadırlar: 1. Kur'ân-ı Kerîm 2. Sünnet 3. İcmâ 4.Kıyâs 5.İstidlâl

Hz. Peygamber Devrinde Fürû (İbâdet ve Hukuk)

Mekke Dönemi: 1. Namaz 2. temizlik Gusül, abdest ve necasetten tahâret 3. Cuma namazı

Medîne Dönemini yıl yıl ele alan Hayrettin karaman hocamız o yıllarda ibadet ve hukula ilgili gerçekleşen konulara değinmektedir

Birinci yıl: 1. Hutbe 2. Ezân 3. Nikâh4. Cihad 5. Belediye nizamı

İkinci yıl: 1. Oruç 2. Bayram namazları3. Fıtır sadakası 4. Kurban 5. Zekât 6. Kıblenin değiştirilmesi 7. Ganîmetler ve taksîmi

Üçüncü yıl: 1. Miras hükümleri 2. Boşanma

Dördüncü yıl 1. Yolculukta namazın kısaltılması ve korkulu durumlarda namaz 2. Recm cezası 3. Arâzî ıktâ'ı4. Teyemmüm ile ilgili tamamlayıcı hükümler ve ay tutulması sebebiyle namaz Bunlar da dördüncü yılda meşrû kılınan ahkâm arasındadır. 5. İffete iftira cezası (haddu'l-kazf) 6. Örtünme ve İstizân 7. Hac ve umre

Beşinci yıl: 1. Yağmur duâsı namazı 2. Îlâ

Altıncı yıl: 1. Anlaşma kaideleri 2. Hac ve umre yolunda engellenme 3. Alkollü içkilerin ve şans oyunlarının yasaklanması 4. Zıhâr 5. Vakıf 6. Isyân ve haydutluğun cezâsı

Yedinci yıl: 1. Bazı yiyeceklerin yasaklanması 2. Zirâî ortaklık

Sekizinci yıl: 1. Mekke'nin kutsîliği ve dokunulmazlığı 2. Kısâs 3. Alkollü içki satışının yasaklanması 4. Müddetli evlenmenin yasaklanması 5. Hukuk karşısında eşitliğin ilânı 6. Kabir ziyaretine izin verilmesi

Dokuzuncu yıl: 1. Çıplak tavâfın yasaklanması 2. Mulâ'ane

Onuncu yıl: 1. İnsan haklarının ilânı 2. Vasıyet, neseb, nafaka ve borçla ilgili hükümler 3. Cezanın şahsîliği prensibi 4. Vasıyetin üçte birle sınırlandırılması 5. Faizin yasaklanması ve akitlerin serbest bırakılması

Hadislerin Yazılması İle İlgili Hususlar

1. Hadis kitabetinin yasaklanması İlk devirde, Hazreti Peygamberden iştilip muhafaza edilen hadislerin tedvin edilmediği, yani bir kitap halinde toplanıp yazılmadığı bir gerçektir. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, bu devirde sahabenin yazı bilgisi, buna imkân vermiyecek derecede kıttı. Maamafih ilk devirdeki yazı durumu, hadis tedvinini engelleyen bir âmil sayılmasa bile, nübüvvetin başlangıcından itibaren, Hazreti Peygamberin, dinin şerh ve izahı mahiyetinde olan bütün konuşmalarını kâğıt yerine kullanılan hurma yaprağı, deri, geniş kemikler ve lâvha halindeki taşlar üzerine yazmanın, sonra da bunları muhafaza etmenin güçlüğü, hadis tedvinini engelleyebilecek ilk âmillerden sayılmak icabeder. Bununla beraber, daha Hazreti Peygamber hayatta iken, hadîs yazmağa teşebbüs eden ve iktidarları nisbetinde saftı/eler vücûda getiren sana-bîler de yok değildir. İşin güçlüğüne rağmen bu sahîfelerin meydana çıkarılması bile, ilk devirde hadîsin kazandığı değeri göstermeğe yeter bir delil sayılmalıdır.

2. Yasak kararının sebepleri

a. Yazı: bu devirde Arap yazısı henüz tam manisiyle gelişmiş değildir. Diğer taraftan, az yazı bilenlerin de hatadan salim olarak yazacaklarından emin olunamaz. Hazreti Peygamber bu gibi kimselere hadîs yazmayı yasaklamıştır. İzinle ilgili hadîsler ise iyi yazı bilenler içindir. Hazreti Peygamber bu gibi kimselerin hadis yazmalarına izin vermiştir.

b. Kurânla karışma tehlikesi: Hadîs kitabetinin yasaklanmasında en mühim sebeb, hadîs sahîfeleriyle Kur'ân sahîfelerinin karışması tehlikesidir. El-Hatîbu'I-Bağdadî, kenuyle ilgili olarak sahabe vr tâbi'undan gelen kitabetin leh ve aleyhindeki haberleri sıraladıktan sonra, hadîs yazmanın yasaklanmasına, Arapların çoğunun fakîh olmamalarını, Kur'ân âyetleriyle diğer elfazı birbirinden ayırt edememlerini, Kur'ana idhal edilecek her hangi bir lafzı Allah kelâmı zannetmek tehlikesine maruz bulunmalarını belli başlı sebepler olarak ileri sürer. El-Hatîb'in bu görüşü, genellikle üzerinde ittifak edilen bir görüş olarak tezahür eder.

3.Yasağın Kaldırılması: Hazret i Peygamberin, hadislerin yazılmasıyla ilgili müsadesi hakkında çeşitli haberler vardır. El-Buhârî tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Huzâ'ahlar, Mekke'nin fethi

sırasında, daha önceleri Öldürülen bir Huzâ'alıya karşılık Benû Leyg'ten birini öldürmüşlerdi. Bu hâdise Hz. Peygambere haber verilince hayvanına binmiş mekkelilere hitaben, Mekke şehrinde adam öldürmenin, hatta dikenini kesmenin, yitirilmiş malına el uzatmanın kendisi için bile haram kılındığına dair bir hutbe irad etmiştir. Hutbeyi dinleyenlerden Ebü Şah isminde bir Yemenli, Hazreti Peygambere başvurarak hutbenin kendisi için, yazılmasını istemiş, Hazreti Peygamber de ""Ebü Şah için hutbeyi yazınız" demiştir.

4. İlk yazılı hadîsler

Hazreti Peygamberin diplomatik mektupları

1. Yeni anlaşmalar veya daha önce yapılmış anlaşmaların yenilenmesi;

2. İslâm'a davet;

3. Memur tayinleri, vazifelerinin tesbiti ve bu vazifelerin ifasında davranış şekilleri;

4. Arazî ve bu arazilerin gelirlerinden atıyyeler;

5. Eman ve tavsiye mektupları;

6. Bazı kimseler hakkında istisna teşkil eden hükümlerin tesbiti;

7. Hazreti Peygamber tarafından yazılan mektuplara gelmiş cevaplarla ilgili bazı müteferrikât

5. Hadis sahîfeleri olan sahabeleri şu şekilde sırlayabiliriz:1. Abdullah îbn cAmr îbn'il-Aş'ın sahîfesi 2. Câbir İbn Abdillahhn Sahîfesi 3. Ali Îbn Ebi Tâlib'in Sahîfesi 4. Samura İbn Cundeb'in sahîfesi5. Ebü Hureyre'nın Sahîfesi 6. Abdullah İbn Âbbâs'ın sahifesi 7. Abdullah îbn Ömer ibni'l- Hattab'ın sahifesi

Sahabe Devrinde Tefsir

Hz. Peygamber'in vefatından sonra, sahabe için tefsirin dört kaynağı bulunduğunu bulunmaktaydı: **a-** Kur'ân-ı Kerîm. **b-** Hz. Peygamber. **c-** İctihad ve re'y. **d-** Diğer İlâhî kitaplar ve Ehl-İ Kitab'a müracaat.

Sahabenin Tefsir İlmindeki Yeri Hz. Peygamber'den sonra tefsir sahasında en mühim rolü sahabe almıştı. Hz. Peygamber'in muhatabı olan bu muhterem zevatı tefsir sahasında iki husus yüceltiyordu. Birincisi, sarsılmaz mutlak imanları; ikincisi ise, hâdise ve sebebleri müşahede edip, hâdiselerle hükümler arasında münasebet kurabilmeleri idi.

Sahabenin Tefsirdeki Metodunu Şu Birkaç Maddede Özetleyebiliriz:

a- Sahabe asrında yapılan tefsir tedvin edilmemiştir.

b- Sahabe, Kur'an'ı tamamen sıra ile tefsir etmemiştir.

c- Aralarındaki ihtilaf tezat ihtilafı değil, nev'i ihtilafıdır.

d- İcmâiî mânâ ile iktifa edilmiştir.

e- Ahkâm ayetlerinden istinbatlar fazla yapılmamıştır.

5- Tefsir İlminde Şöhret Kazanan Sahabiler

Ali b. Ebi Talib (ö. 40/661), Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652), Ubeyy b. Ka'b (ö. 19/ 640), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-688), Ebû Musa el-Eş'ari (ö. 44/ 664), Zeyd b. Sabit (ö. 45/665) ve Abdullah b. ez-Zübeyr (ö. 73/692). Bunlar arasında en fazla tefsir rivayet edenler şunlardır: Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Aii b. Ebi Talib ve Ubeyy b. Ka'b.

Sahâbe Devri (Fıkhın Gelişme Çağı)

Fıkıh tarihçileri ikinci devreyi sınırlarken çeşitli nokta-i nazarlardan hareket etmişlerdir. Hukukî hayatı karakterize eden nesli göz önüne alanlara göre bu devre Rasûlullah'ın (s.a.) intikaliyle başlar ve hulefâ-i Raşidinin sonuna (41/661) yahut da sahâbe neslinin sonu olan ikinci asrın başlarına kadar uzanır. Siyasî iktidarı nazarı itibare alanlara göre ikinci devre Hulefâ-i râşidin veya Emevîlerin sonuna kadar devam eder. Gerek râşid halîfeler gerekse Emevîler devrinde fıkhî hayata yön veren sahâbedir.

Hulefâ-i Râşidin Devri:

Bu devrede Hz. Ebû Bekir isyan ve irtidâd hareketlerini bastırarak fetihlere başlamış, Hz. Ömer fetihleri devam ettirmiş, İslâm ülkesinin sınırları doğuda Amuderya, kuzeyde Suriye ve Ermenistan, batıda Mısır'a kadar uzanmıştır. Hz. Osman bu sınırları daha da genişletmiştir. Üçüncü halîfenin şehid edilmesi üzerine Hz. Ali'ye bey'at edilmişse de Şam vâlisi Muâviye, azilden kurtulmak için, şehid halifenin kan dâvasını bahane ederek Hz. Ali'ye beyat etmemiş, bu davranış Müslümanları iç savaşlara sürüklemiştir. Mezkûr çalkantılar içinde, başta siyâsî iken sonraları itikad ve fıkha da tesir eden iki grup (mezheb) doğmuştur: Şîa ve Havâric.

Haricîler (Havâric):

Haricîlere göre hilâfet ve otorite bir aile veya şahısta olmamalıdır, otorite ümmete ait olmalı, hür iradeleri ile halîfeyi ümmet seçmeli, ümmetin âlim ve zeki kişileri onu kontrol etmelidir, halîfe seçilen kişi bundan imtina edemez ve işi hakeme havale eyleyemez. Gelişerek bir mezheb halini alan hâricilikte günah kişileri İslâm'dan çıkarır, zulme ve günaha sapan devlet başkanına karşı ısyan etmek ve onu makamından uzaklaştırmak ümmetin görevidir. Karşı oldukları guruplara bağlı şahısların rivayet ettikleri hadisler kabul edilmez.

Şî'a:

Şîa kelimesi taraftar mânasına gelmektedir. İlk ihtilâfta Hz. Alî'nin tarafını tutanlara bu isim verilmiş, sonraları, Hz. Alî ve ailesini merkez edinerek aşırı inanç ve düşünceler geliştiren kişilerin mezhebi şî'a, bu mezhebe bağlı olan şahıs ise şî'a diye anılır olmuştur. Şî'aya göre başından beri hilâfet Hz. Alî'nin hakkı idi, sahâbe ona bu hakkı vermedi, bazılarına göre Hz. Alî'de peygamberlik de vardır. Sapıklığı daha ileri noktalara götüren şîî guruplar da mevcuttur. Genellikle bu mezhebde, ancak ehl-i beyt kanalından gelen hadîslere itibar edilir, senedinde ehl-i beytten birinin bulunmadığı hadîs mûteber değildir...

Cumhûr:

Cumhûr, çoğunluk demektir. Burada cumhûrdan maksat, aşırı uçlara sapmayan; dini, Hz. Peygamber ve râşid halîfelerin geliştirdikleri usûl içinde anlayan, hadîsleri, guruplara göre değil, metinlerine ve rivayet eden şahısların objektif vasıflarına göre değerlendiren ve her asırda orta yolu, gerçek İslâm anlayışını temsil eden Müslümanlardır. Bunlar başlangıçta hem Hz. Alî'nin, hem de Muâviye'nin yanında bulunuyorlardı. Hz. Hasan'dan sonra devlet başkanlığı Muâviye'ye geçince genellikle onun tarafında bulundular.

Hüküm Kaynakları:

Ferdî, ictimâî, siyasî herhangi bir hâdise, mesele ve problemin halli için önce Kur'ân-ı Kerîm, sonra da sünnete başvurulacağı Rasûlullah devrinden beri biliniyor ve bu tatbik ediliyordu. Bu iki kaynakta hüküm açık olarak bulunmazsa re'y ictihadına başvuruluyor, fakat varılan hüküm ilk fırsatta Hz. Peygamber'e arzedildiği için sünnet mâhiyetini alıyordu. Hâlbuki sahâbe devrinde artık vahyin muhâtabı ve ikinci derecede Şâri' (din ve kanun vâzı'ı) Rasûlullah yoktu. İctihad ile varılan hükümlerde ittifak edilebildiği kadar -hatta daha çok- ihtilâf da ediliyordu. Hz. Ebû-Bekir ve Hz. Ömer, ihtilâfı azalatmak, birliği sağlamak ve Şâri'in maksadına isabet ihtimalini artırmak için -bilhassa âmme hukuku sâhasında istişâreye başvuruyor, böylece şûra ictihadı yaptırıyorlardı. Bu ictihadlar sonunda varılan ihtilâfsız hükümler (icmâ) ferdî hükümlerden daha kuvvetli telâkki ediliyor ve buna muhâlefet edilmiyordu. Ferdî ictihadlar (re'y) ise başkalarını bağlamıyordu.

Sahâbe Devrinde İhtilâf Nedenleri

a) Fetihler ve çeşitli vazifeler sebebiyle Medîne'den uzakta bulunan sahâbenin kendileri yok iken vahyedilen nasları bilmemeleri

b) Hadisi sağlam bir kaynaktan elde etmemiş olmak

c) Farklı anlamaları: Âyetler, hadîsler söz, fiil ve takrîrdir. Bunların mânası ve hükümlerinin kesin veya ihtiyarî oluşu bazı mesele ve durumlarda müctehidlerin anlayışına bırakılmıştır. Anlayış beşerîdir; bunda farklılık olması tabîîdir.

d) Yanılma veya unutmaları: Sözü tesbit etme veya anlama konusunda hatâlar vâki olduğu gibi bazı hüküm ve kaidelerin unutulması da farklı ictihad ve reylere sebep teşkil etmiştir:

e) Birbirlerine aykırı görünen nas ve hükümleri çeşitli şekillerde telif etmeleri: Birkaç defa yasaklanıp serbest bırakılan müt'a nikâhı için nihâî hüküm konusunda İbn Abbâs "bu, duruma bağlıdır, zarûret olursa mübah olur" derken cumhur "devamlı olarak haramdır" hükmünü benimsemişlerdir.

Fıkıh Bakımından Devrin Özellikleri

a. İslâm ülkesinin sınırları genişlemeye ve nüfusu çeşitlenip artmaya, teşkilât ve medeniyeti gelişmeye başladığı için, Rasûlullah zamanında bulunmayan mesele ve hâdiseler ortaya çıkmış, sahâbe bunların hüküm ve çözümleri için ictihad yoluna başvurmuşlardır.

b. Daha sonraki devre nisbetle yeni meseleler ve bunlara bağlı hükümler çok değildir; çünkü sahâbe fukahâsı, yalnızca olan, gerçekleşen hâdise ve meselelerin üzerine eğilmişler, henüz olmamış bir hâdiseyi varsayarak onun hükmünü arama yoluna girmemişler, bunu boşuna vakit kaybı saymışlardır.

c. Bilhassa ilk dört halîfe zamanlarında fıkıh yönetime değil, yönetim fıkha uyuyor, fıkha göre yürütülüyordu. Halîfeler, sahâbenin âlimlerini yanlarından uzaklaştırmıyor, yeni hadiseleri danışma meclisine (şûrâya) getiriyor, gerektiği kadar tartışıp inceledikten sonra hükme bağlıyorlardı. Bu sebeple sahâbe devrinde görüş ayrılığı yok denecek kadar azdır; hâlbuki daha sonraki devirde fıkıh yönetime uymaya, yönetime keyfilik ve zümre menfaati hâkim olmaya başlamış, danışma terkedilmiştir; bu sebeple de görüş farkları çoğalmaya ve derinleşmeye yüz tutmuştur.

d. Kitâb ve Sünnet'in gösterdiği ve ictihad ile şekillenen yol mânasındaki fıkıh bu devirde devletin anayasası mesabesinde idi, halk, yöneticileri serbestçe denetliyor, fıkha uymayan tasarrufları olursa buna karşı çıkıyorlardı. Bu devirde hukukçuların otoritesi, sonraki devirler ile mukayese edilemez ölçüde geniş ve hâkim bulunuyordu.

e. Bilhassa Hz. Osmân zamanına kadar şûrâ üyelerinin Medîne'den devamlı ayrılmalarına izin verilmediği için büyük sahâbe halîfenin yanında bulunuyorlar, danışmaya katılıyorlardı, bu sebeple yeni meselelerin çoğunda ittifak hasıl oluyordu (icmâ hükmü oluyordu). Az sayıda görüş farkı meydana geliyorsa bu da taasup, siyâsî ve

zümrevî menfaat gibi faktörlere değil, samîmî düşünceye ve ictihada dayanıyor, birliği bozmuyordu. Sonraki devirlerde hem müctehidler İslâm dünyasına dağıldıkları, hem de ihtilâfın sebepleri arasında, hasbî ictihad ve ilim dışında faktörler karıştığı için ihtilâf çoğaldı, derinleşti ve bazı müctehidlere göre imkânsız hale geldi.

Hadîsin İlk Kaynağı: Sahabe

"Sahabî, Hazreti Peygambere mü'min olarak mülâki olan, sahih görüşe göre, araya irtidad devri girmiş olasa bile, müslüman olarak Ölen kimseye denir. Mülâki olmaktan maksat, mucâleset (birarada oturmak), mumâşât (beraber yürümek), birbiriyle konuşmamalar bile birinin diğerine kavuşması gibi tabirlerden daha umumî gelen bir kelimedir.

Tabiîler Devrinde Tefsirin Yeri ve Metodları

Arap olmayan Müslüman unsurların İslamiyeti öğrenme arzusu, diğer taraftan Kureyş'in ve diğer Arapların, bu milletleri idare etme sanatıyla, yani idarecilikle iştigal edip, diğer sahalarda çalışmayı hakir görmeleri sebebiyle, ilim ve bilhassa tefsir sahasında önem kazanan şahsiyetlerin Arap olmadıklarını görüyoruz. Bunun en mühim sebebi, İbn Haldun'un da dediği gibi "Bilgiler bir sanaat şeklini aldığı için, onunla meşgul olmayı kendileri için bir küçüklük sayarak bilgi öğrenmeye yanaşmadılar. Başkanlar, her zaman hüner, sanaat ve bunlarla İlgili olan şeylerle uğraşmaktan çekinmişlerdir" Hele Emeviler devrindeki Arap milliyetçiliği ve Arapların kendilerini idareci olarak görmeleri sebebiyle, ilimle meşguliyet onlar için bir zillet addediliyordu. Kureyş'ten bir zat, Sibeveyh'in Kitab'ını okuyan Attab b. Esid oğullarından bir gence, yazıklar olsun size, ilmi ihtiyaç ve zilletle tahsil etmek, onunla geçinmek istiyorsunuz, demişti. Böylece ilimle iştigal Arapların dışındaki bir gruba intikal etmiş, bunlara da umumi bir isim olarak "Mevali" denmiştir. Bu grubun ilim hareketlerindeki rolü küçümsenemeyecek kadar mühimdir. Fütuhattan sonra muhtelif şehirlere dağılan sahabe, oralarda ilmi hareketlere başlamış ve onlardan ekseriya Arap olmayanlar ilim almıştı. İşte bunlar tabiilerdir ki, bunların çoğu mevali idi. Mevali'nin durumu, efendilerinin cemiyetteki durumlarına bağlı idi. Tüccar olan sahabinin mevlâsının tüccar, âlim olan sahabinin mevlâsının alim olduğunu görmekteyiz. Mesela, Abdullah b. Ömer'in mevlâsı Nafi' (ö. 117/735); İbn Abbas'ın mevlası İkrime, alim idiler. O zamanda İslam'da revaç bulan ilim ve maarif, Kur'ân'ın hıfz ve tefsiri, hadislerin isnad ve hıfzından ibaretti. Bunlarla meşgul olan huffaz, kurra ve muhaddisler, fukaha ve müfes-sirlerin ekserisi mevâliden idi. Tefsirde temayüz eden İkrime, İbn Abbas'ın; Ata b. Ebi Rabah (ö. 115/733) Benü Fihr'in; Ebu'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim (ö. 128/745) Hâkim b. Hizam'ın mevlâsı idi. Kufe'de Sa'id b. Cübeyr (ö. 94/713) Benu Valibe mevlâsı; Basra'da, el-Hasen b. Yesar (ö. 110/ 728) Zeyd b. Sabit'in mevlâsı idi. Mu'cemu'i-Buldan sahibi Yakut el-Hamevi, Horasan maddesinde, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den şöyle bir haber nakletmektedir: "Abadile (İbn Abbas, İbnu'z-Zübeyr, Abdullah b. Amr b. el-As, İbn Ömer) vefat ettikten sonra fıkıh, bütün beldelerde mevalide idi. Mekke ehlinin fakihi Ata b. E,oi Rabah, Yemen ehlinin Tavus (ö. 106/724), Yemame ehlinin Yahya b. Ebi Kesir (ö. 129/746), Basra ehlinin el-Hasen el-Basri, Küfe ehlinin İbrahim en-Nehai (ö. 95/713-14) Şam ehlinin Mekhul (ö. 113/ 731), Horasan ehlinin fakihi ise Ata el-Horasani (ö. 133/750) idi ki, bunların hepsi mevali idiler. Bu arada yalnız Medine ehlinin fakihi olan Sa'id b. el-Müseyyeb, Kureyş'tendi".

Re'y ile tefsir yapmaya girişenler, yaptıklarını teyid için, Kur'ân'daki tedebbür ayetlerine ve Hz. Peygamberin sözlerine istinad ettiler. Eğer re'y ile tefsir yapılamayacak olsaydı, bugünkü dini ahkamın pek çoğunun batıl olması lazım gelirdi. Kur'ân'ı re'y ile tefsir edenler, şöyle bir yol takip etmişlerdir: Onlar Kur'ân'dan manalar taleb ediyorlar, eğer onu Kur'ân'da bulamazlarsa, sünnete müracaat ediyorlar veyahutta sebebi nüzule şahid olan sahabeye soruyorlardı. Eğer talep ettikleri manayı Kur'ân'da, sünnette ve sahabede bulamıyorlarsa, o zaman müfred lafızların, Hz. Peygamber zamanındaki kullanılışı nazari dikkate alınarak, lügat iştikak ve sarfına müracaat ediyorlardı. Bunlardan başka, terkiblerin i'rabı, belâgati hakiki mananın mecaza hamli, kelâmın siyakı yapılan re'y ile tefsirin içtimaiyat tarih ve kainat kanunlarına mutabakatı, yapılan izah tarzının, Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerine uygunluğunu göz önünde bulunduruyorlardı. Fakat müfessirlerin birçoğu, bu gibi hususlardan pek çoğunu ihmal etmişlerdir. Hatta ileride, fırkalara göre tefsir bahsinde daha açık görüleceği gibi, Kur'ân'da umumi olan âyetlerin, gelişi güzel tahsisine tabiilerin tevessül ettiği görülmektedir

Tefsirde İsrâiliyât

Umumî olarak İsrâiliyât denilen haberleri üç kısımda mütalaa edebiliriz:

a. Sıhhati bilinip, Kitaba muvafık olanlar. Bunlar makbul olan haberlerdir.

b. Yalan olduğu bilinip, kitaba muhalif olanlar ki bunların rivayeti asla tecviz edilemez.

c. Sıhhatini tam olarak bilmediğimiz, bu bakımdan ne kabul ne de yalanlayabildiğimiz rivayetlerdir. İslâmî tefsirdeki ihtilaflar bu tür haberlerde ortaya çıkmaktadır.

Emeviler Devrinin Genel Özellikleri

1- Hadis Rivâyeti:

a) Kur'ân-ı Kerîm'in yerleşmesi, eğitim ve öğretiminin yayılması.

b) Hadîsler arasına, uydurma olanların sokulmasından çekinmesi.

2- Nazarî Fıkıh:

3- Hicaz ve Irak Medreseleri:

4- Tâbiûn Fakihleri

Medine'de: Saîd b. el-Müseyyeb, Urve b. ez-Zübeyr (v. 97/712), el-Qâsim b. Muhammed (v. 102/720), Hârice b. Zeyd (v. 100/718), Ebû-Bekr b. Abdurrahman (v. 94/713), Süleyman b. Yesâr (v. 107/725); Mekke'de: Atâ b. Ebî Rebâh (v. 115-713), Mücâhid (v. 100/718), İkrime (v. 150/767), Süfyân b. Uyeyne (v. 198/813);Basra'da: Hasenü'l-Basrî (v. 110/728), Muhammed b. Sîrîn (v. 110/728) Katâde (v. 118/736); Kûfe'de: Alqame b. Quays (v. 62/682) Şurayh b. el-Hâris (v. 78/679),

Mesrûk b. el-Ecda' (v. 63/683), Abdurrahman b. ebî-Leylâ (v. 148/765), İbrahîmü'n-Nehâ'î (96/714), Saîd b. Cübeyr (v. 95/714), Hammâd b. Ebî-Süleyman (v. 120/738); Şam'da: Mekhûl (v. 116/734), Ömer b. Abdülaziz (v. 101/720), Ebû-İdris el-Halvânî; Mısır'da: el-Leys b. Sa'd (v. 175/791).

Mevzu (uydurma) hadîs: Başla İslâm dinine kasdedenler olmak üzere, mensub oldukları siyasi fırka ve hizibleri, fıkhî mezhebleri, kabilelerini, cinsiyetlerini, dillerini, peşinden gittikleri imam veya hükümdarları medhetmek, halife ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, cami ve mescitlerde va'zettikleri cemaatın teveccühüne nail olmak, halkın dinî emir ve nehiylere karşı rağbetini artırmak maksadıyla din düşmanlarının, yalancıların ve câhillerin uydurdukları, sonra da bu uydurulan şeylere, derecelerini yükseltmek için tanınmış hadis râvilerinden düzdükleri isnadlar ekleyerek hadîsmiş gibi Hazreti Peygambere iftira ile isnâd ettikleri sözlere mevzu (uydurma) hadîs adı verilmiştir.”

3- Tefsir Medreseleri Ve Müfessir Tabiîler

Mekke Medresesi: Bu medresenin kurucusu ve başkanı, tefsir ümindeki kabiliyet ve bilgisi müsellem olan Abdullah b. Abbas'tır. Talebeleri tabiilerdir. Onlara Allah'ın kitabını tefsir eder, mânâ yönünden müşkil olan kısımları açıklardı. Ondan işittiklerini talebeleri, daha sonrakilere nakletmişlerdir. Said b. Cübeyr (ö. 95/714), Mücâhid (ö. 103/721), İkrime (ö. 105/ 723), Ata b. Ebî Rabah (ö. 114/732) ve Tâvûs b. Keysan (ö. 106/724) gibi daha pek çok kişi onun tefsirdeki talebeleri arasında yer almaktadır.

Medine Medresesi: Bu devirde sahabe her ne kadar çeşitli şehirlere ve bölgelere dağılmış ise de, pek çok sahabe Medine'de kalmış, oradaki gençlere Allah'ın kitabını ve Resulünün sünnetini öğretmişlerdir. Medine'de de bir tefsir medresesi teşekkül etmiş, pek çok tabiî orada talebelik yapmıştır. Bu medresenin başında Ubeyy b. Ka'b'ın bulunduğunu söyleyebiliriz. En meşhur talebeleri, Ebû'l-Âliye er-Riyâhi (ö. 90/708), Muhammed b. Ka'b el-Kurezî (ö.118/736), ve Zeyd b. Eşlem (ö. 136/753) dir. Onların bir kısmı doğrudan doğruya, bir kısmı da bir vasıta ile Ubeyy b. Ka'b'dan tefsir aldılar.

Irak Medresesi: Bu bölgeye pek çok sahabi gelmiş ve Iraklılar onlardan İslâmî ilimleri ve tefsiri almışsa da, bu medresenin ilk üstatlık payesi Abdullah b. Mes'ud'a verilmiştir. Onun tefsir ve tefsir rivayetleriyle meşgul olan bir kişi oluşu, buna sebep olmuştur. Hz. Ömer devrinde, Ammar b. Yâsir Kûfe'ye vali olarak gönderildiğinde, onunla birlikte Abdulah b. Mes'ud da muallim ve vezir olarak gönderilmişti. Bu medresenin tefsir ilminde şöhret kazanan şahsiyetlerinden bir kaçını zikredelim: Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mesrûk b. el-Ecda' (ö. 63/683), el-Esved b. Yezîd (ö. 75/694), Mürre el-Hemadânî (ö. 90/ 709), Âmir eş-Şa'bî (ö.103/721) el-Hasen el-Basrî (ö 110/728), Katâde b. Diâme (ö. 117/735), İbrahim Neha'î (ö 95/714) gibi daha pek çok ünlü alim İbn Mes'ud'dan ilim almışlardır.

4- Sahabe Tefsiri İle Tabiîlerin Tefsirinin Mukayesesi

a. Sahabe devrinde' Kur'ân'ın bütününün tefsiri yapılmadı. Onlar ancak, zor olan âyetlerin tefsirini yaptılar; iniş sebeplerine vâkıf oldukları âyetlerin iniş sebeplerini anlatmak suretiyle, hükümle sebepler arasında münasebet tesis ederek âyetleri açıklığa kavuşturdular. Tabiîler devrinde ise, tefsir hareketi, Kur'ân'ın bütün âyetlerine teşmil edilir duruma gelmeye başlamıştır.

b. Sahabe devrinde Kur'ân'ın manâlarını anlayışta ihtilaflar çok değildi. Tabiîler devrinde ise, ihtilaflar çoğalmıştır.

c. Sahabe, âyetler için icmâlî bilgilerle yetinirken, daha sonra her âyet ve her kelime için tefsirler yapılmaya başlanmıştır.

d. Âyetler etrafında mezhep ihtilafları hemen hemen hiç yoktu. Halbuki daha sonraki devirde, âyetler etrafındaki mezhebi ithilaflar, çoğalmıştır. Meselâ, Hasen et-Basrî ve Katâde’nin tefsirlerinde görülen kader meselesi etrafındaki münakaşalar bunun açık örneğidir.

e. Sahabe devrinde tefsir tedvin edilmemiştir. Bu devreden sonra tefsirin tedvini başlamıştır,

f. İlk devirde tefsir, hadis ilmi içerisinde mütaala edilmiştir. Daha sonra ise, tefsir her ne kadar hadis rivayeti şeklinde yapılmışsa da, müstakil kitaplar da telif edilmiştir.

g. İlk devirde kitap ehline müracaat azdır. Bundan sonraki devrede kitap ehline müracaat çoğalacaktır. İsrâilîyattan pek çok şey tefsire girmiştir. Bu da kitap ehlinden İslâm'a girenlerin çokluğundan ve tabiîlerin onlardan kolaylıkla dinleyebilmeğinden ve onlardan almış olmalarındandır.

Fıkhın Genişlemesi ve Gelişmesin Nedenleri

a) Bundan önceki maddede zikredilen davranış; yani Emevîlerin seküler meyillerinin aksine Abbasîlerin, davranış ve hükümlerini dine dayandırma arzuları.

b) Fukahânın hükümlere kaynak ararken tuttukları yol: Sahâbe devrindeki Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnete, tâbiûn devrinde sahâbe söz ve davranışları, etbâ'üt-tâbiîn devrinde ise tâbiûn fukahâsının sözleri ekleniyor böylece malzeme çoğalıyordu.

c) Rey fakihlerinin sâdece meydana gelmiş hâdiselerle iktifa etmeyip farazî mesâil üzerinde ictihad etmeleri. Böylece boşama, yeminler, adaklar, azad gibi konularda vukuu çok nâdir hadiseler üzerinde dahi durulmuş, ictihad edilmiştir. Bu yolu ilk açan Irak fukahâsıdır. Şâfiî ve mâlikîler de onlara uymuşlardır.

d) İslâm ülkesinin genişlemesi, çeşitli milletlerin İslâm'a girmesi. Abbâsîlerin ilk devrinde ülkenin sınırları genişlemiş, çeşitli milletler müslüman olmuş veya müslümanlarla temasa gelmiştir. Her millet ve coğrafyanın kendine göre âdet, teâmül ve şartları olduğundan fukahâ bunlar üzerinde düşünmüş, bazılarını kabul, bir kısmını red, bir kısmını da ta'dîl ederek İslâm'a dahil etmişlerdir

Fukahânın İhtilâfının nedenleri

a) Kitap ve sünette geçen bazı kelime ve cümlelerin farklı tefsîri.

b) Sözün hakikat veya mecâzî mânaya çekilebilmesi.

c) Aynı mevzûdaki âyet ve hadislerin bir araya getirilerek farklı şekillerde değerlendirilmesi ve telifi.

d) Hadîsle alâkalı sebepler: Hadisin bilinip bilinmemesi, sıhhat derecesi, sıhhat ölçüsü, tam veya kısmen zaptı yorumu, çelişen delillerle uzlaştırılması...

e) İctihad bilgi, usûl ve gücünün farklılığı,

f) Tabîi ve ictimâî çevrenin tesiri.

Aşağıdaki Sebepler, Muayyen Mezheblerin Doğması Sonucunu Yol Açmıştır.

a) Daha önceki müctehidler gerektikçe dağınık meseleler üzerinde ictihad ederken bu asır müctehidlerinin fıkhın bütün konularını ictihad alanlarına dahil etmeleri.

b) Bu ictihadların tedvin edilerek kitaplarda toplanması ve bu sâyede bir müctehidin, çeşitli konulardaki ictihadlarının kolayca öğrenilmesi imkânının doğması.

c) Fıkıh mekteplerinin (rey, hadîs medreseleri) doğması ve bu mektep mensuplarının karşılıklı, sözlü ve yazılı münâkaşa ve münâzaraları.

d) Bu münakaşa ve münâzaraların, müctehidlere mahsus usûl ve kaidelerin; yani usûl-i fıkhın doğmasına ve telîf edilmesine sebep olması.

Hadis İlminin Teşekkülü Ve Bunu Hazırlayan Sebepler

1. Siyasi durum

Seçimle işbaşına gelmiş ilk dört halîfenin devri, emevîlerin babadan oğula intikal eden halifelik idaresiyle sona erince, İslâm devleti, yeni bir idarî sistemle karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. Ancak halîfeye istibdad ruhunu telkin eden bu veraset sistemi, çeşitli unsurların idareye karşı giriştikleri şiddetli mücadele neticesinde el değiştirerek emevilerden abbasilere geçti. Bu neticeyi sağlayan unsurların başında, daha önce temas ettiğimiz şîa ve ha-varic fırkalarının Emevî idaresine karşı besledikleri şiddetli husumet geliyordu. Şîa, imamet ve hilâfette ehl-i beytin ve dolayısıyle 'Ali ve evlâdının emevîlerce gasbedilmiş haklarını müdafa ediyor ve her ne şekilde oluna olsun bu hakkı ele geçirmeğe çalışıyordu. Haricîler ise, bugünün ifadesiyle cumhuriyetçi idiler ve halîfenin, hiç bir kabile ve sülâle gözetmeksizin, müslüman-lar arasından lâyık olan birisinin seçilmek suretiyle işbaşına getirilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı.

2. ilhad hareketlerine iki örnek: Zındıklar, Râvendiyye

3. itikadî mezhebler: Cebriyye Kaderiye Murci'e Mutezile

Hadîs Vaz'ında Gelişmeler ve Sebepleri

1. Siyasî ihtilâflar

Şî'îler, istisnasız, hilâfetin 'Ali ve oğullarının hakkı olduğu halde, bu hakkın emevîler tarafından gaabedildiği görüşüne sahip bulundukları için, birinci asrın ikinci yarısında hadîs vaz'ı genellikle bu görüşün teyid ve takviyesi için işletilmiştir.

2. itikadî ihtilâflar

Birinci asırda şîa eliyle başlayan vazc hareketi, bu asrın sonunda ve ikinci asnn başlarında belirmeğe başlayan itikadı ihtilâflarla ve bu ihtilâfların neticesinde ortaya çıkan akaid mezhebleriyle süratini artırmış,

bidayette siyasî mahiyet taşıyan mevzu (uydurma) hadîslere, birinci asrın sonlarından itibaren çeşitli mezheplerin akaide müteallik görüşlerini aksettiren hadîsler de eklenmeğe başlamıştır. Siyasî mezheblerde olduğu gibi, itikadı mezheb-lerde de asıl kaynak dinî nasslar olduğu için, bu mezhebler, hayatiyetlerini ancak bu çeşit nasslara sahip oldukları takdirde devam ettirebilmişler, aksi halde bir varlık göstermeden yokolup gitmişlerdir. Ancak şurasınıda hatırdan uzak tutmamak gerekir ki, bu çeşit mezheblcrin çoğu, itikadı konularda çıkan görüş ayrılıklarının bir neticesi olarak neşet etmiştir.

3. islam düşmanlığı

Siyasi ve itikadî ihtilâfların sebep olduğu hadîs vazı, ikinci asırda büyük bir süratle gelişirken, ban çevrelerde İslâm'a karşı beslenen kin ve nefret duygulan da, onu yıkmağa matuf bir takım sinsi faaliyetlerin giderek yoğunlaştırılmasına sebep olmuştur. Bu faaliyetlerde yine hadîs vazı birinci planda yer alıyordu.

4. Irk, belde ve mezhep taassubu

Daha önceki bahislerimizde de temas ettiğimiz gibi, İslâm'ın araplar arasında zuhur etmesi ve ilk anda yine onlar arasında yayılması dolayısıyla gerek devlet işleri ve gerekse ilmî faaliyet, bidayette yalnız Araplara münhasır kalmış ve yalnız onlar tarafından tedvir edilmiştir. Fetihlerin başladığı ve giderek genişlediği şuralarda Hazreti Peygamber, fethedilen yerlere yine Arap olan ashabından ilmine güvendiği kimseleri muallim olarak göndermiş ve onlar vasıtasıyle halkın Kur'ân ve Sünnet ahkâmını öğrenmesini sağlamıştır. Hazreti Peygamberin vefatından sonraki devirlerde, bazı sahabflerin muallim olarak gönderilmeleri işi yine devam etti; fakat fetihlerin çok daha genişlemiş olması dolayısiyle, ilim öğrenme işi, artık Araplara inhisar eden bir iş olmaktan çıkmış, Arap olmayan müslümanlara da intikal etmişti.

5. Hikâyeciler ve vâ'ızler

Hulefâ-i Râşidîn devrinin sonlarına doğru ortaya çıkan ve "kuşşâş" (hikâye anlatanlar) denilen bazı kimseler, cami ve mescidlerde oturmayı ve çevrelerinde halka teşkil eden cemaata va'z ve nasihatta bulunmayı âdet haline getirmişlerdi. Ancak bunların bir kısmını, va(z ve nasîhattan ziyade, halkın nazarında kazanacakları yüksek mertebe ve şöhret ilgilendiriyor ve varlarını, kendilerini bu gayeye ulaştıracak bir şekilde hazırlıyorlardı. Bunlar, şöhrete giden yolun, halkın dinî hislerini galeyana getirmek suretiyle tutulabileceğini bildikleri için, onları coşturacak şekilde va'zediyorlar, bazan da hazin konuşmalarla onları uzun uzun ağlatıyorlardı. Halk üzerinde en çok tesir eden vaczlar, cennet ve cehennem lasvirleriyle, buraların sonsuz nimetlerini veya azablarını ihtiva eden konuşmalardı. Her ne kadar Kur'ânı Kerîmde ve Hazreti Peygamberden rivayet edilen sahih hadîslerde, cennet ve cehennem hakkında bir müslümana yetecek kadar bilgi verilmiş ise de, bu vâizler, bunlarla iktifa etmiyorlar, halkı daha çok ümidle neşelendirmek yahut onlara daha çok hüzün ve korku verip ağal&tmak için daha bol ve değişik malzemeye ihtiyaç duyuyorladı. Bu ihtiyacı gidermek için hadîs, inandırıcı olmak yönünden de eşsiz bir hazine teşkil ediyordu. Ancak mevcut olan sahîh hadîsler işlenmiş ve halk tarafından artık öğrenilmiş olduğu için, tesirlerini de yitirmişlerdi. Bu sebeple vâizler, yeni hadîsler uydurmayı» mesleklerinde başarılı olmanın başlıca çaresi olarak gördüler.

6. Tergîb ve terhîb

Müslümanları ibadet ve itaate teşvik etmek, günah ve kötülüklerden sakındırmak için zaman zaman iyi niyetten hadisler uydurulmuşsada bunlar tasvib edilmemiş ve hadis uzmanları tarafından tesbit edilip hadisin dışına çıkarılmıştır.

Fıkhî Tefsirler, Fırka Tefsirleri Tasavvufi tefsirler, felsefi tefsirler: Mu'tezile Şia Hâriciler

Tasavvûfî (Sûfî) Tefsirler

İslâm'ın ilk devrinde tasavvuf kelimesi bahis konusu olmadığı gibi, bu adla anılan bir zümre de yoktur. Bu isim ne zaman ortaya çıkarsa çıksın, tasavvufu bir rûh hayatı kabul edecek olursak, zühd ve takva hareketinin, aşırı olmamak üzere, Peygamber ve sahabe devrinde mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Onlardan bir kısmı "İhsan" derecesine nail olmak için dünyevî nimetlerden kendilerini mahrum etmeye ve meşakkatlare katlanmaya başladılar. Onlara göre ihsan, imân ve İslâm derecelerinin üstünde idi.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra, feyiz kaynağından uzaklaşıldıkça, nasıl imanda bir zayıflama meydana gelmişse, devrin siyasî olaylarının tesiri ile zühd ve takvada da aşırı bir durum meydana gelmiş olabilir. Hele bunlara, kökü İslâmî olmayan yabancı -bilhassa Yeni Eflâtunculuk ve Hind- tesirleri eklenince, İslâmiyette din ile mümkün mertebe uzlaştırılmaya zorlanan bir tasavvuf hareketini görmemek mümkün değildir. Yabancı tesirlerle bu zühd hareketi felsefeleşmiş, burada makamlar ve dereceler meydana getirilmiştir, ilk mutasavvıflar imkân nisbetinde şeriatı iltizam etmişlerse de, sonradan gelenlerin bazıları masiyet ve küfre kadar varmışlardır. Meselâ, Hallâc'ın haccı inkâr ile itham olunması bu türdendir.

Tabiîler devrinden itibaren, İslâm devletinin genişlemesi ve çeşitli ırk, din, dil ve kültürlere sahip insanların İslâm cemiyeti içine girmiş olması sebebi ile fikrî hareketlerde bir gelişme olmuş, çeşitli ilimlerle uğraşılmaya başlanmış, bu işlerle uğraşanlara, uğraştıkları işlere uygun isimler verilmiştir. Tefsir ilmi ile meşgul olanlara müfessir, hadisle meşgul olanlara muhaddis, kelâm ve fıkıhla meşgul olanlara mütekellim ve fakîh

denildiği gibi, dünyadan yüz çevirip nefislerini Allah'a yönelten, riyazet yoluyla ruhi kabiliyetlerini geliştirmeye çalışan kimselerin yoluna da “Tasavvuf” adı verildi ve bu isim ikinci yüzyılın başından itibaren yaygınlık kazanmaya başladı.

Tasavvuf sahasında pek çok tefsir te'lif edilmiştir. Bunların ilki, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillah et-Tüsterî (ö. 283/986)nin “Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim'dir. Bu sahada meşhur olan diğer tasavvûfi tefsirlerden, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. Musa es-Sülemî (ö. 412/1021)nin “Hakâiku't-Tefsir”inin, Muhammed el-Kuşeyrî’nin (ö. 465/1072) “Latâifu'l-İşârât bi Tefsiri'l-Kur'ân” ini, Ebû Muhammed Ruzbehân'ın “Arâisu'i-Beyân fi Hakâiki'l-Kur'ân”ın, Necmuddin Dâye’nin “Te'vilâtu'n-Necmiyye” sini, Ni’metullah Nahcivânî’nin “el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefatihu'l-Gaybiyye” sini, İsmail Hakkı Bursavî’nin “Ruhu'l-Beyân” ını sayabiliriz.

Bâtın mânânın da sahih olması için şu dört şarttan hâlî olmaması gerekir:

1- Bâtın mânânın Kur'ân lâfzının zahir mânâsına aykırı olmaması,

2- Başka bir yerde bu mânânın doğruluğunu teyid eden şer'î bir şahidin bulunmaması,

3- Verilen bu mânâya, şer'i veya aklî bir muarızın bulunmaması,

4- Verilen bâtın mânânın tek mânâ olduğu ileri sürülmemesi.

Felsefi Tefsirler

İslâm'da felsefe hareketi Abbasîler devrinde terceme faaliyeti ile başlamıştır. Abbasîler bu iş için, Yahudi, Hıristiyan, İranlı, Hindli ve Sâbiîlerden olan kişileri kullandılar. Bunlar, geçmiş araştırmalarına bağlı olarak, Yunan, Hind, Yahudi, Iran ve diğer felsefî görüşleri, Arap diline neklettiler. Bu eserler, Araplar arasında yayıldı. Şüphe yok ki Araplar daha önce böyle birşey görmemişlerdi. Bu yeni görüşlerle, dinleri, düşünüş tarzları ve yaşantıları ile olan farklılığı müşahede etmeye başladılar. Şunu da ifade etmek gerekir ki bir asırdan fazla devam eden terceme faaliyetleri sırasında orijinalitesi ve kendine hâs özellikleri olan bir feylesof da yetişmemiştir. Fakat, İslâm'ın ilk asrının sonlarından veya ikinci asırdan itibaren gelişmeye başlamış olan kelâm mektebleri, bu terceme hareketleri neticesinde felsefeleşmeye yönelmişti. Bu hareket, dağınık ve karışık bir halde bulunan tasavvuf hareketinin de sistemleşmesinde mühim bir rol oynayacaktır.

İslâm'da ilk önce IV. asrın başlarından itibaren “Tabiat Felsefesi” adıyla anılan felsefî cereyanları görmekteyiz. Bu hareketler, terceme ve tabiat felsefesinin tasavvufla da karışmasından sonra ansiklopedik bir mektep haline geldi. Bundan sonra İslâm felsefesinin iki mektebe ayrıldığını görüyoruz. Biri, Eflatun ve Aristo felsefelerini uzlaştıran ve bunları yeni Eflâtuncu tefsirlerle tamamlayan “Meşşâi” mektebi, diğeri ise Yeni Eflâtuncu felsefeyi, tasavvufla meczederek ona yeni bir tavır veren ve hamle yaptıran “İşrâkî” mektebidir. Bu iki büyük hareketin hâricinde, İslâm şüphecileri, kelâmla mücâdele veya her ikisini telif eden müstakil feylesoflara da rastlanır.

İslâm felsefesi, Yunan felsefesinin terceme ve tenkidi ile başlamış, fakat kendi başına hiç bir zaman bir orjinalliğe ulaşmamıştır. Daha doğrusu İslâm felsefesi, Yunan felsefesi ile İslâm dini akidesinin muhtelif şekillerde te'lifi teşebbüslerinden ibaret kalmış olmasına rağmen, Yunan ve İskenderiye felsefelerini inkişaf ettirerek, çeşitli yönlerden, onları renklendirmiştir. Din ve felsefedeki muhtelif mezhep ve meslekleri birleştirme gayretini üstlenirken, bazı cihetlerde karışık ve içinden çıkılmaz durumlar da meydana geldiği unutulmamalıdır. Bu sebepten dolayı, bu felsefeyi kabul edenlerle ona hücum edenlerin haklı olduğu yönler vardır. İslâm felsefesinin te'lifci ve tam bir sistematikten mahrum oluşu, onun orijinalliğinden şüphe edenlere hak verdireceği gibi, bu sahada yazılan eserlerin, tercemeleri yapılıp, Batı Hıristiyan dünyasındaki tesirleri derin bir şekilde incelenecek olursa, onun değeri kendiliğinden ortaya çıkar. Kısacası, İslâm felsefesi tam bir orjinalliğe sahip değilse de, eski felsefelerin bozulmuş bir tekrarı ve basit bir İktitafı da değildir. Şüphesiz onun kendine hâs bir özelliği vardır.

Terceme hareketlerinden sonra, o güne kadar İslâm dîni içerisinde teşekkül eden her türlü grup, görüşlerini savunabilmek için, felsefeden yardım istemiştir. Onlar, vahiy ile aklın, hikmet ile akîdenin hakikatte birbirlerine zıt olamayacağı noktasından hareket ederek, yabancı olan felsefeyi din ile uzlaştırmaya gayret sarfettiler. II. asırdan itibaren gelişecek olan fırkalar, terceme hareketleri neticesinde giren felsefî nazariyelerden istifade edeceklerdir. Bilhassa Mutezile Yunan hikmetine itimâd etmiş ve bir ara bunların sultası bütün islâm maarifinde kendini göstermişti. Genellikle dînî nasslar ve şer'î hakikatler te'vil edilerek, felsefî görüşlerle uygunluğu sağlanmaya çalışılıyordu. Bu durumda nasslar ve hakikatler, yeni görüşlere boyun eğmiş oluyordu. Artık dînî nasslar ve dînî hakikatler, felsefî görüşlerle açıklanıyordu. Bu bir nevî felsefî görüşlerin, din ve nassları hükmü altına aiması demektir ki bu durum din için belki de te'vil yolundan daha tehlikeli idi.

Gayelerini tahakkuk ettirmek isteyen gayrı samimi kimseler veya fırkalar, âdeta dîni ve Kur'ân'ı, felsefî görüşlerine hizmet eder duruma getirmek istediler. Hâlbuki islâm'da aslolan din veya Kur'ân'dır. Her şeyin ona yönelmesi gerekir. Gelişen insan akliyatını ve aklın dindeki rolünü göz önünde bulunduran Ebû Bekr el-Bâkillâni (ö. 403 /1012), İmâmu'l-Haremeyn (ö. 478/1085), İmam el-Gazâli (ö. 505 /1111) ve daha sonra Fahruddîn er-Râzî (ö. 606/1209) gibi şahsiyetler, din ile hikmeti birleştirmeye gayret etmiş, kısacası felsefeyi, hikmeti, dine

hizmet edecek duruma getirmişlerdir. Onlar, Kur'ân'daki hikmetleri açık bir şekilde ortaya koymak suretiyle, insanları dinin veya Kur'ân'ın menbaına doğru sevketmişlerdir. Onlara göre Kur'ânî hikmet, diğer hikmetlerin, felsefelerin ve kelâmî yolların en sağlamıdır.

Hareket noktaları ve temayülleri itibariyle felsefeler çok çeşitlidir. Müslüman âlimler de bu çeşitli felsefî görüşleri tek bir mebdede toplayamamışlardır. Onların bazılarını kabul ederken, bazılarını da reddetmişlerdir. Tabi bütün kabul ve reddedilen görüşler Kur'ân tefsirinde de kendini göstermiştir. Bazı kimseler kabul edilen görüşleri tefsirlerinde kullanmış, din ile uygun olan görüşlerle Kur'ân'ı açıklamaya çalışmış, bazıları da felsefî nezariyelerden uzaklaşarak, din ve akıl ışığında yürüyerek Kur'ân'ı tefsir etmişlerdi. Fahruddin er-Râzi, tefsirini bu yol üzerine yapmıştır. Başka bir grub ise, Kur'ân-ı Kerîm'i, doğru ve yanlış olduğuna bakmaksızın felsefî görüş ve nazariyelere göre tefsir ettiler. Kur'ân'a bu görüşler açısından baktılar. Felsefî tefsirler başlığı altında bizi asıl meşgul edecek olan bu son grubun tefsirleridir. Onlar Kur'ân-ı Kerîm'in belki tümünü tefsir etmediler, ama bazı âyetleri felsefî görüşler açısından tefsir ederek talim ve terbiyenin menbaı, dinin aslı olan Kur'ân-ı Kerîm'i, bu görüşlerine hizmet eder duruma getirdiler. Hâkim olması lâzım gelen Kur'ân'! mahkûm durumuna soktular. Kur'ân'ın bazı âyetlerini felsefî görüşler açısından tefsir edenlerden İhvânu's-Safa'yı, Farabî ve İbn Sina'yı buna örnek verebiliriz.

İhvânu's-Safâ, Saflık (safvet) kardeşleri adıyla kurulmuş, doğuşu ve gelişmesi biraz meçhul kalmış, islâm'ı yıkmak için çalışan, memnun olmayanların teşkil ettiği, fikrî ve siyasî bir cemiyettir. Güya kendileri Müslümanları taassuba düşmekten korumak, tabiat ilimleri zihniyetini hâkim kılmak ve bir münevverler ahlâkı tesis edebilmek maksadı ile Milâdî X. asırda (hicri 360 senelerinde) Basra'da "İhvânu's-Safa" adıyla bir cemiyet kurmuşlardır. Yine onlara göre, Şeriat bir takım bâtıl itikatlarla bozulmuştur. Bozulan bu Şeriatı felsefe ve ilim yoluyla temizlemek lâzımdır. Hiçbir ilme düşman ve hiçbir mezhebe karşı mütaassıb olmadıklarından, karargahları, mevcut iktidara karşı olanların toplandığı bir karargâh olmuştur. Fakat bunların eserleri ve fikriyatları iyi ve derin bir şekilde tetkik edildiğinde müfrid Şiî daha doğrusu Bâtınî İsmâilî temayüllü, dînî, felsefî siyasî bir cemiyet olduğu görülür.

Karışık ve tumturaklı bir hitabet üslûbu ile yazılmış ve tekrarlarla dolu olan 52 adedi bulan risalelerinin bütünü, dışarıdan bakıldığında bir ilimler ansiklopedisi gibi görülür. Bu risalelerden 14 tanesi riyaziye ve mantık, 17 tanesi tabiî ilimler ve ilm-i nefs, 10 tanesi metafizik ve 11 tanesi de tasavvuf, ilm-i nücûm ve sihirden bahsetmektedir. Bu risalelerin muhtevası, tamamen muhtelif fikirler ve neviler içerisinden, hoşlarına gidenler seçilmiş ve onları bir araya toplamış (eklektik) bir mecmuadır. Matematikte Pisagor'a, mantıkta Aristo'ya, Metafizikte Eflatunculara, ahlâkta Sokrat'a, din felsefesinde de Farabî'ye bağlı idiler. Mehazları, Kur'ân'dan başka, Yunan ve Hind felsefesi ve ilimdi.

İhvânu's-Safâ, metafizikte, sudur ve urûç nazariyesine dayanır. Bu da dünyanın ilâhî menşei ve ruhun Allah'a dönüş akidesini teşkil eder. Nasıl kelimeler konuşanın ağzından çıkmakta, ışık güneşten sudur etmekte ise, dünya da Allah'tan feyezan etmektedir. Bu feyezanda madde her türlü şer ve noksanın esası olarak görülmektedir. Ferdî ruhlar âlemşümul ruhun bir parçasıdır. Nasıl âlemşümul rûh, kıyamet günü Allah'a dönecekse, ferdî ruhlar da, bedenin fena bulmasıyla, öylece âlemşümul ruha döneceklerdir. Onlara göre dünya kuruldu kurulalı, ortaya çıkan bütün dinler, bu hikmete uymak mecburiyetindedirler. Bütün felsefelerin ve bütün dinlerin gayesi, insanlarca mümkün olduğu nisbette, ruhun Allah'a müşabih olmasıdır. Şeriatı manevî (ruhî) bir şekilde tefsir edebilmek için Kur'ân'ı mecazî yollarla tefsir etmişlerdir. Genellikle usulleri eklektik olduğundan, bilgi nazariyesinde, mutasavvıflarla, bâtınî ve tabiîyyunu birleştirirler. Bilginin duyularla başladığını söylemekle, tabîiyyun ve bir kısım Mutezile ile beraber olurlar. Hakikatin, ancak nefsi temizleme yoluyla başladığını söylemekle mutasavvıflarla birleşirler. İnsanın hakikatlere ulaşmak için dâima bir "Mürşid" e muhtaç olduğunu söyledikleri için İmâmîliğe ve Bâtınîliğe meylediyorlardı.

İhvânu's-Safâ'ınn, metafizik ve din felsefesine âit görüşleri hakkında birkaç örnek verelim: Meselâ, onlar cenneti, gök tabakaları âlemi, cehennemi de ayın tabakası altında açıklarlar. Bu da dünya âlemidir. Mücerred nefsin ve arzularının istediği gökler âlemîne (cennete), şu ağır ve kesif cesetle ulaşılması mümkün olmaz derler ve bu sözlerine ilâve olarak, nefis şu cüsseden ayrıldığında (yani cesetsiz olarak çıkarsa) gök âleminde (cennette) onun fiillerinin kötülüğünden sorulmaz ve göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir zaman içinde işi bitmiş olur, demektedirler. Cesetle veya cismânî zinetle çıkanlara göklerin kapıları açılmaz, onlar cennete giremezler, ayın gök tabakasının altında (cehennemde) kalırlar...

Din felsefesinde, Farabî maddeyi ezelî olarak kabul eder. Ruhun bedenden sonra vücûda geldiğini söyler. Ölümden sonra ferdî ruhun devamını reddeder. Görüldüğü gibi Farâbî'nin din felsefesi ile dînin nassları arasında esaslı ayrılıklar vardır. O, İslâm dünyasında, kelâm ilminin oldukça kuvvetli olduğu bir döneminde yaşadığı için bu ayrılıkları te'vile mecbur olmuştur. Buradan da, daha sonra gelen kelâmcıtarın şiddetli hücumlarına uğrayan onun din felsefesi meydana çıkmıştır.

Tedvin faaliyeti beş kategoride gerçekleşmiştir: a) Sünnet b) Fıkıh c) Kanun d) Fıkıh Usûlü e) Istılahlar:

Hadiste Cerh Ve Ta'dîl Hareketinin Doğuşu

1. Cerh ve ta'dile yol açan âmiller: Hadîs vazı, Beşerî zafiyetler

2. Hadîste isnad tatbiki: Hadîs vaz'ına karşı cerh ve ta(dîl hareketiyle birlikte başladığına şüphe bulunmayan isnad, İslâm'a hâs olan ve râvi isimlerini zikretmek suretiyle haberin ilk kaynağına kadar inmek imkânını veren bir rivayet sistemidir. İsnadın başlangıcı ile ilgili olarak bize oldukça açık ve kesin bir tarih veren Muhammed İbn Şîrîn'in sözlerini burada tekrar zikretmekte fayda, vardır. Hicretin 110 senesinde vefat eden bu tanınmış tâbi'î imamdan, hadîs râvilerinin sorulup, güvenilir olanlarından hadîs'akndığını belirten şu sözler nakledilmiştir: "İlk zamanlar isnad sormuyorlardı; ne zaman ki fitne zuhur etti; bize kendilerinden rivayet ettiğiniz kimselerin isimlerini söyleyin, demeğe başladılar. Bu suretle ehl-i sünnetten olanlara bakıyorlar ve hadîslerini ah* yorlar; ehl-i bid'attan olanlara bakıyorlar, onların hadîslerini de terkediyorlardı" İbn Sirîn'in bu sözünü kısa bir cümle ile özetlemek gerekirse diyebiliriz ki, "isnad, fitne zuhur ettikten sonra kullanılmağa başlamıştır".

3.Hadislerin Tedvin Ve Tasnifi: Tedvin, lugatta cemetmek, toplamak manâsına gelir. Yazılı sahîfeleri biraraya getirerek iki kapak arasında bir kitap yapmak, bu manâda tedvinin tam karşılığıdır Sahîfelerin, kitabı vücuda getiren, yahut başka bir ifade ile, tedvini yapan kimse tarafından yazılmış olması şart değildir. Bununla beraber, kendi yazdığı sahîfelerle bir kitap vücuda getirebileceği gibi, başkaları tarafından yazılmış sahîfeleri de biraraya getirebilir, yani tedvîn edebilir.

Tasnif kelimesi ise, diğerlerinden daha farklı bir manâya sahiptir. Eğer hadîsleri tedvin eden kimse (mudevvin), kitabını meydana getirirken, onları konularına göre sınıflandırır ve meselâ salâtla ilgili olanlarını bir bölümde, zekâtla ilgili olanlarını ayrı bir bölümde zikrederse, "musannaf" denilen bir eser vücuda getirmiş olur ki, onun yapmış olduğu bu iş, hadîsleri konularına göre "tasnif" etmekten ibarettir. Hadîs tarikinde tasnif de tedvinden sonra başlamıştır.

4.Hadis tedvininin başlangıcı: Hazreti Peygamber ve ashabı devrinde bazı sahabîlerin hadîs yazdıklarını ve bir takım sahîfeler vücuda getirdiklerini bitiyoruz. Ancak sistemli bir toplama faaliyetinin, sahabe devrinden sonra, yani birinci asrın sonlarıyla ikinci asrın başlarında başladığı anlaşılmaktadır. Şurası muhakkaktır ki, böyle konuda rakkamla tesbit edilmiş kesin bir tarih ileri sürmek elbette mümkin değildir. Bununla beraber, tedvinin başlangıcı ile ilgili olarak gelen bazı haberler, konuya ışık tutacak bir mahiyettedir. İbn Şihâb ez-Zuhri (50-124) "hadîsleri ilk tedvin eden kimse" kimsedir.

5. ilk hadîs eserleri

İkinci asırda telif ve tasnif edilen hadîs eserlerini başlıca beş gurupta toplamak mümkindir: **a)** Siyer ve mağazî kitapları; **b)** Sünen kitapları; **c)** Câmi'ler; **d)** Musannaflar; **e)** Belirli bir konuya tahsis edilmiş kitaplar.

6. Tasnife hız veren âmiller

Kelâm ilminin doğuşu

Birinci hicrî asırda, müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasî ihtilâfların giderek itikada dönüştüğü ve tslâmî inanç üzerinde» yahut hiç olmazsa, ilk müslümanlann akaidini teşkil eden bir takım meselelerde cidal ve münakaşalara sebep olduğu, önceki bahislerimizde yeterince açıklanmış; bu cidal ve münkakaşalann ise, zamanla, mürci'e, mutezile, kaderiyye, cebriyye gibi çeşitli akaid mezheblerinin doğmasına yol açtığı gösterilerek bunlar hakkında lüzumlu bilgi verilmişti. İşte bu akaid mezheplerinin doğuşuna sebep olan cidal ve münakaşalar, ayni zamanda, "Kelâm" adı verilen yeni bir ilmin de başlıca kaynağı olmuştur.

Hadîsçilerin İtham Edilmeleri

Mutezilenin, başta sahabe olmak üzere hadîsle meşgul olan ve onu sırf dinin bir kaynağı olduğu için nakleden hadîsçileri, hiç bir kayda tabi olmadan itham etmeleri, prensiplerine ve felsefe ile terbiye ettikleri akıllarına aykırı düşen hadîslerin yalan olduğunu iddia edebilemek için başvurulmuş bir çare olarak görülür. Nitekim bu husus, Ahmed Emin tarafından da tesbit edilmiş ve şöyle denilmiştir: "Bu mezhebin mutezilenin akla tanımış olduğu tam hakimiyetten neşet eden bir yanı da, prensiplerini vazedip onlara gerçek bir îmanla bağlandıktan sonra, bu prensiplere aykırı düşen âyetleri tevil, hadîsleri ise inkâr etmeleri ve bunları büyük bir cür'et ve öaranatla yapmalarıdır. Bu sebeple onların hadîs karşısındaki mevkileri, çok defa, onun sıhhatinden şüphe, bazan da inkar edenlerin mevkiidir. Çünkü onlar, akıl üzerinde hadîsin değil, hadîs üzerinde aklın hükmünü kabul ederler"

Mutezilenin hadîsler karşısındaki bu tutumunu, meşhur mutezile imamlarından el-Câhız'ın, kendisi gibi bir mutezile imamı olan en-Nazzâm hakkındaki şu sözleri de teyid eder: "Eğer en-Nazzâm'ın aklı, hadîsle rivayet olunan hakikati kabul etmezse, hadîsi garîp bir şiddetle inkâr eder. Meselâ kedilerin medhi, köpeklerin de zemmi hakkında ve birincisini ikincisine tafdil eden birçok hadîs nakledilmiştir. İslâm'da kedi sevilir; artığı temizdir. Köpek ise mekruhtur; artığı da pistir. Bununla beraber en-Nazzâm, aklına dayanır; hadîsçilere hitap ederek şöyle der: Kediyi köpeğe tercih edîp Peygamberden köpeğin Öldürülmesi, kedilerin ise bakılıp terbiye edilmesiyle ilgili hadîsler rivayet ettiniz. Bununla beraber kedinin bütün faydası fareleri yemesinden ibaret. Halbuki o, sesi ve. güzelliği için beslediğiniz kuşlarınızı da yer. Evinizdeki zararlarından dolayı affınıza mazhar olsa bile,

komşunuzun evindeki zararlarından dolayı onu affedemezsiniz. Bunlara ilâveten kedi, akrep, yılan, çeşitli pis böcek ve haşaratla bir çok zehirli şeyleri yediği halde, siz kalkıp kedinin artığı temiz, köpeğinki ise pis diyorsunuz. Köpeğin faydaları sayılamayacak kadar çok olduğu halde, bununla yetinmeyip söylediklerinizi Peygamberinize izafe ediyorsunuz.

El-Câhız'ın bu sözlerinden açıkça anlaşılıyor ki, eîi-Nazzâm'ın aklı, kedi ile köpeği sadece menfeat yönünden mukayese ettikten ve köpeğin kediye nis-betle daha çok faydalı olduğu kanaatına vardıktan sonra, Hazreti Peygamberden nakledilen ve sahîh olduklarında şüphe bulunmayan kadislerin şeriat yönünden sebeb-i vürûdundaki hikmetini araştırmak lüzumunu hissetmeden reddetmiş, sonra da hadîsçilere hitaben "söylediklerinizi Peygamberinize izafe ediyorsunuz" diyerek unları yalancılıkla itham etmiştir. Bugün bile sokaklarda başıboş dolaşan kedilerden çok köpeklerin toplanıp öldürüldüğü düşünülürse, asırlarca önce Hazreti Peygamberin köpekler hakkında söylediği sözleri, mutezile imamı en-Nazzâm'ın hangi akli muhakeme ile reddettiğini araştırmak, her halde lüzumsuz bir iş olmasa gerektir.

Mutezile kelâmcılannın, prensiplerine aykırı düşen hadîsleri reddetmek için râvileri kötülemelerini ve yalancılıkla itham etmelerini, ashnda, daha Önce de açıkladığımız gibi, Cemel vak'asına karışmış bazı sahabîleri nasıl fâsik olmakla itham ettiklerini gördükten sonra, aşırı bir çür'et saymamak gerekir. Hattâ meşhur bir mutezile imamı olan Şumâme Îbnu'l-Esras'ın Cuma günü namaza giden müslümanları işaret ederek "bak şu öküzlere, bak şu eşeklere" demesi, sonra da Hazreti Peygamberi kasdederek "bu Ârab halkı ne hale sokut" diye ilâve etmen yanında, hadîsçilerin yalancılıkla itham edilmeleri çok daha hafif kalmaktadır. Bütün bunlar, mutezilenin, sahîh olduğunu bilseler bile, Hazreti Peygamberden gelen bir! hadîse tâbi olmayacak kadar dinî kayıddan uzak, buna mukabil kendi umdelerine sıkı sıkıya bağlı bir mezheb olduğunu gösterir.

Aslında bir hadîsçinin kötülenmesi, daha doğrusu, hadîs ilmindeki kendine has tabiri ile zayıf ve kusurlu taraflarının ortaya konulmak suretiyle cerh edilmesi, garîb karşılanmaması gereken bir husustur. Hadîsçilerin bizzat kendileri de bu konu üzerinde titizlikle durmuşlar ve kendi meslektaşlarını hiç çekinmeden Geriletmişlerdir. Bu faaliyetin bir neticesi olarak meydana getirilen rical kitapları ve bilhassa bu kitapların zu'afâya tahsis olunanları, bunun en açık delillerinden birini teşkil eder. Ancak, hadîsçilerin kendi meslektaşlarını cerhetmeleriyle mutezile kelâmcılarmın hadîsçileri kötülemeleri arasında gaye ve maksad yönünden belirli bir fark vardır ve bu fark, amel ve itikadın meydana getirdiği tslâm şeriatının temelini teşkil eden sünnetin özüne müteallik bir anlayıştan İleri gelir. Hadîsçiler, daha önce de açıkladığımız gibi, sahih olan sünneti tesbit etmek, zayıf ve uydurma olanından ayırmak gayesiyle râvilerin cerhini zarurî görmüş ve bununla ilgili usûl ve kaideleri geliştirme gayretine girişmiş iken, mutezile kelâmcılan, meşgul olmağa başladıkları felsefenin ışığı altında, İslâm akaidine başka bir yon verme arzusuna kapılmış; bu arzunun gerçekleştirilmesi işinde sünnet veya hadîsin lüzumsuzluğunu ve hattâ onun kendi prensiplerine çok defa aykırı düştüğünü görerek onu bertaraf etme çarelerine başvurmuşlardır. Nitekim bu çareler de, bazan haber-i âhâdın ve hattâ mutevatirin delil olma keyfiyetini reddetmek, bazan da, bütün hadîsçileri kütülemek ve yalancılıkla itham etmek şeklinde tezahür etmiştir.

Hazreti Peygmaberden, Allah Ta'alâmn sıfatlarını isbat eden sayısız hadîs nakledilmiş olmasına ve bu hadîslerin Kur'ânı Kerîmde yer alan sıfat âyetlerini teyid ve tafsil edici bir mahiyeti bulunmasına rağmen, mutezile kelâmcılan, aynı çarelere başvurarak bu hadîsleri reddetmiş, Kur'ân âyetlerini ise, kendi felsefî görüşleri doğrultusunda tevil etme cihetine gitmişlerdir. Keza kaderle ilgili olarak ve kaderi isbat eden bir çok hadîs aynı şekilde reddedilmiş, kaderin nefyi babında Hazreti Peygamberden tek bir hadîs nakledilmemiş olmasına rağmen, mutezile kelâmcılan, felsefî görüşlerine uygun olarak kaderi inkâr etmekte tereddüt göstermemişlerdir.
Allah Ta'âlânın âhirette mü'minler tarafından görüleceği, muhtelif hadîslerde açık bir dille ifade edilmiş, buna karşılık görülmesinin imkânsız olduğuna delâlet eden tek bir hadîs vârid olmamış iken, mutezile kelâmcıları, prensiplerine aykırı olduğu için, ru'yet hadîslerini red, Kur'ân âyetlerini de garîb bir biçimde tevîl etmişler ve ru'yetin imkânsız olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna benzer daha pek çok Örneklerinin gösterilmesi mümkün olan mutezilî faaliyetlerin en dikkat çekici olanı, ^alku'l-Kur'ân inancında, takip ettikleri yoldur. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Kuranı Kerîmin mahlûk veya gayri mahlûk olduğunu gösteren hiç bir dinî nass ve müslümanlar arasında bu konuda yerleşmiş her hangi bir inanç mevcûd değilken, mutezile kelâmcılan, b^alku'l-Kur'ânı bir akide konusu yapmışlar ve müslümanları bu akideyi ikrar etmeğe zorlamışlardır. Bu hâdise, muhatabın hadîsçiler olması yönünden hadîs tarihinde ve İslâm fikir hayatında önemli bir yer işgal eder.

İkinci asrın ilk yansı ortalarında zuhur eden ve giderek geliştikten sonra, üçüncü asrın yine ilk yansında tamamiyle kuvvetten düşen mutezile ile, onun eliyle ortaya çıkan Kelâm ilmi hakkında Özet halinde vermeğe çalıştığımı* bilgi, bize şu gerçeği göstermiştir ki, mezheb, kuruluş gayesi itibariyle hadisi ve hadîsçileri hedef olarak seçmemiş olsa bile, müdafaa etmeğe çalıştığı prensipler yönünden, hadîs ve hadîsçilerle ters düşmüş; bunun neticesinde» iki taraf arasında ithamlara varan sert tartışmalar çıkmış, hattâ mezhep mensuplarının Halîfe

el-Me'müu vasıtasıyle sultayı ele geçirmelerinden sonra, karşı tarafın tehdit ve işkencelerle imha edilmeği cihetine bile gidilmiştir.

Mutezile imamları, iyi veya kötü davranışlarını, aklî ve felsefî görüşlerini halka telkin edebilmek gayesiyle plânlarken, hadîsçilerln de sünnete dayalı inançlarını yaymak için gayret göstermiş olmalarım tabii karşılamak gerekir. Aslında hadîsçilerin dinî konularda sahip oldukları inanç, mutezileden farklı olarak, Kur'ân ve hadîste buldukları nassların ifade ettikleri manâdır; çünkü nassm sıhhati onlar için sabit olduktan sonra, o nass mutlak surette inanç hâsıl eder. Bu bakımdan hadîsçiler için yapılması gereken ilk is., her biri bir amel veya bir inancı gerektiren hadîs metinlerinin rivayeti ve daha kolay istifade edilmesi için kitaplarda biraraya getirilmesidir. Halbuki mutezileye göre durum farklıdır. Onlar için nassın sıhhati, manâsının prensiplerine uygun olarak gelmesi halinde değer ifade eder. Aksi halde nassuı sıhhatini ve dolayısiyle nassı inkâr etmekte tereddüt göstermezler.

Rivayet ve Dirayet Yönünden Tefsirler

1- Rivayet Tefsiri

Bu tefsir çeşidine “me'sûr” veya “menkûl” tefsir adı da verilir. Bu nevi tefsir, Kur'ân'ın Kur'ân ile Kur'ân'ın, Hz. Peygamber’in sünnetiyle tefsirini veya sahabenin âyetler hakında Allah'ın muradını beyân etmeye matuf nakillerini ihtiva eder. Bu konuda tabiilerden gelen sözleri ulemânın bazısı, rivayet tefsiri içerisine sokmuş, bazısı ise bundan imtina etmişlerdir.

Rivayet Devri: Hz. Peygamber ashabına Kur'ân'ın mânâlarından zor gelen yerleri beyân etmiştir. Sâhâbe de bu rivayetleri kendilerinden sonra gelen tabiilere nakletmişlerdir. Sahabe, Hz. Peygamber'den nakilleri ile birlikte kendi re'y ve içtihadlarına cevap verecek kadar tefsir etmişlerdi. Daha sonra gelen tabiiler, ellerinde Hz. Peygamber’in ve sahabenin tefsir haberleri olmasına rağmen bunlara kendi re'y ve içtihadlarını da ilave ettiler. Çünkü Hz. Peygamber ve sahabe asrından uzaklaştıkça müşkiller ve kapalılıklar çoğalmakta idi. Bunları açıklamak için tefsire ihtiyaç vardı. Tabiilerden sonra gelenler için kapalılık ve muğlaklık daha fazla artınca, bunları gidermek İçin tefsirdeki bu ziyâdelikler daha da arttı. Tefsirdeki bu ziyâdelikler ve fazlalıklar tabakadan tabakaya artmış, tefsirler de giderek kabarmıştır. Her tabaka bu tefsir haberlerini kendilerinden sonra gelenlere nakletti. Bir taraftan da bu haberler tedvin edilmeye başladıktan sonra, tefsir rivayetleri eserlerde toplanmaya başlandı.

Tedvîn Devri: Bir araya getirmek, toplamak, cemetmek mânâlarına gelen tedvin kelimesi, ıstılahta ise, ilk devrinden itibaren gelen tefsir rivayetlerini muntazam bir şekilde bir kitapta toplamaktır. Bu tabiri, tefsire âit haberlerin yazılması anlamına gelen tefsir kitabeti ile karıştırmamak lâzımdır.

Tedvin devrine kadar tefsirin muntazam bir şekli yoktur. Tefsire dâir haberler muhtelif hadis babları içerisinde, Hz. Peygamber, Sahabe ve tabiilerden nakledilip yazılmakta idi. Şunu da unutmamak lazım ki bu devirde, ilimler şahsî olarak, onu ortaya koyana nispet edilmekteydi. Bu bakımdan cem' ile tedvini de birbirine karıştırmamak lâzımdır. İslâm'ın başlangıcında “cem”, “hıfz” ve “kar'u” kelimeleri birbirinin yerine kullanılmışsa da, daha sonraki devirlerde bunlar ayrı ayrı ıstılahî mânâlar ifade etmişlerdir.

2- Dirayet Tefsiri

Bu tefsir nevine “Re'y” veya “Aklî” tefsir de denilir. Dirayet tefsiri, sadece rivayetlere münhasır kalmayıp, dil, edebiyat, din, mezhep ve çeşitli bilgilere dayanılarak yapılan tefsirlerdir. Burada bahsettiğimiz “Re'y” den maksat ictihad'tır. Bu tefsir nev'i bir zarurete, bir maslahata mebni olarak zuhur etmiştir. İslâm'ın ilk devirlerinde Müslüman Araplar, Arap, yarımadasında iken dillerinin selikasına hâkimdiler. Zamanla fetihler neticesinde hudutlar genişleyip, yabancı milletler ve onların kültürleriyle karışınca Arapların lisan melekeleri za'fa uğradı. Arap dilini korumak için kaidelere ihtiyaç duyuldu. Hele Arap olmayan Müslümanların bu dili öğrenmesi Arapça'nın gramerinin bilinmesine bağlı idi. Kur'ân da Arap dili ile inmiş bulunduğundan, onun anlaşılması da bazı ilimlere ihtiyaç göstermekte idi. Zamanla İslam ülkesi geliştikçe muhtelif ilimler ilerledi, felsefî fikirler geliştikçe ve çeşitli mezhepler ortaya çıktıkça, tefsirlerde de, bu hususlara dâir bilgiler verilmeye başlandı.

Re'y tefsirinin câiz oîmamasi hususunda başlangıçta münakaşalar yapılmış, bazıları buna cevaz vermez İken, bazıları da uygun görmüşlerdir. Kısaca re'y veya dirayet tefsiri ikiye ayrılır, biri mezmumdur, câiz değildir. Diğeri ise, memdûhdur ve caizdir. Re'y ile tefsir yapmaya girişenler, yaptıklarını teyid için, Kur'ân'daki tedebbür âyetlerine ve Hz. Peygamber’in sözlerine istinâd ettiler. Eğer re'y ile tefsir yapılamayacak olsaydı, bugünkü dini hükümlerin çoğuna vâkıf olamazdık. Kur'ân'ı memdûh re'y ile tefsir edenler, şöyle bir yol takip etmişlerdir: Onlar, Kur'ân'dan mânâlar taleb ediyor, eğer onu Kur'ân'da bulamazlarsa sünnete müracaat ediyor, taleb ettikleri manayı, Kur'ân'da, sünnette ve sahabede bulamıyoriarsa, o zaman müfred lafızların, Peygamber zamanındaki kullanılışı nazarı dikkate alınarak, lügat, ıstılah ve sarfına müracaat ediliyordu. Bunlardan başka terkiplerin i'rabı, belagatı, hakiki mananın mecaz üzerine tahmili, kelâmın siyakı, yapılan re'y ile tefsirin, içtimaiyat, târih ve kâinat kanunlarına mutabakatı, yapılan izah tarzının Peygamber’in söz fiil ve takrirlerine uygunluğu göz önünde bulunduruluyordu. Fakat dirayet tefsircileri bu hususlardan birçoğunu ihmai etmişlerdir.

Günümüzdeki Tefsir Hareketleri

1- İlhâdi Tefsirler**2-** Mezhebî Tefsirler. **3-** İlmî Tefsirler. **4-** İçtîmâi-Edebi Tefsirler.

Tasvip Edilen Yönleri

İçtimâi-edebî tefsir yolunun sâlikleri, tefsire mezhepler görüşünden uzak bir nazarla baktılar ve İslâm'da mevcut olan mezheplerden hiçbirinin tesiri altında kalmamaya gayret ettiler. Onlar, Kur'ân-ı Kerim'i mezhepler için bir vasıta kılmadılar. Kur'ân'ı kendisine muvafık bir şekilde te'vil ettiler. İsraili rivayetler üzerinde tenkitçi bir tavır takınarak, eskilerin tefsirlerinde olduğu gibi, yalan ve hurafe olan şeyleri, tefsirlerine kaydetmediler. Daha doğrusu Kur'ân-ı Kerim tefsirini bu gibi şeylerden temizlemeyi hedef edindiler. Kur'ân tefsirinde bol miktarda kullanılan zayıf ve mevzu haberleri kullanmaktan çekindiler. İsrîliyat ve mevzu hadisler hususunda gaflete düşmedikleri gibi, Kur'ân'ın müphemlerini tayin ve gaybi şeyler hakkında sahih şer'i nasslardan bilinenlerden gayrısına cür'et etmediler. Onlar iman mebdei üzerinde durdular; fakat onun tafsilat ve cüz'iyatı üzerinde durmaktan çekindiler.

Bu ekol mensupları, tefsiri ilim ve fen ıstılahlarının tesirinden de uzak-laştırmışlardır. Onlara göre, Kur'ân'ın böyle bir ilmî tefsire ihtiyacı yoktur. Yine bu medrese, Kur'ân'ı içtimâi-edebî bir metodla tefsir etmişler, onun belagatını, i'cazını ve manalarını, meramını açıklamışlar, kendisinde bulunan oluş ve içtimâi nizam kanunlarını izah etmişlerdir. Münasip olan yerlerde, İslâm milletinin müşkillerine ve bütün milletlerin sıkıntılarına deva olabilecek esaslara, Kur'ân'ın işaret ettiğini, dünya ve ahiret hayırlarını bünyesinde topladığını açıklamışlardır. Sağlam, nazariyelere dayanan, ilmîn ispat ettiği şeylerin, Kur'an'a mutabakatı üzerinde durmuşlardır. Tasvip edilebilecek bütün bu hususlar, okuyucuları teşvik ve cezbedici bir üslupla kaleme alınmıştır.

Tasvip Edilmeyen Yönleri

Akla çok geniş bir hürriyet bahşeden bu ekol, Kur'ân'daki bazı şer'i hakikatleri te'vile yönelmiştir. Bazen hakikatten mecaza ve temsile gitmişlerdir.

Mutezile'den iktibas ettikleri bu geniş akü hürriyet sebebiyle bazen Kur'ân'ın lafızlarının manalarını, Kur'ân'ın nüzulü esnasında, Araplarca bilinmeyen bir şekilde nakletmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'den sonra en mutemed kitap olan, Buhari'nin ve Müslim'in sahihlerinden rivayet ettikleri bazı hadisleri zayıf veya mevzu olarak görmüşlerdir. Sahihliği sabit olan âhad haberleri, bilhassa akâid konusunda, kabul etmemişlerdir. Halbuki ehlisünnet, haber-i ahadla amel etmenin lüzumu üzerinde ittifak etmişlerdir. Sahih olduğu tayin edilen âhad haber, dinde hüccet olarak kabul edilmektedir. Bu haberlerin yakin ifade edip etmediği konusunda mezhepler arasında çeşitli görüşler varsa da Mutezile onu her haliyle kabul etmemektedir.

Asrımızda zuhur eden bu yeni tefsir şeklinin önderi şüphesiz ki Muhammed Abduh'tur. 1849 senesinde orta halli bir aile arasında neşet eden Abduh, okuma ve yazmayı babasının evinde öğrenmeye başladı. Sonra Kur'ân'i ezberlemek için "Dârul'-Huffaz"a devam etti ve iki senede Kur'ân'ı ezberledi. Daha sonra Tanta'daki Mescidu'l-Ahmedi'ye, Kur'ân tecvidi ve Arap dili kaidelerini öğrenmek için devam etti. Fakat buradaki tedrisat usulünden memnun oimayan Abduh, memleketine dönmüş, yine zorla aynı yere gönderilmiş, birçok maceradan sonra 1282/1866 Mart ayında Ezher'e gelmiştir. Ezher'de de talebenin şerh, haşiye ve taliklerden ibaret donmuş bir tedrisat içinde olduğunu görmüştür. Kendi ifadesine göre "Ezher ehli indinde ilimden maksat, bir şeyi araştırmak, mukayese ve tecrübe etmek değil, ancak geçmişlerin terkettiği sahih haberleri nakletmekten ibaretti" Muhammed Abduh, Ezher'de çok yönlü bir öğrenim görmüş, Şeyh Dervişten tasavvuf, Şeyh Tavil'den felsefe, Şeyh Besyuni'den edeb dersleri almıştır. Bunların tesiri ve kendi mizacında bulunan milleti donukluktan kurtaracak ıslah fikri iie harekete geçti. Kur'ân'ın daima geçmiş Müslümanları hidâyete sevkettiği noktasından hareketle, onun hali hazır ve gelecek insanlar için bir kurtuluş rehberi olacağını düşünerek, Kur'ân tefsirine önem vermeye başladı. Tesfir husundaki görüşleri, Müslümanların istifade ettiği İlâhî bir fetih, dini bir uyanış, şer'i bir ihtilal, asrımızda ıslah ve gelişmeye tesir eden en büyük amil oldu. Bu bakımdan tefsir, onun en çok meşgul olduğu saha oldu. Ona göre bu saha, saadetin anahtarı idi.

Girişeceği ıslah hareketinde ve Müslümanları donukluktan kurtarmak için, başlangıçta, sağlam ve sahih bir şekilde Allah'ın kelâmının anlaşılması ilmi olan tesfir ilmîne önem verdiğini söylemiştik. Abduh üzerinde, İslâm âleminde fikir hürriyetini neşreden ilk ıslah hareketçilerinden sayılan Cemâleddin Afgani'nin tesiri de büyük olmuştur. Abduh tahsil hayatında İnsanlardan kaçarak tam bir zühd hayatına bürünmek tehlikesi içinde iken, dayısı Şeyh Derviş'in ve Afgani'nin tesiri ile bundan kurtulmuştur.

2, Hadîs eserleri ve müellifleri

a. Siyer Ve Mağaziler

İslâm tarihinin ilk ve temel kaynağını teşkil eden ve birinci asrın ikinci yarısından itibaren telifine başlanan siyer ve znağazîler, üçüncü asırda da ehemmiyetini muhafaza etmiştir. Bu asrın başlarında vefat eden Ebü Abdüllah Muhammed tbn 'Ömer el-Vâkıdî (ö. 207) Şam, Mısır, Irâk ve Afrika gibi çeşitli ülkelerin fethi ile ilgili olarak telif ettiği eserler yanında, KitâbuH-Mağâzi ve Kitâbu's-Sîre adlı eserleriyle de şöhret kazanmış ve bu sahanın büyük üstadlarından biri sayılmıştır.

b. Musnedler

Ebü Dâvüd Süleyman b. Dâvüd b. Cârüd et-Tayâlisi (Ö. 203, 204) ye nisbet edilmiş ve ilk defa Musned tasnif eden kimsenin o olduğu ileri sürülmüştür.

c. Sunenler

Fıkıh bâblarma göre tasnif edilmiş ahkâm hadîslerini ihtiva eden ve Sünen denilen kitapların ikinci asrın başlarından itibaren telif edilmeğe başlandığını daha önce zikretmiştik. Bu çeşit kitapların tasnifi üçüncü asırda da devam etmiş ve bu asrın ikinci yarısında, hadîs tarihinin en meşhur Sunen'leri ortaya çıkmıştır. Altı sahih hadîs kitabı (Kutub-i Sitte)nın dördünü teşkil eden Sunenler ve müellifleri hakkında ayrıca bilgi vermeden önce, üçüncü asırda tasnif edilen Sunen'lerin musannif isimlerine işaretle iktifa edeceğiz. en-Nesâ'i ve Sunen'i Ebu-Davud Ve Sunen’i ibn Mâce ve Sunen’i

e. Câmi’ler

Fıkıh konulan yanında diğer konuları da içine alan Câmi'ler, üçüncü asırda da tasnif edilmiş; bilhassa el-Buhârl ve Müslim'in -Camileri ile bu asır, hadîs tarihinin altın çağı olmuştur. Ebü Bekr CABDURRAZZÂK Ibn Hemmâm Ibn Nâfi1 el-Hımyerî nin, Ebü 'Abdillah Muhammed ibn tsmâil ibn Muğîre el-Buçarî el-Cu'fi (Ö. 256) nin, Ebu'l-Huseyn Müslim Ibnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbürî (Ö. 261) nin Camileri bu asırda tasnif edilmiş eserlerdir. Burada, Kutub-i Sîtte'ye vücûd veren el-Buhâri ve Müslimi de zikredebiliriz.

f. Cüzler

Cüz, tek bir sahabînin veya daha sonrakilerden bir hadîsçinin hadîslerini toplayan kitaplardır. Bazan, belirli bir konuya tahsis edilmiş hadîsleri ihtiva eden mecmualara da cüz denilmiştir. Cüz'ler daha ziyade Üçüncü asırdan itibaren ortaya çıkmağa başlamış ve binlerce cüz telif edilmiştir. Nîsâbür'un tanınmış muhaddislerinden hafız Ebü Hâzim 'Ömer İbn Ahmed el-Abdevî (Ö. 417) "kendi elimle, her bir şeyhten bin cüz olmak üzere on şeyhten 10 bin cüz yazdım." demiştir ki, bu sözden, tahmin edilemeyecek kadar çok sayıda cüz telif edildiğini anlamak mümkündir.

h. Mustahrecler

Üçüncü asrın ikinci yansından sonra, bilhassa el-Buhârî ve Müslim'in Şahiferlerinin hadîs tarihinde şöhret kazanmağa başlaması üzerine, bazı mısannıflar, mesailerini bu iki kitaba göre düzenlemeğe ve onları asıl kabul ederek onların çerçevesi içinde yeni eserler tasnif etmeye başlamışlardır Bu çeşit eserlerin ilk ortaya çıkanları Mustahreclerdir. İstihraç, bir hadîs imamının, kitabında belirli bir isnadla naklettiği hadîsin bir başka isnadını arayıp bulmak ve hadîsi o isnadla. Mustahrec adı verilen kitapta nakletmektir. Bu ikinci isnad, şüphesiz, o hadîsi Mustahrec sahibine ulaştıran isnaddır. Bu suretle mustahric, Sahih sahibi ile, onun şeyhinde, yahut daha üstündeki bir şeyhte hattâ bazan sahabîde birleşir. Eğer hadîs mustahrice ualşmamışsa, yahut ulaşmış olsa bile isnadı zayıf ise, mustahric, ya o hadîsi terkeder, yahutta Sahih sahibinin isnadı ile nakleder.

Sonuç

İncelemeye aldığımız tefsir tarihi, İslam hukuk tarihi ve hadis tarihi kitaplarından da yola çıkarak İslam ilimlerinin bir bütün olduğunu bir şekilde birbirlerinden beslendiklerini, alanların tarihi bilinmeden alanın anlaşılamayacağını görmüş olduk.

Tefsir, fıkıh ve hadisi iyi anlamak için ilk üç asrı çok iyi bilmemiz gerekir. İlk üç asır İslam dini ve ilimlerinin teşekkülü açısından son derece önemlidir. Tefsir, fıkıh ve hadis kavramları bu asırlarda teşekkül edilmiştir.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Tarih-Usul Mütealası *28.05.2015*

Celaleddin GÜL

DOKTORA (ÖĞRENCİ NO: 14922708)

2014/2015 BAHAR DÖNEMİ

FIKIH USULÜ

Fıkıh Usulü: Müctehidin hüküm çıkarabilmek için yararlandığı kaideleri tesbit eden ve içeren ilme usûlü'l-fıkıh (fıkıh usûlü) denilir.

Ahkam-Hükümler: “Ahkam” kelimesi “hüküm” kelimesinin çoğuludur. Hüküm, bir şey hakkında bir durumun olumlu veya olumsuz olarak belirlenmesi demektir.

Şer’i Hükümler: Ameli hükümler: Namazın, zekatın, orucun, haccın farz olduğu, zinanın, içkinin, kumarın, ribanın haram olduğu, alım-satım, rehin, vakıf vb. hukuki muamelelerin caiz olduğu, normal şartlarda yemenin içmenin eğlenmenin mübah olduğu, borcu yazmanın, alış verişi şahitler huzurunda yapmanın mendup olduğu, güneşin doğuşu ve batışı esnasında namaz kılmanın, sünnetleri ve adab-ı şer’iyyeyi terketmenin mekruh olduğu gibi insanlar tarafından ortaya konan fiillerle ilgili hükümlerdir. İtikadi hükümler: Allah, melekler, kitaplar, nebi ve resuller, kader, ahiret gününde gerçekleşecek olaylarla ilgili hükümlerdir. Ahlaki hükümler: Yalan söylememek, doğruluğa sarılmak, sözünde durmak, emanete hıyanetlik etmemek gibi ruhun tezkiyesi ve tehzibi ile ilgili hükümlerdir.

Fıkıh Usulünün Konusu: Usûlü'l-fıkhın mevzuu kendisi ile küllî hükümlerin sübûtu açısından şer'î küllî delildir. Yani usûlcü, meselâ kıyası ve onun hüccet oluşunu, âmmı ve onun kayıtlanışını, emri ve delâletini kendisine konu edinir.

Kur’an’ın Muhteviyatı:

Kur'an-ı Kerim'in içine aldığı hükümler; ibadetler, muâmeleler ve cezâ olmak üzere genel olarak üçe ayrılır. İbadetler: Kur'an'da ibadetler icmalî olarak emredilmiştir. Namaz, oruç, hac, zekât ve diğer sadakalar bunlar arasında sayılabilir. Keffâretler de temelde ibadet niteliğindedir. Muâmeleler: Evlenme, boşanma, nafaka, velâyet, mâlî, iktisâdî konular, akitler, savaş ve barış gibi ferdin fertle, ferdin devletle veya devletlerin birbiriyle olan birtakım ilişkileri bu bölümde yer alır.

HADİS USÛLÜ: Hadis: Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'e isnad edilen söz, fiil, takrîr ya da niteliktir.

Haber: Hadis anlamındadır. Haberin Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'e de, başkasına da isnad edilen rivayet olduğu da söylenmiştir. Bu durumda haber hadisten daha genel ve kapsamlı olur.

Kudsi hadis: Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'in yüce Rabbinden yaptığı rivayettir. Aynı zamanda buna Rabbanî hadis ve ilâhî hadis de denilir.

Bize Naklediliş Yolları İtibariyle Haberin Kısımları

Mütevatir: Adeten yalan söylemek üzere birbirleriyle anlaşmaları imkânsız bir topluluğun rivayet ettiği ve maddi bir şeye isnad ettikleri rivayettir.

Mana yoluyla hadis rivayeti: Kendisinden hadis rivayet edilenin kullandığı lafızlardan başka lafızlar kullanarak hadisi nakletmek demektir. Ancak üç şartla caizdir:

Dil ve kendisinden rivayette bulunulanın maksadı açısından hadisin anlamını bilmesi.

Ravinin hadisin anlamını ezberlemiş olmakla birlikte lafzını unutması sebebiyle bunu gerektiren bir zorunluluğun bulunması.

Lafzın zikir ve benzeri hadislerde olduğu gibi telaffuzları ile ibadet olunan türden olmaması.

Mevzu (Uydurma) Rivayetler

Mevzu: Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem aleyhine yalan olarak uydurulmuş hadistir.

Hükmü: Böyle bir rivayeti ancak ondan sakındırmak maksadıyla uydurma olduğu açıklanarak zikretmek caiz olur. Hadisin uydurma olduğu bir kaç yolla bilinebilir. Bazıları:

Hadisi uyduranın bunu itiraf etmesi

Cerh ve Ta’dîl

Cerh: Ravinin, rivayetinin reddedilmesini gereken bir niteliğe sahip olduğunu tesbit etmek yahut kabul edilmesini gerektiren bir niteliğe sahip olmadığını belirterek, rivayetinin reddedilmesini gerektirecek şekilde sözkonusu edilmesidir.

Tadilin kabul edilmesi için dört şart aranır: Tadil yapanın adaletli olması gerekir, fâsık bir kimsenin tadili kabul edilmez. Uyanık olması gerekir. Dış görünüşe aldanan gafil kimsenin tadili kabul edilmez. Adalet sebeplerini bilen bir kimse tarafından yapılmalıdır..

Haberin, Kendisine İzafet Edildiği Kimse Bakımından Kısımları

Haber kendisine izafet edildiği kimse itibariyle üç kısma ayrılır: merfû', mevkûf ve maktû'. Merfû': Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem'e izafe edilendir. Mevkûf: Sahabiye izafe edilmekle birlikte merfû' hükmü sabit olmayan rivayettir Maktû': Tabiîye ve ondan sonra gelenlerden birisine izafe edilendir.

Ashab-ı Kiramdan En Son Vefat Eden Kişileri Bilmenin Faydaları: Bu nihai tarihten sonra ölen bir kimseden sahabi olduğu iddia etse de kabul edilmez. Bu son tarihten önce temyiz yaşına erişmeyen kimsenin ashab-ı kiramdan rivayet ettiği hadisler munkatı'dır.

İsnâd: Sened de denilir. Hadisi bize nakleden hadisin ravileridir. İsnâd, âlî ve nâzil olmak üzere iki kısımdır: Âlî isnad, Sıhhate daha yakın olandır, nâzil isnâd da bunun aksidir.

Hadis tahammülü: Hadisi, kendisinden rivayet ettiği şahıstan alması demektir. Üç şartı vardır:Temyiz: Hitabı anlamak, ona doğru cevap vermek demektir. Çoğunlukla yedi yaşı tamamlanınca gerçekleşir.Akıl: Deli ve bunağın hadis alması sahih değildir.Mâni (tahammüle engel) hususlardan uzak olmak: Aşırı derecede uyuklamak yahut fazla gürültü ya da çokça meşgul eden bir durum sözkonusu iken hadis tahammülü sahih olmaz.

TEFSİR USULÜ

Kur'an-ı Kerim: Sözlükte Kur'ân "kaf, ra ve elif" kökünden; okumak ya da toplamak anlamında bir mastardır. Şer'î bir terim olarak Kur'ân; yüce Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerinin sonuncusu Muhammed Sallallahu aleyhi vesellem'e indirilmiş bulunan, Fatiha sûresi ile başlayıp, Nâs sûresiyle biten yüce Allah'ın kelâmıdır.

Kur'ân'ın Nüzûlü: Kur'ân ilk olarak Rasûlullah Sallallahu aleyhi vesellem'e ramazan ayında, kadir gecesinde nazil oldu. Kur'ân Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem efendimize ilk indirilmeye başladığında ilim ehlince meşhur olan görüşe göre kırk yaşında idi. Yüce Allah'tan Kur'ân-ı Kerim'i Rasûlullah'a indiren ise şerefli melekler arasından mukarreb meleklerden birisi olan Cebrail Aleyhisselam'dır:

Kur'ân'ın Tertibi: Kur'ân'ın tertibi mushaflarda yazılı, kalplerde ezberlenmiş olduğu şekilde ardı arkasına okunması demektir. Bu tertip üç çeşittir: Kelimelerin tertibidir. Herbir kelimenin âyetteki yerinde olması demektir. Âyetlerin tertibidir. Bu da herbir âyetin surenin o âyete ait olan yerinde olması demektir. Sûrelerin tertibidir. Herbir sûrenin mushaftaki yerini alması demektir.

Tefsir: Sözlükte "fesr" kökünden gelmekte olup, örtülü olan bir şeyin üstünü açmak demektir. Terim olarak; Kur'ân-ı Kerim'in anlamlarını açıklamak demektir.

Muhkem ve Müteşabih: Muhkemlik ve müteşabihlik bakımından Kur'ân-ı Kerim üç çeşittir: Yüce Allah'ın Kur'ân'ın bütünü için bir nitelik olarak sözkonusu ettiği genel muhkemlik. Kur'ân-ı Kerim'in tümüne nitelik olan genel müteşabihliktir. Kur'ân âyetlerinin bir bölümüne mahsus muhkemlik ile bir diğer bölümüne mahsus müteşâbihliktir.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

USULLER MÜTALAASI *28.05.2015*

TEFSİR USULÜ

Giriş

Tefsir ilminin başladığı ilk devirlerde usülü tefsir ilminin basit de olsa bazı tabirlerine rastlanılmaktadır. Zamanla tekamül eden bu ilim müstakil olarak tedvin edilmiştir. Ez-Zerkeşi'nin, el-Burhan, es-Suyuti'nin el-İtkan, İbn Teymiyyenin Mukaddime fi Usüli't Tefsir, ez-Zerkaninin Menahilul İrfan gibi esereler bu alanda en çok zikri geçenlerdir. Kısaca bu ilimden bahsedilecek olursa, malumdur ki Allahın kitabındaki ayetlerin hepsi aynı açıklıkta değildir. Bazıları kolayca anlaşıldığı halde bazıları için derin derin düşünmek icab eder. Ondaki sanatların, sırların çözülmesi gerekir. İşte bu işi halletmeyi usulü tefsir ilmi üzerine alır.

Kur'an'ın lafzı, anlamı ve içerdiği tarih itibariyle anlaşılmasına yardımcı olan bazı Kur'an ilimleri bulunmaktadır. Kur'an ilimleri Arapça'da 'ulûmu'l-Kur'ân' şeklinde ifade edilmektedir. Ulûm, ilim kelimesinin çoğulu olup lügatte *bilmek ve anlamak*, ilim ıstılahta da *meseleleri delilleriyle idrak etmek* anlamına gelmektedir. Bu tanıma göre Kur'an ilimleri: *inişi, tertibi, toplanması, yazılması, okunması, tefsiri, icâzı, nâsihi, mensûhu ve hakkındaki şüphelerin giderilmesi açısından Kur'an ile ilgili olan ilimlerdir.*

Kur'an'da sözü edilen bu ilimler dışında bazı tabiat ilimleriyle alakalı genel manalı sözler de bulunmaktadır. Ancak bu tarz sözlere bakarak tabiat ilimlerini de Kur'anî ilimlerden saymak mümkün değildir. Kur'anî ilimler, ihtiva ettikleri konular, hükümler ve müfredatla *yalnız* Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu ilimlerin sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Ez-Zerkeşî (ö.794/1391) bu ilimleri 47 ile sınırlandırırken, es-Suyûtî sayılarını Zerkeşî'nin çerçevesini az daha genişleterek biraz daha çoğaltmıştır. İbn Arabî (ö.543/1148) Ku'an'da geçen her kelimenin zâhir, bâtın, had (helal-haram) ve matla' (va'd-va'îd) olarak dört anlamı vardır diyerek bu ilimlerin sayısının 77540 olduğunu ifade eder.

Kur'an ilimleri konularında ilk olarak I. ve II. asırda eserler verilmiştir. Kur'an'ın bütün ilimlerini toplayıcı kapsamları eserler ise daha sonra yazılmıştır ve ilk eser ez-Zerkeşî'nin*'el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân'* isimli eseridir. Ulûmu'l-Kur'ân ifadesi ise kavram olarak IV. hicrî asrın başlarında kullanılmış olmakla birlikte, kavramdaki içeriğe münasip olan kullanımın ancak VIII. hicrî asırda gerçekleştiği söylenebilir.

Kur'an'ın Lafızlarıyla İlgili İlimler

Kur'ân, yüce Allah'ın insanlara iletmek istediği son mesajını içeren ilâhî sözler bütünüdür. Bu sözler l olarak Arap toplumuna, onların konuştukları dille/Arapça söylenmiş kelâmdan ibarettir. Kur'an'ın gerçek mütekellimi Allah'tır. Bu yüzden Kur'an'ın hâkim üslup tarzı Allah-merkezlidir ve o, esas itibariyle yazılı değil sözlü bir metindir. Anlatım biçimi bakımından Kur'ân'da bir üslup birliği söz konusu değildir.

Kur'an içerdiği manaları Yüce Allah tarafından seçilen lafızlarla anlatmaktadır. İşte, Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olmak maksadıyla ortaya çıkarılan Kur'an ilimlerinin bir kısmı da onun ifade tarzıyla ilgilenmektedir.

1-Üslubu'l Kur'an

Üslub, oluş, *yapılış biçimi, tutulan yol, tarz, yöntem* anlamına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak da *bir insanın, bir sanatçının veya bir devrin kendine has anlatım biçimi* demektir. Kur'an'ın üslûbundan maksat *onun muhataplara, kendine özgü bir anlatım biçimiyle hitap etmesidir*. O, hem üslubuyla hem de içerdiği konularıyla daima muhataplarının büyüleyici bir özelliğe sahiptir.

2-Müphematu'l Kur'an

Mübhem kelimesi sözlükte *algılanması ve anlaşılması zor olan şey, kendisiyle ne kastedildiği açık ve belirli olmayan söz* manasına gelir. Terim olarak: *'insan, melek ve cin gibi varklıkların yahutta bir topluluk veya kabilenin, Kur'an'da açıkça değil, ism-i işâretler, ism-i mevsuller, zamirler, cins isimleri, belirsiz zaman zarfları ve belirsiz mekân isimleriyle zikredilemesi'*dir. Mübhemât ilminin tedvini VI. hicrî asırda olması bakımından diğer Kur'an ilimleri içerisinde en son sırayı aldığı söylenebilir.

Mübhemâtın belirlenmesinde ilk akla gelen kaynağın Kur'an olduğundan şüphe yoktur. Ancak gerek sahâbî ve gerekse tâbiûn müfessirlerlinden isrâiliyata meyledenler, Tevrât'ı da bu alanda kaynak olarak kullanmışlardır. Bir diğer kaynakta tarihtir. Çünkü mübhematla ilgili husuların büyük bir bölümü tarihte geçen olaylar ve o olayların geçtiği mekânlar ve kahramanlardır. Sahabe nakilleri mübhematın belirlenmesinde bir kaynak niteliği taşımaktadır. Tabiûn nakilleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Mübhemat konusunda müşâhede ve semâya dayalı sahâbe nakilleri dışındaki kaynaklardan yaılan rivâyetler karşısında çok titiz davranılmalıdır.

3-Garibu'l Kur'an

Garîb kelimse sözlükte, *yurdundan uzak kalan; müphem ve kapalı olan* anlamlarına gelmektedir. Garib lafız ise '*az kullanılması sebebiyle manası sözlüklere başvurulmadan bilinemeyen kelimeler*' demektir. Kur'an'da, ilk önceleri kullanılırken daha sonra unutulan veya az kullanılan lafızlar olduğu gibi ekseriyetin kabul ettiği görüşe göre, diğer Arap lehçelerinden gelen ve yabancı dillerden alınıp Arapçalaştırılan kelimeler de mevcuttur. O yüzden oldukça erken sayılacak dönemlerde bu tür kelimeleri konu edinen bir ilim dalı ortaya çıkmaya başlamış oldu.

4-Vücuh ve Nezair

Vücûh, vech kelimesinin çoğuludur ve sözlükte *zât, yüz, bir şeyin ön tarafı, mezhep, yol* gibi manalara gelmektedir. Kavram olarak '*bir kelimenin Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılması*' demektir. Mesela, ez-Zerkeşî kitabında 'el-hüda' kafzubub Kur'an'da türevleriyle birlikte tam 17 ayrı manada kullanıldığı ifade etmektir: Beyân, Din, İmân, Dâvetçi, Peygamber ve kitap vs. Söz konusu edilen bu farklı manalar arasında mutlak surette bir anlam ilişkisi mevcuttur. Bundan dolayı vücûh, *el-elfâzu'l-müşterek/müşterek lafızlar* diye de adlandırılmıştır.

Nezâir de, nazîrekelimesinin çoğuludur. Sözlükte *şekil, tabiat, fiil ve sözlerdeki benzerlikler* manasına gelir. Terim olarak: '*Kur'an'daki farklı kelimelerin aynı anlamı ifade etmesine'* denilmektedir. Bundan dolayı *el-*

elfâzu'l-mütevatıe/anlam beraberliği olan lafızlar da denilmiştir. Mesela cehennem, nâr, sakar, hutame ve cahîm gibi farklı kelimeler anlam itibariyle azâba delâlet etmektedirler.

5-Aksamu'l Kur'an

Aksam, kasem kelimesinin çoğuludur. Sözlükte _kuvvet, sağ taraf, sağ el, ant ve yemin_ manalarına gelir. Terim manası ise: '_bir kimsenin bir işi yapıp yapmaması veya bir olayın doğru olup olmaması konusundaki sözünü Allah'ın adını veya sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesidir._ Kur'an'daki yeminlere gelince: Kur'an'da söz konusu olan yeminler Allah'a ait olmakla birlikte birkaç âyette de Hz. Peygamber'e yemin etmesi emredilmiştir. Allah Teâlâ bazen kendi yüce ismine, bazen de Kur'ân'a, meleklere, kıyamet gününe, peygamberlere ve kâinattaki önemli varlıklara (şemş, kamer, necm, leyl vs.) yemin etmiştir. Allah'ın Kur'an'da yapmış olduğu yeminleri gruplandırabiliriz:

Kur'an'ın Anlamıyla İlgili İlimler

Anlam, bir kelimenin, bir önermenin, tasarımın, bir düşüncenin ya da bir eserin anlatmak istediği şeydir. Kur'an ilimlerinin bir kısmı da onun bu anlam boyutuyla ilgilenerek, metninin doğru anlaşılmasına yardımcı olmaktadırlar. Bu ilim dalları, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması noktasında, onu okuyup anlama durumunda olan insanlara pek çok yarar sağlayabilirler.

1-Müteşabihu'l Kur'an

Müteşâbih sözlük anlamı itibariyle _iki şeyin birbirine benzemesi_ manasına gelir. Buna göre birbirine benzeyen iki şeyden her birine de müteşâbih denilmektedir. Kavram olarak ise:'_manaları bilinemeyen yahut herhangi bir sebepten ötürü anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok manaya ihtimali olup, bu manalardan birisini tercihte zorluk söz konusu olan âyet, kelime ya da harflerdir.'_ Yani müteşâbih ayetlerde üç ayrı nitelik bulunmaktadır. 'Bilinmezlik ' vasfı, Kur'an'ın bir kısım âyetlerinin mana itibariyle, ancak Mutlak Kudret'in bigisi dahilinde olduğunu gösterir. 'Kapalılık' söz konusu olduğunda, o tür ayetlerin yorumlanmasında mutlaka başka naslara ihtiyaç vardır ve yapılan yorumların Allah'ın maksadını kesin olarak ortaya koyduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bir kısım âyetler de farklı anlamlara müsaittir ve bu anlamlarda da tercihi zorlaştıracak derecede bir benzerlik mevcuttur. Dolayısıyla bu nevi âyetlerin yorumlanmasında da hem bazı zorluklar bulunmaktadır, hem de sonuç itibariyle burada yapılan tercihin isabetli ve mutlaka doğru olduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir.

2-Hurufu Mukattaa

Kur'an'daki bazı sûrelerin başlarında yer alan harflere mukattaa harfleri (kesik harfler) denir. Zâhirî itibariyle herhangi bir manaya delâlet etmediklerinden dolayı '_hakîkî müteşabih_' olarak kabul edilen söz konusu harfler hakkında İslâm'ın ilk yıllarından itibaren bazı yorumlar yapıla gelmiştir.

Genel Bilgiler

Hurûf-u mukattaanın müstakil âyet olup olmadığı konusunda farklı iki görüş vardır. Kûfeliler bazılarının müstakil bir âyet olduklarını bazılarının da kendilerinden sonra gelen âyetin cüz'üdür demişlerdir. Basralılara göre ise bu harflerin hiçbirisi müstakil âyet değildir.

3- İcazu'l Kur'an

İ'câz kelimesi sözlükte _acze düşürmek, âciz bırakmak_ manasında bir masdardır. Kur'ân'ın icâzından maksat da _onun, bütün insanları kendi benzerini getirmekten âciz bırakması_ dır. Bu anlayışa göre Kur'an, benzerini getirme konusunda beşer kudretinin âciz kalacağı çok yüksek bir mertebededir. Mutezileye göre Allah Te'âla Arapların Kur'an'a nazîre yapmalarına engel olmuştur ve Kur'an'ın beşer üstü bir kitap olması bu engellemeden ileri gelmektedir. Buna sarfe nazariyesi denir. Ehl-i sünnet ulemâsı bu görüşü isabetli bulmayarak iki yönden tenkit etmiştir: birincisi, Kur'an'ın mûcize bir kitap olduğu konusunda ümmet icmâ etmiştir. İkincisi de Sarfe Mezhebi'nin isabetli olduğu kabul edilirse, o zaman Kur'an'ın meydan okumasına icâz değil, ta'ciz denirdi.

4- Müşkilu'l Kur'an

Okuyucuya zıt ve mütenakız gibi görünen ayetlere mükil, bu ayetleri telif etmeği amaçlayan Kur'an ilmine de Müşkilul Kuran İlmi denir. Kur'an tarihin ve toplumun dışında bir metin gibi okunursa birbiriyle çelişik izlenimi verebilir. Ancak tarihi seyir dikkate alınarak tetkik edildiğinde aslında çelişen ayetlerin olmadığı anlaşılacaktır.

4- Münasebatu'l Kur'an

Münâsebet sözlükte _yakınlık ve benzerlik_ anlamını ifade eder. Terim olarak ise _birbirini takip eden kelime ve cümleler veya arka arkaya anlatılan hâdiseler arasındaki irtibat ve ilişki_ demektir. Münâsebet ilmi konu itibariyle kelime veya cümleler arasındaki anlam benzerliğini, irtibat ve insicâmı, bir usûl terimi olarak '_münâsebâtu'l-Kur'ân_' da âyet ve sûreler arasındaki mana ilişkisini ortaya koymaktadır.

Kur'ân âyetleri çeşitli zaman aralıklarıyla muhtelif sebepler üzerine indirilmiştir. Ancak onların farklı zamanlarda indirilmiş olması, aralarındaki insicâm ve irtibata engel teşkil etmemektir. Kur'ân'ın içerdiği naslar arasında mantıksal bir anlam ilişkisinin bulunması zaruridir.

5- Fezailu'l Kur'an

Fezâil, fazilet kelimesinin çoğuludur. Üstünlük, meziyet ve şeref anlamındadır. Buna göre Fezâilu'l-Kur'ân *Kur'an'ın yüceliği, üstünlüğü, meziyet ve şerefi demektir.*

Hz. Muhammed (sav) birçok hadisinde Kur'ân'ın hem söz olarak üstünlüğüne, hem de onu öğrenme, öğretme, okuma ve okutmanın faziletine işaret etmiştir. Müfessirler söz konusu hadisleri, Kur'an sûrelerinin faziletleri konusunda uydurma hadis nakletmekle tanınan es-Sa'lebî ve el-Vâhidî kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Kur'an sûrelerinin faziletiyle ilgili pek çok hadisin uydurulduğu konusunda açık itiraflarda mevcuttur. Mesela Meysere b. Abdi Rabbih *İnsanları Kur'an okumaya teşvik etmek için pek çok fazilet hadisi uydurduğunu* beyân etmiştir.

Kur'an sûrelerinin fazileti konusunda uydurulan hadisler teşvik için yaramış olsa bile uydurulan hadislerde öngörülen aşırı sevaplar, Müslümanları Kur'an'ın ruhundan uzaklatırıp sadece onun lafzıyla meşgul etmiştir.

6- Kısasu'l Kur'an

Kıssa, '*bir kimsenin izini sürüp adım adım takip etmek*' manasına gelmektedir. İkinci bir anlamı da *birine bir sözü beyan etmek*tir. Bunların dışında *anlatmak, hikâye etmek* manalarına da gelmektedir. Kur'an'daki kıssalar, geçmiş eserleri, izleri açığa çıkaran, bu suretle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insanı derinden derine tefekküre yönelten bir olgudur.

7- Esbabı Nüzul

Kur'an âyetlerini esasen iki kısma ayırabiliriz. Bir sebebe bağlı olarak nâzil olan ve bir sebebe bağlı olmayıp bir hükmü ortaya koymak amacıyla nâzil olan âyetler. Bu ilimde sebebe bağlı olarak nâzil olan âyetlerin inişiyle ilgili rivâyetleri konu edinmiştir.

Esbâbu'n-Nüzûl Kavramı

Esbâb, sebep kelimesinin çoğuludur. Sözlükte '*metod, yol, işaret, vesile, vasıta*' manalarına gelmektedir. Ayrıca '*amaca ulaştıran herşeye*' de sebep denir. Nüzûl ise *yukarıdan aşağıya inmek veya iniş* manasını ifade eder. Kısaca âyetlerin iniş sebebini anlatan bu ilmin terim manasını şöyledir: "*Nüzûl ortamında meydana gelen bir hâdise veya Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla âyetin, tazammun etmek (hâdiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hâdiseye sebeb-i nüzûl denir.*"

8- Nasih Mensuh

Sözlükte *ortadan kaldırmak, ilga etmek, yok etmek, yazmak* ve*birşeyi bir yerden başka bir yere aktarmak* anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise: "*şer'î bir hükmü, bir başka şer'î delille kaldırmak yahut mukkaddem (:önceki) tarihli bir nassın, muahhar (:sonraki) tarihli bir nas ile değiştirmektir*". Hükmü kaldırılmış âyete *mensûh,* hükmü kaldıran âyete ise *nâsih* denilmektedir.

Kur'an'da neshin varlığı tartışmalı bir husustur. Nesih fikrinin hicrî birinci yüzyılın sonlarına doğru çelişkili görünen ayetler için bir çıkış yolu olarak ortaya atıldığı söylenebilir. Kur'an'da neshin bizâtihi vuku bulduğunu söyleyenler İslam bilginlerinin çoğunluğunu teşkil etmektedir. Neshi reddedip onu yerine "tahsis"i ikame edenlerin ilki olarak kabul edilen Ebû Müslim el-İsfahâni (ö.322/933)'nin yaşadığı asır dikkate alınırsa, muhâlif fikirlerin de erken zamanlara uzandığı söylenebilir.

FIKIH USULU

Sözlükte "kök, esas, kaide" anlamındaki asl kelimesinin çoğulu usûlün fıkh kelimesine izâfe edilmesiyle oluşturulan ve temel İslâmî ilimlerden biri olan usûlü'l-fıkh "icmâlî delilleri ve fıkıh istinbatına ulaştıran kaideleri bilmek" şeklinde tanımlanır. İcmâlî deliller dinî hükümlerin meşruiyet kaynağını teşkil eden delillere toplu bakışı, fıkıh istinbatına ulaştıran kaideler de bu delillerden fıkhî hükümlerin çıkarılmasında izlenecek metotları (menhec-menâhic) ifade eder. Ayrıca usûl-i fıkhın amacı, delillerden hüküm elde etme yollarının bilinmesi, usul faaliyetiyle ulaşılmak istenen sonuç da şer'î hüküm olduğundan hüküm kavramının incelenmesi ve buna ilişkin temel meselelere ait teorinin ortaya konulmasını usul ilmi üstlenmiş, belirli kaynaklardan belirli yöntemlerle hüküm elde edecek kişiyle (müctehid) ilgili meseleler de fıkıh usulünde genellikle ele alınan ana konulardan biri olmuştur (usûl-i fıkhın tanımlarından örnekler ve analizi için bk. Köksal, Fıkıh Usûlünün Mahiyeti, s. 89-97). Fakihin kaynak ve yöntem bilgisi mahiyetindeki usûl-i fıkıh İslâm ilimleri içinde çok önemli bir yer tutar.

Fıkıh Usûlü'nün Istilâhî Tarifi: Şer'î hükümlerin, tafsili delillerden çıkarılmasını (istinbitını) mümkün

kılan kaideleri ve icmali delilleri öğreten bir ilimdir. Fıkıh Usûlünün Konusu, Şer'î hükümler ve şer'î delillerdir. Gayesi ise, şer'î delillerden şer'î hükümlerin nasıl çıkarılacağını öğretmektir.

ŞER'İ DELİLLER

1-Kitap

Peygamberimize indirilmiş, mushaflarda yazılı, ondan tevatüren nakledilmiş, okunması ile ibadet edilen, beşerin benzerini getirmekten âciz kaldığı nazm-ı celildir,"Kur'ân hem mana ve hem de lafız ciheti ile mu'cize'dir. O'nun sadece manasına Kur'ân denmez. Bu sebeple O'nun tefsir ve tercemesi, Kur'ân yerine kâim olamaz ve tefsir ve tercemesi ile ibadet yapılamaz. Kur'ân, hükümleri açıklarken kendisine has bir üslûb kullanmıştır. Şöyle ki," güzel fiillerin yapılmasını teşvik etmiş, hatta emretmiştir. Farz, vacip hükümlerine karşı çıkılmasını yasaklamıştır.

Kur'ân'ın Hükümleri Beyânı (Açıklaması) Tafsili olarak (Tam ve açıkça olarak) veya İcmali olarak (Kısa ve öz olarak)tır. Kur'ân-ı Kerîm, insan hayatının bütün safhaları için hüküm koymuştur, Kur'ân-ı Kerîm de bulunan hükümleri üç ana başlık altında toplayabiliriz:

1. İtikadı hükümler: Bunlar Kelâm ilminin konusudur.
2. Ahlâkî hükümler: Bunlar Ahlâk ilminin konusudur.
3. Amelî-fıkhî hükümler: Bunlar, fıkıh ve Fıkıh Usûlü ilimlerinin konusudur. Amelî-fıkhî hükümlerle ilgili 500 ayet bulunduğu ifade edilmektedir. Amelî-fıkhî hükümleri iki başlık altında inceleyebiliriz:

a. İbâdetler:Bu hükümlerin gayesi, ferdin Rabbi ile olan münasebetlerini düzenlemektir.

b. Muamelat:Bunlar ibadetlerin dışında kalan ameli-fıkhı hükümlerdir.Bugünkü hukuki tabirle Hususi Hukuk, Umumi Hukuk çerçevesine giren hükümleri ihtiva etmektedir. Bu hükümlerin gayesi, ferdin fert ile ferdin cemiyet ile yahut cemiyetin cemiyet ile olan münasebetlerini düzenlemektir.

2-Sünnet

Usûlcülere göre sünnet, peygamber (s.a.s.)'in söz, fiil ve takrir (tasvîb)leridir. Bütün İslâm bilginleri, Sünnet'i, Kur'ân"dan sonra bir teşrî kaynağı olarak kabul etmişler ve bu konuda bazı âyet ve hadisleri delil olarak göstermişlerdir. Ayrıca, İcmâ'nın ve aklî delillerin de Sünnet'in bir teşrî kaynağı olduğunu gösterdiğini ilâve etmişlerdir. Sünnet, Kur'an'ın müphem ve mücmellerini açıklar, umumi hükümlerini tahsis eder.Kur'an'da asılları sabit olan konuların hükümlerini tamamlayıcı mahiyette açıklamalarda bulunu. Kur'an'da olmayan bir kısım hükümleri açıklar.

3- İcma

İcmâ Istılahta "Hz. Peygamber (s.a.s.)in vefatından sonra herhangi bir asırda İslam müctehidlerinin amelî bir meselenin şer'î hükmü üzerinde, ittifak etmeleridir" şeklinde tarif edilmiştir. İcmâ; bir kısım şer'î hükümlerde, yani dinî işlerde câridir; ibâdetlerde ve hukuki meselelerde icmâ cereyen eder. İtikat konularında ise icmâ sabit olmaz; bunlarda nakil geçerlidir. Aynı şekilde aklî konularla dinî olmayan konularda da icmâ tahakkuk etmez. İcmanın olabilmesi için bütün müctehidlerin ittifakının olması ve bir asrın geçmesi gerekir. İcmanın dayanağına gelince, müctehidlerin bir hadise hakkında ittifak etmeleri, mücerret reylerine müs-tenid olmayıp yine şer'î bir delile müstenid bulunur. Bu delil, haber-i vâhid veya kıyas olabilir. îcmâ ile bu deliler kuvvet bulur, artık asıl delil, icmâ olmuş olur, hüküm icmâ'a izafe edilir. Usûlcüler, icmâ'ın senedinin, ictihâd yahut kıyas olup olamayacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Âlimlerin çoğunluğu, buna cevaz vermiştir. Dâvûd ez-Zâhirî, İbn Cerîr et-Taberî gibi âlimler ise bunu tecvîz etmemişlerdir. Mutezilî İbrahim Nazzâm, Şîa'dan bazı fakîhler, îcmâ'ın vukûnun imkânsızlığına kânî olmuşlardır. Yine Mutezilî İbrahim Nazzâm, Râfızîlerin ekserisi, İcmâ'ın bir hüccet olduğunu da kabul etmemişlerdir.İcmâ'ın bir hüccet olduğu, âyetler, hadisler ve aklî delillerle sabittir. İcmâ, iki yolla tahakkuk eder.Azimet veya Ruhsat. Azimet yolu ile mün'akıd olan icmâ'a "Sarîh icmâ" "Kavlî icmâ", "Amelî icmâ" ruhsat yoluyla mün'akıd olanına da, "Sükûtî icmâ" denir. Kavlî icmâ: Bir mesele hakkında bir asırdaki müctehidlerin birden hüküm verip onunla hepsinin aynı veçhiyle amel ettikleri icmâ'dır. Bu türlü icmâ, fakîh-lerin bütünü tarafından ittifakla hüccet kabul edilmiştir. Sükûtî icmâ ise: Bir mesele hakkında bu müctehidlerin bir kısmı hüküm verdiği halde veya onunla amel ettiği halde diğer bir kısmının ona vakıf olduğu ve kâfi derecede düşünme zamanı geçtiği halde sükût ettikleri icmâ'dır. Hanefîler sükûtî icmâ'ı hüccet olarak kabul ederler. İmâm Şafii ise, bu şekilde mün'akid olan icmâ'ı hüccet kabul etmez.

4-Kıyas

Istılahta kıyas "iki bilinen şeyden birinin nassla sabit olan hükmünü, aralarındaki müşterek illetten dolayı diğerinde de ictihâd ile izhâr etmektir" diye tarif edilmiştir. Kıyas muzhir bir hüccettir. Kur'ân ve sünnet ise

müsbit bir hüccettir. Bir mes'elenin şer'î hükmünü kıyas yoluyla istihraç edebilmek için o hususta nass ile sabit olan şer'î hükmün bulunması gerekir. Kıyasın ictihad ile münasebeti vardır. îctihâd'ın sahası kıyas'dan daha geniştir. Hatta ictihâd, kıyası da içerisine almaktadır. Kıyas yapılırken şu yöntemler kullanılır.Tahkîku'l-Menât: Nasda ifade edilen illetin, yeri bulunarak tatbik edilmesi.Tenkîhu'l-Menât: İllet araştırılırken onunla ilgisi bulunmayan vasıfların ayıklanması.Tahrîcu'l-Menât: İllet'in istinbât yoluyla ortaya çıkarılması.Kıyas, müctehidlerin cumhuruna göre bir şer'î hücettir. Bunun bir hüccet olduğu Kur'ân, Sünnet ve akılla sabittir. Bazı fakîhler, kıyası şer'î bir hüccet kabul etmezler. îmâmiyye, Râfiziyye, Hâriciyye ve Zâhiriyye mezhepleri kıyas'ı inkâr etmişlerdir.Kıyasın rükünleri dörttür. el-Asl. Buna el-Makîs aleyh denir. Hükmü hakkında nass bulunan şeydir. el-Fer. Buna el-Makîs denir. Hükmü hakkında nass bulunmayan şeydir. Hükmü'I-Asl. Hakkında nas bulunan aslın hükmüdür ki, bu hüküm sonradan fer'e verilir. el-İllet. İllet asıl hükmün, bina edildiği vasıftır. İllet, asılda hükmün üzerine bina kılındığı bir vasıftır. İllet Zahir, Mazbut, Münasib ve Ğayru Kasir olmalıdır.

5-İstihsan

İstihsan lügatta bir şeyi güzel saymak manasına gelmektedir. Istılahta müçtehidin bir meselede, kendi kanaatince o meselenin benzerlerinde verdiği hükümden vazgeçmesini gerektiren nass, icma, zaruret, gizli kıyas, örf veya maşlaha gibi bir delile dayanak, o hükmü bırakıp başka bir hüküm vermesidir. İstihsân'ı hüccet olarak en çok Hanefîler kullanmışlardır, İmâm Mâlik'in de İstihsân, ilmin onda dokuzudur" dediği rivayet edilir. Hanefîler, istihsân delilini çok kullandıkları için Şâfiîlerin tenkitlerine maruz kalmışlardır.

6-İstishab

Musahabe birlikte olmak ve ayrılmamak demektir. Usulcülerin dilinde ise "Mazide sabit olup sonradan değiştiği bilinmeyen bir şeyin, hali hazırda da aynen kalmasına hükmetmektir. İstishâb, delil bulunmayan yerlerde hüccet olur. Bütün mezhepler istishâb deliline dayanarak istinbâtta bulmuşlardır.

7-Mesalih-i Mürsele

Mesalih-i Mürsele, hükmün kendisine bağlanması ve üzerine hüküm bina edilmesi, insanlara bir fayda sağlayan veya onlardan bir zararı gideren, fakat muteber veya geçersiz sayıldığına dair belirli bir delil bulunmayan manalardır. Zarurî Maslahat, nefsi, malı, aklı, dini, nesli muhafaza maslahatıdır. Hâcî maslahat insanların zaruret derecesine varmayan ihtiyaçları dolayısıyla olan maslahattır. Bey'bi'l-vefa, istisna, selem gibi akitler bu ihtiyaçları gidermek maksadıyla tecvîz edilmiştir. Tahsini Maslahatlar, bir zaruret, bir ihtiyaçtan dolayı olmayıp mücerred güzeli, en uygununu seçmek cinsinden olan, bir hükmün varlığını yokluğuna tercih eden maslahattır. Muaşeret kaideleri gibi. Mesalihi Mürseleyi teoride sadece Malikiler kabul ediyor gibi görünse de aslında her dört mezhepte pratikte bunu kabul etmişlerdir. Buna hüküm bina etmişlerdir.

8-Örf

Fakîhler, genellikle örf ile âdeti aynı manada kullanırlar ve şu şekilde tarif ederler: "İnsanlar arasında alışkanlıkla yapılagelen ve aklı selim yanında güzel kabul edilen şeydir." Fâsid Örf, Kitâb ve Sünnet'e aykırı düşen örf ve âdete, Sahîh Örf, Dine ve akla aykırı olmayan âdete, Umûmî Örf, bütün bölgelerde insanların üzerinde birleştikleri örf, Husûsî Örf, herhangi bir bölge, ülke veya topluluğa has olan örf, Kavli Örf, bir topluluğun herhangi bir kelimeyi veya bir cümleyi alışkanlık halinde devamlı olarak sözlük manasından başka bir manada kullanmaları, Ameli Örf, herhangi bir topluluğun bir işi, bir hareketi belli bir şekilde devamlı olarak yapmaları manasına gelir. Fakîhler, örf ve âdeti, hükümlerin dayandığı, istinbât kaynaklarından biri olarak kabul etmişlerdir.

9-Sahabe Kavli

Fakîhler, Sahâbî kavli'nin hüccet olup olmamasında ihtilâf etmişlerdir. Bu konudaki görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

-Sahâbî kavli mutlak olarak hüccet değildir. Gazâlî, Fahreddin er-Râzî, İbn Hâcİb, Âmidî, Beyzâvî, Şevkânî gibi bilginler bu görüşü savunmaktadırlar.

- Sahâbî Kavli, kıyas ve akıl ile bilinsin bilinmesin mutlak olarak hüccettir, îmâm Mâlik, Pezdevî, Serahsî, Ebü Bekir el-Cassâs ve Hanefîlerden bir grub müctehid bu g0rüşü kabul etmektedirler.

-Sahâbî kavli, kıyas ile bilinmeyen yerde bir hüccettir. Ebû Zeyd ed-Debûsî, Kerhî ve Hanefîlerden bazı âlimler bu görüştedirler.

10-Şer’u Men Kablena- Geçmiş Ümmetlerin Şeriatı

İslâm dini kendisinden önce gelen dinlerde yer alan ibâdet, ceza ve muamelât ile ilgili hükümlerin bir kısmım neshetmiş, bir kısmını aynen veya değiştirerek almıştır. Bir kısmını ise alıp almadığım açıklamamıştır. Fâkihler, son kısımdaki hükümlerin bize nispetle hüccet olup olmamasında ihtilâf etmişlerdir. Geçmiş şeriatlar denince bu kısım kasdedilir. Hanefî, Şafiî ve Mâliki fakîhlerinden bazıları bunların bizim tarafımızdan uyulup tatbik edilmesi gereken hükümler olduğunu kabul etmişlerdir.

11-Seddi Zerayi

Zerâyi'in Manası Ve Mahiyeti:Zerâyi' "vesile" anlamına gelen zerîa'ın çoğuludur.Istılahta zerâyi:Helale ve harama götüren ve onlara vasıta olan şeylerdir" diye tarif edilir. Kötülüğe giden yollan kapamak gerekir ki buna seddü'z-zerâyi denir. Hayra giden yolları da açmak gerekir ki buna da fethu'z-zerâyi denir. Seddü'z-zerâyi'i, Mâlikîler ile Hanbelîler hüccet olarak kabul ederken, Ha-nefîler ve Şâfiîler bunu bir hüccet olarak benimsemezler.

ŞER'İ DELİLLERDEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

Hüküm

Fıkıh ilminde hüküm, kaza (kadâ) manasına kullanıldığı gibi "bir şey üzerine terettüp eden eser ve netice" manasında da kullanılmaktadır. Hüküm teklîfî ve vaz'î olmak üzere iki kısma ayrılır.

Teklifi hüküm

Mükellefin fiillerine taalluk eden hitapların birer eseridir. Bu hükümler bir işin yapılmasını veya yapılmamasını talep etmeyi veya iki şey arasında yapıp yapmamada muhayyer kılmayı gerektirir. Teklifi Hüküm talebin olumlu-olumsuz oluşu ve bağlayıcı olup olmaması açısından şu hususlara ayrılmıştır: Vâcib, Mendûb, Haram, Mekruh, Mubah.

Vâcib, Cumhur fakîhlere göre farz ile aynı manadadır. Hanefîler ise vâcib ile farzı aynı manada kabul etmezler. Cumhura göre farz anlamında olan vâcib, şer'an yapılması kesin olarak istenen fiil olup onu terk eden günah işlemiş olur. Hanefîler farzı vâcib ile eş anlamda görmezler, fakat sözlük bakımından aynı anlama geldiğini kabul ederler. Hanefîler, farz ile vâcib'in kesin olarak yapılması gerektiğinde Cumhur fukaha ile birleşirler. Ancak Hanefilere göre farz, kat'î bir delil ile, vâcib de zannî bir delil ile sabit olmuştur.

Mendûb, Şâri'in kesin olmayarak yapılmasını istediği iştir, veya failine yaptığı zaman mükâfat verilen, terk edildiği zaman ceza gerekmeyen şeydir. Mendûb'a nafile, sünnet, tatavvu, müstehab, fazilet, ihsan adları da verilmiştir.

Mendubun Dereceleri:

1. Sünnet-i Müekkede: Bunlar, Peygamber (s.a.s.)'in, devam ettirdiği, fakat edası farz ve vacib olmadığına işaret buyurduğu sünnetlerdir.
2. Sünnet-İ Gayr-ı müekkede: Bunlar, Peygamber (s.a.s.)'in kesintili olarak devam ettirdiği sünnetleridir.
3. Peygamber (s.a.s.)'imizin bir kısım işleri daha vardır ki, onlar da mendûp içerisinde mütalaa olunur. Peygamber (s.a.s.)'in giyimi gibi. *Sünnet*, dinde farz ve vâcib olmaksızın yapılması istenen bir fiil ve harekettir. Buna mesnûn ve sünnet-i müekkede de denir. Sünnet-i gayr-i müekkedeye de müstehab ve mendup isimleri verilir. Müstehab, Yapılması tercih edilmekle birlikte terki hakkında men' bulunmayan ve dinde daima yapılmayan bir fiil ve harekettir. Buna mendûb, âdâb, tatavvu, sünnet-i gayr-i müekkede de denir.

Haram, Haram Şâri'in yapılmamasını kesin olarak istediği şeydir. Buna muharrem ve mahzur da denir. Fakîhlerin cumhuruna göre ister kat'î, isterse zannî delille olsun bir şeyin yapılmaması muhataptan istenirse o haram olur. Hanefîler ise haramın sabit olması için kat'î bir delile dayanmasını şart koşarlar. Haramlığı zannî bir delil ile sabit olan bir şeye tahrîmen mekruh adını verirler. Haram Li'aynihi (Bizzat kendisinden dolayı haram); Haram Li'gayrihi: (Başkası dolayısıyla haram). *Mekruh* ise fakîhlerin çoğunluğuna göre, Şâri'in yapılmasını kesin olmayarak istediği şeydir. Hanefîlere göre mekruh, Şâri'in zannî bir delille yapılmamasını istediği şeydir. Hanefîler mekrûh'u iki kısma ayırırlar. Tahrîmen mekruh, Bu İmâm Muhammed'e göre haram hükmündedir. Tenzîhen mekruh. Fakîhlerin çoğunluğuna göre mekruh işleyen kimse kınanmaz. Hanefîlere göre tahrîmen mekruhu işleyen kimse kınanır. Onlardan kaçınanlar ise övülür.

Mübâh, mükellefin yapıp yapmamada muhayyer olduğu bir şeydir ve kendisine helâl, caiz de denir. Yeme, içme ve benzeri gibi. Bunun yapılmasında sevap ve terkedilmesinde kınama yoktur. Mubah liaynihi, Mubah ligayrihi diye ikiye ayrılır.

Azîmet, Fıkıh usûlü ilminde şöyle tarif edilir: "Meşakkat, zaruret gibi arızi bir özre bağlı olmaksızın baştan konan aslî hükümlerdir". Bu tarife göre azîmet; farz, vâcib, haram, mekruh, mendûb, mubah gibi bütün teklifî hükümleri içine alır.

Ruhsat, lügatta kolaylık manasına gelir. Fıkıh usûlü ilminde, meşakkat, zaruret gibi bir özre bağlı olarak kullara azîmet hükmünü terketme imkânı veren ve hafifletilmiş olarak sonradan (ikinci defa) konmuş hükme, ruhsat denir.

Vazi Hüküm

Bir şeyi, başka bir şeye sebep, şart, illet, alâmet, rükün, mâni' kılmayı gerektiren bir hükümdür. Vaz'î Hükmün Kısımları, Rükün, İllet, Sebep, Şart, Alâmet, Manî'dir. ***Rükun***, bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve onun yapısından bir parça teşkil eden unsurdur. ***İllet***, Fakîhler, hükmün varlığı, kendisine nisbet ve izafet edilen, başka bir ifade ile, hükmün dayandığı şeye illet derler. ***Sebep***, hükümde doğrudan doğruya müessir olmayıp, hükme götüren, ona ulaştıran bir yol ve vasıtadır. ***Şart***, hükmün varlığı ona dayanır. Onun bulunmaması, hükmün de bulunmamasını gerektirir. Fakat şartın bulunması, hükmün bulunmasını gerektirmez. Şart ile sebeb

ve illet arasındaki fark da işte budur. ***Alâmet***, Hükmün varlığı kendisine bağlı olmayıp, sadece onu tarif ve açıklayan şeydir. ***Manî***, Vaz'î hükümlerden manî, hüküm veya sebeple kasdedilen şeyin vücûduna engel ve aykırı şer'î bir iştir.

Mükellef Olmanın Şartları

Akıl, Teklifleri anlayacak derecede akıl ve zekâ bulunması, ***Ehliyet***, Kendisine yapılan tekliflere ehil olması. Istılahta "şahsın ilzam (borçlandırma, borç altına sokma) ve iltizâm (borçlanma, borç altına girme)'a selâhiyetli olmasıdır" şeklinde tarif edilmiştir. Ehliyet iki çeşittir. Vücûp ehliyeti, bir insanın lehine ve aleyhine ait meşru hakların vâcib (sabit) olmasına selâhiyetli (elverişli) bulunmasıdır" diye tarif edilir. Eksik ve Tam olarak iki kısımdır. Edâ ehliyeti, insanın kendisinden şer'an muteber olabilecek şekilde fiillerin südûruna selâhiyetli bulunmasıdır şeklinde tarif edilir. Bu da eksik ve tam olarak iki kısımdır. Ehliyet şu durumlarda ortadan kalkar. Semavî Arızalar: (Gayrı İradi Arızalar) Semavî arızalar, insanın kazanmasıyla, irade ve ihtiyarıyla olmaksızın meydana gelen arızalardır. Bu arızalar çocukluk (sığar), delilik (cünûn) bunama (ateh), bayılma (iğmâ), uyku (nevm), unutma (nisyan) aybaşı hali (hayız), lohusalık (nifas), ölüm hastalığı (marazu'1-mevt), ölüm (mevt), kölelik (rıkk)dır. Bu arızalardan bir kısmı, mesela ölüm gibi, vucûb ehliyetini, bir kısmı, mesela uyku, bayılma eda ehliyetini ortadan kaldırır.

Mükteseb Arızala: Bunlar, insanın kesb, ihtiyar ve iradesiyle meydana gelen arızalardır. Bunlar; bilmemek (cehl), sarhoşluk (sekr), şaka (hezl), hata, ikrah, sefahat, yolculuk (sefer)dir.

Tearuzu Edille: Istılahta, eşit kuvvette iki şer'i delilden birinin, bir mesele hakkında bir anda gerektirdiği hükmün, diğer bir delilin aynı mesele hakkında gerektirdiği hükme aykırı olmasına "tearuz" denmektedir.

İslâm âlimleri, şer'î deliller arasında tearuzun caiz ve vâki olup olmadığı konusunda değişik fikirler ileri sürmüşlerdir. Fakîhlerin bu konudaki görüşlerini şöylece özetleyebiliriz. Şer'î deliller arasında tearuz caiz ve vâki değildir. Şer'î deliller arasında tearuz hem caiz, hem de vâkidir. Kat'î deliller arasında tearuz caiz ve vâki değilse de, zannî deliller arasında caiz ve vâkidir. Tearuzu gidermenin yolları ise, Fukaha mesleğinin tearuzu giderirken uyguladıkları usuller, Nesh, Tercih, Cem' ve tevfîk, Tesâkut (terk). Mütekellimin mesleğinin tearuzu giderme yolları ise, Cem' ve tevfik, Tercih, Nesh, Tesakuttur.

HADİS USULU

Usulül Hadis Ulûmü'l-hadîs, mustalahu'l-hadîs aynı anlamda kullanılan bir terimdir. İlim kelimesi âyet ve hadislerde çokça geçmekle birlikte çoğulu olan "ulûm" Kur'an'da ve hadis külliyatında yer almamaktadır. İlk asırlarda ilim kelimesiyle daha çok hadisin kastedildiğine dair bir çok örnek vardır. Bu anlamda mustalahu'l-hadîs, usûl-i hadîs veya ulûmü'lhadîs başlıkları altında teşekkül eden literatürle birlikte hadis ilmi konusu, meseleleri ve kaideleri belirlenmiş müstakil bir disiplin haline gelmiştir. Ancak her ilmin bir konusu, ilkeleri ve amacının bulunması gerektiği göz önüne alındığında ulûmü'l-hadîs başlığı altında yer alan ilimlerin büyük çoğunluğunun müstakil birer disiplin değil hadise dair birtakım mesele ve kaidelerden meydana gelen konu başlıkları olduğu söylenebilir. Hadislerin rivayeti, derlenmesi, sahihinin zayıfından ayırt edilmesi, cerh ve ta'dîl yönünden râvilerin durumu, hadislerdeki garîb kelimelerin, nâsih ve mensuh rivayetlerin açıklanması, birbiriyle ihtilâflı hadislerin izahı, mâna yönünden hadislerin şerhi ve onlardan çıkarılacak hükümlerin tespiti gibi daha birçok ilim konusu ulûmü'l-hadîsin kapsamına girer. Hadis ilimlerini belirleyen Hâkim en-Nîsâbûrî elli iki, bunları geliştiren İbnü's-Salâh altmış beş ilimden bahseder. Her ikisi de hadis ilimlerini "nev'"şeklinde ifade etmiştir. Ulûmü'l-hadîs, hadis ilmine dair çeşitli konuları kapsayan literatürün genel adı olmakla beraber bu ilim içerisinde gelişmiş müstakil disiplinleri de ifade eder. Hadis tedvîn ve tasnif faaliyetiyle eş zamanlı gelişen bu ilimlerin ekseriyeti erken dönem muhaddislerince hadis metinlerinin mâna ve içeriğine yani dirâyetü'l-hadîse verilen önemi yansıtmaktadır. Bunlardan cerh-ta'dîl ve kısmen ilelü'l-hadîs isnadla ilgili ilimlerdir. Hadis metinlerini anlamaya yönelik olanlar ise garîbü'l-hadîs, muhtelifü'l-hadîs, nâsihu'l-hadîs ve ,fıkhü'l-hadîs ve esbâbü vürûdi'l-hadîsil imleridir. Son ikisi hadis ilimleri arasına diğerlerinden çok sonra girmiştir. Râvilerin güvenilirliğini tesbit etmeyi amaçlayan cerh ve ta'dîl ilminin temel dayanağı ricâl eserleridir; buna ilmü'r-ricâl de denir. İlelü'l-hadîs ise isnadda veya metinde yer alan ve hadislerin sıhhatini zedeleyen gizli kusurları inceleyen ilim dalı olup erken dönemlerden itibaren bu hususta çeşitli eserler telif edilmiş, ancak İbn Receb el-Hanbelî'nin kaleme almasından sonra müstakil bir disiplin haline gelmiştir. İsnada ilişkin ilimlerle birlikte hadislerde yer alan garîb kelime ve ifadeleri izah etmeyi amaçlayan garîbü'l-hadîs ile, anlam bakımından birbiriyle çelişkili gibi görünen rivayetleri uzlaştırmayı hedefleyen muhtelifü'l-hadîs ilimleri II (VIII) ve III. (IX.) yüzyıllarda ilk ürünlerini vermiştir. Nâsih ve mensuh ilmi ise daha çok muhtelifü'l-hadîsle birlikte değerlendirilmiştir. Fıkhü'l-hadîs hadisleri anlamayı, hadislerden hareketle Hz.Peygamber'in amacını kavramayı konu edinen ilim dalıdır. Fıkhü'l-hadîsten bir ilim olarak ilk söz eden Hâkim en-Nîsâbûrî'dir. Esbâbü vürûdi'l-hadîs hadislerin hangi sebep, vesile veya durum dolayısıyla söylendiğini araştıran ilim dalıdır. Kur'an'ı anlamada esbâb-ı nüzûl bilgisi

ne kadar önemliyse hadisleri anlamada da esbâb-ı vürûd o derece önemlidir. Bununla birlikte hadis tarihinde esbâbü vürûdi'l-hadîsin diğer ilim dalları gibi müstakil bir disiplin haline geldiğini söylemek zordur. Bu ilmin müstakil bir disiplin haline gelmesi için hadis ve sünnetin hangi olay üzerine söylendiğini ve ortaya konduğunu sadece hadis kitaplarındaki rivayetlerle değil tarih, coğrafya, sosyoloji ve psikolojiden yararlanarak ilmî yöntemlerle tahlil etmek gerekir. Ayrıca sünnetin yerelliği ve evrenselliği, zaman ve mekân boyutu, örfî olup olmadığı, hangilerinin hâs ve âm olduğu gibi hususlar da bu ilim tarafından tesbit edilmelidir. Bu ilim, Hz. Peygamber'in bir sözü hangi vesile ile söylediği yanında bu sözü hangi ilkeyi göz önünde bulundurarak söylediğini de ele almalıdır. Şimdi Hadis Usulünün tanımı ve temel başlıklarını kısaca vererek genel bir çerçeveyi şu şekilde çizebiliriz.

Hadis Usûlü, Kabul ve ret yönünden *senet* ve metnin durumunu bildiren usûl ve kaideler ilmidir.

Senedin Müntehası Açısından Hadis Çeşitleri:

1-Merfu Hadis: Hz. Peygamber'e izafe edilen *söz, fiil, takrîr veya sıfat* a merfû hadis denir.

2-Mevkuf Hadis: Sahabeye isnad edilen hadislerdir.

3-Maktu Hadis: Tabiî veya tabiîden daha aşağıdakine izafe edilen söz veya fiile *maktu hadis* denir

4-Kutsi Hadis: Resûlüllah'ın Rabb'ine (azze ve celle)isnâd ederek söyleyip, Hz. Peygamber'den bize nakledilen hadise denir.

Ravi Sayısı Açısından Hadis Çeşitleri:

1-Mütevatir: Yalan üzere birleşmeleri âdeten mümkün olmayan kalabalık bir grup tarafından rivayet edilen habere *mütevâtir haber* denir. Kesin ilim ifade eder. Mütevâtir haber *lafzı ve* mânevî olmak üzere iki kısma ayrılır.

2-Ahad: **M**ütevâtir haber şartlarını taşımayan habere *âhâd haber* denilir. Âhâd haber nazarî ilim ifade eder. Rivayet Edenlerin Sayısına Göre Meşhur, Azîz, Garîb olarak üçe ayrılır.

a. Meşhur: Tevatür derecesine çıkmaksızın -her tabakada- en az üç ve daha fazla kişinin rivayet ettiği hadise *meşhur hadis* denir.

b. Azîz: Senedinin her tabakasında râvî sayısının ikiden az olmadığı hadis demektir.

c. Garîb: Bir râvinin, rivayetinde tek kaldığı hadis demektir.

Kabul ve Red Açısından Hadis Çeşitleri:

1- Makbul Hadis: Yüksek seviyede doğruluk vasfına sahip olan bir habercinin verdiği habere makbul haber denir. Böyle bir haberi hükme mesned olarak kullanmak ve onunla amel etmek vaciptir. *Sahîh li-zâtihi*, *Sahîh li-gayrihi Hasen li-zâtihiHasen li-gayrihi* kısımlarına ayrılır

2- Merdûd Hadis: Yüksek seviyede doğruluk vasfına sahip olmayan bir habercinin verdiği habere de merdûd haber denir. Böyle bir haber hükme mesned olamaz, onunla amel de edilmez. Bu hadisin ret sebebi ya senedinin muttasıl olmaması, ya ravinin adalet ve zabt kusurları, yada hadisin şaz veya illetli olmasıdır. Senedin muttasıl olmaması, keyfiyetine göre *Muallak, Munkatı, Mu'dal, Müdelles, Mürsel-i Hafi, Muan'an, ve Müennen* kısımlarına ayrılır. Eğer hadis ravideki adaletle ilgili bir sorun nedeniyle kabul görmemişse, bu da *Mevzu, Metrük, Münker, Mübhem ve Bid'a* başlıkları altında incelenir. Eğer problem ravinin zaptı yönünde ise bu hadis *Müdrec, Maklub, Muzdarip, Musahhaf, Muharref* kısımlarında ele alınır. Bir de hadis şaz olması nedeniyle reddedilebilir. Şaz olması demek sika bir ravinin daha sikaya veya sikalara muhalefet etmesidir. Ayrıca görünürde sahih olup gizli bir illeti olan ve erbabı tarafından anlaşılabilen hadisler de muallel hadis babında ele alınır. Bu saydığımız hadisler merdud olan hadislerdir.

Hadiste Ta'n Sebepleri

Hadis terminolojisinde hadis ravileri çok sıkı kriterlere tabi tutulmuş, ravilerin sika olup olmadığı ile ilgili bazı kurallar konularak bu denetim yapılmıştır. Ravilerle ilgili olarak iki yönlü bir eleştiri sistemi oluşmuştur. Bunlar ya ravinin adaleti ya da zabtı noktasında olmuştur. Ravi'nin adaleti, onun kişiliğine tekabül eden özellikleri, zabtı, onun zihni melekelerine tekabül eden özellikleri anlamındadır. Ravi'nin adaleti, *Kizbur Ravi*,(ravinin yalancı olması), *İttihamur Ravi bi'l Kizb* (ravinin yalancılıkla itham edilmiş olması), *Fisku'r Ravi*(ravinin günah işleyen biri olması), *Cehaletü'r Ravi*(ravinin tanınmayan biri olması), *Bidatü'r Ravi*(ravinin bidat ehlinden olması)'dır. Ravinin Zabtı ile ilgili olarak, *Kesretü'l Galat*(çok yanlış yapması), *Fertü'l Gaflet*(ravinin bir şeye kendini çabuk kaptıran biri olması), *Vehm, Muhalefetü's Sikat*(güvenilir ravilere muhalefet etmesi), *Su'ü'l Hıfz*(kötü hafızaya sahip olması)

Kaynaklar:

1-Prof.Dr. İsmail CERRAHOĞLU, Tefsir Usulü.
2-Prof. Dr. Fahrettin ATAR, Fıkıh Usulü,
3-Yeni Hadis Usûlü (Teysîru Mustalahi'l-Hadîs) Dr.Mahmud TAHHAN.
4-Prof.Dr.Zekiyyüddin ŞABAN, İslam Hukuk İlminin Esasları, Çev. Prof.Dr.İbrahim Kafi DÖNMEZ.

5-İslam Ansiklopedisi, TDV.
6- Doç. Dr. Muhsin Demirci, Tefsir Usulü ve Tarihi
7-Prof.Dr.Halis ALBAYRAK, Tefsir Usulü.
8- Prof.Dr. Ahmet Nedim SERİNSU, Kur'an ve Bağlam.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

USÜLLER MÜTALAASI *28.05.2015*

Ad Soyad : Ensar YILMAZ
Program : Doktora
Öğrenci No : 14922712
Ödev : Usüller Mütalaası.

TEFSİR USULÜ

Giriş

Tefsir ilminin başladığı ilk devirlerde usülü tefsir ilminin basit de olsa bazı tabirlerine rastlanılmaktadır. Zamanla tekamül eden bu ilim müstakil olarak tedvin edilmiştir. Ez-Zerkeşi'nin, el-Burhan, es-Suyuti'nin el-İtkan, İbn Teymiyyenin Mukaddime fi Usüli't Tefsir, ez-Zerkaninin Menahilul İrfan gibi esereler bu alanda en çok zikri geçenlerdir. Kısaca bu ilimden bahsedilecek olursa, malumdur ki Allahın kitabındaki ayetlerin hepsi aynı açıklıkta değildir. Bazıları kolayca anlaşıldığı halde bazıları için derin derin düşünmek icab eder. Ondaki sanatların, sırların çözülmesi gerekir. İşte bu işi halletmeyi usulü tefsir ilmi üzerine alır.

Kur'an'ın lafzı, anlamı ve içerdiği tarih itibariyle anlaşılmasına yardımcı olan bazı Kur'an ilimleri bulunmaktadır. Kur'an ilimleri Arapça'da 'ulûmu'l-Kur'ân' şeklinde ifade edilmektedir. Ulûm, ilim kelimesinin çoğulu olup lügatte *bilmek ve anlamak*, ilim ıstılahta da *meseleleri delilleriyle idrak etmek* anlamına gelmektedir. Bu tanıma göre Kur'an ilimleri: *inişi, tertibi, toplanması, yazılması, okunması, tefsiri, icâzı, nâsihi, mensûhu ve hakkındaki şüphelerin giderilmesi açısından Kur'an ile ilgili olan ilimlerdir.*

Kur'an'da sözü edilen bu ilimler dışında bazı tabiat ilimleriyle alakalı genel manalı sözler de bulunmaktadır. Ancak bu tarz sözlere bakarak tabiat ilimlerini de Kur'anî ilimlerden saymak mümkün değildir. Kur'anî ilimler, ihtiva ettikleri konular, hükümler ve müfredatla *yalnız* Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu ilimlerin sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Ez-Zerkeşî (ö.794/1391) bu ilimleri 47 ile sınırlandırırken, es-Suyûtî sayılarını Zerkeşî'nin çerçevesini az daha genişleterek biraz daha çoğaltmıştır. İbn Arabî (ö.543/1148) Ku'an'da geçen her kelimenin zâhir, bâtın, had (helal-haram) ve matla' (va'd-va'îd) olarak dört anlamı vardır diyerek bu ilimlerin sayısının 77540 olduğunu ifade eder.
Kur'an ilimleri konularında ilk olarak I. ve II. asırda eserler verilmiştir. Kur'an'ın bütün ilimlerini toplayıcı kapsamları eserler ise daha sonra yazılmıştır ve ilk eser ez-Zerkeşî'nin*'el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân'* isimli eseridir. Ulûmu'l-Kur'ân ifadesi ise kavram olarak IV. hicrî asrın başlarında kullanılmış olmakla birlikte, kavramdaki içeriğe münasip olan kullanımın ancak VIII. hicrî asırda gerçekleştiği söylenebilir.

Kur'an'ın Lafızlarıyla İlgili İlimler

Kur'ân, yüce Allah'ın insanlara iletmek istediği son mesajını içeren ilâhî sözler bütünüdür. Bu sözler l olarak Arap toplumuna, onların konuştukları dille/Arapça söylenmiş kelâmdan ibarettir. Kur'an'ın gerçek mütekellimi Allah'tır. Bu yüzden Kur'an'ın hâkim üslup tarzı Allah-merkezlidir ve o,

esas itibariyle yazılı değil sözlü bir metindir. Anlatım biçimi bakımından Kur'ân'da bir üslup birliği söz konusu değildir.
Kur'an içerdiği manaları Yüce Allah tarafından seçilen lafızlarla anlatmaktadır. İşte, Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olmak maksadıyla ortaya çıkarılan Kur'an ilimlerinin bir kısmı da onun ifade tarzıyla ilgilenmektedir.

1-Üslubu'l Kur'an

Üslub, oluş, *yapılış biçimi, tutulan yol, tarz, yöntem* anlamına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak da *bir insanın, bir sanatçının veya bir devrin kendine has anlatım biçimi* demektir. Kur'an'ın üslûbundan maksat *onun muhataplara, kendine özgü bir anlatım biçimiyle hitap etmesidir*. O, hem üslubuyla hem de içerdiği konularıyla daima muhataplarının büyüleyici bir özelliğe sahiptir.

2-Müphematu'l Kur'an

Mübhem kelimesi sözlükte *algılanması ve anlaşılması zor olan şey, kendisiyle ne kastedildiği açık ve belirli olmayan söz* manasına gelir. Terim olarak: *'insan, melek ve cin gibi varklıkların yahutta bir topluluk veya kabilenin, Kur'an'da açıkça değil, ism-i işâretler, ism-i mevsuller, zamirler, cins isimleri, belirsiz zaman zarfları ve belirsiz mekân isimleriyle zikredilemesi'*dir. Mübhemât ilminin tedvini VI. hicrî asırda olması bakımından diğer Kur'an ilimleri içerisinde en son sırayı aldığı söylenebilir.
Mübhemâtın belirlenmesinde ilk akla gelen kaynağın Kur'an olduğundan şüphe yoktur. Ancak gerek sahâbî ve gerekse tâbiûn müfessirlerlinden isrâiliyata meyledenler, Tevrât'ı da bu alanda kaynak olarak kullanmışlardır. Bir diğer kaynakta tarihtir. Çünkü mübhematla ilgili husuların büyük bir bölümü tarihte geçen olaylar ve o olayların geçtiği mekânlar ve kahramanlardır. Sahabe nakilleri mübhematın belirlenmesinde bir kaynak niteliği taşımaktadır. Tabiûn nakilleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Mübhemat konusunda müşâhede ve semâya dayalı sahâbe nakilleri dışındaki kaynaklardan yaılan rivâyetler karşısında çok titiz davranılmalıdır.

3-Garibu'l Kur'an

Garîb kelimse sözlükte, *yurdundan uzak kalan; müphem ve kapalı olan* anlamlarına gelmektedir. Garib lafız ise '*az kullanılması sebebiyle manası sözlüklere başvurulmadan bilinemeyen kelimeler*' demektir. Kur'an'da, ilk önceleri kullanılırken daha sonra unutulan veya az kullanılan lafızlar olduğu gibi ekseriyetin kabul ettiği görüşe göre, diğer Arap lehçelerinden gelen ve yabancı dillerden alınıp Arapçalaştırılan kelimeler de mevcuttur. O yüzden oldukça erken sayılacak dönemlerde bu tür kelimeleri konu edinen bir ilim dalı ortaya çıkmaya başlamış oldu.

4-Vücuh ve Nezair

Vücûh, vech kelimesinin çoğuludur ve sözlükte *zât, yüz, bir şeyin ön tarafı, mezhep, yol* gibi manalara gelmektedir. Kavram olarak '*bir kelimenin Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılması*' demektir. Mesela, ez-Zerkeşî kitabında 'el-hüda' kafzubub Kur'an'da türevleriyle birlikte tam 17 ayrı manada kullanıldığı ifade etmektir: Beyân, Din, İmân, Dâvetçi, Peygamber ve kitap vs. Söz konusu edilen bu farklı manalar arasında mutlak surette bir anlam ilişkisi mevcuttur. Bundan dolayı vücûh, *el-elfâzu'l-müşterek/müşterek lafızlar* diye de adlandırılmıştır.
Nezâir de, nazîrekelimesinin çoğuludur. Sözlükte *şekil, tabiat, fiil ve sözlerdeki benzerlikler* manasına gelir. Terim olarak: '*Kur'an'daki farklı kelimelerin aynı anlamı ifade etmesine'* denilmektedir. Bundan dolayı *el-elfâzu'l-mütevatıe/anlam beraberliği olan lafızlar* da denilmiştir. Mesela cehennem, nâr, sakar, hutame ve cahîm gibi farklı kelimeler anlam itibariyle azâba delâlet etmektedirler.

5-Aksamu'l Kur'an

Aksam, kasem kelimesinin çoğuludur. Sözlükte *kuvvet, sağ taraf, sağ el, ant ve yemin* manalarına gelir. Terim manası ise: '*bir kimsenin bir işi yapıp yapmaması veya bir olayın doğru olup olmaması konusundaki sözünü Allah'ın adını veya sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesidir.* Kur'an'daki yeminlere gelince: Kur'an'da söz konusu olan yeminler Allah'a ait olmakla birlikte birkaç âyette de Hz. Peygamber'e yemin etmesi emredilmiştir. Allah Teâlâ bazen kendi yüce ismine, bazen de Kur'ân'a, meleklere, kıyamet gününe, peygamberlere ve kâinattaki önemli varlıklara (şemş, kamer, necm, leyl vs.) yemin etmiştir. Allah'ın Kur'an'da yapmış olduğu yeminleri gruplandırabiliriz:

Kur'an'ın Anlamıyla İlgili İlimler

Anlam, bir kelimenin, bir önermenin, tasarımın, bir düşüncenin ya da bir eserin anlatmak istediği şeydir. Kur'an ilimlerinin bir kısmı da onun bu anlam boyutuyla ilgilenerek, metninin doğru anlaşılmasına yardımcı olmaktadırlar. Bu ilim dalları, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması noktasında, onu okuyup anlama durumunda olan insanlara pek çok yarar sağlayabilirler.

1-Müteşabihu'l Kur'an

Müteşâbih sözlük anlamı itibariyle *iki şeyin birbirine benzemesi* manasına gelir. Buna göre birbirine benzeyen iki şeyden her birine de müteşâbih denilmektedir. Kavram olarak ise:*'manaları bilinemeyen yahut herhangi bir sebepten ötürü anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok manaya ihtimali olup, bu manalardan birisini tercihte zorluk söz konusu olan âyet, kelime ya da harflerdir.'* Yani müteşâbih ayetlerde üç ayrı nitelik bulunmaktadır. 'Bilinmezlik ' vasfı, Kur'an'ın bir kısım âyetlerinin mana itibariyle, ancak Mutlak Kudret'in bigisi dahilinde olduğunu gösterir. 'Kapalılık' söz konusu olduğunda, o tür ayetlerin yorumlanmasında mutlaka başka naslara ihtiyaç vardır ve yapılan yorumların Allah'ın maksadını kesin olarak ortaya koyduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bir kısım âyetler de farklı anlamlara müsaittir ve bu anlamlarda da tercihi zorlaştıracak derecede bir benzerlik mevcuttur. Dolayısıyla bu nevi âyetlerin yorumlanmasında da hem bazı zorluklar bulunmaktadır, hem de sonuç itibariyle burada yapılan tercihin isabetli ve mutlaka doğru olduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir.

2-Hurufu Mukattaa

Kur'an'daki bazı sûrelerin başlarında yer alan harflere mukattaa harfleri (kesik harfler) denir. Zâhirî itibariyle herhangi bir manaya delâlet etmediklerinden dolayı '*hakîkî müteşabih*' olarak kabul edilen söz konusu harfler hakkında İslâm'ın ilk yıllarından itibaren bazı yorumlar yapıla gelmiştir.

Genel Bilgiler

Hurûf-u mukattaanın müstakil âyet olup olmadığı konusunda farklı iki görüş vardır. Kûfeliler bazılarının müstakil bir âyet olduklarını bazılarının da kendilerinden sonra gelen âyetin cüz'üdür demişlerdir. Basralılara göre ise bu harflerin hiçbirisi müstakil âyet değildir.

3- İcazu'l Kur'an

İ'câz kelimesi sözlükte *acze düşürmek, âciz bırakmak* manasında bir masdardır. Kur'ân'ın icâzından maksat da *onun, bütün insanları kendi benzerini getirmekten âciz bırakması* dır. Bu anlayışa göre Kur'an, benzerini getirme konusunda beşer kudretinin âciz kalacağı çok yüksek bir mertebededir. Mutezileye göre Allah Te'âla Arapların Kur'an'a nazîre yapmalarına engel olmuştur ve Kur'an'ın beşer üstü bir kitap olması bu engellemeden ileri gelmektedir. Buna sarfe nazariyesi denir. Ehl-i sünnet ulemâsı bu görüşü isabetli bulmayarak iki yönden tenkit etmiştir: birincisi, Kur'an'ın mûcize bir kitap olduğu konusunda ümmet icmâ etmiştir. İkincisi de Sarfe Mezhebi'nin isabetli olduğu kabul edilirse, o zaman Kur'an'ın meydan okumasına icâz değil, ta'ciz denirdi.

4- Müşkilu'l Kur'an

Okuyucuya zıt ve mütenakız gibi görünen ayetlere mükil, bu ayetleri telif etmeği amaçlayan Kur'an ilmine de Müşkilul Kuran İlmi denir. Kur'an tarihin ve toplumun dışında bir metin gibi okunursa birbiriyle çelişik izlenimi verebilir. Ancak tarihi seyir dikkate alınarak tetkik edildiğinde aslında çelişen ayetlerin olmadığı anlaşılacaktır.

4- Münasebatu'l Kur'an

Münâsebet sözlükte *yakınlık ve benzerlik* anlamını ifade eder. Terim olarak ise *birbirini takip eden kelime ve cümleler veya arka arkaya anlatılan hâdiseler arasındaki irtibat ve ilişki* demektir. Münâsebet ilmi konu itibariyle kelime veya cümleler arasındaki anlam benzerliğini, irtibat ve insicâmı, bir usûl terimi olarak '*münâsebâtu'l-Kur'ân*' da âyet ve sûreler arasındaki mana ilişkisini ortaya koymaktadır.

Kur'ân âyetleri çeşitli zaman aralıklarıyla muhtelif sebepler üzerine indirilmiştir. Ancak onların farklı zamanlarda indirilmiş olması, aralarındaki insicâm ve irtibata engel teşkil etmemektir. Kur'ân'ın içerdiği naslar arasında mantıksal bir anlam ilişkisinin bulunması zaruridir.

5- Fezailu'l Kur'an

Fezâil, fazilet kelimesinin çoğuludur. Üstünlük, meziyet ve şeref anlamındadır. Buna göre Fezâilu'l-Kur'ân *Kur'an'ın yüceliği, üstünlüğü, meziyet ve şerefi demektir.*

Hz. Muhammed (sav) birçok hadisinde Kur'ân'ın hem söz olarak üstünlüğüne, hem de onu öğrenme, öğretme, okuma ve okutmanın faziletine işaret etmiştir. Müfessirler söz konusu hadisleri, Kur'an sûrelerinin faziletleri konusunda uydurma hadis nakletmekle tanınan es-Sa'lebî ve el-Vâhidî kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Kur'an sûrelerinin faziletiyle ilgili pek çok hadisin uydurulduğu konusunda açık itiraflarda mevcuttur. Mesela Meysere b. Abdi Rabbih *İnsanları Kur'an okumaya teşvik etmek için pek çok fazilet hadisi uydurduğunu* beyân etmiştir.

Kur'an sûrelerinin fazileti konusunda uydurulan hadisler teşvik için yaramış olsa bile uydurulan hadislerde öngörülen aşırı sevaplar, Müslümanları Kur'an'ın ruhundan uzaklatırıp sadece onun lafzıyla meşgul etmiştir.

6- Kısasu'l Kur'an

Kıssa, '*bir kimsenin izini sürüp adım adım takip etmek*' manasına gelmektedir. İkinci bir anlamı da *birine bir sözü beyan etmek*tir. Bunların dışında *anlatmak, hikâye etmek* manalarına da gelmektedir. Kur'an'daki kıssalar, geçmiş eserleri, izleri açığa çıkaran, bu suretle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insanı derinden derine tefekküre yönelten bir olgudur.

7- Esbabı Nüzul

Kur'an âyetlerini esasen iki kısma ayırabiliriz. Bir sebebe bağlı olarak nâzil olan ve bir sebebe bağlı olmayıp bir hükmü ortaya koymak amacıyla nâzil olan âyetler. Bu ilimde sebebe bağlı olarak nâzil olan âyetlerin inişiyle ilgili rivâyetleri konu edinmiştir.

Esbâbu'n-Nüzûl Kavramı

Esbâb, sebep kelimesinin çoğuludur. Sözlükte '*metod, yol, işaret, vesile, vasıta*' manalarına gelmektedir. Ayrıca '*amaca ulaştıran herşeye*' de sebep denir. Nüzûl ise *yukarıdan aşağıya inmek veya iniş* manasını ifade eder. Kısaca âyetlerin iniş sebebini anlatan bu ilmin terim manasını şöyledir: "*Nüzûl ortamında meydana gelen bir hâdise veya Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla âyetin, tazammun etmek (hâdiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hâdiseye sebeb-i nüzûl denir.*"

8- Nasih Mensuh

Sözlükte *ortadan kaldırmak, ilga etmek, yok etmek, yazmak* ve*birşeyi bir yerden başka bir yere aktarmak* anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise: "*şer'î bir hükmü, bir başka şer'î delille kaldırmak yahut mukkaddem (:önceki) tarihli bir nassın, muahhar (:sonraki) tarihli bir nas ile değiştirmektir*". Hükmü kaldırılmış âyete *mensûh,* hükmü kaldıran âyete ise *nâsih* denilmektedir.

Kur'an'da neshin varlığı tartışmalı bir husustur. Nesih fikrinin hicrî birinci yüzyılın sonlarına doğru çelişkili görünen ayetler için bir çıkış yolu olarak ortaya atıldığı söylenebilir. Kur'an'da neshin bizâtihi vuku bulduğunu söyleyenler İslam bilginlerinin çoğunluğunu teşkil etmektedir. Neshi reddedip onu yerine "tahsis"i ikame edenlerin ilki olarak kabul edilen Ebû Müslim el-İsfahâni (ö.322/933)'nin yaşadığı asır dikkate alınırsa, muhâlif fikirlerin de erken zamanlara uzandığı söylenebilir.

FIKIH USULU

Sözlükte "kök, esas, kaide" anlamındaki asl kelimesinin çoğulu usûlün fıkh kelimesine izâfe edilmesiyle oluşturulan ve temel İslâmî ilimlerden biri olan usûlü'l-fıkh "icmâlî delilleri ve fıkıh istinbatına ulaştıran kaideleri bilmek" şeklinde tanımlanır. İcmâlî deliller dinî hükümlerin meşruiyet kaynağını teşkil eden delillere toplu bakışı, fıkıh istinbatına ulaştıran kaideler de bu delillerden fıkhî hükümlerin çıkarılmasında izlenecek metotları (menhec-menâhic) ifade eder. Ayrıca usûl-i fıkhın amacı, delillerden hüküm elde etme yollarının bilinmesi, usul faaliyetiyle ulaşılmak istenen sonuç da şer'î hüküm olduğundan hüküm kavramının incelenmesi ve buna ilişkin temel meselelere ait teorinin ortaya konulmasını usul ilmi üstlenmiş, belirli kaynaklardan belirli yöntemlerle hüküm elde edecek kişiyle (müctehid) ilgili meseleler de fıkıh usulünde genellikle ele alınan ana konulardan biri olmuştur (usûl-i fıkhın tanımlarından örnekler ve analizi için bk. Köksal, Fıkıh Usûlünün Mahiyeti, s. 89-97). Fakihin kaynak ve yöntem bilgisi mahiyetindeki usûl-i fıkıh İslâm ilimleri içinde çok önemli bir yer tutar.

Fıkıh Usûlü'nün Istilâhî Tarifi: Şer'î hükümlerin, tafsili delillerden çıkarılmasını (istinbitını) mümkün kılan kaideleri ve icmali delilleri öğreten bir ilimdir. Fıkıh Usûlünün Konusu, Şer'î hükümler ve şer'î delillerdir. Gayesi ise, şer'î delillerden şer'î hükümlerin nasıl çıkarılacağını öğretmektir.

ŞER'İ DELİLLER

1-Kitap

Peygamberimize indirilmiş, mushaflarda yazılı, ondan tevatüren nakledilmiş, okunması ile ibadet edilen, beşerin benzerini getirmekten âciz kaldığı nazm-ı celildir,"Kur'ân hem mana ve hem de lafız ciheti ile mu'cize'dir. O'nun sadece manasına Kur'ân denmez. Bu sebeple O'nun tefsir ve tercemesi, Kur'ân yerine kâim olamaz ve tefsir ve tercemesi ile ibadet yapılamaz. Kur'ân, hükümleri açıklarken kendisine has bir üslûb kullanmıştır. Şöyle ki," güzel fiillerin yapılmasını teşvik etmiş, hatta emretmiştir. Farz, vacip hükümlerine karşı çıkılmasını yasaklamıştır.

Kur'ân'ın Hükümleri Beyânı (Açıklaması) Tafsili olarak (Tam ve açıkça olarak) veya İcmali olarak (Kısa ve öz olarak)tır. Kur'ân-ı Kerîm, insan hayatının bütün safhaları için hüküm koymuştur, Kur'ân-ı Kerîm de bulunan hükümleri üç ana başlık altında toplayabiliriz:

1. İtikadı hükümler: Bunlar Kelâm ilminin konusudur.
2. Ahlâkî hükümler: Bunlar Ahlâk ilminin konusudur.
3. Amelî-fıkhî hükümler: Bunlar, fıkıh ve Fıkıh Usûlü ilimlerinin konusudur. Amelî-fıkhî hükümlerle ilgili 500 ayet bulunduğu ifade edilmektedir. Amelî-fıkhî hükümleri iki başlık altında inceleyebiliriz:

a. İbâdetler:Bu hükümlerin gayesi, ferdin Rabbi ile olan münasebetlerini düzenlemektir.
b. Muamelat:Bunlar ibadetlerin dışında kalan ameli-fıkhı hükümlerdir.Bugünkü hukuki tabirle Hususi Hukuk, Umumi Hukuk çerçevesine giren hükümleri ihtiva etmektedir. Bu hükümlerin gayesi, ferdin fert ile ferdin cemiyet ile yahut cemiyetin cemiyet ile olan münasebetlerini düzenlemektir.

2-Sünnet

Usûlcülere göre sünnet, peygamber (s.a.s.)'in söz, fiil ve takrir (tasvîb)leridir. Bütün İslâm bilginleri, Sünnet'i, Kur'ân"dan sonra bir teşrî kaynağı olarak kabul etmişler ve bu konuda bazı âyet ve hadisleri delil olarak göstermişlerdir. Ayrıca, İcmâ'nın ve aklî delillerin de Sünnet'in bir teşrî kaynağı olduğunu gösterdiğini ilâve etmişlerdir. Sünnet, Kur'an'ın müphem ve mücmellerini açıklar, umumi hükümlerini tahsis eder.Kur'an'da asılları sabit olan konuların hükümlerini tamamlayıcı mahiyette açıklamalarda bulunu. Kur'an'da olmayan bir kısım hükümleri açıklar.

3- İcma

İcmâ Istılahta "Hz. Peygamber (s.a.s.)in vefatından sonra herhangi bir asırda İslam müctehidlerinin amelî bir meselenin şer'î hükmü üzerinde, ittifak etmeleridir" şeklinde tarif edilmiştir. İcmâ; bir kısım şer'î hükümlerde, yani dinî işlerde câridir; ibâdetlerde ve hukuki meselelerde icmâ cereyen eder. İtikat konularında ise icmâ sabit olmaz; bunlarda nakil geçerlidir. Aynı şekilde aklî konularla dinî olmayan konularda da icmâ tahakkuk etmez. İcmanın olabilmesi için bütün müctehidlerin ittifakının olması ve bir asrın geçmesi gerekir. İcmanın dayanağına gelince, müctehidlerin bir hadise hakkında ittifak etmeleri, mücerret reylerine müs-tenid olmayıp yine şer'î bir delile müstenid bulunur. Bu delil, haber-i vâhid veya kıyas olabilir. îcmâ ile bu deliler kuvvet bulur, artık asıl delil, icmâ olmuş olur, hüküm icmâ'a izafe edilir. Usûlcüler, icmâ'ın senedinin, ictihâd yahut kıyas olup olamayacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Âlimlerin çoğunluğu, buna cevaz vermiştir. Dâvûd ez-Zâhirî, İbn Cerîr et-Taberî gibi âlimler ise bunu tecvîz etmemişlerdir. Mutezilî İbrahim Nazzâm, Şîa'dan bazı fakîhler, îcmâ'ın vukûnun imkânsızlığına kânî olmuşlardır. Yine Mutezilî İbrahim Nazzâm, Râfızîlerin ekserisi, İcmâ'ın bir hüccet olduğunu da kabul etmemişlerdir.İcmâ'ın bir hüccet olduğu, âyetler, hadisler ve aklî delillerle sabittir. İcmâ, iki yolla tahakkuk eder.Azimet veya Ruhsat. Azimet yolu ile mün'akıd olan icmâ'a "Sarîh icmâ" "Kavlî icmâ", "Amelî icmâ" ruhsat yoluyla mün'akıd olanına da, "Sükûtî icmâ" denir. Kavlî icmâ: Bir mesele hakkında bir asırdaki müctehidlerin birden hüküm verip onunla hepsinin aynı veçhiyle amel ettikleri icmâ'dır. Bu türlü icmâ, fakîh-lerin bütünü tarafından ittifakla hüccet kabul edilmiştir. Sükûtî icmâ ise: Bir mesele hakkında bu müctehidlerin bir kısmı hüküm verdiği halde veya onunla amel ettiği halde diğer bir kısmının ona vakıf olduğu ve kâfi derecede düşünme zamanı geçtiği halde sükût ettikleri icmâ'dır. Hanefîler sükûtî icmâ'ı hüccet olarak kabul ederler. İmâm Şafii ise, bu şekilde mün'akid olan icmâ'ı hüccet kabul etmez.

4-Kıyas

Istılahta kıyas "iki bilinen şeyden birinin nassla sabit olan hükmünü, aralarındaki müşterek illetten dolayı diğerinde de ictihâd ile izhâr etmektir" diye tarif edilmiştir. Kıyas muzhir bir hüccettir. Kur'ân ve sünnet ise müsbit bir hüccettir. Bir mes'elenin şer'î hükmünü kıyas yoluyla istihraç edebilmek için o hususta nass ile sabit olan şer'î hükmün bulunması gerekir. Kıyasın ictihad ile münasebeti vardır. îctihâd'ın sahası kıyas'dan daha geniştir. Hatta ictihâd, kıyası da içerisine almaktadır. Kıyas yapılırken şu yöntemler kullanılır.Tahkîku'l-Menât: Nasda ifade edilen illetin, yeri bulunarak tatbik edilmesi.Tenkîhu'l-Menât: İllet araştırılırken onunla ilgisi bulunmayan vasıfların ayıklanması.Tahrîcu'l-Menât: İllet'in istinbât yoluyla ortaya çıkarılması.Kıyas, müctehidlerin cumhuruna göre bir şer'î hücettir. Bunun bir hüccet olduğu Kur'ân, Sünnet ve akılla sabittir. Bazı fakîhler, kıyası şer'î bir hüccet kabul etmezler. îmâmiyye, Râfiziyye, Hâriciyye ve Zâhiriyye mezhepleri kıyas'ı inkâr etmişlerdir.Kıyasın rükünleri dörttür. el-Asl. Buna el-Makîs aleyh denir. Hükmü hakkında nass bulunan şeydir. el-Fer. Buna el-Makîs denir. Hükmü hakkında nass bulunmayan şeydir. Hükmü'I-Asl. Hakkında nas bulunan aslın hükmüdür ki, bu hüküm sonradan fer'e verilir. el-İllet. İllet asıl hükmün, bina edildiği vasıftır. İllet, asılda hükmün üzerine bina kılındığı bir vasıftır. İllet Zahir, Mazbut, Münasib ve Ğayru Kasir olmalıdır.

5-İstihsan

İstihsan lügatta bir şeyi güzel saymak manasına gelmektedir. Istılahta müçtehidin bir meselede, kendi kanaatince o meselenin benzerlerinde verdiği hükümden vazgeçmesini gerektiren nass, icma, zaruret, gizli kıyas,

örf veya maşlaha gibi bir delile dayanak, o hükmü bırakıp başka bir hüküm vermesidir. İstihsân'ı hüccet olarak en çok Hanefîler kullanmışlardır, İmâm Mâlik'in de İstihsân, ilmin onda dokuzudur" dediği rivayet edilir. Hanefîler, istihsân delilini çok kullandıkları için Şâfiîlerin tenkitlerine maruz kalmışlardır.

6-İstishab

Musahabe birlikte olmak ve ayrılmamak demektir. Usulcülerin dilinde ise "Mazide sabit olup sonradan değiştiği bilinmeyen bir şeyin, hali hazırda da aynen kalmasına hükmetmektir. İstishâb, delil bulunmayan yerlerde hüccet olur. Bütün mezhepler istishâb deliline dayanarak istinbâtta bulmuşlardır.

7-Mesalih-i Mürsele

Mesalih-i Mürsele, hükmün kendisine bağlanması ve üzerine hüküm bina edilmesi, insanlara bir fayda sağlayan veya onlardan bir zararı gideren, fakat muteber veya geçersiz sayıldığına dair belirli bir delil bulunmayan manalardır. Zarurî Maslahat, nefsi, malı, aklı, dini, nesli muhafaza maslahatıdır. Hâcî maslahat insanların zaruret derecesine varmayan ihtiyaçları dolayısıyla olan maslahattır. Bey'bi'l-vefa, istisna, selem gibi akitler bu ihtiyaçları gidermek maksadıyla tecvîz edilmiştir. Tahsini Maslahatlar, bir zaruret, bir ihtiyaçtan dolayı olmayıp mücerred güzeli, en uygununu seçmek cinsinden olan, bir hükmün varlığını yokluğuna tercih eden maslahattır. Muaşeret kaideleri gibi. Mesalihi Mürseleyi teoride sadece Malikiler kabul ediyor gibi görünse de aslında her dört mezhepte pratikte bunu kabul etmişlerdir. Buna hüküm bina etmişlerdir.

8-Örf

Fakîhler, genellikle örf ile âdeti aynı manada kullanırlar ve şu şekilde tarif ederler: "İnsanlar arasında alışkanlıkla yapılagelen ve aklı selim yanında güzel kabul edilen şeydir." Fâsid Örf, Kitâb ve Sünnet'e aykırı düşen örf ve âdete, Sahîh Örf, Dine ve akla aykırı olmayan âdete, Umûmî Örf, bütün bölgelerde insanların üzerinde birleştikleri örf, Husûsî Örf, herhangi bir bölge, ülke veya topluluğa has olan örf, Kavli Örf, bir topluluğun herhangi bir kelimeyi veya bir cümleyi alışkanlık halinde devamlı olarak sözlük manasından başka bir manada kullanmaları, Ameli Örf, herhangi bir topluluğun bir işi, bir hareketi belli bir şekilde devamlı olarak yapmaları manasına gelir. Fakîhler, örf ve âdeti, hükümlerin dayandığı, istinbât kaynaklarından biri olarak kabul etmişlerdir.

9-Sahabe Kavli

Fakîhler, Sahâbî kavli'nin hüccet olup olmamasında ihtilâf etmişlerdir. Bu konudaki görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

-Sahâbî kavli mutlak olarak hüccet değildir. Gazâlî, Fahreddin er-Râzî, İbn Hâcİb, Âmidî, Beyzâvî, Şevkânî gibi bilginler bu görüşü savunmaktadırlar.

- Sahâbî Kavli, kıyas ve akıl ile bilinsin bilinmesin mutlak olarak hüccettir, îmâm Mâlik, Pezdevî, Serahsî, Ebü Bekir el-Cassâs ve Hanefîlerden bir grub müctehid bu g0rüşü kabul etmektedirler.

-Sahâbî kavli, kıyas ile bilinmeyen yerde bir hüccettir. Ebû Zeyd ed-Debûsî, Kerhî ve Hanefîlerden bazı âlimler bu görüştedirler.

10-Şer'u Men Kablena- Geçmiş Ümmetlerin Şeriatı

İslâm dini kendisinden önce gelen dinlerde yer alan ibâdet, ceza ve muamelât ile ilgili hükümlerin bir kısmım neshetmiş, bir kısmını aynen veya değiştirerek almıştır. Bir kısmını ise alıp almadığım açıklamamıştır. Fâkihler, son kısımdaki hükümlerin bize nispetle hüccet olup olmamasında ihtilâf etmişlerdir. Geçmiş şeriatlar denince bu kısım kasdedilir. Hanefî, Şafiî ve Mâliki fakîhlerinden bazıları bunların bizim tarafımızdan uyulup tatbik edilmesi gereken hükümler olduğunu kabul etmişlerdir.

11-Seddi Zerayi

Zerâyi'in Manası Ve Mahiyeti:Zerâyi' "vesile" anlamına gelen zerîa'ın çoğuludur.Istılahta zerâyi:Helale ve harama götüren ve onlara vasıta olan şeylerdir" diye tarif edilir. Kötülüğe giden yollan kapamak gerekir ki buna seddü'z-zerâyi denir. Hayra giden yolları da açmak gerekir ki buna da fethu'z-zerâyi denir. Seddü'z-zerâyi'i, Mâlikîler ile Hanbelîler hüccet olarak kabul ederken, Ha-nefîler ve Şâfiîler bunu bir hüccet olarak benimsemezler.

ŞER'İ DELİLLERDEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

Hüküm

Fıkıh ilminde hüküm, kaza (kadâ) manasına kullanıldığı gibi "bir şey üzerine terettüp eden eser ve netice" manasında da kullanılmaktadır. Hüküm teklîfî ve vaz'î olmak üzere iki kısma ayrılır.

Teklifi hüküm

Mükellefin fiillerine taalluk eden hitapların birer eseridir. Bu hükümler bir işin yapılmasını veya yapılmamasını talep etmeyi veya iki şey arasında yapıp yapmamada muhayyer kılmayı gerektirir. Teklifi Hüküm talebin olumlu-olumsuz oluşu ve bağlayıcı olup olmaması açısından şu hususlara ayrılmıştır: Vâcib, Mendûb, Haram, Mekruh, Mubah.

Vâcib, Cumhur fakîhlere göre farz ile aynı manadadır. Hanefîler ise vâcib ile farzı aynı manada kabul etmezler. Cumhura göre farz anlamında olan vâcib, şer'an yapılması kesin olarak istenen fiil olup onu terk eden günah işlemiş olur. Hanefîler farzı vâcib ile eş anlamda görmezler, fakat sözlük bakımından aynı anlama geldiğini kabul ederler. Hanefîler, farz ile vâcib'in kesin olarak yapılması gerektiğinde Cumhur fukaha ile birleşirler. Ancak Hanefilere göre farz, kat'î bir delil ile, vâcib de zannî bir delil ile sabit olmuştur.

Mendûb, Şâri'in kesin olmayarak yapılmasını istediği iştir, veya failine yaptığı zaman mükâfat verilen, terk edildiği zaman ceza gerekmeyen şeydir. Mendûb'a nafile, sünnet, tatavvu, müstehab, fazilet, ihsan adları da verilmiştir.

Mendubun Dereceleri:

1. Sünnet-i Müekkede: Bunlar, Peygamber (s.a.s.)'in, devam ettirdiği, fakat edası farz ve vacib olmadığına işaret buyurduğu sünnetlerdir.
2. Sünnet-İ Gayr-ı müekkede: Bunlar, Peygamber (s.a.s.)'in kesintili olarak devam ettirdiği sünnetleridir.
3. Peygamber (s.a.s.)'imizin bir kısım işleri daha vardır ki, onlar da mendûp içerisinde mütalaa olunur. Peygamber (s.a.s.)'in giyimi gibi. *Sünnet*, dinde farz ve vâcib olmaksızın yapılması istenen bir fiil ve harekettir. Buna mesnûn ve sünnet-i müekkede de denir. Sünnet-i gayr-i müekkedeye de müstehab ve mendup isimleri verilir. Müstehab, Yapılması tercih edilmekle birlikte terki hakkında men' bulunmayan ve dinde daima yapılmayan bir fiil ve harekettir. Buna mendûb, âdâb, tatavvu, sünnet-i gayr-i müekkede de denir.

Haram, Haram Şâri'in yapılmamasını kesin olarak istediği şeydir. Buna muharrem ve mahzur da denir. Fakîhlerin cumhuruna göre ister kat'î, isterse zannî delille olsun bir şeyin yapılmaması muhataptan istenirse o haram olur. Hanefîler ise haramın sabit olması için kat'î bir delile dayanmasını şart koşarlar. Haramlığı zannî bir delil ile sabit olan bir şeye tahrîmen mekruh adını verirler. Haram Li'aynihi (Bizzat kendisinden dolayı haram); Haram Li'gayrihi: (Başkası dolayısıyla haram). *Mekruh* ise fakîhlerin çoğunluğuna göre, Şâri'in yapılmasını kesin olmayarak istediği şeydir. Hanefîlere göre mekruh, Şâri'in zannî bir delille yapılmamasını istediği şeydir. Hanefîler mekrûh'u iki kısma ayırırlar. Tahrîmen mekruh, Bu İmâm Muhammed'e göre haram hükmündedir. Tenzîhen mekruh. Fakîhlerin çoğunluğuna göre mekruh işleyen kimse kınanmaz. Hanefîlere göre tahrîmen mekruhu işleyen kimse kınanır. Onlardan kaçınanlar ise övülür.

Mübâh, mükellefin yapıp yapmamada muhayyer olduğu bir şeydir ve kendisine helâl, caiz de denir. Yeme, içme ve benzeri gibi. Bunun yapılmasında sevap ve terkedilmesinde kınama yoktur. Mubah liaynihi, Mubah ligayrihi diye ikiye ayrılır.

Azîmet, Fıkıh usûlü ilminde şöyle tarif edilir: "Meşakkat, zaruret gibi arızi bir özre bağlı olmaksızın baştan konan aslî hükümlerdir". Bu tarife göre azîmet; farz, vâcib, haram, mekruh, mendûb, mubah gibi bütün teklifî hükümleri içine alır.

Ruhsat, lügatta kolaylık manasına gelir. Fıkıh usûlü ilminde, meşakkat, zaruret gibi bir özre bağlı olarak kullara azîmet hükmünü terketme imkânı veren ve hafifletilmiş olarak sonradan (ikinci defa) konmuş hükme, ruhsat denir.

Vazi Hüküm

Bir şeyi, başka bir şeye sebep, şart, illet, alâmet, rükün, mâni' kılmayı gerektiren bir hükümdür. Vaz'î Hükmün Kısımları, Rükün, İllet, Sebep, Şart, Alâmet, Manî'dir. ***Rükun***, bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve onun yapısından bir parça teşkil eden unsurdur. ***İllet***, Fakîhler, hükmün varlığı, kendisine nisbet ve izafet edilen, başka bir ifade ile, hükmün dayandığı şeye illet derler. ***Sebep***, hükümde doğrudan doğruya müessir olmayıp, hükme götüren, ona ulaştıran bir yol ve vasıtadır. ***Şart***, hükmün varlığı ona dayanır. Onun bulunmaması, hükmün de bulunmamasını gerektirir. Fakat şartın bulunması, hükmün bulunmasını gerektirmez. Şart ile sebeb ve illet arasındaki fark da işte budur. ***Alâmet***, Hükmün varlığı kendisine bağlı olmayıp, sadece onu tarif ve açıklayan şeydir. ***Manî***, Vaz'î hükümlerden manî, hüküm veya sebeple kasdedilen şeyin vücûduna engel ve aykırı şer'î bir iştir.

Mükellef Olmanın Şartları

Akıl, Teklifleri anlayacak derecede akıl ve zekâ bulunması, ***Ehliyet***, Kendisine yapılan tekliflere ehil olması. Istılahta "şahsın ilzam (borçlandırma, borç altına sokma) ve iltizâm (borçlanma, borç altına girme)'a selâhiyetli olmasıdır" şeklinde tarif edilmiştir. Ehliyet iki çeşittir. Vücûp ehliyeti, bir insanın lehine ve aleyhine ait meşru hakların vâcib (sabit) olmasına selâhiyetli (elverişli) bulunmasıdır" diye tarif edilir. Eksik ve Tam olarak iki kısımdır. Edâ ehliyeti, insanın kendisinden şer'an muteber olabilecek şekilde fiillerin südûruna selâhiyetli bulunmasıdır şeklinde tarif edilir. Bu da eksik ve tam olarak iki kısımdır. Ehliyet şu durumlarda ortadan kalkar. Semavî Arızalar: (Gayrı İradi Arızalar) Semavî arızalar, insanın kazanmasıyla, irade ve ihtiyarıyla olmaksızın meydana gelen arızalardır. Bu arızalar çocukluk (sığar), delilik (cünûn) bunama (ateh), bayılma (iğmâ), uyku (nevm), unutma (nisyan) aybaşı hali (hayız), lohusalık (nifas), ölüm hastalığı (marazu'1-mevt), ölüm

(mevt), kölelik (rıkk)dır. Bu arızalardan bir kısmı, mesela ölüm gibi, vucûb ehliyetini, bir kısmı, mesela uyku, bayılma eda ehliyetini ortadan kaldırır.
Mükteseb Arızala: Bunlar, insanın kesb, ihtiyar ve iradesiyle meydana gelen arızalardır. Bunlar; bilmemek (cehl), sarhoşluk (sekr), şaka (hezl), hata, ikrah, sefahat, yolculuk (sefer)dir.
Tearuzu Edille: Istılahta, eşit kuvvette iki şer'i delilden birinin, bir mesele hakkında bir anda gerektirdiği hükmün, diğer bir delilin aynı mesele hakkında gerektirdiği hükme aykırı olmasına "tearuz" denmektedir.
İslâm âlimleri, şer'î deliller arasında tearuzun caiz ve vâki olup olmadığı konusunda değişik fikirler ileri sürmüşlerdir. Fakîhlerin bu konudaki görüşlerini şöylece özetleyebiliriz. Şer'î deliller arasında tearuz caiz ve vâki değildir. Şer'î deliller arasında tearuz hem caiz, hem de vâkidir. Kat'î deliller arasında tearuz caiz ve vâki değilse de, zannî deliller arasında caiz ve vâkidir. Tearuzu gidermenin yolları ise, Fukaha mesleğinin tearuzu giderirken uyguladıkları usuller, Nesh, Tercih, Cem' ve tevfîk, Tesâkut (terk). Mütekellimin mesleğinin tearuzu giderme yolları ise, Cem' ve tevfik, Tercih, Nesh, Tesakuttur.

HADİS USULU

Usulül Hadis Ulûmü'l-hadîs, mustalahu'l-hadîs aynı anlamda kullanılan bir terimdir. İlim kelimesi âyet ve hadislerde çokça geçmekle birlikte çoğulu olan "ulûm" Kur'an'da ve hadis külliyatında yer almamaktadır. İlk asırlarda ilim kelimesiyle daha çok hadisin kastedildiğine dair bir çok örnek vardır. Bu anlamda mustalahu'l-hadîs, usûl-i hadîs veya ulûmü'lhadîs başlıkları altında teşekkül eden literatürle birlikte hadis ilmi konusu, meseleleri ve kaideleri belirlenmiş müstakil bir disiplin haline gelmiştir. Ancak her ilmin bir konusu, ilkeleri ve amacının bulunması gerektiği göz önüne alındığında ulûmü'l-hadîs başlığı altında yer alan ilimlerin büyük çoğunluğunun müstakil birer disiplin değil hadise dair birtakım mesele ve kaidelerden meydana gelen konu başlıkları olduğu söylenebilir. Hadislerin rivayeti, derlenmesi, sahihinin zayıfından ayırt edilmesi, cerh ve ta'dîl yönünden râvilerin durumu, hadislerdeki garîb kelimelerin, nâsih ve mensuh rivayetlerin açıklanması, birbiriyle ihtilâflı hadislerin izahı, mâna yönünden hadislerin şerhi ve onlardan çıkarılacak hükümlerin tespiti gibi daha birçok ilim konusu ulûmü'l-hadîsin kapsamına girer. Hadis ilimlerini belirleyen Hâkim en-Nîsâbûrî elli iki, bunları geliştiren İbnü's-Salâh altmış beş ilimden bahseder. Her ikisi de hadis ilimlerini "nev'"şeklinde ifade etmiştir. Ulûmü'l-hadîs, hadis ilmine dair çeşitli konuları kapsayan literatürün genel adı olmakla beraber bu ilim içerisinde gelişmiş müstakil disiplinleri de ifade eder. Hadis tedvîn ve tasnif faaliyetiyle eş zamanlı gelişen bu ilimlerin ekseriyeti erken dönem muhaddislerince hadis metinlerinin mâna ve içeriğine yani dirâyetü'l-hadîse verilen önemi yansıtmaktadır. Bunlardan cerh-ta'dîl ve kısmen ilelü'l-hadîs isnadla ilgili ilimlerdir. Hadis metinlerini anlamaya yönelik olanlar ise garîbü'l-hadîs, muhtelifü'l-hadîs, nâsihu'l-hadîs ve ,fıkhü'l-hadîs ve esbâbü vürûdi'l-hadîsil imleridir. Son ikisi hadis ilimleri arasına diğerlerinden çok sonra girmiştir. Râvilerin güvenilirliğini tesbit etmeyi amaçlayan cerh ve ta'dîl ilminin temel dayanağı ricâl eserleridir; buna ilmü'r-ricâl de denir. İlelü'l-hadîs ise isnadda veya metinde yer alan ve hadislerin sıhhatini zedeleyen gizli kusurları inceleyen ilim dalı olup erken dönemlerden itibaren bu hususta çeşitli eserler telif edilmiş, ancak İbn Receb el-Hanbelî'nin kaleme almasından sonra müstakil bir disiplin haline gelmiştir. İsnada ilişkin ilimlerle birlikte hadislerde yer alan garîb kelime ve ifadeleri izah etmeyi amaçlayan garîbü'l-hadîs ile, anlam bakımından birbiriyle çelişkili gibi görünen rivayetleri uzlaştırmayı hedefleyen muhtelifü'l-hadîs ilimleri II (VIII) ve III. (IX.) yüzyıllarda ilk ürünlerini vermiştir. Nâsih ve mensuh ilmi ise daha çok muhtelifü'l-hadîsle birlikte değerlendirilmiştir. Fıkhü'l-hadîs hadisleri anlamayı, hadislerden hareketle Hz.Peygamber'in amacını kavramayı konu edinen ilim dalıdır. Fıkhü'l-hadîsten bir ilim olarak ilk söz eden Hâkim en-Nîsâbûrî'dir. Esbâbü vürûdi'l-hadîs hadislerin hangi sebep, vesile veya durum dolayısıyla söylendiğini araştıran ilim dalıdır. Kur'an'ı anlamada esbâb-ı nüzûl bilgisi ne kadar önemliyse hadisleri anlamada da esbâb-ı vürûd o derece önemlidir. Bununla birlikte hadis tarihinde esbâbü vürûdi'l-hadîsin diğer ilim dalları gibi müstakil bir disiplin haline geldiğini söylemek zordur. Bu ilmin müstakil bir disiplin haline gelmesi için hadis ve sünnetin hangi olay üzerine söylendiğini ve ortaya konduğunu sadece hadis kitaplarındaki rivayetlerle değil tarih, coğrafya, sosyoloji ve psikolojiden yararlanarak ilmî yöntemlerle tahlil etmek gerekir. Ayrıca sünnetin yerelliği ve evrenselliği, zaman ve mekân boyutu, örfî olup olmadığı, hangilerinin hâs ve âm olduğu gibi hususlar da bu ilim tarafından tesbit edilmelidir. Bu ilim, Hz. Peygamber'in bir sözü hangi vesile ile söylediği yanında bu sözü hangi ilkeyi göz önünde bulundurarak söylediğini de ele almalıdır. Şimdi Hadis Usulünün tanımı ve temel başlıklarını kısaca vererek genel bir çerçeveyi şu şekilde çizebiliriz.

Hadis Usûlü, Kabul ve ret yönünden *senet* ve metnin durumunu bildiren usûl ve kaideler ilmidir.

Senedin Müntehası Açısından Hadis Çeşitleri:

1-Merfu Hadis: Hz. Peygamber'e izafe edilen *söz, fiil, takrîr veya sıfat* a merfû hadis denir.

2-Mevkuf Hadis: Sahabeye isnad edilen hadislerdir.

3-Maktu Hadis: Tabiî veya tabiîden daha aşağıdakine izafe edilen söz veya fiile *maktu hadis* denir

4-Kutsi Hadis: Resûlüllah'ın Rabb'ine (azze ve celle)isnâd ederek söyleyip, Hz. Peygamber'den bize nakledilen hadise denir.

Ravi Sayısı Açısından Hadis Çeşitleri:

1-Mütevatir: Yalan üzere birleşmeleri âdeten mümkün olmayan kalabalık bir grup tarafından rivayet edilen habere *mütevâtir haber* denir. Kesin ilim ifade eder. Mütevâtir haber *lafzı ve* mânevî olmak üzere iki kısma ayrılır.

*2-Ahad***: M**ütevâtir haber şartlarını taşımayan habere *âhâd haber* denilir. Âhâd haber nazarî ilim ifade eder. Rivayet Edenlerin Sayısına Göre Meşhur, Azîz, Garîb olarak üçe ayrılır.

a. Meşhur: Tevatür derecesine çıkmaksızın -her tabakada- en az üç ve daha fazla kişinin rivayet ettiği hadise *meşhur hadis* denir.

*b. Azîz***:** Senedinin her tabakasında râvî sayısının ikiden az olmadığı hadis demektir.

c. Garîb: Bir râvinin, rivayetinde tek kaldığı hadis demektir.

Kabul ve Red Açısından Hadis Çeşitleri:

1- Makbul Hadis: Yüksek seviyede doğruluk vasfına sahip olan bir habercinin verdiği habere makbul haber denir. Böyle bir haberi hükme mesned olarak kullanmak ve onunla amel etmek vaciptir. *Sahîh li-zâtihi*, *Sahîh li-gayrihi Hasen li-zâtihiHasen li-gayrihi* kısımlarına ayrılır

2- Merdûd Hadis: Yüksek seviyede doğruluk vasfına sahip olmayan bir habercinin verdiği habere de merdûd haber denir. Böyle bir haber hükme mesned olamaz, onunla amel de edilmez. Bu hadisin ret sebebi ya senedinin muttasıl olmaması, ya ravinin adalet ve zabt kusurları, yada hadisin şaz veya illetli olmasıdır. Senedin muttasıl olmaması, keyfiyetine göre *Muallak, Munkatı, Mu'dal, Müdelles, Mürsel-i Hafi, Muan'an, ve Müennen* kısımlarına ayrılır. Eğer hadis ravideki adaletle ilgili bir sorun nedeniyle kabul görmemişse, bu da *Mevzu, Metrük, Münker, Mübhem ve Bid'a* başlıkları altında incelenir. Eğer problem ravinin zaptı yönünde ise bu hadis *Müdrec, Maklub, Muzdarip, Musahhaf, Muharref* kısımlarında ele alınır. Bir de hadis şaz olması nedeniyle reddedilebilir. Şaz olması demek sika bir ravinin daha sikaya veya sikalara muhalefet etmesidir. Ayrıca görünürde sahih olup gizli bir illeti olan ve erbabı tarafından anlaşılabilen hadisler de muallel hadis babında ele alınır. Bu saydığımız hadisler merdud olan hadislerdir.

Hadiste Ta'n Sebepleri

Hadis terminolojisinde hadis ravileri çok sıkı kriterlere tabi tutulmuş, ravilerin sika olup olmadığı ile ilgili bazı kurallar konularak bu denetim yapılmıştır. Ravilerle ilgili olarak iki yönlü bir eleştiri sistemi oluşmuştur. Bunlar ya ravinin adaleti ya da zabtı noktasında olmuştur. Ravi'nin adaleti, onun kişiliğine tekabül eden özellikleri, zabtı, onun zihni melekelerine tekabül eden özellikleri anlamındadır. Ravi'nin adaleti, *Kizbur Ravi*,(ravinin yalancı olması), *İttihamur Ravi bi'l Kizb* (ravinin yalancılıkla itham edilmiş olması), *Fisku'r Ravi*(ravinin günah işleyen biri olması), *Cehaletü'r Ravi*(ravinin tanınmayan biri olması), *Bidatü'r Ravi*(ravinin bidat ehlinden olması)'dır. Ravinin Zabtı ile ilgili olarak, *Kesretü'l Galat*(çok yanlış yapması), *Fertü'l Gaflet*(ravinin bir şeye kendini çabuk kaptıran biri olması), *Vehm*, *Muhalefetü's Sikat*(güvenilir ravilere muhalefet etmesi), *Su'ü'l Hıfz*(kötü hafızaya sahip olması)

Kaynaklar:

1-Prof.Dr. İsmail CERRAHOĞLU, Tefsir Usulü.
2-Prof. Dr. Fahrettin ATAR, Fıkıh Usulü,
3-Yeni Hadis Usûlü (Teysîru Mustalahi'l-Hadîs) Dr.Mahmud TAHHAN.
4-Prof.Dr.Zekiyyüddin ŞABAN, İslam Hukuk İlminin Esasları, Çev. Prof.Dr.İbrahim Kafi DÖNMEZ.
5-İslam Ansiklopedisi, TDV.
6- Doç. Dr. Muhsin Demirci, Tefsir Usulü ve Tarihi
7-Prof.Dr.Halis ALBAYRAK, Tefsir Usulü.
8- Prof.Dr. Ahmet Nedim SERİNSU, Kur'an ve Bağlam.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

ŞERİF GEDİK 14922746

2015 BAHAR DÖNEMİ/DOKTORA

TEFSİR- FIKIH- HADİS TARİHLERİNİN HÜLASASI

Kuran ilimlerine baktığımızda hiçbir ilim birden ortaya çıkmamış ve oluşum sürecini kısa bir sürede tamamlamamıştır. Tefsir, fıkıh, hadis ilimlerine baktığımızda bu ilimlerin birbirleriyle bir iletişim halinde olduğu ve zamanla ayrışarak kendi metodolojilerini oluşturduklarını görmekteyiz. Bu ilimlerin temel kaynakları Kuran ve sünnet olduğundan bu ilimlerin birbirlerinden etkilenmeleri de gayet doğaldır. Biz bu ilimlerin tarihi süreçlerini kısaca özetlemek istiyoruz.

TEFSİR TARİHİ

VAHİY VE KUR'ÂN'IN MUSHAFLAŞMA SÜRECİ

Sözlükte, gizli ve süratli bir şekilde bildirmek, bir şeyi başkasına intikal ettirmek, elçi göndermek gibi manalara gelen vahiy terim olarak, Yüce Allah'ın insanlara ulaştırılmasını istediği mesajlarını peygamberlerine, alışılmışın dışında gizli bir yolla süratli bir şekilde bildirmesidir. İnsanların keyfiyetini bilemediği vahiy olayı, Allah ile Resûlü arasında, çok kısa bir sürede hızlıca gerçekleşen bir iletişim hâdisesidir.

Vahiy Resûlullah'a ilk önce, Hirâ dağında Alak sûresinin ilk beş âyetinin inmesiyle başlamış, sonra bir müddet kesilmiştir (fetret devri). Daha sonra Müddessir sûresinin baş tarafının inmesiyle vahyin gelişi devam etmiştir. "Yüce Allah'ın insanlara ulaştırılmasını istediği mesajlarını peygamberlerine, alışılmışın dışında gizli bir yolla süratli bir şekilde bildirmesidir".

Resûlullah'a vahiy geldiği esnada onda bir takım sıra dışı haller meydana gelmiştir. Bu nedenle müşrikler ona kâhin, şâir ve deli gibi menfî sıfatlar isnat etmişlerdir. Bunun üzerine, onda bu tür olumsuz sıfatların olmadığına dair âyetler inmiştir. Tıpkı müşrikler gibi müsteşrikler de vahiy esnasında görülen bu olağan dışı hallerin, sara hastalığının belirtileri olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak bu iddianın da asılsız olduğu müspet ilimlerle ortaya çıkmıştır.

Önce Levh-i Mahfûz'a, sonra toplu halde Beytu'l-İzze'ye, oradan da Resûlullah'a, çeşitli hikmetlere binên 23 yılda peyderpey inen Kur'ân'ın âyet ve sûreleri, başta kendisi olmak üzere ashâb tarafından hem ezberlenerek ve hem de çeşitli yazı malzemeleriyle yazıya geçirilerek titizlikle korunmuştur. Böylece Kur'ân'ın, indiği gibi bize kadar ulaşması sağlanmıştır.

Hz. Osman döneminde, Kur'ân'ın kırâatı konusunda meydana gelen bir takım ihtilaflar neticesinde Kur'ân, Hz. Ebû Bekir döneminde toplanan Mushaf esas alınıp çoğaltılarak belli başlı şehirlere gönderilmiştir. Böylece Kur'ân'ın kırâatı üzerinde birliktelik sağlanmıştır.

Sonra Kur'ân'ın doğru olarak okunmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ona, önce hareke görevi yapacak, sonra, şekilleri birbirine benzeyen harfleri birbirlerinden ayırmak için noktalar konmuştur. Üstelik, iltibası önlemek için, hareke yerine konan noktalarla şekilleri birbirine benzeyen harfleri birbirinden ayırmak için konan noktalar, farklı renklerde mürekkeple konmuştur. Daha sonra ise bu günkü harekeler konarak bu konuya son şekil verilmiştir. Bu şekilde onun yanlış okunmasının da önüne geçilmiştir.

TEFSİRİN DOĞUŞU HZ. PEYGAMBER SAHABE VE TABİUN TEFSİR YÖNTEMİ

Kur’ân tefsîri Hz. Peygamber ile başlamıştır. Dolayısıyla Kur’ân’ın ilk hâfızı ve ilk tebliğcisi olan Hz. Muhammed aynı zamanda onun ilk müfessiridir. Hz. Peygamber’in tefsîri vahye dayalı olduğu için en doğru, en isabetli ve en güvenilir bir tefsîrdir. Çünkü Peygamberimiz ya kendisine bildirilen manalarla ya da kendi bilgi birikimiyle Kur’ân’ı tefsîr ediyordu. Cebrâil tarafından kendisine nakledilen anlamlara dayalı olarak yapmış olduğu tefsir zaten vahiydir. Dolayısıyla güvenilirlik açısından burada herhangi bir problem yoktur. İçtihatta bulunarak yaptığı tefsîre gelince, şayet bu noktada bir isabetsizlik söz konusu olursa, o zaman yeni bir vahiyle bu husus da tashih ediliyordu. Bu da esasen onun şahsi tecrübesine dayalı tefsirinin Allah’ın onayından geçmesi anlamına geliyordu. Yani bu çerçevedeki tefsiri de vahye dayalı bir tefsîr demekti. Bu bakımdan en doğru ve en güvenilir tefsîr Peygamber’in tefsîridir. Böyle olduğu içindir ki Peygamberimizin tefsîri bağlayıcı kabul edilmiştir. Özellikle Kur’ân’da hükmü belirtilmeyen konularda yaptığı ictihadlarda mutlak olarak bağlayıcıdır. Ancak Hz. Peygamber sözlü olarak Kur’ân’ın tamamını tefsîr etmiş değildi. Çünkü Kur’ân’ın önemli bir kısmı (muhkem âyetler) ilk muhataplar tarafından anlaşılıyordu. Bu yüzden o, sadece mutlak, mücmel, müteşâbih ve mübhem âyetleri zaman zaman ihtiyaç oranında tefsîr etmişti. Sözlü sünnetle (hadis) tefsîr noktasında durum böyle olmakla beraber, Allah Resûlü yaşantı itibariyle Kur’ân’ı esas aldığı için, fiilî sünnet anlamında Kur’ân’ın tamamının Peygamber tarafından tefsîr edildiği de söylenebilir.

Sahâbenin tefsîre katkılarının neler olduğunu listeleyebilmek Hz. Peygamber’den sonra Kur’ân tefsîri görevini üstlenen sahâbiler bu alanda üzerlerine düşeni fazlasıyla yapmışlardır. Özellikle Kur’ân’ın müphem âyetlerini açıklamışlar, gaybî konularda Hz. Peygamber’den öğrendiklerini nakletmişler, vahiy döneminde yaşadıkları için âyetlerin nüzûl sebepleriyle ilgili müşâhedelerini aktarmışlar ve Kur’ân âyetleri arasında gerçekleştiği ifade edilen nesih konusunda aydınlatıcı bilgiler vermişlerdir. Esasen bu hususlarda akıl yürütme ve yorum yapma imkânı olmadığı için onların bu alandaki nakilleri, İslâm bilginlerinin ekserisi tarafından bağlayıcı olarak görülmüştür. Söz konusu nitelikte olmayanlar ise –ki onlara mevkuf haber denilmektedir- bağlayıcı değil etkileyicidir.

Tâbiiler zamanında tefsîrin hangi düzeyde olduğunu tespit edebilmek Sözlü nakil döneminde Kur’ân tefsîrine önemli katkı sağlayan bir kuşak da hiç kuşkusuz tâbiîlerdir. Bu kuşak Kur’ân tefsîrinde ya doğrudan ashaptan nakilde bulunmuş ya da kendi öznel tecrübeleriyle âyetleri açıklamıştır. Her iki durumda da tâbiûn âlimlerinin ittifak ettikleri hususlar kendilerinden sonrakiler için güvenilir bilgi olarak kabul edilip nakledilmiş; ihtilaf ettikleri ise tercihe konu olmuştur. Tâbiûnun ileri gelen müfessirleri, bazı sahâbiler tarafından oluşturulan ekollerde/mekteplerde yetişerek tefsîre dair rivâyetleri, sözlü nakil döneminin bir geleneği olarak nakletmişlerdir.

HADİS TARİHİ

Hadis, Hz Peygamberden nakledilen söz, fiil ve takrirlere denir.

HZ PEYGAMBER VE ASHABI DEVRİNDE HADİS

Hazreti Peygamber bir taraftan kendisine indirilenleri insanlara tebliğ etmekle, diğer taraftan da tebliğ ettikleri arasında Müslümanlar için anlaşılması ve tatbik edilmesi güç olanları açıklamakla görevlendirilmiştir.

Hazreti Peygamberin, sahabeyi hadis rivayetine teşvik etmesi, gelecek nesillerin İslam’ı kusursuz anlamaları gayesine matuftur. İslam’ın ilk kaynağını teşkil eden Kur’an’ı Kerimden bazı ayetleri, Hazreti Peygamberin izahatı olmaksızın anlamak mümkün değildir. Bu bakımdan hadis veya sünnet, Kur'an' Kerimin tefsiri olduğu gibi", Hazreti Peygamber de ilk müfessir olarak kabul edilmiştir

Hazreti Peygamberin, dinin çeşitli meselelerine taalluk eden içtihatları, çok defa ilahi ilhamın bir neticesidir

Hazreti Peygamber hayatta olduğu müddetçe hadis, sahabe arasında dolaşmış, müzakere ve münakaşa edilmiştir. Hatta zaman ilerledikçe yeni yetişen genç sahabeler arasında okuyup yazmayı öğrenenler çıkmış, yazı ile hafızalarındaki hadiseleri perçinleme gayretine girişmişlerdir. Maamafih bu devirde, daha sonraki devirlerde ortaya çıkan çeşitli tehlikeler hadis için henüz bahis konusu değildir. Bir taraftan Hazreti Peygamberin hayatta oluşu, diğer taraftan vahyin devam edişi, hadise musallat olabilecek tahrif, tashif ve uydurma gibi her çeşit tehlikeye karşı en emin koruyuculuk görevi ifa etmiştir. Çünkü Hazreti Peygamberin hayatta oluşu, sahabelere ondan işitmiş oldukları hadisleri aralarında müzakere ederken hasıl olan tereddütlerde ona başvurmak ve sözün doğrusunu öğrenmek imkanını sağlıyordu. Müzakere sırasında her hangi bir sahabi, Hazreti Peygamberden

işittiğini söylediği bir hadisin naklinde her hangi bir hataya düşmesi halinde, o hadisi bilen diğer sahabilerin hemen itirazına uğruyor, eğer sözün doğrusu üzerinde ittifak hasıl olmazsa Hazreti Peygambere müracaat ediliyordu.

HADİSLERİN YAZILMASI

İlk devirde, Hazreti Peygamberden işitilip muhafaza edilen hadislerin tedvin edilmediği, yani bir kitap halinde toplanıp yazılmadığı bir gerçektir. Hazreti Peygamberin, dinin şerh ve izah" mahiyetinde olan bütün konuşmaların kağıt yerine kullanılan hurma yaprağı, deri, geniş kemikler ve levha halindeki taşlar üzerine yazmanın, sonra da bunları muhafaza etmenin güçlüğü, hadis tedvinini engelleyebilecek ilk âmillerden sayılmak icab eder. Bununla beraber, daha Hazreti Peygamber hayatta iken, hadis yazmağa teşebbüs eden ve iktidarları nispetinde sahifeler vücuda getiren sahabeler de yok değildir.

Kaynaklar, Hazreti Peygamber hayatta iken başlayan hadis kitabetini iki devre içerisinde mütalâ ederler. Birincisi, hadis yazmak için kendisine müracaat eden sahabilere, Hazreti Peygamberin izin vermediği devredir İkinci devrede ise bu yasak ruhsata dönüşmüş ve hadis yazmak isteyen sahabelere, sahifelerini yazmağa müsaade edilmiştir.

Sahifesi olan bazı sahabeler Amr ibn As, Cabir ibn Abdillah, Hz Ali(ra), Ebu Hureyre(ra) gibi

ER-RIHLE Fİ TALEBİ'L HADİS VE HADİSLERİN YAYILMASI

Bir sahabinin bilmediği veya Hazreti Peygamberden duymadığı bir hadisi öğrenmek yahut bildiği halde sonradan tereddüde düştüğü bir kaç kelimesini yeniden işiterek ondan emin olmak için her türlü yolculuk meşakkatini göze alarak uzak bir ülkede ya şayan bir başka sahabinin yanına gittiğini gösteren enteresan haberler vardır. Hazreti Peygamberden rivayet edilen hadislerin teyid ve teşvik için yapılan seyahatlar, bir taraftan hadisin daha geniş ülkelere yayılmasını sağladığı gibi, diğer taraftan bir hadis metninin değişik rivayet şekillerinin de ortaya çıkmasına vesile olmuştur; çünkü bir hadisçi, halen yaşadığı şehirde kendi şeyhinden işittiği bir hadisi, bir başka yerde ve bir başka şeyhten daha değişik bir şekilde işitmiş olabiliyordu. Bu ise, bir taraftan hadisçiler arasında hadisle ilgili müzakere kapısını açarken, bir taraftan da "fulan kimse hadisi bu şekilde rivayet etti; fulan kimse de şu şekil..." ifadesinin tabii bir neticesi olarak isnad fikrinin yerleşip gelişmesinde başlıca âmillerden birisi olmuştur.

HADİSLERİN TEDVİN VE TASNİFİ

Tedvin, muhtelif sahabiler tarafından yazılmış olan sahifeleri bir arada toplayarak bir kitap meydana getirmek manasına gelebileceği gibi, yine muhtelif sahabilerin rivayet etmiş oldukları hadisleri yazıp bir kitapta toplamak manasına da gelir. Buna göre tedvinin kitabete nazaran çok daha geniş ve sistemli bir toplama faaliyetinden ibaret olduğu ve bu faaliyetin hadis tarihinde kitabetten sonra başladığı anlaşılmaktadır.

Tasnif kelimesi ise, diğerlerinden daha farklı bir manaya sahiptir. Eğer hadisleri tedvin eden kimse (mudevvin), kitabını meydana getirirken, onları konularına göre sınıflandırır ve mesela salâtla ilgili olanların bir bölümde, zekatla ilgili olanların' ayrı bir bölümde zikrederse, "muşannef" denilen bir eser vücuda getirmiş olur ki, onun yapmış olduğu bu iş, hadisleri konularına göre "tasnif" etmekten ibarettir. Hadis tarihinde tasnif de tedvinden sonra başlamıştır

İSLAM HUKUK TARİHİ

İslâm Hukuku, bilinen tarih devirleri içinde uzun bir zaman ve yeryüzünün geniş bir kısmında tatbik edilen bir hukuk sistemiydi. Bugün bütünüyle tatbik edildiği bir ülke bulunmamasına rağmen, bazı ülkelerde cüz'î tatbikatına rastlanmaktadır.

İslâm hukuku, mîlâdın yedinci asrı başlarında Arabistan'da doğan, az bir zaman zarfında geniş bir coğrafyaya yayılarak on dört asırdır varlık ve nüfuzunu devam ettiren ilahî bir hukuk sistemidir. Kaynağını, Allah'ın gönderdiğine inanılan mukaddes kitap Kur'an-ı kerîm ile peygamberi Hazret-i Muhammed'in söz, fiil ve tasvipleri (sünneti) teşkil eder. İlahî menşeli olduğu için, müeyyideleri de hem dünyevî ve hem de uhrevîdir. Aynı

zamanda cihanşümul, devamlı ve değişmez hükümler ihtivâ eder. İlahî menşeli oluşu, İslâm hukukunda hiç beşerî bir katkının bulunmadığı mânâsına gelmez. Kur'an ve sünnetteki prensipleri yorumlayıp açıklayarak hukukî norm hâline getirmek, hukukçuların (müctehidlerin) salâhiyetindedir. Böylece her hukukçunun anlayışına göre İslâm hukukunun farklı bir yorumu ortaya çıkmıştır. Bu hukuk ekollerine mezheb denir. Kur'an-ı kerîmden ve Hazret-i Peygamber'in sünnetinden sonra hukuk kaynağı olarak, hukukçuların üzerinde ittifak (icma') ettiği hükümler; daha sonra da münferid hukukçuların kıyasları gelir. Müctehid olmayanlar, bir müçtehidi taklid eder, yani hareketlerini bir hukukçunun mezhebine göre tanzim eder.

HAZRET-İ PEYGAMBER DEVRİ

İslâm hukukunun teşekkül (teşri') tarihinde en önemli devir Asr-ı Saadet veya Asr-ı Nebevî de denilen vahy devridir. Çünki bu devir, İslâm hukukunun aslî kaynakları olan Kur'an-ı kerîmin nâzil olduğu ve Hazret-i Peygamber'in sünnetini izhar ederek bir takım emir ve nehyler (yasaklar) getirdiği bir devirdir.

SAHÂBE-İ KİRAM DEVRİ

Takriben bir asır kadar devam eden Sahâbe-i kirâm devri iki safhaya ayrılır: Hülefâ-yı râşidîn ve sonraki Emevîler devri.

Sahâbe-i kirâmın çoğu, İslâmiyetin hükümlerini yaymak için yeryüzüne dağılmışlar ve her biri, gittikleri şehirlerde ders halkası kurarak talebe yetiştirmişlerdir

TÂBİÎN VE TEBE-İ TÂBİÎN DEVRİ

Bu devir Emevîlerin son devri ile Abbâsîlerin ilk asrını ihtivâ eder. Sahâbe-i kirâmın talebesi olan Tâbiîn, Emevîler zamanından itibaren İslâm hukukunun teşekkülünde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Kur'an-ı kerîm ve hadîs-i şerif ilimlerini tedris eylemişlerdir. Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn hukukçularının ekserisi, *mevâli* denilen ve Arap aslından olmayan kimselerdir

Tâbiînun meşhur hukukçuları: Said bin el-Müseyyeb, Ebû Bekr bin Abdurrahman, Urve bin Zübeyr, Şa'bî, İbrahim en-Nehaî, Kâdı Şüreyh, Ebi Leylâ, Yahya bin Ya'mer el-Leysî,

HUKUKUN TEDVÎNİ VE MEZHEBLER

Tâbiîn ve Tebe-i tâbiîn devrindeki yüzlerce hukukçudan dört tanesinin mezhebi (hukukî görüşleri) tedvîn edildiği için sonraki asırlara intikal edebilmiştir. Bunlar Hanefî, Mâlikî, Şâfi'î ve Hanbelî mezhebleridir. Ancak İslâm hukuku dört mezhebden ibaret değildi. Her hukukçunun, hatta Sahâbîlerin birer mezhebi, yani hukuk ekolü vardı. Ancak bu mezhebler, tedvîn edilmediği veya tedvîn edilse bile zamanla bağlıları da kalmadığı için günümüze intikal edememiştir. Bunların talebelerinin çoğu zaten mutlak müctehid olduğu için, kendi mezheblerini kurmuşlardır. Yukarıda ismi sayılan Tâbiîn hukukçularının ve sonra gelenlerden Evzâî (157/773), Süfyan Sevrî (161/777), Leys bin Sa'd (175/791), Süfyan bin Uyeyne (198/813) gibi hukukçuların kurmuş oldukları mezheblerin bağlıları kalmamış ve günümüze intikal edememiştir. Bu hukukçuların bazı hukukî görüşlerine, sonradan kaleme alınmış başka mezheblere ait kitaplarda rastlamak mümkündür

TAKLİD DEVRİ

Bu devir, Abbâsî imparatorluğunun parlak günlerinden başlar; XIII/XIX asır başlarına kadar sürer. Böylece çok uzun bir zaman periodunu ifade eder. İslâm topraklarının en geniş sınırlara ulaştığı Abbâsî imparatorluğu zamanı, İslâm tarihinde devlet ve hukuk müesseselerinin de kemale geldiği bir devredir

TARİH-USUL *29.05.2015*

SAKİNA ÖNEN

13912744

DOKTORA

بسم الله الرحمن الرحيم والحمد لله رب العالم والصلاة والسلام على اشرف الانبياء والمرسلين

شرف الله هذه الأمة المحمدية وأكرمها فأنزل عليها كتابه ، خاتم الكتب السماوية. فكان هذا النزول بواسطة جبريل عليه السلام يهبط به على قلب النبي صلى الله عليه وسلم ليبلغه وحي الله وفي ذلك يقول الله جل وعلى :

" نزل به الروح الامين على قلبك من المنذرين بلسان عربي امين ".

وبدأ ينزل القرآن على خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم مفصلاً ، أن للقرآن ثلاثة تنزيلات :

الأول: إلى الوح المحفوظ : " إنا أنزلناه في ليلة القدر ".

والثاني : إلى بيت الغزة في السماء : روى الطبري عن ابن عباس رضي الله عنه قال : أنزل القرآن إلى سماء الدنيا في ليلة القدر ، في شهر رمضان جملة واحدة ثم أنزل نجوما أي أجزاء متفرقة . ولهذا كان التنزيل الثالث من السماء الى الدنيا متفرق في مدة ثلاثة وعشرين سنة والدليل على ذلك في قوله تعالى : " وقرآنا فرقناه لتقرأه على الناس متفرقا ". كيف كان تعريف هذاه القرآن.

تلقى النبي عليه الصلاة والسلام القرآن المجيد بواسطة الوحي وقرر القراءة مع جبريل خوفا أن ينساه فأمره الله بالإنساط والسكوت عند قراءة جبريل عليه السلام ، وطمأنه بأنه تعالى سيجعل هذا القرآن محفوظا في صدره لكي يقرأه على الناس حتى يحفظوه ويجمعوه بعناية وترتيب .

ولجمع القرآن معنيان: الحفظ والكتابة.

ولقوله تعالى :"إن علينا جمعه وقرآنه" يدل على جمع القرآن وحفظه والمعنى كتابته كله مع ترتيب الآيات والسور.

فالقرآن كله كتب في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم غير مجموع في مصحف واحد . فقد أغنى عن ذلك حفظ الصحابة له في صدورهم كمان وفقهم عليها الرسول صلى الله عليه وسلم ونبههم الى مواضيعها بتوقيف من الله.

قال الزركشي : وإنما لم يكتب في عهد النبي صلى الله عليه وسلم لئلا يقضي الى تغييره في كل وقت فلهذا تأخرت كتابته الى أن كمل نزول القرآن بموته صلى الله عليه وسلم .

يبدو أن تسمية القرآن " بالمصحف" نشأت على عهد أبي بكر رضي الله عنه، فلما جمعوا القرآن كتبوه على الورق ، فقال أبو بكر :التمسوا له إسما فقال بعضهم (السفر) وقال بعضهم (المصحف). فاجتمع رأيهم على تسمية المصحف لأن السفر تسمية اليهود .

وكان كل ما يكتب يوضع في بيت رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وينسخ الكتاب لأنفسهم نسخة منه فتعاونت نسخ هؤلاء الكتاب والصحف التي في بيت النبي صلى الله عليه وسلم مع حافظة الصحابة والأميين وغير الأميين على حفظ القرآن وصيانته مصدقا لقوله تعالى :

"إنا نحن نزلنا الذكر وإنا له لحافظون ".

حفظ القرآن :

أوتي حفظ القرآن لرسول الله صلى الله عليه وسلم قبل الجميع فكان عليه السلام سيد الحُفاظ وأول الجُماع.

يذكر البخاري في صحيحه أن عهد الحُفاظ في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يزيد عن السبعة وأن أسماؤهم لا توجد في رواية واحدة وإنما تُجمع في ثلاث روايات:

- الأولى: عن عبد الله ابن عمر ابن العاص سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: "خذو القرآن من أربعة : عبد الله ابن مسعود – سالم- معاذ – أُبي ابن كعب.
- الثانية عن قُتادة: لقد سأل أنس ابن مالك على جُمّاع القرآن في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فهم : أُبي ابن كعب - معاذ ابن جبل - زيد ابن ثابت – أبو زيد.
- والثالثة من ثابت عن أنس: أبو الدرداء – معاذ - زيد ابن ثابت – أبو زيد.

أما السعيد ابن عبيد الملقب بالقارئ: لم يكن في روايات البخاري الثلاث ووجد في الإصابة لابن حجر.

5

تلاوات القرآن :

أما فيما يخص قراءة القرآن اشتهر من الصحابة سبعة:

عثمان بن عفان – علي بن ابي طالب – أُبي ابن أبي كعب – زيد ابن ثابت – عبد الله ابن مسعود – أبو الدرداء – أبو موسى الأشعري.

وكان بعض من الصحابة طلاب أُبي ابن كعب منهم: أبو هريرة – ابن عباس – عبد الله ابن سائب – وكان ابن عباس تلميذ زيد ابن ثابت أيضاً، وهكذا تكونت في العصر النبوي شبه مدرسة لتحفيظ القرآن ودراسته، ويؤكد ابن الجزري (توفي 833 هجري) أن الاعتماد في نقل القرآن على حفظ القلوب والصدور لا على خط المصاحف والكتب أشرف خصيصه من الله تعالى لهذه الأمة والدليل على هذا يوجد في صحيح مسلم عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "إن ربي قال لي :" قم في قريش فأنذرهم ، فقلت له أي رب اذن يثلغوا راسي حتى يدعوه خبزة " (يشدخ الرأس) فقال : اني مبتليك ومبتل بك ، و منزل عليك كتاباً لا يغسله الماء تقرؤه نايماً ويقظاً ...... " الحديث .فيفهم من هذا الحديث أن القرآن يُقرأ عن ظهر قلب فلا يحتاج جامعه إلى النظر في صحيفة كُتبت بالمِداد الذي ينطمس ويزول إذا غُسل بالماء.

كتابة القرآن :

اتخذ جمع القرآن بالكتابة ثلاثة أشكال في ثلاثة عهود:

- عهد النبي صلى الله عليه وسلم،
- عهد أبي بكر الصديق رضي الله عنه ،
- وعهد عثمان بن عفان رضي الله عنه.

- أولاً عهد الرسول صلى الله عليه وسلم:

يوجد ما بين كتاب الوحي: الخلفاء الأربعة – معاوية - زيد بن ثابت – أُبي بن كعب – خالد بن الوليد – وثابت بن قيس.

كان النبي صلى الله عليه وسلم يأمر بكتابة كل ما ينزل من القرآن حتى تظاهر الكتابة جمع القرآن في الصدور، قال زيد بن ثابت: كُنا عند رسول الله صلى الله عليه وسلم نألف القرآن من الرقاع (وقد تكون من جلد أو ورق) كما كتب القرآن كذلك على الحجارة أو العسب (جريد النخل) أو الاكتاف (عظم البعير أو الشاة) والخشب والجلد.

أما عن ترتيب الآيات والبسملة فليس لأحد دخل في ترتيب آيات القرآن بعد أن وقف جبريل رسول الله صلى الله عليه وسلم على ترتيبها ووقف النبي صلى الله عليه وسلم بدوره كتبة الوحي على ذلك.

أخرج أحمد بإسناد حسن عن عثمان بن أبي العاص قال: كنت جالساً عند رسول الله صلى الله عليه وسلم لما قال: "أتاني جبريل فأمرني أن أضع هذه الآيه هذا الموضع من هذه السورة: "إن الله يأمر بالعدل والإحسان وإيتاء ذي القُربي" إلى آخرها.

كذلك كثيراً من الأحاديث تصور رسول الله صلى الله عليه وسلم يُملي القرآن على كُتاب الوحي ويوقفهم على ترتيب الآيات، والترتيب التوقيفي يظهر في خطبة الجمعة أو في قراءة القرآن وقت الصلاة أو في وضع البسملة في أوائل الآيات.

ويقول الزركشي أن ترتيب بعض السور ليس هو أمراً أوجبه الله بل أمر راجع إلى اجتهادهم واختيارهم ولهذا كان لكل مصحف ترتيب وهو قول لا يجب أن يسلم على شكله لأن الصحابة اشتهدوا بكتابة المصاحف كما كانو يسمعوا من النبي صلى الله عليه وسلم وذاك لأنفسهم فقط ولمصاحفهم الخاصة ليس للناس حتى اجتمعت الأمة على ترتيب عثمان وتركوا مصاحفهم الفردية .ولو كانوا يعتقدوا أن الأمر مفوض إلى اشتهادهم لاستمسكوا بترتيب مصاحفهم .

- ثانياً جمع القرآن في عهد أبي بكر الصديق رضي الله عنه:

كُتب القرآن كله على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا أنه كان مفرق الآيات والسور وأول من جمعه في صُحف مرتبة هو سيدنا أبو بكر. كان صلى الله عليه وسلم يأمر بكتابة القرآن ولكنه كان مفرقاً في الرقاء والأكتاف والعسب فجُمعت أوراقه في بيت الرسول صلى الله عليه وسلم فجمعها وربطها بخيط حتى لا يضيع منها شيء .

في سنة 12 هجري كان جمع أبي بكر للقرآن بعد موقعة اليمامة حيث استُشهد فيها سبعون من حُفاظ القرآن من الصحابة فخاف عمر بن الخطاب أن يذهب كثيراً من القرآن فاقترح أبي بكر أن يجمع القرآن، استنكر أبو بكر قائلاً: كيف نفعل ما لا يفعله رسول الله. ففكروا في هذا الأمر حتى شرح الله صدر ابي بكر بذلك. فطلب أبو بكر من زيد بن ثابت أن يجمع القرآن كما كان يكتب الوحي لرسول الله صلى الله عليه وسلم وقد قام زيد بعد أن أقنعه أبو بكر بأنه شيء خير وشرح الله صدره كما مع أبو بكر وعمر ، فأجمعه من العسب وصدور الرجال.

فأمر أبو بكر الجمع فكان لا بد قبول الآيات من شاهدين: الحفظ والكتابة. فكانت الصحف عند أبي بكر حتى توفاه الله ثم صارت عند عمر ثم حفصة بنت عمر. حيث ترك سيدنا عمر الخلافة شورى للمسلمين فلم يكن عثمان هو الخليفة ليترك معه وكانت حفصة هي زوجة الرسول صلى الله عليه وسلم وحافظة القرآن وتعلم القراءة والكتابة .

وقد قال علي ابن ابي طالب كرم الله وجهه : أعظم الناس في المصاحف أجرا هو ابو بكر رحمه الله وهو اول من جمع الكتاب .

- ثالثاً جمع القرآن في عهد عثمان :

اتسعت الفتوحات الإسلامية وتفرق المسلمون في الأقطار واشتهر في كل بلاد من البلدان الإسلامية قراءة الصحابي الذي علمهم القرآن.

أهل الشام ابي بن كعب - أهل الكوفة عبد الله بن مسعود- والآخرين ابن موسى الأشعري - وكان بينهم اختلاف في حروف الأداء حتى كان يصل الأمر إلى النزاع والشقاق، فقرر أن يستنسخ أمير المؤمنين مصاحف عديدة ويبعث إلى كل بلد مصحف منها، وأمر الناس بإحراق ما عداها.

اختار عثمان أربعة من خيرة الصحابة وثُقاة الحُفاظ زيد بن ثابت – عبد الله بن الزبير – سعد بن العاص – عبد الرحمن بن هشام – لهذا الجمع.......

- المصاحف العثمانية في طور التجويد والتحسين :

كانت المصاحف العثمانية خالية من الشكل والنقط وضل الناس يقرؤون القرآن في مصحف عثمان بضع وأربعين سنة حتى خلافة عبد الملك وكثرة التصحيفات وانتشرت في العراق .

فكانت القراءة في بعض كلمات القرآن وحروفه تتغير بعد اختلاط الناس بغير العرب وبدأت العجمة تمس سلامة لغتهم . ففي سنة 65 هجري خاف بعض رجال الحكم أن يتترق التحريف الى النص القرآني اذا ضلت المصاحف غير مشكولة ولا منقوطة ، ففكرو بأحداث أشكال معينة تساعد على القراءة الصحيحة ، وفي هذا المجال يذكر كل من عبد الله ابن زياد (توفي سنة 67) والحجاج ابن يوسف الثقفي (توفي سنة 95)......

أما النص القرآني نفسه فلا يتغير فيه شي لأنه مجموع في صدور العلماء ، يأخذه بعض عن بعض بالتلقي والمشافهة ، وتحسين الرسم القرآني لم يتم دفعة واحدة ....

- تفسير نشأته وتطوره :

التفسير مر باطوار كثيرة حتى صار الان بكثير من المؤلفات النبي صلى الله عليه وسلم هو اول شارح لكتاب الله يبين للناس ما نزل على قلبه او ما اوحى اليه .

الصحابة كانو يجرؤون على تفسير القران وهو عليه السلام معهم يتحمل هذا العبئ العظيم ويئديه حق الاداء حتى فارقهم ولحق عليه السلام بالرفيق الاعلى.

المفسرون من الصحابة كثيرون وأشهرهم عشرة :

الخلفاء الاربعة – ابن مسعود –ابن عباس – ابي ابن كعب – زيد ابن ثابت – ابو موسى الاشعري – وعبد الله ابن الزبر - .
وكان ابن عباس أشهر وأقوى مفسر وشهد له رسول الله صلى الله عليه وسلم بالعلم ودعى له :" اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل " وسماه ترجمان القرآن .

روي عن بعض المفسرين من الصحابة مثل أبي هريرة وأنس ابن مالك وعبد الله ابن عمر وجابر ابن عبد الله والسيدة عائشة أم المؤمنين إلا ما روي عنهم قليل بالنسبة الى العشرة السابقين. فنشأت من مكة والمدينة المنورة والعراق طابقة من المفسرين .

أهل مكة كانو أعلم الناس بالتفسير لأنهم أصحاب ابن عباس .

علماء التفسير من أهل المدينة كمثل زيد ابن اسلم وفي الكوفة أصحاب ابن مسعود

أما التابعين فقد جمعوا أقوال من تقدمهم وصنفوا التفاسير وكانو بذلك أرهاصا لابن جرير الطبري الذي يوشك المفسرون جميعا من بعده أن يكونوا عالة عليه.

وكان من التفسير ما يسمى:

- بالتفسير المأثور وهو يرجع الى الصحابة والتابعين وتابعيهم
- والتفسير بالراي يعني بالتفكر

واجل التفاسير بالمأثور هو تفسير ابي جرير الطبري ويسمى كتابه جامع البيان في تفسير القرآن ومن خصائصه انه عرض فيه لأقوال الصحابة والتابعين .

وتفسير الشيخ ابن كثير المتوفي سنة (744هـ) يقرب تفسير الطبري ويوافقه في بعض الأمور وكان تفسيره باسط في العبارة واضح في الفكرة ودقيق في الإسناد .

لكن الصحيح في الروايات قد اختلط بغير الصحيح (الدس على الإسلام من طوف اليهود والفرس وتشويه تعاليمهم).

فكان على المفسر بالمأثور أن يدقق في تعبيره وأن يحترس في روايته ويحتاط كثيرا في ذكر الأسانيد.

والتفسير بالرأي قد ينقسم إلى أربعة :

الأول: النقل عن رسول الله صلى الله عليه وسلم مع الإنتباه بين الضعيف والموضوع.

الثاني : الأخذ بقول الصحابي.

الثالث : الأخذ بمطلق اللغة.

الرابع : الأخذ بما يقتضيه الكلام ، ويدل عليه قانون الشرع وهذا هو النوع الذي دعى به النبي صلى الله عليه وسلم ابن عباس في قوله : " اللهم فقهه في الدين وعلمه التاويل".

وأشهر التفاسير التى تتوافر فيها هذه الشروط منهم تفسير الرازي المتوفي (606هـ) في كتابه "مفاتيح الغيب "، وتفسير البيضاوي المسى "أنوار التنزيل وأسرار التأويل" ، وتفسير أبي السعود المسى " إرشاد العقل السليم إلى مزايا القرآن الكريم "

الحديث النبوي

أو السنّة النبوية، عند أهل السنة والجماعة هو ما ورد عن الرسول محمد بن عبد الله من قول أو فعل أو تقرير أو سيرة سواء قبل البعثة أو بعد الوحي والحديث والسنة عند أهل السنة والجماعة هما المصدر الثاني من مصادر التشريع الإسلامي بعد القرآن .وذلك أن الحديث خصوصا والسنة عموما يظهران لقواعد وأحكام الشريعة ونظمها ، وموضحان لبيانه ومعانيه ودلالاته. كما جاء في سورة النجم :" وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى. "

فالحديث النبوي هو بمثابة القرآن في التشريع من حيث كونه وحياً أوحاه الله للنبي ، والحديث والسنة مرادفان للقرآن في الحجية ووجوب العمل بهما ، حيث يستمد منهما أصول العقيدة والأحكام المتعلقة بالعبادات والمعاملات بالإضافة إلى نظم الحياة من أخلاق وآداب وتربية.

قد اهتم العلماء على مر العصور بالحديث النبوي جمعا وتدوينا ودراسة وشرحا. كان الهدف الأساسي منها حفظ الحديث والسنة ودفع الكذب عن النبي وتوضيح المقبول والمردود مما ورد عنه.

الفرق بين الحديث القدسي والنبوي

الفرق بين الحديث القدسي والأحاديث النبوية الأخرى أن هذه نسبتها إلى النبي، وحكايتها عنه، وأما الحديث القدسي فنسبته إلى الله، والنبي يحكيه ويرويه عنه، ولذلك قيدت بالقدس أو الإله، فقيل : أحاديث قدسية أو إلهية، نسبة إلى الذات العلية، وقيدت الأخرى بالنبي .

فقيل فيها أحاديث نبوية نسبة إلى الرسول صلى الله عليه وسلم، وإن كانت جميعها صادرة بوحي من الله عز وجل، لأن الرسول صلى الله عليه وسلم لا يقول إلا الحق .

الأحاديث الواردة في التدوين

قد ورد النهي عن كتابة الحديث في أحاديث مرفوعة وموقوفة، كما ورد الإذن بها صريحة عن النبي. فمن الأحاديث الواردة في النهي ما رواه الإمام مسلم بن الحجاج في صحيحه، قال:

»حدثنا هداب بن خالد الأزدي حدثنا همام عن زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال» :لا تكتبوا عني ومن كتب عني غير القرآن فليمحه وحدثوا عني ولا حرج«[124]«

وما رواه أحمد في مسنده قال حدثني إسحاق بن عيسى حدثنا عبد الرحمن بن زيد عن أبيه عن عطاء بن يسار عن أبي هريرة قال: كنا قعودا نكتب ما نسمع من النبي صلى الله عليه وسلم فخرج علينا فقال» :ما هذا تكتبون«؟ فقلنا: ما نسمع منك. فقال» :أكتاب مع كتاب الله«؟ فقلنا: ما نسمع. فقال» :اكتبوا كتاب الله، أمحضوا كتاب الله، أكتاب غير كتاب الله. أمحضوا كتاب الله أو خلصوه .«قال: فجمعنا ما كتبنا في صعيد واحد ثم أحرقناه بالنار قلنا: أي رسول الله، أنتحدث عنك؟ قال: نعم، تحدثوا عني ولا حرج ومن كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار.

ومن الأحاديث الواردة في إباحة الكتابة ما رواه أبو داود والحاكم والدارمي وأحمد وابن أبي شيبة عن عبد الله بن عمرو، قال:

كنت أكتب كل شيء أسمعه من رسول الله صلى الله عليه وسلم أريد حفظه فنهتني قريش وقالوا: أتكتب كل شيء تسمعه ورسول الله صلى الله عليه وسلم بشر يتكلم في الغضب والرضا؟ فأمسكت عن الكتاب فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم فأومأ بأصبعه إلى فيه فقال اكتب فوالذي نفسي بيده ما يخرج منه إلا حق

يقسم الأحاديث المضافة إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم قولا أو فعلا أو تقريرا أو صفة إلى ثلاثة أقسام :

- الصحيح.

- الحسن .

- الضعيف.

- أ- الحديث الصحيح.

- وقد اشتمل التعريف على هذه الشروط للحديث الصحيح ، وهي خمسة نوضحها فيما يلي:

- أولاً: اتصال السند : وهو أن يكون كل واحد من رواة الحديث قد سمعه ممن فوقه.

- ثانيا: عدالة رواته : والعدالة ملكة تحمل صاحبها على التقوى، وتحجزه عن المعاصي والكذب وعما يخل بالمروءة، والمراد بالمروءة عدم مخالفة العرف الصحيح.

- ثالثا: الضبط : وهو أن يحفظ كل واحد من الرواة الحديث إما في صدره وإما في كتابه ثم يستحضره عند الأداء.

- رابعا: أن لا يكون الحديث شاذاً، والشاذ هو ما رواه الثقة مخالفاً لمن هو أقوى منه.

- خامسا: أن لا يكون الحديث معللاً، والمعلل هو الحديث الذي اطلع فيه على علة خفية تقدح في صحته والظاهر السلامة منها.

قال الإمام المحدث الفقيه الولي الصالح النووي رحمه الله :-

وإذا قيل في حديث: إنه صحيح فمعناه ما ذكرنا، ولا يلزم أن يكون مقطوعا به في نفس الأمر وكذلك إذا قيل: إنه غير صحيح، فمعناه لم يصح إسناده على هذا الوجه المُعتبر، لا أنه كذب في نفس الأمر، وتتفاوت درجات الصحيح بحسب قوة شروطه،

- ب ـ الحديث الحسن .

قال الإمام المحدث الفقيه اللغوي أبو سلمان الخطابي الشافعي رحمه الله تعالى في تعريفه :
الحديث عند أهله ثلاثة أقسام: صحيح وحسن وضعيف، فالحسن ما عُرف مخرجه واشتهر رجاله، وعليه مدار أكثر الحديث وهو الذي يقبله أكثر العلماء وتستعمله عامة الفقهاء، وقال الإمام الكبير أبو عيسى الترمذي رحمه الله: الحسن الذي لا يكون في إسناده من يُتهم ولا يكون حديثاً شاذاً ويُروى من غير وجه نحوه،

جـ ـ الضعيف.

وهو ما لم يجتمع فيه شروط الصحيح ولا شروط الحسن المتقدمة،

- مباحث في علوم القرآن تاليف الدكتور صبحي صالح
- علوم الحديث ومصتلحه الدكتور صبحي صالح

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Tarih Mütaalası, Hikmet MAVİYILDIZ, 14922748, Doktora – 2015 Bahar Dönemi *29.05.2015*

Hikmet MAVİYILDIZ

14922748

TARİH MÜTALAASI

A- TEFSİR TARİHİ

1- Tefsirin Tanımı ve Niteliği

Tefsir, Kur'an'ın dil bakımından tahlil edilmesiyle ve metnin anlaşılması için gerekli olan verilerin bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilen bir faaliyettir. Bu faaliyet, önceleri şifahi bir tarzda hicri 2. asrın ikinci yarısından itibaren de yazıya geçirilerek (tedvin) günümüze kadar devam edip gelmiştir.

Tefsir kelimesi "fesera" veya "sefera" köklerinden, tevil ise "a^l" kökünden gelmektedir. İlki, keşf manasına gelirken tef'il babı ile manayı keşif ve izhar anlamına gelmektedir. Istılah olarak da, müşkil olan lafızdan murat edilen şeyi keşfetmek anlamına gelir. İkincisi ise rücu manasına gelirken tef'il babı ile açıklamak, beyan etmek anlamlarına gelmektedir. Istılah olarak da zahiri mutabık olan manayı iki ihtimalden birine reddetmek demektir. İlk dönemlerde tefsir kelimesi daha çok muradı İahi budur anlamında rey içermeyen ve kesinlik arz eden ifadeler için kullanılırken te'vil daha çok lafızdan kesinlik içermeyen ihtimallerden birini tercih için kullanılmıştır. Bu yönüyle ilk dönemlerde tefsirden genellikle kaçınılmış ve bunun yerine tev'il yapılmıştır. Tefsir hareketi daha çok Hazreti Peygambere ve sahabenin Kur'anı açıklamaları ve ifadelerine hamledilmiştir. Ancak daha sonraları bu iki kelimede birbirinin yerine kullanılır olmuştur.

Tefsir kavram olarak, İbn Manzur "Lisanu'l-arap" adlı Arapça lügatinde, müşkül olan lafızdan kastedilen manayı keşfetmektir şeklinde tanımlamaktadır. Daha genel anlamda, Arap dili ve belagati ile ilgili bütün araçları kullanıp, ayetleri çevreleyen tarihsel şartları da dikkate alarak, Allah'ın muradını kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarmaktır şeklinde tanımlayabiliriz.

İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre naslardan hüküm çıkarmada esas olan, te'vile gitmemektedir. Ancak, müteşabih nasların açıklığa kavuşturulması gibi durumlarda da te'vil kaçınılmazdır. Ancak, te'vile esas olan mananın, mecaz yoluyla da olsa lafzın kendisine delalet ettiği manalardan olması gerekmektedir. Ayrıca, te'vil manası açık olan bir nassa ters düşmemeli ve bir lafzın ilk anda akla gelen zahiri anlamından başka manada yorumlanmasına imkân tanıyan şer'i bir delile dayanmalıdır.

Te'vil; beyani, irfani ve burhani te'vil olmak üzere üç çeşittir. Te'vil, delilden dolayı lafzın muhtemel manalarından birisini tercih anlamı taşıdığı için kesinlik ifade etmez. Ancak tefsire konu olan naslarda tek anlam bulunduğu için onda kesinlik vardır. Diğer yandan, te'vil genellikle nasların içsel manalarında, tefsir ise lafızlarda söz konusudur olup, te'vil genellikle akla tefsir ise rivayete dayanmaktadır.

2- Tefsirin Doğuşu

Allah Resulü, bir tarafından tebliğ vazifesini yerine getirirken diğer taraftan da sahabeleri, Kur'an'ı okuyamaya ve ezberlemeye teşvik ediyordu. Hz. Peygamber, ashabı Kur'an'ı ezberlemeye teşvik etmekle birlikte, onun yazıya geçirilmesin de emrediyordu.Hz. Peygamber, bir taraftan kendisine vahyedilen Kur'an bölümlerini muhataplara okuyor, diğer tarftan da manası anlaşılmayan hususları açıklayarak tebliğ ediyordu. Gerçi her ne kadar ilk muhataplar, ana dilleri Arapça olduğu için Kur'an'ı genel çerçeve itibariyle anlama imkânına sahip iseler de yinede onun bir kısım müteşabih lafızlarını ve bazı ayrıntılarını anlamada sıkıntı çekiyorlardı. Dolayısıyla Kur'an'ın indiği dönemde yaşayan bu insanların hem anlamadıkları ayetlerin manalarını kendilerine açıklayacak, hem de bazı ameli hükümlerin uygulanış biçimlerini gösterecek bir rehbere ihtiyaçları vardı. İşte bütün bu hususlarda ashabın tek müracaat kaynağı Hz. Peygamberdi.
Hz. Peygamber (sav) ashabına açıklamış olduğu Kur'an'ı hakikatler, tamamen onları irşat maksadına yönelikti. Hz. Peygamber bazen bir ayeti nüzulünü müteakip tebliğ maksadıyla okuyarak açıklar yahut kırat esnasında veya hutbe irat ederken tefsir ederdi. Hz. Peygamberin zaman zaman herhangi bir ayet hakkında soru sormak

suretiyle muhatapların dikkatlerini çekerek açıklamaktaydı. Hz. Peygamber bazen de, bir hükmü belirttikten sonra yahut bir nasihatin ardından veya ashap için lüzumlu olan bir hususu beyan ederken mana bakımından ilgili gördüğü başka bir ayeti okur ve onu açıklardı.
Resülullah (sav)'a gelen vahiyler çoğu zaman ashab tarafından anlaşıldığı için hiçbir açıklamayı gerektirmezdi. Böylesi durumlarda o, inen ayetleri tebliğ etmekle yetinirdi. Ancak bazen de tersi olur, açıklama zarureti doğardı. O Zamanda genellikle Hz. Peygamber ihtiyaç kadar tefsir ederdi. Kur'an'ı açıklamaya yönelik misyonu Mücmelin Tebyini, Müphemin Tavzihi ve Mutlakın Takyidi şeklinde gerçekleşmişir.
Kur'an, yaklaşık yirmi üç senelik bir zaman içinde Hz.Peygamber (sav)'e vahyedilmiş ve bu yüzden tebliğ ve teşride olduğu gibi Kur'an'ın tefsirinde de ilk muhatap Hz. Peygamberdir. Dolayısıyla, tefsirin ortaya çıkış süreci Hz.Peygamber ile başlamaktadır. Sonrasında ashab ve tabiün dönemlerinde Müslüman âlimler Kur'an rehberliğinde tefsire özel bir yer verilmişlerdir.
Hz. Peygamber tarafından vahiy kâtiplerine dikte ettirilen Kur'an metinleri muhafaza ediliyordu. Kur'an'ın kitaben derlenmesi, bilindiği gibi Hz. Peygamber 'in vefatından sonra halifeliğe seçilen Hz.
Ebu Bekr devrinde yapılmıştır. Hz. Osman devrinde Zeyd b. Sabit başkanlığında oluşturulan bir heyet, beş sene kadar süren titiz bir çalışmanın sonunda birkaç Kur'an nüshası yazıp, çeşitli İslam beldelerine göndermek suretiyle söz konusu ihtilafları bertaraf etmiş ve Kur'an'ı daha önceki ilahi kitapların başına gelen tahrif ve tebdilden korumuştur.
Kur'an tefsirinin doğuşunda sahabe tefsirinin çok önemli bir yeri vardır. Çünkü sahabiler Arap oldukları için Arap dilinin üslup ve inceliklerini, Arap örf ve adetlerini iyi biliyorlardı. Aynı zamanda Kur'an'ın nüzulüne şahit idiler. Bu yüzden ayet ve surelerin hangi sebepten ötürü inzal edildiğini biliyorlardı.
Sahabe bir taraftan rivayetleri esas alarak diğer taraftanda kendi görüşlerine yer vererek Kur'an'ı yorumlamışlardır. Kur'anı nakle bağlı kalarak tefsir etme yuolunu tercih eden sahabiler, İslam'ın ilk günlerinden itibaren özellikle müphem, mutlak, mücmel ve müteşabih nasları açıklama konusunda oldukça çekingen davranarak re'y ile tefsire karşı çıkmışlardır. O dönemde bir kısım sahabi Kur'an ayetlerini yorumlama ve fetva verme noktasında çok duyarlı hareket ederek, nasları kendi tercihleri doğrultusunda anlamlandırmayı ilahi iradeye müdehale olarak telakki ediyor; bunun içinde böyle bir müdehaleden uzak durmayı daha isabetli bir yol olarak görüyorlardı.
Sahabenin Kur'an'a yaklaşımının ikinci önemli ayağı da tefsirde re'yin kullanılamsıdır. Bu görüşü benimseyen sahabiler, herhangi bir ayeti tefsir ederken öncelikle rivayet tefsir kaynaklarına müraacat ediyorlar; şayet aradıklarını onlarda bulamazlarsa, o takdirde kendi re'yleriyle tefsir ediyorlardı. Hz. Ebu Bekr (ö.13/634), Hz.Ömer (ö.23/634), Hz.Osman (ö.35/635), Hz.Ali (ö.40/661), Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Abdullah b. Mes'üd (ö.34/654), Ubey b. Ka'b (ö.30/650), Zeyd b. Sabit (ö.45/665), Abdullah b. Zübeyr (ö.73/692), Ebu Musa el-Eş'ari (ö.44/664) sahabe döneminin tefsirde öne çıkan isimleridir.
Ashabın ardında gelip din ve şeriat konusunda onların izinden giden tabiiler de sahabe gibi tefsirde öncelikle Kur'an ve sünnete başvurmuşlardır. Ancak söz konusu bu iki kaynakta nasları tefsir edecek yardımcı bir malzeme bulamadıklarında, Kur'an'ı Kur'an'la ve rivayetlere dayanarak ya da akli çıkarımlarda bulunarak tefsir yapmışlardır. Tabiiler Kur'an'ı, sahabilerden devraldıkaları tefsir mirasına dayanarak rivayet yöntemiyle ve de dirayet metodu kullanarak akli çıkarımlarla yorumluyorlardı.
İslam topraklarının genişlemesiyle Mekke, Medine, Kufe gibi merkezlerde sahabenin nezaretinde medreseler oluşturuldu. Bu merkezlerde tefsir faaliyetleri başlamıştı. Mekke medresesinin başında Abdullah İbn Abbas(ö.68/687) bulunuyordu. Özellikle müşkil lafızlar üzerinde duran ve Arap şiiriyle tefsir etme yolunu tercih eden ibn Abbas'ın, tarihe geçmiş meşhur öğrencileri vardır ki, bunlar: Mücahid b.Cebr (ö.103 /701), İkrime (ö.107/722), Said ibn Cübeyr (ö.95/714), Tavus b. Keysan (ö.106/24) ve Ata b.Ebi Rabah'tır (ö.114/732). Medine medresesinin başında Allah'ın kitabını ve Hz. Peygamberin sünnetiyle öğretmeye çalışan Ubey b. Ka'b (ö.30/650) bulunuyordu. Onun en meşhur öğrencileri de Ebu'l Aliye (ö.90/709) ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'dir (ö.118/736). Kufe medresesinin kurucusu da Abdullah b. Mes'ud'dur (ö.32/652). Bu medrese daha çok re'y ile tefsiri benimsemiş ve içtihadi hareketlerin çekirdeği olmuştur. Bu mederesenin yetiştirdiği meşhur âlimler ise; Alkame b. Kays (ö.61/681), Mesruk b.el-Ecda (ö.63/682), Müreretu'l Hemedani(ö.76/695) ve Hasan el- Basri'dir (ö.110/728). Bunlar arasında Hasan el-Basri dirayet ile tefsiri tercih ederken Katade daha çok nakilciliği ile öne çıkmaktadır. Yukarıda sözünü edilen medreselerde yetişen tabiün müfessirlerinin ekseriyeti mevalindendir. Sahabe döneminde icmali (külli) mana ile yetinme söz konusu iken, tabiün döneminde daha ayrıntılara yer verilmiştir. Sahabe tefsiri, kendilerine manası kapalı gelen ayetlerle sınırlı kalmışken, tabiiler döneminde Kur'an'ın bütünü tefsir edilmeye başlamıştı. Diğer taraftan da ortaya koyulan görüş ve iddaların delillendirilmesi için bazı kelime ve tabirlerin izahları yanında, geniş fıkhi açıklamalar, ayetlerden istinbat ve istidlal yoluyla çıkarılan hükümler ve tarihi bilgilere de yer

vermişlerdir. Öte yandan, şiirle işhad metoduyla bazı garip kelimeleri şerh ve izah etmek ve İsrailiyat denilen gayr-i İslami bilgilerin kullanımı yine bu dönemin bir başka özelliğidir.

3- Tesfirin Tedvini

Tefsir, önceki dönemlerde sözlü nakil yoluyla aktarılmıştır. Bu sürecin ilk halkasında Hz.Peygamber, ilk halkasında da vahyin nuzül ortamını müşhade eden ve meydana gelen hadiseleri bizzat yaşayan sahabe vardır. Ashab bir taraftan Hz.Peygamberden işittiklerini, müşahedelerini tabiilere nakletmişlerdir. Tabilere şifahi olarak nakledilen bilgiler, onlardan sonra gelen tebe-i tabiin nesline de aynı şekilde şifahi olarak nakledilmiştir. Ancak diğer dönemlere kıyasla bu dönemde tefsir bir hayli genişlemiştir. Bunda isnad zincirlerinin nakledilmesi ve dil ilimlerinin genişlemesi de etkili olmuştur. Tedvin asrı olarak bilinen tebe-i tabiin döneminde tefsire dair malzemeler yazıya geçirilmeye başlanmıştır.
Günümüze kadar ulaşabilen Kur'an'ın sure ve ayet tertibine göre en eski tefsiri Mukatil b.Süleyman (ö.150/767) aittir. Ancak, ilk müfessir olarak Ali b. Ebi Talha (ö.143/760) bilinir. Mukatil b.Süleyman Kur'an'ı başından sonunsa kadar mevcut sure tertibine göre ele alarak bir yandan ayetlerin nuzül sebepleri ve nuzul zamanları konusunda bilgiler vermiş; diğer yandan da kelimelerle ilgili etimolojik açıklamalar ve nahvi tahliller yapmıştır. İlk müstakil tefsirlerden olduğu ileri sürülen bir diğer tefsir de Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad el-Ferra'nın (207/822) "Maani'l-Kur'an'ı" dır. Bu dönemin yine öne çıkan başlıca müfessirlerinden Süfyanu's-Sevri, tefsirinde Arap dilinin filololjik inceliklerine dayanan lügat, kıraat gibi hususlar yanında nuzul sebepleri, nasih-mensüh ve fıkıhla ilgili açıklamalara da da yer vermiştir. Yahya b. Selam, Yahya b.Ziyad, Ebu Ubeyde Ma'mer b.el-Müsenna, Abdurrezzak b. Hemmam yine bu dönemin öne çıkan başlıca müfessirlerindendir. Tedvin döneminde, Kur'an'ın açıklamasına yönelik olarak bu dönemde yazılan eserlerin ortak özelliği dil bilimsel tefsirler olmalarıdır. Söz konusu tefsirler, öncelikle garib, müşkil, mübhem ve mücmel kelimelerin Arap dilndeki anlamlarına, etimolojik alan içerisindeki değişik formlarına ve irab durumlarına yer vermişlerdir. Ayetlerin anlaşılmasında anahtar konumunda olan sözcüklerin izahı için zaman zaman eski Arap şiiri kullanılmış olup ayetlerin nüzul sebepleri, kıratı ve neshi gibi konular da ele alınmıştır. Varlığını Hicri IV. Asra kadar devam ettiren söz konusu tefsir geleneği bundan sonra yerini geniş hacimli rivayet ve dirayet tefsirlerine bırakmıştır.

4- Tefsir Çeşitleri

Genel nitelikleri itibariyle tefsiri mevdi'i (konumlu) ve mevdu'i (konulu) şeklinde iki kısma ayırabiliriz. Mevdi'i(konumlu) tefsir, herhangi bir müfessirin Kur'an'daki sure ve ayet sıralamasını esas alarak her ayeti mevcut terkibe göre tefsir etmesi demektir. Bu da metod olarak rivayet ve dirayet olarak iki türdür. Rivayet tefsiri, Kur'an'a, sünette ve selef âlimlerinden nakledilen sahih rivayetlere dayanan tefsir demektir. Rivayet tefsirinin kaynaklarını Kur'an, sünnet, sahabe sözleri, tabiün kavilleri, Arap dili ve belagatı, Arap şiiri ve ehl-i kitap kültürüdür. Rivayet tefsirleri de, salt rivayet ve dirayetle karışık rivayet tefsirleri diye ikiye ayrılır. Salt rivayet tefsirleri, sahabe ve tabiündan gelen rivayetlere dayanan tefsirlerdir. Rivayet tefsir geleneğine göre kur'an'ı tefsir eden bir hayli müfessir bulunmaktadır. Bunlar arasında en çok şöhrete ulaşanlar, Taberi, Begavi, İbn Atiyye el-Endülüsi, İbnü' Cevzi, İbn Kesir ve Süyuti, İbn Munzir, İbn Ebi Hatim ve ibn Temiyye gibi zevattır.
İslam coğrafyasının genişlemesi neticesi yeni gelişmelerin, felsefi fikirlerin ve mezheplerin ortaya çıkması ile rivayet kaynakları yanında içtihada da ihtiyaç duyulmaktaydı. Böylece dirayet tefsiri ortaya çıkmış oldu. Dirayet tefsiri, Müfessirin yalnızca rivayetlere bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimler yanında kendi bilgi birikimi ve re'yine dayanarak yaptığı tefsir anlamına gelmektedir. Kur'an'ın dirayete dayalı tefsiri konusunda sürekli bu tefsir türünün caiz olup olmaması hususu tartışma konusu olmuştur. Ancak, akli istidlallerle tefsir yaparken lügat, sarf, nahiv, iştikak, beyan, bedii, me'ani, kıraat, usul'd-din (kelam), usul-i fıkıh, esab-ı nüzul, nasih-mensüh vb. ilimlerin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. İmam Matüridi (ö.333/944), Razi (ö.606/1210), Beyzavi (ö. 685/1286), Nesefi (ö.710/1310), Şirbini (ö.977/1570), Ebussud (Ö. 982/1574), Elmalı Hamdi Yazır (ö.1942) meşhur dirayet müfessirlerinden başlıcalarıdır.
Mevdu'i (konulu) tefsir, Kur'an'ın bütününü veya ondaki herhangi meseleyi araştırma konusu yaparak ayetleri nüzul tarihine göre sıralayıp incelemek Kur'an'ın bakış açısını tespit etmek anlamına gelemektedir. Hazreti Peygamber, Kur'an'ın herhangi bir ayetini açıklarken zaman zaman bu yöntemi kullanmıştır. Tedvin dönemini müteakip yıllarda ise, konulu tefsir yöntemi daha çok fıkhi alanda görülmektedir. Konulu tefsir anlayışı, günümüzde de konu tefsirinde ve tahlilli tefsirde en faydalı ve güvenli bir yöntem olduğu için devam

etmektedir. Yöntem olarak, öncelikle çalışılacak konunun sınırları ve hedefi belirlenir. Konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla bir araya getirilen Kur'ani nasların tarihi bağlamları ele alınır. Ayetlerin siyak ve sibak ilişkileri ile sünnet de göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı şekilde sahabe, tabiün, tebe-itabiin ve sonraki dil bilgilerinin söz ve tercihleri de yararlanılması gereken tefsir malzemesidir.

5- Tarihten Günümüze Tefsir Akımları

a. Mezhebi Tefsirler

Mezhebi tefsir herhangi bir fırkaya ait Kur'an'i anlayışa denir. İslamın birinci asrının sonlarından itibaren gerek dini, gerekse siyasi bir anlayışla ortaya çıkmaya başlayan bir takım itikadi mezhepler, tefsire hız veren amillerin başında yer almıştır. Hz. Peygamber ve sahabenin inanç sistemlerini izleyen Müslümanların mensup olduğu ehl-i sünnet mezhebinin tefsir anlayışının yanı sıra mu'tezile mezhebinin de kendine göre tefsir anlayışı oluşmuştu. Mu'tezile âlimleri, önce kendi tercihlerini ortaya koymuşlar, ardından da bunları delillendirme cihetine giderek Kur'ani nasları te'vile koymuşlardır. Mu'tezile imamları, Kur'an'ı tefsir ederken genellikle aklı ön plana çıkarmıştır. Bunun sebebi de mümin inancını tevhid ve adalete aykırı olan her şeyden temizlemektir. Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahani (ö.322/934), Kadı Abdulcebbar (ö.415/1024), Ali b. et-Tahir, eş-Şerif el-Muratada (ö.436/1044), Zamşehri (ö.538/1144) başlıca meşhur mu'tezile müfessirlerindendir.
Öte yandan Şia'nın büyük çoğunluğu için söz konusu olan İmamiyye Şiası ya da diğer adıyla Caferiye Mezhebine göre, Kur'an'ın hem zahiri hem de batıni manası vardır. Esas kastedilen mana batıni manadır. Zira zahiri manalar, batıni manaları muhafaza eden kılıf mesabesindedir. Yüce Allah Ku'an'ın zahirini tevhid, nübüvet ve risalete çağırmaya hasrederken; batınını da imamet, velayet ve bunlara bağlı olan şeylere hasretmiştir. Kummi, Tusi (ö.460/1068), Tabatabai başlıca şii müfessirlerdendir.
Hariciler ise, Kur'an'ın lafzına sarılan bir gruptur. Bu mezhebin takipçilerinde mu'tezile ve şia gibi çaplı müfessir çıkmamıştır. Esasen fazla sayıda tefsirleri de mevcut değildir. Haricilere isnad edilen en önemli müfessir Muhammed b. Yusuf Itfiyyiş'tir (ö.1332/1914).

b. İşari Tefsirleri

İşari tefsir,'' yalnız tasavvuf erbabına açılan bir takım gizli anlamlar ve işaretler yoluyla Kur'an'ı açıklamak'' demektir. Buna göre işari tefsir, sufinin bulunduğu makam itibariyle kalbine doğan ilham ve işaretlere dayanmaktadır. Bu tefsirin geçerli olması için, batıni anlamların lafızların zahiri anlamlarına ters düşmemelidir. Yapılan işari yorumların isabetli olduğunu gösterecek bir başka nas veya açık bir delilin bulunması gerekmektedir. Ayrıca bu yorumlara muhalif şer'i veya akli bir karine bulunmamalıdır.
İşari tefsir anlayışı hicri ikinci asırda ortaya çıkmış ve ilk temsilcileri arasında el-Hasan el-Basri (ö.110/728), Ca'fer-i Sadık (ö.148/765) ve Abdullah b. Mubarek(ö.181/797)'in isimleri sayılmaktadır. Ebu Abdirrahman es-Sülemi (ö.412/1021), Gazali (ö.505/1111) ve Muhyiddin İbn Arabi (ö.638/1240) ile işari tefsir zirve dönemlerini yakalamıştır.

c. Fıkhi Tefsirler

Fıkhi tefsir, Kur'an'ın ahkâmla ilgili ayetlerini ele alıp incelemekte ve Müslümanların kendi dinlerini yaşamalarına imkân sağlayacak sonuçlar üretmektedir. Fıkhi tefsir tefsir, İbadat, mualemet ve ukubatla iligili ayetlerin izahlarıyla meşgul olup, bu alana ait ayetlerden hükümler çıkarmaya çalışan bir tefsir hareketi olarak tanımlanabilir. Buna göre söz konusu tefsirin konusu ahkâm ayetleridir. Yani müçdehitlerin hüküm çıkarmada içtihadlarırna konu edindikleri Kur'an naslarıdır. İmam Şafi (ö.204/819), el-Tahavi (ö.321/933), el-Cassas (ö.370/980), el-Kiya el-Herrasi (ö.504/1110), Ebu Bekr İbnu'l-Arabi (ö.543/1148), el-Kurtubi (671/1272) bu alanın başlıca önemli isimlerindendir.

d. İlmi Tefsirler

Nasların, bir takım fenni keşif ve nazariyetler esas alınarak yapılan tefsirine ilmi tefsir, adı verilmiştir. İlmi tefsir hareketi, dirayet tefsirinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu hareketi merkezi bir düşünce etrafında ilk olarak ele alan İmam Gazzali'dir (ö.505/1111)'dir. Gazzali'den sonra ilmi tefsir anlayışını tefsire ilk tatbik eden büyük müffesir Fahruddin Razi (ö.606/1209) olmuştur. Onun ardından Ebu'l-Fadl el-Mursi (ö.655/1257) ve

Suyuti (ö.911/1505) ilmi tefsir anlayışını savunan âlimler arasında yer almıştır. Bu asırda ise, Muhammed b. Ahmed el-İskenderani (ö. 1306/1888), Seyyid Abdurrahman el-Kevakibi (ö.1320/1902), Tantavi Cevheri (ö.1359/1940) gibi zevat ilmi tefsirde ismi öne çıkanlardır.

e. İçtimai Tefsirler

İçtimai tefsir, Kur'an'ı yeni bir anlayışla ele alarak, çağın toplumsal sorunlarını nasların ışığı alatında çözümlemeyi hedefleyen bir tefsir çeşididir. İçtimai tefsir, 19. asrın sonlarında Mısırlı Muhammed Abduh tarafından benimsenen bir yöntemdir. İçtimai tefsir ekolünün Muhammed Abduh'tan sonra ikinci önemli temsilcisi Reşid Rıza (ö.1354/1935)'dır. Yine Ahmed Mustafa el-Mereği (ö.1371/1952) bu ekolü devam ettirenlerdendir. Seyyid Kutub da (ö.1386/1966) ekolün önemli temsilcilerinden sayılmaktadır.

f. Modernist Tefsirler

Modernist tefsir, vahyedilmiş bir inanç ve ameller pratiği olan Kur'an'ı, yaşanılan çağın htiyaçlarını dikkate alarak uygun yöntemlerle açıklamak demektir. İslam'ın ilk zamanlarındaki dinamizmini yeniden hayata geçirerek, Müslümanların yaşantılarına arız olan durgunluğu, geriliği ve zayıflığı ortadan kaldırmayı amaçlar. Ortay koyduğu yeni çözüm metodolojisi ile klasik modernist yaklaşımı Neo-İslam Modernizmi adı altında yeni bir seyir takip etmeye başlamıştır. Klasik modernist müfessirlerin başında Seyyid Ahmed Han(ö.1316/1898), Seyyid Emir Ali(ö.1347/1928) ve Muhammed Ebu Zeyd'i sayabiliriz. Çağdaş modernist tefsir tarihselci yaklaşımı benimser ve temsicilerinin başında ise Fazlur Rahman, Roger Garaudy, Muhammed Arkoun, Hasan Hanefi yer almaktadır.

B- FIKIH TARİHİ

1- Fıkıh Tanımı ve Konusu

Fıkıh, bir şeyi iyice akletmek, derinlemesine kavramak anlamına gelir. Zaman içerisinde, farklı bir anlam kazanarak, bir bütün olarak dini doğru biçimde anlama şeklinde de kullanılmıştır. Fıkıh, Şer'i delillerden istinbat olunan hükümlerin heyet-i mecmuasıdır. Şer'i dini delillerden hüküm çıkarana fakih denir ki bugünkü hukukçu karşılığıdır.

İmam-ı Azam, fıkhı "kişinin yararına ve zararına olan şeyleri bilmesi" olarak anlar. Daha sonra takipçileri ise "gündelik davranışlarımıza ilişkin yararlı ve zararlı olanı bilme" şeklinde de anlamışlardır. Böylece inanç ve ahlâk konuları fıkıh tanımının dışında kalmıştır.

İmam Şafi ise fıkhı, "gündelik davranışlarımıza ilişkin dini hükümleri sahip olunan meleke ile özel delillerinden çıkararak bilmek" olarak tarif etmiştir. Bu tanıma göre fıkıh bir insana ait özelliktir ve zamanla kazanılan meleke ile özel delillerden yapılan çıkarımlarla elde edilen ilimdir. Fakih'te delillerden hareketle herhangi bir konuyla ilgili dini hükmü ortaya koyabilme yeteneğine sahip kimsedir. Bu anlamda fıkıh ile içtihat, fakih ile müçtehit eşanlamlıdır.

Mecelleye Göre fıkıh "Mesa'il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir." Dini hükümler için de fıkıh terimi kullanılır olmuştur. En yaygın fıkıh tabiri ise şudur: "Ahkam-ı şeriyyeyi ameliyyeyi tafsilatlı bir surette delilleriyle bilmektir." Ameli ve fer'i meselelerin hükümlerinin delillerden nasıl istinbat edildiği usl-u fıkhın konusudur.

Fıkhın asıl konusunu kişinin iradesiyle yapmış olduğu eylemleri oluşturur. Ayrıca insanın fiilerine ilişkin olan doğa hadiselerini de ele alır. Dini hükümler, usul ve füru olmak üzere ikiye ayrılır. Usul itikat konularını kapsar. Füru konuları ise dört kısma ayrılır: İbadat, muâmelat, ukubat, münekehât ve müfârakât.

Fıkhın en ilgili olduğu ilim fıkıh usulüdür. Çünkü fıkıh, onun üzerine kuruludur. Fıkıh usulünün varlığı ve tedvini düşünceye nisbetle mantık ilminin tedvinini andırır. Buna göre fıkıh usulü varlık olarak fıkıhtan önce, tedvin olarak ise ondan sonradır. Fıkıh usulü; fıkhın temelleri, ilke ve esasları; fıkhın kaynakları; fıkha ulaştıracak yol ve yöntemleri konularını ele alır. Fıkıh usulü dini hükümleri ele alır, bunun doğal sonucu olarak bu hükümlerin çıkarıldığı kaynaklar, kaynaklardan hüküm çıkarma metotları ve nihayet bu işi yapacak olan müçtehit üzerinde durur.

2- Fıkıh Tarihi

Fıkıh, dini anlama ve yorumlama olarak Hz. Peygamberden beri mevcuttu. Zira O, gelen vahiyleri açıklıyor, öğretiyor ve uygulamaya koyuyordu. Sahabeler dini hükümleri daha çok görerek öğreniyorlardı. On üç yıl süren Mekke döneminde inen ayetler daha çok iman ve ahlak konularına dairdir. Ahkam konuları daha ziyade hicretten sonra nazil oldu. Hicretten önce teşri edilen ayetler akideyi korumak içindir. On yıl Medine dönemi teşri tarihi açısından çok önemlidir. Bireysel alanda olduğu gibi kamusal alanda da çok önemli düzenlemelere gidilmiş birçok alanda hükümler verilmiştir. Hükümler tedrici olarak, zaman içinde peyder pey oluşturulma yoluna gidilmiştir. Bu devirde teşri vahiy yoluyladır. Meydana gelen hadiseleri ele alır. Olmamış şeyleri ele alarak hüküm vermez. Takdiri hüküm yoktur. Hz Peygamberin sünnetleri Kur'anı izah ederken, bazı konularda bizzat kendi rey ve içtihadıyla hüküm vermiştir.
Hz. Peygamberin vefatından sonra fıkıh faaliyetleri sahabe ve tabiin döneminde de devam etmiştir. Sahabe Hz. Ebubekir dönemi kısa sürmüş bir dönemdir. Bu dönemde namaz ve zekâtı kabul etmeyenlerin başkaldırmaları ile mücadele edilmiştir. İrtidat hadiseleri dediğimiz bu olayları Onun döneminde bastırılmıştır. Bu dönemde Müslümanlar yabancı kültürlerle karşılaşmışlardır. Bunların bir kısmı Müslüman olmuş, bir kısmı ise eski inancı üzerine yaşamaya devam etmişlerdir. Mekke ve Medine'nin yanı sıra Kufe ve Füstat gibi dini merkezler de kurulmuştu. Bu dönemin en önemli fıkıh faaliyeti Şura içtihadı olmuştur.

Hz Ömer, Medine'de ileri gelen sahabeleri dışarıya göndermemiştir. Önceden hükmü bilinmeyen bir olay olduğunda bu içtihat ehliyeti olan sahabeleri toplar, konuyu onlara açar, görüşlerini alır ve müzakere sonucu verilen kararı uygulardı. Bu anlayış icmanın oluşmasına ve fıkhın temel kaynaklarından kabul edilmesine zemin hazırlıyordu. Sahabeden Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah ibni Mesut, Hz. Aişe, Zeyd ibni Sabit, Abdullah ibni Abbas, Abdullah ibni Ömer fıkıh alanında meşhur olanlardı.
Hilafet merkezli ihtilaflar sonrasında Müslümanlar üç fırkaya ayrıldılar: Harîciler, Şia ve Ehl-i sünnet. Ehl-i sünnet dediğimiz mutedil fırka da fıkıh meselelerini inceleme ve çözme konusunda takip ettikleri usule göre ikiye ayrıldılar. Bir kısmı nassların illetlerini inceleyip kıyas yoluyla hükümler verme yolunu tutmuşlardır. Bunlara 'rey ehli' denmiştir.Diğer kısmı da sadece naslara bağlı kalmışlardır. Bunlara da 'hadis ehli' denmiştir. Ehli hadisin merkezi Medine idi. Onu için bunlara hicaz fukahası da denir. Ehli reyin merkezi Irak olduğu için Irak fukahası olarak adlandırılırlar.
Kufeye gelen ibni Mesud, Kufe'de özel meselelerle karşılaşmış ve bu problemlere sahip olduğu ilimle cevaplar bulmaya çalışmıştır. Kufe ekolü Abdullah ibni Mesud'un açtığı yolda yürümüştür. İbn-i Mesud dini faaliyetlerde rey ağırlıklı tefsir ve fıkıh mektebinin ve kıraat ilminin temellerini atmıştır. Bu ekolün temsilcileri: İbn-i Mesut, Alkame b. Kays en Nehai, İbrahim en Nehai, Hammad b. Ebi Süleyman ve Ebu Hanife idi. Kufe ekolü ile eş zamanlı olarak medine merkezli hicaz bölgesinde 'eser' ağırlıklı bir ekol oluşmaktaydı. Eser; Hz Peygamberin hadisleri ile sahabe ve tabiinlerin fetvalarıdır. Bu zatların içinde bulunduğu ortam Hz peygamberden miras kalan ortamdı ve şartlar ve ihtiyaçlar benzerlik arz ediyordu. Bu sebepten çok fazla reye ihtiyaç duyulmamıştı. Bu ekolün temsilcileri; Şu'be, Ma'mer b. Raşit, el Leys b Sad, Abdullah b. Mubarek, Ebu Avane ibn Lehia, Süfyan b. Uyeynedir. İmam Malik bu ekolde yetişmiş fakat rey'e de önem vermiştir.

Daha sonra bölge merkezli İmam-ı Azam, İmam-ı Şafi, İmam-ı Malik ve Ahmed ibn Hanbel gibi imamların yolunda, bölgesel mahiyette hukuk ihtiyacını karşılamak üzere mezhebler ortaya çıkmıştır.

İmam Ebu Hanife, Kufe Rey Ekolünden olup Hanefi Mezhebinin imamıdır. En önemli özelliği şuydu: a) Nassın bulunmadığı yerde istihsan ve kıyasa dayalı rey içtihadına başvurması b) Sahih olduğu kesin olarak bilinmeyen hadisler yerine içtihadın tercih edilmesidir.

İmam Malik'de ise kaynak sıralaması kitap, sünnet, icma, kıyas şeklindedir. Ancak O, ahad yolla gelen hadislerde (amel-i ehli Medine) Medine halkının uygulamasına ters düşmemek şartıyla delil kabul eder, aksi halde kabul etmezdi. Mesalihi murseleyi dikkate alması fıkhının karakterestik özelliklerindendir.

İmam Şafii'nin içtihat usulüne göre ise; delillerden kitap ve mütevatir sünnet en önce gelir. Hem zahir hem batında hakkı temsil eder. Sonra ahad sünnet(haber-i vahid)gelir. Sadece zahirde hakkı temsil eder. Derece itibariyle daha sonra icma vardır. Sahabe fetvaları da deliller arasındadır. Kıyas en son gelir. Kıyasın ahad da olsa haberden önce esas alınması caiz olmaz. İstihsanı, maslahatla amel etmeyi, ameli ehli medineyi sübjektif, Zayıf karakterde oldukları ve sünnetin terkine yol açabileceği gerekçesiyle delil kabul etmez.

İmam Ahmed büyük bir hadis âlimidir. Ona göre esas alınması gereken kaynaklar kuran ve sünnettir. Ancak uydurma olduğu sabit değilse sahih olmasa da kıyas ve reye tercih eder. Kıyasa zaruret halinde girer. Buna mukabil, bir şeyin bulunduğu hal üzeri kalması ilkesi olan istishab delilini çokça kullanır. Haram kılıcı bir delil olmadıkça eşyanın mübah olması berayı zimmetin yani kişinin ispatlanmadıkça suçsuz ve borçsuz olmasının asıl olması bu ilkenin sonucudur.

Şia ve Caferi Mezhebine gelince, Şianın günümüze uzanan üç büyük fırkasından birinin Zeydiye olduğugörülür. Yemende revactadır. Görüşleri Hanefi mezhebine çok yakındır. İkinci fırka İsmailiyye koludur

ve aşırılığa kaçmıştır. Şianın en büyük kolu, akaitte ve fıkıhta Caferilerdir. İsna aşeriyye ve imamiyye adlarıyla da anılır. Delil olarak kitap, sünnet, icma ve akıl kullanır. Sünnet ve icma delilleri Sünnilerinkinden farklıdır. Sünnete Hz Peygamberin yanında masum olan on iki imamın söz, fiil ve amelleri de dâhildir. İcma da onların icmasıdır. Her şey onlara bildirildiği için reye ve kıyasa gerek yoktur.

Zahiriye Mezhebi yaklaşımlarının esası kitap ve sünnetin zahirine dayanma anlayışıdır. Kaynakları ise Nass, İcma ve bu ikisinden alınan delillerdir.

C- HADİS TARİHİ

Hadis tarihi; Hadislerin kaynağı olan Hz. Peygamberle başlayıp günümüze kadar devam eden yaklaşık 15 asırlık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Hadislerin naklinde ve hazreti peygambere aidiyetini tespitte isnadın son derece önemli olduğunu düşünen ilk dönem âlimleri, raviler arasındaki hoca talebe ilişkisi ve isnatların ittisalini araştırmada sağlayacağı kolaylığı da dikkate alarak hadis tarihini sahabe, tabiin, tebei tabiin şeklinde tabaka esaslı ayrıma tabi tutmuşlardır.

Bu ayrıma göre yaklaşık ilk dört asırlık dönemi mutekaddimun sonraki dönem için müteahhirun olarak isimlendirilmektedir. Buna göre isnatlı bilgilerin bulunduğu ilk dönem mutekaddimun, hadis ve hadis ilmi ile ilgili bilginin senetsiz olarak nakledildiği dönem müteahhirun olarak kabul ediliyor.

Hadis tarihi rivayet dönemi ve nakil dönemlerinden oluşur. İlki, Hz. Peygamberden yaklaşık hicri beşinci asrın sonlarına doğru olan zamanı kapsıyor. İkincisi ise, 12 ve 18. Miladi asırlar arasını kapsar. Ayrıca günümüze kadar olan dönem son dönem olarak adlandırılır.

Sahabeler bir taraftan Hz. Peygamberden rivayette hataya düşmemek diğer taraftan da yapılan hataları düzeltmek amacı ile bir kısım kurallar geliştirmişlerdir. Hadis rivayetinde ihtiyatlı davranmışlar ve ilk defa duydukları Hz. Peygambere ait bilgilerin doğruluğunu araştırmışlardır. Bunun yanında, az hadis rivayet etmişler ve hatalı rivayetleri düzeltmişlerdir. Ayrıca, hadis müzakeresine önem vermişlerdir.

Tabiin dönemi, yaklaşık 170 yıl sürmüştür. Miladi 651/796 Yılları arası dönemdir. Tebeî Tabiin dönemi ise hicri 110/220 Yılları Arasını kapsar. Bu dönemde siyasi, sosyal, kültürel faliyetler ortaya çıktığı için hadis rivayeti ile alakalı yeni bir takım kurallar koymak gerekli olmuştur. İslam âlimleri hadis uydurma faaliyetlerini engellemek Amacıyla bir takım tedbirler almışlardır.

İsnad faaliyetleri bu çerçevede başlamıştır. İlk hadisi nakledene ulaşıncaya kadar ravileri sırası ile zikretme Âlim ibni Şihab ez-Zuhrî (ö.124/742) ile başlamıştır. Hicri birinci Asrın sonlarından itibaren isnadın yaygınlaşıp hadisin ayrılmaz bir parçası olmaya başlaması ile senedde yer alan ravilerin ehliyetleri açısından araştırılması zorunlu hale gelmiştir. Râvinin hadis rivayetine ehil olmadığını, fısk, tedlis, yalancılık gibi ravide olanı koymaya cerh, râvinin güvenilir olduğunu, hadis rivayet edebileceğini tesbit etmeye de ta'dil denilmiştir.

Birinci asırda hadisler genellikle şifahi olarak nakledilirken ikinci asırdan itibaren yazılı olarak rivayet dönem başlamıştır.

Hicri ikinci asır siyasi ve itikadi fırkaların yanında İslam düşüncesi ile ilgili farklı ekollerin oluştuğu bir dönemdir. Bu dönem başta hadisin sıhhatinin tesbit olmak üzere, hadisle ilgili farklı metot ve yaklaşımlara sahip ehl-i hadis, ehl-i rey, Mutezile, Şia ile ehl-i zühd ve tasavvufun ortaya çıktığı bir zamandır.

İslam düşünce tarihi açısından en yoğun fikir tartışmalarının olduğu dönem hicri üçüncü asırdır. Hadis tarihi açısından hicri üçüncü asır gelişme dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde, ehl-i Hadise yöneltilen eleştirelere cevaplar verilmiş, daha önce belirlenen hadis usulü kural ve ıstılahlarının bir kısmı yazılı hale getirilmiş, hadis disiplinleri ile ilgili temel eserler kaleme alınmıştır. Hicri ikinci asırda oluşan ekoller arasındaki ilgili tartışmalar üçüncü asırda da devam etmiştir.

Hicri ikinci asırda ortaya çıkan hadislerin sıhhatini tespit ve yorumlanmasıyla ilgili ekoller arasındaki farklı yaklaşım ve tartışmalar üçüncü asırda eleştiri ve cevap şeklinde yazılı olarak devam etmiş ve bu durum temel hadis kitaplarının telifi ile hadis usulü ve ilimlerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Hicri üçüncü asır, Kütüb-i Sitte, Süneni Erbaa ve Kütüb-i Erbaa diye isimlendirilen temel hadis kitaplarının yazıldığı dönemdir. İkinci asırda geliştirilip uygulanan hadis usulü kuralları üçüncü asırda yazıya başlanmıştır. Nitekim İmam ŞâfiîAli B. Medine, İmam Buhari, İmam Müslim, Tirmizi ve Ebu Davud'un eserleri bu dönemde yazıldı.

Hicri dördüncü ve beşinci yüzyıllar siyasi açıdan Abbasiler ile emirlikler veya Hanedanlıklar dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Endülüs döneminde Emirlikler hâkimdir. İlmi ve fikri açıdan ise dördüncü ve beşinci asırlar İslami ilimlerin tamamen teşekkül ettiği, mezheplerin kökleştiği, Batiniler ile Karmatilerin önemli ölçüde etkili olduğu, İslam felsefesi ve tasavvufunun gelişmeye yüz tuttuğu zengin bir kültür ortamı görünümündedir. Ehli hadis ile mutezile ve ehli rey arasındaki tartışmaların devam ettiği ve ehli hadis lehine geliştiği bu dönemde, hadis usulü eserlerinin yanısıra rivayet usulüne ait temel hadis eserleri de telif edilmiş, ayrıca ilk dönem hadis kaynaklarına dayalı eserler de yazılmaya başlanmıştır.

Hicri dördüncü ve beşinci asırlarda Eş'ariyye ve Maturidiyye gibi ehli sünnet mezheplerinin genel kabul görmesi ve yoğun olarak yöneltilen eleştiriler sonucunda Mutezile giderek zayıflamıştır. Bu dönemde telif edilen ilk hadis usulü eserleri hadisi savunma amaçlı kaleme alınmış, azımsanmayacak kısmı ilk defa olmak üzere gerek ravilerin kimliği gerekse güvenilirliği ile ilgili daha sonraki dönemlerde kaynak olarak kullanılan bir çok eser telif edilmiştir. Bu dönemde müsnet ve mucem turu eserler kaleme alınmıştır. Müstedrek ve müstahreç türü temel hadis kaynaklarını tamamlayıcı çalışmalar yapılmış. İlk şerhler yazılmış onların ravi ve isnatlarındaki kopukluk ve metinleri açısından eleştirilen eserler de bu dönemde yazılmıştır. Ayrıca temel hadis kaynaklarının hadislerini bir araya toplayan cem' türü eserlerin ilk örnekleri de bu dönemde telif edilmiştir.

Bu dönemin en temel özelliği rivayetin sona ermesi ve rivayet döneminde telif edilen hadis kaynaklarının aktarılmasının başlamasıdır. Camii, Sünen, müsnet, musannaf gibi temel hadis kitaplarının isnatları oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde isnat hadisle değil hadis kitaplarıyla ilgilidir. Özellikle darül hadislerin eğitim kurumu olmasıyla kitap esaslı bir eğitime geçilmiş ve bu muhaddisler vasıtasıyla temel hadis kitapları oluşan isnatlarıyla korunmuş ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Bu dönemde başta Buhari ve Müslimin "el camiius sahih" leri olmak olmak üzere kütübi sitte otorite kazanmıştır.

Son dönem ile yaklaşık 13. asırdan günümüze kadar geçen süre kastedilmektedir. Oryantalistlerin hadis tarihi usulü ve literatürü hakkında yaptıkları çalışmalar ile gerek Batı'da gerekse İslam dünyasında yapılan akademik araştırmaların bu dönemi öncekilerden ayırt eden temel özellik olduğu söylenebilir. Oryantalistler özellikle hadis literatüründe yer alan hadislerin Hazreti Peygambere aidiyeti ile sahih olan hadisleri sahih olmayandan ayırt etmeye dair klasik metotların geçerliliğini sorgulamaktaydı. Batılı devletlerin sömürgesinden kurtulan İslam ülkelerinde kurulan üniversitelerde hadis tarihi usulü literatürü hakkında yapılan akademik çalışmalarda bu dönemin bir başka özelliğidir.

Son dönemlerde Hanefi mezhebine bağlı Diyobend geleneği ve mezhepleri dışlayarak hadis merkezli ve dini metinleri lafzi yorumuyla ihya etmek isteyen selefi karakterli ehli hadis ekolleri doğmuştur. Ayrıca, 19. yüzyılın sonuna doğru ise ehli Hadisin katı nasçılığına tepki olarak ehli Kur'an'ın ekolleri ortaya çıkmıştır. Pakistan'da ise ehli hadis, Diyobend ve Fazlurrahman'ın temsil ettiği modernist ekolü ortaya çıkmıştır. Hindistan ve Pakistan'da ehli Kur'an, Mısır'da ise Mahmut Eboue Reyya ve Muhammet Tevfik Sıdkî hadisin otoritesini ve güvenilirliğini açıkça reddetmişlerdir. Ancak bu görüşler genel kabul görmemiş marjinal olarak kalmıştır.

Son dönemin hadis ilmi açısından bir diğer özelliği de hadislerin anlaşılmasıyla ilgili yapılan çalışmalardır. Özellikle Yusuf el Kardavi bu husustaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

SONUÇ

Esasen tefsir, hadis, fıkıh gibi islami ilimlere genel olarak baktığımızda, her birinin Kur'an'ın bir yönüyle anlaşılmasına yönelik ortaya çıktığı görülmektedir. Zira Kur'an'da mücmel ya da mübhem bırakılan hususların hadisler ile tamamlanması; yine Müslümanların sosyal ve bireysel olarak hayatlarını düzene koymaya yönelik kurallar ile ibadet yaşamını düzenleyen hususların yine Kur'an'dan ve akabinde sünnet ve icmadan çıkarılması; öte yandan hadis ve fıkıh verilerinin yanı sıra siyer, tarih, Arapça gibi ilimlerin verilerinden faydalanan tefsir ilminin bünyesinde barındırdığı bilgileri yine Müslümanların itikadi ve ameli hayatlarında çok önemli bir yere sahip olan kelam ve fıkıh gibi alanlara sunması; bu ilimlerin birbirleriyle olan sıkı ilişkilerini göstermektedir.

Bu ilimlerin birbirleriyle çok yakın ve zaman zaman içiçe bir görüntü sunmasının yanı sıra Hz. Peygamberden nakledilen bir kısım hadislerin Hz. Peygamberin tefsir faaliyeti kapsamında olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sünnet ve hadis bir anlamda tefsir işlevi de görmektedir. Hatta bir kısım hadis kitapları içinde tefsir bir bab olarak da ele alınmıştır. Yine hicri ikinci asırdan itibaren "ahkam'ul Kur'an" adıyla bir kısım fıkıh konularını ele alan tefsir kitaplarının yazılması da fıkıh ve tefsirin nasıl içiçe olduğunun kanıtıdır.

Tefsir, fıkıh, hadis ilimlerinin tarihi seyirlerine bakıldığında, bu ilimlerin Hz. Peygamber ve sahabe ile başladığı ve ilk dönemde tesis edilen ve her bir ekolün başını sahabenin çektiği Mekke, Medine ve Kufe medreselerinden neşet ettiği görülmektedir. Dolayısıyla kaynak olarak bir olan bu ilimler, daha sonra ihtisas alanları haline gelmiştir. Ancak bu ihtisaslaşma, bu ilimleri birbirlerinden bağımsız olarak koparmadığı gibi sürekli birbirlerine müdahil olmuşlardır. Müfessirler aynı zamanda muhaddis ya da fakih olabiliyordu. Dolayısıyla tefsir faaliyetinde bulunan âlim diğer ilimlere de hâkim idi.

Bu bakımdan, tefsir, fıkıh ve hadis ilimlerini birbirlerinden bağımsız ve ayrı düşünmenin imkânı olmayacağı gibi bu ilimlerin birbirinden kopuk olarak ortaya koyacakları eserler eksik olacaktır.

KAYNAKÇA:

1. Hassan, A.(1999). İslam hukukunun Doğuşu ve Gelişimi. İstanbul
2. Erdoğan, Mehmet.(2009)Fıkıh ilmine giriş. İstanbul
3. Yücel, Ahmet.(2014) Hadis tarihi. İstanbul
4. Keskinoğlu, Osman. (1979)Fıkıh tarihi ve İslam hukuku. Ankara
5. **5.** Demirci, Muhsin. (2014) tefsir tarihi. İstanbul

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Tarih Mütalaası, Hikmet MAVİYILDIZ 14922748 Doktora – 2015 Bahar Dönemi *29.05.2015*

Hikmet MAVİYILDIZ

14922748

Doktora – 2015 Bahar Dönemi

TARİH MÜTALAASI

A- TEFSİR TARİHİ

1- Tefsirin Tanımı ve Niteliği

Tefsir, Kur'an'ın dil bakımından tahlil edilmesiyle ve metnin anlaşılması için gerekli olan verilerin bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilen bir faaliyettir. Bu faaliyet, önceleri şifahi bir tarzda hicri 2. asrın ikinci yarısından itibaren de yazıya geçirilerek (tedvin) günümüze kadar devam edip gelmiştir.

Tefsir kelimesi "fesera" veya "sefera" köklerinden, tevil ise "a^l" kökünden gelmektedir. İlki, keşf manasına gelirken tef'il babı ile manayı keşif ve izhar anlamına gelmektedir. Istılah olarak da, müşkil olan lafızdan murat edilen şeyi keşfetmek anlamına gelir. İkincisi ise rücu manasına gelirken tef'il babı ile açıklamak, beyan etmek anlamlarına gelmektedir. Istılah olarak da zahiri mutabık olan manayı iki ihtimalden birine reddetmek demektir. İlk dönemlerde tefsir kelimesi daha çok muradı İahi budur anlamında rey içermeyen ve kesinlik arz eden ifadeler için kullanılırken te'vil daha çok lafızdan kesinlik içermeyen ihtimallerden birini tercih için kullanılmıştır. Bu yönüyle ilk dönemlerde tefsirden genellikle kaçınılmış ve bunun yerine tev'il yapılmıştır. Tefsir hareketi daha çok Hazreti Peygambere ve sahabenin Kur'anı açıklamaları ve ifadelerine hamledilmiştir. Ancak daha sonraları bu iki kelimede birbirinin yerine kullanılır olmuştur.

Tefsir kavram olarak, İbn Manzur "Lisanu'l-arap" adlı Arapça lügatinde, müşkül olan lafızdan kastedilen manayı keşfetmektir şeklinde tanımlamaktadır. Daha genel anlamda, Arap dili ve belagati ile ilgili bütün araçları kullanıp, ayetleri çevreleyen tarihsel şartları da dikkate alarak, Allah'ın muradını kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarmaktır şeklinde tanımlayabiliriz.

İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre naslardan hüküm çıkarmada esas olan, te'vile gitmemektedir. Ancak, müteşabih nasların açıklığa kavuşturulması gibi durumlarda da te'vil kaçınılmazdır. Ancak, te'vile esas

olan mananın, mecaz yoluyla da olsa lafzın kendisine delalet ettiği manalardan olması gerekmektedir. Ayrıca, te'vil manası açık olan bir nassa ters düşmemeli ve bir lafzın ilk anda akla gelen zahiri anlamından başka manada yorumlanmasına imkân tanıyan şer'i bir delile dayanmalıdır.

Te'vil; beyani, irfani ve burhani te'vil olmak üzere üç çeşittir. Te'vil, delilden dolayı lafzın muhtemel manalarından birisini tercih anlamı taşıdığı için kesinlik ifade etmez. Ancak tefsire konu olan naslarda tek anlam bulunduğu için onda kesinlik vardır. Diğer yandan, te'vil genellikle nasların içsel manalarında, tefsir ise lafızlarda söz konusudur olup, te'vil genellikle akla tefsir ise rivayete dayanmaktadır.

2- Tefsirin Doğuşu

Allah Resulü, bir tarafından tebliğ vazifesini yerine getirirken diğer taraftan da sahabeleri, Kur'an'ı okuyamaya ve ezberlemeye teşvik ediyordu. Hz. Peygamber, ashabı Kur'an'ı ezberlemeye teşvik etmekle birlikte, onun yazıya geçirilmesin de emrediyordu.Hz. Peygamber, bir taraftan kendisine vahyedilen Kur'an bölümlerini muhataplara okuyor, diğer tarftan da manası anlaşılmayan hususları açıklayarak tebliğ ediyordu. Gerçi her ne kadar ilk muhataplar, ana dilleri Arapça olduğu için Kur'an'ı genel çerçeve itibariyle anlama imkânına sahip iseler de yinede onun bir kısım müteşabih lafızlarını ve bazı ayrıntılarını anlamada sıkıntı çekiyorlardı. Dolayısıyla Kur'an'ın indiği dönemde yaşayan bu insanların hem anlamadıkları ayetlerin manalarını kendilerine açıklayacak, hem de bazı ameli hükümlerin uygulanış biçimlerini gösterecek bir rehbere ihtiyaçları vardı. İşte bütün bu hususlarda ashabın tek müracaat kaynağı Hz. Peygamberdi.
Hz. Peygamber (sav) ashabına açıklamış olduğu Kur'an'ı hakikatler, tamamen onları irşat maksadına yönelikti. Hz. Peygamber bazen bir ayeti nüzulünü müteakip tebliğ maksadıyla okuyarak açıklar yahut kırat esnasında veya hutbe irat ederken tefsir ederdi. Hz. Peygamberin zaman zaman herhangi bir ayet hakkında soru sormak suretiyle muhatapların dikkatlerini çekerek açıklamaktaydı. Hz. Peygamber bazen de, bir hükmü belirttikten sonra yahut bir nasihatin ardından veya ashap için lüzumlu olan bir hususu beyan ederken mana bakımından ilgili gördüğü başka bir ayeti okur ve onu açıklardı.
Resülullah (sav)'a gelen vahiyler çoğu zaman ashab tarafından anlaşıldığı için hiçbir açıklamayı gerektirmezdi. Böylesi durumlarda o, inen ayetleri tebliğ etmekle yetinirdi. Ancak bazen de tersi olur, açıklama zarureti doğardı. O Zamanda genellikle Hz. Peygamber ihtiyaç kadar tefsir ederdi. Kur'an'ı açıklamaya yönelik misyonu Mücmelin Tebyini, Müphemin Tavzihi ve Mutlakın Takyidi şeklinde gerçekleşmişir.
Kur'an, yaklaşık yirmi üç senelik bir zaman içinde Hz.Peygamber (sav)'e vahyedilmiş ve bu yüzden tebliğ ve teşride olduğu gibi Kur'an'ın tefsirinde de ilk muhatap Hz. Peygamberdir. Dolayısıyla, tefsirin ortaya çıkış süreci Hz.Peygamber ile başlamaktadır. Sonrasında ashab ve tabiün dönemlerinde Müslüman âlimler Kur'an rehberliğinde tefsire özel bir yer verilmişlerdir.
Hz. Peygamber tarafından vahiy kâtiplerine dikte ettirilen Kur'an metinleri muhafaza ediliyordu. Kur'an'ın kitaben derlenmesi, bilindiği gibi Hz. Peygamber 'in vefatından sonra halifeliğe seçilen Hz. Ebu Bekr devrinde yapılmıştır. Hz. Osman devrinde Zeyd b. Sabit başkanlığında oluşturulan bir heyet, beş sene kadar süren titiz bir çalışmanın sonunda birkaç Kur'an nüshası yazıp, çeşitli İslam beldelerine göndermek suretiyle söz konusu ihtilafları bertaraf etmiş ve Kur'an'ı daha önceki ilahi kitapların başına gelen tahrif ve tebdilden korumuştur.
Kur'an tefsirinin doğuşunda sahabe tefsirinin çok önemli bir yeri vardır. Çünkü sahabiler Arap oldukları için Arap dilinin üslup ve inceliklerini, Arap örf ve adetlerini iyi biliyorlardı. Aynı zamanda Kur'an'ın nüzulüne şahit idiler. Bu yüzden ayet ve surelerin hangi sebepten ötürü inzal edildiğini biliyorlardı.
Sahabe bir taraftan rivayetleri esas alarak diğer taraftanda kendi görüşlerine yer vererek Kur'an'ı yorumlamışlardır. Kur'anı nakle bağlı kalarak tefsir etme yuolunu tercih eden sahabiler, İslam'ın ilk günlerinden itibaren özellikle müphem, mutlak, mücmel ve müteşabih nasları açıklama konusunda oldukça çekingen davranarak re'y ile tefsire karşı çıkmışlardır. O dönemde bir kısım sahabi Kur'an ayetlerini yorumlama ve fetva verme noktasında çok duyarlı hareket ederek, nasları kendi tercihleri doğrultusunda anlamlandırmayı ilahi iradeye müdehale olarak telakki ediyor; bunun içinde böyle bir müdehaleden uzak durmayı daha isabetli bir yol olarak görüyorlardı.
Sahabenin Kur'an'a yaklaşımının ikinci önemli ayağı da tefsirde re'yin kullanılamsıdır. Bu görüşü benimseyen sahabiler, herhangi bir ayeti tefsir ederken öncelikle rivayet tefsir kaynaklarına müraacat ediyorlar; şayet aradıklarını onlarda bulamazlarsa, o takdirde kendi re'yleriyle tefsir ediyorlardı. Hz. Ebu Bekr (ö.13/634), Hz.Ömer (ö.23/634), Hz.Osman (ö.35/635), Hz.Ali (ö.40/661), Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Abdullah b. Mes'üd (ö.34/654), Ubey b. Ka'b (ö.30/650), Zeyd b. Sabit (ö.45/665), Abdullah b. Zübeyr (ö.73/692), Ebu Musa el-Eş'ari (ö.44/664) sahabe döneminin tefsirde öne çıkan isimleridir.

Ashabın ardında gelip din ve şeriat konusunda onların izinden giden tabiiler de sahabe gibi tefsirde öncelikle Kur'an ve sünnete başvurmuşlardır. Ancak söz konusu bu iki kaynakta nasları tefsir edecek yardımcı bir malzeme bulamadıklarında, Kur'an'ı Kur'an'la ve rivayetlere dayanarak ya da akli çıkarımlarda bulunarak tefsir yapmışlardır. Tabiiler Kur'an'ı, sahabilerden devraldıkaları tefsir mirasına dayanarak rivayet yöntemiyle ve de dirayet metodu kullanarak akli çıkarımlarla yorumluyorlardı.
İslam topraklarının genişlemesiyle Mekke, Medine, Kufe gibi merkezlerde sahabenin nezaretinde medreseler oluşturuldu. Bu merkezlerde tefsir faaliyetleri başlamıştı. Mekke medresesinin başında Abdullah İbn Abbas(ö.68/687) bulunuyordu. Özellikle müşkil lafızlar üzerinde duran ve Arap şiiriyle tefsir etme yolunu tercih eden ibn Abbas'ın, tarihe geçmiş meşhur öğrencileri vardır ki, bunlar: Mücahid b.Cebr (ö.103 /701), İkrime (ö.107/722), Said ibn Cübeyr (ö.95/714), Tavus b. Keysan (ö.106/24) ve Ata b.Ebi Rabah'tır (ö.114/732). Medine medresesinin başında Allah'ın kitabını ve Hz. Peygamberin sünnetiyle öğretmeye çalışan Ubey b. Ka'b (ö.30/650) bulunuyordu. Onun en meşhur öğrencileri de Ebu'l Aliye (ö.90/709) ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'dir (ö.118/736). Kufe medresesinin kurucusu da Abdullah b. Mes'ud'dur (ö.32/652). Bu medrese daha çok re'y ile tefsiri benimsemiş ve içtihadi hareketlerin çekirdeği olmuştur. Bu mederesenin yetiştirdiği meşhur âlimler ise; Alkame b. Kays (ö.61/681), Mesruk b.el-Ecda (ö.63/682), Müreretu'l Hemedani(ö.76/695) ve Hasan el- Basri'dir (ö.110/728). Bunlar arasında Hasan el-Basri dirayet ile tefsiri tercih ederken Katade daha çok nakilciliği ile öne çıkmaktadır. Yukarıda sözünü edilen medreselerde yetişen tabiün müfessirlerinin ekseriyeti mevalindendir. Sahabe döneminde icmali (külli) mana ile yetinme söz konusu iken, tabiün döneminde daha ayrıntılara yer verilmiştir. Sahabe tefsiri, kendilerine manası kapalı gelen ayetlerle sınırlı kalmışken, tabiiler döneminde Kur'an'ın bütünü tefsir edilmeye başlamıştı. Diğer taraftan da ortaya koyulan görüş ve iddaların delillendirilmesi için bazı kelime ve tabirlerin izahları yanında, geniş fıkhi açıklamalar, ayetlerden istinbat ve istidlal yoluyla çıkarılan hükümler ve tarihi bilgilere de yer vermişlerdir. Öte yandan, şiirle işhad metoduyla bazı garip kelimeleri şerh ve izah etmek ve İsrailiyat denilen gayr-i İslami bilgilerin kullanımı yine bu dönemin bir başka özelliğidir.

3- Tesfirin Tedvini

Tefsir, önceki dönemlerde sözlü nakil yoluyla aktarılmıştır. Bu sürecin ilk halkasında Hz.Peygamber, ilk halkasında da vahyin nuzül ortamını müşhade eden ve meydana gelen hadiseleri bizzat yaşayan sahabe vardır. Ashab bir taraftan Hz.Peygamberden işittiklerini, müşahedelerini tabiilere nakletmişlerdir. Tabilere şifahi olarak nakledilen bilgiler, onlardan sonra gelen tebe-i tabiin nesline de aynı şekilde şifahi olarak nakledilmiştir. Ancak diğer dönemlere kıyasla bu dönemde tefsir bir hayli genişlemiştir. Bunda isnad zincirlerinin nakledilmesi ve dil ilimlerinin genişlemesi de etkili olmuştur. Tedvin asrı olarak bilinen tebe-i tabiin döneminde tefsire dair malzemeler yazıya geçirilmeye başlanmıştır.
Günümüze kadar ulaşabilen Kur'an'ın sure ve ayet tertibine göre en eski tefsiri Mukatil b.Süleyman (ö.150/767) aittir. Ancak, ilk müfessir olarak Ali b. Ebi Talha (ö.143/760) bilinir. Mukatil b.Süleyman Kur'an'ı başından sonunsa kadar mevcut sure tertibine göre ele alarak bir yandan ayetlerin nuzül sebepleri ve nuzul zamanları konusunda bilgiler vermiş; diğer yandan da kelimelerle ilgili etimolojik açıklamalar ve nahvi tahliller yapmıştır. İlk müstakil tefsirlerden olduğu ileri sürülen bir diğer tefsir de Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad el-Ferra'nın (207/822) "Maani'l-Kur'an'ı" dır. Bu dönemin yine öne çıkan başlıca müfessirlerinden Süfyanu's-Sevri, tefsirinde Arap dilinin filololjik inceliklerine dayanan lügat, kıraat gibi hususlar yanında nuzul sebepleri, nasih-mensüh ve fıkıhla ilgili açıklamalara da da yer vermiştir. Yahya b. Selam, Yahya b.Ziyad, Ebu Ubeyde Ma'mer b.el-Müsenna, Abdurrezzak b. Hemmam yine bu dönemin öne çıkan başlıca müfessirlerindendir. Tedvin döneminde, Kur'an'ın açıklamasına yönelik olarak bu dönemde yazılan eserlerin ortak özelliği dil bilimsel tefsirler olmalarıdır. Söz konusu tefsirler, öncelikle garib, müşkil, mübhem ve mücmel kelimelerin Arap dilndeki anlamlarına, etimolojik alan içerisindeki değişik formlarına ve irab durumlarına yer vermişlerdir. Ayetlerin anlaşılmasında anahtar konumunda olan sözcüklerin izahı için zaman zaman eski Arap şiiri kullanılmış olup ayetlerin nüzul sebepleri, kıratı ve neshi gibi konular da ele alınmıştır. Varlığını Hicri IV. Asra kadar devam ettiren söz konusu tefsir geleneği bundan sonra yerini geniş hacimli rivayet ve dirayet tefsirlerine bırakmıştır.

4- Tefsir Çeşitleri

Genel nitelikleri itibariyle tefsiri mevdi'i (konumlu) ve mevdu'i (konulu) şeklinde iki kısma ayırabiliriz. Mevdi'i(konumlu) tefsir, herhangi bir müfessirin Kur'an'daki sure ve ayet sıralamasını esas alarak her ayeti mevcut terkibe göre tefsir etmesi demektir. Bu da metod olarak rivayet ve dirayet olarak iki türdür. Rivayet tefsiri, Kur'an'a, sünette ve selef âlimlerinden nakledilen sahih rivayetlere dayanan tefsir demektir. Rivayet tefsirinin kaynaklarını Kur'an, sünnet, sahabe sözleri, tabiün kavilleri, Arap dili ve belagatı, Arap şiiri ve ehl-i kitap kültürüdür. Rivayet tefsirleri de, salt rivayet ve dirayetle karışık rivayet tefsirleri diye ikiye ayrılır. Salt rivayet tefsirleri, sahabe ve tabiündan gelen rivayetlere dayanan tefsirlerdir. Rivayet tefsir geleneğine göre kur'an'ı tefsir eden bir hayli müfessir bulunmaktadır. Bunlar arasında en çok şöhrete ulaşanlar, Taberi, Begavi, İbn Atiyye el-Endülüsi, İbnü' Cevzi, İbn Kesir ve Süyuti, İbn Munzir, İbn Ebi Hatim ve ibn Temiyye gibi zevattır.
İslam coğrafyasının genişlemesi neticesi yeni gelişmelerin, felsefi fikirlerin ve mezheplerin ortaya çıkması ile rivayet kaynakları yanında içtihada da ihtiyaç duyulmaktaydı. Böylece dirayet tefsiri ortaya çıkmış oldu. Dirayet tefsiri, Müfessirin yalnızca rivayetlere bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimler yanında kendi bilgi birikimi ve re'yine dayanarak yaptığı tefsir anlamına gelmektedir. Kur'an'ın dirayete dayalı tefsiri konusunda sürekli bu tefsir türünün caiz olup olmaması hususu tartışma konusu olmuştur. Ancak, akli istidlallerle tefsir yaparken lügat, sarf, nahiv, iştikak, beyan, bedii, me'ani, kıraat, usul'd-din (kelam), usul-i fıkıh, esab-ı nüzul, nasih-mensüh vb. ilimlerin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. İmam Matüridi (ö.333/944), Razi (ö.606/1210), Beyzavi (ö. 685/1286), Nesefi (ö.710/1310), Şirbini (ö.977/1570), Ebussud (Ö. 982/1574), Elmalı Hamdi Yazır (ö.1942) meşhur dirayet müfessirlerinden başlıcalarıdır.
Mevdu'i (konulu) tefsir, Kur'an'ın bütününü veya ondaki herhangi meseleyi araştırma konusu yaparak ayetleri nüzul tarihine göre sıralayıp incelemek Kur'an'ın bakış açısını tespit etmek anlamına gelemektedir. Hazreti Peygamber, Kur'an'ın herhangi bir ayetini açıklarken zaman zaman bu yöntemi kullanmıştır. Tedvin dönemini müteakip yıllarda ise, konulu tefsir yöntemi daha çok fıkhi alanda görülmektedir. Konulu tefsir anlayışı, günümüzde de konu tefsirinde ve tahlilli tefsirde en faydalı ve güvenli bir yöntem olduğu için devam etmektedir. Yöntem olarak, öncelikle çalışılacak konunun sınırları ve hedefi belirlenir. Konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla bir araya getirilen Kur'ani nasların tarihi bağlamları ele alınır. Ayetlerin siyak ve sibak ilişkileri ile sünnet de göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı şekilde sahabe, tabiün, tebe-itabiin ve sonraki dil bilgilerinin söz ve tercihleri de yararlanılması gereken tefsir malzemesidir.

5- Tarihten Günümüze Tefsir Akımları

a. Mezhebi Tefsirler

Mezhebi tefsir herhangi bir fırkaya ait Kur'an'i anlayışa denir. İslamın birinci asrının sonlarından itibaren gerek dini, gerekse siyasi bir anlayışla ortaya çıkmaya başlayan bir takım itikadi mezhepler, tefsire hız veren amillerin başında yer almıştır. Hz. Peygamber ve sahabenin inanç sistemlerini izleyen Müslümanların mensup olduğu ehl-i sünnet mezhebinin tefsir anlayışının yanı sıra mu'tezile mezhebinin de kendine göre tefsir anlayışı oluşmuştu. Mu'tezile âlimleri, önce kendi tercihlerini ortaya koymuşlar, ardından da bunları delillendirme cihetine giderek Kur'ani nasları te'vile koymuşlardır. Mu'tezile imamları, Kur'an'ı tefsir ederken genellikle aklı ön plana çıkarmıştır. Bunun sebebi de mümin inancını tevhid ve adalete aykırı olan her şeyden temizlemektir. Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahani (ö.322/934), Kadı Abdulcebbar (ö.415/1024), Ali b. et-Tahir, eş-Şerif el-Muratada (ö.436/1044), Zamşehri (ö.538/1144) başlıca meşhur mu'tezile müfessirlerindendir.
Öte yandan Şia'nın büyük çoğunluğu için söz konusu olan İmamiyye Şiası ya da diğer adıyla Caferiye Mezhebine göre, Kur'an'ın hem zahiri hem de batıni manası vardır. Esas kastedilen mana batıni manadır. Zira zahiri manalar, batıni manaları muhafaza eden kılıf mesabesindedir. Yüce Allah Ku'an'ın zahirini tevhid, nübüvet ve risalete çağırmaya hasrederken; batınını da imamet, velayet ve bunlara bağlı olan şeylere hasretmiştir. Kummi, Tusi (ö.460/1068), Tabatabai başlıca şii müfessirlerdendir.
Hariciler ise, Kur'an'ın lafzına sarılan bir gruptur. Bu mezhebin takipçilerinde mu'tezile ve şia gibi çaplı müfessir çıkmamıştır. Esasen fazla sayıda tefsirleri de mevcut değildir. Haricilere isnad edilen en önemli müfessir Muhammed b. Yusuf Itfiyyiş'tir (ö.1332/1914).

b. İşari Tefsirleri

İşari tefsir,'' yalnız tasavvuf erbabına açılan bir takım gizli anlamlar ve işaretler yoluyla Kur'an'ı açıklamak'' demektir. Buna göre işari tefsir, sufinin bulunduğu makam itibariyle kalbine doğan ilham ve işaretlere

dayanmaktadır. Bu tefsirin geçerli olması için, batıni anlamların lafızların zahiri anlamlarına ters düşmemelidir. Yapılan işari yorumların isabetli olduğunu gösterecek bir başka nas veya açık bir delilin bulunması gerekmektedir. Ayrıca bu yorumlara muhalif şer'i veya akli bir karine bulunmamalıdır.
İşari tefsir anlayışı hicri ikinci asırda ortaya çıkmış ve ilk temsilcileri arasında el-Hasan el-Basri (ö.110/728), Ca'fer-i Sadık (ö.148/765) ve Abdullah b. Mubarek(ö.181/797)'in isimleri sayılmaktadır. Ebu Abdirrahman es-Sülemi (ö.412/1021), Gazali (ö.505/1111) ve Muhyiddin İbn Arabi (ö.638/1240) ile işari tefsir zirve dönemlerini yakalamıştır.

c. Fıkhi Tefsirler

Fıkhi tefsir, Kur'an'ın ahkâmla ilgili ayetlerini ele alıp incelemekte ve Müslümanların kendi dinlerini yaşamalarına imkân sağlayacak sonuçlar üretmektedir. Fıkhi tefsir tefsir, İbadat, mualemet ve ukubatla iligili ayetlerin izahlarıyla meşgul olup, bu alana ait ayetlerden hükümler çıkarmaya çalışan bir tefsir hareketi olarak tanımlanabilir. Buna göre söz konusu tefsirin konusu ahkâm ayetleridir. Yani müçdehitlerin hüküm çıkarmada içtihadlarırna konu edindikleri Kur'an naslarıdır. İmam Şafi (ö.204/819), el-Tahavi (ö.321/933), el-Cassas (ö.370/980), el-Kiya el-Herrasi (ö.504/1110), Ebu Bekr İbnu'l-Arabi (ö.543/1148), el-Kurtubi (671/1272) bu alanın başlıca önemli isimlerindendir.

d. İlmi Tefsirler

Nasların, bir takım fenni keşif ve nazariyetler esas alınarak yapılan tefsirine ilmi tefsir, adı verilmiştir. İlmi tefsir hareketi, dirayet tefsirinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu hareketi merkezi bir düşünce etrafında ilk olarak ele alan İmam Gazzali'dir (ö.505/1111)'dir. Gazzali'den sonra ilmi tefsir anlayışını tefsire ilk tatbik eden büyük müffesir Fahruddin Razi (ö.606/1209) olmuştur. Onun ardından Ebu'l-Fadl el-Mursi (ö.655/1257) ve Suyuti (ö.911/1505) ilmi tefsir anlayışını savunan âlimler arasında yer almıştır. Bu asırda ise, Muhammed b. Ahmed el-İskenderani (ö. 1306/1888), Seyyid Abdurrahman el-Kevakibi (ö.1320/1902), Tantavi Cevheri (ö.1359/1940) gibi zevat ilmi tefsirde ismi öne çıkanlardır.

e. İçtimai Tefsirler

İçtimai tefsir, Kur'an'ı yeni bir anlayışla ele alarak, çağın toplumsal sorunlarını nasların ışığı alatında çözümlemeyi hedefleyen bir tefsir çeşididir. İçtimai tefsir, 19. asrın sonlarında Mısırlı Muhammed Abduh tarafından benimsenen bir yöntemdir. İçtimai tefsir ekolünün Muhammed Abduh'tan sonra ikinci önemli temsilcisi Reşid Rıza (ö.1354/1935)'dır. Yine Ahmed Mustafa el-Mereği (ö.1371/1952) bu ekolü devam ettirenlerdendir. Seyyid Kutub da (ö.1386/1966) ekolün önemli temsilcilerinden sayılmaktadır.

f. Modernist Tefsirler

Modernist tefsir, vahyedilmiş bir inanç ve ameller pratiği olan Kur'an'ı, yaşanılan çağın htiyaçlarını dikkate alarak uygun yöntemlerle açıklamak demektir. İslam'ın ilk zamanlarındaki dinamizmini yeniden hayata geçirerek, Müslümanların yaşantılarına arız olan durgunluğu, geriliği ve zayıflığı ortadan kaldırmayı amaçlar. Ortay koyduğu yeni çözüm metodolojisi ile klasik modernist yaklaşımı Neo-İslam Modernizmi adı altında yeni bir seyir takip etmeye başlamıştır. Klasik modernist müfessirlerin başında Seyyid Ahmed Han(ö.1316/1898), Seyyid Emir Ali(ö.1347/1928) ve Muhammed Ebu Zeyd'i sayabiliriz. Çağdaş modernist tefsir tarihselci yaklaşımı benimser ve temsicilerinin başında ise Fazlur Rahman, Roger Garaudy, Muhammed Arkoun, Hasan Hanefi yer almaktadır.

B- FIKIH TARİHİ

1- Fıkıh Tanımı ve Konusu

Fıkıh, bir şeyi iyice akletmek, derinlemesine kavramak anlamına gelir. Zaman içerisinde, farklı bir anlam kazanarak, bir bütün olarak dini doğru biçimde anlama şeklinde de kullanılmıştır. Fıkıh, Şer'i delillerden istinbat olunan hükümlerin heyet-i mecmuasıdır. Şer'i dini delillerden hüküm çıkarana fakih denir ki bugünkü hukukçu karşılığıdır.

İmam-ı Azam, fıkhı “kişinin yararına ve zararına olan şeyleri bilmesi” olarak anlar. Daha sonra takipçileri ise “gündelik davranışlarımıza ilişkin yararlı ve zararlı olanı bilme” şeklinde de anlamışlardır. Böylece inanç ve ahlâk konuları fıkıh tanımının dışında kalmıştır.

İmam Şafi ise fıkhı, “gündelik davranışlarımıza ilişkin dini hükümleri sahip olunan meleke ile özel delillerinden çıkararak bilmek” olarak tarif etmiştir. Bu tanıma göre fıkıh bir insana ait özelliktir ve zamanla kazanılan meleke ile özel delillerden yapılan çıkarımlarla elde edilen ilimdir. Fakih’te delillerden hareketle herhangi bir konuyla ilgili dini hükmü ortaya koyabilme yeteneğine sahip kimsedir. Bu anlamda fıkıh ile içtihat, fakih ile müçtehit eşanlamlıdır.

Mecelleye Göre fıkıh “Mesa’il-i şeriyye-i ameliyyeyi bilmektir.” Dini hükümler için de fıkıh terimi kullanılır olmuştur. En yaygın fıkıh tabiri ise şudur: “Ahkam-ı şeriyyeyi ameliyyeyi tafsilatlı bir surette delilleriyle bilmektir.” Ameli ve fer’i meselelerin hükümlerinin delillerden nasıl istinbat edildiği usl-u fıkhın konusudur.

Fıkhın asıl konusunu kişinin iradesiyle yapmış olduğu eylemleri oluşturur. Ayrıca insanın fiilerine ilişkin olan doğa hadiselerini de ele alır. Dini hükümler, usul ve füru olmak üzere ikiye ayrılır. Usul itikat konularını kapsar. Füru konuları ise dört kısma ayrılır: İbadat, muâmelat, ukubat, münekehât ve müfârakât.

Fıkhın en ilgili olduğu ilim fıkıh usulüdür. Çünkü fıkıh, onun üzerine kuruludur. Fıkıh usulünün varlığı ve tedvini düşünceye nisbetle mantık ilminin tedvinini andırır. Buna göre fıkıh usulü varlık olarak fıkıhtan önce, tedvin olarak ise ondan sonradır. Fıkıh usulü; fıkhın temelleri, ilke ve esasları; fıkhın kaynakları; fıkha ulaştıracak yol ve yöntemleri konularını ele alır. Fıkıh usulü dini hükümleri ele alır, bunun doğal sonucu olarak bu hükümlerin çıkarıldığı kaynaklar, kaynaklardan hüküm çıkarma metotları ve nihayet bu işi yapacak olan müçtehit üzerinde durur.

2- Fıkıh Tarihi

Fıkıh, dini anlama ve yorumlama olarak Hz. Peygamberden beri mevcuttu. Zira O, gelen vahiyleri açıklıyor, öğretiyor ve uygulamaya koyuyordu. Sahabeler dini hükümleri daha çok görerek öğreniyorlardı. On üç yıl süren Mekke döneminde inen ayetler daha çok iman ve ahlak konularına dairdir. Ahkam konuları daha ziyade hicretten sonra nazil oldu. Hicretten önce teşri edilen ayetler akideyi korumak içindir. On yıl Medine dönemi teşri tarihi açısından çok önemlidir. Bireysel alanda olduğu gibi kamusal alanda da çok önemli düzenlemelere gidilmiş birçok alanda hükümler verilmiştir. Hükümler tedrici olarak, zaman içinde peyder pey oluşturulma yoluna gidilmiştir. Bu devirde teşri vahiy yoluyladır. Meydana gelen hadiseleri ele alır. Olmamış şeyleri ele alarak hüküm vermez. Takdiri hüküm yoktur. Hz Peygamberin sünnetleri Kur’anı izah ederken, bazı konularda bizzat kendi rey ve içtihadıyla hüküm vermiştir.

Hz. Peygamberin vefatından sonra fıkıh faaliyetleri sahabe ve tabiin döneminde de devam etmiştir. Sahabe Hz. Ebubekir dönemi kısa sürmüş bir dönemdir. Bu dönemde namaz ve zekâtı kabul etmeyenlerin başkaldırmaları ile mücadele edilmiştir. İrtidat hadiseleri dediğimiz bu olayları Onun döneminde bastırılmıştır. Bu dönemde Müslümanlar yabancı kültürlerle karşılaşmışlardır. Bunların bir kısmı Müslüman olmuş, bir kısmı ise eski inancı üzerine yaşamaya devam etmişlerdir. Mekke ve Medine’nin yanı sıra Kufe ve Füstat gibi dini merkezler de kurulmuştu. Bu dönemin en önemli fıkıh faaliyeti Şura içtihadı olmuştur.

Hz Ömer, Medine’de ileri gelen sahabeleri dışarıya göndermemiştir. Önceden hükmü bilinmeyen bir olay olduğunda bu içtihat ehliyeti olan sahabeleri toplar, konuyu onlara açar, görüşlerini alır ve müzakere sonucu verilen kararı uygulardı. Bu anlayış icmanın oluşmasına ve fıkhın temel kaynaklarından kabul edilmesine zemin hazırlıyordu. Sahabeden Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah ibni Mesut, Hz. Aişe, Zeyd ibni Sabit, Abdullah ibni Abbas, Abdullah ibni Ömer fıkıh alanında meşhur olanlardı.

Hilafet merkezli ihtilaflar sonrasında Müslümanlar üç fırkaya ayrıldılar: Harîciler, Şia ve Ehl-i sünnet.

Ehl-i sünnet dediğimiz mutedil fırka da fıkıh meselelerini inceleme ve çözme konusunda takip ettikleri usule göre ikiye ayrıldılar. Bir kısmı nassların illetlerini inceleyip kıyas yoluyla hükümler verme yolunu tutmuşlardır. Bunlara ‘rey ehli’ denmiştir.Diğer kısmı da sadece naslara bağlı kalmışlardır. Bunlara da ‘hadis ehli’ denmiştir. Ehli hadisin merkezi Medine idi. Onu için bunlara hicaz fukahası da denir. Ehli reyin merkezi Irak olduğu için Irak fukahası olarak adlandırılırlar.

Kufeye gelen ibni Mesud, Kufe’de özel meselelerle karşılaşmış ve bu problemlere sahip olduğu ilimle cevaplar bulmaya çalışmıştır. Kufe ekolü Abdullah ibni Mesud’un açtığı yolda yürümüştür. İbn-i Mesud dini faaliyetlerde rey ağırlıklı tefsir ve fıkıh mektebinin ve kıraat ilminin temellerini atmıştır. Bu ekolün temsilcileri: İbn-i Mesut, Alkame b. Kays en Nehai, İbrahim en Nehai, Hammad b. Ebi Süleyman ve Ebu Hanife idi.

Kufe ekolü ile eş zamanlı olarak medine merkezli hicaz bölgesinde 'eser' ağırlıklı bir ekol oluşmaktaydı. Eser; Hz Peygamberin hadisleri ile sahabe ve tabiinlerin fetvalarıdır. Bu zatların içinde bulunduğu ortam Hz peygamberden miras kalan ortamdı ve şartlar ve ihtiyaçlar benzerlik arz ediyordu. Bu sebepten çok fazla reye ihtiyaç duyulmamıştı. Bu ekolün temsilcileri; Şu'be, Ma'mer b. Raşit, el Leys b Sad, Abdullah b. Mubarek, Ebu Avane ibn Lehia, Süfyan b. Uyeynedir. İmam Malik bu ekolde yetişmiş fakat rey'e de önem vermiştir.

Daha sonra bölge merkezli İmam-ı Azam, İmam-ı Şafi, İmam-ı Malik ve Ahmed ibn Hanbel gibi imamların yolunda, bölgesel mahiyette hukuk ihtiyacını karşılamak üzere mezhebler ortaya çıkmıştır.

İmam Ebu Hanife, Kufe Rey Ekolünden olup Hanefi Mezhebinin imamıdır. En önemli özelliği şuydu: a) Nassın bulunmadığı yerde istihsan ve kıyasa dayalı rey içtihadına başvurması b) Sahih olduğu kesin olarak bilinmeyen hadisler yerine içtihadın tercih edilmesidir.

İmam Malik'de ise kaynak sıralaması kitap, sünnet, icma, kıyas şeklindedir. Ancak O, ahad yolla gelen hadislerde (amel-i ehli Medine) Medine halkının uygulamasına ters düşmemek şartıyla delil kabul eder, aksi halde kabul etmezdi. Mesalihi murseleyi dikkate alması fıkhının karakterestik özelliklerindendir.

İmam Şafii'nin içtihat usulüne göre ise; delillerden kitap ve mütevatir sünnet en önce gelir. Hem zahir hem batında hakkı temsil eder. Sonra ahad sünnet(haber-i vahid)gelir. Sadece zahirde hakkı temsil eder. Derece itibariyle daha sonra icma vardır. Sahabe fetvaları da deliller arasındadır. Kıyas en son gelir. Kıyasın ahad da olsa haberden önce esas alınması caiz olmaz. İstihsanı, maslahatla amel etmeyi, ameli ehli medineyi sübjektif, Zayıf karakterde oldukları ve sünnetin terkine yol açabileceği gerekçesiyle delil kabul etmez.

İmam Ahmed büyük bir hadis âlimidir. Ona göre esas alınması gereken kaynaklar kuran ve sünnettir. Ancak uydurma olduğu sabit değilse sahih olmasa da kıyas ve reye tercih eder. Kıyasa zaruret halinde girer. Buna mukabil, bir şeyin bulunduğu hal üzeri kalması ilkesi olan istishab delilini çokça kullanır. Haram kılıcı bir delil olmadıkça eşyanın mübah olması berayı zimmetin yani kişinin ispatlanmadıkça suçsuz ve borçsuz olmasının asıl olması bu ilkenin sonucudur.

Şia ve Caferi Mezhebine gelince, Şianın günümüze uzanan üç büyük fırkasından birinin Zeydiye olduğugörülür. Yemende revactadır. Görüşleri Hanefi mezhebine çok yakındır. İkinci fırka İsmailiyye koludur ve aşırılığa kaçmıştır. Şianın en büyük kolu, akaitte ve fıkıhta Caferilerdir. İsna aşeriyye ve imamiyye adlarıyla da anılır. Delil olarak kitap, sünnet, icma ve akıl kullanır. Sünnet ve icma delilleri Sünnilerinkinden farklıdır. Sünnete Hz Peygamberin yanında masum olan on iki imamın söz, fiil ve amelleri de dâhildir. İcma da onların icmasıdır. Her şey onlara bildirildiği için reye ve kıyasa gerek yoktur.

Zahiriye Mezhebi yaklaşımlarının esası kitap ve sünnetin zahirine dayanma anlayışıdır. Kaynakları ise Nass, İcma ve bu ikisinden alınan delillerdir.

C- HADİS TARİHİ

Hadis tarihi; Hadislerin kaynağı olan Hz. Peygamberle başlayıp günümüze kadar devam eden yaklaşık 15 asırlık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Hadislerin naklinde ve hazreti peygambere aidiyetini tespitte isnadın son derece önemli olduğunu düşünen ilk dönem âlimleri, raviler arasındaki hoca talebe ilişkisi ve isnatların ittisalini araştırmada sağlayacağı kolaylığı da dikkate alarak hadis tarihini sahabe, tabiin, tebei tabiin şeklinde tabaka esaslı ayrıma tabi tutmuşlardır.

Bu ayrıma göre yaklaşık ilk dört asırlık dönemi mutekaddimun sonraki dönem için müteahhirun olarak isimlendirilmektedir. Buna göre isnatlı bilgilerin bulunduğu ilk dönem mutekaddimun, hadis ve hadis ilmi ile ilgili bilginin senetsiz olarak nakledildiği dönem müteahhirun olarak kabul ediliyor.

Hadis tarihi rivayet dönemi ve nakil dönemlerinden oluşur. İlki, Hz. Peygamberden yaklaşık hicri beşinci asrın sonlarına doğru olan zamanı kapsıyor. İkincisi ise, 12 ve 18. Miladi asırlar arasını kapsar. Ayrıca günümüze kadar olan dönem son dönem olarak adlandırılır.

Sahabeler bir taraftan Hz. Peygamberden rivayette hataya düşmemek diğer taraftan da yapılan hataları düzeltmek amacı ile bir kısım kurallar geliştirmişlerdir. Hadis rivayetinde ihtiyatlı davranmışlar ve ilk defa duydukları Hz. Peygambere ait bilgilerin doğruluğunu araştırmışlardır. Bunun yanında, az hadis rivayet etmişler ve hatalı rivayetleri düzeltmişlerdir. Ayrıca, hadis müzakeresine önem vermişlerdir.

Tabiin dönemi, yaklaşık 170 yıl sürmüştür. Miladi 651/796 Yılları arası dönemdir. Tebeî Tabiin dönemi ise hicri 110/220 Yılları Arasını kapsar. Bu dönemde siyasi, sosyal, kültürel faliyetler ortaya çıktığı için hadis rivayeti ile alakalı yeni bir takım kurallar koymak gerekli olmuştur. İslam âlimleri hadis uydurma faaliyetlerini engellemek Amacıyla bir takım tedbirler almışlardır.

İsnad faaliyetleri bu çerçevede başlamıştır. İlk hadisi nakledene ulaşıncaya kadar ravileri sırası ile zikretme Âlim ibni Şihab ez-Zuhrî (ö.124/742) ile başlamıştır. Hicri birinci Asrın sonlarından itibaren isnadın yaygınlaşıp hadisin ayrılmaz bir parçası olmaya başlaması ile senedde yer alan ravilerin ehliyetleri açısından

araştırılması zorunlu hale gelmiştir. Râvinin hadis rivayetine ehil olmadığını, fısk, tedlis, yalancılık gibi ravide olanı koymaya cerh, râvinin güvenilir olduğunu, hadis rivayet edebileceğini tesbit etmeye de ta'dil denilmiştir.
Birinci asırda hadisler genellikle şifahi olarak nakledilirken ikinci asırdan itibaren yazılı olarak rivayet dönem başlamıştır.
Hicri ikinci asır siyasi ve itikadi fırkaların yanında İslam düşüncesi ile ilgili farklı ekollerin oluştuğu bir dönemdir. Bu dönem başta hadisin sıhhatinin tesbit olmak üzere, hadisle ilgili farklı metot ve yaklaşımlara sahip ehl-i hadis, ehl-i rey, Mutezile, Şia ile ehl-i zühd ve tasavvufun ortaya çıktığı bir zamandır.
İslam düşünce tarihi açısından en yoğun fikir tartışmalarının olduğu dönem hicri üçüncü asırdır. Hadis tarihi açısından hicri üçüncü asır gelişme dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde, ehl-i Hadise yöneltilen eleştirelere cevaplar verilmiş, daha önce belirlenen hadis usulü kural ve ıstılahlarının bir kısmı yazılı hale getirilmiş, hadis disiplinleri ile ilgili temel eserler kaleme alınmıştır. Hicri ikinci asırda oluşan ekoller arasındaki ilgili tartışmalar üçüncü asırda da devam etmiştir.
Hicri ikinci asırda ortaya çıkan hadislerin sıhhatini tespit ve yorumlanmasıyla ilgili ekoller arasındaki farklı yaklaşım ve tartışmalar üçüncü asırda eleştiri ve cevap şeklinde yazılı olarak devam etmiş ve bu durum temel hadis kitaplarının telifi ile hadis usulü ve ilimlerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Hicri üçüncü asır, Kütüb-i Sitte, Süneni Erbaa ve Kütüb-i Erbaa diye isimlendirilen temel hadis kitaplarının yazıldığı dönemdir. İkinci asırda geliştirilip uygulanan hadis usulü kuralları üçüncü asırda yazıya başlanmıştır. Nitekim İmam ŞâfiîAli B. Medine, İmam Buhari, İmam Müslim, Tirmizi ve Ebu Davud'un eserleri bu dönemde yazıldı.
Hicri dördüncü ve beşinci yüzyıllar siyasi açıdan Abbasiler ile emirlikler veya Hanedanlıklar dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Endülüs döneminde Emirlikler hâkimdir. İlmi ve fikri açıdan ise dördüncü ve beşinci asırlar İslami ilimlerin tamamen teşekkül ettiği, mezheplerin kökleştiği, Batiniler ile Karmatilerin önemli ölçüde etkili olduğu, İslam felsefesi ve tasavvufunun gelişmeye yüz tuttuğu zengin bir kültür ortamı görünümündedir. Ehli hadis ile mutezile ve ehli rey arasındaki tartışmaların devam ettiği ve ehli hadis lehine geliştiği bu dönemde, hadis usulü eserlerinin yanısıra rivayet usulüne ait temel hadis eserleri de telif edilmiş, ayrıca ilk dönem hadis kaynaklarına dayalı eserler de yazılmaya başlanmıştır.
Hicri dördüncü ve beşinci asırlarda Eş'ariyye ve Maturidiyye gibi ehli sünnet mezheplerinin genel kabul görmesi ve yoğun olarak yöneltilen eleştiriler sonucunda Mutezile giderek zayıflamıştır. Bu dönemde telif edilen ilk hadis usulü eserleri hadisi savunma amaçlı kaleme alınmış, azımsanmayacak kısmı ilk defa olmak üzere gerek ravilerin kimliği gerekse güvenilirliği ile ilgili daha sonraki dönemlerde kaynak olarak kullanılan bir çok eser telif edilmiştir. Bu dönemde müsnet ve mucem turu eserler kaleme alınmıştır. Müstedrek ve müstahreç türü temel hadis kaynaklarını tamamlayıcı çalışmalar yapılmış. İlk şerhler yazılmış onların ravi ve isnatlarındaki kopukluk ve metinleri açısından eleştirilen eserler de bu dönemde yazılmıştır. Ayrıca temel hadis kaynaklarının hadislerini bir araya toplayan cem' türü eserlerin ilk örnekleri de bu dönemde telif edilmiştir.

Bu dönemin en temel özelliği rivayetin sona ermesi ve rivayet döneminde telif edilen hadis kaynaklarının aktarılmasının başlamasıdır. Camii, Sünen, müsnet, musannaf gibi temel hadis kitaplarının isnatları oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde isnat hadisle değil hadis kitaplarıyla ilgilidir. Özellikle darül hadislerin eğitim kurumu olmasıyla kitap esaslı bir eğitime geçilmiş ve bu muhaddisler vasıtasıyla temel hadis kitapları oluşan isnatlarıyla korunmuş ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Bu dönemde başta Buhari ve Müslimin “el camiius sahih” leri olmak olmak üzere kütübi sitte otorite kazanmıştır.

Son dönem ile yaklaşık 13. asırdan günümüze kadar geçen süre kastedilmektedir. Oryantalistlerin hadis tarihi usulü ve literatürü hakkında yaptıkları çalışmalar ile gerek Batı'da gerekse İslam dünyasında yapılan akademik araştırmaların bu dönemi öncekilerden ayırt eden temel özellik olduğu söylenebilir. Oryantalistler özellikle hadis literatüründe yer alan hadislerin Hazreti Peygambere aidiyeti ile sahih olan hadisleri sahih olmayandan ayırt etmeye dair klasik metotların geçerliliğini sorgulamaktaydı. Batılı devletlerin sömürgesinden kurtulan İslam ülkelerinde kurulan üniversitelerde hadis tarihi usulü literatürü hakkında yapılan akademik çalışmalarda bu dönemin bir başka özelliğidir.

Son dönemlerde Hanefi mezhebine bağlı Diyobend geleneği ve mezhepleri dışlayarak hadis merkezli ve dini metinleri lafzi yorumuyla ihya etmek isteyen selefi karakterli ehli hadis ekolleri doğmuştur. Ayrıca, 19. yüzyılın sonuna doğru ise ehli Hadisin katı nasçılığına tepki olarak ehli Kur'an'ın ekolleri ortaya çıkmıştır. Pakistan'da ise ehli hadis, Diyobend ve Fazlurrahman'ın temsil ettiği modernist ekolü ortaya çıkmıştır. Hindistan ve Pakistan'da ehli Kur'an, Mısır'da ise Mahmut Eboue Reyya ve Muhammet Tevfik Sıdkî hadisin otoritesini ve güvenilirliğini açıkça reddetmişlerdir. Ancak bu görüşler genel kabul görmemiş marjinal olarak kalmıştır.

Son dönemin hadis ilmi açısından bir diğer özelliği de hadislerin anlaşılmasıyla ilgili yapılan çalışmalardır. Özellikle Yusuf el Kardavi bu husustaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

SONUÇ

Esasen tefsir, hadis, fıkıh gibi islami ilimlere genel olarak baktığımızda, her birinin Kur'an'ın bir yönüyle anlaşılmasına yönelik ortaya çıktığı görülmektedir. Zira Kur'an'da mücmel ya da mübhem bırakılan hususların hadisler ile tamamlanması; yine Müslümanların sosyal ve bireysel olarak hayatlarını düzene koymaya yönelik kurallar ile ibadet yaşamını düzenleyen hususların yine Kur'an'dan ve akabinde sünnet ve icmadan çıkarılması; öte yandan hadis ve fıkıh verilerinin yanı sıra siyer, tarih, Arapça gibi ilimlerin verilerinden faydalanan tefsir ilminin bünyesinde barındırdığı bilgileri yine Müslümanların itikadi ve ameli hayatlarında çok önemli bir yere sahip olan kelam ve fıkıh gibi alanlara sunması; bu ilimlerin birbirleriyle olan sıkı ilişkilerini göstermektedir.

Bu ilimlerin birbirleriyle çok yakın ve zaman zaman içiçe bir görüntü sunmasının yanı sıra Hz. Peygamberden nakledilen bir kısım hadislerin Hz. Peygamberin tefsir faaliyeti kapsamında olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sünnet ve hadis bir anlamda tefsir işlevi de görmektedir. Hatta bir kısım hadis kitapları içinde tefsir bir bab olarak da ele alınmıştır. Yine hicri ikinci asırdan itibaren "ahkam'ul Kur'an" adıyla bir kısım fıkıh konularını ele alan tefsir kitaplarının yazılması da fıkıh ve tefsirin nasıl içiçe olduğunun kanıtıdır.

Tefsir, fıkıh, hadis ilimlerinin tarihi seyirlerine bakıldığında, bu ilimlerin Hz. Peygamber ve sahabe ile başladığı ve ilk dönemde tesis edilen ve her bir ekolün başını sahabenin çektiği Mekke, Medine ve Kufe medreselerinden neşet ettiği görülmektedir. Dolayısıyla kaynak olarak bir olan bu ilimler, daha sonra ihtisas alanları haline gelmiştir. Ancak bu ihtisaslaşma, bu ilimleri birbirlerinden bağımsız olarak koparmadığı gibi sürekli birbirlerine müdahil olmuşlardır. Müfessirler aynı zamanda muhaddis ya da fakih olabiliyordu. Dolayısıyla tefsir faaliyetinde bulunan âlim diğer ilimlere de hâkim idi.

Bu bakımdan, tefsir, fıkıh ve hadis ilimlerini birbirlerinden bağımsız ve ayrı düşünmenin imkânı olmayacağı gibi bu ilimlerin birbirinden kopuk olarak ortaya koyacakları eserler eksik olacaktır.

KAYNAKÇA:

1. Hassan, A.(1999). İslam hukukunun Doğuşu ve Gelişimi. İstanbul
2. Erdoğan, Mehmet.(2009)Fıkıh ilmine giriş. İstanbul
3. Yücel, Ahmet.(2014) Hadis tarihi. İstanbul
4. Keskinoğlu, Osman. (1979)Fıkıh tarihi ve İslam hukuku. Ankara
5. Demirci, Muhsin. (2014) tefsir tarihi. İstanbul

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Hadis ve Tefsir tarihi mukayeseli değerlendirme *31.05.2015*

Nazım Çetin, Doktora

Öğrenci No: 12912769

Mukayeseli Usûller Hülasası

HADİS TARİHİ VE USULÜ

Sünnet Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onaylarıdır. Hadis, sünnetin söz veya yazılı metin şeklinde dile getirilmiş, ifade edilmiş halidir. Sünnet Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onaylarıdır. Hadis, sünnetin söz veya yazılı metin şeklinde dile getirilmiş, ifade edilmiş halidir. Hadis öğrenim ve öğretim tarihi Hz. Peygamber'in peygamber

oluşuyla başlar. Bu amaçla Mekke döneminde Dâru'l-Erkâm denilen evi, Medine döneminde ise başta Mescid-i Nebevî olmak üzere Suffe'yi bir eğitim-öğretim merkezi olarak kullanmışlardır.

Hadis tarihi, hadis çalışmalarının ayırıcı temel özelliğinden hareketle; Tesbît dönemi,Tedvîn dönemi ve Tasnîf dönemi şeklinde dönemlere ayrılmıştır. Hadis tarihinde rivayet dönemi diye adlandırılan döneme mütekaddimûn dönemi de denir.

Hadis ilmi Şer'î ilimler denen İslâmî ilimlerin bir koludur. Hz. Peygamber'in Sünnet'i bütün İslâmî ilimlerin temel konuları arasındadır. Hadis İlmi de Hz. Peygamber'in Sünnet'ini konu edinir. Diğer İslâmî ilimler Sünnet'i kendi açılarından ele alırlarken, Hadis İlmi, Sünnet'in sözlü ve yazılı ifadeleri olan hadislerin sahih olup olmadıklarını, başka bir ifade ile gerçekten Pey-gamber'e ait olup olmadıklarını belirlemeyi amaçlar.

Hadis İlminin önemli alt dalları: HadisTarihi, Hadis Usûlü, Ricâl, Ğarîbü'l-Hadîs, İlelü'l-Hadîs, İhtilâfü'l-Hadîs, Esbâbü Vürûdi'l-Hadîs'tir.

Hadisler önce yazılı ve sözlü olarak koruma ve kayıt altına alınmaya çalışılmış(tesbît), sonra bunlar belli kitaplar içinde bir ayaya toplanmış (tedvîn), ardından da bu kitaplardaki hadislerin sınıflandırılması (tasnîf) yoluna gidilmiştir. Tesbît Döneminde hadislerin sözlü ve yazılı olarak öğretilmesi, öğrenilmesi, halk arasında yayılması, böylece hafızalarda ve değişik yazı malzemeleri üzerinde tespit edilip koruma altına alınması söz konusudur. Bu dönem aşağı yukarı hicri 1. yüzyılın sonlarına kadar devam eder. Yani sahâbe ile büyük tâbiûnun yaşadığı dönemdir.

Tedvîn Dönemi, daha önce değişik yazı malzemelerine kaydedilerek veya ezberlenerek koruma altına alınmış olan hadislerin kitaplar (dîvânlar) içinde toplandığı dönemdir ve hicrî 1. asrın sonlarından 2. asrın 1. veya 2. çeyreğine kadar süren bir zaman dilimini içine alır. Bu dönemde yazılan eserlerden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

Tasnîf ise hadislerin râvî-lerine veya konularına göre değişik şekillerde gruplandırılarak kitaplar meydana getirilmesi anlamına gelir.

Tasnifin çok sayıda amacı içinde öne çıkanlar üç tanedir: 1-Hadislerin korunması. 2- Kulanım kolaylığı. 3- Sünnetin toplumda yaşayan bir gelenek olarak devamının sağlanması.

Hadisleri konularına göre gruplandıran kitap türleri: 1- Tek bir konudaki hadisleri toplayan kitaplar 2- Dinin ana konularından birinde yazılmış kitaplar 3-Tartışma ve reddiye kitapları 4-Muvatta'lar 5- Sünenler 6- Câmî'ler 7-Musannefler'dir. Hadisleri râvîlerine göre gruplandıran kitap türleri ise: 1-Müsnedler 2- Mu'cemler 3- Etrâf Kitapları'dır.

Hicrî ilk üç asırda telif edilen hadis kitapları temel hadis kaynakları olarak kabul edilmektedir.

Hadisler Hz. Peygamber'e ait oluşu kesin olanla ihtimalli olanlar şeklinde iki ana kümeye ayrılır. Bunların birinci kısmına mütevâtir ikinci kısmına haber-i vâhid denir. Hz. Peygamber'e ait oluşları ihtimalli olan haber-i vâhidler de makbûl ve merdûd kısımlarından oluşur. Birinci kısma sahîh ve hasen hadisler girer.

Mütevâtir hadis, başından sonuna kadar her tabakada, yalan söylemek üzere anlaşmaları aklen ve âdeten mümkün olmayacak kadar çok râvînin rivayet ettiği hadistir.

Zayıf hadis, sahih hadisin tarifinde zikredilen niteliklerden birini veya birkaçını taşımayan hadistir ve taşımadığı niteliğe göre değişik isimler alır. Zayıf hadisteki kusurlar râvîsinin adalet eksikliğinden veya hafızasının zayıflığından kaynaklanabilir.

Mevzû hadis ise, Hz. Peygamber'e söylemediği veya yapmadığı bir sözün veya fiilin nispet edilmesidir. Bu, bilerek, kasten Allah Resûlü adına yalan uydurmaktır.

Mütevâtir haberin hem inanç (akâid) hem de amelde kesin delil olduğu hususunda Ehl-i sünnet mezhepleri görüş birliğindedirler. Haber-i vâhid'in ise, amelde delil olması hakkında ittifak olmakla birlikte, akâid esaslarının tespitinde delil olması tartışmalıdır.

Fıkıh Usulü:

Müctehidin şer'i ameli hükümleri tafsili delillerinden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütününe fıkıh usulü denir.[1] Usulu'l-fıkh "fıkhın delilleri" "fıkha mahsus deliller" "fıkhın kökleri" "hukukun kökleri" demektir.[2]

Fıkıh usulü iki şekilde tarif edilebilir: Fıkıh usulü:

1) "Şer'i hükümlerin, tafsili delillerden çıkarılmasını (istinbatını) mümkün kılan kaideleri ve icmali delilleri öğreten bir ilimdir. Veya,

2) "İstinbat kaideleri ve icmali delillerdir."

Müctehid:

İctihad melekesine sahip olan ve hükümleri anlayıp delillerden istinbat etmek için bu kaideleri esas kabul eden kişidir. [3]

Fıkıh Usulünün Konusu:

Usûlü'l-fıkıhın mevzuu kendisi ile küllî hükümlerin sübûtu açısından şer'î küllî delildir. Yani usûlcü, meselâ kıyası ve onun hüccet oluşunu, âmmı ve onun kayıtlanışını, emri ve delâletini kendisine konu edinir.

Fıkıh usulü iki şeyden bahseder: Birincisi: Birer istinbat vasıtası olarak şer'i deliller. İkincisi: Bu istinbatın bir neticesi olarak şer'i hükümler ve bunların delillerle sabit olması. Bu, usulcülerin cumhurunun tezidir –ki racih olan da budur- zira onlar: "Usulü fıkıhın konusu delillerle sabit olması açısından şer'i hükümlerdir" demektedirler. [4]

Fıkıh usulünün konusu şer'i deliller (Kitap, sünnet, icma, kıyas, istihsan, istishab, maslahat, örf, sedd-i zerai, sahabe sözleri, önceki şeriatların hükümleri), şer'i hükümler (farz, vacip, sünnet, müstehap, mübah, haram, mekruh, azimet, ruhsat, sebep, rükun, şart, mani, sıhhat, fesat, butlan), istinbat (hüküm çıkarma) metodları (Hass, amm, müşterek, mutlak, mukayyed, emir, nehiy, hakikat, mecaz, sarih, kinaye, zahir, nass, müfesser, muhkem, te'vil, hafi, müşkil, mücmel, müteşabih, ibarenin, işaretin, nassın, iktizanın delaleti), hükümlerin gayeleri, delillerin tearuzunu gidermede takip edilecek yollar, nesh, ictihad, taklid vb.dir.

Fıkıhın Konusu

"Fıkıh": "Tafsili delillerden istinbat edilen şer'i-ameli hükümleri bilmek" veya "Tafsili delillerden istinbat edilen şer'i hükümlerin toplamıdır." diye tarif edilir. Bu manasıyla "fıkıh", vacib, mendub, haram, mekruh, mübah olarak bilinen hükmün bütün çeşitlerini, ferde veya aileye taalluk eden hükümleri ve vasiyet, vakıf ve mirasa ait hükümleri içine alır.

Fakih, fer'i bir olayın hükmünü tesbit etmek istediğinde, sözünü ettiğimiz usul kurallarını alır, o fer'i olayla ilgili delile (cüz'i veya tafsili delile) uygular. Böylece o delilin hangi şer'i hükme delalet ettiğini ortaya koyar. Tefsili delilleri incelemek ve usul kurallarını uygulayarak bu delillerden cüz'i hükümler çıkarmaktır. [5]

Usulcü ise İcmali delilleri (topluca kaynakları) incelemek ve tafsili (herbir olayla ilgili) delillerden cüz'i hükümler çıkaracak olan müctehid için külli nitelikte kurallar tesbit etmek ve bu kuralları şer'i delillerle isbatlayıp sağlam temellere oturtmaya çalışır. [6]

Fıkıhın Gayesi:

Mükelleflerin fiillerinin helal ve haram olanını açıklamak için şer'i hükümleri o fiillere tatbik etmektir. Bu sebeple fıkıh ilmi, insanlardan sadır olan söz ve fiillerin, niza' ve ihtilafların şer'i hükmünü öğrenmek için alimin, hakimin ve müftinin müracaat kaynağıdır. [7]

Fıkıh Usulünün Gayesi:

Fıkıh usûlü ilminin güttüğü gaye, kural ve nazariyelerini tafsîlî delillere tatbik etmek suretiyle şer'î hükümlere ulaşmaktır. Başka bir ifade ile, şer'î amelî hükümleri tafsîlî delillerinden çıkarabilmeyi temindir. Fıkıh Usulü ilminin asıl gayesi, müctehidin şer'i ameli hükümleri tafsili delillerinden çıkarabilmesi için ona bu ilmin kaidelerini tatbik etme imkanını hazırlamaktır.

Fıkıh Usulünün Faydaları:

Fıkıh usulü ilmi, Kur'an ve Sünnet'ten hüküm çıkarmayı amaçlayan bir ilimdir. Bu ilmin tahsilinden elde edilecek faydaları şöyle sıralayabiliriz:

1- Kişi bu ilimde mütehassıs olunca, Kur'an ve sünnetin aşağı yukarı bütün lafızlarını, Arap dili kaidelerini öğrenir.

2- Müctehidlerin hüküm çıkarma (istinbat ve ictihad) yöntemlerini, kendi görş ve arzularına göre hüküm vermediklerini, bilakis bu konuda asla bir yana bırakmadıkları bir takım şer'i kaynaklara dayandıklarını, ictihad ve hüküm istinbatı sırasında belirli kural ve prensiplere uyduklarını, dine hizmet ettiklerini anlar ve bunlar arasında tercih yapma kabiliyetini öğrenir.

3- Fıkhi hükümlerin delillerini, kaynaklarını ve çıkış şekillerini öğrenir. Hangi hükümlerin Kitap ve Sünnete, hangilerinin müctehidlerin ictihadına dayalı olarak çıktığını tesbit eder.

4- Allah'ın, dini hükümleri koyarken gözettiği maksat ve gayenin (hikmet-i teşri) ne olduğunu öğrenir.

5- Hukuki, kanuni bilgiler öğrenir, muhakeme yeteneğini geliştirir, hukuk melekesi teşekkül eder, hata yapmadan şer'i delillerden şer'i ameli hükümler çıkartabilir.

Usûlü'l-Fıkıhın Doğuşu ve Gelişmesi:

İslâm'ın ilk dönemlerinde müslümanlar herhangi bir meselenin dinî hükmünü öğrenmek istediği zaman Rasulullah hayatta iken ona, vefatından sonra da sahabelerinden birisine baş vururdu. Bu sorulan Hz. Peygamber, vahy yardımıyla ve teşrî kaynağı olması hasebiyle cevaplandırırdı. Sahabe de gerek Hz. Peygambere olan yakınlığı gerekse Arap diline olan hakimiyetleri sayesinde cevap verirlerdi. Karşılarına çıkan problemin halli için Kur'ân'a ve Hadise müracaat ediyorlar ve onlardan hüküm çıkardıkları hükümlerle problemin hükmünü ortaya koyuyorlardı. Gerek Arapçaya olan hakimiyetleri gerekse Hz. Peygambere yakınlıkları sebebiyle âyetlerin nüzul, hadislerin vürud sebeplerini bilmeleri onların hüküm çıkarmakta pek zorlanmamalarına sebep oluyordu.

Fıkıh usûlü ilminin doğuşu hicrî ikinci asra rastlamaktadır. Bu ilim zamanla fıkıhtan ayrıldı; müstakil bir ilim halini aldı. Usûlü'l-fıkıh sahasındaki ilk eser İbn Nedîm'in nakline göre İmam Ebû Yusuf'a aittir. Ancak, Ebû

Yusuf un eseri günümüze kadar gelmiş değildir. Zamanımıza kadar bu ilim konusunda gelen en eski eser, İmam Şâfiî'nindir. Bu yüzden o, fıkıh usülü ilminin kurucusu olarak bilinmektedir. Şafiî'nin er-Risâle adındaki bu eseri matbû olarak elimizde mevcuttur. Daha sonra İslâm alimleri bu ilme büyük itina göstermişler ve sayılamayacak kadar eser vücuda getirmişlerdir. Mesela Ahmed b. Hanbel, Kitabu Taati'r Rasûl, Kitabu'n-Nâsih ve'l-Mensûh ve Kitabu'l-İlel adındaki eserlerini yazdı.[8]

TEFSİR TARİHİ

"Sana Kur'ân'ı gönderdik ki, insanlara indirileni onlara açtklayasın"[9] âyetlerinde de ifade edildiği gibi Kur'ân'ın ilk tefsiri Hz. Peygamberce başlatılmıştır. O da bu fonksiyonunu yerine getirmek için Kur'ân'da kapalı olan ve tefsirine ihtiyaç hissedilen nassları açıklamıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber, aralarında bulunduğu sürece ashabın Kur'ân yorumuna fazla ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak bir taraftan, Hz. Peygamberin âhirete irtihâl etmesi sebebiyle onların vahye dayanan bu masum kaynağa müracaat etme imkânlarının ortadan kalkmış olması diğer taraftan da îslâmın geniş bir coğrafyaya yayılması nedeniyle daha önce görülmeyen birtakım meselelerin ortaya çıkması ve bu coğrafyalarda yaşayan insanların, mensup oldukları kültürlerin tesirinde kalarak bazı fikirlerini Kur'ân'a dayandırma gayretleri ashabı, Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etmeye yöneltmiştir.[10] Böylece ashâb döneminde başlayan tefsir hareketi daha sonraki devirlerde de genişleyerek devam etmiştir. Tabii ki bütün bunların birtakım nedenleri vardır. Şöyle ki:

1. Kur'ân'm bizzat kendisi yukarıda işaret ettiğimiz âyetlerde de görüldüğü gibi kendisinin tefsir edilmesini istemektedir.

2. Kur'ân, ilk muhatapların ıstılah olarak anlamını bilmedikleri "salât", "zekât", "hac" ve benzeri birtakım kavramlara yeni mana ve mefhumlar kazandırmıştır. Hicrî II. asırda "el-vücûh ve'n-nezâir" adıyla müstakil bir ilmin ortaya çıkmasına sebep olan bu nevi lafız ve kavramlar, Kur'ân tefsirine olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir.[11]

3. Kur'ân'da manaları kolayca anlaşılabilecek nitelikte âyetler olduğu gibi, manalarının anlaşılmasında hârici bir delile ihtiyaç gösteren müphem, müşkil, mücmel ve mutlak âyetler de bulunmuktadır.[12]Dolayısıyla bu tarz nasslarm anlaşılması için de ihtisas ehlinin tefsirine ihtiyaç vardır.

4. Kur'ân, müminlerin şahsî ve toplumsal hayatlarını düzenlemek gayesiyle hukukî hükümler koymuştur. Bu hükümleri ortaya çıkarmak, yalnızca Arapçayı bilmekle mümkün değildir.[13] O halde bu yönüyle de Kur'ân'm tefsiri gereklidir.

5. Kur'ân'da mecaz, kinaye, istiare ve teşbih gibi edebî sanatlar da mevcuttur. Tabii ki bu tarz âyetler de, onları iyi bilenler tarafından izah edilmelidir.[14] Aksi halde söz konusu sanatların delâletlerini anlamak zorlaşacaktır.

6. Kur'ân'da ayrıca bilimsel hakikatler ve genel prensipler içeren âyetler de bulunmaktadır. Elbette ki bunların da tefsiri gereklidir.[15]

TEFSİRİN DOĞUŞU VE TEDVİNİ

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber, bir taraftan kendisine vahyedilen Kur'ân bölümlerini lafız olarak tebliğ ediyor, diğer taraftan da manası anlaşılmayan hususları tebliğ ediyordu.[16]

Bütün hususlarda ashabın tek müracaat kaynağı Hz Peygamberdi. Bu yüzden Allah Resulü (sav) aralarında bulunduğu müddetçe onlara yol gösteriyor ve meydana gelen sorunlarını çözüyordu Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise ashâb, Kur'ân'ı anlama konusunda herhangi bir problemle karşılaştıkları zaman daha çok tefsirde şöhret bulmuş kimselere soruyordu. Hatta bir kısım sahâbî de yine bu donemde Hz. Peygamberden öğrendikleri bilgileri, kendi görüşleriyle birleştirerek daha sonrakilere aktarıyorlardı. Ancak bu dönemde tefsirin nakli henüz şifahi bir

yolla gerçekleştiriliyor ve tefsir çalışmaları da Kur'ân'm bazı garip kelimelerinin açıklamalarından ibaret görünüyordu. Tedvin dönemine gelindiğinde ise, daha önceleri şifahi olarak nakledilen rivayetler derlenip toparlanmış, garip lafızlarla ilgili bilgiler yanında, esbâbu'n-nüzûl, nâsih-mensûh ve Kur'ân'ın ikâz yönüyle alakalı nakillere de yer verilmiştir. Rivayet tefsiriyle birlikte zaman zaman insanların kendi görüş ve düşüncelerini yansıtmaları sonucu dirayet tefsiri de yavaş yavaş kendisini göstermekle beraber, özellikle fıkhî ve kelâmı mezheplerin ortaya çıkmalarının ardından daha da hızlanmaya başlamıştır.[17]

Sonuç olarak ;

Hz.Peygamberin âyetleri tefsir etmesi programlı bir takrir şeklinde olmayıp müteaddit vesilelerle oluyordu.

Sahâbe Tefsiri kendilerine mânâsı kapalı gelen ayetlerle sınırlı kalmışken; Tabiiler Döneminde;
1-Kur'ân'ın bütünü tefsir edilmeye başlanmıştır.
2-Sahâbe'nin yaptığının aksine, ayetlerin icmâlî mânâlarıyla yetinilmeyip kelimeler de tefsir edilmiştir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız ilimlerin tamamının çıkış noktası Kur'ân-ı anlamak ve açıklamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bütün bu ilimler Hz. Peygamber'in açıklamalarıyla başlamıştır. Tefsire yönelik bütün bu gayretler hicrî II. asırda yazıya geçirilerek tefsirin tedvini gerçekleştirilmiştir. Böylece Kur'ân'ın nüzulü ile başlayan tefsir hareketi, tedvin ile yeni bir mecraya girmiş, şifahî dönemde üzerinde durulmayan bir takım ayrıntılara tedvin sebebiyle yer verilerek hem rivayet hem de dirayet tefsirinde bir zenginlik meydana getirilmiştir. Elbetteki tefsire ait bütün bu gelişmelerin kaynağında Hz. Peygamber'in açıklamaları söz konusudur. Sahabe vasıtasıyla nakil yoluyla bize kadar gelmiştir. Günümüze gelinceye kadar her devirde alimlerimiz kendi çağlarının sorunlarına çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bizden sonra da bu şekilde devam edecektir.

[1] Zekiyyüddin Şaban, İslam Hukuk İlminin Esasları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 24.

[2] Büyük Haydar Efendi: 9; Hamidullah, "İslam Hukukunun Kaynaklarına Dair Yeni Bir Tetkik" ter: B. Davran, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1953, c.1, sayı: 1-4, s.64.

[3] Vehbe Zuhayli, Fıkıh Usulü, Risale Yayınları: 11.

[4] Vehbe Zuhayli, Fıkıh Usulü, Risale Yayınları: 12.

[5] Zekiyyüddin Şaban, İslam Hukuk İlminin Esasları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 27.

[6] Zekiyyüddin Şaban, İslam Hukuk İlminin Esasları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 27.

[7] Vehbe Zuhayli, Fıkıh Usulü, Risale Yayınları: 13.

[8] Bibliyoğrafya için bkz. Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, I,110 vd.; Taşköprülüzade Ahmet Efendi, Mevzûatu'l-Ulüm, I, 503 vd.

[9] en-Nahl 16/44.

[10] Yıldırım, Suat, Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri, s. 22-23.

[11] Gümüş, Sadreddin, Kur'ân Tefsirinin Kaynaklan, İstanbul 1990, s. 24.

[12] Bkz. Al-i İmrân 3/7.

[13] Yıldırım, Suat, Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri, s. 18.

[14] Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, s. 210.

[15] Doç. Dr. Muhsin Demirci, Tefsir Usulü ve Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 270-272.

[16] el-Mâide 5/67; en-Nahl 16/44.

[17] Geniş bilgi için bkz. Şimşek, M. Sait, Günümüz Tefsir Problemleri, s. 25-32.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Tefsir, Hadis ve Fıkıh Tarihinin Mukayeseli Okuması *02.06.2015*

Adı ve Soyadı: Mehmet UZUN

(Doktora Öğrencisi)

Dönemi : 2014-2015

Öğrenci No : 14922717

Konu : Tefsir, Hadis ve Fıkıh Tarihinin Mukayeseli Okuması

Tefsir, Hadis ve Fıkıh Tarihinin Mukayeseli Okuması

Kur'an'ı Kerim Yüce Allah tarafından bütün insanlara gönderilen ilahi bir kitiaptır. Şüphesiz Kur'an'ı kerim insanların yaşamaları için insanlara yol göstermiştir. Kur'an'ı Kerim Arap bir içerisinde Arapça olarak inmiş, belağat ve fesahatıyla bütün insanları aciz bırakmıştır. Bütün insanlar bir araya gelip, başka varlıklar de onlara yardım etseler onun bir sürenin veya bir ayetin benzerini meydana getiremezler. Kur'an'ı kerim insanların akli, bedeni ruhi, ictimai, ekonomi, siyasi ve hayatın her alanında insana çözüm getirmiştir.

Kur'an'ı Kerim bir mucize olarak Hz. Muhammed'e şifahi olarak Yüce Allah tarafın dan inmiş, Hz. Muhammed onu vahiy katiplerine yazdırmıştır. İlk zamanlarda deri parçalarına, kemik parçalarına, tahta parçalarına ve taşlara yazıldı. Hadisler onunla karışmasın diye Hz. Muhammed hadislerin yazımına izin vermedi. Kur'an'ı Kerim Hz. Ebu Bekir bir araya getirilip mushaf şekline getirildi. Sahabeler Kur'an'ın manasını ve bazı ayetlerin tefsirini birbirine nakl etmişlerdir. Hz. Muhammed'de zaman zaman bazı ayetlerin manalarını sahabelere anlatmıştır. Ve Hz. Muhammed zamanından itibaren Kur'an'ı Kerim tefsir edilmeye başlandı.

Kimine göre Hz. Muhammed Kur'an'ın çoğunu kimine göre de Kur'an'ın azını tefsir etmiştir. Hz. Muhammed ister Kur'an'ın azını ister Kur'an'ın çoğunu tefsir etsin, gerçek o ki Kur'an'ı Kerim'i ilk tefsir eden Hz. Muhammed'dir. Sahabeler de Kur'an'ın tefsirine önem verdiler, sahabelerden meşhur mufesirler oldular. Onlardan sonra tabiin ve etbai tabiin döneminde de aynı şekilde Kur'an'ı Kerim'in tefsir çalışmalarına devam edildi.

İlk önce ilimler rivayet şeklindeydi, ilk üç dönem(sahabe tabiin etbai tabiin) hadis ilmi için seferler yapılıp, Hz. Muhammed'den rivayet edilen hadislere ulaşılmaya çalışıldı. Ondan sonra hadisler tedvin edildi. İlk başlarda tefsir ilmi hadisin bir babı olarak tedvin edildi, çünkü ilimler iç içe olup, birbirinden bağımsız değildi. Kur'an ilmi ve Hz. Muhammed'din onu açıklaması olan sünneti ve bu ikisinden zuhur eden fıkıhi konular iç içeydi. İlk başlarda tefsir hadis ile beraber yazılıp, tefsir hadisin bir babı olarak kayda geçti. Daha sonraki dönemlerde tefsir bağımsız oldu. İlk başlarda tefsir rivayet şeklindeydi, daha sonra gramer ve belağat ilimleri gelişti, bunlara bağlı olarak dirayet tefsiri de gelişmeye başladı, tefsir ilmi rivayet dirayet olarak ortaya çıktı. Rivayet tefsiri rivayetlere dayanan bir tefsir çeşididir, dirayet tefsiri ise hem rivayet hem de dirayet ilmine dayanan bir tefsir çeşididir.

İlk başlarda sahabe ve tabiinler Kur'an ve hadislerden anladıklarıyla amel ediyorlardı, Kur’an ve hadisten zuhur eden meseleler fıkıh meselelerdir. Sonra İslam çoğrafyası genişlendi, meseleler çoğaldı, herşey Kur'an ve hadiste açık değildi, müçtehid imamlar ortaya çıkıp sorunlara çözü getirmeye çalıştılar, ilk önce Kitab'a sonra sünnete baktılar, bunlarda bulmadıkları meselere çözüm getirmeye çalıştılar. Bunun neticesinde kıyasa başvurup, içtihat yaptılar, buna bağlı olarak bazı ilkeler genişletip, usulu'l- Fıkıh ilmi ortaya çıktı, bunların neticesinde büyük mezhepler ortaya çıktı ve fıkıh ilmi de bağımsız olup, ayrı olarak tedvin edildi. Kelam ve akaid gibi ilimlerde bağımsız oludular. Netice itibariyle her bir bilim için bazı kaideler ve usuller konuldu. Tefsir için Ulumu'l-Kur'an genişletildi, bu ilim içerisinde muhkem- muteşabih, nasih-mensuh, mekki-medeni, siyak-sibak, açık-kapalı gibi kavram ve lafızlar genişletildi. Hadis için de ulumu'l-Hadis genişletildi, fıkıh ilmi için de usulu'l-fıkıh ilmi genişletildi, fıkıh ilmi Kur'an ve sunnete dayanıp, onlardan zuhur eden ameli

konulardır. Tefsir, hadis ve fıkıh ilk önce birbiriyle ilişki, sonra diğer bilim dallarıyla ilişki içerisinde var olmuş ve hala birbirine katkı sağlamaktadırlar.

Yukarda ki bilgilere baktığımızda ilk dönemlerde tefsir, hadis ve fıkıh iç içeydi, bir âlim aynı zamanda hem mufesir hem muhadis hem de fakih idi. Sonradan bu ilimler birbirinden bağımsız oldular. Buradaki bağımsızlık tam olarak birbirinden bağımsız ve ayrı birer ilimler anlamına gelmez, bunlar birbirine bağlı ilimlerdir, bunlar aynı kaynaktan beslenip, farklı bir ihtiyacın tezahüründe oluştuğunu görmekteyiz, her üçü de aslında bu anlamda birbiriyle ilişkili olduğu göz ardı edilmeyecek bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özet olarak bu ilimlerin usul kaidelerin gelişmesi: Usul ilmi, Hükmü tek başına sabit olup, başkasının kendi üzerine bina edildiği şey diye tarif edilmiştir. Buna göre genel olarak usul, herhangi bir ilim dalıyla alakalı bilgilerin sistemli bir şekilde yerleştirilmesinde kullanılan belli esas ve metotlar demektir.

Fıkıh usulü, hadis usulünden önce tedvin edilmiş, sebebi; ilk iki asır içerisinde, fakihler ve hadisçiler şeklinde belirgin bir ayırımın bulunmamasına bağlanabilir. Nitekim bu asırlarda, hadisleri toplama gayretinde olanların çoğunun, aynı zamanda bunları fıkıh alanında değerlendirme gayretini ve endişesini taşıdıkları görülmektedir. İlk tedvin edilen hadis mecmualarını, fıkıh bapları esasına göre düzenlenen "Musannaf'ların oluşturması, bunun en açık delilidir. Dolayısıyla bu dönemde hadis usulüyle ilgili müstakil eserlerin yazılmamış olması ve fıkıh usulünün hadis usulünden daha önce derlenmiş olması, tarihi gelişmelere uygundur. Fıkıh usulü de sonradan tedvin edilmiş bir ilimdir.

Tefsir usulü ilmi de, Hicri ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlanan Kur'an ilimlerindendir. Bilindiği gibi Kur'an ilimleri ilk dönemlerde esbab-ı nüzul, nasih mensuh, garibu'l Kur'an vb. Belli alanlarda kaleme alınıyordu. Bu durum giderek ulumu'l-Kur'an'ın belli başlı konularını bir araya toplayan kapsamlı eserlerin yazılmasına da zemin hazırladı. Böylece erken dönemden itibaren tefsir usulü niteliğinde eserler meydana getirilmiş oldu. Sahabe devrinde tefsir denilince daha çok akla tevkifi beyanlar geliyordu. Yani bu söz onların yanında, Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri gibi veya Allah'ın elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavram olarak anlaşılıyordu. Tefsir, ashap döneminde Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başlamıştır.

Netice de, Konuları itibarı ile Kur'an ayetlerini çeşitli yönleriyle ele alıp inceleyen söz konusu ilimlerin gayesi, O'nun anlaşılmasına yardımcı olmaktır. ''Usul ilmi'' olarak adlandırılan bu esas ve kaideler, geliştirilmesi ve genişletilmesi düşünülen her ilmin bir anlamda planı konumundadır. Belli kaide ve esasları önceden tespit etmeden bir bilgiyi düzene koymak da mümkün değildir.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Ömer Şahingöz Doktora Özel Öğrenci *03.06.2015*

Tefsir, Hadis ve Fıkıh Usullerinde Bilginin Bütünlüğü

Bu çalışmamızda tefsir, hadis ve fıkıh usulü okumalarımız neticesinde elde ettiğimiz ortak noktaları ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaptıktan sonra bir değerlendirme bölümüyle ödevimizi noktalayacağız.

I. Bilginin bütünlüğü

- Fıkıh usulünün temel kaynakları arasında bulunan Kur'an ve Sünnet aynı zamanda hüküm istinbatında başvurulması gereken ana öğelerdendir. Bir hükme varılacağı zaman ilk Kur'ân'a bakılır, eğer orada bulunamazsa Sünnet'e başvurulur.

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm hukukunun temeli ve ilk kaynağıdır. Yüce Allah Kur'ân'ı her şeyin açıklayıcısı kılmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: "Sana bu kitabı her şey için bir açıklama, bir hidayet rehberi, bir rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."[1] "Biz o Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır."[2] Bu ve benzeri âyetler, Kur'ân'ın, bir hidayet rehberi ve insanların iç dünyalarındaki sıkıntıları için bir şifa kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Her şey için bir açıklama ihtiva etmiş olmasaydı, bu şekilde nitelendirilmezdi.

Şu var ki, Kur'ân'ın hükümleri açıklayışı –genellikle- icmâlîdir (: toplu tarzdadır), tafsîlî (: detaylandırılmış) değildir; küllîdir, cüz'î değildir. Kur'ân'ı inceleyenler, tüme varım yoluyla bu sonuca kolayca ulaşırlar. Meselâ, namaz, zekât ve hac farîzalarının hepsi Kitap'ta zikredilmiştir; fakat onda namaz rekâtlarının sayısı, namazda kırâatin nasıl olacağı, zekâtı verilmesi gereken mallar ve farz olan zekât miktarı, haccın nasıl ifa edileceği hakkında açıklamalar bulamayız. Bütün bu konularda başvurulacak kaynak Sünnet'tir. Aynı şekilde, alım-satım gibi muâmelât, kısâs, hadler vb. konulara da Kur'ân'da temas edilmiş, fakat bunların detaylarına ait hükümlere yer verilmemiş, bu detayları Sünnet açıklamıştır.[3]

Sünnet'te yer alan hükümleri inceleyip, Kur'ân-ı Kerîm'deki hükümlerle karşılaştırdığımızda, dört şekilden biri ile karşılaşırız:

Birinci şekil: Sünnet, Kur'ân'daki hükümlere tamı tamına uygun hükümler ihtiva eder. Bu durumda Sünnet'in hükmü, Kur'ân'ınkini teyit edici nitelikte kabul edilir ve aynı hüküm için iki delil bulunmuş olur: Birincisi, hükmü tesbit eden esas delil, ki bu Kur'ân nassıdır; ikincisi ise teyit edici delildir, bu da Sünnet nassıdır.

Meselâ, Hz. Peygamber'in "Bir müslümanın malı (başkasına) onun gönül hoşnutluğu olmaksızın helâl değildir"[4] anlamındaki hadisi, Kur'ân-ı Kerîm'in "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Karşılıklı rızaya binaen yapılan ticaret olursa başka."[5] Meâlindeki âyetiyle getirdiği hükmün aynısını ifade etmektedir.

İkinci şekil: Sünnet, açıklanmaya muhtaç Kur'ân nasslarını açıklayıcı hükümler getirir. Bu da üç türlü olur:

a. Kitab'ın "mücmel" nasslarını tefsir eden veya "müşkil" lafızlarını açıklığa kavuşturan Sünnet. Meselâ, namaz vakitlerini ve rekâtlarını, namazda neyin nasıl okunacağını, zekâtı verilmesi gerekli olan ve olmayan malları, zekât miktarını ve zekâta ait nisap miktarlarını belirleyen hadisler bu türdendir. Çünkü bunlar, Kur'ân'da yer alan "Namazı kılın, zekâtı verin."[6] meâlindeki mücmel âyetten maksadın ne olduğunu açıklamış olmaktadır

b. Kur'ân-ı Kerîm'in "âmm" hükmünü "tahsîs" eden Sünnet. Hz. Peygamber'in şu hadisi bu duruma örnek olabilir: "Kadın; halası, teyzesi, erkek veya kız kardeşinin kızı üzerine nikâhlanamaz. Bunu yaparsanız, akrabalık bağlarını koparmış olursunuz."[7] Bu hadis şu âyetin umumunu tahsîs etmiş olmaktadır: "Bunların (yukarıda sayılanların) dışındakiler size helâl kılındı."[8] Çünkü söz konusu âyette, bu hadiste geçenlerle ilgili bir yasak yoktur.

c. Kur'ân-ı Kerîm'in "mutlak"ını "takyid" eden Sünnet. Meselâ "Hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadının ellerini kesin"[9] meâlindeki âyette sağ mı yoksa sol elin mi kesileceği, yine elin nereden kesileceği belirtilmemiştir. İşte Sünnet mutlak tarzda yer alan bu hükmü, sağ elin kesilmesi ve bilekten kesme şeklinde kayıtlamıştır.

Üçüncü şekil: Sünnet, Kur'ân'da yer alan bazı hükümleri nesheder. Meselâ, Kur'ân'ın "Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır (:mal) bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlara münasip şekilde vasiyette bulunmak Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur"[10] meâlindeki âyetinin hükmü, "Vârise vasiyet yoktur"[11] hadisi ile neshedilmiştir. Fakat bu, Kur'ân'ın Sünnet ile neshini kabul eden bir kısım bilginlere göredir.

Dördüncü şekil: Sünnet, Kur'ân'da hükmü bulunmayan meseleler hakkında hükümler getirir. Bu durum için pek çok örnek zikredilebilir. Bu nevi hükümlerden birkaç tanesini şöyle sayabiliriz: Seferî halde değilken de rehin sözleşmesinin yapılabileceği, bir tek şahit ile birlikte davacının yeminine dayanılarak hüküm verilebileceği, ninenin miras hakkında sahip olduğu, fıtır sadakasının ve vitir namazının vâcib oluşu, evlenme akdinde şahitlerin gerekliliği, şuf'a hakkının meşru bir hak olduğu, deniz hayvanlarının ölüsünün yenebileceği.

Şayet "Sünnet'e ait bu özellik, daha önce geçen "Allah'ın, Kur'ân'ı her şey için bir açıklma kıldığı" ifadesi ile nasıl bağdaşır?" denecek olursa, cevap şudur:

Kur'ân'ın her şeyi açıklayıcı bir kaynak olma niteliği ile, bazı hükümlerin Sünnet'te yer alıp Kur'ân'da yer almaması durumu arasında çelişki yoktur. Çünkü –daha önce belirttiğimiz gibi – Kur'ân'ın hükümleri açıklaması, hep "tafsil" (:detayları ile düzenleme) şeklinde olmamıştır. Bu açıklama kâh "tafsil" şeklinde kâh "icmâl" (:toplu

tarzda) veya genel kural koyma şeklinde olmuştur. Kur'ân'ın koyduğu temel kurallardan biri de Sünnet'e uyma ve onun gerektirdiği şekilde amel etme mecburiyetidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "Peygamber size ne vermişse onu alın, size neyi yasaklamışsa ondan sakının" buyrulmuştur. Hz. Peygamber'e itaatin gerekliliğini ve ona itaatin Allah'a itaat sayılacağını ifade eden daha pek çok âyet vardır.
Şu halde Allah Rasûlünün Sünnet'inde yer alan her hüküm, Kur'ân-ı Kerîm'de detayı ile bulunmasa bile, yine Kur'ân nassları içinde yer almış ve Kitap, o hükmü bu yolla açıklamış kabul edilir.[12]

- Tefsir, hadis ve fıkıh usullerinin bir diğer ortak noktaları ise "nesh"'dir.

Nesih sözlükte, ortadan kaldırmak, ilga etmek, yok etmek, yazmak ve bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, "şer'î bir hükmü, bir başka şer'î delille kaldırmak yahut mukaddem tarihli bir nassın hükmünü, muahhar tarihli bir nas ile değiştirmektir.
Görüldüğü gibi bu tanımlar sonuç itibariyle neshin, emir ve nehiyle ilgili hükümlerden bazılarının herhangi bir hikmete mebni olarak yürürlükten kaldırıp, yerine başka bir hükmün konulması anlamını ifade etmektedir. Hükmü kaldırılmış âyete "mensuh", hükmü kaldıran âyete ise "nasih" denilmektedir.[13]
Hadis ilminde nesh, genellikle birbiriyle çelişkili gibi görünen hadîsler arasındaki ihtilâfı giderme yollarından biri olarak kullanılmaktadır. Hadîsler arasındaki ihtilâfı gidermede cem' ve te'lîf ile tercih metotlarından biriyle, çözüm bulunamadığında ise nesh metoduna başvurulmaktadır.
Hadîsin mensuh olduğu bazen bizzat Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır. Bir hadîslerinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım; fakat şimdi kabirleri ziyaret edebilirsiniz. Kurban etlerini üç günden fazla bekletmenizi de yasaklamıştım; fakat şimdi uygun gördüğünüz şekilde yiyebilirsiniz."[14] Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, cahiliye döneminden yeni çıkmaları sebebiyle doğabilecek sakıncaları önlemek amacıyla önceleri kabir ziyaretini yasaklamıştır. Zaman ilerleyip cahiliyyeden uzaklaşıp İslâm inançları iyice yerleşince, kabir ziyaretinin ahreti hatırlatacağı ve bunun faydalı olacağı düşüncesiyle izin vermiştir.[15]
İslâm hukukunda genel kural şudur: Bir delili ancak onun kuvvetinde veya ondan daha kuvvetli olan bir delil neshedebilir. Şayet delil tevâtür yoluyla sabit olmuş ise, kendisi gibi mütevâtir –veya Hanefîlere göre meşhûr- olmayan bir delil ile neshedilemez. Şayet âhâd haber ise, haber-i vâhid ile neshedebilir, çünkü onunla aynı kuvvetlidir; mütevâtir ve meşhûr haber ile de neshedebilir, çünkü her ikisi ondan kuvvetlidir. Delâleti kat'î olan bir delil de, ancak kendisi gibi delâleti kat'î bir delil ile neshedilebilir.
Buna göre, Kur'ân nassları, delâlet bakımından eşit olmaları halinde, birbirini neshedebilir. Çünkü sübüt bakımından aynı kuvvettedirler. Kur'ân nassı, mütevatir Sünnet ile de neshedilebilir, çünkü bu aynı kuvvettedir. Hanefîlere göre meşhûr Sünnet ile de neshedilebilir, zira bu da yaklaşık olarak aynı kuvvettedir. Âhâd Sünnet ise, bilginlerin tercihe şâyân görüşüne göre hiçbir Kur'ân nassını neshedemez. Çünkü kuvvetçe daha aşağı mertebededir. Aşağı mertebede olan üst mertebede olanı neshedemez.[16]

II. Değerlendirme

Yapmış olduğumuz bu okumalar neticesinde elde ettiğimiz sonuç, bu üç ayrı gibi görünen alanların aslında tek bir alanın üç farklı acıdan yansımaları oluşudur. Zira gerek Tefsir, Hadîs ve gerekse Fıkıh'ın amaçları bir olması hasebiyle, ki bu amaçta Kur'an'ı hayata aktarıp hayatı da Kur'an'la anlamlandırmaktır, bu alanlardan birinin göz ardı edilmesiyle işaret edilen gayeye ulaşılamayacağıdır.

---

0 Yorum - Yorum Yaz

Ömer Şahingöz Doktora Özel Öğrenci *03.06.2015*

Tefsir, Hadis ve Fıkıh Tarihinde Bilginin Bütünlüğü

23 senelik bir uygulama süresi içinde tedricen indirilen Kur'ân vahyi, bir taraftan muhatap kabul ettiği toplumun ihtiyaçlarına cevap verirken diğer taraftan da, o toplumdan sonsuzluk âlemine uzanan hayat çizgisinde

fert ve cemiyetin muhtaç olduğu evrensel prensipleri koymuştur. İşte bu ilahî kaynak, Hz. Peygamber'e inzâl edildiği andan itibaren hem hıfz hem de yazım yoluyla tespit edilmeye başlanmıştır[1]. Hz. Peygamber'e indirilen bu âyetlerin muhataplara aktarılması ve manası kapalı olan yerleri de açıklaması kendisine görev olarak Allah tarafından verilmiştir. Nitekim Kur'ân'da: ''Sana Kur'ân'ı gönderdik ki, insanlara indirileni onlara açıklayasın''[2] âyeti bu misyonu Hz. Peygamber'e yüklemiştir. Hz. Peygamber'in izahatı olmaksızın Kur'ân'ı anlamak mümkün değildir. Bu bakımdan hadis veya sünnet Kur'ân'ı Kerîm'in tefsiri olduğu gibi, Hz. Peygamber de ilk müfessir olarak kabul edilmiştir. Ahmed İbn Hanbel de ''sünnet Kur'ân'nın tefsiridir'' demiştir[3]. Kurtubî ise tefsirinin mükaddimesinde, sünnetin Kur'ân karşısında iki fonksiyon icra ettiğini belirtmektedir. Bunlardan biri sünnetin, açıklanması gereken Kur'ânî nasları tefsir etmesidir ki, buna ''beyan'', diğeri de bazen helal ve haram noktasında bazen de değişik konularda Kur'ân'da yer almayan bir hükmü koymasıdır ki, buna da ''teşrî'' (hüküm koyma) fonksiyonu denilmektedir[4]. (Görüldüğü gibi) Hz. Peygamber'in Cebrail vasıtası ile almış olduğu vahyi muhataplara aktarması yanında, anlaşılmayan yerleri açıklaması ve gerektiği yerlerde de hüküm koyması kendisinden beklenmekteydi. Mesela namazın kılınmasını emreden âyetler mücmel olarak gelmiş, fakat rik'atlarının adedi, şekli ve vakitleri Kur'ân'da beyan edilmemiştir. İşte bu gibi meselelerde Hz. Peygamber'e başvurmaktan başka çare yoktur[5]. Bunun gibi vahyin hukuk nizamını tesisi üç şekilde oluyordu:

a. Bazı olay ve problemler çıkıyor ve Müslümanlar Hz. Peygamber'den çözüm istiyorlar. Bunun üzerine ya âyet iniyor ya da Hz. Peygamber sünnet ile müşkili hallediyor.
b. Bazı hallerde hiçbir problem veya soru sorulmadan Allah âyetlerle yeni hükümler vazediyor.
c. Çözüm bekleyen bir problem veya hadiseye rağmen vahiy gelmezse Resulullah içtihada başvuruyor, gerekli görürse ashâbı ile de istişare ediyordu[6] .

Buraya kadar anlatılan kısımda Hz. Peygamber'in görevlerine işaret etmeye çalıştık. Hz. Peygamber'in yanında nüzul asrını müşahede eden arkadaşları da bu süreci yaşayarak gelecek nesillere titizlikle aktarmışlardır. Nâzil olan ayetlerin birçoğunun sebebi kendileri oldukları için bu karenin önemli yerini teşkil etmektedirler. Doğal olarak sahabeler arasında da derece farklılıkları vardı, kimileri risaletin başlangıcından sonuna kadar Hz. Peygamber'le birlikte olma şerefine nail olurken, kimileri ise birkaç defa görebilme bahtiyarlığına ermişlerdi. Bu yüzden bilhassa Râşid Halifeler döneminde genişleyen İslam topraklarına hem valilik hem de orada ikamet eden ve İslam'ı henüz yeni kabul etmiş olanlara dinlerini öğretecek kişilere ihtiyaç vardı. Doğal olarak bu bölgelere gönderilecek muallimler Hz. Peygamber'i yakından tanıma şerefine nail olup kendisinden almış oldukları ilmi aktarabilme kabiliyetine haiz olan arkadaşları olacaktı. Buralara gönderilen sahabeler Hz. Peygamber'den miras almış oldukları ilmi titizlikle aktarabilmek için bulundukları bölgelerde medreseler inşa ettiler. Bu medreseleri ve kuruculuğunda öne çıkan sahabeleri ve öğrencileri şöyle sıralayabiliriz:

- Mekke: Abdullah İbn Abbâs (ö.68/687).
  - Mücâhid b. Cebr (ö.103/721)
  - İkrime (ö.104/722)
  - Sa'id b. Cübeyr (ö.95/714)
  - Tâvus b. Keysân (ö.106/724)
  - Atâ b. Ebî Rabâh (ö.114/732)

- Medine: Ubey b. Ka'b (ö. 30/650).
  - Ebu'l-Âliye (ö.90/709)
  - Muhammed b. Ka'b el-Kurazî (ö.118/736)
  - Zeyd b. Eslem (ö.136/753)

- Kufe: Abdullah b. Mes'ûd (ö.32/652).
  - Alkame b. Kays (ö.61/681)
  - Mesrûk b. El-Ecdâ (ö.63/682)
  - Esved b. Yezîd (ö.74/693)
  - Mürretu'l-Hemedânî (ö.76/695)
  - Âmiru'ş-Şa'bî (ö.109/728)
  - El-Hasan el-Basrî (ö.110/728)
  - Katâde b. Diâme (ö.117/735)

Bu sahabelerle birlikte Hz. Peygamber'den tefsir, hadis ve fıkıh alanında rivayet de bulunanlar da şunlardır; Hz. Ömer (ö.23), Hz. Ali (ö.40), Hz. Aişe (ö.56), Zeyd b. Sabit (ö.54), Abdullah b. Ömer (ö.73), Ebû

Hüreyre (ö.59), Enes İbn Mâlik (ö.93), Cabir İbn Abdullah (ö.77) ve Ebu Sa'id el- Hudri'dir (ö.74). Bu medreselerde öğretmenler sahabeler, öğrenciler ise Tabiûn idi. Buralarda verilen ilim sözlü bir şekilde oluyordu.

Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile başlayan fitne hareketleri ve yeni fırkaların zuhuru ile kendisine dayanak arayan gruplar hadis uydurma faaliyetine giriştiler. Bu faaliyetleri önleyebilmek için H. 1. Asrın sonu H. 2. Asrın başında Emevî Halifesi Ömer b. Abdül-Aziz resmi bir fermanla dağınık olan rivayetlerin tedvin edilmesini istemişti. İşte bu asırda başlayan tedvin ve onu takip eden tasnif faaliyetleri önceden bir bütün halinde olan ilim mirasını tefsir, hadis ve fıkıh adları altında birbirinden ayırmıştır.

SONUÇ:

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber ve onun arkadaşları olan sahabiler devrinde ilim bir bütünlük arz ediyordu. Hz. Peygamber'in ''beyan'' ve ''teşri'' gibi iki önemli fonksiyonu vardı ki bunlar ilerde tefsir ve fıkıh olarak bizlere hadis yoluyla ulaşacak ilimlerin temelini oluşturacaktır. Bunun yanında sahabiler zamanında da ilmin bir bütün halinde olduğunu tefsir, hadis ve fıkıh alanında bizlere rivayet de bulunan sahabelerden anlıyoruz. Bu üç alanda da temayüz eden sahabeleri yukarıda zikretmiştik. Tabiûn devrine geldiğimizde ise yeni zuhur eden fırkalarla sapmalar başlamış ve şifahî yolla aktarılan ilim, tedvin ve akabinde tasnif edilmesiyle, tefsir, hadis ve fıkıh adı altına birbirinden ayrılmıştır. Ne kadar farklı isimler altında tasnif edilmiş olsalar da üçünü bir arada mütalaa etmeden Kur'ân'ı, Sünnet'i ve nuzül asrını doğru anlamak mümkün gözükmemektedir.